Anul XIII. IANUARIE—FEBRUARIE 1902. **No. 1 și 2**

ARHIVA

Organul Societăței Științifice și Literare

DIN IAȘI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente și trimeterĭ de banĭ, a se adresa la D. A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iașĭ.

Comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iașĭ.*

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU
1902

CUPRINSUL

Revisteĭ ARTA ŞI LITERATURA No. 11—12, 1901

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIII. Ianuar şi Februar 1902. No. 1 şi 2.

RIRIA

Ultima rază din viața luĭ Eminescu

SCRISOAREA I

Repedea 2 Iulie 1886.

Iubita mea Marie!

Abia aŭ trecut treĭ săptămînĭ de cînd ne-am despărţit şi mi se pare că sunt anĭ la mijloc; şi cum nu ar fi aşa, cînd din viaţa noastră de copile nepăsătoare, am trecut deodată într'o viaţă nouă, plină de dorinţĭ şi plină de mistere. Ne-am dat cuvîntul, la despărţire, că vom urma, în lume, prietenia noastră din şcoală; că ne vom împărtăşi toate impresiile ce le vom culege în noul drum pe care am calcat. Ce zicĭ tu draga mea? Oare e cu putinţă a transmite tot ceea ce simţĭ, tot ceea ce se petrece în adîncimea sufletuluĭ, maĭ cu samă acum, cînd toate aceste impresiĭ se întipăresc cu o putere atît de vie pe paginile încă nescrise ale vieţeĭ noastre? Cu toate acestea, ca să'mĭ ţin cuvîntul şi tot odată să simt bucuria împărtăşireĭ, îmĭ voĭ da osteneala a o face pe cît e cu putinţă.

«O! *Repede* frumoasă şi mult desfătătoare, icĭ colea sămănată de cîte-un delişor, pe-a căror coborîşurĭ, vălcele 'ncintătoare,

auzĭ murmurînd vecînic al apelor izvor“! Iată minunatul adăpost în care mă aflu; adevărat locaş unde sufletul meŭ, doritor de farmecele natureĭ, se poate încînta cu prisosinţă.

Aĭ să rizĭ, şi ce ar maĭ ride şi celelalte colege, cînd ar ceti cele ce'ţĭ scriŭ, voĭ care mă trataţĭ pururea de prea mare visătoare.

Se vede, draga mea, că firea nu ţi-o poţĭ schimba, şi drept să'ţĭ spun, nicĭ mi-aşĭ da vre-o osteneală în această privinţă; căcĭ atuncĭ când mă aflu cu mine însumĭ, mă simt aşa de mulţămită cum nu se maĭ poate, avînd prilejul de a sta la vorbă cu dragele mele închipuirĭ. De aceea pădurea din dosul caseĭ unde pot asculta ciripitul păserilor şi monotonul murmur al părăuaşuluĭ ce trece de a lungul grădineĭ, aŭ vrăjit împreună un farmec ce cu atîta drag mă desfată.

Acest loc încîntător pentru mine, e tot odată staţiune de băĭ, unde vin mulţĭ să'şĭ caute alinarea suferinţelor. Frumuseţele natureĭ nu aŭ însă aceeaşĭ atragere pentru toţĭ, şi maĭ cu samă pentru aceĭ ce sunt bolnavĭ, şi de aceea direcţiunea băilor caută să le aducă şi alte petrecerĭ, cu muzică şi danţurĭ, de la care însă sălbateca ta prietenă se sileşte a se sustrage pe cît e cu putinţă, alergînd la draga eĭ pădure, să vadă cum luna trimite ploae de raze prin negrul frunziş întunecat de umbră, şi să asculte cum privighitoarea zice duiosu'ĭ cînt de noapte. Pare că văd cum, cu caracterul tăŭ pozitiv, în viitoarea ta scrisoare mă veĭ certa, spuindu-mĭ că de ce fug de lume, cînd în lume numaĭ, putem găsi îndeplinirea idealuluĭ visurilor noastre de fete; în lume numaĭ vom întîlni pe făt-frumos cu ochiĭ negri, ca noaptea cea adîncă, saŭ albastri visătorĭ, ca cerul în însărare. Aşa ar trebui să fie; căcĭ de cînd deschidem ochiĭ la viaţă, spre această ţintă ne îndreaptă paşiĭ toţĭ ceĭ din jurul nostru.

Nu, dragă, nu voiŭ să gîndesc încă la aşa ceva; la ţelul pe care toate îl videm ca limanul înflorit. Aş vrea însă mult, să pot întîlni, în aceste dragĭ locurĭ, un poet..... Aş vrea, pe banca umbrită de frunzişul teilor, să staŭ cu el la vorbă; să văd

ce s'a petrecut în sufletul luĭ, atuncĭ când a scris comorile de frumuseţĭ care ne fermecaŭ mintea, când le cetiam împreună. Şireato! zimbeştĭ? Ştiŭ de ce; aĭ ghicit numele draguluĭ meŭ poet, a căruia cînturĭ aŭ un răsunet atît de adînc în sufletul meŭ. Dar unde este el? Nu o ştiŭ..... Nu ştiŭ de se află sănătos orĭ bolnav, nicĭ în ce parte îşĭ maĭ duce viaţa. Scrie'mĭ şi tu despre tine cum te aflĭ şi cum petrecĭ? De sigur că maĭ bine de cît visătoarea ta prietenă care stă târziŭ noaptea în grădină, privind la cer şi aşteptînd să se coboare spre dînsa «vre un luceafăr blînd, alunecînd pe o rază»; dar care ar dori să aĭbă lîngă dînsa pe iubita eĭ tovarăşă de copilărie, ca strîns lipite una de alta, să'şĭ spue gîndurile toate.

La revedere, şi cată de vină, după cum mi-aĭ făgăduit, pentru ca să poţĭ videa singură, că cele ce'ţĭ spun sunt realităţĭ, iar nu închipuirĭ, după cum eştĭ poate purtată a le crede.

RIRIA

SCRISOAREA II

Repedea 15 Iulie 1886

Dragă Marie!

Dacă visurile toate s'ar intrupa ast-feliŭ cum s'a întîmplat la mine, ne am deprinde a visa mereŭ. Pe cînd mă gîndiam maĭ cu drag la mulţămirea ce aş avea, dacă întîmplarea ar face să apară aşa de o dată inaintea mea poetul meŭ iubit, iată că se deschide uşa, şi intră în cancelaria stabilimentuluĭ, unde mă aflam din întîmplare, un fost profesor al meŭ care facu cunoscut direcţieĭ, că poetul *Eminescu,* avînd nevoe de o cură de idroterapie, va veni aicĭ. Dă'ţĭ tu singură samă de marea bucurie ce mă cuprinse, la ideea că în curînd am să pot videa pe poetul la care gîndeam cu atita drag şi că am să pot vorbi cu dînsul din cînd în cînd. Nu'l văzusem nicĭ odată;

mi'l închipuiam înalt, cu portul mîndru, cu toată înfăţoşarea măreaţă. Cînd colo ce se văd? Un om încă tînăr, însă îmbătrînit de vreme, cu faţa palidă, mersul încet, umerile joase şi obosite, ca şi cînd ar fi purtat cu greŭ povoara tristelor luĭ gîndurĭ. Ochiĭ, această oglindă a sufletuluĭ, cătaŭ tot în jos mîhniţĭ şi melancolicĭ, pare că se temeaŭ a privi în sus, să nu'ĭ maĭ vie cumva inspirarea de care se feria. Mă cuprinse o adîncă tristeţă. Ce a fost el şi ce este? Ce a trebuit să fie sufletul şi inteligenţa acestuĭ om, cînd eraŭ în toată puterea lor! Cum îl nimicise boala, şi ce urme grozave lăsase asupră'ĭ, făcîndu-l atît de nepăsător, el care scrisese lucrurĭ atît de adînc simţite!

Cîte-va zile nu-l maĭ vazuĭ de loc. Intrebînd despre el pe medicul băilor, îmĭ răspunse, că fiind în stabiliment multe femeĭ, el se feria de a se arăta, căcĭ urăşte grozav femeile, din cauza cărora, zicea el, a suferit multe amărăciunĭ.

Bucurie în mînă străină, îmĭ ziseiŭ. Am sperat mult şi am dobîndit puţin. Ce soiŭ de fire sălbatică or maĭ fi avînd şi oameniĭ aceştĭ marĭ! Pe cînd toţĭ ceilalţĭ caută societatea noastră, eĭ fug de dînsa. Dar mă întorc şi îmĭ zic; Pot să'l judec şi încă aşa de aspru, cînd el poate a suferit atît de mult, întîlnind în cale'ĭ fiinţĭ «cu chip de înger şi suflet de demon», cum zice el, şi cînd a trebuit să coboare atît de jos idealul ce'l pusese atît de sus! Cu cît mă gîndesc la aceste toate, cu atît maĭ mult se naşte în mine dorinţa de a'ĭ vorbi şi a videa, dacă într'adevăr scrierile luĭ aŭ fost înrîurite de împrejurările dureroase prin care a trecut, saŭ dacă ele aŭ fost înegrite de melancolia sădită în sufletul luĭ, odată cu sîmburele vieţeĭ.

Ierĭ ducîndu-mă în grădină, zăriĭ pe Eminescu pe banca umbrită de frunzişul frumosuluĭ teĭŭ, stînd cu ochiĭ închişĭ, dus pe gîndurĭ, şi părînd a fi cu totul străin de tot ce'l încunjura. Luîndu-mĭ inima în dinţĭ, mă apropieĭ tiptil de dînsul, punîndu'ĭ mînile pe ochĭ. El tresări de odată şi, cu o voace înăsprită, îmĭ zise: «Demoniĭ nicĭ nebunilor nu le daŭ pace»? Nespăriindu-mă de loc de aspra'ĭ cuvîntare, îĭ răspunseĭ cu blîndeţă:

— Nu sunt demon, ci sunt numaĭ o copilă doritoare de a sta cu tine la vorbă și a alunga, de se poate, neagra melancolie ce apasă atît de greŭ fruntea și ochiĭ tăi.

Fără a privi spre mine, fără a se mișca macar, răspunse:

«Frumos graiŭ aĭ. Nu cumva eștĭ mama pădureĭ care aĭ împrumutat glasul vre uneĭ zine, să viĭ să ademeneștĭ strigoiĭ?

Imĭ veni așa în gînd să o rup de fugă. Gîndește-te și tu: poet, fost nebun, vorbind de demonĭ, strigoĭ și mama pădureĭ; nu prea ițĭ vine la îndămînă, orĭ cît de inimoasă aĭ fi. Totușĭ mă gîndiĭ: să maĭ in·erc odată și să maĭ stric o vorbă, că de fugit am cînd; sunt doar maĭ sprintenă ca dînsul. Mă plecăĭ dar cu capul peste umărul luĭ, punînd mina pe celalt umăr, ca și cum aș fi vroit să-l opresc în loc, și mă uităĭ la el cu o privire plină de milă și de jale. Atuncĭ, pare că învins de atîta stăruință, aruncâ ochiĭ spre mine, cătînd cu eĭ, ca deșteptat dintr'o adormire adîncă și, cuvîntînd rar și rășchirat, îmĭ zise:

«De nu eștĭ fapt, apoĭ eștĭ demon saŭ înger; căcĭ aceștĭ doĭ vicleni adesa îșĭ schimbă chipul, și am perdut de mu't naravul de a sta la sfat cu eĭ. Dar de eștĭ așa de bună și blîndă, cum te arată fața, și nu te temĭ de oamenĭ cu mintea zdruncinată, eștĭ umbra primăvereĭ rătăcită prin pădure, în zilele luminoase de vară, și văzînd acest copac rupt de furtună, aĭ venit să te sprijinĭ de dînsul.... Ferĭ în lăturĭ! Nu vezĭ că-ĭ putregaĭŭ?... Și, adînc mâhnit, aruncâ o tristă căutătură la bolnavele-ĭ picioare, goale, în niște vechĭ papucĭ.

— Te înșălĭ amar. Copacul pe care mă sprijin nu e putred și nicĭ nu-ĭ rupt macar. Furtuna nemiloasă ce face adesea jertfe, puțin l-a îndoit; dar este încă tînăr și poate cu încetul să se îndrepte iar și chiar să înflorească în luna luĭ Priar.

«Copilă, zise dînsul, cu glasul de tot jalnic, ce blînd îmĭ maĭ vorbeștĭ! Și unde-ĭ oare lumea în care tu trăeștĭ? Sigur în vro planetă, departe de pămînt, unde cam greŭ străbate al gîndululĭ avînt, și n'aĭ luat nimica de la semeniĭ tăi ce'șĭ caută victime, să poată fi calăĭ. Tu viĭ mîngîetoare, s'aducĭ vorbe de milă, aceluĭ ce speranța și mila iĭ fac silă.

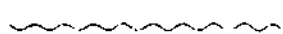
— Nu aĭ de loc dreptate! După o noapte neagră, răsare iarăşĭ ziua. Noaptea 'ntristare varsă sufletelor zdrobite; iar ziua cu lumina'ĭ aduce mîngîere. Ziceaĭ adineoară, că graiul meŭ e dulce, şi vorbele-s plăcute ce izvorăsc din suflet spre a-ţĭ putea grăi. Cu cîtă fericire pricep şi eŭ la rîndu'mĭ, că'ţĭ curge versul mîndru din graiul tăŭ înalt, şi'n sferele senine a cugetăreĭ tale izvorul poezieĭ tot încă n'a secat. Şi-aşa de mult îmĭ place vorbirea'ţĭ s'o ascult, că mînĭ, de nu te superĭ, voi reveni din noŭ, ca să maĭ stau la vorbă, cum am făcut şi azĭ. La revedere, dară. Mă duc, mi-e teamă tare, să nu mă certe mama c'am stat aşa tîrziŭ.

«Nu! maĭ rămîĭ o clipă. E sorele în pară; aicĭ umbra păduref 'l-ascunde de nu'l vezĭ. Dar cum te chiamă oare, plăcuta mea nălucă? Te-am mai văzut vre-odată?... De şi de sigur..... sigur, nu te-am văzut de mult!

Intrerupîndu'şĭ însă de o dată avîntul, şi reluînd glasul nepăsător îmĭ zise: Mergĭ spre casă? Merg şi eŭ, să văd unde şezĭ? Eştĭ om saŭ om nu eştí, şi mînĭ veni-vom iarăşĭ, să spunem la poveştĭ.

Eminescu mă întovărăşi pănă la locuinţa mea şi, voind a se convinge că am intrat acolo, se apropié de geam şi privi înăuntru; apoĭ, şuerînd uşor, plecă cu mersul leneş şi greoiŭ, spre locuinţa luĭ, o odae ce o împărţia cu alţĭ treĭ tovarăşĭ. Fiind prea sărac, nu'şĭ putea plăti de cît un pat. Incîntată de reuşita indrăzneleĭ mele, m'am gîndit imediat să ţi-o comunic şi ţie.

RIRIA

SCRISOAREA III

Repedea 18 Iulie 1886

Iubita mea Marie!

Din prima mea scrisoare aĭ putut vedea, cum fericirea ce am avut a întrecut toate aşteptările. Am putut vedea ce adîncă

comoară de simţirĭ există încă în acest crier zdrobit. Ce n'aş da, să fiŭ medic şi să pot vindeca bolnavu'ĭ trup? Căcĭ, de şi suferinţele luĭ morale aŭ fost marĭ, lupta cu nevoile vieţiĭ grozavă, apoĭ soarta nu i-a hărăzit măcar sănătatea, lucru atît de trebuincios prigoniţilor eĭ. Dar nu sunt stăpînă pe nicĭ unul din mijloacele ce i-ar putea folosi. Singurul lucru de care dispun e numaĭ sufletul meŭ, pe care i l-am închinat înainte de a'l cunoaşte. Cum fu oare cu putinţă ca ființa ce a fost iubită de dînsul, să nu'l preţuiască; să nu'ĭ fie credincioasă până la moarte? Eĭ! draga mea, îţĭ aducĭ aminte, cînd vre una dintre fete, venind de-a casă, ne ţinea cuvîntărĭ asupra drepturilor ce am putea căpăta? Vă spuneam, că eŭ nu le rîvnesc; căcĭ în mîna noastră avem bunătatea şi blîndeţa, arme atît de îndămănatice sexuluĭ nostru, şi prin a căror întrebuinţare, putem domni atuncĭ, cînd întîlnim în cale fiinţĭ, pe care aceste simţirĭ le pot atinge. Uite! dacă femeia ce a fost iubită de dînsul ar fi fost bună, ar fi iertato inima să'ĭ amărască ast-feliŭ sufletul? E drept că în naturile geniale totul e extrem; şi iubirea şi ura; aşa că el a întrecut poate idealul ce-şĭ formase în visurile luĭ de iubire, în bine şi în răŭ. Soarta care e de obiceiŭ atît de zgîrcită în fericirile ce le hărăzeşte omenireĭ, printre noianul de durerĭ ce'ĭ dă cu prisosinţă, dîndu'ĭ geniul, i-a şters fericirea cu totul din cartea vieţeĭ. El, afară de nenorocita iubire care'ĭ adusese atîtea desamăgirĭ, maĭ avu de luptat şi cu neagra nevoie. Căcĭ orĭ cît de nepăsător ar fi un om faţă de avuţie, e trist, grozav de trist, să fiĭ bolnav şi să nu aĭ macar putinţa de a plăti patru păreţĭ, unde să poţĭ geme singur, şi neavînd nicĭ un ban al tăŭ, să aştepţĭ toate de la mila altora.

Pe cînd aceste gîndurĭ mă preocupaŭ veniră să mă poftiască la balul ce se pregătise pentru astă-sară şi la care trebuia să mă duc..... Fă-ţĭ idee ce bine am să petrec! Dar nu puteam să nu mă duc; căcĭ printre vizitatoriĭ de aicĭ, e unul care face mameĭ ochĭ dulcĭ şi laudă mult pe sălbatica eĭ fîică. Maĭ am şi nenorocul că acest măgulitor e ceva avut, de şi se ştie cîtă sărăcie morală poate adesa să ascundă banul. Nu'l cu-

nosc bietul şi nicĭ ştiŭ de'l judec răŭ saŭ bine; dar rostul luĭ e perdut dinainte; căcĭ sunt hotărită să nu mă mărit, de cît numaĭ cu un om invăţat, fie el chiar sarac. Pe orizonul vieţeĭ mele de azĭ, nu văd însă nimic de aşa feliŭ, afară doar de întunecatul prieten al poetuluĭ meŭ care, de cîte orĭ vine pe aicĭ, se cam încurcă în vorbă cu mine. De şi i-e părul cam cărunt, inima luĭ, după cum văd, e chiar stacoşie. La revedere în curînd, căcĭ n'am de gînd să staŭ mult, şi voĭ sfîrşi scrisoarea, după ce mă voiŭ întoarce. . . . .

. . . .

. . . .

Uf! Iată-mă înapoĭ. Nefiind de cît unsprezece oare, am încă timpul a sta la vorbă cu tine. Imbracată în haina mea naţională, intrăĭ în sală cam pe la nouă şi jumătate. Un tînăr, cu care vorbisem de vre-o două treĭ orĭ, cum mă văzu, veni spre mine şi 'mĭ zise:

«Bonsoir Mademoiselle, vous vous faites attendre; j'étais impatient de vous voir. Comme ce costume vous va bien!

— Vă mulţumesc D-le, pentru buna D-voastră întimpinare; dar m'ar fi încîntat mult maĭ mult, dacă aceste bine voitoare vorbe ar fi fost rostite în limba costumuluĭ ce port.

«Nous apprenons si peu le roumain, et puis ce n'est pas chic de parler cette langue en société. Pour vous faire plaisir je le ferai volontiers; mais pour vous seule. Les autres me prendraient pour un homme sans instruction.

— Instrucţia oare constă în a vorbi maĭ multe limbĭ, saŭ în a avea ideĭ în una din ele?

«Ma foi je ne m'en suis jamais rendu compte; mais je pense qu'on ne pourrait jamais dire de jolies choses qu'en français.

In timpul acesta se făcu mişcare în sală, pentru aşăzarea rîndurilor contradanţuluĭ, şi vre-o doĭ tinerĭ veniră să spue domnuluĭ cu care vorbiam, că era timpul să-şĭ aleagă dama. Imĭ făcu marea cinste să mă poftiasca în o jumătate de românească.

«Mademoiselle, nu voițĭ a-mĭ face l'honneur de a-mi acorda cadrilul?

— Vă mulțumesc d-le; catrința romînească se potrivește greŭ cu danțurile străine, și de aceea voesc a rĕminea numaĭ privitoare.

«Dați-mĭ voe, Mademoiselle, să vă țin compagnie.

— Vă mulțumesc foarte mult; dar mi-ar părea răŭ, să vă lipsesc de plăcerea joculuĭ.

«Nu este o privațiune de a sta lîngă o demoiselle aussi charmante, ca mata. Cum vă amuzațĭ aci? Suntețĭ presque invisible. J'étais vous voir tantôt; dar imposibil de a vă găsi.

— Cînd e timpul bun, mă duc în pădure, unde lucrez, cetesc și gîndesc.

«Ainsi seule?

— Cu gîndurile mele nu sunt nicĭ odată singură, și tocmaĭ cînd e cineva singur, are prilejul a vorbi cu el însușĭ.

«Mademoiselle, eŭ sunt incompetent de a judeca acest lucru, căcĭ nu dispun de timp pour y penser. La société est très entrainante. Noĭ suntem très recherchés dans le monde, și serviciul nostru e embêtant au possible. On a affaire à des brutes qui n'entendent rien.

— Dar ce limbă întrebuințațĭ cu soldațiĭ la cazarmă? De le vorbițĭ dialectul ce ațĭ vorbit până acuma cu mine, nu sunt proștĭ sermaniĭ; dar nu vă înțeleg.

«Mais Mademoiselle, soldațiĭ sunt oamenĭ de rînd; cu eĭ poțĭ vorbi românește curat.

— Și D-voastră credețĭ că limba noastră românească e vrednică de a fi vorbită numaĭ cu soldațiĭ la cazarmă și cu oameniĭ de rînd? Oare limba scrisă de Alexandri, Alexandrescu și Eminescu nu ar putea fi vorbită chiar de zeĭ?

«In poezie, scriĭ acolo cîte-va vorbe, qu'on se donne beaucoup de peine, să le găseștĭ, să le alegĭ; dar cînd e vorba de a intreținea o conversație, nu e antrenant; nu găseștĭ des expressions choisies.

Lumea ce sfîrșise cadrilul, căuta locurĭ, în cît convorbito-

rul meŭ fu silit să dee pe al săŭ uneĭ domnişoare obosite, şi ast-feliŭ putuĭ scăpa de franţuzitul meŭ curtenitor. După ce maĭ schimbăĭ cîte-va vorbe cu unele din doamne, o luăĭ spre casă, şi iată că m'am pus să sfîrşesc scrisoarea începută.

Tu care iubeştĭ la nebunie limba franceză şi pe tineriĭ care spun cuvinte curtenitoare în această limbă, sigur că veĭ rîde de mine, cum de nu'mĭ place şi mie.

Poate de nu am fi de naturĭ atît de deosebite, nicĭ nu ne-am iubi aşa de mult. Apoĭ maĭ ştiĭ înţălegerea ce avem, de a ne împărtăşi toate impresiile, ast-felĭŭ după cum le simţim, iar nu după gustul aceleia ce o să le citească. Din scrisorile tale, văd că şi tu facĭ ca şi mine. Te-aş ruga însă, să'mĭ daĭ maĭ multe lămurirĭ asupra verişoruluĭ tăŭ, acest tovarăş de copilărie care a revenit din lunga'ĭ pribegire, prin ţările străine, tocmaĭ în timpul cînd zburdalnica'ĭ verişoară şi-a sfîrşit studiile. Deslușirĭ cît de grabnice iţĭ cere draga ta prietenă care te iu-beşte foarte mult.

RIRIA

SCRISOAREA IV

Repedea 1 August 1886

Iubita mea Marie!

Dacă dorisem cu atîta putere, ca întîmplarea să facă să pot videa de aproape pe poetul visurilor mele, apoĭ cu cîtă nerăbdare aşteptam să reîncep convorbirea întreruptă; Nu'l văzusem iar vre-o patru zile; Aflasem că'l dureaŭ răŭ picioarele; că sta toată ziua, lungit pe spate, cu mînele peste cap, dus pe gîndurĭ. Imĭ era milă grozav, cînd mă gîndeam ce trist e să fiĭ bolnav printre străinĭ, şi să nu aĭ pe nimenea lîngă tine care să'ţĭ aline durerile.

Cuprinsă de aceste gîndurĭ amare, stăteam la sfat cu mine,

cum aş putea să'ĭ vin în ajutor? De odată aud bătînd în fereastră. Mă uit repede, şi ce să văd? Pe Eminescu, privind înăuntru şi cătîndu-mă cu ochiĭ. Eşiĭ numaĭ de cît pe balcon şi'l întrebăĭ: ce făcuse atîtea zile? Cum se maĭ află acum? Nu'mĭ respunse nimic la întrebare ci, cu obicĭnuita'ĭ privire rece şi nepăsătoare, îmĭ zise:

«Haĭ să trecem peste punte; n'auzĭ crîngul cum te chiamă? Ca să mergem în spre dînsul inima nu te îndeamnă? In pădurea înverzită şi sub coama eĭ cea deasă, ţi se şede mult maĭ bine ca'n această strîmtă casă, unde staĭ cu toţĭ la vorbă şi te uiţĭ pe tine toată, şi laşĭ să se irosască gînd şi inimă bogată.

— Te înşălĭ, zilele acestea am vorbit vorbe puţine; am visat şi zi şi noapte tot gîndindu-mă la tine; iar izvorul şi pădurea cu toţĭ cîntăreţiĭ săĭ, mă ademeneaŭ într'una să mă duc iarăşĭ la eĭ. Şi m'am dus cu drag acolo, toate zilele trecute; dar nu ştiŭ din ce pricină eraŭ triste şi tăcute. Plîngeaŭ frunzele cu dor, căcĭ lipsia poetul lor!

«M-aş fi 'ntors cu drag la ele ca să le revăd pe toate, dacă slabele'mĭ picioare ar fi vrut ca să mă poarte; dar de patru zile în şir m-am gîndit mereŭ la multe; m-am gîndit la trupu'mĭ bolnav şi la zilele'mĭ pierdute. Am chemat cu drag la mine amintirĭ din tinereţe; dar n'aflat-am deslegare în gîndirile'mĭ rezleţe care vor să afle, musaĭ, unde te-am maĭ întîlnit, de atît de-adînc în mine al tăŭ chip s'a pironit. In întunecata viaţă unde eŭ acum trăesc, învîrtesc negrele file, însă nicĭ că te găsesc. In a lumeĭ mele gîndurĭ ce cu drag am povestit orĭ cît am vàzut de multe, totuşĭ nu te-am întîlnit. In a altor fiinţĭ trupurĭ, dacă-odată am maĭ fost, este singura idee care pare a avea rost.

— Crezĭ oare cu putinţă, ca sufletele noastre, să maĭ fi fost stăpîne aicĭ pe alte vieţĭ?

«O da! căcĭ unde oare aş fi putut cunoaşte fiinţe de acele ce-acuma nu maĭ sunt; ce-aŭ dispărut din lume cum urieşĭ

dispar, şi'n locul lor piticiĭ puzderie răsar! Şi iată deslegarea enigmeĭ dintre noĭ: că te-am văzut de sigur cu mulţĭ anĭ înapoĭ. Pe-atuncĭ cătam fiinţe să samene cu tine, prin florĭ de primăvară, prin raze şi lumine; saŭ poate printre stele, cu visurĭ de luceferĭ, pe cînd luna'ncîntată de-a soareluĭ iubire, din stea făcea mireasă şi din luceafăr mire. Dar cînd priveam la dînşiĭ cu-inima 'ncordată, cu ochiĭ aţintiţĭ, îĭ văd căzînd deodată, ciocnindu-se între sine ; eraŭ aeroliţĭ. Aerolitul piere, trăgînd sus în eter o dungă aurie; luceafărul rămîne, să lumineze vecĭnic a nopţeĭ feerie. Şi ochiul care cată, în noaptea îns'elată, să maĭ zărească încă asemenea'ntîmplărĭ, revede miĭ de stele, pe bolta'ntunecată, prin raze strălucite redîndu'şĭ sărutărĭ. Şi omul ce se'nşală, cînd cu inima plină, cu sufletu 'n putere, dă ultimu'ĭ cuvînt, ca şi aerolitul de-odată se cufundă în straturile negre a vechiuluĭ pămînt. Şi atuncĭ ajuns-a ţinta, mergînd ca să nutrească, din corpu'ĭ sfărămat, ţărîna înegrită din care s'a format. Dar s'or reface iarăşĭ, din cele ce au fost, cele ce aŭ să fie, şi 'n vecĭ vor fi supuse aceloraşĭ schimbărĭ, cît timp un creer încă ş'ar pune întrebărĭ! Dar, ce gîndeşti, copilă, de tot mă laşĭ să spun şi să vorbesc eŭ singur, parc'aş fi iar nebun?

— Din toate cele spuse, aşa măreţ reeşĭ cu vasta'ţĭ cugetare, cu gîndul urieş, ca am o mare frică în minte'ţĭ să n'apar printre piticiĭ care puzderie răsar. Aş vrea cu toate acestea să'ţĭ fac o întrebare ce, cu a tale spuse, o legătură are. Ce zicĭ tu de credinţa ce în popor trăeşte, c'atuncĭ cînd o stea cade, o viaţă asfinţeşte?

«Credinţele urzite de oameniĭ ceĭ micĭ adesa sunt maĭ sfinte, decît doctrine goale a marilor piticĭ ce astă-zĭ le încheagă şi mîne le reneagă, să aibă'n vecĭ de muncă cu mintea lor nentreagă.

— Nu numaĭ urăştĭ lumea, ci şi o biciueştĭ, orĭ cînd în a ta minte prilejul întilneşti. Aĭ fost în tot-dauna aşa cum eştĭ acum?

«Pe cînd nu mă ciocnisem de pietre nesimţite, prin lume treceam pacĭnic pe drumurĭ liniştite; ba chiar voios şi vesel e-

ram eŭ cîte-odată, cînd mintea şi cu trupul trăiaŭ maĭ la o-laltă.

— Dar cum se face oare putere să nu aĭ, durerile trecute uĭtareĭ să le daĭ?

«Simţirea de femee e mult maĭ mlădioasă; n'o tae cu ascuţitul nicĭ secere nicĭ coasă. Ea rabdă ca pămîntul eternele schimbărĭ, de iarnă, vară, toamnă şi dulce primăverĭ. Barbatul însă soare.... orĭ arde, orĭ dispare.

— Şi oare acel soare, cu care atît vă place să-aveţĭ asămănare, nu luminează dînsul tot alte primăverĭ? De s'ar opri la una pe care ar fi iubit, ce s'ar petrece oare cu dînsul în zenit?

«De cîte orĭ în capu-mĭ, cuprins de nebunie, aceasta n'am dorit; să se oprească 'n cale şi tot să se sfirşască, perind în infinit! Dar să lăsăm de-o parte gîndirile deşarte ce nu pot folosi. Gîndim la sorĭ, la stele, la astre blăstămate ce lor nicĭ că le pasă de-am fost saŭ de-om maĭ fi...... Am auzit că-asară un mare bal a fost, şi printre fetişoare aveaĭ şi tu un rost? Cum petrecut-aĭ, bine? Şi ce limbă-aĭ vorbit? Nemţeşte, franţuzeşte saŭ ce-aţĭ maĭ născocit?

— M'am dus cam pe la zece; am stat de vorbă un ceas, şi-am petrecut minune, că'ndată m'am retras.

«Te-a strîns cineva'n braţe, rotindu-te în vals? saŭ ţi-a spus dulce vorbe, mergînd încet la pas; saŭ poate fără voe te-a sărutat pe umăr? Acestea sunt micĭ glume ce'n bal nicĭ că să număr.

— Se'ntîmpla aşa lucrurĭ? Eŭ zăŭ nu am crezare, şi dacă se întîmplă, e o ruşine mare!

«Ruşinea este mare să laşĭ numaĭ pe unul; când îs maĭ mulţĭ la număr, pe dată le daĭ drumul. Aicĭ e doară şcoală, şi'nvaţă, făr' să vree, ştiinţa ce de sigur chemate-s să predee.

— Nu pot a'ţĭ spune ţie la bal ce fac cînd joacă, căcĭ astă mulţămire nu a fost dat să'mĭ placă. Şi-asară chiar să nu joc avuĭ uşor putinţă; căcĭ eŭ purtam ca haĭnă iubita mea catrinţă.

«Purtaĭ haĭna de ţară ce ascuns le ţine toate: gît, umăr, pept şi spate; dar să te ducĭ tu numaĭ cu haĭna cea de modă

ce n'ascunde nimic; şi veĭ vedea ce iute se va'ntîmpla ce'ţĭ zic.

— Ţi-aş spune şi prilejul de vorbă ce-am avut, că doar să mi te-apuce un rîs neîntrecut. Dar las pe altă dată; mă tem să n'o păţesc, c'aşa tîrziŭ stătut-am cu tine să vorbesc.

Vezĭ dragă Marie, că'mĭ daŭ toată silinţa, spre a'ţĭ comunica, în şirurĭ neîntrerupte, schimbul de gîndirĭ ce se resfiră între marele poet şi mine, şi în care eŭ caut, pe cît e omeneşte cu putinţă, să redaŭ răsunetul cît de slăbit al fermecătoarelor sale cugetărĭ.

La revedere.

RIRIA

SCRISOAREA V

Repedea 16 August 1886.

Iubita mea Marie!

Pe calea ce duce de la Repedea la Poienĭ, se aşterne vestitul drum al Vasluiuluĭ, vestit pentru frumuseţa locurilor prin care trece. E unul dintre puţinele drumurĭ marĭ, pe unde maĭ auzĭ răsunînd talanca vecheĭ diligenţĭ, nefiind încă străbătut de reţeaua căilor ferate, care deşi daŭ folosul repejuneĭ, rîpesc călătoruluĭ privileştile alese, şederea la fîntînĭ, ospătarea pe iarbă verde la umbra sălciilor pletoase, lucrurĭ ce abat puţin sufletul de la îngîndurata cale a nevoilor vieţeĭ. Nu degeaba urgiseşte poetul nostru iubit, drumurile de fer, zicînd că, pe unde ele trec, toate cîntecele pier.

Ne vorbisem maĭ mulţĭ, să facem o preumblare în acele părţĭ; dar fiind tocmaĭ 15 August, zi de hram la un schit din apropiere, ne hotărîrăm să ne abatem şi pe acolo.

Erĭ des de dimineaţă, carăle împodobite cu crengĭ şi frumoase lăicere, ne aşteptaŭ în curte. Luarăm merindele trebuitoare pentru ospătarea cîmpenească, şi pe la 7 oare, eram cu toţiĭ în cară. Eŭ însă, încurcîndu-mă nu ştiŭ cum în trebĭ, ră-

măsesem la urmă, unde tocmaĭ se nimerise carul în care se suise Eminescu. El se lungise în aşa feliŭ, că cuprinsese aproape jumătate din car, pe cînd în cealaltă jumătate stătea doamna unuĭ colonel, cu copila eĭ şi nepoţica mea Elena. Ne maĭ fiind loc şi pentru mine, mă acăţăĭ cum putuĭ în coada caruluĭ, şi pornirăm încet, în pasul leneş şi măsurat al boilor şi în asurzitorul răsunet al scîrţiituluĭ roatelor. Eminescu care părea că sta destul de îndămănatec, îşĭ aruncâ ochiĭ peste cap şi, zărindu-mă, se ridicâ, îşĭ scoase botinele, şi le puse cam prea la îndămîna doamnelor care, neobicĭnuite cu asemenea apucăturĭ, începură a spune: «Comme il est inconvenant; on voit bien qu'il n'a pas toute sa raison Descendons; cela vaut mieux d'aller à pied». Şi intorcîndu-se cătră mine, îmĭ spuse: «N'est ce pas Mademoiselle vous venez aussi?." Nu ştiŭ de ce această îndemnare supărâ foarte răŭ pe Eminescu. Nicĭ n'apucase să sfîrşacă bine vorba şi, cum stătea cu spatele spre dînsul, el întinse amîndouă mînele şi ciupi zdravăn pe doamna coloneluluĭ. Scandalizată in culme, ea strigâ să oprească carul, spre a se coborî. Eminescu însă îĭ zise ironic: «Parole d'honneur te-am pişcat franţuzeşte cu amîndouă mînile; nu doar româneşte numaĭ cu una. Pardon allez vous en M-me; pardon:" Carul se opri, şi gingaşele noastre tovărăşiţĭ se coborîră; iar eŭ rămăseĭ cu nepoţica şi urmarăm drumul înainte. Pe mine nu mă jignia purtarea luĭ Eminescu, întru cît ştiam cîtă 'simţire şi cîte gîndirĭ mărețe se ascundeaŭ sub vălul acestor apucăturĭ, ce e drept cam originale. Indată îmĭ dădu el dovadă, că izgonirea cucoanelor o făcuse cu un gînd ascuns. Strîngîndu'şĭ picioarele pe jumătate şi răzămîndu-se cu cotul pe carîmbul caruluĭ, el mă îmbié să mă aşez lîngă el, pe locul ce rămăsese liber şi, zimbind ironic, îmĭ zise: „Şedeaĭ răŭ de tot acolo; nu ţi-e maĭ bine aice? Aşa-ĭ că ştiŭ şi eŭ să vorbesc franţuzeşte, cînd vraŭ?»

— Văd bine! dar de ce aĭ fost aşa de aspru cu doamnele ce aŭ plecat? Că eĭ aŭ foarte drăguţe.

«Ah! urîte îmĭ sînt femeile! Aĭ noroc că eştĭ fată: căcĭ alt-feliŭ nicĭ n'aş fi stat la vorbă cu tine.

— Şi pentru ce pe unele le urăştĭ şi pe celelalte nu ?

«Dintre fete maĭ găseştĭ cîte una nespoită şi bună; dar dintre femeĭ arare orĭ. Cele dintăĭ maĭ aŭ puţină sîială. Cu toate că fac timpuriŭ şcoala ipocrizieĭ, le lipseşte însă practica. Celor măritate primarele şi popa, dracu ştie ce le ceteşte, că pare că le dă numaĭ de cît darul prefăcătorieĭ. Pe cînd le cetia numaĭ unul, tot era maĭ bine. Acum că le cetesc doĭ, par-că le învaţă de îndată regula de doĭ şi de treĭ.

— Şi crezĭ oare, că ceĭ ce le cetesc sunt de vină ? Crezĭ oare, că dacă celalt tovarăş ce e recunoscut de cap al familieĭ, şi-ar da osteneala, să vadă ce e în sufletul fiinţeĭ ce şi-aŭ luat de însoţitoare a vieţeĭ, nu ar fi maĭ bine ?

„Să'şĭ dee osteneală a şti ce e în sufletul altuia, cînd eĭ nu ştiŭ ce e într'al lor? Aşa ar fi, dacă aceĭ ce sunt chemaţĭ la asemenea menire nu ar fi eĭ înşuşĭ lipsiţĭ din tinereţa lor de viaţa de familie, şi dacă mergînd să se deştepte în ţările luminate, nu ar aduce cu eĭ, din straturile cele maĭ degradate ale străinătăţeĭ, viciile de modă ce le practică la noĭ, în lumea cea aleasă. Din cafelele şantante şi balurile mabil aŭ luat obrăznicia care e de ajuns să poarte firma franţuzască, spre a trece la noĭ drept politeţă şi manieră de bonton. Ce nefericire ne-a adus străinătatea ? Unde e farmecul vieţeĭ noastre patriarcale ? Unde sunt moravurile străbunilor ? Unde-ĭ averea miceĭ noastre ţărişoare, ce, la cumpenitele noastre trebuinţĭ de atuncĭ, era belşug, iar la marele cheltuelĭ de acum, e sărăcie ! Dar să lăsăm toate la o parte ; ce a fost n'o să maĭ fie ; s'a deschis porţile ţăreĭ în două laturĭ, pe care în fuga mare s'a dus binele şi a venit răul. Dar vezĭ ce multe am maĭ vorbit, de nicĭ n'am simţit cum a trecut timpul? De nu făceam vînt cucoanelor celor două, amar ne-am maĭ fi plictisit. S'aud clopotele la biserică ; se vede că ajungem.

— Maĭ avem ceva şi ajungem la casa luĭ D-zeŭ.

«Casa luĭ D-zeŭ ; crezĭ într'însul ?

— Cum să nu cred ? Cel puţin până acuma nu am avut supărărĭ de acele care să mă facă să-l reneg.

«Eştĭ tînara încă ; aĭ optsprezece anĭ ; nu aĭ pătimit răle,

nicĭ n'aĭ avut duşmanĭ. Cînd însă tu trăi-veĭ măcar de treĭ orĭ opt, de sigur că atuncea de mult timp voĭ fi mort. Şi nicĭ maĭ asculta-voĭ a tale jalnicĭ cînturĭ, venind să'mĭ povestească amarele lor gîndurĭ: Ce bună ar fi moartea, acum cînd poţĭ să crezĭ; aşa cum eştĭ făcută, ce multe-o să maĭ vezĭ! Căcĭ sufletele care-s ca sufletu'ţĭ formate, din gîndurĭ roditoare şi nalte 'nchipuirĭ, menite-s spre durere, păşesc prin lacrimĭ toate, sfărmîndu-se de-a vieţeĭ prea crude amăgirĭ. Şi florĭ ce'n a ta cale tu crezĭ că's sămănate de-o mînă maĭ de sus, şi soarele ce trece, acoperind cu raze frumosul cer albastru din zorĭ pănă'n apus, şi luna doamna nopţeĭ cu vasta'ĭ feerie ce'n inime poete revarsă bucurie, daŭ sufletuluĭ hrană, priviriĭ nălucire, formînd frumoase visurĭ de vecĭnică iubire; visurĭ ce-or să se sfarme de-al realităţeĭ vînt, storcînd din ochi'ţĭ negri stropĭ negri de durere, pe negrul lor mormînt. Dar nu'ţĭ turbura mintea, copilă gînditoare, cu tristele nimicurĭ ce'ţĭ spune un ateŭ; că ce n'aş da acuma, să pot măcar o clipă a crede'n el şi eŭ! O crede-acum cînd gîndu'ţĭ împărăţeşte vastnic pe tot ce la picioare 'ţĭ crezĭ c-a pus Dumnezeŭ; acuma doar e timpul, să crezĭ în florĭ şi soare, precum şi în rotirea stelelor, lucitoare prin sinul lor de foc. Socoate că şi steaua, stăpînă pe-a ta soartă, zimbindu'ţĭ tot în faţă, ţĭ-a dărui noroc!

— E răŭ atuncĭ de tine, poetul meŭ divin, de'ţĭ pare această lume că'ĭ fără de stăpîn. Atîta desnădejde, cum a putut să'ncapă, în mintea ce'n durere durerile adapă? In astă lume doară nu-s toate amarĭ şi triste; de-ar crede toţĭ ca tine, n'ar maĭ putea s'existe. Eŭ zic dar cu putere, că este un Dumnezeŭ, aci stăpîn pe toate, prelungitor de zile şi dătător de moarte. Cînd staĭ la sfat cu tine, vezĭ, gîndul te'ndrumează spre o putere care în tine'n vecĭ veghiază; că'n tine doar e cîmpul de luptă şi'ncercare; de n'am avea nădejdea, cu ce-am maĭ trăi oare? Cum trupul îl nutreşte roada ce-o dă pămîntul, şi sufletul hrănit-e din roada ce-o dă gîndul. E răŭ să fiĭ ateŭ; să nu aĭ Dumnezeŭ! Eŭ cred, şi-a crede'mĭ place, că soarele cel mîndru şi luna luminoasă şi vara cea bogată şi toamna cea mănoasă, Dumnezeŭ le-a creat; nu doar că omenireĭ ca dar le-a hărăzit; asta

ar fi eres; dar să le folosască şi-adinc să le simţască, din tot ce e pe lume, pe dînsul l-a ales.

«Ceea ce'mĭ spuĭ copilă creeru'mĭ desvăleşte din negrele broboade în care-ĭ învălit; şi sufletu'mĭ cu jale la tine trist priveşte, şi pentru o secundă mă simt întinerit. Vorbind cu mine-odată, îmĭ amintesc c'aĭ spus: cînd nu e rupt copacul, se poate' îndrepta 'n sus; dar crengile lipsindu'ĭ, de ele despoiat, de gerurĭ şi de crivăţ cumplit îmbrăţoşat, străin de ocrotire, rămas fără putere, al primăvereĭ soare nu'l poate încălzi, nicĭ crengĭ ce nu maĭ are nu pot reînflori; şi-acest soare-al rodireĭ ce face să răsară florĭ chiar şi pe mormînt, pe dînsul il usucă din vîrf pănă'n pămînt. Dar orĭ şi cîte-ar spune izvorul cel de gîndurĭ din sufletu'ţĭ pornit, pe mine tot mă lasă zdrobit şi vestejit! Dar iată că ajungem; s'nchină toţĭ cu' drag, şi preotul cu crucea s-a arătat în prag.

Sculîndu-se'n picioare, convinsul meŭ ateŭ privi, pentru-o secundă, cu drag la Dumnezeŭ, rostind: „De eştĭ acolo, unde copila'mĭ spune, ia-n fă acum cu mine, nebunul, o minune! De-odată se încruntă; lumina din ochĭ piere. El zice cu'ndignare cuvinte de durere:

«Nu vezĭ acel ce chiamă pe oamenĭ să s'închine, 'nainte închinat-a paharul către sine? De abia trupul îşĭ ţine: nu vezĭ cît e de bat? Dar ca să bem cu toţiĭ la hram este iertat. Şi Eminescu vine cu voĭ vinul să'l cerce....... Vin bun să nu maĭ fie decît la Bolta-rece!!

Şi mergînd iute la vale, spre pilcurile de oamenĭ ce aduse peşte, vin şi cîte o ploscă de rachiŭ, după ce vorbi cîte-va cuvinte cu ceĭ adunaţĭ, se întoarse către mine care'l ajunsesem din urmă, şi'mĭ spuse:

«Ce zicĭ de oameniĭ noştri de la sate? aŭ şi eĭ acum bonton? nu'ĭ auzĭ vorbind sărmaniĭ de cît madam, mersi, pardon. Ne-aŭ schimbat toate străiniĭ, mîncale-ar inima cîniĭ, şi-aŭ făcut din obiceiurĭ ce cu drag le sfinţiam noĭ, bîlciurĭ pline de bontoane care miroas'a gunoiŭ.

Zicînd aceste, se plecă spre cel maĭ apropiat de dînsul şi, luîndu'ĭ plosca din mînă, îĭ zise:

„Ia dă'mĭ bade plosca'ncoace ca să beŭ puțin rachiŭ; căcĭ în biata noastră țară doară el maĭ este viŭ»! Şi mergînd din cîrd în cîrd, dădea cîte un picior saŭ cîte o zdravănă ciupitură femeilor; iar barbațiĭ, făloşĭ că le ținea femeile în samă, îĭ dădeaŭ mereŭ plosca la gură. Peste o oară, cînd hotărîrăm să plecăm spre Bîrnova, îl găsirăm culcat cu capul pe piatra unuĭ mormînt uitat. Mă gîndiĭ cu durere: Sarman poet, suflet zdrobit de-al țareĭ tale dor de bine; cu vin stropit-aĭ negru'țĭ gînd, crezînd că poate să-l aline, şi aĭ tot mers ca dus de vînt, s'adormĭ durerea'țĭ pe-un mormînt.

L-aŭ ridicat cu greŭ de l-aŭ pus în car, unde el însă nu se deşteptâ, pănă ce ajunserăm a casă.

Vezĭ iubită Marie, cîtă înălțare şi cîtă cădere!

RIRIA

SCRISOAREA VI

Iubita mea Marie!

Repedea 30 August 1886

Preumblîndu-mă prin grădină, in mînă cu o carte, văd apărînd de odată la cotitura uneĭ aleĭ pe Eminescu care mergea încet, cu capul de tot plecat, maĭ trist şi maĭ abătut de cît orĭ cînd. Grăbind paşiĭ spre el, îĭ spuseĭ:

— Buna ziua; în cotro?

«Umblu să'mĭ maĭ desmorțesc trupul cel amorțit, răspunse el, fără a se uita la mine; dar de odată, ridicînd capul, mă privi lung şi îmĭ zise: «Ce? aĭ de gînd să maĭ staĭ la vorbă cu mine? Nu m'aĭ văzut in ce stare mă aflam? Nu ți-e silă de un om ce cade mort, netam-nesam, şi apoĭ iar reînvie, spre ruşinea luĭ?

— Nu mi-e silă, dar'mi-e milă. Din toate cele petrecute ierĭ, singurul lucru ce mi-a rămas in minte, e dragostea ta de țară, nemărginita dragoste a scumpelor noastre obiceiurĭ, şi jalea ce te-a apu-

cat, văzîndu-ţĭ draga limbă schimonosită pànă şi în gura ţăranilor. Nu de geaba te-aĭ dus să'ţĭ cauţĭ odihna pe piatra unuĭ mormînt!

«După ce am dus maĭ des plosca la gură, am mers unde m-aŭ dus picioarele, şi de s-a nimerit să fiŭ găsit tocmaĭ pe piatra unuĭ mormînt, e cà doru'mĭ neconştiut m-a mînat într'acolo, unde cred şi nădăjduesc să fiŭ în curînd. Cît despre faptul, că mormîntul era vechiŭ saŭ noŭ, îmĭ e tot una; căcĭ ce suntem, nu s-a pornit doar de azĭ, de ierĭ; ci slăbăciunea celor vechĭ a sămănat mişelia celor noĭ. Şi văd cu-amar ce este-acum; din tot ce-a fost e numaĭ scrum. Ce bine-ĭ că-s gata de drum!

— E răŭ să fiĭ gata de drum atîta de curînd, cînd poţĭ ca să deşteptĭ avînt în minte şi în gînd, şi poţĭ să legĭ încă prin vorb' inimĭ îndepărtate, pe ţara mamă iar făcînd, Romîn cu Romîn frate. Şi eŭ văzut-am dureros, la balul unde-am fost, cum graiul nostru zdruncinat nicĭ nu maĭ află rost. Cercat-am după cum ţi-am spus sa'ĭ fac să înţăleagă, cît farmec are limba mea şi cît îmĭ e de dragă. De-o ştiŭ saŭ nu o ştiŭ deplin cea limbă franţuzascā, maĭ bine eĭ o schilodesc de cît să n'o vorbiască.

„De geaba te maĭ osteneştĭ; nu simţĭ că e zadarnic; nu vezĭ tu graiul cel străin ce plin e de năvalnic? Dacă'n al nostru dulce graiŭ eĭ află sărăcie, e că din suflet li s'a stîns iubirea de moşie. Pe negrele aripĭ de fier vin multe din Apus, şi tot pe negrele aripĭ ce multe saŭ maĭ dus! Venitune-aŭ şi strălucirĭ, dar şi nevoĭ maĭ marĭ; rămas-a neschimbată doar opinca la plugarĭ. Bătrîniĭ dragĭ, din dar în dar, lăsaŭ ca moştenire, pămîntul cel de slavă plin şi dulcea luĭ grăire; şi-n aste vorbe strîmte-acum ce lor nu le maĭ plac, vorbit-aŭ doar străbuniĭ marĭ ce colo'n ţărnă zac. Cu doina cea de dulce dor, cu doina mîngîereĭ, făcea Romînul străj'atuncĭ pe pragurile ţăreĭ, şi să străbată nu lăsa străiniĭ în puhoiŭ, să prade ţara'n lung şi'n lat, lăsînd-o în nevoĭ. Aveam avere noĭ atuncĭ un plug de lemn în vale, iar dealurĭ pline de pădurĭ ocrotiaŭ brazda-n poale, şi grâul cel de mană plin, purtat uşor de vînt, mîndru-nchina spicul cel greŭ în jos către pămînt. De cînd cu franţuzasca lor şi-occidental îndemn, pierdut-am simplul nostru plug şi-avem sapă de

lemn.... Afurisit să fie dorul de-nstrăinare, ce a cuprins d'odată'n noĭ orĭ ce suflare! Printre străinĭ să piară aceĭ ce'n sîn îl poartă, şi dragostea de ţară în suflet le e moartă! Blăstămul îĭ ajunge nenorociţĭ de eĭ. Ni-ĭ iea străinătatea în cîrdurĭ ca pe mieĭ. Eĭ pleacă'n floarea vrîsteĭ şi-o spulberă în vînt şi se re'ntorc cadavre, aproape de mormînt! Acum e bine încă, dar nu într'o vreme lungă, cuţitul cel străin la inimă o s'ajungă. Dragă ţară, scump izvor de lapte şi de miere; trîntorul străin te-a supt şi-n loc lăsat-a fiere; Nu-ĭ neam să se hrănească în biata noastră ţară, despreţ să nu-ĭ aducă prin hulă şi ocară. Aŭ răstignit-o Turciĭ bînd sîngele-ĭ din rană; maĭ omenos, păgînul lăsat-a macar hrană; iar ceĭ sosiţĭ de la Apus, cu drumul lor de fer, Romînul lasă biet sărac şi'n ţara luĭ stingher!

— Şi oare la atît de păcătoasă stare, nu s'ar putea găsi vr'un chip de îndreptare?

«Nu cred! De sus şi până jos avem puţine mame; palatul şi coliba sunt pline de madame. Moşia sărăcită şi vatra părăsită de suflet de femee, ce prunci vraĭ să maĭ dee? Din inimĭ obosite şi vieţe zdruncinate, vraĭ să maĭ scoţĭ fiinţe cu cugete inalte? Dar ce atîtea vorbe ce-mĭ amărăsc fiinţa, cînd nu pot nicăire să'mĭ samăn eŭ dorinţa. Acuş în neagră groapă, greŭ trupu'mĭ o să zacă; puţin îmĭ pasă mie de ce-o să se maĭ facă!

— Eŭ văd că'ţĭ pasă tare şi sufletul te doare. N'aĭ vrea, ca din mormîntul unde-aĭ să odihneştĭ, să n'auzĭ dulce şoapte nicĭ cînturĭ româneştĭ.

„Auzĭ! Şi pare că mie maĭ e cine să'mĭ cinte? Vecia aruncă pacea uităreĭ pe morminte; şi'n astă viaţă-amară (mi-e greŭ să ţi-o maĭ spun), cine-a păstrat iubire sermanuluĭ nebun?

— Te'nşelĭ amar poete; orĭ cine te citeşte, orĭ cine te iubeşte; dar nu ştie orĭ cine să cînte româneşte, precum aĭ cîntat tu! Şi facĭ o crimă mare că nu maĭ vraĭ să cînţĭ, cînd clocotesc în tine gîndirĭ aşa fierbinţĭ.

«Cu slaba-mĭ cugetare ce-aş maĭ putea să spun; gîndirĭ mult zdruncinate ce, cum răsar, apun? Pe cînd sufletu'n mine

ştiea ce maĭ vroeşte şi crieru'n putere ştiea cum se rosteşte, n'aveam cînd şi n'aveam cum şi m'am oprit în drum. Din pragul chiar al vieţeĭ soarta m'a prigonit; nevoile ascuţite mîna mi-a pironit. Cînd sună ceasul zece şi simţĭ că'ţĭ este foame, cînd haina ţi se rupe şi n'aĭ cu ce s'o |dregĭ, prin vechia-ţĭ pălărie ascultĭ al ierneĭ şuer, ce poţĭ să maĭ închegĭ? La mulţĭ cînd mintea-ĭ dusă, pierdută-ĭ pe vecie; la prigonit revine ca tristă parodie, spre-a-l lumina prin raze ce repede apun, şi a-ĭ arăta maĭ bine c'a fost şi-o fi nebun! De aş şti că draga-mĭ ţară aş scoate-o din robie şi-aş pune-o iar acolo unde-a fost să fie, aş cere-o limbă încă ş'un crier aş maĭ cere, să pot cînta prin veacurĭ a eĭ reînviere; dar nu e cu putinţă; de aceea eŭ doresc sa vie ceasul dulce etern să odihnesc.

— De ce voeştĭ odihna simţirilor de vecĭ, cînd tu în vastaţĭ minte atîtea poţĭ să legĭ; cînd prin plăzmuirĭ noue tu lumea poţĭ să bucurĭ şi nepăsarea multor din minte să o scuturĭ?

«Şi cine ţi-a spus oare că lumea vraŭ să bucur, şi moliile din crier că aş vroi să scutur? Pot eĭ să plîngă vecĭnic şi fără de oprire; prin lacrimĭ să deştepte şi-a pietrilor simţire; saŭ pot eĭ să şi rîdă, să facă vecĭnic haz, până li s'o duce gura dincolo de obraz; căcĭ mie a lor schimă nicĭ cald nicĭ frig nu'mĭ face, de cînd perdeaua neagră pe crierul meŭ zace!

Puse mîna la frunte, se abătu pe bancă şi nu maĭ zise nicĭ un cuvînt. Iĭ dăduĭ mîna, spre a-mĭ lua sara bună de la el. Imĭ apucă mîna şi o ţinu cît-va timp în a luĭ; apoĭ privindu-mă cu ochi, în adîncul cărora părea că se luptă geniul cu nebunia, îmĭ făcu semn să mă depărtez.

RIRIA

~~~~~~~~~

SCRISOAREA VII

Repedea 3 Septembrie 1886

Iubită Marie!

Sub umbra rărită de asprul vînt al toamneĭ, şi pe covo-
~~~~~~~~~

rul aurit de galbănul frunziş, şedea *el* privind la o frunză pe care o ţinea in mînă, părînd a o'ntreba ce-a fost şi ce are să devie? Mă apropieĭ de dînsul, încet şi pe neaşteptate, ca şi în ziua cind pentru prima oară îl găsiĭ pe locurile aceste. Aplecîndu-mă spre el şi cătîndu-ĭ peste umăr, iĭ ziseĭ:

— Ce priveştĭ cu aşa luare aminte această frunză îngălbinită? Vraĭ să afli ceva de la ea?

«Ce aş maĭ putea afla de la dînsa, acuma cînd, desprinsă de ramura ce o purta, merge să'şĭ îndeplinească menirea, supunîndu-se suveraneĭ legĭ preschimbătoare a totul?

— In adevăr, totul se preschimbă; asupra omuluĭ însă aceste prefacerĭ aŭ o maĭ mare putere, de oare ce el trebue să le rabde zbuciumul o viaţă întreagă, cu toate că şi dînsul e adesa orĭ maĭ şubred ca o floare. «Omul ca iarba, zilele luĭ ca floarea cîmpuluĭ»! Ce-aĭ fost ierĭ azĭ nu maĭ eştĭ, şi pe ochi'ţĭ cad perdele, ca ce-o fi să nu zăreştĭ. Timpul care vine-aduce noue faze de trăit; sub picioru-ĭ calcă vecĭnic tot ce'n cale'ĭ a găsit. Pe mine însă, îngălbinitul frunzilor toamna nu mă întristează peste măsură, cu toate că sosirea eĭ produce şi asupra mea un simţimint de melancolie. Dar cînd mă preumblu prin grădină, vara saŭ primăvara, şi strivesc sub picioru'mĭ frunzĭ căzute fără de vreme, mă cuprinde o mare jale, cînd mă gîndesc că frunzĭ abia înverzite, zmulse de furtunĭ, s'aŭ rotit o clipă maĭ sus de cum eraŭ, şi apoĭ cad jos, spre a se nimici cu totul. Mă gîndesc la asămănarea ce natura pune între toate. Frunzĭ şi florĭ, rupte de timpuriŭ, sunt ca frumoasele visurĭ ale primelor dorinţĭ, pe care nălucirea, această furtună a sufletuluĭ, le ridică pentru o clipă, sus de tot şi, ne-maĭ putîndu-se prinde iar de sufletul unde trăise, împodobindu-l cu florile speranţeĭ, le aruncă în braţele decepţiuneĭ, zdrobindu-le.

— Tot spuĭ mereŭ la lucrurĭ strîmbe! Vraĭ să cînţĭ opere pe drîmbe! Să verşĭ, în sufletu-mĭ rănit, părerĭ ce însuţĭ n'aĭ simţit: ba că în bine tu aĭ crede, ba supărărĭ că n'aĭ avut, cînd în ochiu'ţĭ chiar se vede şirul pe-unde aŭ trecut! Imĭ parĭ ins' o crenguţă pribegind în rătăcire şi cătînd un loc la umbră, adă-

post pentru iubire. Sarmană crenguţă tristă, zbuciumată'n vînturĭ grele; ştie oare viitorul unde te-or răsădi ele? Nicĭ el nu ştie nimica; întîmplărĭ pot ca să facă, să împodobeştĭ o vatră în simţirĭ de tot saracă. Să lăsăm iar la o parte gîndurile aste triste, ce-or umplea inimĭ de jale cît pămîntul o s'existe. Ia să'mĭ spuĭ de crezĭ în visurĭ, căcĭ avuĭ un straniŭ vis. Nu mi-l maĭ amintesc bine; ce păcat că nu l'am scris! Te aş fi rugat pe tine să viĭ să mi-l tălmăceştĭ; ghibace te văd în vorbă, chiar şi cînd spuĭ la poveştĭ.

— Drept să'ţĭ spun, darul luĭ Iosif până-acum nu l'am deprins; de şi-a multora nimicurĭ tălmăcirea-ĭ cîmp întins. Şi ce aĭ visat tu oare atît de fărmecător? Pe mult iubitul tăŭ Gange jucaŭ zînele în cor? Saŭ visat-aĭ c'o stea poate s'a coborît spre tine, lăsînd în cerurĭ sus cărare de lumine, şi 'n zînă întrupată, din raze făcînd punte, punea cununĭ de laurĭ pe palida ta frunte?

«Şi stele şi luceferĭ apus-aŭ pentru mine, din vremĭ îndepărtate în sferele senine; iar spiniĭ suferinţeĭ de mult cunună-ĭ port; am şapte vieţĭ de sigur de încă nu sunt mort. Ce mare'ncumătrire aŭ sufletele noastre, de se-ntîlnesc chiar ele şi'n lumile albastre! De ce nu s'opresc oare în sferele de sus?... Sufletul tăŭ răsare şi-al meŭ văd c'a apus. Cînd mă'ntîlnesc cu tine, vorbim aşa de multe, că-acele ce-aş maĭ spune rămîn în vecĭ pierdute, în haosul cel mare al celor noŭ născute.

— Aş vra vremea s'adune ceas bun cu ceasul răŭ, şi să vorbeştĭ într'una ca să te-ascult mereŭ; dar vezĭ nu uita iară ceea ce aĭ de zis, căcĭ sunt nerăbdătoare să'ţĭ tălmăcesc cel vis.

«Un vis e vis, dar greŭ de zis. De n'ar fi iţele minţiĭ atît de încîlcite, eŭ aş găsi maĭ lesne cuvinte potrivite. Să 'ncerc: A sară, pe timpul cel ploios tare, vruĭ să pun o stavilă între mine şi lumea din afară. Mă lungiı pe pat şi, dînd jos perdelele videreĭ, porniĭ pe întinsa cale a gîndurilor. Sătul de ele, căcĭ veniaŭ tot triste şi mohorîte, chemăĭ somnul, şi de astă dată el sosi repede, dînd din aripele'ĭ uşoare, mult uşoare, pînă ce m'adormi cu totul.

De odată Eminescu puse mîna pe frunte, parcă voia să

cheme icoana visuluĭ avut în lumea conştiinţeĭ. De obiceĭŭ, cînd vrea să spue ceva trist, melancolic, cade greŭ pe gîndurĭ. Şi atuncĭ încep a izvori din minte'ĭ ideĭ poetice, adese orĭ neregulate, dar tot de-auna sublime. Privind în deşert, cu ochĭ ce nu maĭ aveŭ nimic pămîntesc, şopti maĭ mult de cît zise:

«Pare că eram mort şi, drept mormînt, aveam o pajişte bogată de florĭ de primăvară, plecate-uşor spre mine de vîntul cel de sară. La cap repeta teiul, cu crengile'ĭ plecate, prohodul cel de moarte, cîntat ceva înainte, prin frunzele luĭ late. Şi parcă la picioare 'mĭ pusese, nu ştiŭ cine, un mîndru chip de fată ce sămăna cu tine. Purtaĭ o haĭnă sură de pînză de painjen. Rotită toată 'n mreje, făcînd mereŭ vîrteje, prinsese miĭ de fluturĭ, de nu puteaĭ să-ĭ scuturĭ. Bogatul păr în valurĭ cădea numaĭ pe-un umăr, acoperit aproape maĭ tot cu florĭ de nufăr. Şi fruntea'ţĭ era 'ncinsă cu mîndre vineţele, cu mure 'ntunecate şi rumenĭ fragĭ prin ele. Iar capul, clătinindu-l povoara acea grea, şi fragĭ şi negre mure din păr se desprindea. Din murele căzute s'opriră, drept sub frunte, anume numaĭ două, ce străluciaŭ feeric prin picăturĭ de rouă. Iar fragĭ, tot doĭ la număr, căzură, bată'i vina, şagalnic şi cu haz, maĭ jos de la grumaz, în două roţĭ ţesute de doĭ painjenĭ harnicĭ, să poată prinde 'n ele pe fluturiĭ zburdalnicĭ; Şi braţele-aveaĭ goale şi gîtul iar gol tare, înfăşurat în şirurĭ de micĭ mărgărintare. Iar mult vicleanul soare, din apusa-ĭ roşaţă, iţĭ trimetea dulcĭ raze, pe cap, pe trup, pe faţă, de străluceaĭ ca luna, cînd ele-o string în braţe. In mînă cartea vieţi'mĭ ţineaĭ întredeschisă, din care jumătate cu negru era scrisă. Pe ceelaltă parte, prinzînd din frunte-o rază, voiaĭ să scriĭ ceva; dar nu fu cu putinţă, căcĭ umbra tot ştergea. Văzînd a ta dorinţă, ghicind a ta voinţă—din racla înflorită—de moarte înţepenită vruĭ să întind eŭ mîna, să scriŭ şi eŭ într'însa, o vorbă: numaĭ una! Zădarnică dorinţă! Zădarnică silinţă! Nu o putuĭ atinge; căcĭ voia greleĭ soarte nicĭ cînd n'o poţĭ învinge. Mă maĭ luptăĭ o clipă să mă ridic eŭ drept; dar mă treziĭ deodată pe patul meŭ, deştept. Iar luna printre gratiĭ, cu razele eĭ fine, părea că-şĭ rîde iarăşĭ de visu'mĭ şi de mine. Dure-

rile din trupu'mĭ porniră să mă certe, maĭ crude ca orĭ-cînd. Aceste blăstămate voiŭ ca să'mĭ arăte că 'n cartea vieţeĭ mele scrisese cel destin, să sufăr păn' ce moartea curma-va acest chin. De eştĭ tălmăcitoare, spune'mĭ ce'nsamnă visul ce'n peptu'mĭ crud mă doare?

— Nicĭ cerc, nicĭ pot, nicĭ vraŭ, să aflu deslegare la o aşa poemă de visurĭ de poet; căcĭ n'are orĭ şi cine prilejul fericit s'audă două visurĭ ca cel ce-aĭ povestit; dar ca să-l ţin maĭ bine şi'n minte să-l păstrez, m'oĭ duce chiar acuma să mi-l încondeez.

«O nu'ţĭ da osteneală, să scriĭ visurĭ nebune ce fără rost s'arată în creeru-mĭ zdrobit. Dacă gîndeam maĭ bine, nicĭ trebŭia să-l spun, căcĭ, de-l veĭ spune altor, m'or crede iar nebun. Nu doar că nebunia mă tem s'o intîlnesc. Mi-e frică doar maĭ tare întreg să mă găsesc. Căcĭ ce e nebunia, nu-ĭ oare fericire, cînd nu maĭ ştiĭ nimic? Şi'n razele slăbite a cugetăreĭ mele ce azĭ le maĭ posed, o prigonire-a soarteĭ nu trebue să revăd? S'aud, nu e durere, în juru'mĭ cum toţĭ spun: feriţi-vă de dînsul; nu ştiţĭ c'a fost nebun? Dar ce'mĭ maĭ pasă mie ce sunt şi ce-am maĭ fost, cînd într'această viaţă, stingher n'am nicĭ un rost!

Ce aş maĭ fi putut spune, în momentele acestea atît de dureroase, în care tăcerea e cea maĭ bună mîngîere? Mulţĭ aŭ zis de dînsul că era nepăsător, că despreţuia totul. Nu era nicĭ una nicĭ alta; era numaĭ mîndru, prea mîndru, şi nu voia să arăte nimăruĭ adînca luĭ durere. Veniră să ne cheme la prînz şi pornirăm încet spre casă. Despărţindu-ne, i-am dorit poftă bună la mîncare şi poftă rea la triste gîndurĭ. Indată după masă m'am pus să scriŭ ca să'ţĭ repet, cît de grabnic, frumoasele'ĭ cugetărĭ, pe care am cătat a le reda pe cît am putut de bine.

RIRIA

SCRISOAREA VIII

Repedea 7 Septembrie 1886.

Iubita mea Marie !

O ploae măruntă, greoae, ploae de acele ce apasă trup şi suflet, ţinea de cîteva zile. Intrevederea între ceĭ maĭ apropiaţĭ aĭ băilor devenise anevoiasă. Stăteam în camera mea de lucru, cu capul sprijinit pe mînă, înşirînd pe netrainicul şi nodorosul fir al vremeĭ, gîndirĭ mohorîte şi întunecate, ca şi zilele cele lipsite de soare. De o dată aud de dincolo din odae, căzutul unor papucĭ; mă uit răpede să văd cine e; zăresc pe Eminescu lungit pe pat, pare că era la el acasă.

— Bine aĭ venit, ce maĭ facĭ?

«Ia am venit aice, să-mĭ maĭ scutur din cap ploaia care pare că'mĭ curge picătură cu picătură în crier şi e aşa de rece, că mă simt cu totul sleit; oare mult o să maĭ ţie? Urîtă mi-e vremea sură care întunecă şi maĭ mult negrele gîndurĭ.

— E drept; vremea are în tot de-auna înrîurire asupra fiinţeĭ noastre morale.

«Fiinţă morală! Pe cine numeştĭ ast-fel?

— Sufletul nostru nu-ĭ el fiinţa noastră morală şi trupul nostru fiinţa materială? Din înţelegerea saŭ neînţălegerea acestor doĭ tovarăşĭ, nu reesă starea noastră bună saŭ rea? De şi unul e mărginit în trecătoarea luĭ formă şi cel-lalt nemărginit în eternul luĭ avînt, atîrnă pururea unul de altul, şi e straniŭ de tot ca sufletul, în vasta-ĭ nemărginire, să fie adese orĭ robul trupuluĭ mărginit.

«Aĭ mare dreptate, credeam că nimene nu ştie maĭ bine ca mine lucrul acesta, eŭ care am simţit descumpenirea lor. Mă bucur însă cînd văd că maĭ sunt fiinţe care judecă cu o minte sănătoasă într'un trup sănătos; dar mă mir unde aĭ făcut aşa de timpuriŭ şcoala judecăţeĭ? Nu cumva eştĭ filosoafă?

— Nu sunt filosoafă; dar trăesc de mult în tovărășia gîndului. Din frageda mea vrîstă, cu toțiĭ mă găsiaŭ o stranie ființă, cu apucăturĭ nesîlnicĭ, cu strașnică voință. Tindeaŭ ca să mă facă podoabă pentru casă, așa precum se cere în lumea cea aleasă; să știŭ a intra'n sală, a face-un reverans, și-a mă roti grațioasă cu băețeĭ la dans. Dar eŭ simțiam cum capul pe mîna mea se lasă, cînd îmí făceaŭ cu ochiul ca să staŭ drept la masă. Bunica cea bătrînă zicea să mă supun, să mă deprind a coasă și-a împleti colțun; iar sara, cînd la toacă, venia să'mĭ vadă sporul, zicea cu jale-adîncă: netrebnic mi-e odorul! Și cînd maĭ venia vremea să spun versurĭ la lume, în gură-amorția limba, nimic nu puteam spune. Dar cum plecam din casă, simțirea'mĭ venia toată și stolurĭ de dragĭ gîndurĭ sosiaŭ în minte'mĭ roată. Și ce maĭ sindrofie făceam cu florĭ și stele, ființe mute toate; dar cîte'mĭ spuneaŭ ele! Cercară toțĭ cu mine să mă prefacă doar; le fu însă și munca și chinul în zădar. Atuncea mă lăsară cu toțiĭ părăsită, să facă zeŭ cu mine ce-o vrea a mea ursită. De astă nepăsare puteam eŭ să-ĭ acuz? Cam greŭ era să placă un tip așa hursuz! Văzîndu-mă lasată de toțĭ în părăsire, m'am prins soră de cruce cu draga mea gîndire. De-atuncea eŭ trăitam maĭ mult cu mine însu-mĭ; nu le-arătam zimbirea, dar nicĭ nu vedeaŭ plînsu-mĭ. Cu mine am stat la vorbă în ceasurĭ de durere; dar n'am cerut la nimenĭ nicĭ pic de mîngîere; ș'am găzduit pe rînd în sufletu-mĭ stingher, gîndirĭ adesa triste, plîngînd într'un ungher. Simțirile în sloată în mine-am adunat, și-acum se'mbracă'n gîndurĭ, sub gîndu'țĭ fermecat. De'țĭ par că ele zboară în spre filosofie, eŭ cred și sunt convinsă că ți-o datoresc ție.

«Cuĭ le datoreștĭ toate, cam greŭ e de știut. Gîndirĭ ce ard în minte'țĭ cu tine s'aŭ născut; și văd făr'ndoială că simțĭ și-un suflet aĭ, căcĭ la simțirĭ mărețe, măreț răsunet daĭ.

— O da, îl simt că'l am, cu dînsul doar petrec; frumosul și urîtul cu el în minte'mĭ trec. Plăcuteĭ veseliĭ și'ntunecateĭ jale, adînc în a mea fire, tot el le face cale.

«Frumos vorbeștĭ și tare mă bucur cînd gîndesc, c'aceste gîndurĭ pline spre mine rătăcesc; Ia spune făr de glumă, cînd

nu's, ți-e dor de mine? Uritul tăr' de marginĭ e frate-atuncĭ cu tine?

— Chiar firul cel de iarbă tot cată către soare; jăleşte cînd se duce și-ĭ vesel cînd apare; lumină el revarsă 'n zorĭ 'n a-miază 'n sară, şi luna o 'mprumută de lum'nează iară. Tu, stră-lucite soare, făcutaĭ dar de raze și geniu'țĭ, slăvite, cu drag ne lu-minează.

«S'a stîns sărmanul soare în depărtărĭ albastre! Acum cînd nu maĭ este, il căutațĭ prin astre. Lăsați'l să rămie acolo, un' s'a dus; nu'l salutați, acuma, cînd dînsul a apus. Atuncĭ cînd ră-sărise, era o ceață deasă; nimenĭ nu l'a zărit. Abia eșit din pîclă, făcu o lungâ-eclipsă, în mijloc de zenit, ş'apoĭ luneca grab-nic spre negrul asfințit! Ș'acum cînd nu maĭ este, cu toțiĭ maĭ ĭ'ar vrea; și dușmanĭ și prietinĭ se'nchin apuseĭ stea.

— Apus'a steaua pentr'o zi, acum iar reapare, și tot maĭ mîndru va luci, tot luminînd maĭ tare. Romîniĭ azĭ vor veni toțĭ la ea să se închine, ca mîndra stea a blîndeĭ nopțĭ mult timp să tot lumine; la stele micĭ din jurul eĭ lucirea să-mprumute, și prin aprinsele-ĭ scînteĭ să lumineze multe. Al țăreĭ cer atuncĭ va fi cu mult maĭ luminat, cînd steaua mîndr'a'străluci cu cele ce-a creat.

„Vorbeştĭ ți'am spus atît de blînd cum nimenĭ nu maĭ ştie; în sufletu-țĭ cel plin de dor e-atîta poesie, că uițĭ că sunt un biet nebun, şi'mĭ facĭ milă şi mie. Ițĭ e şi ție însă chin şi tru 'ă în zadar; pe cer cuprins de vecĭnicĭ norĭ astre nu maĭ răsar; şi'n cugetu-mĭ cel mistuit gîndirĭ nu maĭ apar. Cu suflet, min-te, și cu trup dincolo vraŭ să trec; de ajuns îmĭ este lupta nu vreaŭ s-o maĭ încerc..... Și de chipul tăŭ se'ncheagă trist in ciasurile nopțeĭ, a fost scris, pentru a mea jale, să te aflu 'n fața morțeĭ! Vezĭ cum ploaia care curge de la cer către pămînt ne aduce amintirea neuĭtatuluĭ mormînt; căcĭ doar numaĭ el în lume astăzĭ sigur a rămas, și viața, rea saŭ bună, este numaĭ un popas. Dar mă duc; voĭ să'mĭ iaŭ drumul către sala de mîn-care; să nu se răsufle vinul ce turnat-aŭ în pahare. Orĭ cît ar

fi de frumoase gînduri ce mereŭ ne-am spune, maĭ tare ca ele-ĭ foamea şi pe toate le răpune.

Dragă Marie, de nu ar fi aceste contraste de cugetare, maĭ că am uita, că el a fost şi, din nenorocire, maĭ poate fi nebun.

RIRIA

SCRISOAREA IX

Repedea 10 Septembri 1886.

Iubita mea Marie!

După ce aĭ coborît la vale din dosul caseĭ, se află un rotund de copacĭ care, întrunindu'şĭ crengele răsleţe de pe vîrfurĭ, formează o boltă de frunziş, prin care soarele trimite, în timpul vereĭ, căldură umbreĭ tăinuite de jos. In mijloçul rotunduluĭ se rîdică un plop, uĭtat de bătrîn care, despicînd bolta de verdeaţă, îşĭ înalţă capul falnic către cer. Pare a fi grozav de mîndru bătrînul, căcĭ trunchiul luĭ e presurat cu nenumărate nume, şi la mulţĭ din aceĭ ce le-aŭ scris açolo, le-a înţăpenit de mult mîna, luîndu-şĭ ramas bun de la toate. Eĭ s'aŭ dus; el trăeşte, şi trăi-va încă atuncĭ, cînd nicĭ unul din noĭ nu va maĭ fi, dacă mîna sacrificatoruluĭ, cu cîte-va loviturĭ de topor saŭ scîrţiiturĭ de ferăstrăŭ, nu va veni să închine frumosul trebuinţeĭ, ştergînd astfel şi de pe dînsul numele celor şterşĭ de mult din cartea vieţeĭ.

Era o zi de tot frumoasă; soarele în amează, străbătînd maĭ uşor prin rariştea de sus, arunca, în locul dungilor auriĭ de altă dată, pete galbene ce păreaŭ şi maĭ palide, căzînd pe troianul de frunze, sădit de vîntul toamneĭ la rădăcina copacilor. Frunze îngălbinite, raze slăbite, pare că ne dădeaŭ mereŭ ravaş de drum şi, din mulţĭ ce eram, maĭ rămăsesem puţinĭ, şi pe fie-care zi ne scădea numărul. Poetul meŭ rămăsese cel din urmă, căcĭ, lipsit fiind de atragerea unuĭ cămin şi, ştiind că nicăire nu-l aşteaptă nime, nu'l trăgea inima să plece înspre nu

ştiŭ unde. Aicĭ cel puţin grija unuĭ prieten îĭ asigurase, pentru două lunĭ, hrana zilnică şi patul de dormit. Nespus de trist îl zărisem dimineaţă, şi'mĭ spusese că o să plece şi el în curînd, şi că voia să facă, înainte de plecare, un pelerinaj prin pădure şi grădină, spre a'şĭ lua rămas bun de la ele. Bânuind că va sfîrşi prin a veni şi în acest loc, cel maĭ poetic din toate, mă îndrumăĭ spre bătrînul plop. Credinţa nu'mĭ fu înşălată; nu trecu mult şi'l văzuĭ coborînd a nevoe calea căiră rotundul, unde stătusem atît de des şi vorbisem atît de multe. Se aşezâ cu greŭ pe banca din faţa mea şi'mĭ zise:

«E heĭ, se apropie funia la par! Ce răŭ îmĭ pare că mă duc! Mi se pare că las în locurile acestea tot ce maĭ rămăsese viŭ în sufletul meŭ; şi amara singurătate mă va cuprinde iar.

— De ce zicĭ ast-felĭŭ? Nu aĭ să fiĭ tot între oamenĭ?

«Eştĭ vecînic singur, cînd eştĭ împreună cu aceĭ ce nu simţesc la feliŭ cu tine. Crezĭ că veĭ pleca şi tu în curînd? Şi în cotro veĭ merge? De sigur prin balurĭ şi saloane, ca să facĭ şcoala spoeleĭ, că aĭ rămas de tot în urmă cu ea, şi vaĭ de tine ast-feliŭ cum eştĭ! Te-or arata toţĭ cu degetul.

— Nu, nu am de gînd, zică cum vor vra şi cum le va plăcea; nu simt nicĭ o atragere încă pentru lume şi voiŭ să reintru într'o şcoală, spre a-mĭ desăvîrşi studiile.

«Ce'ţĭ trebue atîta carte? Cine ştie prea multe, nu ştie adesa nimica bine. Orĭ aĭ căzut şi tu în boala veaculuĭ, unde barbaţiĭ o să se facă femeĭ, să păzască vatra, iar femeile vor merge la judecătorie, poate chiar la războiŭ! Rămîĭ femee; femeea, de'şi înţălege şi urmează menirea, e mult maĭ folositoare omenireĭ. Ea e stăpîna omuluĭ din leagăn până la mormînt; iar noĭ, ceĭ pretinşĭ tarĭ, suntem vecînic robiĭ celor pretinse slabe; fiind că femeea ne arată calea vieţeĭ, ca mamă; femeea ne arată tovărăşia vieţeĭ, ca soră; tot ea ne arată farmecul vieţeĭ, ca soţie saŭ iubită; iar mîngîerea vieţeĭ tot ea ne-o arată, ca fiică. Vezĭ dar că natura ne-a făcut să atîrnăm pururea de dînsa şi, dacă ea devine sclavă, aşa cum se crede adesa orĭ, aceasta provine numaĭ din schimbul roluluĭ. Vrea să dicteze, cînd

poate să inspire. Ce se dictează, deşteaptă împrotivire; iar ce se inspiră, nu; căcí inspirarea e sugestiune puternică, în contra căreia nu poate lupta nime. Vezĭ dar că femeea nu are nevoie de putere, şi înţălegĭ cum natura, dindu'ĭ pricepere adîncă şi timpurie, a investit'o cu atitea darurĭ, pentru a o face regină a totul.

— Văd că recunoştĭ frumoase însuşirĭ femeeĭ şi, maĭ zilele trecute, îţĭ varsaĭ grozav focul asupra eĭ.

«Parcă eŭ iţi vorbesc de ce a devenit femeia? Nu; de aceea ce trebuia să fie, dacă'şĭ urma chemarea.

— Imĭ pare însă că ziceaĭ, că n'a fost numaĭ ea de vină, dacă şi-a părăsit drumul şi cărarea?

«Am zis şi o repet, ceea ce este ea acum. a făcut'o barbaţiĭ care, prin nechibzuinţa lor, aci o tăvălesc prin tină, aci o rîdică în stele. Eĭ aŭ silit-o ast-feliŭ să se lepede de darurile fără samăn şi neperitoare ale virtuţeĭ, Femeea are nevoe de iubire. Iubirea adevărată e soarele rodireĭ; el face să răsară, pe rînd în sufletul luminat şi încălzit de ea, toate simţirile sublime şi măreţe, Barbaţiĭ îndepărtîndu-se de cămin, aŭ făcut ca cele maĭ bune şi maĭ cinstite să alerge după schime meşteşugite, ca să le atragă iarăşĭ inima. Despreţuind totul, aŭ schimbat iubirea în desfrănare, şi nu-şĭ daŭ samă, că o mînă nevăzută a scris, ca în timpul vechiuluĭ Sardanapal, pe orizonul lumeĭ de azĭ, ameninţătoarele cuvinte: *Mane, Techel, Fares*. Dar pare că vorbiam de dus. Minĭ des de dimineaţă voiŭ pleca sigur, şi vreŭ să'mĭ ieŭ de azĭ rămas bun de la tot şi de la toate. Crezĭ oare că ne vom maĭ revedea vr'o dată?

— Nu ştiŭ; dar o doresc din suflet.

«La anul aĭ să maĭ viĭ pe aice?

— Aşa cred, în lunile de vară.

«Eŭ însă sunt sigur că n'o să maĭ viŭ nicĭ odată. Pentru mine ce are să fie, e scurt şi măsurat.

— De ce vorbeştĭ ast-feliŭ? Oare, cine din noĭ se poate făli cu ştiinţa viitoruluĭ? Nimenĭ nu ştie ce o să fie, iar cia pe urmă e nehotărît pentru fie-care. El poate sosi pe r.

tate şi la maĭ tinerĭ şi la maĭ bătrînĭ, şi de aceea nu ştim care din noĭ vom pleca cel d'intăiŭ.

«O de sigur că eŭ.... In întreaga ta fiinţa e o viaţă ce trebue s'o trăeştĭ; căcĭ astfeliŭ cum eştĭ croită, aĭ de plătit birurĭ grele. De aĭ muri îndată, aĭ fi fericită, cu toate că durerea nicĭ până acuma nu ţi-e străină. De sigur că soarta saŭ Dumnezeul tăŭ iubit, de care'mĭ vorbiaĭ şi ierĭ, iţĭ rezervă şi ţie cîte-va pahare. Pe mine m'a adăpat cu prisosinţă. Cred că în curînd o să'mĭ sune oara plecăreĭ, pe care o doresc tare...., De'mĭ va şti un spital de ştire, să nu-mĭ ştie lungă vreme.

— Ce desnădăjduit eştĭ! să vede că sufletu'ţĭ sărmanul e atît de plin de amar, că nu maĭ încape în el nicĭ o picătură de mîngîere.

„Paharul cînd e plin, o picătură de întrece, se varsă, fie de miere saŭ de fiere.

— Aşa e; orĭ ce aĭ zice însă, eŭ cred că ceasul ce vine, nu ştim nimenĭ ce poate să aducă. Speranţa nu o putem pierde. Neştinţa viitoruluĭ e unul din cele maĭ marĭ bunurĭ de care ne bucurăm. Prin el ne am putut împrietini cu nădejdea, această dulce tovarăşă a celor maĭ încercaţĭ. E drept; ea e făuritoare de visurĭ ce arare-orĭ se împlinesc; dacă dînsa ne înşală, tot dînsa ne dă putere, şi pe lupta grea a vieţeĭ ea revarsă mîngîere.

«Văd că sufletu'ţĭ se pierde în gîndirile luĭ multe, şi neştiutor păsăşte pe cărărĭ necunoscute. O! păşeşte cît se póte maĭ puţin, dacă voeştĭ prea degrabă'n a ta cale ca să nu mi te opreştĭ.

— De-aĭ rămas etern de zbucium în al vieţeĭ mare haos şi, din cele ce-s dorite, aĭ dorit numaĭ repaos, e că'n lipsă de speranţă şi lipsit de mîngîere, irositu-ie-aĭ pe toate, lăsînd viaţa ta stinghere.

«Sunt doar bune pentru tine astfeliŭ de nedumerirĭ; căcĭ ele nu aŭ un nume, ci sunt numaĭ năluciri. Pentru mine însă care am luptat numaĭ din greŭ, eŭ zic că speranţa 'n viaţă e blăstămul cel maĭ răŭ.... Vicleana vrăjitoare mereŭ minciunĭ înşiră pe firu'ĭ otrăvit; acel ce a renegat'o, acela nu doreşte, ş'ast-feliŭ e fericit. Şi marea cea şireată, cu'ntinderea'ĭ bogată, în vecĭ în-

şală ceriul că astrele îi scaldă ; iar ea din veacurî iesă cu fața eĭ lividă, vecînic înşălătoare şi vecînică perfidă. Scăldînd stele'n sclipire şi bărcĭ zdrobind de valurĭ, se leagănă în pace în largile eĭ malurĭ.

— Opreşte-te acuma poetul meŭ iubit; ca marea'n vijelie ți-e sufletul pornit. Suflet sătul de jale, maĭ uĭtă tu năcazul; nu tot gîndi la răle; maĭ îndrăgeşte hazul. Nu vezĭ că'n lumea mare netrebniciĭ domnesc; iar ceĭ ce ard în gîndurĭ amar se chinuesc? Străin păşeste-n cale; maĭ fiĭ nesimțitor; de lumea e vicleană, fiĭ tu nepăsator!

«Prefămi-te acum duioasa'mĭ rîndunică'n şopîrlă tîritoare! Ce tacĭ? Nu zicĭ nimic? Tu tacĭ; ți-am gîcit rolul, spunîndu'țĭ ce gîndeştĭ. Rîdică'țĭ iute vălul; nu maĭ croi poveştĭ!.... Cînd are cineva ca tine, minte 'nainte mergătoare, nu poate crede el în basme şi în gîndirĭ înşălătoare. Să creadă proştiĭ şi neroziĭ în Dumnezeĭ necunoscuțĭ; că-n val-vîrtej de vorbe goale n'or crede'n vecĭ ceĭ pricepuțĭ!.... Dar haĭ să mergem înainte; nu vezĭ cît vremea-ĭ de frumoasă? Pacat să tulburăm natura cu mintea-ne supărăcioasă.

— E-o zi aşa plăcută cum zeŭ nu a fost încă; timpul ce vra să'şĭ iee ramas bun de la noĭ, maĭ mîndru se arată, ca maĭ răŭ să ne pară, cînd va fi dispărut.

«Ia-n priveşte, prin rariştea de sus, soarele nu maĭ trimete plăsăle ascuțite de aur, ci pete marĭ galbene.

— E tocmaĭ ce observasem şi eŭ adinioare; pare că frunzele căzute aŭ furat din razele soareluĭ, spre a'şĭ face podoabă înainte de îngroparea lor. Rîvnitoare de verdele vestmînt pierdut, aŭ luat culoarea razelor ce cernuse cu drag pe pămînt.

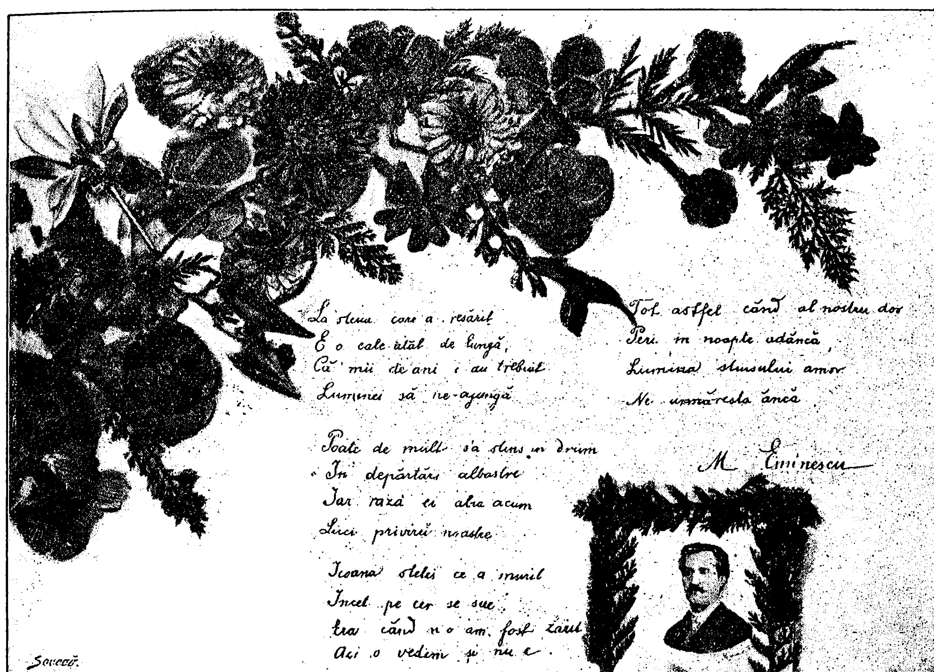
«Aŭ luat culoarea, dar nu şi strălucirea; căcĭ strălucirea-ĭ sîmbure de vecînică lumină. Aşa se maĭ întîmplă cu oameniĭ ce vor ca să rîdice sus, prea sus, puterea lor. Neavînd în eĭ izvorul destoînic de'nălțare, zdrobesc a lor aripe'n zadarnică sforțare.

— Aşa şi după tine luceafăr ne'ntrecut; mulțĭ alergară'n fugă, de cînd aĭ apărut. Pornind să te ajungă, te-aĭ înălțat maĭ sus; zdrobițĭ de chin şi muncă, cu toțiĭ aŭ apus.

«O spune-le din parte'mĭ ca să rămîe'n loc; arde și greŭ consumă simțirea cu-a eĭ foc; găseștĭ durerĭ în patimĭ, dar nu găseștĭ noroc!.... Văzîndu-țĭ dorul de luceferĭ, de soare și de stele, adusu'țĭ-am o stea croită din fuga mințeĭ mele. Tu veĭ pune steaua stînsă lîngă umbra floareĭ moarte, și ce-or să devie ele, tu te'ntreabă și socoate.

— Florĭ uscate, steaua stînsă, amintind, or să lumine viața mea rămasă'n umbră, prin eclipsa ta de mîne.

„Ia-n te rog de vezĭ, citește, și pe urmă să ți-o scriŭ. Toamna, ziua 'n grabă piere; să nu fie prea tîrziŭ."

Fac-similul poesieĭ scrisă de Eminescu pe albumul Ririeĭ, sub o podoabă de florĭ uscate pregătită de maĭ înainte.

La steaoa care a răsărit
E o cale atît de lungă
Că miĭ de anĭ i-aŭ trebuit
Lumineĭ să ne-ajungă.

Poate de mult s'a stîns în drum
In depărtărî albastre
Iar raza eî abia acum
Luci privireî noastre.

Icoana steleî ce a murit
Incet pe cer se sue,
Era când n'o am fost zărit
Azî o vedem şi nu e.

Tot astfel cînd al nostru dor
Peri în noapte-adăncă,
Lumina stînsuluî amor
Ne urmăreşte ăncă.

„Eŭ cred că şi pe tine un dor adînc te-a ars, şi razele'î în sinu'ţî de-atuncea aŭ rămas; şi ele lumineaz'acum, din fundul cugetăreî, cum lumineaz'un soare-apus din adîncimea măreî. In locul unde-a asfinţit, lumina'ncet dispare, şi tot atuncî în alte părţî voios din mărî răsare.

— E drept cà scumpul nostru dor cînd piere-n noapte-adîncă, lumina stînsuluî amor ne urmăreşte încă; dar steaua cea îndepărtată, prin slabele eî rază, pe suflet poate să'l mîngîe, dar nu'l maî luminează.... Pe'ntinsa cale ce desparte inima de cugetare, am rătăcit adese orî ne'ndemănateca'î cărare. Pornit-am fost spre înălţimea simţirilor nemărginite, crezînd că poate-acolo sus putea-vor ele-a fi 'ntîlnite. Călăuzit-a dorul calea, spre-a fericireî dulce har; iar eŭ păşiî nerăbdătoare spre ţărmul fără de hotar. Plecat-a'n urmă cugetarea cu pasul eî cel chibzuit; ajunsa inima în cale şi din greŭ drumu'î a oprit. Aŭ stat la sfat atuncea ele şi aŭ aflat cu socotinţă, că de nu pleacă la o laltă, pot ele uşor afla căinţă. Ca sfetnice şi vechî şi bune, din cale iute s'aŭ întors, jurînd că'n vecî n'or să maî plece pe drumurî fară de folos.

„Doresc norocul să'ţî ajute să judecî astfeliŭ orî şi cînd; dar teamă mi-î c'o să se 'ntîmple cu mult maî altfeliŭ prea curînd.

Eŭ n'oĭ maĭ fi; căcĭ mîne plec. Zadarnic mi-ar fi dorul, ca să socot şi să încerc a'ţĭ zice viitorul. Cînd eŭ la umbra unuĭ teiŭ voĭ adormi curînd, nu va maĭ fi nicĭ un curmeiŭ să lege gînd de gînd. Iţĭ spun acuma, cînd mă duc: rămiĭ nepăsătoare; pe drumul unde-am vrut s'apuc, e numaĭ întristare. Şi de'ĭ vedea tu zburătorul cel nalt cu negre plete, să nu te-atingă el cu zborul, nicĭ drumul să'ţĭ arăte. De-ĭ maĭ vedea fiinţĭ viclene ce'ndeamnă la plăcere, alungă cîntul de sirene, rămiĭ în vecĭ stinghere. Maĭ bine e cu tine insuţĭ să plîngĭ o vecînicie; s'ascunzĭ orĭ ce durere'n sinu'ţĭ, de cît altul s'o ştie.

— Iţĭ voĭ urma eŭ sfat, cu sfat, cele ce's cu putinţă; dar uiţĭ că soarta ne-a legat să nu avem voinţă. Cînd a luat mîna de lut, punînd in ea simţire, s'o lege de pămînt a vrut, prin vecĭnică robire; Şi orĭ şi cît am înjgheba nenumărate planurĭ, sunt şi în vecĭ vor rămînea de albĭ omeţĭ troianurĭ, ce-aripa vîntuluĭ de Mart topeşte prin sorire, cînd norĭ în cerurĭ se despart l'a soareluĭ ivire.

RIRIA

SCRISOAREA X

Repedea 10 Septembri 1886

Iubită Marie!

In curînd, din tot ce a fost, n'o să rămîe de cît aducerea aminte. Prezentul se va schimba în trecut, îmbrăcîndu-l cu neînsemnatele nimicurĭ care, zărite prin prizma îndepărtăreĭ, îl vor împodobi mereŭ. O Amintire, ce verşĭ podoabe nenumărate asupra fericirilor ce aŭ fost, mărindu-le, şi asupra durerilor trecute, balsamul uităreĭ, micşurîndu-le! Ce veĭ revărsa tu oare asupra acestor cîte-va săptămînĭ, petrecute în tovărăşia unuĭ geniŭ ca dînsul? E o mare fericire să capeţĭ ce aĭ dorit; dar e maĭ ma e durerea să pierzĭ ce aĭ iubit. O tristeţă nespusă îmĭ cuprinde sufletul, cînd mă gîndesc, că poate nu'l voĭ maĭ reve-

dea nicĭ odată! Unde eştĭ Dumnezeŭ al minunilor? Te invoc din adîncul inimeĭ şi'ţĭ zic: aruncă'ţĭ rodul bunătăţeĭ tale nemărginite asupră'ĭ; prelungeşte'ĭ viaţa şi întăreşte'ĭ mintea, ca el să poată prelungi, prin flacăra genialeĭ sale inteligenţĭ, raze de lumină asupra prezentuluĭ şi viitoruluĭ ţăreĭ noastre! Se zice că nebunia e aproape de geniŭ şi geniul aprope de nebunie. Se vede că puterea ta, în planurile'ĭ vecĭnic necunoscute, a rînduit astfeliŭ. Cînd, dintre miile de oamenĭ, răsare unul între toţĭ, şi 'nchipuirea îĭ deschide în lăturĭ largile eĭ porţĭ, e tot o slavă pentru tine, înalt puternic creator, şi tot slăvindu-te pe tine spre el înclină fruntea lor. De ce aĭ învoit tu oare săcerătoarea nebunie, să culce jos aşa de grabă, un suflet plin de poezie? O da! şi mie mi se pare, cum zice el, că eştĭ nedrept, şi nu ştiŭ zeŭ ce pot la rîndu'mĭ ca de la tine să aştept!

Abia sfîrşisem ruga, şi Eminescu ce venia pe neaşteptate şi nevăzut, izbucni cu putere:

„S'aşteptĭ zdrobire de iluziĭ, izvor de nesăcate lacrimĭ, şi ca şi luĭ Isus ţi-a da el noian de zbucium şi de patimĭ. O da! acesta-ĭ Dumnezeul pe care tu 'l invocĭ mereŭ; dar, pentru alinarea vieţeĭ, fă tu acum ce fac şi eŭ.

— O nu ştieam că eştĭ aicea şi nu vorbiam de Dumnezeŭ; mă încurcam aşa în vorbe......

„Nu ştiĭ la cine te rugaĭ să'mĭ dee minte şi viaţă? Ţ'am spus că aĭ îndămănare a 'ntoarce vorba; eştĭ isteaţă! Dar eŭ am auzit prea bine că tu nu maĭ dădeaĭ dreptate, aceluĭ care'n a ta minte maĭ ierĭ credeaĭ stăpîn pe toate; pe-acel ce ni-l arată popiĭ milos si bun ca un părinte şi care samână iertare păn' şi pe negrile morminte! Acela care iartă morţiĭ şi pe ceĭ viĭ îĭ pedepseşte, pănă ce firul chiar al vieţeĭ din al lor trup îl istoveşte!!

— Nu'l face tot pe dînsul a tot respunzător, cînd omul se deprinde a fi nestătător. O glorie, un nume, o slavă saŭ avere, pe una dintre ele noĭ veşnic vom cata; să le cuprindem toate noĭ nu avem putere, nicĭ este zeitate să poată-a ni le da...... O da! e o simţire puternică şi mare, dorul ce duce omul în-

spre necunoscut, şi'l face să doriască tot ceea ce nu are şi să regrete vecĭnic aceea ce-a perdut. Cum să numim noĭ oare îngrozitorul dor ce'n patimĭ scaldă omul şi'l face schimbător? Prin vecĭnica schimbare de şi noĭ ne asprim, în contra celuĭ tare putem noĭ să cîrtim? E drept! el face spinul să stea tot în picioare, şi printre ierbĭ cosaşul să culce cîte-o floare. Dar încotro e calea măreţelor porniri, de nu în infinitul cu-a luĭ desamăgirĭ? Şi dacă'i înşălare credinţa 'n cel de sus, e mare mîngîere, cînd celuĭ ce aĭ spus durerea ce te-apasă şi rănĭ care te dor, că nu-ĭ la fel cu tine, deşi-ĭ amăgitor. Şi cuĭ aĭ crede oare că am de mulţămit, de tine doritoare, că eŭ te-am întîlnit? Pe cine iar să blăstăm, că astăzĭ veĭ pleca şi vorba ta măeastră nu voĭ maĭ asculta?

«Ce-a fost este trecutul, ce-a fi e viitorul. Astăzĭ avem prezentul şi mîni vom avea dorul. Iar ceasul ce se duce, nu-l poate ţinea nime, de varsă el in suflet saŭ balsam saŭ asprime. Să'ĭ zicem ziua bună, scriindu-l în trecut. El vorbitor azĭ este şi mîne va fi mut. Tu care aĭ în faţă o viaţă de trăit, doresc să spuĭ la alţiĭ, cînd eŭ voĭ fi murit, că nu'mĭ maĭ blăstăm soarta, ne maĭ avînd cuvînt, c'am întîlnit un eco 'nainte de mormînt.

— Un echo slab poete.... Poete cale bună Mi-oĭ aminti eŭ pururĭ tovarăşul de-o lună!

„Şi eŭ îţĭ zic dar rămas bun; noroc să aĭ în multe. In drum aş vrea ca să ţi-l pun, în vecĭ să mi te-asculte. Iar cînd veĭ auzi copilă, că tovarăşul tăŭ de-o lună s'a stîns într'un spital, tu zi-ĭ o dragă noapte bună şi, zeŭ, de el nu'ţĭ fie milă, căcĭ a ajuns la mal!

I dăduĭ mîna; o ţinu lung în ale luĭ privindu-mă cu o adîncâ durere; apoĭ o lăsâ să cadă, şi plecâ; ajuns la cotitura uneĭ aleĭ, de unde nu era să me maĭ vadă, se întoarse spre mine şi se opri pe loc. Iĭ spuseiŭ: *la revedere*. El rîdică mîna spre ceriŭ, apoĭ dispăru în umbra dumbrăveĭ; dispăru pentru totdeauna.

RIRIA

R A M A *)

XXI.

Prigonire

Imĭ stăpîneştĭ gîndirea cu o aşa putere
Incît nicĭ chiar o clipă din mintea mea nu piere
Icoana mult iubită a chipuluĭ tăŭ drag.
Cînd spre a mele treburĭ păşesc a caseĭ prag,
De braţ parcă te duc eŭ. Şoptim noĭ vorbe line
Pe vînt trimise ţie şi-ntoarse de la tine;
Iar cînd m'aşez la masă, la cugetărĭ s'înfir,
Văd cum fără de voie în versurĭ se înşir.
Cînd sus de pe'nălţime îmĭ ţin învăţătura
Una gîndeşte mintea, alta rosteşte gura.
Te văd în orĭ ce parte, te văd în orĭ ce loc;
Căcĭ tu eştĭ mîndra-mĭ floare şi mîndrul meŭ noroc.

Adîncul somn el singur de-al tăŭ chip se desface.
Pe căpătăiul perneĭ mă laşĭ tu numa-n pace;
Căcĭ fibrele din crier ce poartă al tăŭ gînd
Aşa-s de ostenite, la tine tot gîndind,
Că nu pot să învie la viaţa cea de noapte
Şi să asculte'n taĭnă a visuluĭ dulcĭ şoapte.

---

*) Vezĭ No. 9-10 şi 11-12 al „Arhiveĭ“ anul trecut.

XXII.

Ochii

Stăteaĭ tu în lumina luneĭ
Cu raze, cadru-n jurul tăŭ;
Părèaĭ un nour ce pe ceriurĭ
Invălue-astrul ca un zmăŭ.

Dar din adîncul umbreĭ tale
Se revărsaŭ alte lucirĭ
Care lăsaŭ ele în umbră
Chiar ale luneĭ strălucirĭ.

Eraŭ ceĭ ochĭ de neagră pară
Ce tot din preajma lor aŭ sters
Şi cărora le pune cadru
Intregul mare univers.

XXIII.

Valul

Valul din lac, stretăet de vapor, în urmă'ĭ o dungă
Lasă, din care a luneĭ dulcĭ raze-o cosiţă'mpletesc
Astfeliŭ şi barca iubireĭ, în apele inimeĭ, tae-o
Brazdă, 'mpletită din dor şi durere ce'n umbră sclipesc.

XXIV.

Răcoarea

Luna s'înalţă mîndră regină pe codrul cel verde;
Noaptea, din poala eĭ neagră, roua o picură'ncet;
Floare şi frunze deschid a lor inimĭ spre dulcea răcoare,
Cum se deschide spre tine inima mea de poet.

CALISTRAT HOGAŞ

AMINTIRI DIN O CALATORIE

(urmare) *)

Ploaea se rărise, vijălia expira şi, cel mult, dacă în departare se maĭ auzia glasul rar al unuĭ tunet; norii se rupseseră, iar printre petele marĭ de azur ale cerurilor, soarele începuse iarăşĭ a trimite pămîntuluĭ razele sale. Ca o armată de fantome uriaşe, umbrele norilor, grăbite şi uşoare, se strecuraŭ din mează noapte peste Seştină şi se perdeaŭ în mează-zi; boabe marĭ de ploae limpede atîrnaŭ pe firele de iarbă şi, sub razele soareluĭ, Săştina lua înfăţişarea unuĭ verde şi înflorit covor bătut în diamante; o răcoare fragedă şi curată improspăta întreaga fire, iar sufletul se simţia reîntinerit şi înaripat.

Cînd tovarăşul meŭ dădu poclada într'o parte şi se sculă de jos, mi se păru de două orĭ maĭ lung; ploaea străbătuse prin adăpostul luĭ improvizat, vengherca şi pantaloniĭ luĭ de doc i se lipiseră de trup şi remăsese atît de subţire şi atît de lung!....

— Bine, scumpul meŭ, ziseiŭ adresîndu-mă luĭ, dar ceia ce văd înaintea mea, nu poate fi de cît umbra adormituluĭ meŭ întru pomenire tovarăş de călătorie; ce dracu! Aĭ murit de-un stînjin şi-mĭ înviĭ de doĭ? adecă,

1) Vezĭ *Arhiva* numărul trecut.

serios, n'aĭ putea să-mĭ spuĭ cîte ceva din întunericul nepătruns al lumiĭ din care te întorcĭ?

— Nimic altă nu'ţĭ pot spune, de o cam dată, de cît că am murit sătul şi în haĭnă uscată ş'am înviat flămînd şi murat ca un şoarece, ceia ce însamnă, că pe lumea ceialaltă nu există nicĭ pastramă, nicĭ mămăligă cu brînză, şi, cu atît maĭ puţin, mantale de Braşov şi pălăriĭ cît roata caruluĭ.

— O! Atuncĭ e răŭ de tot pe lumea ceealaltă.... In tot cazul, îţĭ mulţumesc de veştile, ce-mĭ aducĭ din patria strămoşilor tăĭ şi află, că, din momentul acesta, ieaŭ hotărîrea de a nu maĭ muri nicĭ odată.

— Nicĭ chiar cînd Mohamet ţi-ar deschide raiul seŭ cu toate deliciile luĭ?

— Nicĭ chiar.... Axinio, draga moşuluĭ, ia vezĭ de pune şelele pe caĭ şi să plecăm; căcĭ n-aş vrea să ne apuce noapte uzĭ şi flâmînzĭ. Maĭ este mult până la Mîrcu?

— Ia o maĭ hi ca pe jumătate cît am mărs; da o s'ajungem iute, că scoborîm la vale.

In cîteva minute caiĭ fură gata. Incălecarăm şi plecarăm. In maĭ puţin de cît credeam, furăm la Mîrcu, în valea Negreĭ Broştenilor. Mîrcu e un han aşezat pe valea Negreĭ, cam la jumătate calea dintre Şarul Dorneĭ şi Broştenĭ. Eram la 18 Iulie, cu două zile, adică, înainte de Iarmarocul de Folticenĭ şi, prin urmare, o mulţime de cară ţărăneştĭ, încărcate cu de-ale vînzăriĭ, se opriseră aicĭ din drumul lor spre Iarmaroc. In mic, se putea vedea tot comerţul şi toată industria munteluĭ: oale, strachinĭ. mangal, doage, cofe, putinĭ, peĭ de oae, sucmane, ţasăturĭ groase de cînepă, pînză de bumbac, ştergare de burangic, lăvicere, ţesăturĭ maĭ subţirĭ de lînă vargată, opincĭ nelucrate de pele de porc, lingurĭ grosulane, scăfiţĭ, coveţĭ, ştiubee de salcie, chersine şi alte cîte-va articole, produs al uneĭ industriĭ cu totul primitive. Şi, de şi nu prea am obicinuit de a mă perde în reflexiunĭ comerciale şi industriale, de şi n'am suspinat nicĭ o dată lîngă sicriul viitoruluĭ nostru economic, nu mĕ puteam, totuşĭ, opri de a nu stabili o trăsătură de unire între strachina de lut şi farfuria de faianţă, între sucmanul gros şi postavul nemţesc, între pînza de cînepă

şi olanda streină, între stergarul de burangic şi dantelariea de Bruxel, între leviceiile noastre şi covoarele turceştĭ, între opinca de porc nedubită şi botina de glanţ... şi, de-aşĭ fi avut vreme se recapitulez în memoria mea toate lucrurile, cu care noĭ orăşeniĭ ne îndestulăm trebuinţele vieţeĭ în toate sensurile, n-aş fi găsit, de sigur, un lucru nicĭ de două parale, care să nu fi fost adus de peste hotare.... Eĭ şi? Oare noĭ, care am învaţat gimnastica intelectuală la Paris şi Berlin, nu cum-va eram datorĭ să ne ţinem în pasul de broască ţistoasă al timpuluĭ? Şi dacă poporul romîn, cel maĭ celebru acrobat al tuturor timpurilor, a trecut în sbor, peste veacurĭ, de pe trapezul ignoranţiĭ anteprofanariote pe trapezul înalt şi depărtat al civilisaţieĭ occidentale, oare să fie aceasta o crimă? Nu cum-va, pentru a ne conforma acesteĭ prostiĭ, numită legea progresuluĭ, trebuea să ne eternisăm în sucman şi opincĭ? Nu cum-va era să punem zalatinele în străchinĭ de lut şi să ne înfingem unghiile în maioneze? Sau trebuea să rămînem la eternele noastre sarmale şi la veşnica noastră mămăligă cu brînză? Şi cînd fracul şi jacheta, sacoul şi redingota dădeau tifla iunguluĭ şi greoiuluĭ antereu, aţĭ fi voĭ oare ca Timofti Napoilă să nu-şĭ maĭ fi occidentalizat şi el antereul luĭ de citarea şi benisul luĭ portocaliu? Nu cum-va aţĭ fi voit să nu se deie dreptul de cetăţenie cocurilor, turnurilor, pelerinelor, cloşetelor, corsetelor, papilotelor, pudrelor, dantelelor, malacoafelor, mencirofelor, polonezelor şi tuturor acelor podoabe menite a schimba pe strănepoatele sabinelor luĭ Romulus în Mariĭ Stuarte şi Antuanete sau, cel puţin, în acel eftin furnicar de regine, care roesc ca suverane pe bulevardele Parisuluĭ? Domniĭ meĭ! ziceam eu în gînd, adresîndu-mĕ unuĭ auditor imaginar, dacă d-voastră zimbiţĭ ironic la cele de maĭ sus, şi dacă credeţĭ, după cum văd, că n'a propăşit până acuma, în ţara aceasta, de cât pelea noastră naţională, eĭ bine, în cazul acesta, sunteţĭ nişte salbatecĭ: Aflaţĭ, Domniĭ meĭ, că, după cea maĭ nouă teorie, progresul nu se maĭ face astă-zĭ din lăuntru în afară, ci, din contra, din afară spre lăuntru şi poleĭala e ultimul cuvînt în civilisaţie ca şi în metalurgie. Şi maĭ la urmă,

de ce nu vă tăeţĭ unghiile? Aceasta vi se impune maĭ întăĭ ca măsura de higienă, şi al doilea, ne avînd cu ce maĭ sgîria saftianul naţional, aţĭ înceta de a maĭ striga pe toate notele: spoială! spoială! Ce dracu o să ne iea Europa drept nişte spoim-tingirĭ..... Foarte serios, Domniĭ meĭ, sunteţĭ nişte sălbatecĭ!... Şi cine ştie cît aş fi dojenit eŭ pe închipuitul meu auditor, dacă tovarăşul meŭ, eternul meŭ tovarăş, însoţit de eterna sa foame, nu m'ar fi abătut din firul cugetărilor mele.

— Eĭ, şi ce-aĭ rămas ţintuit în drum? Nu cum-va aĭ de gând să te facĭ negustor de opincĭ de saŭ doage?

— Şi de una şi de alta, scumpul meŭ spectru; de opincĭ spre a-ţĭ pregăti cataligele pentru călătoria pe lumea ceelaltă; de doage, pentru a meremetisi, pe cît cu putinţă, bărbînţa hodorogită dintre umerele tale; cine ştie? poate veĭ fi nevoit să ducĭ luĭ Pluto puţin lapte acru ca plocon, spre a-ţĭ face şi ţie loc în al VIII cerc al Iaduluĭ lîngă Tais, vechea ta amantă, care, pe cît am aflat, face de două miĭ de anĭ o bae, care nu miroasă tocmaĭ a parfum de rose[1]).

— Fără să te măgulesc, trebue să'ţĭ mărturisesc, că, din cîţĭ cunosc, D-ta eştĭ cel maĭ tare în anacronisme; de astă dată însă, o să-mĭ daĭ voe să restabilesc puţin ordinea cronologică a faptelor: despre Tais, Lais, Phrinea şi alte Aspasiĭ vom sfătui *pleno ventre*; nu bagĭ de samă, se vede, că am devenit transparent?

Descălecarăm, lăsarăm frîele cailor în mînele Axinieĭ şi intrarăm în crîşmă. Un miros de rachiŭ mă isbi în nas. Crâşmarul, un Român de astă dată, resăria în mod steriotip, pe jumătate de după tejghea şi, cu o îndemânare vrednică de cel maĭ desăvîrşit Avrum, mînuĭa un întreg popor de pahare şi de gărăfĭ; toate curcubeele şi toate spectrele solare păreaŭ că-şĭ dăduseră întîlnire

---

1) Vidi gente attuffata in un sterco
. . . .
Appresso ciò lo Duca: fa'che pinghe,
Mi disse, 'l viso un poco più avante,
Si che la faccia con gli ochi attinghe
Di quella sozza scapigliata fante,
Che là si graffia con l'unghie merdose,
Ed or s'accoscia, et ora e in piedi stante
Taida è la puttana . . . .

(Dante. Inf. Cant. XVIII)

şi se vîrîseră, pe colorĭ, în sticlele cu rachiu ale crîşmaruluĭ de la Mîrcu ; un amator ar fi putut sui scara spectrală de la galbenul şters al cojiĭ de alămîe până la roşul negru al bacanuluĭ pentru ouĕ de Paştĭ. Ceĭ câţĭ-va dulapĭ unsuroşĭ, aşezaţĭ în chip de mese pe cîte patru picioare bătute în pămînt, eraŭ cuprinşĭ, pe toate părţile, de barbaţĭ şi de femeĭ cu măsurĭ şi cu pahare de rachiŭ dinainte. In munte vinul nu are trecere ; se pare, însă, că s-a făcut un fel de învoeală între vin şi rachiŭ : rachiul să se bea, ĭar vinul să-ĭ împrumute paharele ; şi astfel rachiul se bea în pahare de vin ; şi după modul cum Romînul de munte măsură din cap până'n picioare litrul de rachiu, ce i se pune dinainte, s-ar părea că o singură părere de rău i-a maĭ rĕmas, aceia, adică, de a se fi înlocuit patriarhala ocă a luĭ Cuza. prin o blăstămăţie nemţească, pe care şi el, de ciudă şi pentru a-ĭ maĭ mări conţinutul, macar în gînd, a botezat-o cu numele de *Chilă*; şi ĭată-l, decĭ, pe Romînul nostru din munte bênd rachiul nicĭ cu stamboala nicĭ cu merţa ci numaĭ cu chila. Şi se face la noĭ, în toate zilele şi pe toate drumurile un foarte... hazliu patriotism : se strigă şi se scrie că crîşmarul jidan otrăveşte populaţia noastră rurală ; şi pe tema aceasta se tună atîta, în cît aĭ crede, că ultimul cuvînt al regenerăriĭ noastre naţionale trebue căutat în fundul şipuluĭ cu rachiŭ al luĭ Iţic saŭ Şloim. Vĕ înşelaţĭ, Domniĭ meĭ; badea Ion, cismarul nostru naţional are tot atît de puţinĭ D-zeĭ, dacă nu chiar maĭ puţinĭ, de cît cel maĭ perciunat Iţic sau Şloim ; popuşoiul, găina, oul, lăvicerul, năframa, cojocul, sucmanul nimeresc tot aşa de bine drumul spre badea Ion ca şi spre jupînul Iţic; singura deosebire ar fi, poate, acea, că otrăvitoarele dresurĭ ale rachiurilor, în loc de a fi jidoveştĭ, ar fi, în cazul naţionaliştilor, curat romîneştĭ ; şi de şi lucrul acesta ar fi, deja, un mare pas făcut pe calea regenerăriĭ, ar trebui totuşĭ să se considere ca romînul, sceptic cum e, dă foarte puţină însemnătate faptuluĭ ca otravă, de care moare, e jidovască sau romînească. Şi, dacă nu ni s'ar zice că ne amestecăm, unde nu ne ferbe oala, am da marilor noştri reformatorĭ, la ureche bine înţeles, sfatul de a se îngriji nu atîta de crîşmarĭ

pe cît de rachiu. Şi de şi spre cea maĭ mare glorie a neamuluĭ romînesc, ţăranul nostru se pare înzestrat cu un stomac de tinichea, aceasta nu împedică, totuşĭ, ca barbaţiĭ de munte să aibă faţa arsă şi îmbătrinită, iar femeile să se pară ca nişte capre cu piciore etice şi cu sinuri lungi, ascuţite şi sălbatice. Mi s-a întîmplat să întîlnesc, de multe ori, babe purtînd în braţe copii mici, care mozoliau, în gura lor mică şi vinată, un fel de pungă goală de saftian galben, ceea ce însemna, cu alte cuvinte, că sugeau.

— Al cuĭ e copilul, mătuşă, o întrebam eŭ, dorindu-ĭ cale bună.

— A cuĭ să hie? ia a meŭ, răspundea ea cu glas subţire şi înţăpat, lăsând să se întrevadă o raghilă ruginită de dinţĭ în dosul a două buze albe cu pete roşiĭ vinete.

— Prea cu putinţă, ziceam eu în gînd, căcĭ şi copilul e deja bătrân.

— Noroc bun, ziseĭ intrând în crîşmă, urmat de tovarăşul meŭ şi adresându-mĕ crîşmaruluĭ.

— Foarte mulţămim, răspunse el mecaniceşte şi urmând a deşarta gărăfi şi a umplea pahare şi măsurĭ de rachiu pentru numeroşiĭ luĭ muşteriĭ.

Îmĭ era, în adevĕr, foame, dar nu mă ispitiaŭ de loc ceĭ cîţĭ-va cârnaţĭ lungĭ, subţirĭ, colbăiţi şi cu pîntecele lipit de spete; aĭ fi zis că lor însuşĭ le era foame şi că, în cele din urmă, în loc de a-ĭ mînca noĭ pe dînşiĭ, ar fi putut, prea bine, să ne mânânce eĭ pe noi. Orĭ cum, tovarăşul meŭ îĭ măsura cu ochĭ scînteetorĭ şi lacomĭ şi era pe punctul de a întinde mîna să înhaţe unul; eŭ însă, dându-ĭ mîna la o parte,

— Puţină răbdare,—îĭ ziseĭ—hemesitule antropofag. Ce ? vraĭ să-ţĭ îmfigĭ colţiĭ în vre un membru din familia ta? Uite-te bine şi vezĭ, că toţĭ aceştia sunt fraţiĭ tăĭ, care s-aŭ înşirat pe aţă în crîşma de la Mîrcu, numaĭ spre a-şĭ bate joc de necumpătata-ţĭ foame de sălbatec !

Şi dacă tovarăşul meŭ n'a înebunit atuncĭ, de sigur că nu va maĭ înebuni nicĭ o dată: se puse sau, maĭ bine zis, se lăsă să cadă desnădăjduit pe un scaun unsuros de lângă uşă.

— Jupîneasă, Jupîneasă, ziseĭ eu strigînd pe femeia crîşmaruluĭ, care umbla de colo pînă colo, servind pe muşteriĭ; jupîneasă, ia poftim o leacă'n coace. Şi femeia se apropie de mine. Crîşmarul se părea că-şĭ caută de treabă.

— Mă rog, ziseĭ eu continuînd, am voi să mîncăm ceva; venim de departe şi suntem osteniţĭ şi flămînzĭ; n-aĭ vr'o odae maĭ de-o parte?

Crîşmarul însă, care urmărise scurtul dialog dintre mine şi femeia luĭ, şi care, cu o repejune de maestru, cîntărise cîştigul ce i se înfăţişa, zise femeeĭ luĭ:

— Zamfiră, du pe d-lor în odăiţă şi vezĭ ce poftesc. Ne scularăm şi urmarăm pe crîşmăreasă. Sunt dator să notez în treacăt, că Zamfira luĭ Ilie Filipoiu, crîşmarul de la Mîrcu, se deosebia mult de Sura luĭ Avrum din Seştină. De-aşĭ fi fost Ispravnic şi de-ar fi cerut ea de la mine vre un pasport, i-aş fi trecut în el următoarele semne: statura mijlocie, sprincene negre îmbinate, pĕr castaniu, ochĭ căpriĭ, nas potrivit, gură mică, faţă ovală, cîte o gropiţă în fie care obraz, cînd rîde, vîrsta 25 de anĭ. Şi, eşind din sfera oficialităţiĭ, aş maĭ fi adăugat de la mine, că viaţa sedentară şi bunul traiŭ îĭ păstrase toată plenitudinea, rotunzimea şi frăgezimea formelor femeeştĭ; dacă maĭ adaogĭ către aceasta tonurile trandafiriĭ, care transpirau de sub pelea albă şi curată a feţeĭ şi braţelor eĭ, apoĭ cădeaĭ într'un fel de mirare legitimă şi nu-ţĭ puteaĭ da socoteală, cum de se rătăcise această meluţă ţigae printre atîtea capre fără barbă.

— Jupîneasă Zamfiră, ziseĭ intrînd în odae şi adresîndu-mă crîşmăreseĭ, nu căuta că suntem aşa prăpădiţĭ; pîrdalnica astă de ploae ne-a apucat pe Sestină şi ne-a murat ca pe nişte şorecĭ; d-luĭ, îl vezĭ? şi arătaĭ la tovarăşul meu, e caprar în armata luĭ Vodă şi eu sunt revizor de drumurĭ; călătorim pe socoteala stăpîniriĭ; şi, fiind-că norocul ne-a adus în casă la d-ta, apoĭ dă-ne ceva să mîncăm: plătim orĭ cît, numaĭ să fim mulţumiţĭ.

— Da ce-ţĭ poftĭ d-stră? Ne întrebă ea.

— Asta-ĭ asta, jupineasă Zamfiră; doar ştiu că n'o să ne daĭ ciorbă de ochĭ căpriĭ şi friptură de obrajĭ trandafiriĭ; ia, dă-ne şi d-ta vr'un scrob, vr'un borş de puiŭ,

nişte brînză cu smîntînă, dă-ne ceva, că suntem aşa de flămînzĭ, că, de maĭ staĭ mult cu noĭ, te mîncăm cît aĭ clipi; ş'o strînseĭ uşor de obraz cu dosul a doue degete.

— Da'ţĭ aştepta o ţiră? mĕĭ ntrebă ea zimbind şi dându-mĭ jos mîna cu o lovitură uşoară.

— Da om aştepta şi doué; numaĭ cît maĭ de grabă, că tovarăşul ista al meu are obiceiu de moare cum apune soarele, şi n'aş vra să moară flămînd, sarmanul.

— Indată, închee Zamfira noastră, eşind iute şi trăgînd uşa după dînsa.

— Şi acum, ziseĭ întorcîndu-mă către tovarăşul meu, aĭ destulă vreme să cugeţĭ asupra zicăloareĭ „Răbdarea e mama înţĕlepciuniĭ."

— Zicătoarea d-tale e proastă, domnul meu, sau ar trebui să se întoarcă, cel puţin, pe dos şi să se zică: „Inţĕlepciunea mama răbdăreĭ" şi ca dovadă e faptul, că eu, de ex. de n-aş fi înţelept, n-aş avea rabdarea unuĭ pelerinagiu, la capătul căruia întrevăd o Mecă sau un Erusalem; şi drept să'ţĭ spun, n'am de loc, de astă dată, cheful să fac cunoştinţă cu moaştele niciĭ unuĭ D zeu, cu atît maĭ puţin cu ale unuĭ profet.

— Cu ce moaşte aĭ sau nu aĭ tu cheful de a face cunoştinţă, te priveşte; află însă, că eu am cheful de a face cunoştinţă cu moaştele tale; iată pentru ce, dar, nădăjduesc să intru în Şarul Dorneĭ cu moaştele sf. Nazoe; am să vînd cu de-amănuntul credincioşilor ciolanele tale; iar picioarele o să le dăruesc vre unuĭ Muzeu ca o rară piesă paleontologică din vre un antidiluvian Elefas primigenius; şi aceasta, numaĭ fiind-că n'o să le pot trece credincioşilor, care n'or să creadă nicĭ în ruptul capuluĭ, că a stat vre-o dată un sfînt cu nişte picioare aşa de lungĭ.

Şi Axinia, care intră în odae, puse capăt profanuluĭ nostru dialog.

— Da neavoastră, mă întrebă ea, îţĭ rămînea aicĭ, orĭ merem înainte?

— Da tu, Axinio, unde crezĭ că e maĭ bine de mas? prin pîrloage, orĭ la jupineasa Zamfira din valea Negreĭ Broştenilor?

— Cum îţĭ vra neavoastră.

— Foarte bine, mînem aci. Du-te şi cere să-ţĭ dee

să mînîncĭ, cere să'ţĭ dee şi vin, dacă beĭ, pune-te bine la cale şi, dacă nu-ĭ avea unde dormi, vino aci în odae. Axinia păru că vra să zică ceva, dar se rezgîndi, eşi şi se duse. Tovarăşul meu se lungise cu faţa'n sus pe unul din cele două paturĭ, ce se aflau în odae şi stătea nemişcat cu ochiĭ în podele şi cu ceafa rezemată între degetele încleştate ale amînduror mînilor sale, în loc de pernă. Mĕ lăsaĭ şi eu într'un cot pe celalalt pat; mĕ simţiam o-bosit. Peste puţin, uşa se deschise şi jupineasa Zamfira intră cu ceea ce s'ar putea numi tacîmurĭ. Trase masa de lîngă fereastră în mijlocul caseĭ, aşternu pe ea ceva, care semăna a o faţă de masă şi puse pe ea două ta-cîmurĭ complecte; şi cînd zic complecte, înţeleg prin aceasta că fie care tacîm se alcătuia din cîte două talgere, unul întins şi altul adînc, care se înrudiau cu farfuriile prin formă, iar cu străchinile prin florile lor de şmalţ albastru şi gros ; şi dacă furculiţile erau cam ruginite, aceasta nu însamnă că nu sunt furculiţĭ ; cuţitile erau fraţĭ în drep-tate cu furculiţile; lingurile de tisă cu coada în formă de şerpe sapat în lemn, dovediau munca stăruitoare a vre unuĭ ralugar; iar deasupra tuturor, domnia un gros şi mare şervet de cînepă strîns în patru.

— Bravo ! jupineasă Zamfiră, ziseĭ eu privind pe crîşmăreasă, cum punea masa, şi, fără a mĕ urni de pe cotul pe care stăteam răzemat ; bravo ! pe cît văd d-ta aĭ de gînd să ne ospătezĭ ca pe nişte feciorĭ de domn ; vezĭ d-ta pe tovarăşul ista al meŭ, care stă lun-git ca o tînjală ? Să ştiĭ că până acuma el a şi suflat cu gîndul o mămăligă întreagă ş'o oală cu borş; pentru el prin urmare, şi fiind că suntem, cum s'ar zice, la sft. Ilie, să n'aducĭ la masă de cît două mere, da ştiĭ d-ta, de cele sînţilieştĭ, pe-o parte galbiĭ şi pe alta trandafiriĭ şi pe fie care pune şi cîte un frag, numaĭ să fie copt.

— Eĭ, Dumitale nu ţi-ĭ foame, zisă ea roşindu-se uşor şi sfîrşind de pus masa.

— Cam aĭ dreptate, jupineasă Zamfiră, eŭ sunt de ceĭ care mă satur cu lumina lucèferilor de sară.

— Aĭ să mînîncĭ trînteală de la Badea Ilie, zise tovarăşul meŭ, întorcîndu-se pe-o parte şi cu faţa'n casă.

Crismăriţa eşi şi, după cîte-va minute, intră cu o femee după ea şi amîndouă încărcate cu de-ale mîncăriĭ.

Ni se puse pe masă o coşcogea mămăligă pe un fund de lemn, un scrob, la care se păreau că contribuise găinele unuĭ sat întreg, o mare strachină cu caş frămîntat chiar atuncĭ şi o strachină şi maĭ mare încă plină cu un ocean de borş, pe care ar fi putut pluti în voe toţĭ Argonauţiĭ vechimiĭ. Tovarăşul meŭ se sculă iute, se puse la masă şi începu să mănînce cu o lăcomie şi o repejune vrednică de salbatecul luĭ Abulvar.

— Bine jupîneasă Zamfiră, ziseĭ aşezîndu-mĕ şi eŭ liniştit la masă, pe cît vĕd d-ta îţĭ baţĭ joc de noĭ; am uitat, ce-ĭ drept, să-ţĭ spun ca d-luĭ—şi arătaĭ la tovarăşul meŭ—e Flămînzila din poveste, care numaĭ pe-o măsea pune nouĕ cuptoare de pîne şi nouĕ ialoviţĭ fripte; şi d-ta n'encurcĭ c-o lingură de borş şi c'un strop de brînză? Ia staĭ numaĭ o leacă, ş-aĭ să vezĭ cum o să sufle, într'o clipă, şi scrob şi brînză şi borş şi mămăligă.

— Şi d-ta, ce nu-ĭ daĭ pace? dacă î-ĭ foame cum n'o să mănînce?

A! Va să zică pe d-ta, jupîneasă Zamfiră, ti-o pălit mila de d-luĭ! bine, am să te-aşez la Badea Ilie.

— Eĭ parcă Badea Ilie altă grijă n'are.

Şi răspunsul acesta atît de simplu şi natural mĕ lasă pe funduri.... Şi maĭ la urmă, ce voiţĭ? Pentru mine, e de ajuns sa-mĭ bîzîe o muscă pe la nas, spre a mi se părea că am în urechĭ toată muzica luĭ Wagner; e de ajuns să văd un cîne cu coada scurtă, spre a varsa lacrimĭ de durere peste nefericirile Ateneĭ luĭ Alcibiade, e destul să văd un motan torcînd într'o cotruţă caldă, spre a mă înalţa cu mintea în regiunile metafisice ale tuturor şcoalelor filosofice.

— Hm! cugetam eu pişcînd din mămăligă şi sorbind supţire borşul de pe vîrful linguriĭ, mi se pare că jupîneasa Zamfira are ochĭ destul de căpriĭ şi, dacă ceruririle s-ar hotărî să-şĭ confunde cu marile culoarea şi adîncimea lor, ar trebui să se ĭea puţin după ochiĭ sprinteneĭ jumătăţĭ a luĭ Badea Ilie de pe valea Negreĭ Broştenilor, nu ştiŭ însă, în cazul acesta, cu ce luminĭ taĭnice şi cu ce viaţă arzătoare ar însufleţi ele moarta lor adîncime... Şi în ochiĭ jupînesii Zamfiriĭ e atîta lumină, atîta taina şi atîta viaţă arzătoare!.., Sunt atît de micĭ

gropiţile din obrajiĭ eĭ cînd rîde... Şi totuşĭ cîte inimĭ şi cîte suflete n-ar putea găsi în ele mormîntul lor de vecĭ... Am văzut în viaţa mea atîte sprincene îmbinate, în cît, dacă le-aş rade pe toate, mi-aş alcătui din ele o saltea uriaşă, pe care aş putea să mă tologesc, pe ceea lume, în lung şi'n lat, spre a-mĭ trece de dorul sprincenelor... şi totuşĭ, nicĭ unele din ele n-au avut darul să-mi strîngă fiinţa atît de puternic în arcul lor fermecat, după cum găsiră cu cale s-o facă, într'o clipă, sprincenele jupînesiĭ Zamfira...

Şi dacă florile te-ar şti
Cît farmec daĭ zîmbiriĭ
Pe tot pămîntul l-ar păli
De pizma trandafiriĭ

Cugetam eŭ odihnindu-mĭ privirea pe gura mică şi înflorită a crîşmăresiĭ, fără a baga de samă, că duceam la gură lingura deşartă şi că, în mod inconştient, luam de două orĭ din mămăligă şi nicĭ odată din borş. Şi poate că aveam dreptate; căcĭ maĭ la urmă, cine pusese pe jupineasa Zamfira să stee înfiptă în faţă mea şi, maĭ ales, cine poftise pe sfîntul soare, care apunea, să se strecoare prin fereastră şi să amestece nuanţele de aur antic ale razelor sale cu tonurile albe şi trandafiriĭ, care resăriaŭ de sub pelea fină a femeiĭ acesteia? Şi jupăneasa Zamfira lua, în ochiĭ meĭ, chipul uneĭa din acele femeĭ biblice, care, transformate sub suflarea luĭ D-zeŭ, eraŭ pe punctul de a se înalţa la cer.... Şi dacă Fidias saŭ Praxiteles şi-ar fi furişat închipuirea lor sub pepţiĭ de pînză albă vrîstată cu burangic aĭ jupănesiĭ Zamfirii, ar fi dat, poate, o altă formă sinurilor de marmoră caldă a venerelor lor.... Şi dacă Badea Ilie maĭ are şi altă grijă, cugetam eŭ încheind şirul reflexiunilor, apoĭ, e un mare nătărăŭ..... Nu e vorbă că şi eŭ maĭ la urmă se poate, să fiŭ un mare gogoman.....

— Mă rog, jupineasă Zamfiră, ziseĭ eŭ lăsînd lingura, punînd mînile în buzunarĭ şi resturnîndu-mă aristocratic pe speteaza scaunuluĭ, mă rog, nu crezĭ d-ta că soarele, acest Făt-Frumos din poveste, a perdut urma Ile-

neĭ Cosinzene şi că s'a vîrît pe fereastră la d-ta, ca s'o caute? Eŭ te sfatuesc să tragĭ perdeaua, că tare mă tem să nu te văd zburînd pe fereastră calare pe-o rază de soare....

— Mă rog jupineasă Zamfiră, zise tovarăşul meŭ ştergîndu-se cu şervetul pe gură şi pe nişte musteţĭ închipuite, să nu te prindă mirarea: D-luĭ are obiceiŭ de doarme cu ochiĭ deschişĭ şi visază ziua mare; n'auzĭ cum vorbeşte? ş'apoĭ n'ai văzut c'a mîncat prin somn? n'aĭ văzut cum lua din scrob şi sorbia borşul din lingura goala? şi dacă va fi să mînem noaptea asta la d-ta, caută de'ncue bine toate uşile, căcĭ are obiceiŭ de se plimbă noaptea pe streşina caseĭ; ştie limba bufniţilor şi a cucuveĭcelor şi vorbeşte cu ele, cum vorbeşte cu D-ta; de multe orĭ îşĭ lasă trupul în pat, iar sufletul îĭ esă pe borta cheiĭ, încalecă pe un liliac cu 24 de aripĭ şi pană la cîntatorĭ ocoleşte pămîntul de treĭ orĭ. Am mas astă noapte la Avrum din Seştina; ce crezĭ d-ta jupineasă Zamfiră? Toată nopticica a sticlit Seştina de luminĭ albastre; găsise, chipurile, d-luĭ cu cale, să strîngă la sfat pe toate duhurile de pe ceia lume; pe bietul Avrum l'a apucat frigurile şi pe biata Sura lipitura. Ş'apoĭ ştie o mulţime de farmazoniĭ; iaca, uĭte-te ţintă în ochiĭ d-luĭ numaĭ cît aĭ sorbi o lingură de borş, ş'aĭ să simţĭ că ţi se painjinesc ochiĭ, că-ţĭ slăbesc puterile şi că nu te maĭ poţĭ urni din loc, ca şi cum aĭ fi prins radacină în pămînt; ş'atuncĭ face cu d-ta ce vrea.

Şi femeia, instinctiv, îşĭ aruncă ochiĭ la mine, dar iute se întoarse către tovarăşul meŭ.

— Apoĭ atuncea, zise ea, cum de mergĭ pe-un drum cu D-luĭ?

— Eĭ vezĭ d-ta, jupineasă Zamfiră, respunse el pe ton misterios, eŭ port tot-deauna cu mine o carte izbăvitoare; nicĭ odată nu mă despart de visul Maĭciĭ Domnuluĭ. Uite — şi scoase din buzunarul de la pept şi arătă femeeĭ un călindar format mic — uite, noaptea dorm cu dînsul sub cap,

— Inţelegĭ D-ta jupineasă Zamfiră, ziseĭ eŭ fără a mă urni de cum stăteam, de ce spune toate acestea: vrea cu orĭ ce preţ să mînînce el, în locul meŭ, trînţeală de la Badea Ilie.

— Nu vă temețĭ că n'o să mîncațĭ trînteală nicĭ unul, zise ea zimbind cu înțeles și începînd a ridica de de masă.

- Vezĭ D-ta jupineasă Zamfiră, întrebăĭ eŭ, gîndindumă la vorba eĭ cu două înțelesurĭ, eŭ aș vrea să știŭ de ce n'o să mîncăm trînteală.

— Eĭ.... zise ea cu'n fel de cochetărie proprie orĭcăreĭ femeĭ, ia lasă-mă'n pace; și un fel de mînie prefăcută se citea în ochiĭ eĭ.

Strînse iute de pe masă și eși.

Atit de mică și de pustie mi se păru odaia!...

Peste puțin ușa se deschise și Axinia intră.

— Da.....

— Da bine, sfîrleaza draculuĭ, ziseĭ eŭ luîndu-ĭ vorba din gură, alt drum nu era de mers la Șar?

Axinia se uĭtă lung la mine, neînțelegînd de ce-o ieŭ așa de repede.

— Cată-țĭ treaba, Axinio, zise tovarășul meŭ bătînd-o ușor pe umăr, nu te speria; ia, jupineasa Zamfira nu'ș ce-o făcut nu'ș ce-o dres cu ochiĭ D-sale ceĭ în floarea frunzeĭ de curechĭŭ, că l-a săgetat prin inimă; da nu-ĭ nimica; ia, noaptea asta s'a maĭ zvîrcoli cît s'a maĭ zvîrcoli și s-a maĭ văita cît s-a maĭ văita; dar pănă mînĭ îĭ trece.... nu cum-va știĭ tu să descînțĭ de săgetătură?

— D'apoĭ să-ĭ descînte cine l'o săgetat, zise ea jumătate glumind, jumătate mușcată de un fel de gelozie înăscută orĭ-căreĭ femeĭ.

— Mă rog, ziseĭ eŭ, pe un ton de o seriositate silită; n'o să sfîrșeștĭ cu fleacurile? Du-te Axinio și zi cuĭ-va să ne-aștearnă ceva pe paturĭ să ne culcăm, că eŭ cad de somn. Tu unde te culcĭ?

— Da m'oiŭ culca și eŭ unde-va.

— Foarte bine, numaĭ să nu te culci cu nasul la stele, să te găsesc mînĭ dimineață cu fluer de argint între dințĭ; nu de alta, dar n'așĭ vrea să-țĭ văd epele și pe cuconașul ist tînăr bocindu-te.

— Lasă nu purta neata grijă de asta, zise ea roșindu-se ușor și eșind din odae.

Peste puțin jupineasa Zamfira și cu Axinia intrară

cu de-ale aşternutuluĭ. Puseră pe fie care pat şi la căpătăĭŭ cîte o pernă mare şi vîrtoasă, iar în lung cîte douĕ poclăzĭ una peste alta; una ca prostire şi alta ca oghial; ni se puse pe masă un sfeşnic de lut cu o lumînare de săŭ şi cîte-va chibriturĭ.

— Iaca aşa, jupineasă Zamfiră, ziseĭ eŭ uĭtîndu-mă la paturĭ; nicĭ Impăratul turcesc nu cred c-o să doarmă noaptea aceasta maĭ bine de cît noĭ. Un lucru numaĭ: cu poclada asta—şi arătaĭ pe cea, cu care era să mă învălesc eŭ—s-a maĭ învălit cineva?

— D'apoĭ ne-am învălit noĭ, respunse ea, uĭtîndu-se lung la mine şi neînţelegînd rostul întrebăriĭ.

— Hm!—şi făcuĭ o pausă—dar maĭ la urmă—ziseĭ eŭ—nu-ĭ nimica; o să visez şi eŭ toată noaptea la ochĭ căpriĭ şi la obrajĭ trandafiriĭ ş-o să mă scol cam zăpăcit; dar nu face nimic.

— Eĭ, zise ea ca pişcată de vorba mea, d-tale ţi-ĭ a glumi nu ţi-ĭ a dormi.

— Ba de loc jupineasă Zamfiră; eŭ n'am glumit de cînd sunt.

— Ba, jupineasă Zamfiră, interveni tovarăşul meŭ, ia să-ţĭ spun eŭ una şi bună: vraĭ să n'auzĭ la noapte trăsnind pe acoperemînt şi hodorogind prin pod? unge ferestrele cu usturoĭŭ şi pune cruce de ceară galbănă pe borta cheiĭ; altmintrele, toate bufniţele şi toate cucuveĭcile, de pe unde-or fi, toate-or să se strîngă în preajma caseĭ D-tale; ş-o să vezĭ sticlind toată nopticica luminĭ albastre pe la fereştĭ.

— D'apoĭ că multe maĭ spuĭ şi D-ta, da poate că n-or fi toate tocmaĭ aşa, zise ea cam în batae de joc.

— Vra să zică.... şi tovarăşul meŭ îşĭ puse mînile la spate şi privi pe crîşmăreasă drept în ochĭ.

— Vra să zică, ziseĭ eŭ apucînd pe tovarăşul meŭ de vîrful urecheĭ şi făcîndu-ĭ vînt, vra să zică, stînga'n pree.... jur! şi la culcareee... marş!...

Amîndouă femeile eşiră din odae rîzînd cu hohot.

Cînd ne sularăm dimineaţa, soarele încă nu resărise; caiĭ eraŭ dinaintea crîşmeĭ şi Axinia'ĭ înşeuase. Badea Ilie şi jupineasa Zamfira eraŭ sculaţĭ şi trebăluiaŭ prin crîşmă.

Plătirăm şi eşirăm ca să plecăm.

— Maĭ rămîneţĭ sănătoşĭ, ziseĭ încălecînd şi cîrnind calul spre drum.

— Să mergeţĭ sănătoşĭ şi drum bun, ne doriră într'un glas Badea Ilie şi jupîneasa Zamfira—şi maĭ poftiţĭ cînd v'êţĭ întoarce, adaogă această din urmă.

— Bucuroşĭ, să vă găsim sănătoşĭ.

Plecarăm.

Cu pricină saŭ fără pricină, dar barometrul sufletuluĭ meŭ, care de regulă stă la variabil, căzuse, de astă dată, la vreme rea. Nu-mĭ aduc aminte să fi cetit în vre-o carte de psicologie, că sufletul şi inima se pot preface, cîte odată, într'un ghem de aţă; cu toate acestea, plecînd de la Mîrcu, mi se părea ca legasem de cleampa uşiĭ ceva din sufletul şi inima mea, care semăna a capătul unuĭ fir de aţă, şi, cu cît mă departam, cu atît simţiam că ceva se deapănă din mine şi că inima şi sufletul meŭ se subţieaŭ văzînd cu ochiĭ; nu ştieam cît putea să fie de lung firul acestuĭ ghem de un noŭ gen, presimţiam însă că peste puţin, în locul celor două focare de simţire şi cugetare, era să mă aleg, în cele din urmă, cu cîte o petricică, un beţişor saŭ un boţ de hîrtie. Şi cînd te gîndeştĭ că se pune atîta preţ pe scînteia divină ce ne însufleţeşte!!

De sigur, cugetam eŭ, metafiziciĭ tuturor timpurilor un singur lucru au scapat din vedere, acela, adică, de a trece maĭ întăĭ pe la Mîrcu, şi numaĭ în urma sa să apuce de clădit edificiul lor de elucubraţiunĭ... Orĭ cum, ilustra mea persoană devenise o masă inertă şi, din marele-ĭ capital de voinţă, se alesese numaĭ cu atît, cît îĭ trebuia să se cumpănească spre a nu cădea de pe cal; lăsasem frîul slobod şi mergeam cu privirile înfipte între urechile caluluĭ. Nu prea ştiŭ cam ce pot cugeta caiĭ, cînd merg în voe şi a lene, apucînd cîte o gură de iarbă de pe marginea drumuluĭ, ştiŭ însă, că, dacă răbdătorul dobitoc de sub mine ar fi avut o scîntee macar de ambiţiune şi de amor propriu, ar fi trebuit să mă arunce cît colo; căcĭ el, care plecase din Gura Borceĭ cu pretenţie că purta pe spetele sale un ilustru personaj, se vedea redus, plecînd de la Mîrcu,

la simpla expresie a unuĭ dobitoc de sarcină, care purta pe spinare un sac de popuşoĭ.

– Bătrînule Ahasverus, zise tovarăşul meŭ iuţindu-şĭ calul şi venind lîngă mine, am să-ţĭ împărtăşesc o ştire de o mare însemnătate.

— Ce? Ziseĭ eu ca deşteptat din somn, nu cum-va ţi-ĭ foame aşa de dimineaţă?

— Nicĭ foame, nicĭ frig; altă ceva cu mult maĭ grav.

– Aĭ nevoe să te opreştĭ? Te felicitez; aĭ o fericită alcătuire organică; descalecă, rămîĭ în urmă şi du-te la dracŭ.

— N'am de gînd să descalec şi cu atît maĭ puţin să mă duc la dracu; am numaĭ intenţiunea de a-ţĭ comunica ceva de-o supremă importanţă.

— Atuncĭ, de sigur aĭ înebunit; în cazul acesta pune, te rog, pe Axinia să te lege burduf şi, la cel întâĭ sat îţĭ făgăduesc că voiŭ pune pe un preot să-ţĭ cetească moliftele sf. Vasile.

— Sunt maĭ înţălept de cît Regele Solomon şi maĭ cuminte de cît Boul Apis, zise el sentenţios.

Mă mulţumiĭ a-l privi cu coada ochiuluĭ şi a tăcea.

– Ascultă, continuă el, cu începere de astă-zĭ m-am hotărît a face un mare Auto-da-fe din toate vechile mele teoriĭ filosofice, psicologice, metafisice, fisiologice, antropologice.....

— De sigur aĭ înebunit.

– Nicĭ de loc. Ascultă: cunoştĭ principiile mele...

- Eŭ? In tot cazul maĭ puţin de cît cîniĭ; atît îmĭ aduc aminte numaĭ, că unuĭ cîne i-a venit o dată fantasia să muşte din unul din principiile tale şi în 5 minute a pocnit.

— Iată pentru-ce, în adevĕr, m-am hotărît s-o curm cu vechile mele principiĭ.

– Te sfătuesc să le vinzĭ cu toptanul sau cu de-amăruntul pe la spiţeriĭ, spre a se face din ele hapurĭ pentru cînĭ şi pentru porcĭ.

– In tot cazul, aceasta-ĭ o idee, din care voiŭ căuta să trag folosul cuvenit.

– Prin urmare am terminat şi de-acum te poţĭ duce la dracu linişţit.

— O! de-abea am început; ș'apoi n'ar fi pacat să rămînă fără tratare și conclusiune un exordiŭ așa de strălucit...

Tăcuiŭ ca un martir.

— Până acum — urma el — am avut prostul obiceiŭ de a crede că sufletul e o simplă modalitate a materieĭ și că multiplele manifestațiunĭ ale așa numiteĭ viețĭ sufleteștĭ sunt o simplă cestiune de joc molecular; că scara intelectuală, pe care te suĭ de la protozoar la om, e numaĭ o potențiare a acestuĭ joc și că această potențiare e împinsă la ultima expresie pe cale de hipnotism.

— Aĭ sfîrșit?

— Incă nu. Că viața — continuă el — nu e de cît mișcarea cadențată și steriotipă a unuĭ fluid infect, ce se numește sînge, că atît înaltele cît și joasnicele sentimente, care frămîntă această viață de la început până la sfîrșit, nu sunt de cît țipetele uneĭ bucățĭ de carne, care se frige pe un gratar, de oare ce inima noastră însașĭ ar putea fi, maĭ la urmă, prea bine friptă și dată la cînĭ!...

— Maĭ e mult până la conclusiune? orĭ pun pe Axinia să te lege.

— Că — urmă el neturburat — teoria vieții viitoare e născocirea unuĭ creer în delir și că moartea e punctul negru și fatal, care termină pentru vecie fraza scurtă a vieții.

— Și cred că aceasta e și teoria cea maĭ sănătoasă, de oare-ce 'mĭ-nchipuĭ că, dacă lumea cealaltă s-ar umplea cu secăturĭ ca de-alde tine, apoĭ însușĭ D-zeŭ ar împunge-o de fugă și ar lasa văduvă cîrma lumilor sale.

— Eĭ bine, află — continuă el fără a ținea samă de întreruperea mea, află că, din toate aceste principiĭ, care constituesc fondul metafiziciĭ moderne și de frica cărora mustețile mele se tem să scoată capul la iveală, am hotărît să fac un mare auto-da-fe, începînd de astă-zĭ.

— Ești pur și simplu un imbecil.

— Și pentru toate acestea am rezoanele mele.

— Eștĭ ridicul dacă crezĭ că, în găuacea de nucă dintre umerile tale...

— Nu profana..,

— Eștĭ sublim.—Continuă și sfîrșește.

— Ce voeştĭ? Sunt adevărurĭ care ţi se impun; uite, n-aĭ să tăgădueştĭ că ne aflăm, de ex. în faţa unuĭ fapt psicologic pe cît de caraghios pe atît şi de instructiv.

— Eu nu tăgăduesc de cît întregimea minţiĭ tale.

— Caraghios, fiind că omul cel maĭ înzestrat de natură se poate scoborî, în anumite împrejurărĭ, la treapta de bursuc; instructiv, fiind că aceasta se întîmpla ca de la causă la efect...

— O! O! Aĭ şi pretenţia de sistemă în discuţiune, Bravo!

— Aceasta înainte de toate, de oare ce chiar prostiile, dacă le înşirueştĭ după cerinţile logice, pot părea nestrămutate adevărurĭ; şi te asigur că Aristoteles, cînd a alcătuit celebra sa logică, nu s-a gîndit de cît la proştĭ.

— Te opriseşĭ la Bursucĭ şi la efectele lor...

— Tocmaĭ. Şi fiind-că ochiĭ căpriĭ aĭ jupînesiĭ Zamfiriĭ au darul de a smulge sufletul din ciolanele unuĭ muritor de specia d-tale şi a te scoborî de la treapta de om la acea de bursuc, apoĭ eŭ susţin, cu începere de astă-zĭ, ca bipedul, care poartă numele satiric de regele creaţiuniĭ, e alcătuit din două părţĭ cu totul deosebite: una materială, visibilă, permanentă, tangibilă-senzibilă etc. etc. care poate fi transportată ca o masă inertă, pe spetele nevinovate ale unuĭ cal, de la Borca păn la Şar, şi altă fină, eterică, nematerială, ideală etc. etc. pe care orĭ o crîşmăreasă o poate pune în sin, dacă nu în buzunar, cu condiţie numaĭ ca să fie proprietară a doĭ ochĭ în floarea frunziĭ de varză; înţelegĭ, bine, decĭ, că, în faţa acestui fapt instructiv, sunt în tot drep, tul de a părăsi vechile mele principiĭ şi de a admite dualitatea fiinţii omeneştĭ.

— Eştĭ cea maĭ mare secătură din cîte am cunoscut în zilele mele.

— Şi mi'nchipuiŭ, bătrînule Ahaverus, că în cele două miĭ de anĭ, de cînd cutrierĭ fără oprire coaja zgremţuroasă a planeteĭ noastre, multe secăturĭ veĭ fi văzut; dar secătura ce priveştĭ nu e o secătură de rînd.

— O! da. e secătura ţăriĭ romîneştĭ!....

Ori ce epitet care denotă o superioritate, mĕ mă-

gulește peste orĭ ce închipuire... Și cu toate acestea, ia spune-mĭ, legendarule Isac Lachedem, dacă sub cerul veșnic de primă-vară, care plutește peste fericitile vaĭ ale Cașemiruluĭ d-tale asiatic, unde închipuirea a așezat raiul pămîntesc, aĭ văzut, sub un răsărit de soare, o priveliște maĭ mareață de cît pe valea Negreĭ Broștenilor noștri. Oare Himalaele și Hinducușiĭ bătrîneĭ și misterioaseĭ d-tale patriĭ își înalță maĭ cu mîndrie, spre cerul limpede și adînc, piscurile lor aeriene? oare aurul idealizat al razelor de soare poleește acolo, maĭ fermecător de cît aice, crestele neguroase ale valurilor unuĭ ocean de munțĭ încremenițĭ sub cuvîntul puternic al luĭ D-zeu? Oare e acolo maĭ molatec și maĭ cu măestrie țesut din ceață și lumină voalul străveziu și imens aruncat de natură peste adîncurĭ? Spune-mĭ, te rog, dacă bătrîna fantasie orientală a zeilor asiaticĭ a putut născoci o maĭ capricioasă alcătuire arhitectonică de munțĭ așezațĭ pe temeliĭ de cremene eternă? Oare spiritul luĭ D-zeŭ, care sufla peste ape în zorile creațiuneĭ, era maĭ lin, maĭ dulce și maĭ plin de amor de cît adierile tainice și nevăzute ale depărtatuluĭ nostru Apus? In ce pîrău de rece și curgătoare rouă a pus natura un suspin maĭ adînc de dureroasă dragoste de cît în glasul Negreĭ Broștenilor noștri? E oare pe globul pămîntesc vre un alt curs de apă, care să-țĭ deștepte maĭ jalnic în suflet imaginea clipelor fugătoare ale vieții și înghițirea lor de eternul necunoscut? Și dacă fată de toate aceste rămîĭ încă nepăsător, dacă idila biblică a luĭ Booz și Ruth nu-țĭ înflorește închipuirea, dacă din zarea veacurilor nu-țĭ răsar în sufletul întunecat, ca doĭ luceferĭ, ochiĭ negri aĭ Indianeĭ Tamar, dacă nu întrevezĭ sub alba stolă asiriană ovalul fermecător al Caldeaneĭ Rachel, dacă, în fine, fată de toate acestea sufletul d-tale rămîne, totușĭ, captiv în sinul crîșmăreseĭ cu ochiĭ în floarea frunzeĭ de varză, dacă...

— Dacă toate acestea se întîmplă sau nu se întîmplă, îl întrerupseĭ eu, tu rămîĭ totușĭ cea maĭ mare secătură modernă cu apucăturĭ de o și maĭ mare secătură antică.

— Tocmaĭ cînd îmĭ pusesem în gînd să fiu pe cît se poate de sublim?

— Tocmaĭ. Şi fiind că creerul tău e, pentru astă-zĭ, infectat de microbiĭ sublimuluĭ îţĭ recomand, ca unic medicament, să facĭ, la cel maĭ apropiat popas, un mare auto-da-fe din opincile tale rupte, precum aĭ făcut din vechile tale principiĭ; să amestecĭ cenuşa funerară a acestor două netrebnice vechiturĭ cu un strop din roua curgătoare a Negreĭ Broştenilor, s-o înghiţĭ precum eternul necunoscut înghite clipele fugătoare ale vieţeĭ şi, te asigur, că în 5 minute veĭ pocni; şi nicĭ bătrînul Isac Lachedem, nicĭ ebrea Ruth, nicĭ Iudiana Tamar, nicĭ Chaldeĭana Rachel n-or să se maĭ îmbolnăvească de indigestiune, gustînd din contemplativul, sentimentalul şi sublimul tău decoct.

— Pe cît văd, n-a remas bieteĭ mele fantasiĭ, de cît să-şĭ pună unghia'n gît.

O! Aceasta ar fi prea prozaic. Mult maĭ poetic ar fi, dacă te-aĭ lasa înalţat pe aripile eĭ până sub razele mistuitoare ale foculuĭ Dumnezeesc, şi fiind-că ne aflăm în luna luĭ cuptor, cînd toate gaiţile şi toate coţofenile năpîrlesc, apoĭ penele îndrăzneţe din aripile fantasieĭ tale s-ar pîrli sau ar năpîrli, iar tu, ca un al doilea Faeton, cu gaidele'n sus, te-aĭ restogoli, ca un meteor, din înălţimele ameţitoare ale spaţiuluĭ şi aĭ cădea, dacă nu tocmaĭ pe malurile Eridanuluĭ, cel puţin pe prundişul Negreĭ Broştenilor şi te-aĭ face praf şi pulbere; iar nemîngîiata şi nasdravana ta eapă te-ar boci, până ce izvorul eĭ de lacrimĭ ar seca şi s'ar preface, sarmana, într'o salcie plîngătoare sau într'o a doua Niobe; eu mi-aş face către tine ultima şi pioasa datorie de a închide cu o piatră funerară locuinţa ta de vecĭ, iar deasupra aş scrie următorul epitaf, pe care de mult l-am pregătit pentru tine:

„Trecătorule, ceteşte,
„Dar te bate peste gură:
„Aicĭ stă şi odihneşte
„Cea maĭ mare secătură"

(Va urma)

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

Zi de iarnă

Intunecată este firea; ca'n giulgiŭ e cerul nourat;
Mi-e dor de zilele cu soare, mi-e dor de crîngul parfumat.

In scurta zi de iarnă-mĭ pare, că firul vieţeĭ s'a sfîrşit;
N'aud nicĭ cîntece de păserĭ!.. nu vĕd nicĭ crîngul înflorit!..

S'aşază fulgiĭ de zăpadă, vestmînt pe-ntinsele cărărĭ;
Străine-mĭ sunt ce mĕ-ncunjóră; cu gîndu-s dus în depărtărĭ!

... Mĕ duc... spre ţările cu soare, sub raza căruia se ţese
Eternul fir al vecînicieĭ si-atîtea dorurĭ ne-nţelese.

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

In faţa Acropolei

Tu te-nalţi pe stînca arsă, o! Acropolis măreaţă;
Nici gîndeşti că multe veacuri s'aŭ topit pe alba-ţi faţă.
O! Trofeule gigantic care-mi spui ce-ai fost odată,
Locaş sfînt de'nţelepciune! Mintea mea întunecată
O aprinde a ta vedere. In avîntul inspirărei,
Frămîntat mă simt acuma, ca-nspumatul val al mărei

Ridicîndu-ţi fruntea mîndră şi privind albastra mare
Care'şi leagănă coprinsul în întinsa departare,
Nici gîndeşti că vecînicia ce nu-i dată nimăruĭ,
Stă pe fruntea ta de piatră din iuţala zborului.
Aĭ încremenit în vreme, ca luceafărul pe cer
Si ca el reverşi lumină muritorilor ce pier.

In lăuntrul tăŭ îmi pare c'adormiţi zeiĭ trăesc;
Trec pe lespede de piatră avînd chipul omenesc.
Pare că se'nalţă'n aer rugăciunile antice;
Iar fecioarele cu daruri trec în alb pe sub portice,
Aducîndu-le Atheneĭ. La splendoarea eĭ sunt mute,
O! zeiţă-a-nţălepciuneĭ, purtătoare de virtute.

...N[illegible] [illegible] [illegible], iară una, c'o privire,
[illegible] [illegible].
Colo [illegible] de [illegible]
P[illegible] [illegible]
Şi [illegible] odată, [illegible] d[illegible]
Care ar vrea ca infinitul într'o clipă să [illegible] ajungă...

.... De pe tronu-i de mărire, Zevs el singur se coboară
Şi cu trăsnetul deodată pe Erechte [1]) îl doboară
In zadar Area [2]) 'ncearcă sa'nblînzească pe părinte.
Mînia lui e nemiloasă, cînd se calcă cele sfinte.
E-n zadar!.. Zeița Ceres și Persefona [3]) plîngînd.
Cer lui Joe răsbunare înainte-i genunchind.

Dar puternica Athene lovi cerul cu mînie.
Se cutremură Olimpul din adînca-i temelie;
Stelele se'ntunecară. Iar pămîntul îngrozit,
Revărsă spumoasa mare peste cîmpul înflorit.
Visătoarea Phebe însă-şi tremurînd în depărtări
Coborî în fund de ape, poleind albastre zări.

Iar Hyperion cu-o rază, luată din eternitate,
Plutitor peste abisul nopților întunecate,
Stînsă blînda aurora, rătăcind în nesfîrșire....
... Pe când spaima se-ntinsese peste resvrătita fire...
... Se părea că lumea însă-și ar vroi să se desfacă
Şi-nceputul vecîniciei din noŭ Cronos să-l prefacă....

... În neţărmurirea-albastră strălucește de-odată
Joe, liniștind văzduhul cu a-luĭ faţă luminată...
– Un convoĭ ridică stînca... trece-ncet pe sub portice
Templul Păceĭ trist răsună în cîntările antice,
Peste corpul luĭ Erechte pus-aŭ florĭ împarfumate.
Şi ghirlande împletit-aŭ de petale-nrourate.

1) Erechte, un eroŭ Athenian care și-a atras ura luĭ Joe, din cauza războiuluĭ dus cu succes contra Eleusinienilor, a fost înmormîntat pe Acropole la locul, pe care s'a ridicat Erechteionul.
2) Area, un nume al zeițeĭ Athene, protectoara luĭ Erechte.
3) Patroanele oraşuluĭ Eleusis.

Pe cînd flautul și glasul resunaŭ, jălind eroul
Plîngeaŭ țărmurile mărei întorcîndu-le ecoul...
Doar Athene șede-n templu avînd fața nemișcată
In spre vulgul care plînge, ochiĭ eĭ acuma cată...
O! da'n drumul vecĭniciei, toate-s!... toate-s călătoare
Zeĭ și oamenĭ la o laltă duc o viață trecătoare...

Athena 31 August 1901

EMILGAR

SOFIA HRISOSCOLEO
(1839—1861)

Nu ştiŭ de o maĭ fi vre-un popor care să citească maĭ puţin literatura luĭ proprie, ca al nostru. Nepăsător faţă de maĭ toate talentele ce răsar din mijlocul sĕŭ, le-a înlăturat printr'o criminală nebăgare în seamă, pentru a lăsa drum liber unora străine, de multe orĭ nedemne de o atare bună voinţă. Scriitoriĭ noştri se sting cu încetul în mihnire, căcĭ Romînia e o mamă vitregă pentru eĭ. Romîniĭ daŭ viaţă tuturor învinşilor străinătăţeĭ, săpînd în acelaş timp mormînturĭ prea timpuriĭ, pentru aceĭ ce maĭ aŭ sfîntul avînt de a maĭ spera o reîntoarcere din partea lor. Dacă această nebăgare în seamă e vinovată făţă de ceia ce se scrie acum, e şi maĭ vinovată faţă de ceia ce s-a scris odată. Aceĭ ce-aŭ muncit pentru literatura noastră naţională, pentru propăşirea şi îndemnul vieţeĭ noastre intelectuale, sunt uitaţĭ astăzĭ cu totul. Şi dacă aceasta se întîmplă cu un Alexandrescu, Bălcescu, Bolintineanu şi chiar cu Alexandri, care maĭ dăunăzĭ abia a dispărut din mijlocul nostru, şi a căruia piese se maĭ daŭ astă-zĭ, doar... la sărbărĭ populare... pentru ceĭ de jos!!... ce putea să se întîmple cu amintirea uneĭ copile, care a dat şi ea un prinos de muncă înţăleaptă Romînieĭ, şi a-l căreia nume se află în capul acestuĭ articol.

Printre ceĭ ce s-aŭ stins luptînd pentru interesele noastre comune, puţinĭ sunt carĭ să-ţĭ atingă sufletul maĭ adînc ca Sofia Hrisoscoleo. Trăind într'un timp de ferbere a simţimintelor

noastre, într-o epocă de avînt sufletesc a poporuluĭ romînesc, a avut numaĭ o singură fericire: aceea de a vedea îndeplinirea celuĭ maĭ măreţ act al nostru, *unirea*. O singură clipă de mulţumire, într-o scurtă dar încercată viaţă de 22 anĭ!

Născută la anul 1839 în a cincĭ-spre-zecea zi a luneĭ Iunie, în oraşul Fălticenĭ, din părinţĭ cinstiţĭ, are nefericirea ca după doĭ anĭ să-şĭ peardă pe părintele seŭ, Ioan Kocea. Din acea clipă, mica Sofie rămîne în sfînta pază a mameĭ sale. Pănă la anul 1855 Sofia studiază în Iaşĭ, iar la această dată se strămută în Tîrgul Neamţuluĭ, unde deschise un externat de fete, vrind ca la rîndul eĭ să răsplătească neodihna de pănă acum a mameĭ sale. După un an însă în urma sfaturilor amiculuĭ seŭ Iorgu Hrisoscoleo, a căruia soţie devine maĭ tîrziŭ, revine iarăşĭ în Iaşĭ, pentru a-şĭ urma studiile maĭ departe, în şcoala centrală din acest oraş. In această şcoală Sofia Kocea duce o aprigă luptă cu directoarea, care fiind o străină, vorbea în totdeauna de răŭ neamul nostru. Fiind prea bună elevă însă, nu poate fi împedecată de a-şĭ sfîrşi studiele. După terminarea şcoaleĭ, cere de la guvernul Vogoride să fie trimisă în străinătate. Cererea i se respinge. (Despre această cerere o vedem că vorbeşte în petiţiunea adresată Domnitoruluĭ Cuza, petiţiune ce avea acelaş scop, care însă din noŭ nu i se ie în seamă: «Ca orfană fără avere, nu puteam aduce pe altarul ştiinţelor de cît dorinţe; învăţasem însă a crede că pentru toate popoarele ce se bucură de viaţa socială, este o mumă duioasă numită patrie, un părinte înţălept numit guvern. M-am adresat la guvern, dară voacea uneĭ romînce n-a fost ascultată)».

Greutatea vieţeĭ, înving la urmă pe această copilă. Nefiind încurajată, fu silită a se desface de şcoală. Iată ce spune despre aceasta D-na Aricescu, în prefaţa ce dînsa face scrierilor Sofieĭ, şi de unde am adunat aceste date biografice: «Toţĭ ştim că tot ce nu este străin la noĭ nu este încurajat din partea particularilor şi Sofia de abia maĭ cîştiga zilnica hrană, în cît la desfacere fu mulţumită că n-a eşit datoare». Ce potrivire a timpurilor de a uncĭ cu cele de astă-zĭ!

In 1859 Sofia Kocea devine soţia luĭ Iorgu Hrisoscoleŭ. La 1860 e mamă, şi... după o atit de scurtă viaţă plină de o luptă crincenă, la 1861 căzind greŭ bolnavă, nu se maĭ ridică. Sofia Hrisoscoleo moare în acelaş an, în oraşul Vasluĭ, unde fu dusă din Tîrgul Neamţuluĭ, pentru o climă maĭ dulce. In ziua de 29 Octombrie, pe un timp furtunos, e dusă spre locaşul veşnic, singurul prieten maĭ îngăduitor al acelora ce-aŭ luptat pentru noĭ!

*

Sofia Hrisoscoleo fiind o distinsă literată, ştie a-şĭ însufleţi scrierile sale de acea flacără tainică, ce ne încălzeşte simţirea şi ne face a gîndi cu drag la neamul nostru. Intiia femee din ţara noastră ce ie pana în mină pentru a susţine dreptatea şi a propăşi iubirea de patrie, duce o luptă de o îndrăzneală fără seamăn în potriva tuturor acelor, ce călcaŭ pe căĭ lăturalnice drumuluĭ ce trebuia să ne ducă la adevăratul ţel.

Fără a se sfii, atacă pe faţă pe toţĭ aceĭ bărbaţĭ politicĭ, ce lucraŭ maĭ mult în interesul lor propriu de cit în acel al ţăreĭ. Sofia Hrisoscoleo nu se dă înapoĭ de a face în maĭ multe rindurĭ apel către Moldova, maĭ înainte de unire, şi maĭ apoĭ chiar către ţara întreagă, în chestiunĭ de care se ţinea strins legat viitorul nostru. Cea dintîĭ care dă naştere mişcăreĭ feministe la noĭ în ţară, caută prin toate mijloacele a ridica sexul sĕŭ alăturea de cel bărbătesc, arătînd că propăşirea unuĭ popor nu poate avea loc, dacă soţiele şi mumele nu vor lucra alăturĭ de soţĭ şi fiĭ. E înălţător sfîrşitul petiţiuneĭ adresată Domnitoruluĭ Cuza, prin care îl roagă să o trimită în Franţa spre a studia şi a se forma ast-fel, ca la întoarcerea în ţară să poată pregăti fiice demne de patria lor.

Cită duioşie şi îndrăzneală cuprinde sfîrşitul acesteĭ petiţiĭ, veţĭ judeca după rîndurile ce citez: «O Doamne: începeţĭ ilustra voastră carieră în favoarea acesteĭ jumătăţĭ a naţiuneĭ romîne, aceea ce n-a făcut nicĭ unul din guvernele trecute! şi fiţĭ

siguri că astă intreprindere cu totul nouă în ţara noastră nu va fi nici cum pierdută pentru scumpa Romănie.»

Dacă în sprijinul ideei ce Sofia Hrisoscoleo susţinea cu atîta înfocare nu vine puterea celor mari, e cu mult mai trist că însăşi semenele sale se daŭ înapoi — din faţa dorinţelor şi sfaturilor eĭ. Sofia Hrisoscoleo ţinea cu ori-ce preţ ca în mişcarea de regenerare a neamului nostru, femeea să-şi aibă partea eĭ de merit.

Printre scrierile eĭ, cele ce-s maĭ pline de simţire adîncă, sunt acele adresate semenelor sale: epistola adresată *Doamnelor Moldovene* *) cu ocazia fundăreĭ de către D-rul A. Fătu a uneĭ societăţi de încurajarea tinerilor la învăţătură, şi aceea adresată în urmă *Damelor Romîne*, în general.

In scrisoarea către Doamnele Moldovene, vorbind despre ceĭ ce-şi daŭ tributul pentru faceri de bine, scrie:

«O! ce frumos exemplu pentru toţi Romîniĭ! Ce dreaptă mustrare pentru toţi aceia care nu ştiŭ a întrebuinţa bogăţia de cît în desfăşurarea unuĭ lux ruinător“!.. Şi arătînd lupta pentru propăşire a barbaţilor de pe atuncĭ, caută a-şĭ înflăcăra surorile, prin ast-fel de cuvinte: «Să ne aducem aminte că şi eĭ aŭ dreptul a ne cere nouă toate însuşiriie, toate faptele acelea prin care putem dovedi că suntem romîne, şi că nu zăcem într'un somn ruşinos, cînd tot ce ne încunjură se mişcă şi merge către înaintare». Apoĭ maĭ departe vorbind despre apelul d-ruluĭ Fătu: «Eată că astăzĭ unul din fraţiĭ noştri, spre a îndeplini o faptă patriotică şi creştinească, chiamă în ajutorul săŭ toată naţiunea romînă. In naţiunea romînă suntem şi noĭ Doamnelor; aşa dar apelul este făcut şi nouĕ, încă maĭ ales nouĕ pentru care virtutea trebue să fie o trebuinţă a natureĭ noastre». Şi.... amară ironie, iată ce maĭ scrie în epistola deschisă de la 1855 (nu la 1902)? relativ la ajutorul bănesc ce-ar fi putut să-l deie Doamnele Moldovene: «Şi pentru aceasta, Doamnele mele, nu trebue

*) Scrisoare apărută în Foiletonul Zimbruluĭ, 1855.

sacrificiĭ marĭ, nu vă trebue osteneală, nu vă trebue cheltuelĭ păgubitoare. Voĭ care sunteţĭ în lumea mare, care vă bucuraţĭ de petrecerile, de plăcerele eĭ, spuneţi-mĭ cît vă costă un bal? Negreşit 20 saŭ 30 de galbenĭ; cea maĭ mică soaré trebue să vă coste macar 10 galbenĭ. Eĭ bine! lipsiţi-vă de una din aceste soarele în folosul societăţeĭ de învăţatură; cu preţul unuĭ bal Doamnelor, vă puteţĭ cumpăra *viitorul* şi *fericirea* naţiuneĭ voastre»... sfîrşeşte scrisoarea ast-fel: «Mă adresez vouă tuturor, fără excepţie, Doamne şi Domnişoare, de orĭ-ce rang, de orĭ-ce clas, de orĭ-ce condiţie veţĭ fi: naţiunea vă chiamă, datoria vă porunceşte ca fie-care după puterea şi mijloacele sale să depuie pe altarul patrieĭ tributul cuvenit *viitoruluĭ* nostru. Ca adevărate fiĭce romîne, ca surorĭ de acelaşĭ simţimînt, să ne întîlnim astă-zĭ toate în acest templu al virtuţeĭ!»

Doamnele de atuncĭ însă, n'aŭ vrut a se întîlni in acel templu.

Iată ce spune şi în scrisoarea din 1859, adresată doamnelor Romîne:

«Viitorul naţiuneĭ este parte şi in mîna noastră; de vom vroi el va fi strălucit ca şi vechiul trecut. A compatrioţilor noştri datorie e de a apăra ţara de duşmanĭ; a noastră e o altă datorie nu maĭ puţin sfîntă, aceea de a nu lăsa loc corupţiuneĭ să treacă în generaţiunile viitoare; şi de a pune în inimile tinerimeĭ sămînţa virtuţeĭ; a noastră e misiunea de a face să se lăţească din ce în ce simţimîntul naţional, moralitatea şi ideile lumeĭ civilizate. Cum însă ne vom îndeplini această datorie, dacă nu întemeind şcolĭ bune? Doamne! Ce fală ar fi pentru sexul nostru, cînd, cu cheltueala damelor romîne, sar ridica de odată ca prin magie scolĭ elementare de fete prin toate oraşele, tîrguşoarele şi satele din ţară»... Indemnîndu-le ca ele însă-şi să-şĭ iee sarcina de a pregăti tinerimea: «Ce spectacol imposant ar fi pentru străinĭ, ce spectacol demn de o epocă de renaştere ar fi de a privi pe tinerele dame şi demoazele lipsindu-se, prin singura lor voinţă, de cîte-va vizite saŭ plimbărĭ, pentru a jertfi o mică parte din timp tinerimeĭ romîne; şi ast-fel prin o ocu-

pațiune de două ore pe zi a pregăti sexuluĭ femeesc o soartă fericită, și națiunei romîne o viață eternă!»... Vorbind de școlile ce s'ar înființa prin buna voința a damelor romîne: „Prin sate s'ar putea trimite profesorite plătite, cărora să li se recomande ca, pe lîngă două clase primare, să învețe pe tinerele țărăncuțe lucru de mînă, cusăturĭ, tot felul de împletiturĭ, țesăturĭ, alesăturĭ de pe izvoade de canava și toate cele trebuitoare la menajul de țară, precum: lucrarea lîneĭ, a cînepeĭ, a inuluĭ, înmulțirea găinilor și altor păserĭ trebuitoare, strîngerea fructuluĭ în curățenie, și alte asemene. Adevărat că pentru aceasta ar fi de nevoe ca proprietarul orĭ căreĭ moșiĭ să lase pe contul școaleĭ de fete cincĭ saŭ șese vacĭ; cît folos însă ar trage din asta și locuitoriĭ și proprietariĭ»... Sfătuește apoĭ răsădirea duzilor pentru creșterea vermilor de matasă, arătînd marele folos ce am trage die această cultură și arată mijloacele prin care s'ar putea întreprinde.

Această scrisoare iarășĭ e fără rezultat din partea damelor romîne, deși Sofia Hrisoscoleo le spune că: «De secolĭ întregĭ nicĭ un nume de femee nu maĭ figurează în istoria noastră", și cu toate că închee strigîndu-le: „Voĭ vețĭ fi fala acestuĭ sex, vețĭ ocupa una dintre cele maĭ strălucite pagine din istoria uneĭ epocĭ în vecĭ memorabilă pentru Romînĭ; și dușmaniĭ noștri (de vom avea) vor cunoaște că o națiune ale căreĭ femeĭ sunt capabile de asemenea fapte, nu poate fi cea de pe urmă între națiunile Europeĭ; că din contra cerul iĭ menește un viitor lung, mare, și frumos!»

Și toate aceste propunerĭ făcute de dînsa femeilor romîne ar folosi mult, dacă astă-zĭ măcar s'ar primi prin unele părțĭ!

Dar după cum am maĭ spus, Sofia Hrisoscoleu nu apelează numaĭ la semenile eĭ. In 1860; cu un an inainte de a muri scrie un articol adresat alegătorilor din Moldova, prin care le arată însămnătatea misiuneĭ lor, sfătuindu-ĭ a se ocîrmui numaĭ de conștiință și a trimite în sfatul țăreĭ numaĭ pe aceĭ de la care vor fi sigurĭ că va izvori înălțarea patrieĭ lor. Iată ce le scrie: «Deșartă și neîntemeiată este temerea că, alegînd

deputaţĭ contrarĭ ministerului, veţĭ displăcea Inălţimeĭ sale; pe d-voastră o asemenea frică să nu vă intimideze; ceea ce place naţiuneĭ, de bună seamă trebue să placă şi alesuluĭ eĭ. Păşiţĭ dară cu statornicie în calea D-voastră; nu lăsaţĭ să vă amăgească linguşirea unora saŭ făgăduinţele altora, căcĭ făgăduinţele ţăreĭ sunt maĭ de preţ; ea vă făgădueşte recunoştinţă şi admirarea, dacă veţĭ lucra cu sinceritate pentru fericirea eĭ; trecutul vă făgădueşte poate slujbele, rangurile şi chivernisellile ce dăruia odinioara; viitorul vă făgădueşte foloase mult maĭ marĭ: demnitatea de om, respectarea avereĭ, posturĭ fără să daţĭ banĭ, şi fără să vĕ umiliţĭ ca serviĭ înaintea stăpînilor; titlurĭ frumoase de patrioţĭ bunĭ, maĭ frumoase şi maĭ trainice de cît acele ce ni le da un trecut de boerie.» Iată cum sfîrşeşte acest inimos articol: «Vă conjur în numele viitoareĭ soarte a copiilor voştri; în numele aceşteĭ mume patriĭ care v-a hrănit cu laptele săŭ cel dulce , în numele acestuĭ pămînt în care a-ţĭ cîşgat averile prin care astă-zĭ sunteţĭ alegătorĭ! Momentul suprem a sosit; apropieţi-vă decĭ cu gîndurĭ sfinte şi cu suflet curat de urna unde depuneţĭ voturile; ea este potirul în care se săvîrşeşte înalta taină a religiuneĭ noastre naţionale!»

Tot în scrierile Sofieĭ Hrisoscoleo găsim poate cele maĭ bune pagine în care se descrie viaţa ţăranuluĭ nostru din Moldova de pe atuncĭ.... poate chiar şi de acum. Acest articol e intitulat: *Ţăranul din Moldova* şi a fost publicat în No. 43 al *Reformeĭ* din 14 August 1860. Citez: «Muncitoriul de pămînt este astă-zĭ într'o stare maĭ mizerabilă de cum era acea a Ţiganuluĭ de maĭ erĭ; căcĭ Ţiganul cel puţin nu plătea nimica guvernuluĭ, cînd ţaranul poartă singur birurile cele maĭ grele; aceasta ca să ştie că şi el este al statuluĭ cînd e vorba de dărĭ; cît pentru actualele luĭ relaţiĭ cu proprietarul, ţăranul, deşi nu se numeşte sclav, trăeşte însă în toate condiţiile sclăvieĭ; de cum se desprimăvărează şi pînă toamna, el lucrează neîncetat pentru proprietar saŭ pentru arendaşul proprietaruluĭ; ceea ce face tot atît; abia are timp să-şĭ cultive bucăţica de pămînt ce aşăzămîntul iĭ dă şi luĭ, şi din care maĭ în tot anul cîte-va prăjinĭ

de păpușoĭ (porumb) remîn neprășite; țăranul deși muncește numaĭ pentru un stăpîn, dar nu capătă și hrană cum capătă Țiganul. El trebue să-șĭ scoată earășĭ prin muncă mămăliga pe care să o mănînce in timpul lucruluĭ ce face altuia»,... și după ce arată cum să îndatorează țăranul, vorbește în ce stare l-a adus așăzămîntul cînd: «țăranul nu știe măcar ceti ceea ce scrie în așăzămînt și cînd ceea ce este scris, se întinde, se mărește, se restălmăcește după placul și voința boeruluĭ.»

«Acum iată țăranul visavis de Jidov:

«Jidovul, atît de bine numit lipitoarea Moldoveĭ, este răul geniŭ al bietuluĭ țăran; el îl urmărește pretutindene, îĭ pîndește fie-care pas, fie-care vorbă, fie-care faptă; se ține neîncetat de dînsul ca umbra de corn; găsește necontenit mijlocul de a se acăța de dînsul, și odată acățat de el, Jidovul îl urmărește pe dînsul, pe femeia luĭ, pe feciorii luĭ precum urmărește pacatul luĭ Adam pe strănepoțiĭ săĭ. Jidovul speculează puținul timp ce boerescul (claca) lasă liber țaranuluĭ, speculează hrana luĭ, băutura luĭ și chiar sănătatea luĭ; îĭ întinde miĭ de curse, îl împinge la corupție și își intemeiază cîștigul pe degradația țaranuluĭ». Apoĭ arată cum boerul a dat pe țaran in mînile jidovuluĭ, închiriind velnițile și cîrciumele Jidanilor: «Proprietarul nu vinde Jidovuluĭ ceĭ patru păreți strîmbĭ aĭ cîrciumeĭ sale; ci îĭ vinde în realitate orele de petrecere ale locuitorilor satuluĭ săŭ, carĭ n'aŭ altă petrecere de cît beția, și cari nu pot bea de cît la cîrciuma boeruluĭ, căcĭ n'aŭ voe a aduce băutură de pe aiurea. Și știțĭ de ce țăranul nu are altă petrecere de cît beția?—Pentru că nicĭ una nu poate maĭ curînd de cît beția a-l ameți, a-l confuzia, a-l face să uite suferințele sale..... singura fericire de care se bucură și el în a șaptea zi a săptămîneĭ, căcĭ în celelalte șase zile stă plecat de dimineață până sara pe țarina boerească. Regulamentul rusesc a dat pe țaran în mîna boeruluĭ, boeriĭ i-aŭ dat în mîna Jidanilor, și Jidoviĭ, de vor merge tot așa, îĭ vor duce în abisul pierzăreĭ.»

Și ce trist adevăr e în aceste rîndurĭ ce urmează: «In privirea morală, țăranul, deși amărît de necazurĭ, păstrează

încă caracterul voios al străbunilor sĕĭ. Răsturnînd cîmpiĭ cu mîinile sale, cîntă hore naţionale, ariĭ amoroase, şi zimbeşte cu frăţie zapciuluĭ ce-l îndeamnă la muncă străină; el pare că a început a simţi nedreptatea ce-l apasă şi cu toate acestea nicĭ ura, nicĭ răzbunarea nu înăcreşte sufletul sĕŭ. Ca filosof format de Evanghelie, ţăranul doreşte cu aprindere schimbarea stăreĭ sale de astă-zĭ, dar o aşteaptă cu resignaţie; el urăşte despotismul, nedreptatea, apăsarea; însă, ca şi Christ el iartă pe ceĭ ce îl răstignesc neîncetat!»

***

Ast-fel scria Sofia Hrisoscoleo, ast-fel de adevărurĭ a lăsat, adevărurĭ ce trăesc încă şi astă-zĭ şi pe care ea le-a pătruns cu atita pricepere. Sunt multe articolele eĭ din carĭ am putea trage foloase, sunt multe acele ce-ar trebui să-ĭ asigure un loc de cinste în istoria literatureĭ noastre.

Sofia Hrisoscoleo are şi cîte-va poeziĭ; în toate se întîlneşte sinceritatea şi blîndeţea. Găsesc nimerit a cita un fragment dintr-o poezie dedicată luĭ Vasile Alexandri. Cînd cine-va găseşte într'o carte părţĭ care să-ĭ atingă sufletul, cum iĭ atinsese eĭ, cartea cu versurile mareluĭ poet, atuncĭ:

«Atuncĭ acea carte, pentru el se face
Prieten cu care a vorbi iĭ place;
Un prea scump prieten care-ĭ repetează
Tot ce el iubeşte, tot ce el sperează.
Cînd pe-a carţeĭ file vede cu mirare
Cea maĭ nepătrunsă a sa cugetare,
In acea minută el crede un vis;
Crede c-acea carte pentru el s-a scris,—
Şi-ntorcîndu-şĭ gîndul la vre-un necaz,
Simte curgînd lacrimĭ pe al sĕŭ obraz;
Ast-fel cetind cartea care tu mi-aĭ dat,
Ochiĭ meĭ adesea trist aŭ lăcrămat!
Căcĭ versele tale aŭ ştiut s-apuce
Ascunsa cărare ce la suflet duce».

De şi înconjurată de nepăsare, Sofia Hrisoscoleo a crezut păna la sfîrşit în menirea eĭ, îndepărtînd toate acele gîndurĭ ce încercaŭ cîte-odată a-ĭ arăta crudul adevăr:

«Lăsaţĭ să cred încă în tot ce e mare,
In tot ce e nobil, în tot ce-ĭ frumos;
Să cred încă-n fapte demne d'admirare
Să cred pe tot omul bun şi generos».

«Să cred că virtutea este răsplătită
Că meritul astă-zĭ este onorat,
Că simţirea este de toţĭ preţuită,
Că spre-a fi ferice omul e creat».

«Să cred în a noastră plăcută menire,
In virtuţĭ sublime, în fraged amor,
In tot ce e mare, sacru'n omenire;
Şi-n aceste visurĭ veselă să mor».

***

Azĭ nimenĭ nu ştie cine a fost Sofia Hrisoscoleo.

Intr-una din şedinţele Arhiveĭ, cetindu-ne dl. Xenopol o parte din istoria luĭ Cuza-Vodă, ce D-sa o va scoate curînd de sub tipar, ne-a citat pe Sofia Hrisoscoleo. Aceasta mi-a reamintit hotărîrea ce luasem maĭ de mult, de a reînvia numele acestĕĭ nefericite femeĭ.

S-or fi supărînd de aceasta aceĭ ce privesc cu dispreţ la scriitoriĭ de odinioară? Nu ştiŭ şi nicĭ nu doresc a şti. Eŭ sunt împăcat cu a mea conştiinţă, că mi-am îndeplinit o sfîntă datorie, faţă de aceea care-n clipe de desgust pentru zădarnicele şi cîte-odată josnicele lupte de astă-zĭ, mi-a revărsat pacea în suflet, prin scrierile eĭ!

Apus de soare

In codru 's frunze pe cărărĭ,
Și 'n cerurĭ sus e-apus de soare
În inimĭ dorurĭ călătoare,
Iar prin văzduh, din depărtărĭ
Pătrunde murmur de izvoare.

Pe drum 'ntins umbrit de fagĭ
E-atîta liniște și pace;
Doar vîntul crengile desface,
Și la cîntările luĭ dragĭ
Și azĭ s'ascult îmĭ place.

E doĭna ce-o cunosc de mult,
E visul meŭ din vremĭ trecute;
Și melodiile plăcute
Deșteaptă 'n minte-mĭ cînd le-ascult.
O lume de plăcerĭ perdute.

In peptul meŭ renaște-un dor,
Trezit și el de-o amintire,
Și din a morțeĭ nesimțire
Privește 'n juru-ĭ zimbitor
La vremurĭ vechĭ de fericire.

Din somnu-ĭ vecĭnic s'a trezit
Și 'ntinde aripa-ĭ să sboare;
Dar vede 'n cer apus de soare
Și pleacă fruntea, amețit
De nălucirĭ amăgitoare.

Apoĭ suspină 'nduioșat
    Și 'n somnu-ĭ vecĭnic se coboară,
    Decis în liniște să moară
Retras de lume și uĭtat
    In pacea luĭ de-odinioară.

S'aprind scînteĭ în asfințit
    Și 'n flacărĭ roșiĭ arde zarea
    De raze plină-ĭ depărtarea
Iar sub făgetul desfrunzit
    Măreț s'a luminat cărarea.

In codru-ĭ pace; și cîntînd
    Prin fagiĭ rarĭ, adie vîntul,
    Iar toamna cerne foĭ de-a rîndul
Ce 'n peptu-mĭ cad pe un mormînt
    Și'n codru învălesc pămîntul.

Un nor de aur s'a lăsat
    Pe munțiĭ rătăcițĭ în zare;
    E cea din urmă salutare:
Iar din desișul depărtat
    Pătrunde murmur de izvoare.

Adoarme codru'n visurĭ dus,
    Iar vîntul mișcă frunza rară
    Și glasul luĭ se perde'n sară. . .
. . . .
Pe vîrfurĭ soarele-a apus,
    Ca mîne să răsară iară.

ECATERINA PITIȘ

(Din Literatura și Arta romînă Numărul pe Noemvri-Decemvri 1901).

DARI DE SAMA

Lumĭ uitate, studiĭ literare şi arheologice

de Teohari Antonescu profesor la universitatea din Iaşĭ, 1901 un vol. de VIII şi 214 paginĭ

Scrierea d-luĭ Antonescu cuprinde un şir de studiĭ care, de şi nu staŭ în o nemijlocită legătură, totuşĭ înfăţoşază o unitate, prin faptul că se referă la originile cultureĭ neamuluĭ omenesc.

In Cap. I, *Cum s-a format Prehistoria*, autorul, după ce expune istoricul infiripăriĭ aceşteĭ părţĭ, adaosă în timpurile din urmă la istoria omenireĭ, atinge mult însămnata întrebare asupra începuturilor civilizaţieĭ. Cea maĭ interesantă din chestiunile trătate este fără îndoială raportul în care a intrat teoria darwiniană asupra origineĭ omuluĭ cu cercetările preistorice. Toate descoperirile făcute până acuma pe acest teren, după părerea preistoricilor, nu vin să întărească teoria mareluĭ naturalist asupra desvoltăreĭ omuluĭ din animale, lucru care s'a precizat maĭ în urmă de discipuliĭ luĭ Darwin în sensul, că omul s'ar trage maĭ mult sau maĭ puţin direct din Patrumane (Maimuţĭ).

După cercetarea rămăşiţilor omeneştĭ păstrate în tărîmul quaternar saŭ diluvial, dl Antonescu ajunge la încheierea că dacă omul, cu toată durata cea lungă a existenţeĭ sale, durată care să măsoară cu sutele de miĭ de anĭ, nu s'a schimbat fiziceşte nimic din ceea ce era odată ; dacă oameniĭ care trăesc

astă zi sub r za soarelui sunt din punctul de vide fiz: arcias ca cei ce rătăceaŭ odinioară pe pămînt, atunci um ramne cu legea cea mare. universale, in virtutea căreia toate ființele vietuitoare sunt supuse puterei nendurate a evoluțiunii fizice? Fața cu ceas'a constatare, concepția evoluțiuni [illegible] poate ea păstra rolul ei explicativ, în ce privește originea [illegible] mului omenesc, saŭ trebue sa reducem la adevarata [illegible] valoarea acestei ipoteze»?

Intr'adevar greutatea problemei sta in urm[illegible] rele: Omul a existat fara nici o îndoiala pe timpul formațiunei quaternare saŭ diluviale a pamîntului și era contimpuran cu maĭ multe specii de animale acuma disparute, pre um: elephas antiquus, ursus spelaeus, felis spelaea, rinoceros tychorchinus, megaceros hibernicus și altele; apoĭ tarandul (le renne) care astă zĭ nu se află de cît în regiunile recĭ ale Nordului, pe atunci trăia prin centrul Europeĭ. Este învederat, că pentru ca să dispară asemene specii de animale, iar altele să se retragă în alte regiunĭ, a trebuit să intervină o puternică schimbare în constituirea geografică și climaterică a globuluĭ.

Dacă omul chiar a putut să învingă această schimbare și să nu dispară ci să se perpetueze, totușĭ nu rămîne îndoială că ar fi trebuit să-șĭ modifice într'un chip însămnat constituția sa fizică și decĭ și cea morală și intelectuală. Dacă însă, după cum susțin preistoricii, și cu eĭ dl. Antonescu, omul nu s'a schimbat cîtușĭ de puțin, și el este acelaș în privirea fiziculuĭ luĭ, decĭ și a moraluluĭ și a inteligențeĭ sale, încă din epoca quaternară, atuncĭ este inviderat, că schimbările geografice și climaterice încercate de scoarța pămîntuluĭ de la diluviŭ încoace nu l'aŭ atins, și că decĭ el stă în afară de legea evoluțieĭ care nu-ĭ poate fi aplicată.

Incheierea e de o gravitate excepțională; căcĭ ar contraveni uneĭ legĭ universale căreia, după cercetările de până acuma, se supun de altfeliŭ toate formațiunile universuluĭ, atît anorganic cît și organic. Ce ar remânea atuncĭ pentru explicarea originéĭ

neamuluĭ omenesc? Numaĭ ca să admitem saŭ generaţiunea spontană, saŭ să ne reîntoarcem la dogma creaţiuneĭ conţinută în Biblie, părere în contra căreia se rescoală cu o putere uriaşă întreaga concepţie ştiinţifică modernă.

Nu credem că, până acuma, să se poată găsi un antagonismu atît de rostit între teoria evoluţieĭ şi faptele descoperite de arheologia preistorică, şi iată pentru ce:

Cele maĭ multe din staţiunile care conţin rămăşiţe de ale omuluĭ quaternar (cel maĭ vechiŭ descoperit până acum), nu cuprind de cît unelte făcute de mîna luĭ şi numaĭ prea puţine aŭ dat la iveală şi oseminte omeneştĭ. *Zittel*, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ cercetătorĭ pe tărîmul preistorieĭ, spune în cartea sa Palaeozoologia, vol. IV, «că în raport cu marea cîtime a uneltelor, rămăşiţele corporale ale omuluĭ diluvial însuşĭ (adică osemintele) *sunt din cele maĭ marĭ rarităţĭ*. Vrîsta mult pomenitelor craniĭ din Paviland, din Engis, Engihorn şi Spy lîngă Liège, din Guedron lîngă rîul Lesse, din peştera de la Gailenreut, din peşterile de la Aurignac, *Cro-magnon*, Bmniquel, Lombrive, Cavillon lingă Menton, grota di Colombi pe Palmaria, este îndoelnică. Craniul de la Kannstadt precum şi scheletele de la *Grenelle* şi Clichy din Paris aparţin de sigur unuĭ timp maĭ tîrziŭ. Vrîsta diluvială a vestituluĭ fragment de craniŭ din *Neanderthal*, cu puternicile sale arcade de sprincenĭ, nu este dovedită cîtuşĭ de puţin. Şi falca inferioară de la Moulin Quignon lîngă Abbeville a fost introdusă prin fraudă. Ca rămăşiţe omeneştĭ diluviale de o vrîstă aproape sigură (verlässigem Alter) rămîne numaĭ un craniŭ de la Olmo din Toscana, un craniŭ de la Egisheim în Elsass, o falcă inferioară din peştera de la Naulette la *Furfoos* în Belgia şi un fragment de falcă din grota Şipca în Moravia. Acest material nu este îndestulător pentru determinarea uneĭ rase». [1])

Domnul Antonescu din contra susţine că avem o rasă numită *Neanderthal* după numele localităţeĭ; alăturea cu această

1) Reprodusă de *Ranke* în Helmolt, *Weltgeschichte*, I, p. 135.

rasă există alta de la *Cro-Magnon*; a treia de la *Grenelle* și *Furfoos* în Belgia; toate aceste rase sunt considerate de d. Antonescu ca rase quaternare, pe cînd Zittel arată, că toate resturile omeneștĭ aflate în localitățile de care d. Antonescu alipește numele de rase, sunt îndoielnice în privirea vrîsteĭ lor quaternare (afară de falca de la Furfoos—dacă pe o falcă se poate întemeia existența uneĭ rase!) Dacă însă tot ce s-a găsit maĭ sigur (*decĭ nu de tot sigur*) din rămășițele de schelete ale omuluĭ quaternar, se rezumă în două craniĭ, o falcă și un fragment de falcă, fără îndoială că a se întemeia concluziĭ pro saŭ contra teorieĭ darviniane, pe care asemenea material, e o concluzie cam pripită.

Noĭ credem că uneltele găsite și chiar desemnurile, nu pot numaĭ de cît să indice o rasă superioară și egală în totul cu *rasa albă* de astăzĭ; căcĭ toate rasele, până și cele maĭ inferioare, posedă unelte și scrijălesc desemne. Rasa omuluĭ quaternar a putut fi o rasă inferioară care tocmaĭ, prin marele prefacerĭ geologice ale trecereĭ din quaternar către epoca de stabilire a mediuluĭ fizic, să se fi prefăcut în rasa superioară a omuluĭ ce reprezintă astăzĭ culmea civilizațieĭ.

In orĭ ce caz, dacă teoria darwiniană nu este confirmată, prin descoperirile preistorice, ea nicĭ nu este până acum infirmată. Este cam nepotrivit, ca tocmaĭ Romîniĭ sá găsască că teoria coborîreĭ oamenilor din maĭmuțe nu ar fi întemeiată, cînd un popor care să dovediască maĭ mult această coborire ca el, nu există pe lume!

In cap. II despre *Patria primitivă ariană* d. Antonescu aduce o nouă ipoteză în această atît de desbătută chestiune, anume că acea patrie primitivá ar fi fost Dacia noastră. Demonstrarea d-sale fiind întemeiată pe filologia comparată, nu putem de cît aminti și trimite pe cetitor la interesantele desvoltărĭ ale autoruluĭ. Totușĭ am fi dorit o maĭ bogată documentare limbistică, maĭ ales în o materie atăt de controversată.

Cap. III, tratează despre *Filosofia Upanișadelor*, adecă filosofia indiană așa cum ea sa desvoltă înainte de marea reformă religioasă a luĭ Budha. Cit de sănătos privește d. Antonescu lucrurile, din punct de videre general istoric, se vede de pe

aceea, că d-sa pune ca principiŭ, că orĭ-ce manifestare culturală este un rezultat al întocmirilor intelectuale ale raseĭ şi că d-sa este departe de a împărtăşi rătăcirile noueĭ şcoale franceze care, în viderea unuĭ interes politic (dreptul de stăpînire asupra Elsasuluĭ), tăgădueşte raseĭ orĭ-ce rol în desvoltarea istorieĭ.

După o introducere care tratează despre imnurile vedice şi despre credinţele privitoare la viaţă şi la moarte ce ele înfăţoşază, d, Antonescu arată cum această religie deveni un mijloc de dominaţiune, în mînele casteĭ Brahmanilor care ameninţaŭ pe oamenĭ, la caz de neascultare, cu noue întrupărĭ în fiinţĭ maĭ de jos, decĭ cu reînoirea chinurilor vieţeĭ, pe care le suferise atît de amar în traiul pămîntesc; de aicĭ originea castelor.

Pe această stare socială, născută din o concepţie religioasă, se hultui filosofia Upanişadelor care nu este o încercare în feliul grecesc, de a explica universul, din un principiŭ fundamental, ci maĭ mult, după temelia eĭ religioasă, un şir de viziunĭ semi-poetice, semi-filosofice. Upanişadele sunt un lanţ de convorbirĭ între maeştriĭ în filosofie şi ucenicĭ, fie-care din ele atingînd un alt subiect; însă toate învîrtindu-se în jurul mareĭ întrebărĭ a sufletuluĭ şi a corpuluĭ şi maĭ ales a *euluĭ* universal, din care sufletul nu este de cît o rĕsfrîngere. Se merge până acolo, că se tăgădueşte cu totul existenţa lumeĭ exterioare şi se afirmă că tot ce ne încunjură este o iluzie înşelătoare.

Una din cele maĭ frumoase Upanişade se ocupă cu întrebarea, ce devine sufletul nostru după moarte? D. Antonescu, bine înţeles nu omite a da extracte din textele Upanişadelor care extracte ne fac să pătrundem în feliul cugetăreĭ vechilor Indienĭ, în chestiunĭ filosofice.

In cap. IV d. Antonescu se ocupă *cu Egiptenii şi Patria primitivă semită*. Maĭ mult ca pretext curtenitor, începe d-sa prin a se ocupa cu manualul de Istoria Orientuluĭ al d-luĭ P. Râşcanu care, nefiind de cît un manual de scoală, nu putea să între în desbaterea controveselor istorice. D. Antonescu e de părere, că poporul egiptean era de origină semită, căutînd să-şĭ dovedească teza prin consideraţiĭ antropologice şi de filologie comparată.

Cap. V ne dă o expunere a conținutului producerilor de căpitenie ale *Literaturei egiptene*. Descrierea Egiptului este scrisă într'un chip foarte frumos. Citàm numaĭ cîte-va rîndurĭ spre a arăta și însușirile stilistice ale scriereĭ d-luĭ Antonescu: «In adevăr, orĭ cît de prinse par a fi cugetele noastre în vîrtejul vieţeĭ de faţă, nu se poate să nu simtă o mulţumire vie, intorcîndu-șĭ privirea în spre trecut, spre lumea de unde a pornit. Cititorul care a parcurs un drum lung, se uită cu nespusă dragoste în popasurile de odihnă spre calea străbătută; iar noĭ oamenii, ce suntem, dacă nu călătorĭ de scurtă durată pe pămînt?» Și maĭ departe: „La Nil nu sunt oceane sălbatece care să poarte în frămîntările valurilor lor o poezie înaltă; acolo nu se vede acel amurg posomorît al norduluĭ care aţiţă și înclină sufletul spre tristeţa cea dulce. Aicĭ avem o vale de verdeaţă, mărginită cu pustiurĭ întinse, pe care Nilul cu apele sale o brázdează la mijloc și o înveselește. Uragane pornite pe neașteptate din pustiurĭ, cu ploĭ nesfîrșite, lipsesc cu totul din ţinutul încîntător al Egiptuluĭ. Doar vînturĭ regulate, stîrnite din părţile ecuatoruluĭ cară cu ele nourașĭ de năsip care s'aștern, ca un vestmînt subţire, peste verdeaţa cîmpuluĭ, peste frunzele finicilor și peste ruine, și cînd timpul s'a împlinit, atuncĭ alte vînturĭ cu o adiere ușoară, răcoroasă, venite din largul Măreĭ Mediterane, scutură verdeaţa și frunzele și copaciĭ și le lasă în strălucirea lor de primăvară».

In cap. VI, *Din lumea Chaldee*, autorul ne strămută cu mintea în ceelaltă întinsă regiune care a văzut zoriĭ civilizaţieĭ. Intre descrierĭ interesante, notăm acea a biblioteceĭ luĭ Assurbanipal, compusă din file de lut ars, pe care sunt scrijilate, în caractere cuneiforme, deosebitele învăţăturĭ și producerĭ literare ale popoarelor Mesopotamieĭ.

Cap. VII analizază pe cea maĭ însămnată producere poetică a Babiloniеĭ *Epopea lui Izdubar* ce conţine peste 3000 de versurĭ și din care autorul reproduce maĭ multe părţĭ.

Volumul se sfîrșește cu un *veac de cercetărĭ arheologice* în care se rezumă rezultatele studiilor făcute pe acest tărîm în decursul veaculuĭ al XIX-lea.

Fără îndoială că scrierea d-luĭ Antonescu are o mare valoare. Expune intr'un chip limpede, frumos și atrăgător, rezultatele cele maĭ noue ale științeĭ ce profesează, asupra multor întrebărĭ care aŭ pasionat și trebue să pasioneze pe orĭ ce om ce cugetă maĭ departe, de cît la orizonul îngust al vieţeĭ de toate zilele.

Dar ne intrebăm, oare o așa carte poate avea ea vre-o atragere pentru Romînĭ? Și cu părere de răŭ trebue să răspundem *că nu*: Clasa așa numită cultă de la noĭ se ocupă cu chestiĭ de altă natură de cît acele atinse de d. Antonescu, saŭ cînd se abate către ele, le citește în franţuzește. Specialiștiĭ nu o vor ceti, căcĭ fie-care se interesează numaĭ de specialitatea luĭ: medicul de medicină, avocatul de drept, inginerul de matematicĭ; saŭ, maĭ bine, la noĭ în ţară, medicul se interesează de *pacienţĭ*, avocatul de *clienţĭ*, inginerul de *construcţiĭ*. Studenţiĭ caută încă, să-șĭ treacă examenele cît se poate de repede și cît se poate cu maĭ puţină osteneală. Doară studenţiĭ d-luĭ Antonescu, dacă cum-va d-sa a avut fericita idee de a le cere, ca materie de examen, acea tratată în cartea d-sale, vor fi nevoiţĭ să o citească. Cît despre cealaltă lume pretinsă cultă, nu are ea la dispoziţie presa politică care conţine cele maĭ inalte invăţăturĭ: cum s-a efectuat alegerea de la Galaţĭ saŭ cea de la Călărașĭ; dacă se va face saŭ nu o remaniare ministerială; cine va fi numit în magistratură la viitoarea mișcare, saŭ care coloneĭ aŭ sorţĭ d'a fi înaintaţĭ la rangul de generalĭ? Orĭ cine vede pe cît sunt maĭ *interesante* aceste chestiunĭ, de cît epopea luĭ Izdubar saŭ filosofia Upanișadelor, saŭ chiar, controversa între teoria darwinistă și reprezentanţiĭ preistorieĭ.

Numaĭ un lucru am dori faţă cu o asemenea fericită stare a spirituluĭ romănesc! Să nu se maĭ vorbească de starea civilizată în care se află ţara noastră! Căcĭ civilisaţia unuĭ popor se măsură în tot-deauna cu preţul ce se pune pe creaţiunile neinteresate.

A. D. XENOPOL.

DOCUMENTE DIN DOMNIA LUI CUZA-VODA

Scrisoarea fostuluĭ domnitor cătră P. Grădişteanu din $^{18}/_{30}$ Aprilie 1872,

Mon cher Monsieur Gradisteano.

Il y a huit ans, presque à pareille époque, j'étais à Constantinople. Je m'étais rendu auprès du Sultan, pour exposer à Sa Majesté la nécessité de la révolution que je venais d'accomplir en Roumanie. C'était demander à la Sublime Porte, de sanctionner, avec le concours des grandes puissances, les droits d'indépendance intérieure que j'avais résolument proclamés et qui nous avaient été contestés jusqu'alors. L'accueil magnifique que je reçus, ne fut égalé que par la haute bienveillance de Sa Majéste. J'eus la satisfaction de voir approuver tous mes actes. A cette occasion je laissais quelques souvenir aux dignitaires ou officiers ottomans que le sultan avait bien voulu attacher à ma personne. Des armes me sont restées de cette époque. Je vous les envoie; conserver les en souvenir du $^{2}/_{14}$ Maĭ 1864, une grande date dans notre histoire et, je ne le dis pas sans orgueil, une belle date dans ma vie.

Chaque année ma pensée se reporte vers ce passé si lointain déjà. Vous rappelez vous la triste situation dans laquelle les luttes des partis avaient jeté notre pauvre Roumanie? D'un côté une chambre d'hommes, pour la plupart intelligents sans doute, mais inhabiles à se diriger et subissant le plus souvent,

parfois à leur insu—les plus détestables influences oubliant les intérêts réels du pays, les affaires, pour les sacrifier à de stériles préoccupations de personnes ou de politique. De l'autre côté, mon gouvernement s'étudiant à calmer les passions, à diriger l'activité nationale dans des voies fécondes; usant ses forces contre une opposition aveugle ou des esprits égarés qui lui refusaient le pain de chaque jour, le budget et qui compromettaiens l'avenir, en rejetant les lois utiles: loi rurale, concession des chemins de fer, etc. Ah! le triste spectacle! et combien je me félicite d'avoir eu le courage alors d'en appeler au peuple roumain, de lui découvrir ses plaies et de lui exposer les moyens de les guérir.

Le 2 Mai est un coup d'Etat a-t-on dit. J'ai toujours protesté contre cette appelation, parce qu'elle imprimerait à mes actes un caractére de réprobation que les votes du peuple roumain ont solennellement repoussé. Que si l'on veut pourtant que le 2 Mai ait été un coup d'Etat contre l'étranger et, pour mieux dire en faveur de notre indépendance nationale, oui je le confesse avec fierté; mais à l'intérieur le 2 Mai a été une révolution, une révolution nécesaire, pas autre chose; seulement ce jour là, la révolution partait du trône, non pas dans le but mesquin d'augmenter les pouvoirs du gouvernement ou de favoriser lui intérêts d'une dynastie, mais avec le noble programme des divans *ad-hoc*. L'indépendance intérieure de la Roumanie assurée, l'égalité politique et sociale acclamée par trois millions de Roumains arrachés à la glèbe et dotés de droits de citoyens et de propriétaires, l'égalité civile constituée par la promulgation d'un nouveau code, la concession des grands travaux publics chemins de fer, ponts, facilitant la circulation et décuplaut les ressources du commerce et de l'industrie. Et comme achèvement de ce programme, la grande idée qui devait, dans ma pensée, dans mes espérances, couronner ma carrière politique, celle que j'exposais dans mon message de Décembre 1865, mon abdication et l'institution d'un prince étranger par le choix de la nation roumaine.

Voilà ce que fut vraiment la 2 Mai. Voilà comment devait se clore, en assurant solidement l'avenir du pays, la révolution politique, sociale et civile que j'avais inaugurée.

Ce qu'il advint de mes derniers projets, vous le savez mon cher Monsieur Gradisteano. Un odieux attentat mit le pays à deux doigts de sa parte. Et si le danger a été conjuré, il le fut grâce au bon sens admirable du peuple roumain, grâce aussi aux sympathies que nous avions acquises au dehors, grâce surtout aux efforts d'un gouvernement tout puissant alors en Europe et qui me fit l'honneur de m'écouter avec une confiante bienveillance.

Grâce à Dieu au milieu de ces crises inquiétantes, l'oeurre du 2 Mai n'a pas été ébranlée. Le statut que j'ai obtenu à Constantinople est et retera la pierre fondamentale de l'autonomie de la Roumanie.

C'est dans l'existence politique qu'il nous assure, que tout gouvernement roumain puise et puisera le droit de se constituer et de modifier sa constitution selon les besoins, avec toute indépendance. Que des hommes pervers ou ineptes aiént tenté, soit de revenir sur le passé, que j'ai détruit au bénéfice des masses, soit de calomnier l'acte du 2 Mai au mépris de l'histoire et de la vérité, ne nous en étonnons point. Le pays, notre souverain juge à tous, a fait justice en toute occasion, de ces ataques honeuses ou ridicules. N'est ce pas l'explication de ces votes qui à deux reprises sont venus m'appeler au fond de ma retraite, comme un écho touchant de la pensée intelligente et de la justice des Roumains ?

Je n'ai pas oublié non plus, mon cher Monsieur Gradisteano, que votre voix éloquents s'est courageusement élevée, dans le parlement, chaque fois que des attaques malveillantes se sont produites contre l'acte du 2 Mai. Vous avez compris que cette révolution renfermait dans ses flancs la prospérité future de notre patrie bien aimée et vous avez trouvé les plus nobles accents pour la défendre avec tout le pays je vous en remercie et c'est à ce titre que je vous prie d'accepter le souvenir que je vous envoie,

Recevez mon cher Monsieur Gradisteano l'assurance de mon estime particulière et de mon amitié.

A. I. COUSA

Florence le 18/30 Avril 1872

P. S. A Votre première chasse, vous vous servirez du fusil. Irez vous cette année en France? Je serais content de vous y voir. Je vais installer à Paris la Princesse Hélène qui veút suivre de près l'éducation de nos chers enfants.

Raportul luĭ N. Kreţulescu, preşedintele consiliuluĭ de Miniştri, prin care sfătueşte pe Vodă Cuza să facă lovitura de stat (14 Maiŭ 1863).

Prea Inălţate Doamne!

Situaţia în care se găseşte ţara îmĭ impune imperioasa datorie a supune la cunoştinţa Măriеĭ Voastre, aprecierile mele ca Romîn şi ca ministru. Dacă licenţa în care a căzut tribuna naţională, prin susţinere de teoriĭ a căror unul din scopurile cele maĭ evidente era de a propaga neîncrederea şi de a lipsi autoritatea de prestigiul de care nu poate nicĭ un moment fi lipsită, atrăsese opinia oamenilor de ordine în favoarea măsurilor luate în contra unor asemenea tendinţĭ, poziţiunea în care a remas guvernul după închiderea adunăreĭ, a făcut a se simţi de toţĭ trebuinţa de a eşi dintr'un provizoriŭ care nu intră nicĭ în strictul cerc al legalităţeĭ, nicĭ se pune pe un drum care să poată pune capăt spirituluĭ de discordie ce duce la anarhie.

Această stare de lucrurĭ, cată s-o recunoaştem, a adus descurajare în public, şi a slăbit cu atît maĭ mult puterea autorităţeĭ, cu cît energica atitudine, luată de guvern în faţa uneĭ adunărĭ turburătoare, fusese de natură a insufla oamenilor de bine speranţa că guvernul e hotărît a intra în sfîrşit pe o cale salutară pentru ţară. Astă-zĭ o îngrijire care preocupă pe toţĭ începe a lua un caracter de nemulţumire ce trebue întimpinată

Oamenĭ de ordine, recunoscătorĭ guvernuluĭ actual, pe cît pot apreţui, de administraţia sa imparţială şi fără şicane, recunoscătorĭ de săvirşirea a cîtor-va acte naţionale ce i-a atras simpatia, obosiţĭ de bavardagiul şi de răua credinţă a adunăreĭ care, în timp de 4 anĭ, n-a produs nimic, astăzĭ aceiaşĭ oamenĭ văzînd guvernul în neacţiune, privesc situaţia ca provisorie şi încep a se răci către dînsul. Inimiciĭ profită de această stare de lucrurĭ şi exploată nemulţumirea obştieĭ în contra guvernuluĭ.

Provizoriul are o influenţă fatală chiar în corpul funcţionarilor care se cere a fi strîns legat şi a face una cu guvernul. Funcţionariĭ aŭ început a se sfii de a susţine autoritatea ce le daŭ legile; atribuţiile se exercită cu oare-care moliciune saŭ sfială. Neştiind unde conduce politica zileĭ, fie-care lasă a se da lucruluĭ public un mers nesigur.

Pe de altă parte, ţara, în cea maĭ mare suferinţă din pricina neregulăreĭ atitor chestiĭ de care depinde prosperitatea eĭ, strigă neîncetat după a lor soluţie, fără de a avea speranţa s-o vadă realizată; căcĭ nu cred să maĭ fie un singur om de bună credinţă care să vină să susţie, că adunarea noastră legiuitoare va face astă-zĭ pentru ţară, ceea ce s'a observat a nu face într'un interval de 4 anĭ. Experienţa acestor 4 anĭ ne-a dovedit că cîţĭ-va oamenĭ care conduc desbaterile şi lucrările adunăreĭ, departe de a reprezenta şi a susţinea adevăratele interese ale ţăreĭ, nu saŭ slujit de mandatul lor de cît pentru a face din adunare arena patimilor celor maĭ nedemne şi ambiţiilor celor maĭ culpabile.

O măsură decizivă este reclamată de toţĭ; ea a devenit o necesitate publică şi nu maĭ sufere întîrziere.

Tendinţele partidelor, intrigile ambiţioşilor, o propagandă sistematică de desordine, pe faţă prin gazete şi pe ascuns prin agenţĭ secreţĭ frămîntă ţara în toate colţurile.

In faţa uneĭ aşa de dureroasă, dar nu maĭ puţin adevărată situaţie, nu remîne de cît un sigur mijloc de scăpare, pe care ieŭ libertatea a-l supune la înalta apreţuire a M, V. Să se suspende adunarea legiuitoare pe un timp oare-care; să se iee

cîrma guvernuluĭ de M. V. şi să se decreteze formarea unuĭ consiliŭ de stat. căruia să se puie însărcinarea de a elabora fără zabavă, pe bazele aşezate în Convenţie, legile trebuincioase pentru organizarea ţăreĭ şi consolidarea instituţiilor celor noĭ; (sic) toate aceste legĭ să se sancţioneze de M. V. şi să se promulge spre a se pune îndată in executare. Ţara ast-fel organizată, şi maşina guvernamentală funcţionînd în linişte cu noile (sic) instituţiĭ un an, doĭ, M. V, să convocaţĭ în urmă pe bazele uneĭ nuoĭ (sic) legĭ electorale, adunarea reprezentativă, care va avea de aci în colo a funcţiona conform Convenţieĭ.

La caz însă că împrejurărĭ dictate M. V. de maĭ naltă politică. l-ar opri de a considera acest plan ca inoportun (sic) în momentul de faţă; îmĭ veţĭ permite asemene a supune la dreapta M. V. apreţuire critica poziţie a ministeruluĭ actual, precum am avut onoarea a vă supune maĭ sus, şi necesitatea de a întocmi un alt minister care, convocînd camera, să caute a păşi pe calea indicată de Convenţie spre astă ultimă cercare. Poate că providenţa va insufla deputaţilor sentimentul misieĭ lor şi pătrunzîndu-se, în sfîrşit de starea în care a adus ţara prin culpabilele lor uneltirĭ, se vor pocăi se vor pune pe muncă, şi vor înzăstra ţara de (sic) legile şi de instituţiile de care este setoasă.

Al M. V. Prea supusă şi prea credinciosă slugă.

N. Kreţulescu.

Bucureştĭ 1863 Maĭ 14.

(Ambele doc. după originalele păstrate în culegerea d-luĭ *Th. Rossetti*).

Două scrisorĭ ale luĭ Konaki.

Scrierile luĭ C. Konaki aŭ apărut în 2 ediţiĭ; una în 1856, tipografia luĭ Adolf Berman, Iaşĭ; alta în 1888 editura librărieĭ Şaraga. In a doua ediţie se daŭ şi cîte-va scrisorĭ în proză, ca complectare a operilor luĭ Konaki.

Prima părere critică asupra luĭ Konaki o găsim în revista „România Literară" pe 1855, cu prilejul apariţiuneĭ primeĭ ediţiĭ a poeziilor sale.

Notăm din acea critică următoarea frază: „toate cîte aŭ scris acest bărbat sunt chiar şi numaĭ în limba curat românească scrise; mare merit, ce din zi în zi se face maĭ rar, cu amestecul unor năravurĭ străine printre ale noastre şi cu necumpănită introducere de nouă cuvinte ce aceste trag după sine" (România literară pag. 74).

In o notă a noastră asupra luĭ Konaki ziceam:

„Konaki e unul din fruntaşiĭ noştri stiliştĭ, antemergătorĭ luĭ Negruzzi. Cine trece repede de la greoaia proză a cărturarilor bisericeştĭ şi ceteşte proza luĭ Konaki, vede că are a face cu un scriitor plin de talent. Adînca luĭ cultură românească îşĭ are obîrşia în îndatinarea sa cu cetirea cronicarilor şi a hrisoavelor, în care era specialist, cum ne arată glosarul de cuvinte de hotărniciĭ; Ar părea chiar că Konaki *caută* cuvintele româneştĭ. Cu toate că era boer de clasa I, el avea îndatinarea limbeĭ ţăranuluĭ nostru.

„Faptul care-mĭ explică aceasta e că Konaki a stat foarte mult la ţară, căutîndu-şĭ singur moşiile. Acolo avînd prilejul de a sta de vorbă cu ţăranul, a-l auzi maĭ des cum cîntă, cum vorbeşte, cum simţeşte, s'a însufleţit de la dînsul şi, artist cum era, l'a facut să rămînă stejar verde românesc, în pătura boerească grecită orĭ franţuzită." (Evenimentul 1901 Sept).

In adevăr biograful luĭ Konaki, prinţul Em. Konaki Vogoride, zice în prefaţa la ediţia a II-a a scrierilor luĭ Konaki, că între 1802—1806, Konaki a stat la ţară pentru a-şĭ restabili finanţele, zdruncinate cu moartea tatăluĭ săŭ. „Treĭ anĭ nu se mişcă de la moşie, neprimind nicĭ o slujbă" (pag. 43).

Aicĭ dar trebue să punem adevărata cauză a înclinăreĭ luĭ Konaki pentru limba poporuluĭ, pe care o iubeşte, o apreciază în adevărata ei valoare şi o crede singură chemată a servi şi ca mijloc al învăţăturilor publice.

Mi-aŭ plăcut tot-deauna să citesc versurile luĭ Konaki; proza luĭ m'a ademenit maĭ mult. Găseştĭ în pro-

za lui Konaki omul de reflexiune, pe atît cît în versurî găseștî pe omul de sentiment. Ce dragoste neasămuită de limba românească nu găsim în scrisoarea în chestia învățăturilor publice! Ce gîndirî patriotice în scrisoarea către Ioan Sturza Voevod!

Pentru întregirea cunoștințelor despre Konaki ca prozator, dăm loc la 2 scrisorî inedite, aflate în bogata arhivă de la Stînca, proprietatea D-neî Lucia Greceanu, născută Vogoride, scoborîtoare dar din Konaki după mamă, Cocuța Konaki Vogoride.

I.

Iubite frate, vere Petraki.

Iată scrisoarea, iscălit-o și o porniţî; numaî d-ta și eŭ n'am maî schimba iscăliturile; iar alţiî cînd vin la *dică*, de nu pot cîrni, îșî prefac slovele și iscăliturile.

Eŭ mă aflu la *Cîmpurî* [1]) Ce loc, ce zugrăveală a făcut firea lăcașuluî sălbătăcieî, unde amorul lăcuește. O vale nu lata, întru care în miî *de încujbăturî* să poartă ca un șărpi Șușița, pe un petriș învrîstat și așternut cu niște năsip în floarea auruluî. Miî de gîrliţe cu apă se rătăcesc din matcă și iarășî trag la ia, printre ele ostrovașe cu copăceî ce petrișul nu lasă să crească nalt. De o parte și alta de vale munțișorî cu pornitūrî și stîncî de piatră asupra cărora bradul și fagul să ridică cu mîndrie, arinul și teiul le face umbră sub poalele lor. Acolo pe vîrfurî aŭ crescut mesteacănul și să vede ca o piramidă făcută de frunze; prin mijlocul grădineî aceia din stîncî se slobod părăe, carele *sună cu ţipet* coborîndu-se în vale cu repegiune. Acolo gangurul jăluește, și cucul hăulește, privighitoarea nu doarme și omul... pătimește.

Unde eștî prea iubito, strig de miî de orî, unde eștî ca să petrec cu tine și să moriŭ în braţă-ţî. Dar ea nu-î, m'aŭ lăsat, s'aŭ dus. Adio.

Konaki.

Cucoaneî Săftiţeî sărut mîna cum și Cucoaneî Smărăndiţeî.
Iţî trimet și un stih ce cred că-ţî va plăcea.

---

1) *Cîmpurile* e o moșie pe apa Șușiţa, ţinutul Putneî. Scrisoarea n'are dată, se vede însă că e anterioară anuluî 1824, de oare ce Smărăndiţa Negre, văduva luî P. Negre spatar, s'a fost măritat a 2-a oară cu Konaki în 1828, după ce văduvise 4 anî. In scrisoarea de maî sus scrie luî Petraki Negre și-l roagă să spună sărutărî de mînă și Cucoaneî Smărăndiţeî.

II.

Prea iubite sufleţele.

Intrăĭ în casa ce pustie, şi lacrimile mă podidiră, cînd ochiĭ meĭ nu sprijiniră într'ataĭ şi într'a *Cocuţeĭ*. Toate şi păreţĭ şi fereşlĭ şi uşĭ vă povestesc in vederile mele. O tăcere numaĭ adîncă imĭ spunea curat că nu maĭ sînteţĭ.

Oh! Smărăndiţă, cînd se poate cineva şti de departe starea omuluĭ care rămine singur fără de ceĭ iubiţĭ, cît ar crede, cît s'ar încredinţa atuncĭ de puterea ce are asupra luĭ!

Smărăndiţă, Cocuţa; Smărăndiţa şi iar Cocuţa sint tiraniĭ meĭ în aceste minute; pe dînsele doresc, iale mă muncesc, pe dînsele aş voi să îmbrăţişez; ele nu-s, s'aŭ depărtat; părea că văd pe mamă zicînd: nu-ĭ babaca: pare că aud pe fiĭcă răspunzînd **ini** babaca.

Aleĭ, aleĭ! *dăguţă* dragă; toate aceste răsun în sufletul meŭ, strigă prin văzduh şi îmĭ schingiuesc sufletul; cum te-aŭ lăsat sufletul să purcezĭ aşa degrabă; cum nu te-aĭ indurarat măcar asupra purcesuluĭ să-mĭ daĭ ştire; poate m'am amăgit că mă veĭ maĭ aştepta.

Noĭ am început bine lucrarea astăzĭ; s'aŭ păzit bună rînduĭală şi cîţĭ-va sîntem poftiţĭ la masă la gheneral Kiselef.

Dar ce folos, că am a merge cu inima maĭ săcată de durerea dispărţireĭ dumnevoastră.

Te rog psihi mu scrie-mĭ ades şi nu uita să aducĭ pe Sărmureaş după ce te veĭ maĭ aşeza.

Dezbătînd păslele di pi părete, s'aŭ găsit vre-o 5 ploşniţĭ drept crivatul D-tali, ĭar aiurea nu în etac.

Poate ar fi şi în crivat şi pentru aceĭa nicĭ l'am trimes; vroĭ să-l duc odată cu mine ca să puiŭ sub ochiĭ meĭ să-l desfac, şi să-l opăresc.

Adio iubito; sărut pe Cocuţa şi pe Catinca şi pe Vasile.

Prietenul D-tale Mart în 9.

C. C.

Peste o zi două mă mut şi eŭ la deal, căcĭ acum nu s'a putut.

Adresa: Prea iubiteĭ mele soţioare D-sale Zmaranda Konaki vorniceasa. Mart 9.

Sufleţele! Mulţime de talharĭ se aud. D-ta cum veĭ (rupt) cea întăĭ treabă, să facĭ că să alegĭ 6 puşcaşĭ de pază, numaĭ să-ĭ cerce fecoriĭ să aĭbă prav şi glonţurĭ şi puşte bune.

Catina din scrisoare e Catinca Negri ce trăeşte încă la Tîrgu Ocna şi vede azĭ a 5 generaţie. *Smaranda Jora nascuta Roseti, Alisa D, Roseti Tesanu. Maria Mihaĭ Cantacuzino* şi copiiĭ eĭ. Iar Vasile e, *Vasile Sturza* fost Caimacan în Moldova.

Scrisoarea n'are dată de an, der e scrisă în prima zi cînd s'a început lucrările pentru alcătuirea regulamentuluĭ organic Am găsit între hîrtiile konăkeştĭ invitarea la aceste şedinţĭ:

A Monsieur

Monsieur le Vornic Conaki.

Monsieur le vornic Constantin Conaki est prié de vouloir bien se rendre à la séance du Comité pour le Réglement qui aura lieu demain, Dimanche à 10 heures précises du matin. Conaki fiind bolnav în acea zi a iscălit pe convocare: *je suis malade.*

Ne rezervăm dreptul a reveni asupra prozeĭ luĭ Konaki, cu prilejul altor scisorĭ.

GH. GHIBĂNESCU.

NOTIŢI

In *historische Zeitschrift* vol. 88. din seria nouă vol. 52, (p. 325), se află o critică a lucrăreĭ scriitoruluĭ ungur Alexandre de Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Paris 1899) critică făcută de Carl Uhlirz din Viena şi in care se rosteşte, asupra poporuluĭ romîn, următoarea apreţuire:

„Ein Volk aber, welches die Herrschaft der Magyaren, Türken, und Phanarioten über sich ergehen lassen mußte, gegen alle sein Volkstum gerettet und unter der Führung eines erleuchteten Herrscherpaares in wenigen Jahrzehnten große Fortschritte auf kulturellem Gebiete gemacht hat, verdient achtungsvolle Berücksichtigung" (Un popor însă, care a trebuit să sufere stăpînirea Maghiarilor, a Turcilor şi a Fanarioţilor şi totuşĭ a izbutit a'şĭ pastra naţionalitatea şi a face sub conducerea uneĭ părechĭ de monarhĭ străluciţĭ, în puţine deceniĭ, aşa de marĭ progrese pe tărîmul cultural, merită o consideraţie plină de respect),

Vorbind de critică făcută de d. A. D. Xenopol cărţeĭ d-luĭ de Bertha, critică apărută în româneşte (Analele Academieĭ), franţuzeşte (*Magyars et Roumains* devant l'histoire, Réponse à M. *A. de Bertha,* Paris, Leroux, 1900) şi nemţeşte, *Deutsche Litteraturzeitung* din Berlin 1900) d. Uhlirz se exprimâ:

«Mit maßvoller Entschiedenheit und gutem Geschick hat der bekannte rumänische Historiker A. D. Xenopol zu dem oben besprochenen Buche Stellung genommen (Magyars et Roumains devant l'histoire. Rèponse à M. A. de Bertha par A. D. Xenopol. Paris 1990. 29 S.). Man wird seinen Ansführugen im ganzen wie in den meisten Einzelheiten beipflichten

fönnen» (cu o măsurată energie şi cu mult succes a luat poziție cunoscutul istoric romîn d. A. D. Xenopol contra sus pomeniteĭ cărțĭ. Cele maĭ multe din expunerile sale nu pot fi decît primite).

*
* *

Analele institutuluĭ meteorologic al Romanieĭ de Stefan Hepites, Volumul al XIV anul 1899 un vol. în 4, conține, pe lingă un raport al directoruluĭ Hepites asupra lucrărilor institutuluĭ meteorologic, numeroase anexe, tabele de temperaturĭ, stare higrometrică etc. etc. şi maĭ multe hărțĭ foarte bine executate, asupra regimuluĭ pluviometric în România; în deobşte un foarte bogat material climatologic asupra țăreĭ noastre, date foarte importante pentru o țară agricolă în a căreia producție clima joacă un rol hotărîtor.

*
* *

A apărut în *Séances et Travaux de l'Académie des sciences morales et politiques*, Paris 1901 fascicolul pe Decemvrie, comunicarea făcută de d. A. D. Xenopol în şedința din 17 Iulie anul trecut a aceleĭ Academiĭ: La *Psychologie et l'histoire.* Arhiva va reproduce în curînd lucrarea în romăneşte.

*
* *

Colaboratoarea noastră Riria prelucrează acuma frumoasele paginĭ de înaltă poezie conținut în *Ultima rază din viața luĭ Eminescu,* în un dialog scris pentru teatru. De şi multe părțĭ sunt utilizate în această prelucrare. putem zice că e o operă nouă.

* *
*

Le *Revue des questions historiques* în numărul său din 1 Iulie 1901 spune: „L'Académie des sciences morales et politiques a élu correspondant dans la section d'histoire M. *Xénopol,* bien connu par ses remarquables travaux sur le passè historique de la Roumanie. Elle a donné à M. Fagniez le siège vacant par la mort du duc de Broglie“.

*
* *

In Curierul judiciar sub direcția domnuluĭ D. Alexandrescu, profesor la universitatea din Iaşĭ, a apărut o minunată dare de samă asupra scriereĭ în 2 volumurĭ a d-luĭ Charles Turgeon profesor de economie politică de la facultatea de drept din Rennes, intitulată *Le féminisme français,* l'Emancipation individuelle, sociale, politique et familiale de la femme). Sfătuim pe toțĭ ceĭ ce se interesază de chestia feminismuluĭ, să citească această dare de samă care dă o idee aproape deplină de toate întrebările ce vin în joc şi maĭ ales se rosteşte cu energie contra principiuluĭ nedrept şi barbar al oprireĭ cercetăreĭ paternităţeĭ.

*
* *

A apărut prea interesantul raport asupra *Participăreĭ Româniеĭ la Exposiția universală din Paris 1900* făcut de d. Dim. Olănescu comisar general al secțieĭ romîne. Vom face o dare de samă în un număr viitor.

Tipografia „Dacia“ P. Iliescu & D. Grossu.

Numerele viitoare vor conținea:

Riria Inspirarea poemă.
Creangă Fragment din o comedie, inedit.
Emilgar In altă lume (Nuvelă).
C. Erbiceanu Poemul lui Palamide asupra lui Mihaiu Viteazul tradus în românește.
Stefan Popescu și A. D. Xenopol Corespondență (Chestiuni estetice).
I. Paul Biografia lui Miron Pompiliu.
A. Giers Din trecutul consulatului rusesc din Iași.
Dr. St. Possa Copii mici la sate.
Vrînceanu (de la soc. univ. rom.) Conferință asupra alcoolismului.
Hogaș Amintiri din o călătorie (urmare)
Mateiŭ Millo Serbarea ostășască, piesă în versuri, inedită.
A. D. Xenopol Psicologia și Istoria, Comunicare la Academia din Paris.
Gh. Ghibănescu Originile Iașului studii istorice.
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniștea, jud. Buzeŭ, monografie.

Poezii: *A. C. Cuza, Emilgar, Ana Conta Kernbach, P. Vrănceanu, Bosnief Paraschivescu, D. G. Iamandi, N. Kraft Rama.*

Documente din domnia lui Cuza-Vodă din bogata colecție a d-lui Th. Rossetti.
Documente asupra Iașului din colecția Gh. Ghibănescu.

Anul XIII. MARTIE—APRILIE 1902. **No. 3 și 4**

ARHIVA

Organul Societăței Științifice și Literare

DIN IAȘI

Director A. D. XENOPOL

APARE O DATĂ PE LUNĂ

SUMARIU.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente și trimeteri de bani, a se adresa la D. A. D. Xenopol sau la libraria P. Iliescu & D. Grossu, Iași.

Comunicări de articole și ori-ce corespondență, a se adresa D-lui *A. D. Xenopol*, Iași.

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU

BIBLIOGRAFIE:

S'aŭ primit la redacție:

— Anuarul Societățeĭ Arheologice din Bruxelles, pe anul 1902 (T. 13).

— La Campagna D'Annibale de T. Montanari.

— Codice suplimentar de organizație internă a Reg. Romîn (36 proecte de legĭ) de Preutul G. Mielcescu.

— Fragmente Literare și Istorice de G. G. Burghele, cu o prefață de Gr. G. Tocilescu

— Buletinul Societățeĭ Politecnice pe luna Februarie 1902.

— Spicuirĭ despre Evoluțiunea Ideeĭ religioase și simbolismul St. Crucĭ, de Gr. Goilav.

— Presa Medicală Romînă. No. 6.

— Curs de Limba Romînă. (Fascicula I) de G. Gr. Băleanu.

— Revista Doina Doinelor, de sub direcția d-luĭ Marinescu, redactată în satul Mărgineni-Muntenĭ, J. Bacăŭ. Această primă încercare de a se scoate o revistă la țară, avînd o deosebită însămnătate, îndemnăm pe toțĭ a o încuraja, maĭ cu seamă cînd avem încrederea că dl. Marinescu va ști a duce la bun rezultat un atît de greŭ și frumos început.

CUPRINSUL

Revisteĭ ARTA ȘI LITERATURA No. 2, 1902

ARHIVA

ORGANUL SOCETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIII. Martie şi Aprilie 1902. No. 3 şi 4.

RIRIA

Inspirarea şi Poetul sărac

INSPIRAREA

Simţirea'n tine doarme şi cugetarèa zace; cu gîndurile'ţĭ mîndre ce vreĭ tu oare-a face şi cum de-a mea putere te lasă-atîta'n pace? Deşteaptă-te, poete! Nu vezĭ că vin spre tine, cu haĭna mîndră, albă, de raze şi lumine? De ce nu zborĭ o clipă spre sferile senine? De ce glasul tăŭ mîndru de-odat'a amorţit şi gîndu'ţĭ plin de vorbe pe buze-a 'ncremenit; la graiul meŭ şagalnic rămîĭ neispitit?

POETUL

O da, te simt în suflet, al vieţeĭ mele nur! Şagalnicele'ţi gîndurĭ cu drag aş vra să'ţĭ fur, cînd ele'mĭ joacă roată cu toatele'mprejur. Eŭ rătăcesc spre tine! In ceasurĭ de repaos, tot caut deslegare'n a gîndurilor haos, la proza tristă-a vieţeĭ se aflu vr'un adaos...... Dar gîndu'mĭ vaĭ! nu merge spre ţelul mult dorit; în

drumu'ĭ făr' de marginĭ se simte el oprit, nevoea cînd revoltă al meŭ suflet asprit.

INSPIRAREA

Din sufletele înăsprite de-a vieţeĭ crude desperărĭ, nu pot ĭeşi gîndirĭ menite sub cer să samene plăcerĭ! Apasă desnădejdea-amară pe crierul cel chinuit, şi face-adesa să răsară desgustul vecĭnic otrăvit. Sub straja gîndurilor grele tu bine n'aĭ să maĭ petrecĭ. De vraĭ să uĭţĭ de ceasurĭ rele, în visurĭ sufletu'ţĭ să'nnecĭ !

POETUL

Eştĭ o deplină egoistă! Mă vreĭ a stăpîni cu totul, şi pintre valurile vieţeĭ, tu crezĭ că poţĭ să trecĭ cu'nnotul. Tu nu ştiĭ doar că lipsa pîneĭ ades îţĭ sacă şoapta buzeĭ, şi cînd zăreştĭ chipul haineĭ îţĭ pare chiar capul Meduzeĭ.... O da, ţi-o spun, mi-ĭ dor de tine ; dar foamea e nevoe mare, şi sara, gîndul de maĭ vine, n'aĭ cu ce-aprinde o lumînare.

INSPIRAREA

Acele ce'mĭ spuĭ toate străine sunt de mine ! Eŭ văd că ţie însuţĭ tu nu îţĭ voeştĭ bine, de nu aĭ măcar timpul să staĭ la sfat cu tine. Şi încă'mĭ spuĭ la vorbe ce să le cred nu pot, cînd ştiŭ că'n astă lume destinul este tot, şi omul cînd se naşte îşĭ trage al săŭ lot.... Ţi-aĭ tras lotul gîndireĭ şi-al vecĭnicilor norĭ ! Atuncĭ de ce, poete, maĭ plîngĭ adese orĭ, şi nu le laşĭ pe toate, spre mine ca să zborĭ ?

POETUL

Te vreŭ, mi-ĭ dor de tine, te simt aşa de-aproape

cînd sara caut somnul sub grelele'mĭ pleoape, de văd prin văĭ luceferĭ şi stele cat prin ape. Acesta-ĭ somnul dulce ; el vine-aşa uşor, de în senin adoarme şi patime şi dor, şi'n visurĭ întrupate se duc din nor în nor. Părăsind ele trupul, lăcaşul de durerĭ, maĭ află'n nefiinţă nespusele plăcerĭ ce'n viaţa conştiută sunt gloată de-aşteptărĭ.

INSPIRAREA

Acesta nu e somnul; e dulcea reverie ce varsă'n al tăŭ suflet sublima poezie. Ea n'are-icoane triste ca cruda insomnie. Aduce mîngîere aceluĭ ce-o doreşte, minute fericite în suflet desvăleşte şi dragele credinţe ades întinereşte.

POETUL

De-ĭ crudă insomnia, reveria-ĭ vicleană, că fără a ta voe simţeştĭ cum te îndeamnă şi-ţĭ zice furişatic: ce'ţĭ vine'n minte'nsamnă.

INSPIRAREA

Te'nşelĭ, nu e vicleană, ci'n vecĭ vra să rămîe aprinsă'n al tăŭ suflet divina poezie; să cernĭ de la ea raze pe sarbăda vecie.

POETUL

E mult a cerne raze spre-aĭ noştri schimbătorĭ, meniţĭ şi eĭ să treacă — măcar că-s meteorĭ — lumina l'alte astre, primită de la sorĭ! Ceea ce nu poţĭ trece şi nicĭ n'o să rămîe, e raza de iubire ce sufletul mîngîe, cînd facla tinereţeĭ i-aprinsă şi pîlpîe. Ea dă putere minţeĭ, inimeĭ îndrumare, zideşte din nimicurĭ, pustiĭ făcînd al-

tare, cînd vra s'închine-a vieţeĭ poetică serbare.... Saŭ mintea'nţelineşte, totul din ochĭ dispare; credinţa stă pe loc, cînd vulcanul iubireĭ, putere uimitoare, aruncă al săŭ foc... Dar cîţĭ în astă luptă înverşunată, mare. aflat'aŭ eĭ noroc?... Cîţĭ întîlnit-aŭ oare pereche l'a lor suflet; covîrşitoareĭ patimĭ cîţĭ aŭ aflat răsunet, în marea ne'nfrăţire a celor toţĭ ce cuget?

INSPIRAREA

Iţĭ verşĭ a tale-amare gîndurĭ pe versurile ce închegĭ, par'că cele stricate'n lume maĭ aĭ putea tu să le dregĭ? Cu dorurĭ aşa de'nnegrite departe văd că n'aĭ să mergĭ.

POETUL

Cînd pe poet îl aĭ în mînă, te porţĭ cu el de tot nedrept; aci tu îl ridicĭ prea tare, aci îl facĭ neînţelept. Iţĭ place să-ţi baţĭ joc de dînsul, cînd i-aĭ aprins văpaia'n pept.... O! tu care vorbeştĭ de dorurĭ cu-atît de mare iscusinţă, o! spune-ne, de ce în suflet atît de-adesa las căinţă. şi omenireĭ ce sunt ele aşa de rele la prinţă?.... O! spune-ne ce este dorul, simţirea cea nemărginită care îmbracă viitorul în haĭna mîndră înflorită, spre a aduce muritorul în nestatornica ispită?

INSPIRAREA

Voeştĭ să ştiĭ ce este dorul; voeştĭ să-ţĭ spun ce-ĭ viitorul; şi de ce oare nu ţi-aşĭ spune şi din ce ape-ĭ format norul? De n'ar fi dorul pe pămînt, voĭ nu aţĭ maĭ avea avînt, şi ar fi totul un mormînt; căcĭ dorul face să se nască, şi pe pămînt ca'n basm să crească, credinţa

voastră omenească. Și de n'ațĭ maĭ avea credință aci pe lume în nimic, vaĭ! gîndul vostru n'ar maĭ crește; ar rămânea în vecĭ pitic. De n'ațĭ avea eterna luptă intre ce este și ce o fi,... v'ațĭ schimba numele de oamenĭ, cînd voĭ nimic n'ațĭ pătimi!

POETUL

O schimbă-mi'l, te rog, acuma, dar dă'mĭ o clipă de noroc, și mi-te voĭ slăvi pe tine ca pe un mare prooroc; și'țĭ voĭ aprinde eŭ, ca Vesteĭ, nestînsul și vestitul foc.... E greŭ — o știŭ — nu poțĭ nimica de cît s'aruncĭ în înșălărĭ un suflet aplecat spre tine și spre a tale 'nduioșărĭ; îl ducĭ spre căile 'nflorite și-apoĭ astupĭ a lor cărărĭ!

INSPIRAREA

O nu eștĭ drept; nu sunt de vină de-a poetuluĭ înșălare; el e ființă omenească în vecĭ supusă la schimbare, și chiar cînd soarta îl alege, ceva tot de dorit maĭ are. El lasă ca să-ĭ pribegească gîndirea maĭ pre sus de fire și, neștiind să staviliască prea iute-a inimeĭ pornire, zdrobește ades' o viață 'ntreagă pentru o clipă de iubire!... Pe cîțĭ nu i-a înșălat dînsa, și cîțĭ în urmă plîns-a, plîns-a! Căcĭ eĭ doreaŭ mereŭ noroc! Văzînd cenușă'n loc de foc, s'aŭ pus pe plînsurĭ și veghiere, scăldînd în chinurĭ și durere mult slabe raze de noroc ce adunase la un loc!

POETUL

Te văd! Parĭ mare și'nțeleaptă, dar tot atît eștĭ de nedreaptă, cînd vreĭ s'aprinzĭ luminĭ mereŭ, ca să nu pară jugul greŭ. Și cînd biet omul ostenit, ițĭ

zice : fugĭ de-unde-aĭ venit, atuncĭ amar te oţereştĭ şi nebunia-ĭ hărăzestĭ..... O ! lasă-mă 'n lumea reală, unde cunosc a eĭ spoială, să-mĭ trăesc traiul sorocit, de mîndru-ţĭ graiŭ neispitit...... Căcĭ altfeliŭ m'oĭ tot duce pe căile perdute, în cursa mea nebună făcînd ceasurĭ minute, avînd desgust în suflet de cele cunoscute. A peptuluĭ mĕŭ furcă mă doare, mă apasă, cînd viaţa grele gîndurĭ în mintea mea tot coasă şi-a suferinţeĭ mreje în juru'mĭ se tot ţeasă. E drept că numa'n tine maĭ aflu ceasurĭ line ! Cînd te-amărăsc atîta, maĭ vraĭ să viĭ spre mine, spre-o fire-aşa 'necată în dorurĭ şi suspine ?

INSPIRAREA

Mă chemĭ ? Eŭ vin spre tine, mă simt doar a ta sclavă. Mă aflu tot în juru'ţĭ, cînd tu mă suĭ în slavă, saŭ cînd reverşĭ asupra'mĭ cumplita ta otravă. . . . .

. . . .

POETUL

Rămîĭ dar ne apusă, tu stea a cugetăreĭ ce străbaţĭ infinitul şi adîncimea măreĭ! Tot tu adunĭ credinţe şi spulber daĭ durereĭ ; daĭ cugetuluĭ roadă, simţireĭ daĭ năvalnic..... Divină inspirare, în vecĭ rămîĭ glas falnic !

CALISTRAT HOGAŞ

AMINTIRI DIN O CALATORIE *)

— Te admir, îţĭ mulţumesc şi îţĭ făgăduesc resplata cu dreptul meritată, bătrînul meu furnisor de ideĭ şi situaţiunĭ funebre. De mult doriam să găsesc un chip maĭ deosebit de a muri; află decĭ, că m'am hotărît a îndeplini actul suprem al vieţiĭ după reţeta pe care mi-o prescriĭ D-ta, bătrîna şi mustecioasa mea Lachesis; nu mă împac însă cu un singur lucru, şi acesta e epitaful; va trebui, neaparat, să-mĭ alcătueştĭ un altul, iscusitule croitor de literatură necrologică. Epitaful D-tale de astă dată nu va remănea, totuşĭ, fără întrebuinţare: In fie-care zi, pe vremea prînzuluĭ, îmĭ voĭ face o toaletă specială şi te voiŭ ruga, să mi-l scriĭ pe pîntece; de oare ce în el, ca într'un mormînt, zace etern cea maĭ mare săcătură din cîte există pe faţa pămîntuluĭ, şi acesta e stomacul meŭ.

— Mă rog, îl întrerupseĭ eŭ, de la ce preţioasă ridiculă aĭ împrumutat modul de a te tîngui că-ţĭ este foame? Nu puteaĭ spune aceasta în stilul simplu şi binecuvîntat al bătrînuluĭ tăŭ crescător şi pedagog, palamarul de la sf. Ion? Totuşĭ te absolv; de oare ce te-aĭ scoborît, cel puţin, la nivelul deasupra căruia nicĭ tu, nicĭ sfrijiţiĭ tăĭ descendenţĭ nu veţĭ trebui nicĭ odată să vă ridicaţĭ; „mămăligă cu brînza“ iată deviza ce va trebui

*) A se vedea *Arhiva* No. 1—2. 1902.

să scriĭ pe blazonul tăŭ şi al latenţilor tăĭ urmaşĭ ; iar dacă veĭ dori numaĭ de cît să daĭ a se înţelege, că, pe terenul brînzeĭ şi al mămăligiĭ, preţueştĭ cît şepte, veĭ maĭ putea adăugi, spre lămurire, pe celebrul *„nec pluribus impar“* pe care'l veĭ împrumuta de la vr'un rege tot aşa de imbecil ca şi tine.

— Şi acum—mă intrerupse el, de oare-ce suntem la capitalul mămăligeĭ, aşĭ dori să ştiŭ dacă ne urmăm drumul, fără oprire, până pe lumea ceelaltă, saŭ dacă maĭ facem vre un popas pe lumea aceasta. Soarele a atins deja meridiana stomaculuĭ meŭ, înainte de a atinge meridiana cerească ; şi valea Negreĭ Broştenilor începe a lua în ochiĭ meĭ înfăţişarea pustiilor Arabieĭ ; eŭ însu-mĭ trebue să fi avînd aerul unuĭ jidov desculţ, ferfeniţos şi lihnit, care stă cu gura căscată, spre a prinde din sbor mana cerească.

— Hm !.... pacat că nu eştĭ numaĭ de-o şchioapă ; te-aşĭ fi recomandat, în cazul acesta, vre uneĭ bogate patriciene romane pentru postul de filosof, poet, caraghios şi preceptor al căţeilor de rasă ; ţi-aĭ fi făcut atuncea viaţa în triclinium, unde te-aĭ fi certat puţin cu discipuliĭ tăĭ pe sub masă, de la fărămăturile ospeţelor şi, dacă nu ţi-aĭ fi cumparat tocmaĭ o provincie din ceea ce ar fi rămas pe talgere, aĭ fi putut, cel puţin, să-ţĭ umpli acel poloboc al Danaidelor, cu care Zeiĭ te-aŭ înzestrat în loc de stomac.

— Aşa dar, bătrînul meŭ antreprenor de frumoase şi bogate patriciene romane, veĭ amîna îndatorirea ce voeştĭ să-mĭ facĭ, până ce-mĭ veĭ găsi vre-o Lidia saŭ Naeera cu fantaziĭ de o palmă domnească ; până atuncĭ....

— Axinio ziseĭ, strigînd pe femee, care mergea la cîţĭ-va paşĭ înaintea noastră, da n-o să ne oprim undeva ? uite, cuconaşul ist tînăr nu se maĭ poate ţine pe cal de foame.

— Da ne-om opri la crîşma din gura Dirmoxuluĭ.

— Fi-ţi-ar Dîrmoxul al draculuĭ, cu gura luĭ cu tot; da maĭ este mult până acolo ? întreabă desperatul meŭ tovarăş.

— Uite, colo. după chiciorul cel de deal, respunse Axinia arătînd înainte cu micul şi eternul eĭ deget.

De astă dată, însă, nimic nu maĭ resărea la vîrful

acestuĭ deget, căcĭ Dîrmoxul Axinieĭ stătea, poate, tupilat în cine ştie ce îndoitură verde a valurilor de munţĭ, ce păreaŭ că ne tae drumul la fie-care pas.

Totuşĭ, după un ceas de drum, ajunserăm la gura Dîrmoxuluĭ, un pîrău ce'şĭ face drum prin cotiturile de mează-zi ale munţilor şi se varsă, pe dreapta, în Neagra Broştenilor. Iar în unghiul de miază-zi, pe care-l formează Dîrmoxul cu Neagra, se află aşezată crîşma. O singură grindă înalt suspendată, remăşiţă a vre unuĭ pod desfiinţat de vechime, unia cele două malurĭ ale Negreĭ ca un fel de punte aeriană. Noĭ tăiarăm prin apă, suirăm malul drept şi ne îndreptarăm spre crîşmă; şi, deşi apa nu era maĭ adîncă de cît până la genunchĭ, totuşĭ Axinia, împinsă de natura eĭ de veveriţă, găsise nimerit să treacă pîrăul pe punte, şi cînd ne uitarăm noĭ îndărăt, o văzurăm prin aerul înalt, străbătînd, cu pas uşor şi sigur, grinda îngustă de peste Neagra. O capră, animalul cel maĭ echilibrist, ar fi stat mult pe gîndurĭ, până ce să încerce un drum, la mijlocul căruia trebuia, neaparat, să găsască o bae; Axinia noastră, însă, maĭ sprintină şi maĭ echilibristă de cît toate caprele şi veveriţele la un loc, o trecu fără primejdie şi ne ajunse din urmă.

— Bine custura luĭ Scaraoschi, îĭ zise tovarăşul meŭ, dar dacă te duceaĭ de-a tumba în apă? Adică tu nu poţĭ trece peste Neagra de cît numaĭ prin văzduh? orĭ vraĭ să nu-ţĭ vadă lumea picioarele? Să-mĭ fi spus că te luam calare.

— Ia dă-ĭ pace, îl intrerupseĭ eŭ, Axinia a făcut se vede, multe pacate şi se deprinde de pe lumea asta, ca să treacă peste cele nouĕ vămĭ ale văzduhuluĭ. Nu-ĭ aşa, Axinio?

— A hi, respunse ea înţepat.

Descălecarăm dinaintea crîşmeĭ. Până ce Axinia să vadă de caĭ, noĭ ne aşezarăm la un fel de masă sub umbra unuĭ mesteacăn. In crîşmă, tot la o masă, chefuiaŭ cîţĭ-va ţăranĭ. Maĭ de-o parte, ca la o svîrlitură de băţ, o mulţime de femeĭ eraŭ strînse ciotcă şi făceaŭ nu ştiŭ ce. Axinia luase şelele de pe caĭ, îĭ legase la gard, le dădusă puţină earbă şi se întorsese unde eram noĭ.

— Ia vezĭ, fată hăĭ, dacă putem găsi ceva să mîncăm la crîşma asta.

Axinia se răsuci într'un picior şi dispăru în crîşmă. Peste cîte-va minute se întoarse.

— Vaĭ de mine, zise ea speriată şi cu mîna la gură. Ion Rusu ĭ-aicĭ....

— Eĭ şi ce te apucă? Ce-ĭ cu Ion Rusu al tăŭ? o întrebăĭ eŭ.

— Ion Rusu din gura Dîrmoxuluĭ.

— Foarte bine, din gura Dîrmoxuluĭ; dar în sfîrşit cine-ĭ Ion Rusu al tăŭ, de parcă te-a apucat toate năbădaile?

— D'apoĭ Neata ştiĭ? să te ferească sfîntul de el cînd îĭ cu chef: se leagă de toată lumea ş'un sat întreg n'are ce-ĭ face.

— Eĭ, şi de asta te-aĭ speriet?

— D'apoĭ?

— Bine, bine, o să vedem; păn'atuncĭ ia vezĭ, nu ne maĭ aduce ceva să mîncăm?

— Iaca vine.

In adevăr crîşmarul, un romîn cam de 40 de anĭ, venea cu de-ale mîncăreĭ.

— Buna ziua, prietene, îĭ ziseĭ eŭ cînd fu lîngă noĭ.

— Mulţămim d-voastră ne respunse el laconic, punînd, fără altă vorbă, dinaintea noastră o pîne uscată o bucată de cîrnaţ şi maĭ uscat încă, nişte brînză într'o strachină şi o legătură de ceapă verde.

— Da vin îţĭ poftĭ? ne întrebă el.

— De o cam dată să ne daĭ apă rece: suntem înferbîntaţĭ de drum; vinul o să-l cercăm maĭ pe urmă.

Şi cu o nepăsare demnă de cel maĭ desăvîrşit fiŭ al Albionuluĭ, ne lăsă şi, cu paşĭ greoĭ şi largĭ, se întoarse în crîşmă.

— Ia cearcă-ţĭ dinţiĭ în cîrja ias' de corn a bunicîto, Axinio, ziseĭ, dînd femeeĭ o bucată de cîrnaţ; uite pîne, uite ceapă, uite brînză, mînîncă sfîrleaza luĭ Scaraoschi până ce nu dă Rusu cu crucea peste tine. Auzit-aĭ tu de Ivan Turbincă? Eĭ bine să ştiĭ tu că acela era tot Rus şi îl chema tot Ion, ca şi pe Rusul tău; şi avea o tolbă blagoslovită de Domnul nostru Isus Hristos

în care vîra pe toţĭ Dracii. Pe cît am aflat şi Ion Rusu din gura Dîrmoxuluĭ are o tolbă, în care s-a hotărît să te vîre şi pe tine cu draciĭ tăi cu tot.

— Eĭ, neatale ţi-ĭ a pruji, da neata ştiĭ pe Ion Rusu ? lasă c-aĭ să vezĭ.

— Cine ţi-a spus ţie că nu-l ştiŭ, fa ? D'apoĭ eŭ nu-s Rus ?

— Neata Rus ?....

— Ba încă de ceĭ cu coadă, Axinio.

— Eĭ las.... zise ea uitîndu-se la mine cu un zimbet de ironică neîncredere şi oprind la jumătate cale spre gură o ceapă, din care maĭ muşcase odată.

Sfîrşisem aproape de mîncat, cînd îmĭ aruncăĭ din întîmplare ochiĭ spre crîşmă. Un Romîn de o înfăţişare atletică, care, de şi în crîşmă, sè părea totuşĭ acasă la dînsul, umpluse golul negru al uşeĭ şi, cu picioarele desfăcute în compas pe pragul de desupt, stătea şi se uita ţintă la noĭ ; cu o mînă la spate şi cu alta răsucindu-şĭ o musteaţă stufoasă şi galbănă, părea că plănueşte ceva ; în ochiĭ luĭ albaştri şi puţin injectaţĭ se cetea gîlceava ; de sub cămeşa luĭ albă şi scurtă pănă deasupra genunchilor, de sub brîul verde şi lat ce-ĭ încingea şălele, de sub iţariĭ luĭ creţĭ şi curaţĭ, răsărea o musculatură sculpturală, care ar fi făcut gloria unuĭ statuar genial; un cojocel scurt fără mînecĭ aruncat cu neîngrijire mai mult pe un umăr, se silea să acopere nişte spete, pe care, ca şi pe umeriĭ anticuluĭ Atlas, s'ar fi putut rezăma cerurile : o frunte netedă şi largă se ivea în treĭ pătrimĭ de sub căciula luĭ mare şi neagră, care cu greutate se ţinea în echilibru cam pe ceafă cam pe-o ureche ; iar pepţiĭ albĭ aĭ cămeşiĭ, intredeschisă la gît şi dinainte, păreaŭ prea strîmţĭ pentru sinurile luĭ puternice.... putea să aibă 40 de anĭ.

— Nu cum-va acela e Rusul tăŭ, Axinio ? întrebăĭ eŭ pe femee, arătîndu-i-l.

— Ba el, uci....

- Tacĭ că te-aude şi te vîră'n tolbă, prîsnelul naibiĭ.

— Iaca vine zise ea spărietă ; şi voi să plece.

O apucăĭ de mînecă ş-o ţinuĭ pe loc, fără a zice nimic. Ion Rusu părăsise, în adevăr, cadrul uşiĭ şi, cu

paşĭ greoĭ şi legănaţĭ, se îndreptă spre noĭ. Din modul cum mergea şi cum se ţinea Rusu, înţeleseĭ repede că nu era beat, ci numaĭ cu chef, adică cum îĭ şede Romînuluĭ maĭ bine, dar şi cum era maĭ de primejdie, după spusa Axinieĭ. Şi cu tot gustul de bucluc şi de gîlceavă ce se cetia pe faţa luĭ nu mă putuĭ, totuşĭ, opri de a nu mă şimţi atras către acest om plin de viaţă şi cu tot sufletu-ĭ vesel în ochĭ şi pe figură. Mă hotărîĭ să-ĭ iaŭ apa de la moară.

— Buna ziua, Rusule, îĭ ziseĭ cînd fu la cîţĭ-va paşĭ dinaintea noastră.

Rusul nostru se opri pe loc şi, cum era cu mînile înfipte în brîŭ în loc de buzunare, rezemat maĭ mult pe piciorul stîng şi cu dreptul înainte şi puţin cam slobod, mă privi un moment, fără a-mĭ răspunde după obiceiŭ la buna ziua mea.

— Mulţămesc D-tale, zise el în sfîrşit, scoţînd dreapta din brîŭ şi răsucindu-şĭ musteaţa; da adică pe unde mă cunoştĭ D-ta cucoane, de'mĭ zicĭ aşa de-odată pe nume, mă întrebă el cam răstit şi privindu-mă ţintă.

— De un' te cunosc? Bravo! Rusule, ziseĭ eŭ sculîndu-mă, apropiindu-mă de el şi bătîndu-l uşor peste umăr; da cine nu cunoaşte pe Ion Rusu din gura Dîrmoxuluĭ? Oare este un Romîn maĭ verde şi maĭ chipeş, pe toată Valea Negreĭ Broştenilor, de cît Ion Rusu din gura Dîrmoxuluĭ? Doar cred că satul de frica luĭ ştie şi nu de-a bubaiuluĭ popiĭ; şi mi se pare mie că fetele şi nevestele se cam sfădesc după musteţile tale cele galbene şi stufoase; uite, biata Axinia numaĭ cît te-a văzut ş'a apucat'o tremurul luĭ Cain.

— A! haaa! Axinia din gura Borceĭ, zise el făcînd un pas spre femee şi privind'o scînteetor; ia maĭ stăĭ tu fa, sâ-ţĭ sucesc eŭ gîtul ca la şopîrle; ce cauţĭ aicĭ?

Axinia, sprintină cum era, o rupse de fugă.

— Ia ascultă, Rusule, ziseĭ eŭ apucîndu'l de braţ, las că iĭ suci gîtul maĭ pe urmă.

Şi cum se uita Rusu după Axinia care fugea, dădu cu ochiĭ de gramada de femeĭ strînse ciotcă maĭ de-o parte împrejurul a nu ştiŭ ce.

— A! ha! zise el, iar o venit aicĭ cotoroaţa de vră-

jitoare; şi, pe cît îĭ îngăduia starea luĭ de ameţală, se smulse din strînsoarea mea şi se îndreptă repede spre gramada de femeĭ.

— Ia maĭ staţĭ să v'arăt eŭ amu, ameninţă el de departe.

— Iaca Rusu, iaca Rusu, auziĭ strigînd speriat pe o femee din gramadă.

Toate femeile întoarseră capul şi cînd văzură pe Rusu venind, iute se sculară ş'o împunseră de fugă care încotro. O babă, care părea că formase centrul grupuluĭ de femeĭ, se sculase şi ea, strîngea repede nu ştiŭ ce şi, pe cît îĭ îngăduea bătrînele eĭ picioare, o luă şi ea la fugă spre Neagra, îşĭ ridică fusta până la genunchĭ intră în apă şi, luptîndu-se cu repejunea curentuluĭ, se silea să ajungă cît maĭ iute la malul celalalt. Nu cunosc obiceiul cînilor de vînat, de oare-ce n'am · dat cu puşca de cînd sunt ; îm închipuĭ însă, că tot ca şi Ion Rusu trebue să fi rămânînd pironit în mijlocul cîmpuluĭ un ogar, care vede o sută de epurĭ ţişnind de o-dată din toate părţile şi nu ştie după care să se iee ; saŭ tot aşa mînie trebue să fi simţit Calcabrina, înaripatul drac al luĭ Dante, cînd nu'şĭ putuse, din sbor, înfige ghearele în cuvioasele spete ale frateluĭ Gomita, care ca o săgeată ţişni de pe malurile de peatră ale băltoageĭ şi se cufundă în smoala clocotitoare a Iaduluĭ. Şi Rusu, mînios şi ruşinat, poate, de neizbînda sa, se întorcea maĭ încet de cît se dusese.

— Da ce-ĭ, Rusule, ziseĭ eŭ, cînd fu lîngă noĭ; ce te-aĭ apucat de speriat femeile satuluĭ?

— Ce-ĭ ?.... D'apoĭ doar n'oiŭ da eŭ cu crucea peste spurcăciunea cea de cotoroanţă, zise el arătînd spre baba care trecea Neagra prin vad ; şi o sudalmă, care dovedea că Rusu nu era în termenĭ tocmaĭ escelenţĭ cu crucile cu Dumnezeiĭ, cu icoanele şi cu tămîia, căzu ca o grindină pe capul babeĭ, care trecuse apa şi se depărtă repede pe drum la vale. Am să-ĭ descînt eŭ de baghiţă unde-o miruit o cu lapte acru popă eĭ cel ţigănesc.

— Da ce ţi-o făcut baba, Rusule de-o tămîezĭ aşa ?

— Heĭ ! d'apoĭ că dor asta-ĭ Marula, vrăjitoarea din

Păltiniş; după ce poartă toată noaptea pe Sarsaila după gât, vine de'nchiagă apa prin sate.

— Las-o la pîrdalnica dacă-ĭ vrăjitoare, că ţi-o face vr'o farmazonie şi te-ĭ trezi într'o bună dimineaţa din om neom.

— D'apoĭ că nu mĕ tem eŭ de farmazoniile eĭ; eŭ îs cîntărit în ziua de Paştĭ şi nu se prind de mine dracoveniile eĭ.

Şi mi'nchipuĭ că Rusu trebuia să fie cântărit şi în ziua de craciun; căcĭ îmĭ făcea impresiunea unuĭ om, care era în stare să svîrle cu barda şi în D-zeŭ şi în Dracu. In tot cazul, Rusu era tipul Romînuluĭ aşa cum a rezultat el din starea noastră de cultură morală şi de simţ religios. Râmas la suprafaţa simbolică a religiuniĭ şi nedestoĭnic de a pătrunde în înţelesul intim şi adînc al formelor, Romînul începe cu semnul cruciĭ toate actele marĭ şi mărunte ale vieţiĭ sale; îşĭ pleacă fruntea înaintea cadelniţeĭ, din care se ridică fumul sfînt al smirneĭ şi al tămâeĭ, îşĭ încovoae cu evlavie mijlocul înaintea potiruluĭ de argint cu sfintele darurĭ, cade în genunchĭ şi se prosternă la auzul cuvîntuluĭ Dumnedeesc al evangeliuluĭ, îşĭ însamnă apasat şi larg cu semnul izbăvitoareĭ crucĭ, la anumite momente ale Leturgieĭ, cele patru puncte cardinale ale persoaneĭ sale, sărută îndesat, în urma a treĭ metaniĭ adâncĭ, toate icoanele bisericiĭ, cu sfinţenia şi cuviinţa în mişcărĭ, iea nafură şi sarută mâna preotuluĭ; dar numaĭ în biserică se simte el dator să îndeplinească aceste acte de credinţă şi de evlavie, dincolo de pragul caseĭ luĭ D-zeŭ, ţăranul scutură povara religiuniĭ şi cred că, nu a rare orĭ, se va fi întîmplat luĭ Ion Rusu să fi suduit pe popă, la uşa bisericiĭ, de cruce, de tămâe, de parastas şi de icoane... Cine ştie? poate că aceleaşĭ cause, care fac pe Italianul din clasica ţară a religiuniĭ, să aibă o întreagă literatură de sudălmĭ religioase, a făcut şi pe Romîn să nu se lese maĭ pe jos de cît fratele seŭ de la Tibru. Cine ştie? Poate că scoborîrea preotuluĭ, acel însărcinat al luĭ D-zeŭ numaĭ cu cele sfinte, în viaţa de toate zilele a ţăranuluĭ, să înlesnească scoborîrea celor sfinte şi D-zeeştĭ, de pe treapta înaltă a respectuluĭ şi a sfin-

țeniei, pe treapta joasă a insultei și a bătăii de joc.... Se poate; în tot cazul, grija mai mult de biserică de cît de crîșmă. mersul mai mult pe un drum de cît pe două, mai puțină lăcomie și mai multă desinteresare. potcapul mai mult după canoane, de cît pe-o ureche, mai multă spovedanie religioasă de cît sentimentală, mai multă credință de cît prefăcatorie și în fine, ochii mai mult spre ceruri de cît spre pămînt, ar fi poate atîtea lucruri. care ar face din preotul satelor noastre însărcinatul lui D-zeŭ pe pămînt, iar pe Ion Rusu să mai sudue, din cînd în cînd, și de frunza verde, nu numai de tămîe. cruci, icoane și parastase.

— Hei! Axinio, fată hăi, hai vino'ncoace, zisei strigînd pe femee, care sta lungită pe earbă mai de-o parte, la o distanță anume aleasă în vederea Rusului; hai vino'ncoace, că Rusu sa hotărît să-ți sucească gîtul mai tîrziŭ.

Axinia se sculă și cu bagare de sama, se apropie de noi pe la spate.

— Ia dute și spune crîșmarului să vie cu socoteala, îi zisei întorcîndu-mă la ea.

Axinia făcu un ocol larg și chibzuit pe la stînga Rusului, de la care nu-și luă ochii, până ce nu se simți în afară de sfera primejdiei și, apropiindu-se de ușa crîșmei, strigă pe crișmar, fără a intra în lăuntru. Acesta veni numai de cît, plătirăm și ne sculerăm să plecăm.

— D'apoi doar n'ĕți pleca fără să vă opriți pe la palaturile Rusului, zise acesta înfingîndu-și provocator amîndouĕ mînele în brîul seŭ cel verde și lat.

— Rîndul nostru cugetăi eŭ..... — Nici nu rămîne vorbă Rusule, să trecem noi prin gura Dîrmoxului și să nu vedem palaturile Rusului; se poate? Numai să mergem mai repede că ne apucă noaptea și trebue să fim în astă sară la Șar.

— Da ce-așa mare grabă mă rog? doar Șarul n-o să fugă peste granița; tot acolo o să-l găsiți și mîni dimineață.

— Așa-i, Rusule, dar vezi tu, noi sîntem cu trebi de-ale stăpînirei și nu putem întîrzie.

— D'apoi că, de, nu-i hi D-ta inginerul care croește Sușaua.

— Ba, de nu ţi-ar fi cu suparare, Rusule, chiar eŭ sunt cel cu şoseaua; uite, şi aratăĭ la tovarăşul meŭ, D-luĭ e storăş la suprefectura de la Broşteni şi are de dus nişte poroncĭ la Primăria din Şar.

Rusu se uită lung şi bănuitor la tovarăşul meŭ.

— Mă!... izbucni Rusu de o dată, făcînd un pas spre tovarăşul meŭ, care, în faţa acesteĭ exploziĭ de o familiaritate indoioasă, făcu şi el un pas îndărăt — Mă storăş.... miţĭ tămîia şi parastasu....

Şi nelăsîndu-l să maĭ adauge po tatato şi mătiĭ,

— Ian ascultă, Rusule, ziseĭ eŭ, am luat pe storăşul acesta de la Suprefectură din Broşteni, cu chezăşie c'am să'l daŭ înapoĭ cu ciolanele nerupte, şi tu fiind că n'aĭ sucit gitu Axinieĭ, aĭ voi să-mĭ vîrĭ storăşul în spărieţĭ? Fiĭ cuminte şi, ia maĭ bine haĭ să vedem palaturile Rusuluĭ din gura Dîrmoxuiuĭ.

— Mă storăş....

— Haĭ Rusule, haĭ, ziseĭ apucîndu-l de mîneca şi trăgîndu-l maĭ mult cu sila după mine.

— Da de unde aĭ găsit dihania asta cu musteţile roase de moliĭ? zise el aruncîndu'şĭ încă odată ochiĭ spre tovarăşul meŭ şi lăsîndu-se a fi maĭ mult tîrît de cît să meargă de bună voe.

— Bravo, Rusule, d'apoĭ de ce-a maĭ lasat D-zeŭ moliĭ pe pămînt? Ia, ca să maĭ roadă şi ele cîte o leacă de musteţĭ, pe unde găsesc. Ş'apoĭ doar nu-ĭ fi vrînd tu să aĭbă toată lumea musteţĭ ca tine; a cuĭ e vina dacă tu te-aĭ dus cel întăĭ, cînd a împărţit D-zeŭ musteţĭ oamenilor pe pămînt?

— Hm! făcu el resucindu-şĭ cu mîndrie musteaţa-ĭ galbănă şi stufoasă.

Şi cît pe ce s'o păţească tovarăşul meŭ pe tema musteţilor.

Ajunserăm la palaturile Rusuluĭ. Nu e vorba, aceste palaturĭ nu eraŭ înprejmuite cu zidurĭ, metereze şi bastioane tocmaĭ mediavale; în schimb însă, un gard de răzlogĭ, veşnic beat, de abia se ţinea pe picioare şi cutrierînd locuinţa Rusuluĭ, şovăia şi se cumpănea cît de cît să cadă; pe alocurea, chiar, vacile şi porciĭ, cu un dram de îndrăsneală, ar fi putut sări neopriţĭ pe domeniile Ru-

suluĭ; se vede însă, că nicĭ cucuta, nicĭ brusturul, nicĭ urzica moartă şi nicĭ hreanul porcesc nu ispiteaŭ fie foamea unora, fie lăcomia altora. Şi de şi am fi putut tăia deadreptul spre locuinţa Rusuluĭ prin una din miile de spărturĭ făcute de vechime saŭ putrejune în gardul de răzlogĭ al despotuluĭ de la Dîrmox, avurăm totuşĭ înţelepciunea de a intra pe poarta de onoare; sărirăm, cu alte cuvinte, peste un pîrlaz cu două trepte, înţepenite fie care pe cîte doĭ ţăruşĭ înfipţĭ în pămînt şi fie-care treaptă străbătînd prin gard de o parte şi de alta; şi mi'nchipuiŭ că Rusul nostru trebuia să fi numărat printre strămoşiĭ luĭ vre un Oleg saŭ Rurik, de oare-ce *izba* saŭ cocioaba luĭ nu se departa, de loc, de tipul patriarhal al primelor locuinţĭ slavice; cel mult dacă vechimea îĭ dăduse o brîncă şi, hîind'o într'o parte, îĭ hîise, în acelaşĭ timp, şi în sens oblic, liniile odată perpendiculare ale uşiĭ şi fereştelor, aşa în cît acestea, ca o gură şi doĭ ochĭ de un alt gen, apucate parcă de spasmurĭ, se strîmbaŭ la trecătorĭ. Şi dacă Rusu nu avea femee şi copiĭ, ave cel puţin o familie: un purcel cu o rămăşiţă de murdărie pe sfîrcul rîtuluĭ, resări de după casă şi, cu gîtul întins, veni grohăind până sub genunchile noastre; o găină şi un cocoş scurmaŭ maĭ de o parte, ca pe propriile lor domeniĭ, gunoiul heteroclit din jurul uneĭ coteneţe sparte, iar din cînd, în cînd, cîte o rîndunică, vedind la cuĭbul seŭ, se înfigea ca o săgeată în capătul înegrit al grinzilor de brad, eşite afară de sub vechiul acoperemînt de şovar.

— Bravo! Rusule; ziseĭ eŭ, îmbrăţişînd cu privirea tot coprinsul luĭ domestic; ştiĭ că-mĭ plac palaturile tale?

— Hm... făcu el resucindu-şĭ eterna-ĭ muşteaţă stufoasă şi galbănă; ia poftiţĭ ş'îţĭ sta o ţîră, şi ne arătă prispa jerpelită a cocioabeĭ luĭ.

— Mult n-om şedea, Rusule, ziseĭ punîndu-mĕ pe prispă, că ne grăbim; ia, cît om face cîte-o ţigară, tu fumezĭ? şi-ĭ întinseĭ portabacul meŭ.

— Mulţămesc D-tale, eŭ nu beaŭ tiutiun.

Şi se puse şi el pe prispă între mine şi tovarăşul meŭ.

— Mă!.... izbucni el de odată, întorcîndu-se restit la tovarăşul meŭ, care se mulţumi de astă dată să tre-

sară şi să scape, cît pe ce, dintre degete ţigara, pe care se pregătea s'o aprindă.

— Bine, Rusule, zisei eŭ apucîndu-l cam de după gît, da dacă mi-i sparie storaşul şi l-or apuca frigurile, cu cine mă duc eŭ pân la Şar? ia lasă-l şi spune-mi, staĭ tu singur în palaturile-aistea?

— D'apoĭ? şi după un moment de reflexiune, uitîndu-se ţintă la mine, – mă rog, zise el, D-ta eştĭ chiar inginerul cu Şoşaua?

— D'apoĭ doar ţi-am spus odată, Rusule; ce? vraĭ să ţ'o spun de două orĭ?

— Apoĭ dacă-i aşa, cînd îĭ veni cu linia pe-aicĭ, să puĭ să tae colţu ist de deal, că se nărue peste mine, zise el, arătîndu-mĭ cu degetul spre drum şi drept în faţa cocioabeĭ luĭ.

In unghiul repede ce-l făcea drumul de la apus spre mează-noapte, intra, în adevăr, înalt şi ameninţător, piciorul unuĭ deal cu povîrnişul sfărimat, semn că se lasa încet la vale pe pătura lunecoasă de lut, ce-ĭ servea de temelie.

— Bucuros, Rusule, ziseĭ, uitîndu-mă la piciorul cel de deal şi dîndu-mĭ aerul că mă gîndesc asupra lucruluĭ: şi, după ce scoseĭ carnetul şi trăseĭ cu creionul cîte-va liniĭ fără înţeles,

— Bine, Rusule, continuăĭ, cu aerul celuĭ maĭ desăvîrşit inginer; bine, îţĭ făgăduesc c'o să caut să nu se nărue dealul peste tine; dar ia să plecăm că ne-apucă noaptea; cînd m'oiŭ întoarce o să trec iar pe aice, Rusule.; am prins dragoste de tine, şi pace.

Rusul îşĭ răsuci de astă dată amîndouă musteţile sale cele galbene şi stufoase şi se părea că remîne un moment cu ochiĭ în pămînt şi ginditor; apoĭ, repede,

— Să maĭ aşteptaţĭ numaĭ o ţîră, zise el sculîndu-se, îndreptîndu-se spre uşa cocioabeĭ luĭ şi intrînd în lăuntru.

— Mă storăş.... ziseĭ eŭ cu glas înăduşit şi simulînd un ghiont către tovarăşul meŭ, mă storăş.... miţĭ tămîia şi Parastasu....

Tovarăşul meŭ se mulţumi să-mĭ 'ntoarcă o păre-

che de ochĭ sub fulgerele cărora s'ar fi topit piscurile de granit ale Horebuluĭ și era pe punctul de a formula un respuns, sub trăsnetul căruia s'ar fi zguduit din temelie turnul Faselus; dar nu avu timp; Rusul apăru în cadrul strîmt al ușeĭ cu amîndouă mînele strălucind de un fel de unsoare și adunînd ceva rotund și învălit între două frunze veștede de brustur.

— Ia na de colea, mă storăș, zise el punînd, fără multă ceremonie, boțul în mînele tovorășuluĭ meŭ; că doar n'êțĭ pleca cu mîna goală de la palaturile Rusuluĭ, continuă el așezîndu-se iar între mine și tovarășul meŭ.

— Cu mîna goală.... cugetăĭ eŭ; nu cumva, Rusul draculuĭ ne iea drep cerșetorĭ?

— Și cu ce ne dărueștĭ tu, Rusule? ce-aĭ pus tu în frunzele cele de brustur?

— Ce să pun? ia o țî de unt de la oițile mele; He, heĭ! parcă ce? crezĭ D-ta că Rusu-ĭ așa numaĭ cu degetu?

— Și la un moment dat, ne trezirăm, și eŭ și tovarășul meŭ, cu labele unse ale Rusuluĭ, ca să nu zic ale ursuluĭ, căzînd greŭ și în toată lățimea celor 5 degete resfirate ale lor, pe spetele noastre, ca semn al uneĭ familiarităță, la care Rusul bine voise a se scoborî până la noĭ de la înălțimea daruluĭ princiar înfățișat prin boțul de unt de oae.... și pecetea de unsoare a Rusuluĭ, tipărită pe spetele noastre, remase neștearsă; iar surtucele noastre, păstrînd'o ca amintire, trăiră și muriră cu ea.

Apoĭ trăgîndu-mă spre el cu acea căldură de dragoste spontanee, ce se naște la uniĭ oamenĭ sub imperiul băutureĭ...

— Mă... ingineriŭ, zise el, vîrîndu-șĭ fața luĭ mustecioasă până sub nasul meŭ; Mă Ingineriŭ.... mițĭ tămîia și parastasu.... și scrîșnind din dințĭ îșĭ înfise ochiĭ luĭ albastri și ușor injectațĭ pană'n fundul ochilor meĭ verzĭ și micĭ.

— Chestia este, cugetăĭ eŭ, dacă Rusul are obiceiŭ de a făgădui, numaĭ, parastasele și tămîia, iar nu și de a le da; în tot cazul n-aș voi de loc să fiŭ popă în momentul acesta.

— Bine, Rusule, ziseĭ eŭ cu răceala proprie mie în împrejurărĭ grele, ia să lăsăm tămîia şi parastasele pe sama popiĭ; de o cam dată, şi fiind că mă găbesc, adăogăĭ sculîndu-mă în picioare, spune-mĭ lămurit pe unde vraĭ tu să taiŭ linia drumuluĭ? Să taiŭ dealul, saŭ, maĭ bine, să fac un zid ţapăn de peatră, care să oprească năruirea dealuluĭ?

— Ba să taĭ dealul.

— Bine; şi scoţînd carnetul mă făcuĭ că însemn cu îngrijire dorinţele Rusuluĭ.

Tovarăşul meŭ, folosindu-se de încurcătura mea cu Rusul, o ştersese; sărise pîrlazul şi încălecase. Cînd Rusul, băgă de sama că tovarăşul meŭ se şi suise pe cal, un fel de furie îl apucă, mă lăsă pe mine, se repezi şi sări pîrlazul. Tovarăşul meŭ, însă, dete călcăe epeĭ şi o rupse de fugă.

— Mă storăş..... Mă slărăş..... crucea şi icoana..... şi se luă după el ca să-l prindă.

— Rupe-o de fugă peste deal, Axinio, ziseĭ femeeĭ încălecînd şi eŭ repede.

Axinia zbură.

Arseĭ calul peste şele cu varga şi el înţelese că, de astă dată, trebuia să-mĭ pună la îndămînă toată iuţala picioarelor sale; plecăĭ în goană. Rusul, care-şĭ luase nădejdea de la tovarăşul meŭ, auzind în urmă-ĭ tropotul caluluĭ meŭ, se întoarse şi se aşeză în drum aşa, ca să-mĭ poată apuca, din fugă, calul de dîrlogĭ; cînd crezuĭ, însă, momentul potrivit, cîrniĭ puţin calul la stînga şi trecuĭ ca vîntul, iar Rusul, în loc să apuce de dîrlogĭ, îmĭ apucă urma.

— Mi-ţi tămîia şi parastasu, îl auziĭ strigînd în urma mea; şi mi'nchipuĭ că trebue să se fi luat în goană după mine toate crucile şi toate icoanele; eram însă prea departe ca să mă ajungă.

Şi cînd mă gîndeam că o singură nesocotinţă a tovarăşuluĭ meŭ dăduse lucruluĭ o întorsătură aşa de caraghiosă!...

— Bine, rîsul moliilor, îĭ ziseĭ ajungîndu-l din urmă, dracu te punea să plecĭ fară ştirea Rusuluĭ? Mi-aĭ zădărnicit toată iscusinţa mea diplomatică.

— Eram grăbit, respunse el cu seriositatea cea maĭ desăvîrşită. căcĭ am de dus de la suprefectura de Broşteni nişte poroncĭ la primaria din Şar.

— Bine, mă storăş, da de m'apuca Rusu la batae?

— Aş fi sacrificat pe altarul umanităţeĭ 25 de parale şi aş fi pus pe Axinia să te frece cu rachiŭ şi cu sare; Şi, maĭ la urmă, o batae n'ar fi fost lucru tocmaĭ de mirare, de oare ce orĭ ce luptă de fineţă diplomatică se sfîrşeşte, de regulă, cu păruială, cînd maĭ ales e şi Rusul la mijloc.

— Şi untul?

— Ĭ l-am lasat pe prispă ca să-l trimeată Majestăţeĭ sale Imparatuluĭ tuturor Rusiilor, spre a-şĭ unge ciobotele cu el.

— Bine.—Şi acum, pentru toate aceste isprăvĭ, care vor forma una din paginile stralucite ale cavalerismuluĭ modern, şi în lipsa vre uneĭ Dulcinee de pripas, îţĭ permit să săruţĭ în bot pe năzdrăvana ta Rosinantă, care a ştiut cu atîta pricepere să scape din primejdie pe Don-Chichotul seŭ.

— Cu singura deosebire, zise el, că Don-Chixotte n-are gust de astă dată să-şĭ iea o permisiune, orĭ care ar fi ea, de la Sancho-Pança.

— Şi cu adăogire, scumpul meŭ, îl întrerupseĭ eŭ, ca pe viitorime, să rechemĭ în vinele tale o picătură, macăr, din sîngele eroic al deşiratuluĭ şi musteciosuluĭ tăŭ strămoş, spre a putea sta luptă cel puţin cu legiunile de duşmanĭ răsărite din închipuirea ta; căcĭ de unde nu, îţĭ făgăduesc să-mĭ cîrpesc opincile cu săftianul nobil al persoaneĭ tale, punînd pe Rusul să-l dubească din noŭ şi să-l schimbe în pele rusască.

Un şuerat puternic şi ascuţit sfîşiè aerul în urma noastră. Cînd întoarserăm capul, văzurăm pe Axinia scoborînd iute şi sărind ca o ţarcă peste bolovănişul dealuluĭ sfărîmat, resărind acum întreagă din îndoiturile luĭ adîncĭ, acum numaĭ tulpanul eĭ undelemniŭ zărindu-i-se pe deasupra; aĭ fi zis că se luptă cu înecul în protiva unor valurĭ, care se trudeaŭ s'o cufunde.

— Ş'aĭ scapat cu gîtul nesucit, şopîrla naĭbiĭ? îĭ ziseĭ eŭ cînd fu aproape de noĭ.

— D'apoĭ, zise ea gîfîind, parcă mă tem eŭ de Rusu?.,. şi roşie ca un rac fert, ufff... făcu ea, stergîndu-şi sudoara de pe frunte cu basmaua eĭ groasă cu horbotă lată pe margini.

— D'apoĭ de cine, dracu, te temĭ tu, fa? Cînd tu eştĭ în stare să te mistuĭ din ochĭ ca argintul viŭ, parca'aĭ avea chitia luĭ Aghiuţă pe cap? Doar numaĭ Ochilă şi Lungilă din poveste să-ţĭ poată veni de hac, cît de iute scaperĭ tu din picioare!

— O! pîrli-l-ar para foculuĭ, musteciosul draculuĭ; nu v-am spus eŭ?

— Da, ia spune-mĭ drept, Axinio, musteţile Rusuluĭ nu te cam gîdile pe la inimă?

— Da ducă-se pocnituluĭ cu musteţile luĭ cu tot, şi să gîdele cu ele pe cine-o maĭ gîdilit. Las să se maĭ lege el de mine, că de nu-l fac alb.... şi roşie ca racul fert şi ştergîndu-şĭ într'una sudoarea de pe frunte cu basmaua eĭ groasă, ţesea iute din picioare, mergînd alăturea cu noĭ.

— Da ştiţĭ neavoastră că n'ajungem în ia'sară la Şar? zise ea într'un tîrziŭ.

— Eĭ bine, ne-om opri undeva; maĭ este vr'un sat păn în Şar.

— Maĭ trecem prin Păltiniş şi prin Panacĭ.

Soarele scăpata spre Apus şi umbrele lungĭ ale munţilor din stînga noastră înaintaŭ încet pe vale în spre munţiĭ din potrivă, trăgînd pe pămînt o nesfîrşită şi capriţioasă linie de umbră frîntă tivită cu lumină. Peste înălţimile aeriene din dreapta noastră, frămîntate de văĭ tăĭnuite şi adîncĭ, ca peste o mare cu valurĭ încremenite, se întindea feeric şi fără sfîrşit, o reţea imensă şi fin ţăsută din flacările roşietice ale Apusuluĭ. Un vînt uşor legăna molatic coamele despletite şi plîngătoare ale mesteacănilor blonzĭ cu trunchiurĭ de argint; în earba înaltă şi de un verde gingaş, aceeaşĭ suflare săpa unde fugătoare şi înflorite; pe nota domoală şi adîncă a uneĭ orgĭ colosale, se râdica de pretutindenĭ, în văzduhurĭ, şi se perdea în depărtările albastre, un murmur tainic şi neînţeles; era, poate, imnul uneĭ rugăciunĭ de sară, pe care firea îl înălţa, sub bolta templuluĭ imens

al cerurilor, către ziditorul seŭ. Pe calea-ĭ lungă și fără sfîrșit, Neagra luneca pe lîngă noĭ cu undele-ĭ grăbite și etern murmurătoare.... Şi cel mult dacă o rază rătăcită din apusul înflăcărat maĭ aruncă un strop de lumină peste luciul eĭ cuprins de umbră.... Mergeam tăcuțĭ iar umbrele noastre, însoțindu-ne pe dreapta, îngînaŭ, cu pașĭ de uriaș, cadența leneșă a mersuluĭ nostru. Şi cine știe, dacă însușĭ suflelele noastre nu se molipsiseră de o simțire maĭ cucernică, cine știe dacă nu îngenunchiaseră și ele, împreună cu întreaga fire, înaintea ziditoruluĭ a toate!... Cel puțin Axinia, chiar eterna noastră Axinia, își strînsese basmaoa în geantă; mișcările eĭ iuțĭ se domoliseră, privirile eĭ neastîmpărate lunecaŭ larg pe imprejurimĭ și, cu amîndouă mînele eĭ micĭ, încleștate pe baera de dinainte a genteĭ, cu pasul eĭ mărunt și fin se conforma, în mod inconștient, după mersul meditativ al cailor noștri.

RIRIA

La Mormînt

Am venit să-mĭ închin gîndul la mormîntul unde eştĭ! Treĭ-pre-zece anĭ trecut'aŭ de cînd tu te odihneştĭ. Ţara plînge după tine, iară noĭ Romîniĭ toţĭ nu voim încă a crede, că te numerĭ pintre morţĭ. Zbor luceferiĭ pe raze da la cer cătră pămînt; dar lumina lor cea rece nu'ncălzeşte al tăŭ mormînt. Picăturĭ de amintire curg din gîndurĭ cîte vreĭ; dar din nepasarea ţărneĭ ce ştiĭ tu din plînsul eĭ? Căcĭ dorit-aĭ tu, din lume, numaĭ lacrimĭ de la teĭ. Ţi s'a pus teiul spre umbră; dar nu vrea ca să'nfrunzască. I s'a'ncredinţat prea iute rămăşiţa-ţĭ pămîntească, saŭ nimic din ce dorit-aĭ nu a fost să se'mplinească..... Aĭ lăsat în lume dorul tĕŭ bogat în marĭ avînturĭ; iar pe noĭ plîngînd cu jale, păgubiţĭ de-a tale cînturĭ..... Rìvnitor păn' şi destinul de-a gîndireĭ tale-izbîndă, hotărî în floarea vrîsteĭ dintre noĭ să te desprindă; căcĭ videa că al tăŭ geniŭ lumea 'ntreagă-o să cuprindă..... Aniĭ curg cu nepăsare pe mor-

mînt ţerna aşază ; însă amintirea-ţĭ scumpă între noĭ mereŭ veghează, şi va spune tot deauna întreg neamuluĭ romîn, că aĭ fost al cugetăreĭ neînvins, măreţ *stăpîn.*

Glasul. Curgă anĭ cu sutele, s'astupe mormintele. Morţiĭ nu s'or turbura ; lumea n'or maĭ supara. Plîngă pietrele de-or vra !.... Tremure luceferiĭ, să mîngîe teferiĭ. Ceĭ cu inimĭ stînjinite, cate ţernile 'negrite de uitare veştezite ! Aicĭ e locaşul lor, fără patimĭ fără dor; leacul suferinţelor.... Poate teiul să tot crească, făr de jale să umbrească rămăşiţa pămîntească ; căcĭ mănunchele de florĭ ce-aruncaţĭ arare orĭ, plîng cu lacrîmĭ păn' la zorĭ; nu pe-al morţilor sălaş, dară plîng pe ceĭ rămaşĭ !........ Ceĭ cu inimĭ ce maĭ sînt rătăciţĭ sus pe pămînt, coborîţi-vĕ 'n mormînt ; *căcĭ acĭ'n tovărăşie, facem cinste la moşie, noĭ ceĭ duşĭ pe vecĭnicie !*

* * *

Din lumea voastră apusă, nepăsatoare rece, cercaţĭ spre noĭ, rămaşiĭ, gîndirĭ măreţe-a trece. Din filele 'negrite de zilele bătrîne, simţirile apuse ne fie iar stăpîne. Ne-s sufletele grele de-a soarteĭ încercărĭ, şi trista proză-a vieţeĭ ne seacă-orĭ ce puterĭ. Lucefer şi cu stele din vasta lor orbită pe muritoriĭ teferĭ nu-ĭ maĭ trag în ispită.......... Cinstiţĭ pămîntul ţăreĭ acolo unde staţĭ, cum luminat-aţĭ ceru-ĭ, aci cînd vă aflaţĭ.....

Rărite-s rîndurile-acum, căcĭ v'aţĭ grăbit cam mulţĭ

la drum, şi locurĭ multe-aţĭ lăsat goale din creştete şi pănă'n poale. De aceea ne-amintim mereŭ de *tine* şi drag cîntul tăŭ.

Triste crîngurile plîng, inimile se tot strîng, cînturile se tot stîng. Căcĭ durerea-apasătoare s'a făcut nemuritoare. Vecĭnicia mereŭ seacă ; alte-n loc nu vrea să facă, căcĭ puterea-ĭ se tot pleacă.

Glasul. Plîngă toate cît or vra; ţărna n'or maĭ întrupa; golurĭ n'or maĭ astupa. S'or tot naşte la nevoĭ aşa cum le-am cîntat noĭ. Jalea mare va tot roade în sărmanele noroade, şi le-or roade păn'la os, relele făr' de folos ; *căcĭ în lume, din gîndire s'a făcut tot cimitire, morţiĭ inimeĭ să'nşire......* Rîndurile s'aŭ rărit ; pămîntul a îmbătrînit ; trebue întinerit. Cine-o să-l întinerească, cînd copiiĭ 'n loc să crească, încep ca să'mbătrînească !.... O! lăsaţĭ neturburaţĭ pe aceĭ din cîrd plecaţĭ !... Eĭ nimic nu maĭ doresc, ci etern se odihnesc.

* * *

Am venit cam de departe să salut al tăŭ mormînt. De gîndirea mea legată'ĭ astă mînă de pămînt. Nu doar ca să-ţĭ turbur pacea ce atîta aĭ dorit, nicĭ să'ţĭ redeştept durerea ce cu tine-a adormit. Căcĭ în haosul de lupte şi nevoele crescînde, dorul linişteĭ eterne mult adesea ne cuprinde. Viorele'n cruce-albastră şi-un mănunchiŭ de liliac am adus des-dimineaţă la mormîntul

tăŭ sarac. Cînd plecat-am însă fruntea peste ferul negru, rece, am gîndit că'n astă lume «totul vine, totul trece» și mi-am zis cum că uitarea poate totul ca să sece. Căcĭ *văzut-am cu durere printre gropĭ, de florĭ poene, pe-un mormînt uitat aproape făcînd strajă buruene.*

Ca să'țĭ spun la gînduri iarășĭ, cum îțĭ maĭ spuneam odată, cînd ședeam singurĭ pe bancă în pădurea fermecată, am venit cu drag la tine, de și dus eștĭ cam departe, *să te'ntreb ce-ĭ vecĭnicia care astădĭ ne desparte; să te'ntreb, în astă lume, a trăi nu-ĭ de prisos, și de moartea timpurie nu e mult maĭ cu folos? Căcĭ trăim aceleașĭ timpurĭ înnegrite de durerĭ, scuturînd cu greŭ din veacurĭ, scurte clipe de plăcerĭ.*

Cel puțin de a ta viață a fost secerată'n floare, slava ce o încunjoară o făcu nemuritoare. Sufletele se închină la al tĕŭ nume cu drag ce rămas-a, pentru veacurĭ, mîndrul poezieĭ steag!

Dr. HURMUZESCU

Telegrafia fără sîrmă cu ajutorul Undelor Electrice[1])

Doamnelor şi Domnilor.

Sunt foarte recunoscător Societăţeĭ pentru Invăţătura Poporuluĭ Romîn, pentru că mi-a dat prilejul să cred, că prezenţa D voastră aicĭ este datorită atît ajutoruluĭ ce bine-voiţĭ a da acesteĭ societăţĭ de mare bine-facere, cît şi intereseluĭ ce aveţĭ pentru minunile fiziceĭ.

Pentru iubitorul de ştiinţă toate fenomenele sunt minunĭ şi sunt de o potrivă cercetate şi studiate de el. Cînd însă vre-un spirit inventiv poate să tragă o aplicaţiune practică importantă dintr'un fapt pur ştiinţific, de o dată apare împreună cu interesul practic pentru noua aplicaţiune şi admiraţiunea pentru fenomenul fizic din care a provenit. Ast-fel prin mijlocul acesteĭ aplicaţiunĭ ştiinţa capătă în faţa tuturor o încredere bine meritată şi un fel de glorie, ce se revarsă asupra savanţilor descoperitorĭ aĭ acelor fenomene, şi care fără de aceste ocaziunĭ, ar fi rămas poate puţin cunoscuţĭ în de afară de specialitatea lor. In general admiraţiunea şi respectul cunoscătorilor le este recompensa la care ambiţionează eĭ; celelalte foloase rămîn în mî-

1) Conferinţă publică ţinută în folosul Societăţeĭ pentru Invăţătura Poporuluĭ Romîn, în ziua de 4 Noembrie 1901.

nele celor cari știŭ că exploateze într'un mod maĭ puțin desinteresatat aplicațiunile științeĭ.

Una din aceste minunĭ, despre care voĭ avea distinsa onoare să vĕ vorbesc astăzĭ, este telegrafia fără sîrmă prin ajutorul undelor electrice.

Ca să ne dăm seamă despre această mare invențiune vĕ cer voe să cercetăm maĭ din urmă diferitele sisteme întrebuințate pentru transmiterea semnalelor la distanță.

Pentru această ochire retrospectivă, nu este trebuință să începem de la deluviŭ.—Primul serviciŭ organizat pentru comunicarea la distanță este datorit luĭ Claude Chappe la anul 1794, între Paris și Lille.

Telegaful luĭ Chappe era un telegraf optic și consista în arătarea între două stațiunĭ a unor semne convenționale indicînd literele alfabetuluĭ. Stațiunea receptrice le trimetea maĭ departe saŭ le scria de a dreptul pentru a fi inmînate celuĭ în drept, după trebuință.

Semnele acestea se făceaŭ cu niște drugĭ de lemn mobilĭ, așezațĭ deasupra unor turnurĭ, ca să fie văzuțĭ din depărtare.

Cînd timpul era întunecos din causa negureĭ și noaptea orĭ ce comunicație era imposibilă. Cînd telegraful mergea, fie care funcționar de la un post trebuia să fie cu ochiĭ ațintițĭ asupra postuluĭ saŭ posturilor vecine pentru a primi și a transmite maĭ departe diferitele semnale. Mișcările în spațiŭ a acestor brațe gigantice aŭ fost un obiect de curiositate și de mare mister pentru populațiunile țăraneștĭ, și de aceea le priveaŭ la început cu multă spaimă.

Un autor de glume macabre a ridiculizat acest telegraf în modul următor. Cînd se trimeteau mesageriile secrete, fie-care telegrafist trebuia să facă pentru stațiunea următoare semnalele pe pe care le vedea făcîndu-se la stațiunea dinaintea luĭ.

Pe una din aceste liniĭ în Rusia, un funcționar amărît de viață s'a spînzurat de stîlpul telegrafuluĭ; cel următor, crezînd că acesta este un semn de la tzar, s'a spînzurat și el, și așa maĭ departe din post în post, ast-feliŭ că aŭ fost găsițĭ toțĭ spînzurațĭ.

Acest telegraf foarte imperfect a funcţionat în parte până la războiul Crimeeĭ 1855.

Telegraful electric. Să venim acum la telegraful electric. Incercărĭ pentru a utiliza fenomenele electrice la comunicaţiunea între două staţiunĭ îndepărtate aŭ fost făcute încă de pe timpul fizicianuluĭ englez Cavendish la 1747, dar n'aŭ dat nicĭ un rezultat satisfăcător.

In urma descopenireĭ fenomenelor electro-magnetice (1821) de către Oersted, s'au făcut maĭ multe experienţe de telegrafie electrică; dar adevĕratul autor, care a făcut practică aceată telegrafie, este S. Morse (1842). Telegraful Morse actual, ca orĭ şi ce alt sistem asemănător se compune din următoarele organe esenţiale: *Manipulatorul*, care transmite curentul; *linia*, pe unde circulă curentul electric; *bateria galvanică*, care produce curentul şi *receptorul*, care primeşte curentul.

Fundamentul telegrafieĭ electrice este electro magnetul, care constitue receptorul. Orĭ cât de complicat ar fi el, principiul pe care se bazează este foarte simplu şi datorit magnetizărilor temporare a feruluĭ moale din electro-magnet. Intr'adevăr de câte orĭ facem să treacă un curent electric prin firul din mosorul electro-magnetuluĭ, de atâtea orĭ inima de fer a electro-magnetuluĭ se magnetizează şi atrage armătura de fer ce se găseşte în faţă. Când curentul a încetat electromagnetul să desmagnetizează şi armătura se depărtează din noŭ, trasă fiind de un resort elastic antagonist.

Dacă facem ca un capăt al acesteĭ armăturĭ să imprime un semn pe o bandă de hârtie, care se desfăşură înaintea uneĭ rotiţe, avem putinţa să transmitem semne la distanţă.

Cu ajutorul manipulatoruluĭ de la o staţiune, putem să trimitem în firul electro-magnetuluĭ curenţiĭ baterieĭ pentru un timp maĭ scurt saŭ maĭ lung; decĭ va rezulta la receptor nişte semne maĭ maĭ scurte saŭ maĭ lungĭ. Combinaţiunea între aceste semne ne dă toate literele alfabetuluĭ.

In alte sisteme telegrafice de o technică maĭ complicată la re-

ceptor se imprimă literile de a dreptul; astfel este telegraful Hugues și altele.

Intr'un serviciŭ de telegrafie electrică, pentru circularea curentuluĭ între două stațiunĭ se utilizează un singur fir, pămîntul joacă rolul firuluĭ de întoarcere; de aceea un pol al baterieĭ se îngroapă în pămînt, lăsînd numaĭ un singur pol în comunicație cu manipulatorul. De aci curentul trece prin linie și ajunge la receptorul de la cea-l-altă stațiune.

Avem de asemenea telegrafe maĭ complicate cum este telegraful duplex Wheatstone, în care cu ajutorul unuĭ singur fir se schimbă două depeșĭ în același timp și în sens contrariŭ.

Trimeterea de odată a maĭ multor depeșĭ a dat naștere la diferite sisteme de telegrafe *multiplex*.

In această direcțiune s'aŭ inventat diferite mijloace foarte ingenioase ca pe un singur fir să se trimeată maĭ multe depeșĭ de odată. Telegraful Hugues poate să transmită 25 de litere pe secundă între două stațiunĭ depărtate de 500 km.; dar cel maĭ ager telegrafist nu poate să dea de cît 5 litere pe secundă. Ca timpul să nu fie perdut, Baudot a inventat un aparat distribuitor ast-feliŭ ca 5 teligrafiștĭ să lucreze în intervalele libere de la unul la altul pe o aceiașĭ linie.

Teleautograf.—Pe lîngă telegrafele care imprimă maĭ sunt și telegrafele care scriŭ. Ele sunt datorite unor combinațiunĭ foarte iscusite, dar foarte complicate și prea technice ca să ne permită nouă o analiză maĭ îndelungată.

De vre un an. savantul american Ritchie a simplificat mult teleautograful luĭ Elisha-Gray, ast fel că ne putem aștepta la o maĭ mare desvoltare a acestuĭ mijloc de comunicare. Importanța acestuĭ sistem ar fi că știrea primită de la o persoană s'ar putea cunoaște de este adevărată, numaĭ de cît, după caracteristica scrisuluĭ aceleĭ persoane.

Acestea sunt mijloacele de comunicațiune puse în serviciul oamenilor. Ele au contribuit la respîndirea știrilor și a ideilor atît a celor bune cît și a celor rele, considerate fie-care după diferitele interese și după complexitatea natureĭ omeneștĭ.

Dacă reunim însă la un loc foloasele aduse de telegrafie, numărul și importanța lor, este de netăgăduit că ele constituesc un mare bine pentru progresul omenireĭ. Telegraful are însă și pacate marĭ; așa împedecă înălțarea zmeilor și strică estetica priveliștei și a perspectiveĭ prin întinderea rețelelor de fire. Aceasta face pe scritorul Gustav Droz să ne spue printr'o bătrînă marchiză din *Tristesses et Souvenirs* relativ la telegraf: «Stilpiĭ aceștia ridicațĭ peste tot, firele acestea intinse între eĭ, cari daŭ peisagiuluĭ aspectul uneĭ hărtiĭ de muzică, mă jignesc, ca o obrăznicie către frumoasa natură creată de D-zeŭ.

«In curînd nu va maĭ exista o singură vale poetică, nicĭ o priveliște încîntătoare care să nu fie batjocorită de aceștĭ factorĭ industrialĭ, rușinea societățeĭ noastre în decadență, care nu maĭ trăește și nu maĭ simte de cît prin mijlocul mașinelor și a căldărilor.

«Aceste fire telegrafice sunt ele oare niște harpe eoliene a căror armoniĭ mîngîetoare s'ar respîndi în depărtare?

«Să ascultăm cîntecul lor.

«Ce auzim?

«Recolta vîndută.

«Adunațĭ cetățenĭ indignațĭ pentru alegerĭ.

«Iată ce aud păserele ceruluĭ cînd vin să se odihnească pe aceste sirme....? și cad ca trăsnite.»

Tirada aceasta rămine zadarnică, cînd în loc de fire aeriene să întrebuințază cablurile subterane.

Fiind că suntem la partea anecdotică a telegrafieĭ, să vă citez definiția telegrafuluĭ electric, dată de negriĭ din Africa. «Telegraful este ca un șarpe mare căruia dacă iĭ calcĭ pe coadă mișcă capul și mușcă cu gura; iar de îl atingĭ la cap mișcă coada».

Telegraful fără fir. Dar iată că în anul 1897 ni se anunță că savantul italian Marconi a descoperit un noŭ mijloc de comunicare electrică, fără însă să întrebuințeze vre un fir. Ceea ce stîrnește curiozitatea noastră în cel maĭ mare grad este tocmaĭ faptul că Marconi poate să telegrafieze la distanță fără ajutorul unuĭ fir. La început acest fapt ni se pare paradoxal,

căcĭ mintea noastră se raportează numaĭ de cît la telegraful electric despre care vorbirăm maĭ sus și la care știm că prezența firuluĭ—*linia*—este absolut indispensabilă. Pe cît de curioasă ni se pare nouă transmiterea ideilor la distanța fără ajutorul unuĭ fir, tot așa de curioasă dacă nu și maĭ mult li s-a părut contimporanilor luĭ Morse, comunicarea la distanță cu ajutorul unuĭ fir.

Telegraful cu sîrmă și astă-zĭ pentru țăranul nostru este o dràcie, el care știe că, pentru ca să vorbească cu Badea Ion de la cel-l-alt capăt al cîmpuluĭ, nu este un alt mijloc maĭ bun de cât un glas puternic.

De căutăm însă să ne explicăm această descoperire cu ajutorul cunoștinților fiziceĭ ; paradoxul dispare.

Descoperirea luĭ Marconi este datorită reunireĭ într'un mod foarte dibace, cu ajutorul unor aparate destul de sensibile, a două fenomene, cunoscute maĭ dinainte. Fizicianul italian a utilizat propagațiunea undelor electrice, descoperite și studiate de către fizicianul german Hertz încă din 1887; iar pentru perceperea acestor unde,acțiunea lor asupra variațiuneĭ de rezistență electrică a pulberilor metalice. Acest din urmă fenomen a fost găsit de către Branly, savant francez, în anul 1891 și utilizat maĭ tirziŭ (1895) la studiarea propagațiunilor undelor electrice de cătră profesorul englez Lodge, dar pentru distanțe de vre o 100 de metri aproape.

Să cercetăm modul cum se propagă undele electrice.

In fizică maĭ avem și alte fenomene a caror mediŭ de propagațiune ne este ascuns, ast-fel avem propagațiunea radiațiunilor luminoase și calorifice. Experiențele asupra lumineĭ sunt foarte comune, dar maĭ misterioase par radiațiunele obscure. Să luăm o oglindă metalică concavă și în focarul eĭ, să punem cărbunĭ aprinșĭ, la o distanță de vre o 6 metri să punem o altă oglindă identică. în al căruĭ focar să punem o bucată de iască. Vom vedea că iasca se aprinde îndată. Căldura s'a propagat prin vibrațiunile transversale ale eteruluĭ și s'a concentrat cu ajutorul oglinzilor asupra corpuluĭ inflamabil. O materializare

a acestor vibrațiunĭ ar fi experiența propagațiuneĭ vibrațiunilor transversale obținute cu un tub de cauciuc de vre o zece metri. Dacă ținind întins acest tub, dăm o lovitură de sus în jos la unul din capete, depresiunea produsă ast-fel, se propagă până la celalalt capăt, de unde revine înapoĭ până la intăiul capăt, de aicĭ se întoarce iarășĭ înapoĭ și așa maĭ departe. Această depresiune saŭ vibrațiune transversală să propagă reflectîndu-se și se amortizează până ce dispare. Dacă producem aceste vibrațiunĭ necontenit și la interval determinat, atuncĭ vibrațiunile directe se vor combina saŭ vor interfera, cum se zice, cu cele ce se întorc după ce s'aŭ reflectat și vor produce o stare de vibrațiune staționară. Tubul pare atuncĭ împărțit în segmente egale în care avem puncte fixe care staŭ pe loc, numite nodurĭ, și puncte care vibrează din ce în ce maĭ mult până la mijloc (v) unde vibrațiunea este cea maĭ mare (Fig. 1).

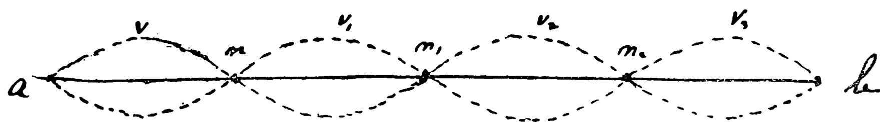

Fig. 1. Vibrațiunea staționară a uneĭ coarde elastice.

Numărul segmentelor este cu atît maĭ mare cu cît nurul de loviturĭ ce dăm în unitate de timp este maĭ mare. Inversul acestuĭ număr de vibrațiunĭ ia numele de perioadă de vibrațiune; iar această cantitate îmmulțită cu iuțeala de propagațiune a vibrațiuneĭ se numește lungime de undă și este egală cu lungimea a două segmente ($a\,n$) adică lungimea de la a la n.

Pentru un număr cu mult maĭ mare de vibrațiunĭ vom auzi un sunet, cum este cazul uneĭ coarde de vioară. Așa dar fenomenele acustice se propagă de la puntul unde iaŭ naștere la organul auditv prin undele vibratoare a diferitelor corpur materiale: aer, lemn, etc. Asupra natureĭ fenomenelor optice și calorifice nu putem face experiențe directe dar conduşĭ de fenomenele acustice presupunem, că ele s'ar propaga de asemenea prin unde vibratoare transversale a unuĭ mijloc ipote-

tic numit *eter*, din cauza infinitei luĭ subtilitățĭ. Această ipoteză concordă cu legile reflexiunei, interferinței, etc. ale razelor luminoase și calorifice.

Hertz descoperi că undele electrice daŭ naștere la interferențe, se propagă in linie dreaptă, să reflectează pe suprafețele metalice, trec prin corpurile rele conductoarea refringîndu-se etc. Toate aceste experiențe se verifică cu ajutorul oglinzilor parabolice aci prezente.

In focarul uneia din aceste oglinzĭ producem vibrațiunĭ electrice, făcînd să treacă descărcărĭ electrice intre cele două sfere ale vibratoruluĭ. In focarul celeilalte dispunem un receptor de unde electrice. Constatăm prin experiență că receptorul nu este impresionat ori de cîte orĭ oglinzile formează un unghiŭ suficient, saŭ de interpunem între ele un ecran metalic. Receptorul însă va fi în tot-dea-una impresionat cînd oglinzele sunt paralele saŭ cînd unghiul lor este foarte mic și cînd între ele se află un corp răŭ conducător de electricitate ca ebonita, sticla, aerul etc.

Pentru a arăta existența undelor electrice diferițiĭ savanțĭ aŭ întrebuințat deosebite aparate susceptibile de a fi influențate de vibrațiunea electrică, numite *rezonatorĭ*. Lodge a întrebuințat ca rezonator un tub cu pulbere metalică, datorit luĭ Branly Intr'adevăr acest din urmă savant a observat, că dacă avem un tub format dintr'o substanță rea conducătoare din punctul de vedere electric umplut cu o pulbere metalică, în care împlîntăm doĭ electrozĭ; rezistența electrică a aceste̮ĭ pulbere metalice este foarte mare. Indată însă ce în vecinătatea acestuĭ organ să produc descărcărĭ oscilatoriĭ, rezistența luĭ să micșurează foarte mult; o mică trepidațiune saŭ ciocnire îl readuce din nou la o mare resistență electrică dacă oscilațiunile electrice aŭ încetat, așa că este gata să fie din noŭ influențat de o altă undă electrică și așa maĭ departe. In definitiv dar două sunt aparatele principale ale acesteĭ telegrafiĭ: unul care să producă undele electrice și altul care să le poată percepe orĭ de cîte orĭ s'ar produce.

Să cercetăm mai de aproape funcționarea fie-căruia din aceste aparate.

a) Pentru ca să producem undele electrice ne trebue o baterie (fig. 2) galvanică E, o mașină de inducțiune B, un manipu-

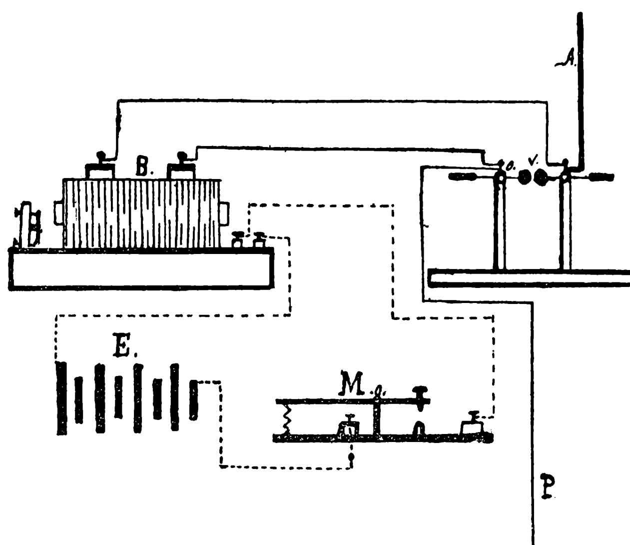

fig. 2. Telegraful fără sirmă. Stațiunea transmițătoare

lator cu mîna M. un oscilator electric V și o antenă verticală A. De cite ori apăsăm pe manipulator, un curent intermitent trece în mașina de inducțiune care produce descărcări oscilatorii între cele două sfere *o v*, iar antena A radiază în spațiu prin unde electrice,

b) Aceste unde electrice să propagă în spațiu de jur împrejurul antenei cu o iuțeală de 300,000 de kilometri pe secundă ca și lumina, străbătînd toate corpurile rele conductoare de electricitate, ca aerul, sticla, lemnul uscat etc. Toate corpurile bune conductoare cum sunt metalele, pămîntul, copacii împedică trecerea lor absorbindu-le. Dacă în drumul lor întîlnesc antena postului receptor, care este în legătură cu tubul cu pulbere metalică (fig. 3), tubul radioconductor devine conductor, și cu această modificare lasă să treacă curentul (1, 1, 1) a elementului

galvanic E, prin electromagnetul releuluĭ r care stabileşte un curent electric (2. 2. 2;) prin electromagnetul ciocăneluluĭ C şi altul (3. 3. 3.) prin receptorul S. Ciocănelul isbeşte tubul şi îl readuce în starea iniţială de mare rezistenţă. Receptorul R imprimă pe hîrtie un semn şi în acelaşĭ timp închide alte două circuite; unul (4, 4, 4,) care merge la sonerie, iară altul (5, 5, 5). la un sistem de dispedicare permiţînd trecerea hîrtieĭ de imprimat.

Iată în puţine cuvinte funcţionarea cea maĭ simplă a diferitelor aparate indispensabile in telegrafia fără sîrmă, prin undele electrice.

Există astăzĭ o mare varietate de aparate relative la acest fel de telegrafie; fie-care experimentator îşĭ are sitemul sĕŭ propriŭ, şi actualminte este o adevărată întrecere pentru luare de

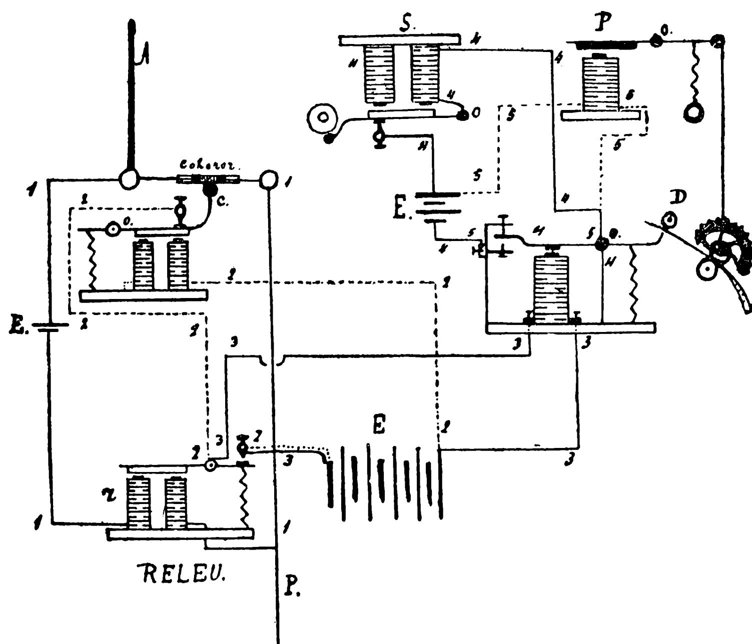

fig. 3. Telegraful fără sîrmă. Staţiunea primitoare.

brevete în aparate referitoare la telegrafia fără sîrmă. In Englitera numaĭ, numărul brevetelor trece peste cîte-va sute.

Iată dar cum cu ajutorul undelor electrice să poate trans-

mite comunicațiunĭ la distanță. Incercărĭ experimentale de laborator aŭ fost făcute, maĭ înaintea luĭ Marconi, de către savantul englez Lodge, după cum am spus deja, și de către profesorŭl rus Popoff. Marconi însă a făcut posibilă comunicațiunea practică la distanțe marĭ atît prin modul seŭ special de a obține undele electrice în spațiŭ cît și prin întrebuințarea apropiată a unuĭ receptor foarte sensibil.

Ceea ce a determinat succesul acestor experiențe este că la aparatele cunoscute producătoare de unde electrice, Marconi a adăugat antena radiantă, care nu este de cît un fir vertical metalic, în comunicație cu vibratorul și cu atît maĭ nalt de asupra pămîntuluĭ, cu cît distanța de comunicațiune este maĭ mare; dar a căruĭ rol este foarte important pentru propagațiunea undelor la distanțe marĭ

Intr'adevăr știm din studiul propagațiuneĭ undelor electrice, că corpurile conductoare opresc trecerea lor; decĭ ca să putem comunica între două puncte de pe suprafața pămîntuluĭ trebue ca capetele superioare ale antenelor de producțiune și de recepțiune a undelor să nu fie împedicate de curbura și de obstacolele aflătoare pe suprafața pămîntuluĭ.

Dacă antenele nu sunt destul de nalte pentru distanța de comunicație dată, undele electrice vor fi absorbite de pămînt, decĭ transmisiunea lor va fi imposibilă.

Să căutăm maĭ de aproape care este rolul atenelor în aceste experiențe?

După diferitele încercărĭ și determinărĭ să știe că antena este cu atît maĭ eficace cu cît este maĭ groasă și maĭ bine izolată; distanța de transmisiune va fi că atît maĭ mare cu cît capătul celalt al vibrațiuneĭ va avea o comunicațiune maĭ bună cu pămîntul.

Se admite că *antena* vibrează electric, prezintînd un maximum de tensiune electrică la capătul A de sus și un nod jos, întocmaĭ ca un tub închis in acustic, a căruĭ lungime este decĭ egală cu un sfert de lungime de undă.

In figura 4 aci de față se află reprezentată schematic starea de vibrațiune a anteneĭ de transmisiune.

Circuitul P, M, E cuprinde: firul primar P al transformatoruluĭ Ruhmkorff manipulatorul M și acumulatoriĭ E. Cînd lucrăm la manipulator închizînd și deschizînd curentul, în firul secundar al mașineĭ Ruhmkorff se produc curențiĭ de inducțiune, a căror descărcărĭ oscilatoriĭ sub formă de scînteĭ la vibratorul v, daŭ naștere la vibrațiunĭ de tensiune electrică de a lungul anteneĭ A, figurate prin liniile puntate. Aceste vibrațiunĭ să răspîndesc în spațiŭ normal pe direcțiunea anteneĭ și să propagă cu o iuțeală de 300,000 km. pe secundă.

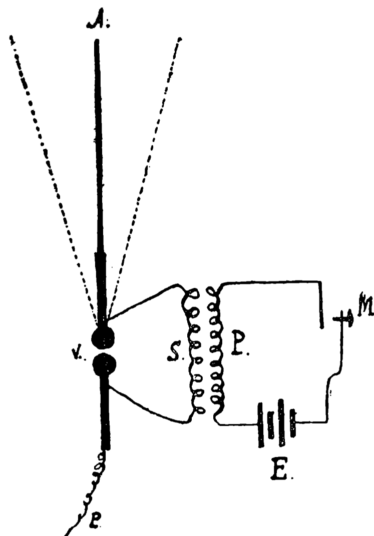

fig. 4. Vibrațiunea tensiuneĭ electrice pe antena de transmisiune.

Sub influența acestor vibrațiunĭ, antena de la postul receptor va intra în vibrațiune proprie, astfel ca la capăt și la tubul cu pulberea metalică să fie cîte un maximum de tensiune electrică. Din cauza rezonanțeĭ multiple specială la vibrațiunile electrice, antena va vibra de asemenea sub influența a orĭ căreĭ oscilațiunĭ, dacă aceasta este destul de puternică. Liniile punctate de la fig. 5 ne indică cum vibrează tensiunea electrică; în puntul 0 avem un nod așa că putem pune acest punct în comunicațiune cu pămîntul fără ca nimic să se schimbe, iar diatanța OB o putem reduce, înlocuind firul OB printr'o helice de aceiașĭ lungime și fără selfinducțiune.

Reușita experiențelor luĭ Marconi se datorește de asemenea faptuluĭ că îndemănatecul fizician italian a știut să obțină și să întrebuințeze un receptor foarte sensibil format dintr'o anumită pulbere metalică și în anumite condițiunĭ bine studiate.

Ca un receptor de acestea sá satisfacă uneĭ bune funcționărĭ, trebue, ca prin unda electrică, să'șĭ micșoreze repede și destul de suficient rezistența sa electrică, astfel ca curentul e-

lectric (1, 1, 1) lăsat să treacă, să aibă intensitate suficientă, ca să acţioneze releul r, (fig. 3); pe de altă parte trebue ca printr'o mică ciocnire, coherorul să'şi reia din noŭ rezistenţa sa primitivă.

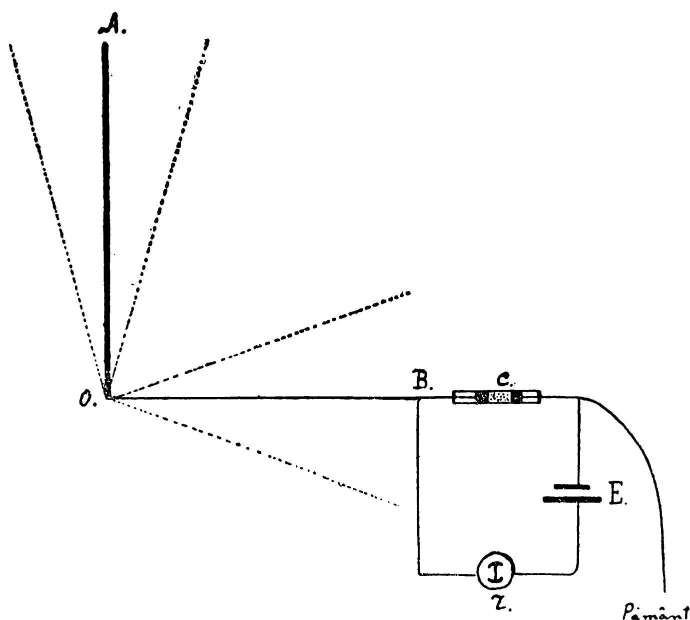

fig. 5. Starea de vibraţiune a tensiuneĭ electrice pe antena receptrice.

Intăiul fenomen se numeşte acţiune de *coherare* şi al doile acţiune de *decoherare*. Pentru ca decoherarea să se facă lesne, forţa electromotrice la electrodele *tubuluĭ coheror* dată de elementul galvanic E. (fig. 3) nu poate depăşi o anumită valoare maximală, căcĭ la din contra decoherarea nu să poate face bine şi receptorul nu poate funcţiona în mod regulat.

Să credea la început că secretul cel mare al telegrafieĭ fără sîrmă ar fi în secretul de construire al coherorului, dar în urma cercetărilor diferiţilor savanţĭ s'a văzut, că nu coherarul cel maĭ sensibil dă cele maĭ bune rezultate, dar cel care funcţionează maĭ regulat.

Pentru experienţele de demonstraţiune să poate foarte uşor cofecţiona un astfel de aparat şi cu mijloacele cele maĭ modeste. Este suficient să aibĭ: un tub de sticlă, de ebonită saŭ

de ivoriŭ de cîţĭ-va milimetri de diametru interior, doĭ electrozĭ de fer saŭ de oţel bine curăţiţĭ avînd acelaşĭ diametru ca tubul, pilitura de fer, oţel, nickel saŭ argint etc. obţinută cu o pilă mijlocie.

Aceasta pilitură să introduce în tub între ce doĭ electrozĭ, ea nu trebue să fie prea multă, o grosime de vre-o 3 saŭ 4 milimetri este de ajuns. Se fixează un electrod cu ceară iar celuilalt îĭ să lasă un joc ca să putem strînge maĭ mult saŭ maĭ puţin pilitura metalică şi să putem astfel modifica sensibilitatea aparatuluĭ după intensitatea undelor electrice. Aveţĭ aicĭ înaintea D-voastră maĭ mulţĭ din aceştĭ coherorĭ fabricaţĭ în atelierul laboratoruluĭ nostru şi care aŭ servit la diferite cercetărĭ. Figura 6 ne repre

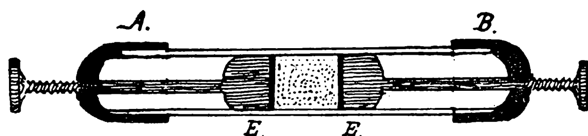

fig. 6. Tubul cu pilitură de nichel.—coherorul saŭ radioconductorul.

zintă unul din aceştĭ coherorĭ, în care însă electroziĭ se înşurubează în capacele metalice A, B, astfel ca distanţa între electrozĭ să se poate mări saŭ micşora într'un mod continuu.

Am spus maĭ înainte că funcţionarea acestor aparate se bazează pe o micşorare de rezistenţă provocată de undele electrice. Dar spiritul nostru nu este satisfăcut cu această simplă constatare şi se întreabă cum şi de ce se întîmplă această modificare de rezistenţă. Ştim însă că mijloacele inteligenţeĭ omeneştĭ sunt destul de întinse, ca să putem găsi explicaţiunĭ la toate lucrurile; în cît priveşte însă adevărata explicaţiune, chestiunea se schimbă.

In cazul nostru explicaţiunea care pare a fi cea maĭ bună este următoarea: cînd prin vibraţiune tensiunea electrică, la capătul coheroruluĭ în contact cu antena, devine destul de mare ca să se poată face descărcarea electrică prin tubul cu pilitură, atuncĭ diferitele părticele de pilitură se reunesc metalic prin micĭ bucăţele de metal transportate de scînteile de descărcare; de aceea dară tubul cu pilitura devine conductor şi rămîne în

această stare de cohesiune până cînd printr'o ciocnire saŭ sguduitură desfacem aceste legăturĭ între micele părticele de pilitură. Această decoherare o facem prin ajutorul ciocănelului c, (vezĭ figura 3) comandat de către releŭ.

Sunt însă coherorĭ care se decoherează spontaneŭ, îndată ce unda electrică a trecut; aceştia se numesc coherorĭ-autodecoherorĭ şi se obţin prin intrebuinţarea grăunţelor de cărbune de cornetă între doĭ electrozĭ de metal saŭ între doĭ electrozĭ de cărbune, cum este la microfon.

Cînd am ajuns să avem un tub cu pilitură regulat şi potrivit bine, ne maĭ trebueşte, pentru ca să putem primi semnale inscrise un *releŭ* foarte sensibil. Un releŭ, după cum am văzut, este un fel de comutator automatic comandat prin ajutorul unuĭ electro-magnet de către un curent maĭ slab (curentul ce trece prin coheror) pentru a inchide un curent maĭ tare, curentul receptoruluĭ Morse şi a ciocăneluluĭ. Marea sensibilitate a acestuĭ aparat este cerută de faptul că pe circuitul coheroruluĭ nu putem întrebuinţa de cît un singur element galvanic şi a căruĭ tensiune să nu întreacă cu mult tensiunea unuĭ element Daniell, căcĭ la din contra decoherarea tubuluĭ cu pilitură să face cu greŭ, aşa că semnalele să suprapun, să înmulţesc şi nu maĭ corespund cu cele transmise.

După multe experienţe am fost silit să abandonez releurile cu magneţĭ polarizaţĭ cum se întrebuinţază în telegrafia ordinară şi am întrebuinţat un nou fel de *releŭ* cu cadrul mobil—construit în atelierul laboratoruluĭ nostru. Acest releŭ ne a dat în tot-dea-una rezultatele cele maĭ bune.

Putem să ne dispensăm de întrebuinţarea unuĭ releŭ, dacă vom utiliza un ascultător telefonic, pe circuitul coheroruluĭ saŭ pe un transformator, în acest caz semnalele vor fi traduse prin sgomote maĭ mult saŭ maĭ puţin intense. Acest mod are însă inconvenientul că neimprimînd telegrama, nu să poate păstra şi controla semnalele primite.

In alăturatul tabloŭ am adunat cele maĭ importante experienţe

de comunicare telegrafică prin mijlocul undelor hertziene la diferite distanțe.

DATA		PE MARE	Experimentator	distanța în klm.	Inălțimea antenelor
				kilometri	Metri
	1897	Intre două Corăbiĭ de răsboiŭ italieneștĭ.	Marconi	16	22-34
August	1898	Iahtul regal Osborne cu o stațiune de pe țermul măreĭ.	„	13·500	21
	1899	Intre Douvres și Boulogne	„	46	37
	„	„ o corabie în mers. cu țermul.	„	52	31-37
	„	„ „ „ cu interpunerea capuluĭ gris-Nez (100 metri înălțime).	„	19	22-45
Iulie		Intre două corăbiĭ englizeștĭ departe de țerm	„	112	58-60
	1900	Intre două stațiunĭ pe țerm.	„	136	100
	„	„ „ „ „ „	Tissot-Ducretet	61	30
	„	„ „ „ „ „	Popoff	56	30
	1899	Intre corabia St. Paul cu țermul Nieples.	Marconi	140	35
24 Iulie	1900	Intre Insula Barkum și kaiser-Wilhelm der grosse	„	62	45
Sept.	„	Intre Insula Helgoland și Kugelbeke (țărmul).	Braun	62	29-31
Martie	1901	Intre Insula Wight și capul Lizard.	Marconi	300	40
Aprilie	„	Intre Antibes la Brague și Calvi (Corsica)	„	175	52-5
August	„	Intre Tarifa și Ceuta.	Cervera		
„	„	„ Holyhiad, Rosslare, Crovkhaven și corăbiile din Liverpol și Montreal		70	50
		PE PAMENT			
	1897	Intre două baloane captive.	Slaby	21	300
	1898	Intre două stațiunĭ terestre.	Voisenat	10	40
	1899	Intre Salisbury și Barth cu Zmeuri.	Marconi		
			Bret. Kenndy	54	200
	1901	In împrejurimilf Parisuluĭ (teren accidentat și obstacole)	Ferrié	43	100
	„	Pe deasupra Berlinuluĭ	Slaby	14	

Pentru ca să vedem acum rezultatul practic obţinut pînă astăzĭ cu acest mod de telegrafie, am reunit în tabloul de de faţă experienţele cele maĭ importante. Ele ne vor face să ne dăm seamă în acelaşĭ timp despre progresul crescînd al acestuĭ fel de a comunica.

Observăm maĭ întăĭ că comunicaţiunile carĭ reuşesc maĭ bine şi la distanţe maĭ marĭ sunt cele obţinute pe mare, de aceea ele sunt maĭ numeroase.

Distanţele străbătute pe uscat sunt cu mult maĭ micĭ şi chiar cu antene de o înălţime mult maĭ mare. Astfel cea maĭ mare distanţă percursă pe uscat notată în tabloŭ este de 54 kilometri pentru o înălţime de antene de peste 200 de metri, iar pe mare ultimele experienţe ne arată că pentru o înălţime a antenelor de 50 de metri avem comunicaţiunĭ la maĭ bine de 100 kilometri.

Această deosebire notabilă, între posibilitatea comunicaţiunilor la distanţe cu mult maĭ marĭ pe mare de cît pe uscat, nu s'a explicat încă definitiv.

S-a zis că gradul de conductibilitate a soluluĭ între cele două staţiunĭ ar interveni în fenomen, şi cum apa oceanuluĭ constitue un conductor maĭ bun, de aceea propagaţiunea să face maĭ bine în acest din urmă caz. Explicaţia însă poate să fie suficientă prin considerarea obstacolelor de tot felul ce se găsesc la suprafaţa pămîntuluĭ: casele, oraşele, pădurile etc. Faptul acesta este foarte fericit, căcĭ tocmaĭ pe mare acest fel de tetelegrafie este singurul posibil cu corăbiile în mers şi de o extrem de mare importanţă pentru călători şi averele lor.

Intr'una din aceste comunicaţiunĭ Marconi care se afla pe corabia St. Paul, a putut obţine comunicaţia cu ţărmul de la distanţa de 140 kilometri.

Această întîia comunicaţie la distanţe atît de marĭ stîrnise un mare entusiasm, atît printre persoanele de pe ţărm cît şi printre pasagerii de pe corabia St. Paul.

Ca să-şĭ manifesteze entuziasmul, unul dintre călătoriĭ englezĭ n'a găsit alt mijloc maĭ apropriat de cît să comande de la această distanţă de peste o sută de kilometri o masă bine pregătită pentru momentul debarcăreĭ.

In de afară de aceasta comunicație de lăcomie, telegraful fără sîrmă a servit omenirea într'un chip mult maĭ generos și maĭ folositor. Astfel experiențele luĭ Popoff au fost realizate în scopul de a scapa o corabie de războiŭ rusească înomolită pe coastele insuleĭ Hohland în iarna anuluĭ 1900 pe un ger de—20°

Pe timpul acestor experiențe s'a putut comunica unuĭ vapor spărgător de ghiață Ermak că un bloc de ghiață avînd pe el 27 de pescarĭ se desfăcuse de țerm și era luat de curent către largul măriĭ.

Imediat după primirea telegrameĭ vaporul Ermak s'a pus în cercetare și, după cît-va timp i-a găsit în mijlocul măriĭ și a putut ast-feliŭ să scape de la o moarte sigură pe aceștĭ muncitorĭ. Experiențele luĭ Popoff aŭ durat maĭ multe lunĭ, până în Aprilie 1900, cînd cuirasatul înomolit a fost scăpat. Intre posturĭ, în acest timp s'au schimbat 440 de depeșĭ. Comunicațiunile aŭ putut merge chiar pe ninsorile cele maĭ marĭ, în care nu să putea nimic distinge la o distanșă de doĭ metri,

In experiențele dintre Antibes și Calvi, s'aŭ încercat comunicațiunile duble, dar n'aŭ reușit; cele dintr'un singur sens aŭ mers bine. Comunicațiunile însă nu se putea efectua de cît dimineața înainte de zece oare; îndată ce temperatura se ridica ele deveneaŭ imposibile din cauză că receptorul înregistra niște semnale parazite din atmosferă. Iuțeala mijlocie de transmisiune a fost de opt cuvinte pe minut, iar iuțeala maximă de patru-spre-zece. Dacă comparăm cu iuțeala obținută în telegrafia galvanică, care ne dă pînă la 300 de cuvinte pe minut și în amîndouă sensurile, constatăm inferioritatea notabilă, în acest punct, a telegrafieĭ fără sîrmă. Nu trebue să prejudecăm nimic, căcĭ telegrafia prin undele electrice este deabia la începutul său.

Invențiunile cele maĭ frumoase. din care omenirea întreagă ar trebui să tragă numaĭ foloase, sunt adesea întrebuințate în mod barbar și pentru distrucțiune. Telegraful fără sîrmă a îndeplinit pentru prima oară această condamnabilă slujbă în mîinele Englejilor în răsboiul lor contra Boerilor. Rezultatele însă

n'aŭ fost strălucite la început, căcĭ n'aveaŭ înălţimea de antene suficientă ca să treacă peste obstacolele terenuluĭ.

Pe mare unde obstacolele lipsesc, comunicaţiunile reuşesc maĭ sigur. Aci prin telegrafia hertziană s'ar putea suprima cicnirile între cărăbiĭ în timpurile de ceaţă şi da ajutor corăbiilor rătăcite, fără cîrmă şi înomolite, după cum am avut ocaziunea să spunem deja.

In acest scop corăbiile încep să fie prevăzute cu aparatele necesare telegrafuluĭ fără sîrmă. Sunt până acum maĭ multe sisteme propuse: cu întrebuinţarea celuĭ maĭ practic şi sigur dintre ele, cîştigul va fi imens pentru lume, scăpînd astfel dela perzanie atîtea vieţĭ şi bogăţiĭ.

Cînd ne gîndim cît de admirabile serviciĭ ar fi adus un astfel de mijloc de comunicare în decursul veacurilor trecute, cîte minunĭ marĭ s'ar fi făcut cu ajutorul luĭ şi cît de repede s'ar fi ridicat nivelul progresuluĭ şi gîndireĭ omeneştĭ! deplîngem vechile civilizaţiunĭ necunoscătoare de asemenea marĭ invenţiunĭ şi ne pare răŭ pentru noĭ că nu vom putea asista maĭ tîrziŭ la alte şi maĭ minunate aplicaţiunĭ ale ştiinţeĭ.

Care va fi cîştigul ce se va putea trage în viitor din această descoporire? Nu putem nimic prevede de pe acum; dar după multiplele şi admirabilele serviciĭ ce ştiinţa a dat până acum omuluĭ şi societăţeĭ, avem o încredere neţărmurită, că această descoperire va sta cu onoare alăturĭ de toate celelalte de până astăzĭ. Cine ar fi cutezat oare să'şĭ imagineze că ştiinţa ne va da mijlocul real ca să putem comunica peste nouă ţărĭ şi nouă mărĭ, ca în poveştile uriaşe, cu persoanele de pe o corabie în largul mărеĭ şi în mers? Ei bine! aceste minunĭ maĭ mărеţe ca cele din basmele zmeilor, să realizează astăzĭ foarte uşor prin ajutorul telegrafieĭ hertziene.

Dar poate că chiar basmele cu care dadacele ne îngrozesc în copilăria noastră să nu fie de cît nişte resunete des figurate a unor fapte ştiinţifice din lumea trecută. Despre o desvoltare ştiinţifică la vechile civilizaţiunĭ archeologia nu ne spune nimic. Relativ la chestiunea noastră avem însă o glumă în so-

coteala diletanţilor în archeologie. Aşa o doamnă în curent cu toate descoperirile archeologice spunea unuĭ profesor cum că în săpăturile din Babilonia s'aŭ găsit fire de cupru, şi de aci conchidea că aceste popoare vechĭ cunoşteaŭ întrebuinţarea telegrafuluĭ electric. Profesorul răspunse foarte serios, că Asirieniĭ eraŭ şi maĭ înaintaţĭ, eĭ cunoşteaŭ telegraful fără sîrmă, căcĭ nu s'a găsit nicĭ un fir de sîrmă în săpăturile făcute în foastele lor cetăţĭ.

Cu ajutorul aparatelor instalate aicĭ în faţa D-voastră putem să vĕ demonstrăm diferitele experienţe de telegrafie hertziană.

Astfel putem să telegrafiăm, vibratorul şi receptorul fiind amîndoĭ în sală, saŭ putem scoate vibratorul afară în coridor, să închidem uşa şi cu toate acestea să înregistrăm semnalele ce ni să trimet de afară. Dacă introducem însă un ecran metalic între cele două aparate, atuncĭ undele electrice produse de vibrator nu maĭ pot trece la receptor, care remîne mut în acest caz.

Să poate dar intercepta comunicaţiunea unuĭ telegraf fără sîrmă şi pe de altă parte să poate prinde orĭ ce telegramă, de oare ce undele electrice să propagă în toate direcţiunile împrejurul anteneĭ, orĭ unde vor întălni un receptor îl vor activa. Decĭ aceeaşĭ telegramă poate fi înregistrată de o infinitate de aparate coprinse în cîmpul de activitate a acestor unde, după cum un corp luminos saŭ luminat este văzut de odată de un mare număr de persoane, saŭ după cum un sunet poate fi auzit de o mare mulţime de lume.

S'aŭ propus diferite mijloace pentru suprimarea acestor neajunsurĭ. Pentru a înlătura cu desăvîrşire pe cel d'intăiŭ n'avem de cît să ridicăm suficient antena de recepţiune pentru ca ea să nu se găsească în umbra geometrică a ecranuluĭ metalic.

Al doilea inconvenient este cu mult maĭ grav şi foarte dificil de remediat. Mijlocul care dă maĭ mulţĭ sorţĭ de izbîndă este sintonizarea vibratoruluĭ de la o staţie cu a receptoruluĭ de la cealaltă, astfeliŭ ca acest receptor să nu vibreze de cît numaĭ sub influenţa numituluĭ oscilator.

Să caută deci a se obţine un fenomen analog cu cel din acustică cunoscul sub acest nume.

Int'adevăr din studiul sunetelor să ştie, că dacă înaintea unuĭ piano deschis saŭ înaintea uneĭ seriĭ de tuburĭ sunătoare, producem un sunet, numaĭ acea coardă saŭ numaĭ acel tub va suna, care va corespunde la acelaşĭ număr de vibraţiunĭ ca şi sunetul excitator; iar restul va remănea mut. Cele care respund, se zic sintonizate.

La vibraţiunile electrice, din cauza rezonanţeĭ multiple, sintonizarea nu poate fi absolută: aşa dacă vibraţiunea este destul de intensă saŭ vibratorul destul de apropiat, receptorul va fi acţionat şi de orĭ ce altă vibraţiune, nu numaĭ de cea sintonică.

Această rezonanţă multiplă constitue un mare neajuns pentru telegrafia prin undele electrice; căcĭ face cu neputinţă comunicarea în amîndouă sensurile în acelaşĭ timp. Cum la fieeare staţiune trebue să fie şi transmiţătorul şi receptorul la îndămîna telegrafistuluĭ şi gata de a funcţiooa imediat, undele produse de vibrator vor acţiona receptorul vecin. Pentru ca să'l sustragem de la această influenţă trebue sa închidem coherorul cu tot circuitul seŭ într'o cutie metalică; dacă ne am mulţumi numaĭ să intrerupem circuitul coheroruluĭ lăsîndu-l expus la vibraţiunile puternice vecine, tubul cu pilitura s'ar altera şi n'ar fi în stare să prindă semnalele trimise de la distanţă maĭ mare. In această stare coherorul este *obosit*.

Idealul uneĭ bune funcţionărĭ ar fi ca un receptor să nu respundă de cît numaĭ la o singură stare de vibraţiune, acea a vibratoruluĭ de la postul transmiţător, dar aceasta nu pare posibilă astă-zĭ.

Iată dară pentru ce se întîrzîe atît de mult cu introducerea acesteĭ telegrafiĭ în practica de toate zilele, cu toate că saŭ format încă de la inceputul acesteĭ invenţiunĭ societăţĭ marĭ de exploatare. Putem foarte uşor să primim semnale destul de depărtate prin ajutorul undelor electrice cu aparatele actuale, dar nu putem în totdeauna să desluşim şi să traducem semnalele

inregistrate, din cauza acțiunilor parazite. Cu multă ușurință putem prinde la distanțe marĭ energia uneĭ unde electrice și întrebuința la efectuarea uneĭ lucrărĭ mecanice oare-care. Așa comandăm de la distanță un circuit electric, aprindem niște lămpĭ, punem în mișcare o mașină dinamoelectrică, ca în experiențele de față. Avem dar posibilitatea prin punerea în mișcare a mașiniĭ electrice să pornim din departare o pompă, un ventilator etc.

De asemenea printr'o instalațiune identică putem face să explodeze o mină. Aceastá experiență a fost înlocuită, după cum lesne se înțelege, cu un simplu foc de artificiĭ, în onoarea și succesul viitor al telegrafieĭ fără sîrmă.

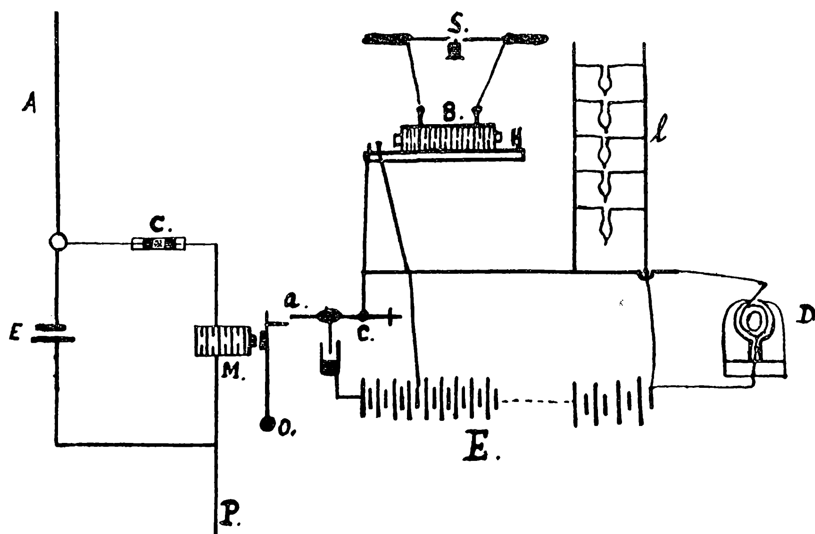

fig. 7. Utilizarea undelor electrice la transmisiunea energieĭ.

Dispozițiunea tutulor acestor experiențe de transmisiunea energieĭ la distanță prin unde electrice este reprezentată în figura 7. Coherorul *c* devenind conductor sub influența undelor electrice, lasă să treacă curentul elementuluĭ galvanic E, electromagnetul M atrage pîrghia *oa*; atuncĭ capătul *a* al comutatoruluĭ *c* scapă și cade în jos; curentul baterieĭ de acumulatorĭ se închide prin lămpile *l*, formînd circuitul C, E, *l c*, lămpile luminează; saŭ prin mașina electrică D, care se învîrtește, prin ajutorul circuituluĭ CE, CD; saŭ prin mașina de inducțiune Rukmkorff. al

căruĭ fir secundar ne dă scînteĭ în punctul S şi aprinde mina. Atît în cazul acestor ezperienţe cît şi în cel. reprezentate prin figura 3, receptorul poate fi acţionat şi prin descărcările electricităţeĭ atmosferice, poate deci să servească la înregistrarea lor. Acest fapt însă poate să devină o cauză de eroare în primirea depeşilor prin introducerea a acestor semnale parazite.

O altă cauză de eroare maĭ este influenţa curenţilor teluricĭ pe timpul furtunelor magnetice, eĭ lucrează asupra coheroruluĭ prin capătul luĭ în comunicaţie cu pămîntul.

La aceste cauze de nesucces se maĭ adaogă şi influenţa temperatureĭ, după cum am văzut la experienţele dintre Antibes şi Calvi.

In rezumt iată dară cum stă astăzĭ chestiunea telegrafieĭ fără sîrmă, una din cele maĭ minunate descoperirĭ. Aparatele trebuincioase destul de costisitoare, şi instalaţiunea dificilă şi specială impedică utilizarea în mod privat a aceste telegrafiĭ. Imposibilitatea de a telegrafia în secret şi învălmăşeala vroită şi nevroită în comunicaţiunile dintre maĭ multe posturĭ într'o rază de activitate comună, fac foarte dificilă şi aleatorie întrebuinţarea eĭ pe uscat, cît timp nu se va găsi o soluţiune de sintonizare absolută saŭ ceva analog. Până acum însă succesul comunicaţiunilor pe mare arată în de ajuns marele foloase a acesteĭ descoperirĭ şi justifică entusiasmul şi speranţele cele marĭ ce avem într'însa.

Maĭ trebuesc încă cîte-va perfecţionărĭ dibace pentru că omul să pue deplină stăpînire şi pe această miraculoasă aplicacaţiune a electricităţeĭ.

Experimentatoriĭ nu vor lipsi să găsiască soluţiunĭ maĭ bune, şi ast feliŭ să lărgească tot maĭ mult drumul ştiinţeĭ spre binele şi fericirea omenireĭ. Nu va trece mult timp, de sigur, până să vedem această chestiune rezolvată în mod destul de practic pentru o întrebuinţare curentă.

Spiritul cercetătoruluĭ tot maĭ iscusit şi încurajat prin nenumăratele sale izbînzĭ, va căuta cu ajutorul ştiinţeĭ minunĭ şi maĭ maĭ, cum ar fi telefonul fără sîrmă, la distanţe marĭ.

RAMA *)

XXV.

Brazii

Sub nalţiĭ brazĭ, în zare de pădure
Stăm strîns lipiţĭ, şi dulcele-ĭ murmure
Se pierd în umbra nopţeĭ care vine
Să stingă jos, s'aprindă sus lumine.

Şi nicĭ un glas din pieptu-mĭ nu răsună
Căcĭ ce-ar putea vaĭ vorbele să spună
Maĭ mult de cît a inimeĭ bătăĭ
Ce ţintuesc al morţeĭ căpătăĭ?
Căcĭ după-o scurtă, prea scurtă întîlnire
Meniţĭ suntem spre cruda despărţire.

Ce-ĭ pasă însă nopţeĭ şi braduluĭ ce-ĭ pasă
De neagra desnădejde pe suflet ce se lasă?
Ascultă încă-odată o mult veche poveste
Ce azĭ s'înfiripează şi mîne nu maĭ este?

---

*) Vezĭ No. precedent al *Arhiveĭ*.

XXVI.

Durere

Mă doare-inima cînd lipseştĭ şi cînd te văd mă doare,
Orĭ cum mă'ntorc, orĭ cum gîndesc, simt inima-mĭ că moare;
Căcĭ ce folos dacă te văd şi nu pot să mă bucur
De sufletul şi corpul tău, precum de floare-un flutur?

XXVII

Asfinţit

Soarele se coboară'n asfinţit
  El vrea să părăsască pămîntul.....
O doamne ţine-l măcar un clipit
  Pe cer, unde-şĭ duce avîntul.
Al meŭ suflet ce-ĭ gata de moarte
  Vroiŭ să-mĭ iasă din trup în lumină;
In focul de raze să se poarte
  Sub tăria albastră senină,
Şi numaĭ trupu-mĭ greoiŭ, de pămînt,
  Să cadă în negrul mormînt.

XXVIII

Prigonire

Orĭ 'n cotro mă'ntorc cu gîndul
De amintirea-ţĭ daŭ...
Cînd scriŭ ceva, mă trage rîndul
Ascunsul să'l trădaŭ;
Iar cînd grăesc, frumosu-ţĭ nume
Umblă pe buze-iubit.
Sufletul meŭ din greŭ te simte,
Izvor de dragĭ comorĭ,
Şi ca un munte-apeşĭ pe minte;
Dar muntele-ĭ de florĭ.

XXIX

Te iubesc

Te iubesc cu vastu-mĭ cuget
Ce cuprinde omenirea,
Şi vra să pătrundă viaţa
Cum desfăşură gîndirea.

Te iubesc cu al meŭ suflet
Ce se'nalţă-n cerurĭ sus,
Şi de-acolo se revarsă
Peste lumĭ care-aŭ apus.

Dar din toate aceste dorurĭ
Nicĭ că este dor maĭ mare,
De cît cel ce din inimă
Trece peste-a eĭ hotare,

Şi se varsă ca un fluviŭ
Care matca-şĭ depăşeşte,
Coperind ca un deluviŭ
Tot ce'n mine adînc trăeşte.

XXX

Fund de suflet, fund de mare

Durerile cu cît maĭ greŭ pe suflet îl apasă
Cu atît maĭ mult ele'n adînc spre fundul luĭ se lasă,
Şi apa măreĭ cea maĭ grea se trage tot în jos,
Bătînd cu'n strat de-amare sărĭ podişu-ĭ lunecos.
In faţa eĭ rămîne doar ea limpede, senină,
Lăsînd să vadă valul greŭ prin prizma-ĭ cristalină,
Precum în suflet omenesc, prin strat de voie bună,
S'aud în depărtărĭ adîncĭ cum patimile tună....
Dar vaĭ de mărĭ cînd vîntul păn' în fund le biciueşte,
Şi vaĭ de suflet cînd Amor tot mîlu-l răscoleşte!

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

De mă iubeşti....

De mă iubeştĭ mi-o spune iubito ca să ştiŭ;
Eŭ văd că mor de doru-ţĭ şi-n suflet simt pustiŭ.
Cum soarele se-nalţă pe-o mare agitată,
Aşa răsaĭ în minte-mĭ de gîndurĭ zbuciumată;
Precum scîntee noaptea sub razele de lună,
Aşa îmĭ daĭ viaţă cînd suntem împreună.

Cînd tot ce mă'ncunjoară e trist şi ne'nţeles
Tu singură mă mîngiĭ; eştĭ gîndul meŭ ales;
Tu vecĭnic rîzătoare ca luna luĭ April!
Mă mişcă-a ta privire şi plîng ca un copil.
In val să'neacă raza pornită din înalt;
In sufletul meŭ dorurĭ la gîndul tĕŭ tresalt.

Mi-e dor de clipa'n care întăĭ ne-am cunoscut
Să simt din noŭ vibrarea întâiuluĭ sărut;
Ca toamna care-aşterne cărările cu foĭ
Aşa simţirea smulge gîndirile din noĭ.
Dar sufletul nu poate să spună cîte simte.
Nicĭ versul să cuprindă orĭ cîte-mĭ trec prin minte.

Tu chip tăet din dalta măestreĭ vecĭniciĭ
Alăturea ca umbra în viaţa mea să fiĭ.
In ochiĭ tăĭ trăeşte eterna dimineaţă,
Tu floare 'nrourată şi plină de viaţă
Aşĭ vrea s'aprinzĭ scînteea duioaseĭ amintirĭ
S'ascult pe liră nota a ultimeĭ iubirĭ.
. . . . , ...
De mă iubeştĭ iubito mi-o spune ca să ştiŭ;
Că văd că mor de doru-ţĭ ş'in suflet simt pustiŭ.

Melancolie

Ce scurte-s zilele de toamnă şi pline de melancolie!
Îmĭ pare că se stinge-un suflet sub mantia de poezie.

Eŭ staŭ privind în largul zăreĭ; duioase gîndurĭ mĕ cuprind,
Pe cînd pe sus un cîrd de păsarĭ străbate cerul croncănind.

GH. GHIBĂNESCU

100 de Palme domneştĭ

In cetirea hotarnicelor vechĭ atât pentru case cât şi pentru moşiĭ, totdeauna găsim însemnată şi palma, cu care s'a măsurat locul. In vechile urice din secol al XV şi XVI-lea nu găsim făcute hotarnicile de cât după semne naturale: şanţurĭ, movile, stejarĭ cu bourĭ; nu era în practică atuncĭ precisiunea distanţeĭ. Se însemnaŭ în acte mărginile loculuĭ şi nu se trecea distanţa de la un punct la altul.

Precisiunea aceasta a distanţelor s'a inceput în secol al XVII-lea, cătră sfârşit, şi o găsim în deplină desvoltare în secol al XVIII-a.

Cu diferenţiarea serviciilor în stat s'a cerut de la boeriĭ hotarnicĭ, între care în primul loc eraŭ *vorniciĭ de poartă*, să dea cea maĭ mare precisiune în acte, ca să ştie divanul ce hotăreşte. Ba după sobornicescul hrisov din 1785 s'a reglementat acest lucru ca ceva obligator. Ca urmare uneĭ ast-fel de legiferărĭ s'a simţit nevoia de şcolĭ de inginerie hotarnică, ceea ce s'a şi făcut prin şcoala luĭ Asaki din 1813.

Răzeşiĭ stăpîneaŭ moşiile lor după spiţe. Fie-care răzeş ştia că are drept la atăta parte din sat, fără să-ĭ ştie dimensiunile în cifre, ci numĭ pe teren, dacă nu chiar acolo era ceva ilusoriu. Toate zapisele răzeseştĭ spun că se vinde *atăta* parte din *atăta* parte, partea din *sus* orĭ din *jos*. Cu asemenea sistem primitiv nevoia măsurilor exacte era foarte slab simţită.—Dar şi răşluirile s'aŭ putut face lesne, nefiind măsură precisă.

Maĭ era la răzeșĭ împărțirea în *pămînturĭ și bătrînĭ*. Nicăirea nu se spune în actele vechĭ, care era întinderea unuĭ bătrîn orĭ unuí pămînt. Totul atârna de la spițe. De aceia spițele răzeseștĭ nu eraŭ acte *genealogice*, ci acte de *curgerea moștenireĭ răzeșiilor*.

Ca să se pună capăt abusurilor cu hotărniciile, domnia a simțit nevoia să pună cot și stînjen domnesc în visteria țăriĭ, să-l săpe pe turnul luĭ Sf. Nicolae cel domnesc și să dea poroncí pentru o dreaptă măsură, atâta cât se putea cere de la vechile măsurĭ sprijinite pe *palmă, pe pas* și pe *funiĭ*.

«Inceputul de toate măsurile, zice Amfilohie în Aritmetica sa din 1795, este un grăunte de orz, numindu-l linie plină. 4 de aceste linii orĭ grăunțe fac un deget; 4 degete fac un lat de mână; cu 3 laturĭ de mână orĭ 12 degete *fac un picĭor, că noĭ numim o palmă domnească*», cu 6 de aceste picioare orĭ palme fac pasu geometric».

In Aritmetica sa ne dă măsura unuĭ deget din palma domnească din Moldova; „și luând sama, continuă Amfilohie, cum face norodul măsurĭ, aflând și pe oare care față de m'aŭ încredințat, cum are măsura de palma domnească dreaptă, *care se află însemnată pe fier în visteria curțeĭ domneștĭ în Eșĭ*, și luind am împărțit în 12 degete după obiceiŭ, și aflând măsura degetuluĭ după cum s'a arătat maĭ sus, l'am atocmat cu a Romiĭ și Parijulnĭ, și de cât a Parijuluĭ vine maĭ mică, *iar cu a Romeĭ vine tocma*, că este o minune cum s'aŭ păzit întru această țară o măsură atâta de veche, potrivindu-să cu măsurile luĭ Vespasian împărat" (apud Lambrior «Carte de Cetire» 213) *.

S'au scris cîte-ceva despre măsurătorile vechĭ, de care țărănimea încă face us și azĭ la cîmp; dar parte documentală istorică prea puțină s'a adunat.

Uricarul luĭ Codrescu e plin de hotarnice de pămînt, căcĭ bătrînul căpătase în cele din urmă o deosebită dragoste pentru asemenea acte; El a dat echivalente palmeĭ domneștĭ în *quadrațĭ* tipograficĭ. Era maĭ ușor s'o fi dat în metri și milimetri.

Dl. N. Roiu, fost șef al Arhiveĭ Statuluĭ din Iașĭ, a colaționat din cîte acte vechĭ i-aŭ trecut prin mina peste 100 palme

---

1). Nota. Canina ne dă aceste întinderĭ măsurilor vechĭ romane: „il piede Capitolino 0m294; il piede Capponiano 0m.298, il piede Cossusiano 0.297; il piede Ebuziano 0m297; il piede Vaticano 0.295; il piede Porta Latina 0m296. Media par il piede antico romano. 0m.296. Il digito=0m·018; l'oncia=0m.024; il piede=0m296; il passo=1m.480. la pertica=2m.960, lo stadio=184m.900; ed il miglio=1480m. (apud. Hasdeu „Lumina" Iașĭ 1863. 58.

vechĭ, cari presintă o foarte mare varietate, de şi maĭ toate îşĭ zic a fi *palme domneştĭ*.

Bătrîniĭ noştri obişnuiau a măsura cu *funia*; de obiceiŭ funia o faceaŭ de *20 de paşĭ;* iar pasul de *6 palme*, saŭ picioare. Cum piciorul avea 12 degete, pasul venea 240 degete, iar funia 4800 degete, saŭ 19200 liniĭ pline, adică grăunţe de orz, puse unul lîngă altul.

Dacă palma se deosebia una de alta, diferinţa de la o funie la alta era vădită. De luăm numaĭ palmele domneştĭ găsim diferinţa până la 3 centimetri; la o funie ar veni diferinţa de 3m.60.

Eraŭ 2 felurĭ *de palme*: *domnească* şi *proastă*. Apoĭ acestea variaŭ după boeriĭ hotarnicĭ, după localităţĭ, aşa că nu se poate da o măsură exactă de lungimea eĭ. Uniĭ domnĭ ţineaŭ să impună o palmă maĭ lungă, alţiĭ ceva maĭ scurtă. După cum varia *palma*, varia şi *pasul*. Adesa orĭ cetim: şi s'a făcut funie de 20 paşĭ *de om de mijloc*».

Complectăm cele zise, dînd pe scurt măsurile celor peste 100 de palme, din colecţiunea d-luĭ Roiu

1) Hotarnica Ciurileştilor, ţin Tutova din 1776 «funie de 20 stînjenĭ; stînjenul de 8 palme domneştĭ»: Hotarnic Stefan Mircea vornic de poartă. Palma=0m.285; decĭ 1 stinjen=2m.280; funia=45m.600.

2) Hotarnica uneĭ case din Iaşĭ, podul Hagioaeĭ, din 1757 «cu stînjen de 8 palme» hotarnic Stefan Popăscu, vornic de poartă. Palma=0m.230; stînjenul=1m.840.

3) Hotarnica Mirceştilor a Spătăresiĭ Safta Roset din 1804 «stînjen domnesc de 8 palme». Hotarnicĭ: D. Sturza vel vornic; C. Conaki comis, Palma=0m.271; stinjenul=2m.168.

4) Hotarnica Dumbrăviţiĭ, ţin. Putna a luĭ S. Catargiu din 1827 «stînjen prost cu palmă însemnată în hotarnică» palma=0m.255; stînjenul prost=2m.040.

5) Idem hotarnica Dumbrăviţiĭ, Dămiceniĭ, Sineştiĭ şi Umbrăreştiĭ a luĭ Stefan Catargiu, ţin. Putneĭ din 1827 «stinjen de 8 palme gospod». Palme=0m.264; stînjenul=2m.112.

6) Hotarnica Costeştilor a polcovniculuĭ Miron Vrînceanu, ţin. Tutoveĭ din 1827 «funie de 24 paşĭ; pasul de 6 palme». Hotarnic V. Blăniţă căpitan, vornic de poartă. Palma=0m.244; stînjenul=1m. 952; pasul=1m.464; *funia 35m.136.*

7) Hotarnica Spinenilor medelniceruluĭ Ioniţă Burki, ţin.

Fălciuluĭ din 1802 «stînjen de 8 palme domneștĭ» Hotarnic Gh. Talpiș vornic de poartă. Palma=0m.260; stînjenul=2m.080.

8) Hotarnica uneĭ case Iașĭ, Muntenimea de Sus, a Marieĭ Vorn. Apostol din 1785 «stînjen de 8 palme gospod». Hotarnicĭ Stefan Ciogole și Ion Rale vornicĭ de poartă. Palma=0m.271 ; stînjenul=2m.168.

9) Hotarnica loculuĭ din Iașĭ, a luĭ Gh. Cachi, din 1824 «stînjen gospod». Hotarnicĭ Costin Ghiughea vornic de poartă. Palma=0m.275; stînjenul=2m.200.

10) Hotarnica, via Liubobraticĭ Lazar de la Cîrlig, din 1828 «stînjen de 8 palme gospod». Hotarnicĭ, Chirica Stamati ban ; M. Mille vornic de poartă. Palma=0m.272 ; stînjenul=2m.176.

11) Hotarnica loculuĭ Marieĭ luĭ Ilie Croitor arman, din Iașĭ, Căcaina, din 1825 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic C. Timircan, vornic de poartă. *Palma=0 m. 279 ; stînjenul=2.232.*

12) Hotarnica Zabolotenilor a medelniceruluĭ Stefan Feștilă din 1778 «funia de 40 stinjenĭ, și stănjenul de 8 palme gospod». Hotarnicĭ I. Pilipovskie și Grigore Beldiman vornicĭ de poartă. Palma=0.m.270 ; stînjenul=2m.160 ; *funia=86m.400.*

13) Hotarnica Rădenilor, Iașĭ din 1776. Hotarnic N. Mămăligă vornic de poartă. Palma=0m.362 stînjenul=2m.096.

14) Hotarnica Zabolotenilor partea Cogălniceanuluĭ, din 1765 «palma luĭ Ioniță Bantaș, diac za divan“ stănjen de 8 palme domneștĭ, funia de 20 stînjinĭ“. Hotarnic T. Lupu vornic de poartă. palma=0m.268 ; stînjenul=2m.144 : *funia=42m.880.*

15) Hotarnica Lăeștilor luĭ Dumitrașcu Iogofăt de taină, din 1783. „funia de 20 stînjinĭ, stînjen domnesc de 8 palme». Hotarnic Vidrașcu Canțir vornic de poartă. Palma=0m.255 ; stănjenul=2m.040 ; *funia=40m.800.*

16) Hotarnica loculuĭ luĭ Poliz zet (ginere) Egumenuluĭ Antim, din 1759. Hotarnicĭ Tiron vornic de poartă și V. Buhăescu biv. vel. paharnic. Palma=0m.223 ; stînjenul=1m.864. *palmă proastă,*

17) Hotarnica Varaticuluĭ. hatm. C. Ghica, din Iașĭ, din 1795. «otgon de 20 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme domneștĭ». Hotarnicĭ : Apostol Ciurdea căpitan, și Stefan Ciogole vornic de poartă, Palma=0m.273 stănjenul=2m.184 ; *otgonul=43m.680.*

18) Hotarnica Hrițcanilor stolniculuĭ Iordaki Canta din Iașĭ, din 1778 „otgon de 24 stînjenĭ, iar stănjenul de 8 palme gospod». Hotarnic Vidrașcu Canțir vornic de poartă. Palma=0m.264; stănjenul=2m.112 ; *otgonul=50m.688.*

19) Hotarnica unuĭ loc din Păcurarĭ, Iaşĭ, a mănăstireĭ Răşca din 1813. Hotarnic V. Bucur, vornic de poartă. Palma=0m.278; stînjenul=2m.224.

20) Hotarnica Stăneştilor vist. Iordaki Balş, ţin. Suceveĭ. din 1797 «otgon de 25 stînjinĭ, şi stînjenul de 8 palme gospod" Hotarnicĭ : Ion Cheşcu stolnic, I. Murguleţ pah, şi Ilie Sava porucinic. Palma=0m 266 ; stănjenul 2m.128 ; *otgonul=53m.200.*

21) Hotarnica Sinăuţilor ţin. Suceveĭ din 1798. «odgon de 20 stînjenĭ gospod». Hotarnicĭ : C. Mariş căpitan şi I. Ciucă. Palma=0.278 ; stănjenul=2m 224 ; *o gon=44m.480.*

22) Hotarnica loculuĭ din Cızmărie, Iaşı a hatm. A. Scorţescu din 1287 „stînjen gospod». Hotarnic Mihalachi Mîle, vornic de poartă. Palma=0m.272 ; stănjenul=2m.176.

23) Hotarnica Podolenilor biv. vel. log. Ion Cantacuzino, din 1779 «odgon de 25 stînjenĭ şi stînjenul de 8 palme gospod» Hotarnicĭ : Sandu Sturza spatar şi N: Hurmuzachi. b. v. paharnic. Palma=0m.275; stînjenul 2m.200 ; *odgonul=77m.000.*

24) Hotarnica unuĭ loc din Sf. Vinerĭ, Iaşĭ. clironomiĭ Gh. Alhaz din 1826 «stînjen gospod" Hotarnicĭ C. Mircea şi M. Mile vornicĭ de poartă. Palma=0m.278 ; stănjenul=2m.224.

25) Hotarnica Pochiĭ Dii şi Năneştilor postelniculuĭ Iordachi Dia ţin. Tutova din 1780 „funia de 20 st. şi stînjenul de 8 palme» Hotarnicĭ Iancu Greceanu biv. vel. paharnic şi C. Negrea b. v. stolnic. Palma=0m.275 ; stînjenul=2m.200 ; ***funia=44m.000,***

26) Hotarnica loculuĭ de vale de Palat. cu bezmău cătră Frumoasa, Iaşĭ, a vorniceseĭ Eufrosina Sturza din 1826. «stînjenĭ de 8 palme gospod». Hotarnic M, Mile vornic de poartă. palma=0m.275 ; stînjenul=2m.200.

27) Hotarnica Mărtineştilor, partea monahuluĭ Isaia Chitic nacealnic schituluĭ Ştioborănĭ, din 1823, Vasluĭ. Palma=0m.265 stînjenul=2m.120 ; *ceĭ* 60 stînjenĭ vînduţi luĭ N. Dimachi vel vornic fac 127m.200.

28) Hotarnica loculuĭ luĭ Gh. Argintariu, Iaşĭ, mahalaua fedeelor, din 1812, «stînjen de 8 palme gospod». Hotarnic V. Bucur vornic de poartă. Palma=0m.273 ; stînjenul=2m.184.

29) Hotarnica caselor Nastasă Casapu din Iaşĭ (azĭ penitenciarul), din 1780 «stînjen de 8 palme». Hotarnic Nic. Grosu, vornic de poartă. Palmă proastă=0m.210 ; *stînjen prost=1m.832.*

30) Hotarnica caseĭ V. Blanariu zet Cracaliţă (azĭ Peni-

tenciarul), muntenimea de sus, din 1767. Hotarnic Ion Mile vornic de poarta. *Palma proastă a lui Ion Milea vornicul 0.227*; stînjen prost=1m.832.

Idem aceeași palmă a luĭ I. Milea vornicul de poartă pentru casa luĭ C. Ciubotarul sin babeĭ Catrineĭ din 1766 (azĭ penitenciarul).

31) Hotarnica unuĭ loc de casă în Iașĭ din dosul școaleĭ Evreeștĭ, a Smarandeĭ Toma Șlicariu din 1823 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic C. Timircan vornic de poartă. Palma=0m. 275; stînjenul=2m.200.

32) Hotarnica caseĭ Gh. Țintilă la 40 sfințĭ, Iașĭ, din 1780 «stînjen de 8 palme gospod». Holaruicĭ Ion Pilipovskie și N. Grosu vornicĭ de poartă. Palma=0m.°71; stînjenul=2m.168.

33) Hotarnica loculuĭ Ralu Moruz, Muntenimea de sus. Iașĭ, din 1838 «stînjen gospod pe 8 palme». Hotarnicĭ H. M. Spatar și C. Harhaz Candidat. Palma=0m.277; stînjenul=2m.216.

34) Hotarnica caselor Alex. Sturza lîngă Sf. Spiridon, date schimb log. C. Ghica din 1816 «stînjen gospod de 8 palme». Palma=0m.182; stînjenul=2m.256-

35) Hotarnica caseĭ pr. Andreĭ, Păcurarĭ, Iașĭ, din 1837 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic Ioan Popovicĭ vornic de poartă. Palma=0m.280; stînjenul=2m.240.

36) Hotarnica loculuĭ gospod a preut. Andreĭ de la Prapadoamna din 1820 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic Vasile Bucur vornic de poartă. Palma=0m.274; stînjen=2m.192.

37) Hotarnica Budeștilor, țin. Cărligătura din 1716 «funia de 10 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme, *palma luĭ Savel uricariul*» Hotarnic P. Bene vornic de poartă supt I.Sturza V. V, Palma=0m.235. stînjenul=1m.880.

38) Hotarnica caseĭ Irimia Samson, Iașĭ, Muntenimea de mijloc, din 1805 «stînjen de 8 palme gospod». Hotarnic D. Jăverdean vornic de poartă. Palma=0m.280; stînjen=2m.240.

39) Hotarnica Budeștilor, țin. Iașĭ, din 1808. Hotarnic Hrisoverghi comis, V. Bucur vornic de poartă. Palma=0m.225; stînjen=1m.700.

40) Hotarnica caseĭ log. Iordachi Catargiu, din Iașĭ. 1842 «stînjen gospod de 8 palme». Palma=0m.274; stînjenul=2m.192.

41) Hotarnica caseĭ Mateĭ Duca, Podul vechiŭ, Iașĭ, din 1831 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic V. Pădure vornic de poartă. Palma=0m.272; stînjenul=2m.176.

42) Hotarnica caseĭ luĭ Adam croitorul din Iaşĭ, *mahalaua Boghiuluĭ*, 1841, Hotarnic Volcinschi clucer asesorul judecătorieĭ ajutătoare ; Palma=0m.271 ; stînjenul=2m.168.

43) Hotarnica Guzări şi Scurţi, din 1786 «stînjen de 8 palme gospod». Hotarnic Iordachi Bădros. Palma=0m.263 ; stînjenul=2m.105.

44) Hotarnica caseĭ Andreĭ Bâgu, Iaşĭ 1764 în *dosul tîrguluĭ Făineĭ* «stînjen de 7 po! palme, palma luĭ Nicolaĭ Tiron vornic de poartă din 1742». Hotarnic Simion Arămăscul vornic de poartă. Palma=0m.234 ; stînjen prost 1m.805.

45) Hotarnica uneĭ case, Iaşĭ, Muntenimea de jos din 1812 «stănjen de 8 palme gospod după hotarnica luĭ Andreĭ Mogâldea şi Stefan Ciogoli vornic de poartă din 1785 Oct. 28». Hotarnic V. Bucur vornic de poartă Palma=0m.262 ; stînjenul=2m.096.

46) Hotarnica caseĭ jidovuluĭ Iţic Kanner cu bezmăn mr. Bărboiul, Iaşĭ 1844, «stînjin gospod de 8 palme". Palma=0m.275; stînjenul=2m.200.

47) Hotarnica caseĭ Petcu Stoian vtori visternic, Iaşĭ, mahalaua Broştenĭ, din 1845 «stînjen de 8 palme gospod». Palma =0m 275; stînjenul 2m.200. Hotarnic A. Ciurea Serdar,

48) Hotarnica caseĭ fraţilor Ilie şi Răducanu Botezatu, Podul-vechiŭ, Iaşĭ, 1823 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic C. Timircan, vornic de poartă. Palma=0m.273; stînjenul 2m.184.

49) Hotarnica Petreştilor, ţin. Roman. a logof. M. Scorţescu, din 1784 «funie de 20 stînjinĭ, stînjenul de 8 palme gospod». Hotarnic Ion Rale vonic de poartă, Gh. Leondari şi Savel mazil. Palma=0m.270 ; stînjenul=1m.160 ; funia 43m.200.

50) Hotarnica loculuĭ luĭ Căpan scripcariu, Iaşĭ supt curtea Domnească pe iaz, din 1825 „stînjen gospod de 8 palme" Hotarnic M. Mile vornic de poartă. Palma=0m.263 ; stînjenul=2m.104.

51) Hotarnica unuĭ loc în Brăhărie de vale de uliţa Hagioaeĭ, şi din sus de Vovidenie a luĭ Sandu nepot luĭ Pavel Alevra şi Smarandeĭ femeia luĭ C. Alevra, Iaşĭ 1783 „stînjen de 8 palme după hotarnica din 1766» Hotarnic C. Botezatu, vornic de poartă. Palma=0m.247 ; stînjenul prost=1m.976.

52) Hotarnica moşiilor Sîrbiĭ, Roşcaniĭ, Moineştiĭ şi Saca ţin. Covurluĭ a luĭ Vasile sin Gheorghe psalt la Treĭ Ierarhĭ, Iaşĭ, 1820, «funia de 10 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme gospod».

Hotarnic Andreĭ Ene, vornic de poartă. Palma=0m.270 ; stînjinul=2m.160 ; *funia=21m.600.*

53) Hotarnica Oneştillor din Basarabia. 1781 «odgon de 45 stînjenĭ, şi stînjenul de 8 palme gospod». Hotarnic Săndulachi b. v. stolnic. Palma=0m, 284 ; stînjenul=2m.280 ; *odgonul=102m·600.*

54) Hotarnica Băicenilor, Iaşĭ, a luĭ Toma Cozma, 1781. Hotarnic Ioan Gordul vornic de poartă. Palma=0m.249 ; stînjenul prost=1m.992.

55) Hotarnica loculuĭ luĭ Ioniță Munteanul Herestegiŭ de vale de zidul şi başca Curțiĭ gospod, 1830. «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic C. Ghiughea vornic de poartă. Palma=0m.266 stînjenul=2m.128.

56) Hotarnica loculuĭ Frăsineĭ fata luĭ Gavril Caracaş medelnicer. podul Hagioaeĭ. Iaşĭ, 1812. Palma=0m.230 ; *stînjen prost=1m.840.*

57) Hotarnica loculuĭ Ilincăĭ Sterea Gheorghiu, mahalaua Broştenĭ, Iaşĭ, 1823 „stînjen gospod de 8 palme". Hotarnic un vornic de poartă. Palma=0m.273 ; stînjenul=2m.184.

58) Hotarnica moşieĭ Bozieniĭ, Vasluĭ, 1779, «*fnnia de 20 paşĭ, şi pasul de 6 palme de om de mijloc*" Hotarniciĭ V. Buhle şi Sandu Păncescu. Palma=0m.269 ; *pasul=1m.614 ; funia=32m.280.*

59) Hotarnica moşieĭ Țuțcanĭ a fraților Țuțcăneştĭ, Neamț, 1774 «odgon de 12 paşĭ—*adică un pămînt*—şi pasul de 6 palme, *palma luĭ Anghelută*». Hotarnic Anghelută Agaricĭ vornic de poartă. Palma=0m,245; *pasul=1.470; odgonul*—**adică pămîntul**=17m.640.

60) Hotarnica emaşuluĭ oraşuluĭ Iaşĭ, 1828, „*se începe din margina moşieĭ Frumoasa, din movila Saranda, moşia Sf. Ioan şi în jos prin gura Socoleĭ şi tot în jos pe supt deal pe şesul Bahluiuluĭ, unde zice în hrisov pe şes printre gîrlele ce ar fi fost atuncĭ şi prin gura văiĭ Cozmoaeĭ şi tot în jos prin gura văiĭ Vlădicenilor prin mijlocul uneĭ țarinĭ a tor şi tot în jos pe supt deal la o peatră hotar drept piscul gol lîngă drumul mare, hotarut moşieĭ Sf. Ioan, tot şesul Bahluiuluĭ ce saŭ dat din vechiŭ emaş orăşenilor şi saŭ aflat 2992 stînjenĭ gospod în lung, adecă 700 stînjenĭ ceirul gospod; 1422 stînjenĭ fînațul din emaş oprit de pîrîtor moşieĭ Sf. Ioan*». Hotarnic C. Timircan vornic de poartă. Palma=0m.270 ; stînjenul=2m.160 Tot imaşul=2992 stînjenĭ=6362m.720.

61) Hotarnica moşieĭ Costeşti, Tutova a luĭ Ioniță V. Malcocĭ poruşnic. din 1817 «funia de 24 paşi, şi pasul de 6 palme proaste». Hotarnic Pascal Gane vornic de poartă şi Irimia Polcovnicul. *Palma=0m.210 : pasul=1m 314 ; funia=31m.536.*

62) Hotarnica Brătuleştilor Logof. Anastasă Scorţăscu, Roman, 1790. «stînjen de 8 palme» Hotarnic Ioniţă Ene vornic de poartă. Palma=0m.273 ; stînjen=2m.184.

63) Hotarnica Bălăşeştilor Vovrieştilor a sulger. Leon Nacu Vasluĭ 1802 «stinjen de 8 palme gospod» Hotarnic Gh. Talpeş vornic de poartă. Palma=0m.265 ; stînjenul=2m.120.

64) Hotarnica Cârsteştilor, Cărligătura, a luĭ Iordachi sin Jicu, 1771 «odgon de 30 stînjenĭ, şi stînjenul de 8 palme". Hotarnic Sandu Ilie jicnicer. Palma=0m.260 : stînjenul=2m.080 ; *odgon=62m.400.*

65) Hotarnica loculuĭ pe care s'a zidit biserica din Lărgăşenĭ, 1803, Mart 31 «52 tălpĭ cîte 19 coţĭ lungul şi într'o muche o palmă domnească, şi *în altă muche o şchioapă bună».* Palma=0m.263 ; stînjenul=2m.104; *şchioapa=0m.180.*

66) Hotarnica loculuĭ pr. Mafteĭ ot Vovidenia, în dosul Sf. Spiridon 1778, (Cicerschi Franţ, azĭ Camera mortuară). „stinjen de opt palme a vornicilor de poartă St. Popescu, Tanasă Meleghi şi Ioan Meleghi din 7263 (1755)». Hotarnic Vidraşcu Canţir vornic de poartă. Palma=0m.234 : *stînjen prost=1,872,*

67) Hotarnica Mihălăşenĭ, Dorohoĭ a vel vist. Ioniţă Paladi 1763 „odgon de 30 stînjenĭ, şi stînjenul de 8 palme«. Hotarnicĭ Toader sulger, şi M. Talpă vornic de poartă. Palma=0m.234 ; stînjenul=1m.872 ; *odgonul=56m.260.*

68) Hotarnica Burdujenilor (Coropcenĭ) ţin. Soroceĭ a Mr. Neamţuluĭ, 1764 «odgon de 40 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme, *palma luĭ Lupu Hadîmbu vornic de poartă.* Palma=0m.243 ; *odgonul=77m.760.*

69) Hotarnica Dărcăuţiĭ a mitropolieĭ, ţin. Soroceĭ, şi Haliciul a Mr. Neamţuluĭ din 1767 «funia de 40 stînjenĭ, şi stînjenul de 8 palme gospod». Palma=0m.260 ; *stînjenul=2m.080* ; *funia=83m.200.*

70) Hotarnica caseĭ M. Hârtie, Iaşĭ, Muntenimea de gios, 1793 „stînjen pe 8 palme gospod", Hotarnic Stefan Ciogole vornic de poartă. Palma=0m.268 ; stînjenul=2m.144.

71) Hotarnica loculuĭ Condurachi Boghiul. Iaşĭ, Muntenimea de sus, 1781 „stînjen de 8 palme drept». Hotarnic Ioan Anghel

vornic de portă. Palma=0m.238 ; *stînjenul=1m.904 prost.*

72) Hotarnica Negreştilor a Mogildeştilor, din 1765 «funia de 24 paşĭ şi pasul de 6 palme». Hotarnicĭ I. Cuza b. v. stolnic şi St. Popescu vornicĭ de poartă. Palma=0m.234; pasul= 1m.404; *funia=32m.796.* «Precum s'au adeverit prin scrisorĭ ce aŭ cumparat Simion Mogildea de la Simion Băisanul din 7151 April 12» «măsurile în gios a Răzeşilor s'aŭ aflat 114 funiĭ, latul moşieĭ din piatra ce este hotar în vălce, în margina din sus şi până în *Durduc„.*

73) Hotarnica moşieĭ Lublenitu, Soroca, 1795 «funia de 25 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme gospod după hotarnica din 7268». Hotarnicĭ Iordachi Crupenschi b, v. stolnic şi Iordachi Leon căminar. Palma=0m.275, stînjenul=2m.200 : *funia=55m.000.*

74) Hotarnica Tîrguluĭ Soroca, locul gospod, 1781 „funia de 30 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme gospod». Palma=0m.272 ; stînjenul=2m.176 ; *funia=65m.280.*

75) Hotarnica loculuĭ Mârzeĭ bacalu, mahalaua Măjilor, din Iaşĭ, zestre de la Cristea Buznea, lîngă locul Sафteĭ Rusetoaia. 1777 «stînjen de 8 palme gospod». Hotarnic Vidraşcu Canţir vornic de poartă. Palma=0m.268 ; stînjenul=2m.144.

76) Hotarnica moşieĭ Pustiul, a Sf. Spiridon, ţin. Soroca, 1786 «odgon de 30 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme gospod». Hotarnicĭ V. Râşcov, D. Vrancea şi Andreĭ Mazan. Palma=0m.569; stînjenul=1m.152 ; *odgonul=64m* 560.

77) Hotarnica Spinenilor, din Fălciu a Medeln. Ioniţă Burki din 1802 „stînjen de 8 palme gospod». Hotarnic Gh. Talpiş vornic de poartă. Palma=0m.259; stînjenul=2m.072.

78) Hotarnica Brânzenilor, Soroca a vorn. Manolaki Konaki, 1799 „funie de 20 stînjenĭ; stînjenul de 8 palme gospod». Hotarnic Gh. Iuga vornic de poartă. Palma=0m.270 ; stînjenul 2m.160 ; *funia=43m.200.*

79) Hotarnica loculuĭ N. Pascu, uliţa Hagioaeĭ, Iaşĭ 1831. Hotarnicĭ V. Pădure şi I. Popovicĭ vornicĭ de poartă. Palma= 0m.229, *stînjen prost* 1*m.832.*

80) Hotarnica moşieĭ Cârna a Mr Răchitoasa, 1802 «stînjen cu palma jiniceruluĭ Gr. Stupu şi a căp. Ioniţă Vărlan». Palma =0m·245, *stînjen prost 1m.960.*

81) Hotarnica Hărmăneştiĭ, Tutova, 1797 «funie de 20 stînjenĭ, stînjenul 8 palme gospod». Hotarnic Toma Badea ; Man.

Lupașcu și Gavril Zorilă. Palma=0m.267 ; stînjenul=2m.136 ; *funia=42m.720.*

82) Hotarnica Hudicenilor a v. vist. Mateĭ Canta ţin. Fălciŭ din 1792. «funia de 20 stînjenĭ- stînjenui de 8 palme gospod». Hotarnicĭ Stefan Ciogole vornic de poartă. Iacov Episcopul Hușilor. Palma=0m.274 ; stînjenul=1m.192 funia=43m.848.

83) Hotarnica caselor log. Dracachi, Iașĭ, 1807 «stînjen de 8 palme gospod» «iar alt loc a Mr. Dancu tot în acea hotarnică s'a măsurat cu palmă proastă». Palma gospod=0m.276, stînjenul=2m.208. *palma proastă=0m.205 stînjen prost=1m.640*

84) Hotarnica Rădenilor răzășască Iașĭ 1766 «odgon de 20 stînjenĭ, stînjenul de 8 palme, *palma vorniculuĭ de poartă».* Hotarnicĭ Gavril Mămăligă vornic de poartă. Palma=0m.263; stînjen=2m.104 ; *odgonul=42m.080.*

85) Hotarnica caseĭ N. A. Calimah ulița mare, Iașĭ 1828 „stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic V. Pădure, vornic de poartă. ginerele luĭ N. Calimah. Palma = 0m.265 ; stînjen = 2m.120.

86) Hotarnica caseĭ lîngă biserica Albă, a luĭ N. Camaraș, Iașĭ 1800 «stinjen 8 palme domneștĭ» Hotarnic Gh. Táutu vornic de portă. Palma=0m.272 stînjenul=2m.176.

87) Hotarnica caseĭ visterniceseĭ Ecaterina Iancu Leu «măsură în coțĭ», Hotarnicĭ, Calfa Andonim, Sandulachi Anastasiu sardar, Gr. Drama sulger, după porunca luĭ N. Roset log. Iord. Balș vist. C. Ghica hatman (1800—1805 ?).

88) Hotarnica moșieĭ Pustiu (Singureni), ţin. Soroca pe Răut a Sf. Spiridon «palmă gospod» Hotarnic Gh. Beldiman, biv. vel ban și Grigoraș biv staroste de Soroca. Palma=0m.269 stînjenul=2m.152.

89) Hotarnica siliștei Mirceștĭ și Cozmeștĭ foaste a log. M. Sturza, apoĭ a comis. C. Conaki din 1804 „stînjen domnesc» Hotarnic D. Sturza spatar. Palma=0m.271 ; stînjenul=2m.168.

90) Hotarnica Movilenilor și Heleștenilor a log. M. Sturza Hăbășeștiĭ a ban. Iord. Milu, din 1804 «stinjen gospod». Hotarnic D. Sturza vornic. Palma=0m.170 ; stînjenul=2m.160.

91) Hotarnica unuĭ loc a Golieĭ, ulița Băibăcărieĭ (din vechĭ Carvasaraua), Iașĭ, din 1825 «stînjen gospod de 8 palme». Hotarnic Mihalaki Milea. Palma=0m.235. stînjenul=2m.225.

92) Hotarnica caselor din Podu-Lung, Iașĭ, din 1843 «stînjen de 8 palme *a hotarniceĭ din 1780 a vorniculuĭ N Grosu“.* Palma=0m.235. stînjenul=1m.880.

93) Hotarnica Ciharuluĭ, Tecucĭ. din 1836. Hotarnic vtori vist. Serdar Botezatu. Palma=0m 270 stînjenul=2m.160.

94) Hotarnica Beneştilor, Tecucĭ din 1778. Hotarnicĭ C. Negrea b. v. stolnic, Manolaki Conaki biv. vel stolnic şi Stefan Abaza b. v. medelnicer. Palma=0m.236 stînjenul=1m.888.

95) Hotarnica Mileştilor, Tecucĭ, a Posteln. Iordaki Giurgea. Hotarnic Gh. Zota pitar. Palma=0m.285, stînjenul=2m.280.

96) Hotarnica Cociorvenilor, Tecucĭ, 1798 «funia de 20 stînjenĭ; stînjenul de 8 palme gospod». Palma=0m. 261, stînjenul=2m.088, *funia=41m,760.*

97) Hotarnica Iveştiĭ, Tutova, 1760 «stînjennl de 8 palme» Palma=0m.270 stînjenul=2m.160.

98) Hotarnica Furceniĭ, Tecucĭ, 1841, «funia de 24 stînjenĭ, de cîte 8 *palme proaste*". Palma=0m.244, stînjenul=1m.952, *funia=46m.848.*

99) Hotarnica unuĭ loc din mahalaua Broştenĭ, Iaşĭ (numit şi podu noŭ (azĭ Podu lung), a luĭ Stavăr vornic de poartă Palma=0m.262 stînjenul=2m.096.

100) Hotarnica Schileştilor, Covurluĭ, din 1826 «palma din 7281 Aug. 8 a luĭ C. Sturza b. v. spatar, şi Antohi Coroĭ b. v. căpitan». Palma=0m.248 stînjen=2m.984.

Iată următorul tabloŭ al mărimeĭ palmelor.

A) **Palme domneştĭ:**

1) 0m.285 (aniĭ 1776, 1781).
2) 0m.282 (an. 1816).
3) 0m.2^80 (an. 1805, 1839).
4) 0m.179 (an. 1825).
5) 0m.278 (an. 1798, 1813, 1825, 1826).
6) 0m.277 (an. 1838).
7) 0m.276 (an. 1807).
8) 0m.275 (an. 1779, 1780, 1795, 1823, 1825, 1826, 1844, 1845)
9) 0m.274 (an. 1794, 1820, 1845).
10) 0m.273 (an. 1790, 1794, 1812, 1823, 1841).
11) 0m.272 (an. (1781, 1800, 1827, 1828, 1831).
12) 0m.271 (an. 1780, 1785, 1804).
13) 0m.270 (an. 1760, 1778, 1784, 1799, 1804, 1820, 1828, 1836).
14) 0m.269 (an. 1779, 1786).
15) 9m.268 (an. 1765, 1777, 1793).
16) 0m.267 (an. 1797).
17) 0m.266 (an. 1799, 1830).

18) 0m.265 (an. 1803, 1823, 1828).
19) 0m.264 (an. 1778, 1827).
20) 0m 263 (an. 1766, 1786, 1807, 1825).
21) 0m.262 (an. 1776, 1785, 1786).
22) 0m.261 (an. 1798).
23) 0m.260 (an. 1767, 1771, 1802).
24) 0m.259 (an. 1802).
25 0m.255 (an. 1783).

B. **Palme proaste**

1) 0m.205 (an. 1807).
2) 0m.219 (an. 1817).
3) 0m.225 (an. 1808).
4) 0m.227 an. 1767).
5) 0m.229 (an. 1780, 1831).
6) 0m.230 (an. 1757).
7) 0m.233 (an. 1759).
8) 0m.234 (an. 1645, 1742, 1763, 1778).
9) 0m.235 (an. 1716, 1780).
10) 0m.236 (an. 1778).
11) 0m.238 (an. 1781).
12) 0m.243 (an. 1764).
13) 0m.244 (an. 1827, 1841).
14) 0m.245 (an. 1774, 1802).
15) 0m.247 (an 1766).
16) 0m.248 (an. 1826).
17) 0m.249 (an. 1781).
18) 0m.255 (an. 1827).

Din tabloul de maĭ sus se vede că palma proastă varia de la 0m.205–0m.225, după cum era palma vorniculuĭ de poartă, cărĭ îşĭ purta palma în buzunar.

Un stînjen prost abia ajungea la 2m.040, limita inferioară fiind 1m.640. *Palma domnească cea maĭ mică* se confundă adesea cu *palma proastă cea maĭ mare*. In adevăr găsim amîndouă palmele avînd aceiaşĭ lungime de 0m.255; aceasta ne dovedeşte că extremităţile se atingeau şi decĭ trecerea de la palmă proastă la cea domnească s'a făcut fără saltare.

Intre limitele de 0m.204—0m.285 se învîrtesc toate palmele cu care s'aŭ măsurat în vechime pămînturile răzeseştĭ.

Vom complecta studiul nostru, cînd vom vorbi de vornicĭĭ de poartă, zişĭ şi *glotniĭ dvornicĭ*.

DARI DE SAMA

Un articol asupra Romîniei scris de G. P. Danilevski în 1866.

Tomul 23 al operilor cemplecte a scriitoruluĭ rus G. P. Danilevski conține: «*Scrisorĭ de peste hotare*» sub No. 14 pagina 183—191 se află articolul intitulat: «Дунайски княжество“ (Principate Dunărene), pe care în vedere conținutul săŭ il daŭ aci în traducție.

Principatele Dunărene

Toată lumea se grăbea spre marea, din cauza holereĭ, care izbucnise în Ecaterinoslav, Nicopol, Qerson, și Odesa.

La Odesa înziua pe 10 Iulie între altele s'aŭ respîndit zvonul despre victoria Italienilor lîngă insula Lissa, repurtată asupra Austriacilor. Iar consulul austriac a afișat pe la cafenele știrea contrarie, că adică, izbînda maritimă n'a fost a Italienilor ci a Austriacilor, Nu știaĭ ce să crezĭ. Odesa a fost mult maĭ dispusă să creadă în înfrîngerea Austriacilor; asemene se zvonea, că nu este posibil a pătrunde la Viena, de oare ce între Viena și Pesta calea ferată ar fi distrusă, și că prin urmare d'acolo nu vor maĭ circula vapoarele cu destinațiune pentru Galațĭ. Din această cauză mulțĭ din călătoriĭ sosițĭ se întorceaŭ prin Qerson spre Nord. Insă eŭ vroiam să mă conving, dacă este posibil saŭ nu, să ajung la Viena și să transitez prin ea. Mă duseĭ să mă informez pe la societatea de comerciŭ și de navi-

gație, la consulul austriac, la agentul navigațieĭ dunărene D. Ettinge (el este și consul bavarez), la bancherul Ephrusi, la redacțiile ziarelor din Odesa etc. In ziua de 11 Iulie nimene dintre eĭ nu știa să-mĭ spună ceva pozitiv. Atuncĭ mă hotărîĭŭ să plec și să fac o călătorie pe Dunăre.

Vaporul a pornit spre Galațĭ în sara zileĭ de 11. Pe bord se aflaŭ cîțĭ-va Grecĭ, un Rus din Tiflis, un Francez din Kiev, și încă cîțĭ-va Rușĭ din Odesa. Bărbațiĭ discutaŭ dispre victoria Prusacilor la Königgrätz, iar damele vorbeaŭ despre romanul cel noŭ al luĭ Th. Dostoevski, „Crimă și pedeapsă» și despre romanul excelent al luĭ Tolstoĭ: «Anul 1705". Noi ne desfătam cu privirea marginilor Balcanilor intinse până în Dobrogea, și a colinelor violete ale Tulceĭ și Isacceĭ, însă cu neplăcere ne uitam la malurile deșerte ale Dunăreĭ, acoperite numaĭ cu stuf; numaĭ icĭ colea vedeaĭ cîteva bordee construite de peatră, în care se aflaŭ soldațĭ turceștĭ cu pantalonĭ roșiĭ, cari făceaŭ strajă, și de la un timp în colo observaŭ malul romînesc. Pe malul Dunăreĭ lîngă Tulcea, se vedea un șirag de corturĭ verzĭ ale unuĭ lagăr mic, cu soldațĭ care își spalaŭ cămeșile în Dunăre, încunjurațĭ de o turmă de bivolĭ, împrăștiațĭ pe toată întinderea maluluĭ.

Și la Galațĭ izbucnise holera. Obiectul vorbelor tuturor era Laudanum și nux vomica. Tînăra grădină publică era deșartă. Toată lumea era cam zăpăcită; toțĭ vorbeaŭ șoptind. La ferestrele fotografilor, se vedea lîngă portretul prințuluĭ Carol de Hohenzolern și portretul principeluĭ Cuza și al soțieĭ sale.

„De ce maĭ expunețĭ pe Cuza ca în trecut, ba încă în ramă de aur și pictat în diferite colorĭ ?

„Maĭ știĭ ce se poate întîmpla ? Dar dacă se întoarce înapoĭ ? Ce are să fie atuncĭ ? Doară Napoleon poate să facă ce va vroi.

«Dar ce face Carol al vostru ?

„Tot se ocupă cu armata ! Banĭ nu sunt, pîne nu s'a făcut; grîul a căpătat rugină; cînepa s'a prăpădit; pretutindene satele sunt decimate de holeră; țăraniĭ sărăcesc pe zi ce merge și reprezintă o gramadă de cerșitorĭ ruinațĭ și uitațĭ de boerĭ,

despre calea ferată nicĭ uu se pomeneşte, iar palatul din Bucureştĭ îmulţeşte mereŭ armata. Acum avem 6 regimente de infanterie şi două de cavalerie. S'a respîndit zvonul, că Kotzebue al D-voastră a pornit să ocupe Principatele. Gazetele liberale «Trompeta» şi «Romînul» ameninţă, că armata noastră îl va întimpina şi urmează să luăm întreaga Basarabie. Solda nu s'a plătit armateĭ de mult; soldaţiĭ precum vedeţĭ, umblă în căldura cea mare cu haine de postav, căcĭ alte de pînză nu sunt. Mulţĭ leşină, fiind de gardă, şi cu toate acestea gazetele tot strigă despre eroiĭ «nopţeĭ militare de la 11 Februare şi despre Lecca şi Haralambie.... Eaca şi portretele lor».

«Dar ziarele D-voastre cîţĭ abonaţĭ aŭ» ?

«Romînul" are 2300; poliţia îl abonează cu deasila, „Trompeta» are 600; redactorul eĭ este Cesar Boliac, fost adjutant al luĭ Koşut. El scotea maĭ înainte ziarul "Buciumul» care a fost oprit de Cuza. Boliac este vestit prin faptul, că precum vorbesc alte ziare d'aicĭ, ar fi despoiat coroana S-tuluĭ Stefan pe care i'ar fi încredinţat'o Koşut, de petrile scumpe şi giuvaericale ce se aflaŭ pe ea.

In ziua de 12 Iulie pornirăm spre Pesta. Pe vaporul «Sofia" călătoreaŭ o mulţime de Romînĭ, atît negustorĭ, cît şi proprietarĭ, şi elevĭ din pensionul bucureştean Savicĭ; asemenea eraŭ şi cîţĭ-va emigranţĭ polonejĭ, între care se afla şi fiul luĭ Venceslas Rzewuski, Ebn-Emir-Gutan, care a trecut la religiunea muzulmană, cînd se afla în Arabia, şi despre care Mickiewicz cîntă în poezia sa «Faris". Tînărul Rzewuski acum este institutor privat în familia unuĭ proprietar mare din Moldova, cu care pleacă la nordul Dunăreĭ spre a lua ape; îĭ este dor de Rusia şi de mult doreşte să se întoarcă în ţară.

Pe la staţiunĭ se maĭ urcă pasagerĭ, în mare parte Grecĭ, Turcĭ şi Lipovenĭ.

Eată şi Karabunar (fontăna neagră), o proprietate cam de 200 desiatine, dăruită de sultan poetuluĭ Lamartine, căruĭ i-a maĭ dat tot în acelaşĭ timp şi Nedelgamar în Liban. Nedelgamar însemnează «casa bună».

«Dar Lamartine are oare veniturĭ d'acolo» ?

„Incă ce veniturĭ! Toate casele din Galaţĭ se fac din piatră de a luĭ Lamartine. Proprietatea aceasta se administrează foarte bine de doclorul Renauld.

Tot în partea stîngă (pe malul turcesc), se vede un sat foarte mare, cu nume de Bezdareştĭ, cu o populaţiune de 2000 Rascolnicĭ ruşĭ, aĭ căror ataman se numeşte Saznoţvetof. La mal se văd testemelele roşiĭ ale femeilor. Una din aceste femeĭ, îmbrăcată cu bluza albastră, spală rufe la Dunărea, bătîndu-le cu un lemn lat, ca şi în Rusia. Pe cîmpurile de prin prejur, se vede grăul auriŭ strîns în clăĭ. Pe la marginea satuluĭ, unde se află un loc pietros, alergaŭ treĭ caĭ murgĭ, formînd un cerc şi trierînd grăul împrăştiet pe pămint. Vaporul nostru mergea aproape de mal; iar un băet, îmbrăcat într'o bluză de cit, aflînduse pe luntre, caută să fugă de vapor ; glasul unuĭ bătrîn desbrăcat îĭ striga din stuh: Măĭ Ivan, oare dracul te duce sub nasul Neamţuluĭ!» Probabil va fi fost tatăl băetuluĭ.

Maĭ departe vine Cernavoda, orăşel pe malul turcesc, unde este capul caleĭ ferate spre Küstendge. Se văd zidurĭ albe făcute de piatră, iar pe cîmp o mulţime de fesurĭ roşiĭ, şi de golănime zdrenţuita, între care se văd şi feţele negre ale Arabilor, două treĭ uniforme ălbastre ale autorităţilor şi un soldat desculţ la strajă, cu fes în cap şi arma în mînă. Nişte maşine duc grăul scos din bărcĭ la deal, unde printr'o galerie aşăzată dedesupt se toarna deadreptul în vagoane, Acesta este acelaşĭ grăŭ, care acum se transportă din Principate la Kustendge, şi care în aniĭ 1857 şi 1860 a păgubit pieţele noastre de grîne din sudul Rusieĭ, de oare ce aceste nu aveaŭ mijloace de comunicaţie prin stepe, nicĭ legătura cu calea ferată.

La Cernavoda nu voiră să ne permită eşirea la mal, precum nicĭ la Silistra, unde Turciĭ aŭ înfiinţat o carantină de 15 zile contra noastră. Lucru straniŭ! Turciĭ se închid de Ruşĭ prin carantină! Dar prin cine oare ea s'a întrodus în Rusia?

Malurile romîne în privinţa frumuseţeĭ sunt inferioare malurilor turceştĭ, care sunt acoperite cu stîncĭ ridicate şi pădu-

roase. Malurile romîne îmĭ fac aspectul malurilor noastre nisipoase, sălbatice goale şi sărace ale rîuluĭ Don; aci nu sunt nicĭ pădurĭ, nicĭ stîncĭ, nicĭ sate pline de viaţă.

Ce ţintă oare a avut Cuza, şi care va fi fost efectul jurămintelor solemne ale Domnitoruluĭ Carol?

Pentru elucidare a acesteĭ chestiunĭ m'am adresat uneĭ persoane interesante, care călătoroea cu noĭ pe vaporul „Sofia». De statoră mic, uscăţiv, cărunt, cu ochĭ negri, barbişon alb à la Napoleon, musteţĭ albe, surtuc alb, botine galbene, cu stea pe pept, el şedea liniştit şi tăcut tot drumul de la Giurgiŭ, unde s'a îmbarcat, şi nu se scoborî de pe puntea vaporuluĭ nicĭ nu vorbea cu nimene. Acesta este generalul Neculaĭ Golescu, ex-ministru de interne al Principatelor pe timpul revoluţiuneĭ din 1848, şi ex-ministru de războĭŭ al guvernuluĭ provizoriŭ de la 11 Fevruarie până la 11 Maĭ 1866, care a detronat pe principele Cuza, îmĭ şoptise căpitanul austriac. A eşit apoĭ luna. O scenă lîngă cetatea Vidinuluĭ, unde un Grec bogat a fost pîcălit în călătoria sa, vînzîndu-i-se cu preţul unuĭ galbăn nişte tutun din cea maĭ proastă specie, precum şi un incendiŭ ce izbucnise într'un sat pe malul romînesc pe lîngă Calafat, mă favorizară, ca să mă pot apropia de d. Golescu, şi să fac cunoştinţă cu dînsul. Vorba între noĭ s'a început maĭ întăiŭ cu discuţia asupra noilor lagăre de 40,000 soldaţĭ turceştĭ sub Silistra, Rusciuc şi Widin, a căror corturĭ izbesc privirile călătorilor pacînicĭ de pe vapoarele dunărene, iar apoĭ a urmat în genere despre Principate. Iată ceea ce'mĭ spuse Golescu.

«Principatele dunărene sunt o ţară cu mare viitor. Fiind membru a două guverne revoluţionare provizoriĭ, în calitate de ministru, cu regret m'am convins de un lucru, adecă, că guvernele resturnate de noĭ, n'aŭ făcut alt ceva de cît să desvolte în principate hoţia şi risipa banilor publicĭ şi a averilor statuluĭ. In anul 1848 pe mine şi pe tovarăşiĭ meĭ, ne-aŭ prins Turciĭ, şi ne-aŭ condamnat la exil şi munca silnică pe 15 anĭ. O lună întreagă ne-a primbblat într'o barcă pe Dunăre, şi la urmă am dat de o bancă de năsip, din care nu ne puturăm urni

însă mulţumită sosireĭ a unor pescarĭ serbescĭ, care aŭ zugrumat pe ofiţerul turcesc, am avut ocaziune de a scăpa şi a ne refugia în Francia. Pe timpul războiuluĭ de Crimea, ne întoarserăm în ţară. Pe prinţul Cuza l'am ales, fiind că l'aŭ ales fraţiĭ noştri Moldovenĭ, numaĭ şi numaĭ ca să nu ne despărţim de eĭ. Cuza fostul ispravnic la Focşanĭ şi apoĭ la Galaţĭ, s'a făcut domnitorul Românieĭ, fiind că a avut maĭ puţine rude cu influenţă şi cu avere, de cît ceilalţĭ pretendenţĭ. Dar cu el ne-am înşelat amar. La înălţimea tronuluĭ romîn s'a arătat, că a remas acelaş eroŭ comun al cafenelelor, precum era şi maĭ înainte, cînd îşĭ petrecea nopţile deasupra şi dedesuptul biliardelor. El este tipul perfect si caracteristic al Românieĭ noastre tinere, La el n'a existat nimica sfînt; de el nimene nu se apropĭa, fie el de orĭ-ce treaptă socială. Precum el înlocuia pe femeea sa, bună, blîndă şi de inimă aproape îngerească, cu cea dintâĭ actriţă, care îĭ eşia înainte, tot aşa trecea din complezenţă faţă cu Napoleon la complezenţa către Austria şi alţiĭ. Finanţele Principatelor risipea într'un mod oribil. Pe timpul luĭ Stirbeĭ şi Bibescu, budgetul ambelor principate se urca de la treĭ-zecĭ până la patru-zecĭ milioane leĭ; însă Cuza s'a îndeletnicit de a-l urca la suma de 160 milioane (aproximativ 40 milioane de francĭ), din care a patra parte se înghiţia de armată. Şi ce fel de armată? De iar fi fost venit în gînd, s'o scoaţă în cîmp în ultimul an al domnieĭ sale, ea s'ar fi fost arătat că nu e bună de nimic. Din 110 tunurĭ am găsit bune numaĭ 13. Şi în ce hal eraŭ? Tunurile aŭ fost turnate în ţară; însă pentru ghintuire se trimiteaŭ în Anglia. Dar apoĭ afacerea cu mănăstirile greceştĭ! El, se vede luase averile mănăstireştĭ pentru tezaurul statuluĭ, ordonînd ca în folosul lor să se impună poporuluĭ o contribuţiune de 2.000.000 leĭ anual. Dar ce s'a făcut? Suma de 2.000.000 leĭ se încasază, însă învoiala pentru aceasta nu s'a ratificat legalminte pentru nimene, şi de aceea a şi fost părăsită. Poporul, încărcat cu dărĭ, de mult a murmurat. Miniştriĭ Florescu şi Creţulescu vroiră să încerce integritatea şi tăria de caracter al principeluĭ. Pe cînd el se afla anul trecut la Ems, eĭ prin

poliție aŭ încercat să însceneze o revoltă în Bucureștĭ; mulțĭ, care eraŭ fără experiență s'aŭ înșelat, și in schimb aŭ fost întimpinațĭ prin salve de puștĭ. Numițiĭ miniștri aŭ gîndit, că cercul opozițiuneĭ se va prinde în leaț, însă Rosetti, redactorul „Romînuluĭ», eŭ și Brăteanu, noĭ am îețeles cursa, și nu ne-am aratat în popor. Pe noĭ ne-aŭ arestat în locuințele noastre, și ne-a băgat în temniță la un loc cu hoțiĭ. Insă Cuza s'a întors și ne-a dat drumul. La inceputul Domnieĭ Sale eŭ însu'mĭ i'am fost ministru, însă nu mă putusem împaca cu modul săŭ de guvernare, și maĭ cu samă cu obiceiul ce a luat de a cheljui baniĭ publicĭ..... și eŭ.... l'am părăsit.

„Dar cum s'a efectuat resturnarea de la 11 Fevruarie?

«Foarte simplu. Dintre noĭ adevărațiĭ constituționalĭ. s'aŭ format un cerc de treĭ-patru persoane, apoĭ aŭ maĭ venit și alțĭ cițĭ-va, care aŭ aderat. Unul dintre noĭ, Brăteanu, încă cu două lunĭ înaintea zileĭ de 11 Fevruarie, a plecat in străinătate, spre a afla opiniunile curților, miniștrilor și ale preseĭ streine. Prin-tr'însul ne-am unit în persoana luĭ Filip de Flandra, dar acesta ca Burbon, nu era pe placul luĭ Napoleon. Cu toate acestea, în urma revoluțieĭ l'am proclamat, spre a arăta Europeĭ, că suntem unițĭ tot-deauna și în toate. Apoĭ ne-am adresat prințuluĭ Carol, maĭ întăiŭ ne-oficial, și pe urmă in mod oficial. Acest tînăr, frumos la față, avînd o instrucțiune solidă, nemțască, a respuns chemăreĭ noastre, Moldoveniĭ vrură chiar să se separe și să aleagă pe Sturza, dar pe urmă lucrurile s'aŭ liniștit atît la noĭ, cît și în străinătate, iar Principatele în ciuda Turcieĭ nu saŭ desbinat. Iar, cum s'a efectuat resturnarea, D-voastră de sigur știțĭ. Noĭ ne întruniserăm în casa luĭ Blaremberg. Sorțul a căzut pe treĭ ofițerĭ, ca să propună luĭ Cuza abdicarea și să'l aresteze. Semnalul s'a dat cu batista de viziteul, care ducea la palat pe M-me Obrenovicĭ, născută Catargi, adică că domnitorul însușĭ o conduce și că intră în apartamentele sale. După vre-o două oare aŭ intr'at ofițeriĭ și forțînd ușa, aŭ găsit pe Cuza împreună cu M-me Obrenovicĭ. Cînd a aflat despre scandalul rușinos întîmplat cu soțul săŭ arestat, principesa Cuza,

ea mi-a spus: «Ce era de făcut? Eu sfătuiam pe principe, dar sfaturile mele aŭ fost zadarnice, și nu l'aŭ scăpat». Subsemnînd pe spetele unuia abdicarea pregătită, Cuza cu nicĭ un cuvînt măcar n'a dat a se înțelege, dacă se interesează saŭ nu de consecințele resturnăreĭ, cine are să-ĭ iea locul, și cine va domni în țară după el. Dus cu trăsura la mănăstirea Cotrocenĭ, luată tot de el Grecilor, și care se află aproape de capitală, a arătat dorința să mă vadă, și dădu atuncĭ, prin interpunerea mea, cunoscuta declarațiune, că este gata să plece din Principate, și la urmă îmĭ spusese următoarele cuvinte: «Inapoiați-mĭ punga, într'însa nu sunt banĭ mulțĭ, dar îmĭ vor ajunge pentru oare-care timp. *vă spun, că corpul meŭ s'a deprins a mînca mult și bine*». La Brașov Austriacil stăruiaŭ, ca Cuza să plece d'acolo cît maĭ curînd, și să nu scandaliseze orașul lor cu privirea femeeĭ sale amarîte și a favoriteĭ liniștite pe lîngă ea, și atuncĭ căpitanul Silion începu a-ĭ spune crude adevărurĭ, și s'a exprimat într'altele: Măria ta este cauza, că haznaua Principatelor a fost prădată într'un mod nerușinat; Măria ta aĭ dat exemplul răŭ! Cuza îl intrerupe cu cuvintele: «Lasă, nu maĭ cîrti, am să vă maĭ fiŭ folositor pentru cîte ceva în Europa. Nu părăsesc interesele țăreĭ mele, care îmĭ este cu atît maĭ apropiată. cu cît sunt maĭ departe de ea".

Săraca Românie! Conlocutorul meŭ vorbia aproape cu lacrimile în ochĭ.

«După ce am pus noĭ mîna pe cîrma țăriĭ, am guvernat tocmaĭ tocmaĭ treĭ lunĭ, și atuncĭ am văzut cu spaĭmă, până unde a mers destrăbălarea și risipa tesauruluĭ public. Un lacheŭ din Moldova, chelner la diferite restaurante cu cincĭ anĭ în urmă, un oare care Librecht *) (sigur vețĭ fi auzit numele seŭ) pe timpul luĭ Cuza s'a făcut pe neașteptate maĭ întăĭ revizor de telegraf, apoĭ director al poștelor și telegrafelor, și la urmă toate afacerile de cabinet treceaŭ prin mînele sale. Fără el nimene nu putea căpăta un loc saŭ a fi numit într'o funcțiune

*) In textul rusesc este: Libneich (Nota red.).

şi Librecht s'a pomenit cu cea întăĭ casă în Bucureştĭ, în ceea ce privea bogăţia, cu mobile din Paris, mătăsăriĭ din Lion, precum şi cu un capital de patru milioane de leĭ. Noĭ l'am arestat, l'am dat în judecată *), şi acum din cauza luĭ se citează şi foştiĭ miniştri a luĭ Cuza,—Florescu şi Creţulescu. Da cu venirea prinţuluĭ Carol am părăsit guvernul provizoriŭ şi acum sunt şeful gardelor naţionale ale Principatelor.

Cuvintele d-luĭ Golescu le voĭ complecta prin spusele altor Romînĭ.

Romănia timpuluĭ prezent, Romănia principeluĭ Carol—aşa mi s'aŭ exprimat eĭ—vrea de acum înainte să trăească în pace, să se întărească prin desvoltarea stăreĭ sale materiale. iar nu prin uniformarea a unor armate, care nicĭ nu sunt necesariĭ, nicĭ nu vor speria pe nime. Spre a uşura budgetul războiuluĭ, Carol are de gînd să dea drumul la şese regimente de infanterie şi două de cavalerie, menţinînd numaĭ pe Dorobanţĭ (ţăranĭ cari servesc cu schimb cîteva săptămînĭ pe an). In locul armateĭ permanente, el înfiinţază pentru paza interioară garda naţională, iar pentru apărarea contra inimicilor Romănieĭ—Landwehrul, după exemplul Prusieĭ, aşa în cît Romănia, în cîţĭ-va anĭ, fără să-şĭ istovească puterile prin dările pentru armata permanentă. va deveni ca şi Prusia o naţiune armată. iar nu o armată care este permanent sub arme. El tinde, că în Principate să se întindă sămănarea griuluĭ ghirca, şi să scoaţă din munţiĭ de lîngă Telega sare. Se zice că universitatea din Bucureştĭ i-a supus un proect pentru scoaterea aurului din munţiĭ valahĭ aĭ Carpaţilor. Ţăraniĭ plătiaŭ pe timpul luĭ Cuza 48 leĭ anual bir şi căile de comunicaţiune. Acum Carol vrea să prefacă această dare în contribuţiune pe pămînt, care prin urmare are să se mărească în dauna boerilor. Magaziile din Bucureştĭ plătesc aproximativ contribuţiunĭ în sumă de cîte 100 ruble argint pe an, iar pentru diferite obiecte se percep şi diferite taxe. Ceĭ fără pămînt precum şi străiniĭ (între care se află vr'o 3000 de Po-

*) A fost judecat de curtea din Craiova, şi achitat (Nota red.).

lonejĭ, rămaşĭ în ţară din timpul luĭ Cuza, ca un contigent de conspiratorĭ contra Rusieĭ, tot-deauna pregătiţĭ, şi trăesc în calitate de ingînerĭ hotarnicĭ, învăţătorĭ pe la proprietarĭ, telegrafiştĭ, revizorĭ la diferite staţiunĭ etc.).

Văzuĭ şi pe principele Carol. El samănă a fi maĭ mulĭ un student nemţesc, înalt şi blond, de cît ofiţer, de şi acum se ocupă foarte mult cu reviste militare. Favoriţĭ marĭ încunjoară obrajiĭ tînăruluĭ Hohenzolern. In loc de 24 felurĭ de bucate, precum se mînca la masa luĭ Cuza, el a ordonat să nu se facă de cît şése, Dacă întrebĭ pe cineva. Ce face domnitorul vostru, îţĭ respund toţĭ «Tot face economiĭ», jumătatea fetelor romîne este amorezată de dînsul, multe cu prilejul trecereĭ sale pe lîngă ferestrele lor îĭ aruncă buchete de florĭ, punînd de multe orĭ înăuntru şi cărţile lor de visite. Dar se vorbeşte, ca gîndul său este occupat de o frumuseţă depărtată din Rusia.

Pornisem înainte spre Pesta cu acelaş vaporaş numit «Izlaz» cu care a sosit în ţară prinţul Carol, îmbracat civil şi cu marĭ ochelarĭ albastri în clasa II-a, cu geamandanul în mînă, ci a debarcat la oraşelul Turn-Severin, spre a lua domnia în România. Iată şi Amalchen, blonda bucătăreasă a vaporuluĭ, căcăreia Carol la eşirea din vapor i'a dat un sfanţ bacşiş. «Imĭ pare răŭ», zise căpitanul, «că nu i-am dat buna ziua, cînd a eşit la mal». «Ddţi-ĭ-o cînd se va întoarce la iarnă», îĭ replică un grec din Constantinopol, care făcea negoţ în Giurgiŭ, şi batjocorea pe romînĭ pentru birurile şi contribuţiunile lor.

(Tradus de Gh. Nether).

Grecul a remas de minciună; căcĭ nu numai că n'a prorocit bine, cînd a zis că Carol se va întoarce în acea iarnă, dar nicĭ n'a prevăzut că acelaşĭ Carol va avea o domnie lungă şi glorioasă, că va înălţa sufletele prin succesele tinereĭ sale armate, şi că va da Românieĭ autonomia reală, independenţa şi înălţarea la regat.

(Nota traducătoruluĭ)

„Le Polybiblion“ din Paris din Noembrie 1091 asupra Les Principes fondamentaux de l'Istoire de A. D. Xenopol

Lucrările teoretice asupra istoriei, considerată ca ştiinţă, s-aŭ înmulţit în timpul din urmă. Pintre aceste, lucrarea d-luĭ Xenopol nu e desigur cea maĭ puţin însemnată. Ea are, în orĭ ce caz, un merit, de care se cuvine a vorbi maĭ înainte de orĭ care altul intr'o revistă bibliografică şi anume: in această luĭ crare este amintit şi cumpănit *tot* ce a putut cunoaşte autorul din cele spuse înainte de dînsul asupra aceluiaşĭ subiect. „De şi ne deosebim, in fond, în cea ce priveşte concepţia ştiinţeĭ trecutuluĭ, de maĭ toţĭ aceĭ ce s-aŭ îndeletnicit cu ea maĭ înainte, părerile lor aŭ fost pretutindenĭ luate în bagare de samă, fie pentru a le respinge, fie pentru a le îmbrăţişa, acolo unde ele ne aŭ părut a fi atins adevărul». Arătarea aceasta, dupăcum o dovedeşte însă-şĭ textul şi notele ce-l întregesc, n-a fost făcută în zadar.

Obiectul lucrăreĭ sale este ast-fel definit de Dl. Xenopol:

«Scriind această carte, nu am avut în cuget a alcătui o filosofie a căsătorieĭ, nicĭ nu am căutat a tâlmăci trecutul dintr'un punt de videre oare-care. Lucrarea noastră urmăreşte cu totul o altă ţintă, de cit acea de a da o explicare împrejurărior prin care s-a strecurat neamul omenesc. Vroim numaĭ să cercetăm şi să întemeiem principiile pe care se razimă cunoştinţa trecutuluĭ; să dovedim caracterul cu desăvirşire ştiinţific al aceste cunoştinţĭ şi să apărăm istoria in potriva învinuirilor ce i se aduc din toate părţile: într'un cuvînt, vroim să constituim *„ştiinţa istorieĭ“*. Pentru îndeplinirea acestuĭ scop, autorul a întocmit 12 capitole intitulate. I. Fenomenele coexistente şi succesive. II. Caracterul ştiinţific al istorieĭ. III. Părerĭ greşite asupra scopuluĭ istorieĭ. IV. Factoriĭ statornicĭ aĭ istorieĭ. V. Evoluţiunea în istorie. VI. Puterile ajutatoare evoluţieĭ. VII. Legile de desvoltare. IIX. Legile sociologice. IX. Materialul istorieĭ, X. Seriele istorice. XI. Concepţiunea istorieĭ. XII Metoda în istorie.

Subiectul ast-fel cum l-a tratat învăţatul profesor din Iaşĭ aparţine tot atît de mult filosofieĭ cît şi istorieĭ. Suntem însă

nevoiţi a mărturisi că din punct de vedere filosofic, ca şi din punct de vedere teologic, viderile D-luĭ Xenopol daŭ naştere la puternice împotriviri şi impun însemnate rezerve, maĭ cu seamă cînd e vorba de *transformismu* de care d-sa se inspiră şi de *agnosticismu*, întru cît priveşte cauza primă şi cauza finală. Orĭ cum, ele aŭ fost puternic concepute şi sunt menite a chema asupra-le luarea a aminte a folosofilor şi istoricilor. Aceştia din urmă, vor găsi de sigur în ele, prilej de folositoare cugetărĭ. Cit pentru noĭ, nu putem de cît a aproba următoarea temeinică observaţiune: «Noĭ credem că istoria va aduce mult maĭ multe slujbe, chiar pentru rîdicarea morală a unuĭ popor, dacă ea nu va reproduce de cît curatul adevăr, fără să-l maĭ potrivească cu interesele momentuluĭ. Un popor are tot-deauna nevoie de a-şĭ cunoaşte lămurit trecutul, dacă vrea să-şĭ deie samă despre starea sa de faţă şi să găsească sensul în care el trebue să-şĭ îndrepte silinţele în viitor. Nu i s-ar face o slujbă, cînd i s-ar ascunde cauza adevarată a înfrîngerilor sale, a încetineleĭ propăşireĭ sale, a dăreĭ îndărăpt a industrieĭ saŭ a artelor sale, şi nu prin aratarea trecutuluĭ sub o falşă lumină ar putea el fi învaţat asupra nevoelor pe care le are în timpul de faţă saŭ a primejdiilor care le anunţă în viitor» (p. 53—54 text francez —74 text romîn).

De cînd a apărut acest volum—şi este în destul timp de atuncĭ—Dl. Xenopol, a urmat a cugeta asupra subiectuluĭ pe care l-a tratat în el. In schimbul întîrziereĭ dăreĭ noastre de samă, ne grăbim a adăugi, împrumutînd de la Revue des questions historiques 2) (I-er Octobre—901, p. 552--563), comunicarea făcută de D-sa asupra *Psichologieĭ şi istorieĭ*, la Academia ştiinţelor morale de Paris. «Dl- Xenopol, s-a silit a întemeia deosebirea dintre legile de repeţire, acele ale psichologieĭ, şi dintre legile de succesiune, acele ale istorieĭ: pricina acesteĭ deosebirĭ, ar fi tocmaĭ elementul contigent care se amestecă în istorie cu acţiunea psichologică. De aicĭ şi nevoia de se a lua în samă relativul şi absolutul, cînd se stabileşte o rezultantă, şi de a se deosebi în această rezultantă mănunchiul de fenomene întîmplătoare, de fenomenele psichologice».

DOCUMENTE

Două documente care amintesc pe Negru Vodă

I.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ, Ioan Constantin Șarban Voevod a toateĭ țărĭ Ungro-româneștĭ dat-am domnia mea această poroncă a domnieĭ mele (până aicĭ în slavonește, de aicĭ înainte text romîn), sfinteĭ și dumnezeeștiĭ bisericĭ din orașul domnieĭ mele din Dolgopol (numele pe slavonie al Cîmpulunguluĭ) ce iaste a Băraților și părinteluĭ Grigore egumenul. Ca să fie sfinteĭ mămănăstirĭ biserica bărățască un loc în orașul Cîmpulung (numele pus așa pe românește) ce se chiamă *Cloștir* (de la germanul *Kloster*=mănăstire) și cu alte locurĭ și casa ce vor avea împrejurul luĭ. Care loc are biserica de mir de la răposata doamna *Marghila care aŭ fost catolică a răposatuluĭ Negruluĭ vodă* și tot l'aŭ ținut Bărățiĭ acest loc cu bună pace până în zilele reposatuluĭ Mateiŭ vodă. Iar apoĭ s'aŭ sculat părintile egumenul Melchie de la sfînta Monastire Cîmpulung de a impresurat și a și a și stricat și biserica ce a fost pe acest loc, de cînd aŭ fost acum în zilele d-mnieĭ mele. Iar părintele Grigore Băratul a venit înainte d-mnieĭ mele în divan cu jalbă de a spus cum a fost acest loc de moșie și de milă cum scrie maĭ sus. Și l'a și îngrădit. Iar părintele egumenul Luca de la sfînta mănăstire Cîmpulung s'aŭ sculat de a tăiat gardul și n'a vrut să lase să-șĭ îngrădească locul. Decĭ domnia mea am sălit și am judecat cu tot divanul domnieĭ mele și am făcut domnia mea

și o carte la Gerghina județul și la orășenĭ și oamenĭ bătrînĭ de la Cîmpulung, cum să meargă dinpreună cu părintele Luca egumenul, ca să caute și să adevereze, iaste acest loc al Băraților, aŭ iaste al mănăstireĭ Cîmpulung. Decĭ s'aŭ strîns toțĭ și-aŭ mers și aŭ căutat cel pre cu amăruntul și bine aŭ adeverat (sic) Gherghina județul și toțĭ bătrîniĭ orașuluĭ cum iaste acest loc al bisericeĭ Băraților de milă de la doamna Marghita. Decĭ Gherghina județul și cu orășeniĭ, după ce aŭ adeverit cum că iaste locul Băraților, facut-aŭ și carte la mîna Băraților care carte o aŭ văzut și domnia mea și o am cetit în divan adusă de părintele Gavril Băratul de la Chiproveț care iaste în ocul părinteluĭ episcopul. Drept aceea am dat și domnia mea părinților de la sfînta biserică a Băraților de la Cîmpulung ca să-șĭ ție acest loc și cu alte locurĭ ce vor avea împrejur, cum scrie maĭ sus cu bună pace, să le fie de hrană și cuĭ aŭ miluit de pomană moșia statătoare în veacĭ, și lor și altor Barațĭ ce vor veni a fi năstavnicĭ la biserica Băraților, și de către nimenea ne (smin) tit să nu fie peste zisa domnieĭ mele. Iată și marturiĭ domnia mea: Kirko jupan vel Ban Kralesvki i jupan Gheorghe Baleanul vel vornic, i pan Istrati vel logofăt i pan Pîrvul vel visti-er i jupîn pan Filipescu vel spatar i pan Barbul vel clucer i pan Radul vel stolnic, i pan Radul vel comis. i pan Radul vel paharnic. i pan Danciul vel postelnic (și a executat Chiosa vel logofătul și aŭ scris eŭ Alexandru în orașul de scaun Tîrgoviștea luna Maĭ 28 zile 7164=1656). (Intăritura în slavonește).

Pecetea și subsemnătura domnuluĭ.

II.

In numele tatăluĭ și al fiuluĭ și al sfîntuluĭ duh, Amin. Troiță nedesdărțită. Adecă eŭ Gherghina județul și cu 12 pîrgarĭ împreună cu toțĭ bătrîniĭ orașuluĭ Cîmpulung scris-am cartea noastră. ca să fie de mare credință la mîna acestor popĭ de la Bărațĭ anume popa Grigore, luĭ și altor popĭ care ar veni pe urma luĭ, cum că aicĭ înaintea noastră venit-aŭ popa Gri-

gore cu cartea domnuluĭ nostru Constantin Voevod, cum să avem a căta şi a adevera cu sufletele noastre acel loc care se chiama *Cloştir* fost-aŭ al mănăstireĭ, aŭ fosta-aŭ al Băraţilor. De aceea noĭ văzînd cartea domnuluĭ nostru, strîns-am toţĭ bătrîniĭ oraşuluĭ şi de în sus şi în jos şi am mers acolo unde aŭ fost Cloştirul, împreună cu părintele egumenul popa Luca şi am aflat cu sufletele noastre cum această biserică ce se chiamă Cloştir fostu-o-aŭ făcut doamna *Marghiţa doamna Negruluĭ voevod*; că acea doamnă fost-aŭ catolică care se chiamă papişte şi între acea biserică cînd aŭ fost multă ciudă (lucrurĭ ciudate =minunăţiĭ) s'aŭ făcut şi minunĭ şi mulţĭ bolnavĭ s'aŭ tămăduit şi din toate lăturile aŭ venit oamenĭ bolnavĭ ce s'aŭ vindecat. De aceea noĭ am căutat şi am adeverat (adeverit) cu sufletele noastre, cum acest loc care se chiamă Cloştir fost-au al Băraţilor de moşie din descălecatul oraşuluĭ, de aceea noĭ am făcut cartea oraşuluĭ la mîna acestor popĭ de la Băraţĭ ca să le fie lor în vecĭ de moşie; iar cînd s'aŭ făcut această carte, fost-au mulţĭ oamenĭ bunĭ, întăĭ unchiaşul Stanciul Focan şi unchiaşul Pilip şi Badea luĭ Buicea şi Stanciul şi Fasaruh Paraschivul şi Andrea Gormeiul Pauliciuk şi alţĭ muţţĭ oamenĭ micĭ şi marĭ şi pentru credinţă ne am pus şi peceţile maĭ jos. Scris în luna Maĭ 20 anul 7164 (1656).

(Numaĭ pecetea oraşuluĭ Cîmpulug).

(Documentele comunicate de d. *locotenent Petrescu din batalionul de geniŭ* proprietarul loculuĭ din strada Cloştir din Cîmpulung No. 3, peste drum de mănăstirea Cîmpulung, adecă al loculuĭ vecheiĭ bisericĭ catolice).

Documentele aŭ o mare însemnătate pentru hotărîrea existenţeĭ luĭ *Radu Negru* întemeetorul Munteniеĭ, existenţă atît de controversate.—Arhiva va publica maĭ tîrziŭ un studiŭ asudra acesteĭ prea însemnate chestiunĭ istorice.

Estras din Condica de familie a Cantacuzinilor din Moldova.

. . . .

De aice înainte am scris diata de împărţirea noastră, cuĭ ce parte s'a dat, se urmează pe această aşezare cum şi noĭ am urmat părinţilor noş'ri. Moşiĭ maĭ multe sunt cumpărate de mine de cît ce'mĭ au venit de la părinţĭ; însu'mĭ cu slova mea am scris şi eu aice preţurile moşiilor, de la care am cumparat, şi care'mĭ sunt de la părinţĭ, toate sunt aratate în condica ce am făcut după ispisoace domneştĭ de toate moşiile şi ţiganĭ.

Iordache Cantacuzin Vel Logofăt.

Moşie, ţiganĭ, vie şi zestre ce am dat fiilor meĭ, arătînd care'mĭ sunt părintescĭ şi care le am cumparat eu; însă maĭ pre amănuntul toate pricinele se arată în condica cea mare ce am făcut după ispisoacele gospod, ca fieşte care să'şĭ ţie partea sea, după cum arăt anume, precum arată şi diata iscălită de mine. Iar carele nu s'ar ţine de această împărţeală, să fie neertat de D-zeu pre Sfîntul şi să aibă blestemul meŭ, căcĭ dreptate le am făcut, şi moşiĭ maĭ multe sunt cumparate de mine de cît părintescĭ, cum arăt înainte. Insu'mĭ cu slova mea am scris.

Iordache Conta Vel Logofăt 7261 (1753).

1. Partea fiiceĭ mele Balaşa de moşie şi altă zestre ce'ĭ am dat cînd am căsătorit'o după Aristarho Hhisoscoleu Vel. Comis la aniĭ 7238 (1730).

Moşiĭ ce'ĭ am dat:

1. *Zadubreanca* sat întreg la Cernăuţĭ cu 2 heleştee, însă unul ezit cu morĭ, ce le am cumparat de la Stolniceasa Ursanoaea şi de la fiiĭ eĭ.

2. *Văscăuţĭ* jumătate sat tij. la Cernăuţĭ pe Cerimuşu, cu vecinĭ şi cu morĭ, ce le am cumparat a patra parte de la Catrina fata luĭ Flondor, şi a patra parte de la Vara Satta, fata Predeĭ Stolniceasa, ce se trage de pe Boul.

3. *Boliva* a patra parte de sat ce se hotărăşte cu Văscăuţĭ; am cumparat de la Dănilă Giurgiuvan, ce e de pe moşul meŭ Boul.

4. *Vlădenĭ* sat pe Jijia la Dorohoĭ, cu vad de moară pe Jijia, ce este o parte a moşu-meŭ Boul şi de la neamul Gogoleştilor, fiind rude cu Boul.

10 Pogoane viĭ la Odobescĭ.

10 Salaşe ţiganĭ cu copiiĭ lor, pe isvod ce am dat anume.

Bucata ce'ĭ am dat:

. . . .

Haine ce'ĭ am dat:

. . . .

Odoare ce' am dat:

. . . .

II. *Partea ce am dat fiiceĭ mele Safta,* cînd am măritat'o după Cost. Cantacuzino Măgureanul.

Moşiĭ ce'ĭ am dat:

5. *Tăşăuţĭ* sat întreg la Suceava, cu morĭ pe Suceava, am cumparat de la Negoiţă Gozan, însă cu vecinĭ din Onicenĭ.

6. *Ipoteştĭ* sat întreg la Suceava, alăture cu Tăşăuţĭ, ce am cumparat de la feciorĭ Ruşti Şerban Scarlat.

7. *Parjonta* sat întreg pe Cibuş în ţinutul Iaşilor, cu heleşteu, ce'ĭ de pe moşul meŭ Cost. Ciobanul Vel Post. şi am cumparat de la fiul seŭ Dumitraşcu Vel armaşu.

8. *Horodnicenĭ* la Suceava, sat întreg cu vecinĭ, ce a fost a luĭ Şerban, frate meŭ.

9. *Tulova* tij.

10. *Brădăţelu* tij.

11. *Rotopăneştĭ* a patra parte tij.

Acesta după ce a fugit Şerban frate meŭ în ţara ungurească, le a luat Măria Sa Grigorie Vodă domneştĭ, cu tot ce au avut; şi viind Măria Sa Constantin Nicolae Vodă iar domneştĭ au remas, şi le a dat danie gineruluĭ meu Dinuluĭ şi feteĭ mele Safta.

Dar rămînd un sat anume Şe-beştĭ la Neamţ cu vecinĭ şi cu casă de peatră, cu biserica de peatră, cu şese, silişte împrejur a unchiuluĭ meu Ilie Cantacuzen Vist. se împărţim cu frate meu Todiraşcu în două, iĭ am dăruit partea mea pentru satul Horodincenĭ cu cele alte silişte, ca să nu'ĭ pară rău de acea danie domnească, şi ne am dat şi scrisorĭ.

Casele din Iaşĭ ce am cumparat locul de la jupeneasa luĭ Hrisoverghi, şi alt loc de casă alăture cu acesta ce'l am danie Vlădica Calistru botezînd'o el.

3 Pogoane viĭ la Cotnarĭ in Pescop.

10 Pogoane viĭ la Odobeştĭ, în o ogradă cu sora sa Balaşa cumparate de mine şi 3 pogane de la Cotnarĭ.

10 Salaşe ţiganĭ cu copiiĭ lor, după izvod ce am dat iscălit de mine.

Bucate ce'ĭ am dat:

. . . .

Haine ce'ĭ am dat:

. . . .

Odoare ce'ĭ am dat:

. . . .

III Partea fiului meu Constantin.

Hotărînd Dumnezeu la 20 anĭ vîrstă moartea sea, fiind cu Măria Sa Grigori Vodă la Galaţĭ, sau îngropat la monastirea Precista de acolo, şi pentru sufletul său s'au dat aceste arătate iar mie'mĭ aŭ lăsat nemăngăiată jale.

12. Ştefăneştĭ sat întreg lîngă pîrăul Galiţia, de pe strămoşul meu Boul Vel vornic, hotărită cu bolovanĭ, cu ispisoc de la Măria Sa Grigorie Vodá, s'au dat monastireĭ Precista, unde zace trupul luĭ.

Dughenele din Galaţĭ ce sunt de la moşul meu Constantin Ciobanul Vel Post.

5 *Pogoane viĭ la Cruce* Putna, cumpărate.

Alte cîte au avut el cu dînsul, toate saŭ dat mănăstireĭ şi

s'aŭ vîndut 200 și maĭ bine leĭ și s'aŭ cheltuit la mănăstire fiind crapată de cutremur.

Ce am dat Monastireĭ Sucevița unde este ziua Paștelui hram, tot pentru sufletul luĭ.

13. Jumătate sat Pleșeștĭ la Cernăuțĭ cu morĭ ; însă a patra parte îĭ este danie luĭ Constantin de la Vara Safta ce este despre Boul moașa mea; iar a patra parte îĭ am cumparat'o de la Mihulețu Căpitan.

14. Costeștiĭ a patra parte de sat, lîngă Pleșeștiĭ, tot îĭ am cumparat'o de la Mihăluță Căpitan.

1 Țigan faur anume.

1 Ficior cu muerea luĭ și cu copiiĭ lor

Acastea le am dat pentru sufletul luĭ la două mănăstirĭ la Sucevița unde e hram X.C. și la Galațĭ unde este hramul Maria Precurata Maica Domnuluĭ Xrestos, pentru pomenirea luĭ și iertarea pacatelor luĭ.

IV. Partea fiuluĭ meŭ Ioan.

15. *Podo'enĭ* sat întreg la Neamț, cu vecinĭ, cu casă gata, cu morĭ pe Bistritza, cumparată de la Doamna Ilinca fata Ducăĭ Vodă Bătrînul, și cu un heleșteŭ Verdele, cumparat de la Monastirea Tazlăŭ, dar aŭ și Podolenĭ parte, fiind în mijlocul hotarelor mele.

16. *Costeniĭ* sat întreg cu vecinĭ, alăture cu Podolenĭ, cumparat de la Stefan Stamati jumătate sat și jumătate de la Arăpeștĭ.

17. *Durueștiĭ* alăture cu Costeniĭ, cumparat de la Miron Calistru.

18. *Mănăileștĭ* alăture cu Durueștĭ, cumparat de la Mire Post. cu ograda cu casa cît țin, rescumparate.

19. *Bălțăteștĭ* sat întreg cu vecinĭ la Neamț, mie dat de Mihaĭ Vodă, pentru banĭ ce'ĭ am dat gata Marieĭ Sale, și alțĭ cheltuițĭ la Visterie care cuprind 7010 leĭ, cum arată sama Visterieĭ și întăritura și de la alțĭ Domnĭ.

20. *Mînjeștĭ* sat întreg cu vecinĭ alăturea cu Bălțăteștĭ,

danie de la Mihaĭ Vodă, care sat aŭ fost a tătăne-meŭ, şi după moartea luĭ în ce chip l'aŭ luat unchiul meŭ Ilie Cantacuzen Vist., arată ispisocul luĭ Mihaĭ-Vodă şi altor domnĭ şi condica noastră.

21. *Vătămanĭ* din sus de Negreteştĭ, sat întreg la Neamţ, cu heleşteŭ pe Negriteasa, cumparat de la unchiul meu Vasilaşco Cantacuzen spatar, precum arată condica noastră.

22. *Cucutenĭ* sat întreg la Cîrligătura, cu a treia parte din Conţeştĭ alăture, şi cu două heleştee, de pe moşul meŭ Todiraşco Cantacuzen vel vist., şi avînd parte şi frate meŭ Todiraşco 'mĭ aŭ dat partea luĭ, şi eŭ i-am dat partea acea din Cărbuneştĭ, ce este între moşiile luĭ.

23. *Pogoneştĭ* sat întreg şi cu alte silişte împrejur la Lăpusna, ce'mĭ e zestre de la socrul meŭ Racoviţă.

24. *Zahanicanĭ* pe Ciubur la Iaşĭ, cumparat de la Vasile Macri Pitar.

25. *Jumătate sat Hălăuţĭ* alăture cu Zahanicenĭ, tij. pe Ciubur cumparat de la Bontaş.

10 pogoane viĭ la Crucĭ, cumparat de la Lazu Slugerul.

3 pogoane viĭ la Cotnarĭ în Pescop.

Un vad de moară cu 2 roate la Putna în gîrla de sus la Potineştĭ şi Ciurbeştĭ, danie de la unchiul meŭ Dumitraşcu ve armaş.

Casele dia Iaşĭ pe jumătate de la Bozagiul i de la Ursechioaea.

10 şalaşe ţiganĭ pe izvod ce i-am dat, cu copiiĭ lor.

Un inel de aur cu diamant până a nu se logodi.

1000 leĭ banĭ gata, după ce s'a logodit.

220 leĭ alt inel cu 4 diamanturĭ marĭ şi alte maĭ micĭ,... trămis suroreĭ noastre la Ţarigrad.

V. Partea fiuluĭ meŭ Iordache[1])

26. *Delenĭ* sat întreg la Hîrlăŭ, cu vecinĭ, cu casa gata, cu heleşteŭ, cu venitul petrelor de moară ; de pe strămoşul meŭ Iordache Canta vel vist.

27. *Rusăĭ* alăture cu Delenĭ, cu heleşteŭ, cu morĭ pe pîrăul Rusăilor, iar de moşul meŭ.

28. *Pascaniĭ* la Hîrlăŭ pe Meletin, cu morĭ pe Meletin ; tij de la moşu meu.

29. *Oneştĭ* de jos, lîngă Pascanie, danie tătîne-meŭ de la moaşa Safta Lupascească.

30. *Băbuleştĭ* la Dorohoĭ pe Prut, cu heleşteŭ de pe unchiul meŭ Ilie Cantacuzino vist.

31. *Rădăuţĭ* pol sat lîngă Bobuleştĭ ; pricina acestora arată în condica noastră.

32. *Stîngăcenĭ* pe Ciuhur la ţinutul Eşilor ; de pe moşul meŭ Ciobanul vel. post. ; şi avînd şi frate-meŭ Todiraşco parte pe jumătate mi-aŭ dat mie, şi eŭ i-am dat jumătate de sat de Brăneştĭ la Neamţ, partea mea fiind între moşiele luĭ.

33. *Stolnicenĭ* sat întreg tij pe Ciuhur ; de pe moşul meŭ ciobanul Vel. Post., şi le am cumparat de la mătuşa mea Buhuşoia, sora maĭ mică, şi de la fenoriĭ eĭ.

34. *Răşăna* sat întreg la Orheĭ pe Nistru, cumparat de la Toader Cuza.

---

1) Acest Iordache Caniacuzeno, neavînd moştenitorĭ barbaţĭ, ci numaĭ două fete. dăruise moşiile Delenĭ etc. nepotuluĭ seŭ Ienache Cantacuzeno, care era fiul luĭ Constantin Cantacuzeno Măgureanu (din Muntenia) şi a Safteĭ Cantacuzeno Deleanu, sora luĭ Iordache. Daı maĭ tărziu una din fetele luĭ Iordache, anume Maria, măritându-se în a doua căsătorie cu Costache Ghica, tatul eĭ a reluat moşiile Delenĭ etc. de la nepotul seŭ Ienache—dandu-ĭ în schimb altă moşie la Cernăuţĭ—şi le-a dat zestre feteĭ sale Maria.

Ast-fel aceste moşiĭ, care eraŭ în familia Cantacuzenilor de la strămoşiĭ ceĭ dintăĭ veniţĭ în Moldova, şi după care se denumise chiar Cantacuzeni-Delenĭ, aŭ, trecut în familia Ghikuleştilor, unde unul din feciorîĭ luĭ Costachi Ghica, moştenindto a fost capul ramureĭ Ghica-Delenĭ.

I. B. C.

35. *Oşăhlibi* cu vecini şi helesteu, sat întreg la Cernăuţĭ; danie de la mătuşa mea Maria Vistierniceasa luĭ Ilie Cantacuzeno, dar şi cumpărătura cu 500 leĭ, cum arată condica.

1 Moara cu 2 roate pe apa Băsăuluĭ, cu helesteu, cît ineacă apa, la Dorohoĭ; am cumparat de la Ciudin precum arată ispisocul gospod.

Casele din Eşĭ pe jumătate cumparate.

12 pogoane viĭ la Cruce, de baştină, şi cu cîte am maĭ cumparat.

10 salaşe ţiganĭ cu copiĭ lor, pe izvodul ce i-am dat.

10 epe cu mînzĭ.

Un inel cu diamant la însuratul luĭ, din odoarele ce mi-a dăruit Jelea Maria.

1 părechе braţare cu diamanturĭ şi cu rubinurĭ.

2000 leĭ la nunta luĭ, şi cu cheltueala nunţeĭ.

(Comunicat de I. B. Cantacuzeno)

Documente din Domnia luĭ Cuza-Vodă.

Fragmentul uneĭ notiţe asupra misiuneĭ luĭ A. Pann la curţile străine (1864).

. . . . . inspiré partout qu'un mépris et une méfiance qui ont fini par rejaillir sur le pays. Dans ses derniers temps, pour légitimer des armements ruineux, il a été jusqu'à répandre le bruit qu'il les faisait par suite des conseils de l'empereur Napoléon, à qui il préparait une armée.

Dans ces conjonctures, les hommes les plus considérables des deux Principautés ont cherché les moyens de sauver le nouvel Etat des malheurs qui le menacent.

Convaincus qu'une catastrophe est imminente et que d'un moment à l'autre, l'hospodorat peut devenir vacant, ils ont re-

solu d'aviser aux mesures à prendre, pour preserver leur pays, lorsque cette éventualité se réalisera.

Pour cet objet, ils ont délégué l'un d'entre eux, M. Anastase Pano, ancien caimacan, ancien président du conseil des ministres, vice président actuel de la Chambre, révêtu de leurs pleins pouvoirs, et qui a mission d'aller présenter aux cabinets des puissances alliées, un tableau de la situation et de s'assurer autant que possible de leur protection et de leurs simpathies.—M. Pano a déjà entremu les ministres autrichiens, mais en se bornant à l'exposé du présent et sans entrer dans de grands details pour l'avenir.—L'objectif principal de sa mission est le gouvernement de l'emperreur; car par suite du courant d'idées établi depuis de longues années, c'est vers la France que tendent les aspirations roumaines. Elles en ont d'ailleurs reçu déjà trop d'encouragements et de bienfaits, pour ne pas se reporter toujours vers l'emperreur dans les moments de crise.

M. Pano prend donc la liberté de demander des éclaircissements sur ces deux points :

1) Au cas de vacance de l'hospodorat et de création d'un gouvernement provisoire, les Principautes-Uniés ont elles à craindre une intervention collective ou séparée ?

2) Peuvent elles espérer un prince étranger qui mettrait fin à toutes les ambitions et appliquerrait enfin les principes de la Convention de 1858 ?

(*Anterioară luĭ 2 Maĭ 1864*).

Fragment din brulionul uneĭ scrisorĭ a luĭ An. Panu càtră principele Dimitrie Ghica (1864)

Nous sommes dans l'anxiété et l'inquiétude sur notre avenir. Votre excellence n'ignore pas le conflit qui existe dans les Principautés-Unies entre le Prince Couza et l'assemblée. Ce conflit, loin de s'aplaner, n'a fait que prendre des proportions énormes et conduit fatalement à une catastrophe. La politique

du Prince Couza est toute autre que celle que le pays désire. En vertu des principes inscrits dans la convention octroyée par les puissances garantes, nous voulons contrôler les dépenses et nous demandons continuellement des comptes ; le prince Couza dénigre nes intentions par des mémoires qu'il en voie à la Porte et demande la restriction de nos droits constitionnels. En présence des événements qui peuvent se devoiler en Europe, le pays à plus que jamais besoin de l'office de sympathie des grands puissances. Nous voulons l'ordre et la tranquillité et nous degageons toute notre responsabilité de ce que le Prince Couza ferait pour compromettre cet ordre et cette tranquilitté. Faisant partie de la majorité de l'assemblée, composée aujourd'hui de touts les partie influents dans le pays j'ai été chargé par mes collègues d'exprimer ces sentiments et de solliciter l'appui des grandes puissances pour le maintien de nos institutions constitutionnelles.—Excellence ma mission est celle—l'a t je suis hereux que. . . . .

Fragment din brulionul uneĭ scrisorĭ a luĭ A. Panu cătră Principile Dimitrie Ghica (1864).

. . . . . . ne veut pas de conflit nulle fait. Il a éprouvé des echecs dans la diplomatie ; il ne veut pas et il ne peut faire la guerre à lui tout seul et il ne désire pas non plus un congrés, sans être sur d'avanco que la politique de la France triompherait.

Le Prince Couza à fait son coup d'Etat, parceque l'assemblée l'avait réduit dans ses dernièrs retrauchements. Il a craint cette assemblée ; un moment il lui a cru de l'énergie. L'assemblée à reculé et alors le Prince Couza à pris du courage et alla en avant. Après avoir attaqué le pouvoir avec tant de violence; après avoir cherché à le discrediter, à l'abaisser, l'assemblée pensait-elle que le pouvoir tomberait de lui même? L'assemblée à été pusillanimé et le Prince Couza est devenu hardi. Il à frappé ses ennemis qui avaient juré à gannds cris sa perte. On

ne change pas un gouvernement avec des simples discours à la chambre. La parole droit être secondée par l'astein.

Vous me Dite mainten aut d'aller à Constantinople. Pour quoi faire? Il y à une conp d'Etal accompli et il y à de nouvelles institutions decrétées. Parler contre le coup d'Etat, je l'ai fait; dire que les nouvelles institutions décrétées par le Prince Couza sont măuvais, il faut yue j'indique la poriste defectueux. Puis-je le faire de mon propre arbitre? Vous êtes vous entendu sur ce qu'il faut rejeter de ces institutions et sur ce qu'il faut rentre à la place? Je n'ai pas le droit de substituer mes opinions à la place de celles de tout un parti. Ma mission etait tout autre lorsque je suis parti du pays.

Le coup d'état à tout changé : Je parlais avec vous d'uue assemblée qui était decidés de changer la marche de choses et qui porteitait d'avance, par mon organe, contre toute ingédence étrangère et puis supposer que vous m'avez tracé un plan de conduit que voeus m'avez indiqué ce que je dois réjeter des institutions du Prince Couza et a qui je dois sager pour mettre a la place; du serait le but? de recomaitre l'ingérence etragère dans une effaire interieure. d'envoyer nous mêmes au tribunal qui jugerait le prince Couza et un peuple tout entier.

Croyez vous que la Roumanie gagnerait à cette abdication Volontaire sans autonomie? Quoi! un homme à voile le pacte fundamental d'une nation, foulé auz pies la piété et la moralité. et cette nattion ira se plaindre à l'entranger. Mais quelles seraient les conséquences du jugement porté par le Tribunal de Constantinople après avoir vu lex deux partis? Envoyer une commision dans le pays pour s'enguéroi de la visitè! Une nation doit êntre toujours jalouse de son autonomie et ne chercher jamais à provocuer une intervention dans ses affaires intervieures. Elle doit au contraire protester. C'est vous même qui derez vous faire justice, punir l'usurpateur. Si vous ne le pouvez pas, alors ne demandez rien à l'etranger car ce qu'il vous donera sera pire encore que vous avez.

Extracte din scrisorĭ ale redactoruluĭ lui **Courrier d'Orient** *din Constantinopole probabil cătră Baligot de Beyne, privitoare la interesele romîne (1864).*

1) **din 6 Fevruarie 1864.** La lettre publiée ce matin dans le *Courrier* a produit une excellente impression. On considère comme un trait de haute intelligence politique de la part du Prince, la manifestation de ses véritables sentiments et à l'égard de la France et à l'égard de la Russie; car le lecteur voit bien que cette correspondance est écrite dans un sens gouvernamental.

J'apprend, cher ami qu'à l'ambassade de France, peu s'en faut qu'on ne vous prit pour un partisan de la Russie; en quoi cette ambassade faisait preuve d'une ignorance entiérement fuligineuse.

2) **din 21 Martie 1864.** Yaurait il inconvénient, cher ami, à étriller ce consul de Cotillon, qui s'efforce de vous faire passer pour Russe. Bordeanu à du employer tous ses poumons à plusieurs reprises, pour persuader notre ambassade, la plus mal renseignée de toutes les ambassades passées, présentes et futures, que vous êtes bon français. On ne vous prend plus pour un Moscovite. Vous ne sauriez croire, cher ami, quel dégoût m'inspire ce sot et stupide soupçon qu'on a pu avoir contre vous.

3) **din 4 April 1864.** Voulez vous que je vous dise mon opinion sur tout ce qui touche les rapports de la Roumanie avec la Porte? Que le Prince fasse un voyage à Constantinople, il anéantira toutes les intrigues passées, présentes et futures. Le Sultan sera si content d'un tel voyage, qu'il accordera au Prince tout ce qu'il lui demandera.

4) **din 8 Aprilie 1864.** Se plînge că principele i-a trimis numaĭ 500 galbenĭ, ½ din ceea ce trebuia să primiască; cu toate acestea spune: „*Le Courrier d'Orient* passe pour l'organe du Prince et le public croit que S. A. nous a couvert de pistoles.

5) **din 5 Sept. 1864.** Les circonstances sont très favorables aux actes d'énergie, et le prince doit en profiter pour élever tous ses compatriotes à la dignité de citoyens. C'est un avantage inappréciable que d'avoir affaire à plusieures puissances. Pendant qu'elles perdent des paroles ou du papier, les unes à louer ce que vous faites, les autres à blamer et à menacer, vous allez de l'avant, vos innovations prennent racine, le temps les fortifie et le soufle des colères diplomatiques est impuissant à la renverser; car croyez le bien, il n'y aura jamais que des colères inoffensives contre les hardiesses du Prince. Je voudrais qu'en étalant la preuve que les puissances ne sont arrogé des droits qu'elles n'avaient pas et en *demandent pardon de la liberté grande*, le Prince fit chaque jour un pas dans la voie de la *souveraineté*. Paroles souples et action énergique, voilà le mot d'ordre.

NOTIŢI

Ueber *das Leben und die Philosophie Contas Leipzig, 1900,* este titlul disertaţieĭ de doctorat a d-luĭ Ioau A. Rădulescu Pogoneanu, un foarte distins lucrător în cîmpul filosofieĭ, şi care a ales, drept subiect, viaţa şi sistemul singuruluĭ filosof în adevăratul înţeles al cuvîntuluĭ, ce l'aŭ avut până acum România. Ne pare bine că s'a găsit un Romîn care să iee de temă, activitatea filosofică a unuĭ Romîn.

***

Anuarul Institutuluĭ din Franţia pe 1900. conţine numaĭ două nume romăneştĭ printre învăţaţiĭ care fac parte din el: principele *G. Bibescu* ca membru asociat al Academieĭ sciinţelor morale şi politice şi *A. D. Xenopol* corespondent la aceeaşĭ Academie.

***

A apărut partea a VI din *Cursul complect de Istoria Universală prelucrat pentru liceul superior* de Petru Răşcanu, profesor la universitatea din Iaşĭ, care parte cuprinde *Istoria contimporană*, Bucureştĭ 1902. Această parte care expune istoria omenireĭ culte de la Revoluţia franceză până la 1900, înfăţoşază asupra părţilor celorlalte un progres simţitor, în expunerea mult maĭ clară şi maĭ curgătoare şi în impărţala matérieĭ, foarte bine chib-

zuită. Este un foarte bun manual de scoală care poate fi cu folos consultat și de toți aceĭ ce vraŭ să'șĭ facă o idee scurtă, dar lămurită, asupra evenementelor istorieĭ contimpurane.

*
* *

A eșit de sub tipar fascicula IV și V din *Bibliografia romăneasca veche* 1508—1830 cu care se inchee primul volum care merge pănă la anul 1716. Lucrarea este foarte îngrijită, reproducînd în fac-simil gravurile, ilustrațiile, paginĭ de text, precum reproduce prefețele, notițele istorice și toate particularitățile vrednice de însemnat din vechile publicațiĭ romăneștĭ. A fost lucrată de d-niĭ *Ioan Bianu* și *Nerva Hodoș*.

*
* *

D. Heinrich Rickert profesor de logică la Universitatea din Friburg în Breisgau a dat la lumină partea a II a însemnateĭ sale lucrărĭ asupra teorieĭ istorieĭ: *Die naturwissenschaftliche Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die historischen Wissenchaften*, Leipzig 1902, (Partea I apăruse încă din 1896) D. A. D. Xenopol care a făcut o dare de samă asupra primeĭ părțĭ a acesteĭ însemnate contribuțiĭ la logica istorieĭ în *Revue philosophique* a d-luĭ Th. Ribot din Paris Octomvrie 1900 (Reprodusă și în *Arhiva* 1901), studiază acuma această a doua parte, asupra căreia va publica o dare de samă în *Revue philosophique* saŭ în *Revue de Synthèse historique*.

*
* *

Chestiunĭ de Invățămînt este titlul unuĭ volum apărut în editura Minerveĭ, lucrat de *Ioan Cosmescu* învățător la Obileștĭ Județul Ilfov. 218 paginĭ în 8, 1901. Este o culegere de 16 articole ale autoruluĭ asupra țăranilor și a școaleĭ săteștĭ. Lucrat cu multă competență și cu o caldă iubire pentru sătenĭ, e una din contribuțiile cele maĭ de preț ce s'a adus pănă acuma biblioticeĭ privitoare la țăranĭ. Maĭ ales starea de destrăbălare a gospodărieĭ țărăneștĭ este schițată cu măestrie, și lucrul e cu atît maĭ însemnat, cu cît descrierea raportîndu-se la satele de lîngă capitala, ne arată toată adîncimea răuluĭ, dacă nicĭ macar în preajma unuĭ centru de consumație ca Bucureștiĭ, satele nu se află într'o stare maĭ înfloritoare. Cetirea acesteĭ cărțĭ te pune pe gîndurĭ, asupra viitoruluĭ poporuluĭ nostru și asupra desăvărșiteĭ nepăsărĭ în care stratele conducătoare cu guvern cu tot lasă pe clasa aceea din munca căreia cu toțiĭ trăim.

*
* *

In timpul ședereĭ sale în Bucureștĭ la sesiunea generală a Academieĭ, d. *A. D. Xenopol* a ținut 6 lecțiunĭ studenților de la Universitatea din capitală, lecțiunĭ ca in tot deauna, foarte vizitate.

Lecțiunea I, Legile în științele de repetire și seriile în acele de succesinne
II. Teoria economică a istorieĭ.

III. Concepțiunea istorieĭ.

IV. Seriile istorice pe care se altoește domnia luĭ Vodă Cuza,

V. Lovitura de stat din 1864.

VI. Starea țăranilor.

După aceasta din urmă lecțiune, un grup însemnat de studențĭ a venit la d. Xenopol, cerîndu-ĭ povețe pentru organizarea uneĭ societățĭ în Bucureștĭ care să vina în ajutorul stăreĭ țăranuluĭ. Se știe că d. Xenopol a organizat în Iașĭ, încă de pe cînd era rector o asemenea societate. *Societatea universitară romînă* transformată acuma în societatea *Zorile.*

***

Eléctricité èt optiquè, La lumiëre èt les théoriès èlèctrodynamiques, leçons prefesséesà la Sorbonne en 1888, 1890 et 1899 par M. Poincarré membre de l'Institut, deuxiéme édition revue et completèe par *I. Blondin* agrëge de l'Universite et *E. Nèculcèa* licentié ès sciences. Paris, 1901 un vol de 640 d pag. In introducere, d. Poincarré mulțumește compatriotuluĭ nostru d. Neculcea „pour la rédaction de ces leçons qui ont été rédigées par M. Neculcea, à qui je suis tres heureux d'adresser ici tons mes remerciements.

***

La *phénoméne deKerr* et *les phénomènes életro-optiques* par Eugéne Neculcea, Paris 1902, broșură de 90 p,

---

Tipografia „Dacia" P. Iliescu & D. Grossu.

Numerele viitoare vor conţinea:

Riria Stavilă şi avînt poemă.
Creangă Fragment din o comedie, inedit.
Emilgar In altă lume (Nuvelă).
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazul tradus în romăneşte.
Stefan Popescu şi A D. Xenopol Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
Stefan Popescu Nicolae Ghizis.
I. Paul Biografia luĭ Miron Pompiliu.
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ micĭ la sate.
Vrînceanu (de la soc. univ. rom.) Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
Hogaş Amintirĭ din o călătorie (urmare).
Mateiŭ Millo Serbarea ostăşască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol Psicologia şi Istoria, Comunicare la Academia din Paris.
Gh. Ghibănescu Originile Iaşuluĭ studiĭ istorice.
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniştea, jud. Buzeŭ, monografie.
M. Gr. Holban. Transvaalul şi răsboiul Buro-Englez.
T. T. Burada Secţiunea valacă la expoziţia din Praga 1895.
A. D. Xenopol Ştiinţele naturale şi istoria, critica părţeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.

Poeziĭ: *Riria* (Coralia Gatoschi) *A. C. Cuza, Emilgar, Ana Conta Kernbach, P. Vrănceanu, Bosnief Paraschivescu, D. G. Iamandi, N. Kraft, Rama.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Documente asupra Iaşuluĭ din colecţia Gh. Ghibănescu.

Preţul unuĭ numĕr simplu 1 leu 25, dublu 2 leĭ 50

Anul XIII. MAI—IUNIE 1902. **No. 5 şi 6.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la D A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU

1902

BIBLIOGRAFIE:

S'aŭ primit la redacție :

— Anuarul Societățeĭ Arheologice din Bruxelles, pe anul 1902 (T. 13).

— La Campagna D'Ánnibale de T. Montanari.

— Codice suplimentar de organizație internă a Reg. Romîn (36 proecte de legĭ) de Preutul G. Mielcescu.

— Fragmente Literare și Istorice de G. G. Burghele, cu o prefață de Gr. G. Tocilescu.

— Buletinul Societățeĭ Politecnice pe luna Februarie 1902.

— Spicuirĭ despre Evoluțiunea Ideeĭ religioase și simbolismul St. Crucĭ, de Gr. Goilav.

— Presa Medicală Romînă. No. 6.

— Studiĭ privitoare la limba și *Istoria* Romînilor de *Ilie Bărbulescu.*

— Curs de Limba Romînă. (Fascicula I) de G. Gr. Băleanu.

— Revista Doina Doinelor, de sub direcția d-luĭ Marinescu, redactată în satul Mărgineni-Munteni, J. Bacăŭ. Această primă încercare de a se scoate o revistă la țară, avînd o deosebită însămnătate, îndemnăm pe toțĭ a o încuraja, maĭ cu seamă cînd avem încrederea că dl. Marinescu va ști a duce la bun rezultat un atît de greŭ și frumos început.

CUPRINSUL

Revisteĭ ARTA ŞI LITERATURA No. 2, 1902

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIII. Maĭ şi Iunie 1902. No. 5 şi 6.

RIRIA

STAVILĂ şi AVÎNT

(Bătrînul şi Tinărul)

BATRÎNUL

Un zimbet plin de farmec pe buza ta s'avîntă; a încolţit speranţa ce sufletu-ţĭ încîntă; un gînd de tot zburdalnic se joacă'n a ta minte; pe-a planurilor cale plecat-aĭ inainte. Nu-mĭ poţĭ tu spune oare, cel gînd neprihănit spre care înşelare se află el pornit?

TÎNARUL

Nu cred că înşălare să poată fi sub soare, cînd văd că împrejuru-mĭ tot e în sărbătoare. Ce dulce este viaţa şi cît de'ncîntătoare! Cînd plec la vînătoare, pe umăr cu-a mea flintă, privesc cum vîntul ager cu florile s'alintă; cum soarele ce-apare cu mîndra-ĭ strălucire, haremul luĭ de stele l'ascunde cu iubire. Să nu te

simţĭ ferice de-aceea că trăieştĭ şi-într'o bogată lume că poţĭ să te'nvîrteştĭ? Nu-ĭ încîntare oare să sperĭ şi să iubeştĭ?

BATRÎNUL

Sunt vise, vise mîndre; dar vaĭ! la deşteptare, se naşte desnădejdea ce-adesea nu maĭ moare! Spre a nu da de dînsa, maĭ tae-ţĭ din aripe, ca nu, l'a ta cădere, să-ţĭ pară ciasurĭ... clipe.

TÎNĂRUL

Să cad din fericirea cea giuruită mie? Eŭ nu te cred părinte; nu pot, cu duşmănie, privi frumoasa viaţă plină de poezie. Eştĭ cam bătrîn acuma, şi dă! cînd vremea trece, nu poate orĭ şi cine să vree saŭ să'ncerce, în viaţă-acele ciasurĭ ce-aŭ fost, a maĭ petrece. Dar zeŭ! iar nu se cade, părinte'ţĭ cer iertare, pe sufletul cel tînăr s'aducĭ la descrezare.

BATRÎNUL

Da cine-ţĭ zice oare ca să nu crezĭ în bine? Iţĭ zic: lucirĭ deşarte să nu ieĭ drept lumine. Din juru-ţĭ fericirea uşor poţĭ ca s'alungĭ, cînd îţĭ veĭ croi dorurĭ ce nu-ĭ putea s'ajungĭ. Avem un duşman mare în astă omenire: speranţa cu-al eĭ cîntec de vecĭnică-amăgire.

TÎNARUL

Speranţa s'amăgiască? Speranţa cea divină ce-aruncă'n viaţă raze de farmec şi lumină, şi nopţĭ de grele

vise de-apururĭ însenină! Putem să nu ne'ncredem în mîndrul viitor, cînd noĭ avem *iubirea*? Din suflet plin de dor, al eĭ ferbinte soare n'alungă orĭ ce nor?

BĂTRÎNUL

Şi pomul, cu florĭ mîndre, în draga primăvară, mult darnica natură cu dragoste presară; se scutur multe însă păn' fructul să răsară; iar pulberea lor albă, căzută în troene, o îndoseşte iute un pîlc de buruene.

TÎNARUL

Tu vezĭ, dragul meŭ tată, furtunĭ pustietoare ce scutur făr' de milă a sufletelor floare.... Şi poate că albina din florĭ n'adună miere; potirul lor de sigur, îl crezĭ tu plin de fiere.

BATRÎNUL

Ce cred? Să ţi-o spun ţie, eŭ văd că e zadarnic. Iţĭ zic încă odată: la planurĭ nu fiĭ harnic. Spre unde mergĭ acuma, pornit-aŭ mulţĭ ca tine. Puţinĭ din astă cale s'a'ntors cu inimĭ pline. Iubiĭ şi eŭ, copile, precum iubeştĭ acum, gîndirile măreţe ce toate azĭ îs scrum. Iubit-am eŭ femeea cum ne-o arată dorul, atuncea cînd credinţa cunoaşte numaĭ sporul. Iubit-am şi pe semenĭ cu sinceră frăţie şi-ĭ încărcam cu gîndurĭ de mare bogăţie. Credeam toţĭ la o laltă şi ţara-mĭ fericită; că sorţurĭ nu maĭ bune trăsese la ursită.... Acum cînd împrejuru-mĭ le cat necontenit, pare că nicĭ odată nu le-aş fi pomenit.

TÎNARUL

Femee, semenĭ, țară și dragu-ĭ viitor, lupta-voĭ pentru toate, să știŭ că am să mor; căcĭ eŭ îmĭ iubesc țara în care m'am născut, slăvesc scumpa femee în care am crezut, și'n semenĭ eŭ credința n'o pierd nicĭ n'am pierdut.

BATRÎNUL

La revedere dragă! Comoara ta de vise ți-a tălmăci-o soarta în voile eĭ scrise; ca să luptăm cu toate, răbdarea ni-e trimisă.

TÎNARUL

S'a dus bătrînul tată. Ce soiŭ ciudat de'ndemn! El vrea din mine-a face un chip curat de lemn! Ce vraĭ? Așa-s bătrîniĭ, uitat-aŭ vremea lor. Pe tinerĭ s'amărască eĭ aŭ un cumplit zor.... De ar vedea-o dînsul pe draga mea iubită, cu negri ochĭ de pară, statura potrivită, de ar vedea-o, sigur, bătrînul amărît s'ar apuca acuma din noŭ iar de iubit.... Cînd viața-mĭ către piscurĭ cu fericire zboară, el pe a vrîsteĭ vale a lene se coboară. A pus *stavila* dreaptă l'a gînduluĭ hotare.

După zece anĭ

TÎNARUL

O tată-a tale vorbe aŭ fost prea înțelepte, cînd mi-arătaĭ a vieţeĭ cărărĭ cioplite drepte. M'am rătăcit de-odată şi am luptat din greŭ ; credinţelor visate făcutu-m'am ateŭ, şi am perdut iubirea de om şi Dumnezeŭ : Ah ! Unde estė lumea la care am visat ? Ce-a devenit ființa cu gîndu-mĭ închinat ? Prin soare şi prin stele zădarnic le-am cătat.

BATRÎNUL

A desnădejdeĭ vale alunecoasă-ĭ tare şi cam repedė cade cel ce vrea s'o coboare, de stavila cea bună n'o pune sub picioare.

TÎNARUL

Dar ca să pot iar pune o stavilă la patemĭ, în visurĭ de altă-dată simţirea mea împarte-mĭ ; căcĭ m'a schimbat durerea cu chinurile eĭ. Cuprins de groază mare se clatin paşiĭ meĭ, şi-aş vrea să calc sub dînşiĭ pe laşĭ şi pe mişeĭ !

BATRÎNUL

Despreţul să se nască în ceĭ cu suflet mic ; iar nu 'ntr'un om ca tine, cu suflet de voinic ! La cugetărĭ maĭ blînde re'ntoarce-te, îţĭ zic ; iar stîlpul minţeĭ tale fereşte-te de-l tae ; căcĭ se cufundă totul, se rupe şi se'ndoae, şi din credinţe frînte rămîne-un foc de pae.

TÎNARUL

Să simţĭ că aĭ aripe şi nu maĭ poţĭ zbura; să simţĭ că aĭ o voace şi nu maĭ poţĭ cînta; cu-aşa durerĭ, un suflet ce poate cuvînta? Iţĭ pune soarta gîndurĭ şi feţĭ-frumoşĭ în cale, în raze aurite i-arată minţeĭ tale; i schimbă-apoĭ în pietre şi'n inimĭ lasă jale.

BATRÎNUL

Cu cheltuelĭ de-aceste făcute'n tinereţe, plăteşte omul matur ce a putut să'nveţe, şi gingaşele-ĭ dorurĭ le schimbă în poveţe. Pe unde trecĭ acuma trecut-aŭ mulţi ca tine. Puţinĭ din aste locurĭ s'a'ntors cu inimĭ pline; dar trec aceste toate şi vin iar vremĭ senine. Acuma-s în putere patimĭ, durerĭ şi ură; dar viaţa, drag băete, încet din toate fură, şi văile'nflorite le schimbă'n bătătură.

TÎNARUL

Cu sfatu-ţĭ străbaţĭ mintea, cum fulgerul străbate prin intunerec beznă; despică neagra noapte. Puterea luĭ răsbate în suflet mult uşor, cînd mintea-ĭ vindecată şi gîndŭl făr' de nor. Iar ca să mă'nchin vouă, speranţă şi credinţă, ar trebui acuma să-ucid orĭ-ce voinţă şi dorurilor moarte să daŭ iarăşĭ fiinţă! Aceasta nu se poate'n pocirea-acesteĭ firĭ, cînd lumea e deşartă de fapte şi simţirĭ, şi patimile oarbe sunt marele pornirĭ.. Frăţia-ĭ duşmănie iubirea-ĭ o ruşine, şi totul se reduce la lupta pentru pîne; iar dragosta de ţară, politica supune sub legĭ azĭ proibité ce mîne le impune. Cu vorbe vecĭnic sfinte de-avînturĭ glorioase, ciopleşte-adînc în gloate, le-ajunge păn' la oase...... Cuţitul le e meşter; plăselile-s frumoase.

Seninu-ĭ întunerec ; nevoĭ ne curg pe frunte ; din pînze de painjen ne facem mereŭ punte, să trecem cu mîndrie spre țările cărunte, dorind ca să ajungem noĭ, mînă de plăieșĭ, popoarele vecine în mersul uriieșĭ. Europa să nu creadă că suntem mititeĭ, cu datoriĭ și birurĭ noĭ stăm în fața ei. A băncilor streine Romînu-ĭ biet client, de cînd a noastră țară e punct în Orient..... Și să nu te zdrobiască o stare păcătoasă, cutrierînd nesilnic cîmpiile mănoasă și străbătînd amarnic bordeiŭ, colibă, casă?... Cu suflete căzute, nevoia 'nbuzunar, din viață noĭ făcut-am un negru lupanar ; iar țara'ndurerată-șĭ astupă ochiĭ eĭ ; nu vrea a recunoaște'n noĭ copiiĭ seĭ.... Cînd tu vedeaĭ, părinte, furtunĭ pustietoare, zdrobind fără de milă a sufletelor floare, a tale blînde vorbe, cu mare înțeles, voiaŭ să stavilească a gîndului eres.

BATRÎNUL

Ți-am zis atuncĭ copile: la planurĭ nu fiĭ harnic. Acuma îțĭ spun însă : ți-ĭ zbucimul zadarnic! Avem noĭ mîngăerea ce-adună florĭ din vînt, rămasă ca limanul durereĭ e pămînt. Iar dacă vezĭ acuma nevoĭ nemărginite, ele apar maĭ negre măriteĭ tale-orbite ; căcĭ aĭ pornit pe calea acelor fără minte ; te-aĭ îmbătat tu singur de-a tale dulcĭ cuvinte. Castele ispaniole zidita-ĭ în eter, spre culmile înalte vedeaĭ podurĭ de fer, și nu voiaĭ a crede că's visurĭ care per. Acum ajuns-aĭ vrîsta în care ochiul vede ființele aevea. Știind ce poate crede, priceperea adîncă nu o maĭ poate perde ; se va răsădi dînsa pe trunchiu-țĭ încă verde..... Să-țĭ oțeleștĭ simțirea în contra desperăreĭ, e culmea'nțelepciuneĭ și marginea putereĭ !

TÎNARUL

Iţî daŭ acum dreptate; căcĭ viaţa e un haos. Din lupte'ntreciocnite doreştĭ acel repaos ce-l cîntă, în vestminte, azĭ preoţiĭ la *Paos*; căcĭ nu e tristă moartea ce'nghite'ntreaga fire! Cînd trupul tăŭ se mişcă, iar moartea-ĭ în simţire, i vezĭ tu ascuţişul ce-aduce'n istovire şi patime orbite şi gîndurĭ şi dorinţă, lăsîndu-ţĭ drept tovarăş, a inimeĭ căinţă..... Aşa cum sunt acuma puteavoĭ să trăesc şi-n lumea descredinţeĭ putea-voĭ să păşesc?

BATRÎNUL

Aŭ maĭ păşit şi alţiĭ pe-aceleaşĭ vechĭ cărărĭ. Deprinderea e mamă cumplitelor durerĭ; iar gîndul nostru mînă, orbit şi ne'ndurat, pe-aripile uĭtăreĭ chiar dorul fermecat. Şi darul amintireĭ, în vecĭnicu-ĭ prinos, va face din el leacurĭ spre-a bineluĭ folos, urîtul cel de astăzĭ făcîndu-l mînĭ frumos. Din mult grelele lupte ce sufletul înfrînge, reesă omul tare care-a uĭtat a plînge, şi nepăsarea rece făcînd în el patrulă, el calcă sub picioare şi laude şi hulă; iar faptele născute în crudă amăgire pe care neuĭtarea voi-va să le'nşire, le va cînta prin veacurĭ vecĭnica pomenire.

TÎNARUL

Eŭ voĭ urma părinte vorbirea-ţĭ înţeleaptă; o voĭ purta păvază în mîna mea cea dreaptă, privind cu resemnare acele ce m'aşteaptă; iar cînd din astă viaţă veţĭ trece spre mormînt, să nu maĭ cătaţi inimĭ rămase pe pămînt! Pe suflete'mpetrite simţirĭ vor fi vestmînt! Şi ceĭ ce s'or maĭ naşte din trupurĭ îngheţate, n'or maĭ dori schimbare de dorurĭ, nicĭ de fapte; iubirea şi *avîntul* vor fi basme uitate..... Mult bine-or fi venite vremile ce s'or naşte, căcĭ cîmpurile vieţeĭ tot cîrdurĭ le vor paşte!

(1900)

MIHAIL Gr. HOLBAN

Transvaalul, Anglia şi conferinţa de la Haga*)

Războiul anglo-boer şi chestia Transvaaluluĭ aŭ pasionat în mod puternic opinia publică din lumea întreagă ; nu e nimine care să nu se intereseze de soarta acestuĭ mic popor, viteaz şi curagios, în lupta cu marele imperiŭ britanic.

Intenţia mea nu este de a face istoria luptelor uriaşe—încă nesfîrşite—între Englejĭ şi Boerĭ. Doresc însă să vedem împreună *ce este Transvaalul, care aŭ fost relaţiile sale cu Anglia* precum şi *cauzele acestuĭ nenorocit resboĭ.*

Pe urmă, vom examina *politica Angliei* faţă de republica

*) Cu toate că această conferinţă, ţinută la ateneul din Dorohoiŭ, datează din anul trecut, este însă de actualitate, războiul nefiind terminat.

Evenementele cele maĭ însemnate de la 15 Aprilie 1901 până azĭ sînt următoarele: Moartea luĭ Cecil Rhodes, autroul moral al acestor lupte uriaşe, în Africa de Sud, la 26 Martie stil noŭ; intervenţia pentru pace făcută de primul ministru olandez Dr. Kuyper şi respinsă de guvernul britanic; în fine negocierile de pace care aŭ avut loc în Aprilie curent între Lord Milner, Lord Kitchener şi membriĭ guvernuluĭ republicilor Transvaaluluĭ şi Orangeluĭ, la Pretoria. Aceste negocierĭ, este speranţă că vor izbuti Dacă nu se face pacea. se crede că Boeriĭ vor lupta *ad infinitum,* şi nimenĭ nu poate zice în mod pozitiv dacă Anglia va reuşi să supună cu forţa micile, dar eroicile republicĭ ! Insă opinia publică din lumea întreagă, precum şi o mare parte din Englejĭ, reclamă pacea; continuarea războiuluĭ duce pe Anglia la ruină.

sud-africană și *atitudinea Mareĭ Britaniĭ la conferința de la Haga.* In fine ne vom ocupa de *consecințele războiuluĭ* și de *viitorul Transvaaluluĭ* și al Africeĭ de Sud în genere.

Pentru un subiect cu totul de actualitate cum este al acesteĭ conferințĭ. indicația documentelor de care m'am servit se impune. Imĭ permitețĭ așa dar să vă daŭ următoarele note bibliografice, demne de interes și pentru studiul maĭ amănunțit al acesteĭ părțĭ din istoria noastră contimpurană.

M'am servit de ziarele franceze și engleze: *Le Temps, Journal des Débats* și *Times* care publică orĭ ce acte diplomatice în extenso; de publicațiile franceze: *Revue des Deux Mondes, Revue Bleue* și *Revue Encyclopédique* favorabile Boerilor; *Bibliothèque Universelle* din Lausanne una din puținele reviste franceze cu totul simpatică Englejilor.

Review of Reviews, singura revistă engleză pentru Boerĭ: *Saturday Review* din Londra. *Almanach de Gotha* și *Statessman Jear book* (anuarul omuluĭ de stat) conținînd toate statisticele oficiale. La noĭ n'am găsit de cît un singur studiŭ, acel al domnuluĭ Iorga, profesor universitar, în *Noua Revistă Romînă* de la 1 Februarie 1900 cu titlŭl: „Războiul din sudul Africeĭ (un capitol de istorie colonială). Acest articol, bine făcut, dă o idee exactă despre afacerile Transvaaluluĭ până la octombre 1899 și este demn de atenția celor care n'aŭ timpul să studieze chestia în detaliŭ.

Afară de articolele revistelor europene—unele articole remarcabile,—de vre-o doĭ anĭ a apărut o adevărată bibliotecă anglo-boeră, nu numaĭ în Anglia, dar în Franța, în Elveția și în Germania. Voĭ cita cîte-va opere maĭ importante:

«*Dix mois de Campagne chez les Boërs*» (Zece lunĭ de luptă cu Boeriĭ) de un tovarășĭ de luptă al coloneluluĭ de *Villebois-Mareuil,* mort în războiul.

Bravul colonel, care șĭ-a jertfit viața pentru cauza Boerilor, a avut prilejul să studieze de aproape organizarea armateĭ lor, modul lor de a combate, și astfeliŭ să explice—ceea ce a um-

plut de mirare și admirație lumea întreagă—victoriile repurtate de dînșiĭ.

„*La crise Sud-Africaine* de *Dr. Kuyper*, [1]) deputat în parlamentul olandez, studiŭ foarte complect, dar cu totul violent contra Angliei.

Două broșurĭ de *D-nul Edouard Naville*, profesor la Universitatea din Geneva și arheolog eminent, cunoscut prin descoperirile făcute în Egipet : «*La question du Transvaal*» și *l'Indépendance des Républiques Sud-Africaines et l'Angleterre*“ sunt două studiŭ foarte conștiincioase din punctul de vedere al expunereĭ evenementelor, dar destul de parțiale, apăriud cauza Englejilor.

In fine voĭ menționa două opere de o însemnătate nediscutabilă.

In cartea sa „*L'Angleterre et l'Impérialisme*» D-nul *Victor Bérard* (autorul a două volumurĭ asupra *Turcieĭ*, și *Elenismul contimporan*, și asupra *Macedonieĭ* (această din urmă carte trebue să fie cunoscută de toțĭ oamenii noștri politicĭ), arată noua tendință și noua fază a politiceĭ engleze și explică cu multă deslușire spiritul de cucerire, de dominație atît de întens de cîtva timp la poporul englez. Voĭ face însă o singură critică D-luĭ Bérard este părtinitor pînă la evidență în aprecierile sale privitoare la politica imperialistă a Anglieĭ. Acest defect micșorează valoarea volumuluĭ.

Ajung acuma la o operă capitală, pot zice o capo-d'operă in feliul seŭ. Dl *Emile Boutmy*, membru al Institutuluĭ, savantul profesor de drept constituționat și director al școaleĭ de stiințĭ politice din Paris, este unul din Francejiĭ care cunosc maĭ bine Anglia, instituțiile, moravurile și gîndirea engleză. Sunt puținĭ în regatul Mareĭ Britaniĭ, în stare să scrie ultima carte a D-luĭ Boutmy: *Essai d'une psychologie du peuple Anglais au 19-me siècle*“. Inspirîndu-să de metoda amiculuĭ seŭ Hyp. Taine, Dl Boutmy studiază diferitele manifestărĭ politice, sociale, economie,

1) Dr Kuyper este acuma președinte a consiliuluĭ de miniștri la Haga.

morale și religioase ale poporului englez. De acum înainte nimenu va mai putea vorbi saŭ scrie despre Anglia contimporană, fără a cunoaște însemnata lucrare a d-luĭ Boutmy.

Intrînd în Subiect—și vă rog a mă ierta dac'am prea desvoltat ceea ce am numit niște note bibliografice—o declarație prealabilă din parte-mi este necesară. Cu toate că tratez o chestie de actualitate, fiind astfeliŭ pe un tărîm arzător—împreună cu afacerea Dreyfus nimic n'a pasionat maĭ adînc opinia publică în lumea întreagă ca războiul anglo-boer!—și considerînd evenementele din punctul de videre al istorieĭ, nu voĭ relata de cît fapte necontestate și voĭ lăsa de o parte orĭ ce comentariĭ și cuvinte saŭ expresiĭ violente, de oare-ce dorința mea este să fiŭ cît se poate de imparțial.

Cu privire la violența cuvintelor și a comentariilor exagerate, permiteți-mĭ să vă relatez o împrejurare personală, Am luat parte, toamna trecută, la *congresul păceĭ de la Paris.*

In comisiunea care s'a ocupat de afacerile internaționale s'a discutat și chestia Transvaaluluĭ: Membriĭ englejĭ aĭ congresuluĭ ne-aŭ presentat un memoriŭ (favorabil Boerilor) destinat guvernuluĭ englez. Acest memoriŭ, saŭ apel, era conceput în termenĭ violențĭ, pasionațĭ, și cuvintele *«crimă, asasinat, atentat»* eraŭ numeroase. Am propus comisiuneĭ suprimarea acestor cuvinte, fiind că, după mine, violența trebue înlăturată chiar cînd cine-va are dreptate; părerea mea a fost admisă și memoriuluĭ i s'a dat o formă maĭ moderată.

Și cu această ocazie, îngăduiți-mĭ o observație: Dacă e vorba de «crimă,» de «atentate», sunt multe fapte în istoria modernă și contimporană care ar putea fi astfeliŭ calificate! Dar datoria istoriculuĭ, ocupîndu-se chiar de evenimentele zileĭ este de a le expune fără părtinire, fără violență și fără pasiune. Sarcina este grea, însă nu o cred cu neputință de a fi realizată.

Mă simt obligat, vorbind despre conflictul anglo-boer să aduc tributul meŭ ee admirație și omagiile mele de respect către una din cele maĭ ilustre suverane ale veaculuĭ trecut: M.

S. Regina Victoria și împărăteasă a Indiilor, decedată la 22 Ianuarie trecut în etate de 81 de anĭ. Puținĭ suveranĭ aŭ fost ĭubițĭ și demnĭ de iubire ca M. S Regina Victoria, modelul tuturor virtuților și puținĭ aŭ avut o influență atit de covîrșitoare asupra destinelor țăreĭ lor, ca această femee!

Domnia de 61 anĭ—cea maĭ lungă a vre-unuĭ rege englez, atît de însemnată prin desvoltarea civilzațieĭ în toate ramurile în imperiul britanic, s'a sfîrșit în mod melancolic și pot zice tragic! Regina Anglieĭ—cea maĭ constituțională dintre monarhiĭ constitutionalĭ—se știe din sorginte sigură—era contra războiuluĭ cu Transvaalul. Neputîndu-se opune voințeĭ parlamentuluĭ și opinieĭ publice, M. S. s'a supus, însă cu inima zdrobită a suferit atît de adînc de nenorocirile inevitabile ale războiuluĭ, a vărsat așa de multe lacrimĭ cu văduvile și mamele celor rămașĭ pe cîmpul de luptă, că, sfâșiată de durere, maĭ ales cînd a văzut că războiul durează nu lunĭ, ci anĭ de zile, a murit! Ultimele sale cuvinta aŭ fost: «Oh! de s'ar închea pacea»!

Să vedem acuma care este poziția geografică a Transvaaluluĭ. Situată la Sud-Estul continentuluĭ african. Republica boeră să mărginește la Nord cu Matabeleland, la Vest cn Besuanoland (amîndouă colonii engleze) la sud cu statul liber Orange și la Est cu colonia portugheză de Laurenzo-Marquez.

Intinderea teritoruluĭ eăte de 308,560 kil. patrațĭ, cu o poporație de 691,252 locuitorĭ: 288.750 de rasă atbă și 402,502 rasă neagră (Cafri), după recenzimîntul din 1898. Să stabilim o mică comparație: Regatul Mareĭ Britaniĭ și Irlandeĭ are o întinderede 314,339. kil. patrațĭ (cu vre-o 5700 kil patrațĭ superioară Republiceĭ sud-africane) însă populația este de: 37,880,764 locuitorĭ, prin urmare de 55 de orĭ superioară celeĭ a Transvaaluluĭ. Notațĭ că numaĭ populația orașuluĭ Londra este de 4.433,018 locuitorĭ, de vre o 6 și ½ orĭ maĭ mare de cît a Transvaaluĭ. Intinderea imperiuluĭ britanic cu coloniile este de 28,119,500 kil. patrațĭ cu o populație de 388,000,000. Avem de-o parte un

pitic—Republica sud-africană și de altă parte un adevărat colos—imperiul britanic!

Din punctul de vedere al geografieĭ fizice, Transvaalul este o țară muntoasă, cu multe rîurĭ, din care Vaalul la Sud, separînd-o de Republica Orange, Centrul este străbătut de diferite șirurĭ de munțĭ. Sunt treĭ regiunĭ, cea a apelor, cu rîurĭ numeroase, a munților acoperită cu pădurĭ și a treia cu o climă tropicală, unde se cultivă cafeaua, trestia de zahar, tutunul și chiar grâul de foarte bună calitate, așa că Transvaalul a fost numit „grânarul Africeĭ de Sud». Solul e fertil și unele regiunĭ, avînd pășune și iarbă excelentă, se cresc vite cornute și oĭ.

Insă marea bogăție a țăreĭ constă în minele de aur, argint, fer și oțel, exploatate de curînd; desvoltarea economică e însemnată:

Sunt 1147 kil. de drum de fer în exploatare. Comerciul la import în 1898 era de 460 milioane, adică în cincĭ anĭ, a crescut de treĭ orĭ. Budgetul statuluĭ în 1898 se urca la 99 ½ milioane la veniturĭ. și la 99 ¼ milioane la cheltuelĭ, dînd un excedent de un sfert de milion.

Organizația politică este din cele maĭ democratice. Republica sud africană a fost întemeiată în anul 1852 și de la 1877 poartă numele de stat al Transvaaluluĭ.

Constituția datează din 1858 și a fost modificată în 1890. Puterea executivă se compune din Președintele republiceĭ ales pe 5 anĭ și de 2 parlamente numite Volksraad, cîte 29 de membri fie-care.

Capitala e *Pretoria*, cu o populație de 18,000 locuitorĭ, unde reșede președintele, guvernul, corpul diplomatic, precum și toate autoritățile. Iohannesburg, numit orașul auruluĭ, e mult maĭ poporat, avînd peste 100,000 locuitorĭ.

Să vedem acum ce forță armată are țara. In timp de pace, înainte de 1898, armata permanentă era compusă dintr'un corp de artilerie, numerînd 29 ofițerĭ, 83 sub ofițerĭ și 288 soldațĭ. In timp de războiŭ, toțĭ cetățeniĭ de la 16 la 60 anĭ și toțĭ indigeniĭ care pot aduce serviciĭ statuluĭ, sunt chemațĭ sub dra-

pel. Conform ultimuluĭ recenzimînt, eraŭ 26299 oamenĭ în stare să poarte armele. Cheltuelele prevăzute în budget pentru războiul, pentru anul 1898, eraŭ de vre-o 6 ½ milioane de leĭ.

Iată spre comparație, și o cifră din budgetul Anglieĭ pe anul 1900. La războiŭ este prevăzută suma de 1 miliard 90 de milioane și pentru flotă 650 milioane leĭ. Vedețĭ și aci disproporția colosală între amîndouă statele.

Timpul de care dispunem îmĭ permite numaĭ o schiță în trăsăturĭ generale a istorieĭ Transvaaluluĭ, punînd în evidență cîte-va date și evenemente maĭ importante.

Poporația în amîndouă republicile, Transvaal și Orange, este în majoritate de rasă neagră, compusă de Cafri, ceĭ maĭ apțĭ de a fi civilizațĭ din toate popoarele africane. Albiĭ sunt reprezentațĭ prin Englejĭ în minoritate și prin Olandejĭ în majoritate.

In 1652, Olanda colonizază Capul Buneĭ Speranțe, a căruĭ poporație indigenă era hotentotă și încredințază administrația noueĭ sale coloniĭ, uneĭ companiĭ. In 1688 și 1689, vre-o două sute de Hughenoțĭ protestanțĭ francejĭ, după revocerea Edictude Nantes în 1685 de Ludovic al XIV-le părăsesc Franția și se stabilesc în Colonia Capuluĭ, unde cu timpul devin Olandezĭ, adoptînd chiar limba olandeză.

Hotentoțiĭ fură respinșĭ în lăuntru țăreĭ, de noua poporație europeană, care dădu o mare desvoltare și întindere colonieĭ Din populația olandeză și maĭ ales hughenotă franceză, se trag Boeriĭ (pe limba olandeză cuvîntul *boer* să pronunță *bur* și vrea să zică „țaran“), rasă cuceritoare și agricolă, fără multă cultură și lipsită de rafinările civilizațieĭ, însă serioasă. curajoasă, vitează și cu avînturĭ de independență. Religia lor, este protestantă-calvinistă și-n aceste timpurĭ de scepticism și-au păstrat credința care le este tot atît de scumpă și prețioasă ca și libertatea! Consiliile lor de războiŭ să deschid cu rugăciune și merg la bătălie cu Biblia în mînă, cîntînd Psalmiĭ luĭ David.

Franția fiind în luptă cu Olanda, prințul de Orange, de teamă ca Colonia Capuluĭ să nu fie cucerită de această putere, se

înţelege cu Anglia, care în 1795 îi cedează această colonie pentru o sumă importantă de banĭ.

Străinii fură răŭ primiţĭ de Boerĭ şi nemulţumirile se transformă repede în revolte contra Englejilor. Cînd la 1815, după congresul de la Viena, Anglia anexâ în mod definitiv Colonia Capuluĭ, anexarea indispuse cumplit poporaţia boero-olandeză. Scopul politiceĭ engleze era să desnaţionalizeze pe Boerĭ, prin adoptarea limbeĭ engleze ca limbă oficială, în locul celeĭ olandeze. Pe de altă parte, guvernul colonial decretâ în 1834 desfiinţarea robieĭ, măsură demnă de toată lauda, însă care nemulţămi pe Boerĭ, aĭ căror simţimente faţă de Cafri şi de Hotentoţĭ nu eraŭ tocmaĭ amicale.

Boeriĭ prin această desfiinţare perdeaŭ cu atît maĭ mult, cu cît guvernul nu le da nicĭ o despăgubire. Toate aceste măsurĭ provocară o mare iritaţie şi ca consecinţă renumitul *Exod* (emigrare) început la *1836*.

Boeriĭ, considerîndu-se persecutaţĭ de Englejĭ, părăsesc cu familiile lor Colonia Capuluĭ, pentru a merge spre Nord în deşertul salbatec, unde speraŭ că vor putea trăi liberĭ şi independenţĭ. «Părăsim această colonie, zice în proclamaţia sa, conducătorul lor Piet Retief, cu deplină încredere că guvernul Englez nu va maĭ avea nimic a ne cere şi ne va lăsa să ne cîrmuim singurĭ, fără a se osteni cu noĭ». Pribegiĭ porniră cu carăle cu boĭ, uniĭ spre Natal şi rîul Orange, unde cu Retief şi Pretorius se stabiliră, alţiĭ sub comanda luĭ Potgieter înaintară spre Nord avînd a lupta cu Cafriĭ; eĭ ajung la rîul *Vaal* şi acolo organizază, după crincene încăerărĭ cu indigeniĭ, republica Transvaaluluĭ, pe cînd ceilalţĭ fraţĭ de rătăcire întemeează republica Orange. Insă Englejiĭ, conform vechiuluĭ lor principiŭ: *nemo exuere potest patriam* (nime nu poate părăsi patria), considerînd pe Boerĭ că supuşĭ răsvrătiţĭ, îĭ urmăresc până în Natal, unde îĭ înving la Durban (portul Nataluluĭ) în *1842* şi şapte anĭ maĭ tîrziŭ în statul Orange. După aceste victoriĭ, Anglia anexează amîndouă ţările învinse, cu toate protestările populaţieĭ boere, care continuă să lupte pentru independenţă, In sfirşit, guvernul englez, obo-

sit de atîtea conflicte și neînțelegeri, recunoaște prin convenția de la *Sand River* din Ianuarie 1852 independența «Boerilor emigrați dincolo de Vaal“, adecă a Transvaaluluĭ și în 1854 independența statuluĭ liber Orange. Natalul rămîne colonie engleză. Noua fază a acestor două republicĭ fu întristată prin rivalitățĭ între dînsele, care ajunseră până la războiul civil. De abia pe la 1860-61 lucrurile se potoliră. Din aceste lupte nenorocite, republicile eșiră ruinate, dar un noŭ și strălucit viitor economic era înaintea lor.

In 1867 se descoperi minele de diamant de la Kimberley, lîngă granița statuluĭ Orange; atuncĭ aventurieriĭ din lumea întreagă năvăliră în Africa de Sud, pentru a se îmbogăți. In 1871 un Englez, Burkley, reușește a se face stăpîn pe minele de diamant, el este protejat de guvernul seŭ și ca resultat vedem conflicte noue cu Orange și cu Transvaalul. Renumitul istoric *Froude*, însărcinat cu o misiune de pacificare în Africa de Sud, nu obține nicĭ un rezultat.

Conferința de la Londra din 1876 nu are iarășĭ nicĭ un rezultat bun și în același an, Transvaalul fu silit să cedeze Angliei pentru suma de 90,000 funzĭ sterlingĭ (2 milioane 250,000 lei) teritoriul diamantelor, care producea anual 100 de milioane de leĭ.

Un an maĭ tîrziŭ, la 12 Aprilie 1877, Anglia anexă Transvaalul întreg. Revoltele și luptele reîncep, sub conducerea luĭ Krüger, actualul președinte al Republiceĭ, Pretorius și Joubert. In același an, o deputație fu trimisă la Londra, pentru a cere să li se dee Boerilor independența. Totul în zadar! Atuncĭ luptele reîncep și țin cițĭ-va anĭ. La Februarie 1881 Englejiĭ sunt crunt învinșĭ la Majuba Hill. Marele Gladstone, de curînd venit la putere, încheie pacea cu Boeriĭ și prin convenția de la Pretoria din August 1881, recunoaște independența Transvaaluluĭ sub suzeranitatea Angliei. Boeriĭ însă eraŭ nemulțumițĭ din cauza suzeranităței pe care nu vroiaŭ să o admită; eĭ trimet iarășĭ la Londra o deputație, pentru a cere modificarea convențieĭ de la Pretoria. După lungĭ negocierĭ, guvernul M. S. Regineĭ Victoria consimte a renunța la suzeranitate și prin *Convenția de la Lon*

dra din 27 Februarie 1884, recunoaşte independenţa complectă a republicei Sud-Africane, Anglia mărginindu-se a avea dreptul de *veto* asupra tratatelor încheiate de Transvaal cu Puterile străine, afară de statul Orange.

Ast-fel eraŭ relaţiile între Anglia şi Transvaaal cînd, pe la 1886, se descoperiră faimoasele mine de aur de la *Witwater Raad* şi de la *Iohannesburg.* Miĭ de străinĭ, în mare parte Englejĭ, fură atraşĭ de perspectiva de a se îmbogăţi uşor şi repede. Oraşul Iohannesburg iea o desvoltare extraordinară şi poporaţia se urcă în puţin timp la 100,000 oamenĭ, toţĭ străinĭ, Englejĭ, numiţĭ Uitlanderĭ. [1]) Aceştia fiind că plăteaŭ dările către stat, doriaŭ să aĭbă drepturĭ politice egale cu ale Boerilor, maĭ ales dreptul de a vota. Pentru susţinerea pretenţiilor lor, Uitlanderiĭ înfiinţază ligĭ, iscălesc petiţiunĭ către guvernul boer şi cel englez. Mişcarea iea proporţiĭ marĭ, fiind susţinută de companiile de exploatare ale minelor, în special de *chartered Company,* căreia guvernul britanic în 1889 îĭ acordă un fel de monopol. Reprezentantul cu renume universal al acesteĭ societăţĭ este celebrul *Cecil Rhodes* [2]) numit *„Napoleonul Capuluĭ»,* om inteligent, întreprinzător, dar fără reţinere. Guvernul de la Pretoria a făcut concesiunĭ Uitlanderilor, dar n'a putut ceda tutoror pretenţiilor exagerate, susţinute chiar de guvernul englez. Aceştĭ străinĭ, văzînd că nu'şĭ ajung scopul, aŭ plănuit un adevărat complot în contra ţăreĭ care le da ospitalitate. Vreŭ să vorbesc despre încursiunea—*raid*—a doctoruluĭ Jameson, administratorul companieĭ Chartered. Pe la finele luneĭ Decembrie 1895, el pregăteşte, înţeles fiind cu Cecil Rhodes, o expediţie cu scopul de a merge la Pretoria. La 1 Ianuarie 1896, după o luptă de 24 oare, Boeriĭ resping pe năvălitorĭ, făcînd prisonier pe doctorul Jameson. Acest act de violare al dreptuluĭ ginţilor a indignat lumea întreagă. M. S. Imparatul Wilhelm al Germanieĭ a trimis o telegramă de felicitare preşedinteluĭ Krüger.

1) In dialectul boer cuvîntul Uitlander însamnă „străin".
2) Mort la 26 Martie 1902.

După acest incident, războiul între Anglia și Transvaal era inevitabil și numaĭ o chestie de timp. De atuncĭ, Boeriĭ văzîndu-se atît de amenințațĭ în independența lor, încep a se pregăti pentru lupta care era s'o întreprindă vre-o treĭ anĭ maĭ tîrziŭ. Nereușita îndrăzneţeĭ năvălirĭ a luĭ Jameson, nu descurajâ pe Uitlanderĭ în atingerea scopuluĭ lor, și cu tenacitatea caracteristică Anglo-Saxonuluĭ, continuară a se plînge guvernuluĭ englez și a se agita. Negocierile începură între amîndouă statele. In acest scop d-nul Chamberlain, ministrul coloniilor, însărcinează pe sir Alfred Milner *), guvernatorul Capului să trateze cu președintele Krüger. Afară de drepturile politice, reclamate de Anglia pentru supușiĭ săĭ, marele punct de contestație era interpretarea dată de-o parte și alta, articoluluĭ 4 al tratatuluĭ de la Londra din 4 Februarie 1884. Acest articol se referă la dreptul de veto al guvernuluĭ britanic în privința tratatelor ce ar încheia Transvaalul cu puterile străine. D-nul Chamberlain interpreta acest drept ca un fel de *protectorat*, de *suzeranitate*, acordată Anglieĭ asupra Republiceĭ Sud-Africane, ceea ce tocmaĭ era contestat la Pretoria. Ne este imposibil a intra în amănuntele negocierilor diplomatice care aŭ avut loc la *Bloemfontain*, maĭ ales că n'aŭ izbutit din cauza pretențiilor exagerate ale luĭ sir Alfred Milner în favoarea Uitlanderilor. D-nul Krüger făcu următoarea propunere: 1°. Ca Anglia să nu se maĭ amestece în afacerile interioare ale Republiceĭ; 2° să nu maĭ fie vorba de suzeranitate; 3° să se admită un arbitragiŭ. Președintele Krüger în acelașĭ timp luâ angajamentul de a modifica legea electorală, acordînd Uitlanderilor dreptul de vot, după o reședință de cincĭ anĭ, cu efect retroactiv (21 August 1899).

Prin notele sale din 9 și 22 Septembre, ministrul coloniilor, D-nul Chamberlain, respinge cele treĭ puncte și negociările încetează, cu toată dorința guvernuluĭ englez de a le prelungi, ca să aibă timp să expedieze trupe în Africa de Sud. Războiul era inevitabil. Anglia concentrează rezervele și convoacă par-

---

*) Acuma Lord Milner.

lamentul, pentru a-ĭ cere credite. Pe de altă parte, secretarul de stat al afacerilor streine al Transvaaluluĭ, remite la 9 Octombrie un *Ultimatum*, agentuluĭ diplomatic al Anglieĭ la Pretoria. La 22 ale aceleiaşĭ lunĭ, starea de războiŭ era declarată şi notificată de Transvaal Puterilor străine.

Am văzut cauzele imediate ale acestuĭ conflict. Să videm acuma şi pe cele maĭ depărtate. dar tot atît de importante. Ele sînt de două felurĭ: politice şi economice. Le voĭ resuma în puţine cuvinte. Din notorietate publică, se ştie că visul unor oamenĭ de stat englejĭ [1]) este de a înfiinţa Un *Imperiŭ Sud-African*, în care ar intra Colonia Capuluĭ, Natalul, cele-l-alte coloniĭ engleze, precum şi amîndouă republicile Transvaal şi Orange. Sunt asemenea mulţĭ oamenĭ cu vază în Anglia aĭ căror dorinţă ar fi să se stabilească o cale ferată de la Cap la Cairo. Se ştie că Egipetul numaĭ de nume e un stat suveran, sub suzeranitatea Turcieĭ; în realitate Englejiĭ sunt acolo cu totul stăpînĭ, şi o privire aruncată pe harta Africeĭ, ne arată că cele două republicĭ sînt singura piedică la îndeplinirea acestuĭ proiect grandios. Pe urmă, descoperirea minelor de aur, exploatate de companiĭ engleze, capitalurile puse de Englejĭ în aceste exploatărĭ sunt motive puternice, pentru a explica ceea ce se petrece în sudul Africeĭ de vre-o doĭ anĭ.

În fine, găsim *Imperialismul*—adecă acele năzuinţĭ de mărire, de întinderĭ teritoriale, de dominaţie şi de putere. Conceput de Lord Beaconsfield cînd după întoarcerea sa de la Congresul de la Berlin în 1878, a proclamat pe M. S. Regina Victoria Împărăteasă a Indiilor. Imperialismul sub forma cuceritoare de atuncĭ, a pătruns în toate păturile sociale engleze, ast-fel că guvernul marchizului Salisbury n'a avut de cît să urmeze curentul popular care a aprobat politica sa faţă de Transvaal.

Să venim acum la războiŭ. Nu intră în planul aceste conferinţĭ de a desfăşura înaintea D-voastră, istoria luptelor în

1) Ca D-nul Chamberlain, Cecil Rhodes şi alţĭ „Imperialiştĭ“.

tre Englejĭ și Boerĭ. Insă trebue să caracterizăm în trăsăturĭ generale diferitele faze prin care a trecut, în decursul săŭ acest războiŭ unic în felinl seŭ. De o parte vezĭ Imperiul Britanic cu o armată de 200—250,000 oamenĭ: de alta Republica Sud-Africană cu vre-o 35,000 oamenĭ, bine armațĭ, perfect organizațĭ, avînd artilerie modernă. Mica armată boeră a făcut minunĭ; dacă n'a învins, este pentru că a avut un astfel de formidabil adversar. Insă a fost în stare să opuie o resistență atît de cumplită, în cît prin vitejia sa, a provocat până și admirația inamiculuĭ!

Am văzut că declarația războiuluĭ este din 22 Octombrie. Imediat statul Orange, executînd tractatul de alianță ca Transvaalul, încheiet în 1897, unește forțele sale armate cu ale Boerilor. La începutul ostilităților, Anglia nu avea în Colonia Capuluĭ și Natal de cît vre-o 20,000 oamenĭ. Boeriĭ profită de această inferioritate relativă a armateĭ inamice, pentru a lua ofensiva, prin invasiunea în același timp a Capuluĭ și a Nataluluĭ Generalul Cronje împresoară orașele *Mafeking* (18 Octombre) și *Kimberley* unde se afla D-nul Cecil Rhodes. La Est, generalul Joubert, după ce învinge la *Glencoe* pe generalul Symons, asediază orașul *Ladismith* (23 Octombre). Generalul Lord Methuen [1]) venind în ajutorul asediaților de la Kimberley, este bătut de Generalul Cronje, întâiŭ la *Belmont* (23 Noembrie) și a doua oară la *Maggersfontain*, unde Generalul Wauhope este omorît (12 Decembre). Cîte-va zile maĭ înainte, generalul Gatacre asemenea este învins, lăsînd 600 prisonierĭ în mînile Boerilor. Eĭ merg din izbîndă în izbândă, care culminează cu lupta de cincĭ zile de la *Spion Kopje* (23 Ian. 1900), în urma căreia generalul Buller bate în retragere de la rîul *Tugela*, perzînd vre-o 2500, oamenĭ.

In Londra și'n tot regatul, jalea, spaima și surprinderea sînt indescriptibile. La începutul războiuluĭ, Englejiĭ eraŭ convinșĭ că vor face crăciunul—*Christmas*—cum spun eĭ, la Pretoria! Amărăciunea și decepția lor nu se poate asemăna de cît

1) Lord Methuen a fost iarășĭ învins de curînd (7 Martie 1902) grav rănit și făcut prisonier dar liberat.

cu iluziile Francejilor, strigînd în Iulie 1870 : «à Berlin, à Berlin» și care în entusiasmul lor să vedeaŭ ajunși în capitala Prusieĭ, pe cînd evenimentele le aŭ dat o crudă desmințire.

Dar trupele trimise din Anglia și din coloniĭ ajung în Africa. Cînd Lord Roberts noul generalisim și Lord Kirchtner ĭeaŭ comanda armateĭ, la 11 Ianuarie 1900, aŭ la disposiția lor 150,000 de oamenĭ. De acum înainte victoria va fi cu ceĭ maĭ numeroșĭ! Generalul Roberts pătrunde în statul Oranje, pe cînd generalul French reușește a libera *Kimaerley* asediat de 112 zile (12 Februarie 1900. Generalul Cronje se retrage spre *Bloemfontain* fiind urmărit de Roberts, luptă cu înverșunare ca un eroŭ și'n fine este silit să capituleze la *Paardeberg*; e făcut prisonier cu 3700 Boerĭ. Generalul englez găsindu-se în fața generaluluĭ boer, îĭ spune întinzîndu-ĭ mîna: „Domnule te-aĭ aparat în mod splendid". Cronje a fost deportat în *Insula Sfînta Elena*, unde a fost reținut și Napoleon I. Coincidență curioasă!

După capitularea luĭ Cronje, generalul Joubert se retrage de la Ladismith spre frontiera Transvaaluluĭ și Lord Dundonald intră în oraș, a căruĭ asediŭ a ținut 121 zile, (1 Martie) armata engleză de 170,000 oamenĭ de acum înainte va putea, în mod sigur și sistematic merge spre Nord. Boeriĭ sînt silițĭ să se retragă de la Bloemfontain, ocupat de Lord Roberts (13 Martie). Inainte de a părăsi capitala Oranjuluĭ, președintele Krüger și Steijn (al Republiceĭ Orange) fac la Londra propunerĭ de pace, pe care Lord Salisbury, prim-ministru și ministru al afacerilor străine, le respinge (6 Martie), Boeriĭ nu se descurajază, luptînd înainte și generaliĭ lor Dewet și Botha [1]) țin pept inamiculuĭ, făcîndu-l să sufere înfrîngerĭ în diferite locurĭ. Colonelul francez de Villebois-Mareuil moare rănit, în una din aceste lupte.

Generalul Roberts, stabilindu-șĭ o linie sigură de comunicație cu colonia Capuluĭ, poate părăsi Bloemfontain, pentru a înainta spre nord; trece rîul Vaal (care precum știm desparte sta-

1) Acesta e de origine Romîn din Transilvania.

tul Orange de Transvaal) după ce la 18 Maiŭ liberează oraşul Mafeking, asediat de la 18 Octombre. Iohannesburg, capitala aurului, e ocupată de Englejĭ la 30 Maiŭ şi la 5 Iunie 1900 Lord Roberts intră în capitala Transvaaluluĭ, unde n'a maĭ găsit pe preşedintele Krügér. Bucuria în Imperiul Britanic fu nespusă fiind că se spera că cu luarea oraşuluĭ Pretoria se va termina războiul!

Insă o nouă decepţie aştepta pe Englejĭ, de oare ce de acum înainte Boeriĭ vor face războiul de *guerila*, adecă de hărţuelĭ, neregulat, dar maĭ teribil şi maĭ înverşunat de cît până acum. Armata engleză de 200,000 oamenĭ, nu ştie cum şi unde să se presinte inamiculuĭ, care cu toate că infim de mic, o atacă din diferite părţĭ [1]) Această luptă eroică urmează şi astăzĭ fără a se putea spune cînd se va termina! Bătrînul preşedinte Krüger a declarat că «Englejiĭ pot să cucerească pe Boerĭ, însă să-ĭ subjuge nicĭ odată".

La 1 Septembrie, Anglia prin o proclamaţie a generaluluĭ Roberts. *anexează* Republica Sud-Africană, sub denumirea de Vaal River Colony (Colonia Rîuluĭ Vaal), numind pe Sir Alfred Milner guvernator, încă din Maĭ 1900, Republica Orange era anexată Imperiuluĭ Britanic. Trebue de observat însă, că aceste anexărĭ n'aŭ fost notificate *nicĭ până azĭ* Puterilor străine, conform usuluĭ diplomatic şi dreptuluĭ internaţional, astfeliŭ că amîndouă statele sînt considerate *încă ca existente*. Pentru acest motiv, preşedinteluĭ Krüger care a plecat din Transvaal la 12 Septembrie, i s'a făcut pretutindenĭ, în călătoria sa prin Europa, primire oficială, dîndu-i-se onorurile cuvenite unuĭ şef de stat, recunoscut ca atare. Această tristă călătorie ne aminteşte pe acea a luĭ Adolphe Thiers în Europa întreagă, din toamna anuluĭ 1870, cînd merse în diferitele capitale, cerînd intervenţia Puterilor în favoarea Franţeĭ, călătorie zadarnică ca şi a d-luĭ Krüger! Preşedintele Republiceĭ Sud-Africane, doria ca Puterile să intervie pe lîngă guvernul englez ca să admită

1) Este tocmaĭ un an de atuncĭ şi nu se ştie încă cînd se va sfîrşi războiul. (După ce articolul era tipărit, s'a încheiat pacea, cu supunerea Boerilor sub Anglia aproape fără condiţiĭ, un sfîrşit cam neaşteptat după cerbicoasa lor împrotivire (Nota direcţiuneĭ).

arbitrajul. Primit cu simpatie și respect în Franța și Olanda [1]) —unde se află acum—D-nul Krüger a întimpinat, chiar de la guvernul acestor state, un refuz categoric de intervenție sub orĭ ce formă, iar pe M. S. Impăratul Germanieĭ n'a putut să-l vază și'n Rusia nicĭ n'a maĭ mers!

Acest *non possumus* de a interveni, a Europeĭ pare a fi inexplicabil *în teorie* din cauza vestiteĭ conferințĭ a păceĭ de la Haga, dar în fapt se explică destul de bine, precum vom vedea imediat.

La 12 (24) August 1898 Contele Muraviev, [2]) ministrul afacerilor străine ale Rusieĭ, remitea reprezentanților Puterilor străine la Petersburg, copie de pe rescriptul M. S. Țaruluĭ, în privința *păceĭ* și *desarmăreĭ,* prin care propunea tuturor statelor întrunirea uneĭ conferințĭ, pentru regularea tuturor chestiilor care ar putea turbura pacea lumeĭ.

Circulara imperială a produs orĭ unde un efect extraordinar și o mare surprindere, fără a vorbi de neîncredere în privința rezultatelor practice a unuĭ astfeliŭ de congres. Propunerea M. S. Imparatuluĭ Nicolae II fu bine primită. După lungĭ negociărĭ diplomatice, conferința se întruni în capitala Țărilor de Jos—*la Haga.*—de la 18 Maiŭ 1899 până la 29 Iulie, sub președința Baronuluĭ de Staal, Ambasadorul Rusieĭ la Londra.—Delegațiĭ Românieĭ eraŭ d-nul Beldiman, ministrul nostru la Berlin, care ne-a reprezentat cu multă demnitate și tact diplomatic, ministrul țăreĭ la Haga, d-nul Papiniŭ și colonelul Coandă, actualul secretar general la ministerul de resbel.

Nu putem studia întreaga operă a *Conferințeĭ păceĭ,* acesta e titlul eĭ oficial, însă este nevoe să ne ocupăm de chestia *arbitrajuluĭ internațional,* ca fiind în legătură cu subiectul nostru. Circulara conteluĭ Muraviev se poate resuma în *treĭ puncte*: Limitarea armamentelor, regularea legilor războiuluĭ și arbitrajul. Cu privire la desarmare s'a votat în unanimitate rezoluția

1) Acuma la Utrecht.
2) Decedat anul trecut (1900)

de principiŭ următoare: „Conferința consideră că limitarea sarcinilor militare care apasă acuma asupra lumeĭ este foarte de dorit (grandement désirable) pentru desvoltarea progresuluĭ material și moral al omenireĭ». Această nobilă și umanitară declarație de principiŭ n'a împedecat ca înarmările să continue, nicĭ să izbucnească în luna Octombrie *aceluiașĭ an* războiul din Sudul-Africeĭ și anul trecut conflictul între Europa și China! Din tot ce s'a discutat și votat în privința *legilor războiuluĭ,* voĭ menționa numaĭ declarația prin care se interzice întrebuințarea gloanțelor *„dum, dum"*, (aceste proectile intrînd în corp fac explozie, producînd durerĭ cumplite). Anglia n'a votat această declarație și la începutul războiuluĭ cu Boeriĭ, chiar a întrebuințat astfel de gloanțe. Să videm acuma ce s'a făcut cu chestia *arbitrajuluĭ.* S'a admis maĭ întâĭ principiul *mediațiuneĭ* și apoĭ instituirea «Comisiunilor internaționale de anchetă", *dacă guvernele interesate vor găsi de cuviință».* D-nul Beldiman primul delegat romîn, a prezentat objecțiĭ contra acestor comisiunĭ, considerînd că ele ar pune statele cele micĭ într'o stare de inferioritate față de cele marĭ.

Circulara rusască emitea dorința stabilireĭ arbitrajuluĭ facultativ conform proiectuluĭ Italieĭ și obligatoriŭ în anumite cazurĭ, cînd nu atingea onoarea uneĭ națiunĭ. Opunerea delegatuluĭ Germanieĭ a împedecat izbutirea acestuĭ desideratum. Iată textul foarte scurt al „convențiuneĭ pentru regularea pacinică a conflictelor internaționale». „Puterile semnatare consimt a recurge, *întru cît împrejurările vor permite* (notațĭ însemnătatea și importanța acestor cuvinte) la bunele oficiĭ saŭ la mediațiunea uneia sau a maĭ multor puterĭ amice. Ele cred necesară înființarea comisiunilor internaționale de anchetă. Recunosc că arbitragiul este mijlocul cel maĭ eficace și cel maĭ just de a resolvi contestațiile. Să obligă a organiza o *curte permanentă de arbitraj,* și un biuroŭ internațional avînd sediul la Haga. Procedura arbitrală este determinată. Este amintit că convențiunea de arbitragiŭ implică angajamentul de a se supune cu bună credință sentințeĭ arbitrale."

Germania, Austria, Italia (Tripla alianță) n'aŭ iscălit această convențiune. Anglia asemenea s'a abținut. România a iscălit'o.

Nu se poate să nu aprobăm frumoasele și înaltele principiĭ emise în convenție asupra arbitragiuluĭ; dar cele petrecute în Transvaal aŭ dat o crudă și ironică desmințire acestor principiĭ! Partea pozitivă, curtea permanentă de arbitraj și biuroul Internațional de la Haga—a convențiuneĭ, sînt utopice.[1]) Vom videa cât de des se va face apel la aceste marĭ instituțiunĭ internaționale! Anglia n'a iscălit actul diplomatic despre care ne-am ocupat maĭ în detaliŭ; prin urmare nu trebue să ne mirăm dacă n'a admis arbitrajul în conflictul cu Boeriĭ; așa că pentru aceștia rezultatul conferințeĭ păceĭ a fost nul!

S'a discutat tare mult și s'a criticat poate maĭ mult, opera conferințeĭ de la Haga. Consecințele practice, foloasele evidente ale acesteĭ conferințĭ, sunt micĭ, precum chiar evenementele petrecute în lume, de la Iulie 1899 încoace dovedesc. Insă *consecința morală e foarte mare.* La Haga, lumea întreagă a proclamat in mod solemn bine-facerile păceĭ, necesitatea desarmăreĭ. și rezolvirea prin mijloace pacĭnice a conflictelor internaționale.

Maĭ este încă un fapt unic în istoria lumeĭ. Cel maĭ puternic suveran.—Impăratul tuturor Rusiilor—tocmaĭ pentru că este conștiut de puterea și mărirea sa!— vine să propuie desarmarea și să spuie lumeĭ uĭmite, în circulara Conteluĭ Muraviev din August 1898: «Această conferință ar fi, cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ, o prevestire fericită pentru secolul viitor; ar uni într'un mănunchĭŭ puternic silințele tuturor statelor care încearcă cu sinceritate să facă să triumfe marea concepție a păceĭ universale, asupra elementelor de tulburare și de vrăjmășie. Ele ar cimenta tot odată înțelegerile lor prin o sfințire solidară a principiilor de echitate și de dreptate pe care se razemă liniștea statelor și mulțumirea sufletească a popoarelor». Aceste

1) Până acum (Aprilie 1902) nime nu s'a adresat curțeĭ permanente, cu toate că conflictele n'aŭ lipsit!

cuvinte vor rămînea pururea memorabile, făcînd fala şi onoarea celuia care în secolul de pace armată, cum a fost al 19-lea' a avut curajul să le pronunţe!

Ca încheiere să ne dăm samă de *consecinţele acestuĭ războiŭ* pentru Imperiul Britanic, Transvaal şi toată Africa de Sud.

Aceste 18 lunĭ de luptă [1]) aŭ costat tezaurul Englez 3 miliarde 825 milioane leĭ, precum a constatat ministrul de finanţe, Sir M, Hicks Beach, prezentînd la 18 Aprilie curent (1901) budgetul pe 1901—1902, Camereĭ comunelor [2]). Cheltueala operaţiunilor militare ale fie-căreĭ lunĭ se urcă de la 150 pănă la 200 milioane leĭ! Deficitul budgetar este de un miliard 375 milioane leĭ! Anglia cea maĭ bogată şi maĭ prosperă ţară din lume, e pe cale de a se ruina! Speranţa era că Transvaalul şi Oranjul vor putea plăti cheltuelile războiuluĭ; dar ministrul finanţelor la discuţia budgetuluĭ, a declarat că amîndouă ţările sînt ruinate şi că nu vor fi în stare să facă faţă nicĭ măcar propriilor lor cheltuelĭ! De cînd posedă Anglia coloniĭ, nu a desfăşurat o forţă armată atît de colosală, faţă de un duşman atît de mic. Cu această ocazie s'a constatat starea de desorganizare a armateĭ şi neaparata trebuinţă de o reformă radicală. Se vorbeşte chiar de serviciul militar obligator, ceea ce ar fi o adevărată revoluţie în moravurile Englejilor; însă militarismul este rezultatul inevitabil al politiceĭ imperialiste, atît de populară acum în Anglia.

Care poate fi soarta Transvaaluluĭ şi cum se va termina conflictul? Boeriĭ sînt hotărîţĭ să lupte pănă la exterminarea lor; nu se vor supune şi maĭ bine vor muri cu toţiĭ de cît să peardă independenţa! Pe cînd Englejiĭ; neputînd ceda—amorul propriŭ nu le permite!—înaintea unuĭ adversar atît de mic, vor continua lupta, aşa că nu se poate spune cum să va termina acest nenorocit conflict!

De curînd aŭ avut loc negociărĭ pentru stabilirea pă-

---

1) Acuma sînt 2 anĭ jum. de luptă.

2) Iar pierderile de oamenĭ sînt evaluate la 50,000 şi poate maĭ mult. Cheltuelele acuma întrec 5 miliarde.

ceĭ [1]) între generalul Botha şi Lord Kitchener; însă din cauza grelelor condiţiunĭ impuse de d-nul Chamberlain, care nu consimte, să uşureze soarta acestor eroĭ, n'aŭ izbutit. Ultimele telegrame anunţă că d-na Botha, soţia generaluluĭ, merge la Pretoria pentru a încerca noue tratative. Dorim cu toţiĭ ca să reuşască, dar succesul e problematic. Să poate că *anexarea* să rămîe definitivă.

In ipoteza aceasta, Transvaalul ar deveni pentru Imperiul Britanic o «*Irlandă o Africeĭ de sud*», şi Boeriĭ un popor nesupus, răsvrătit, menţinut în ordine numaĭ prin puterea baionetelor.

Soarta Transvaaluluĭ este strîns legată cu acea a *Afiicanderilor* din Colonia Capuluĭ. Să numesc Afrikanderĭ poporaţia de origină olandeză, care în conflictul actual a ţinut cu Boeri, declarîndu-se pe faţă contra Anglieĭ. Perspectiva de o mişcare revoluţionară [2]) să poate prevedea şi în Colonia Capuluĭ; prin urmare nu maĭ poate fi linişte în Africa de Sud.

O asemenea stare de lucrurĭ, suntem convinşĭ, că nu va fi prielnică intereselor şi măriri Imperiuluĭ Britanic—Sîntem siguri că atuncĭ cînd guvernul şi poporul englez vor putea privi cu sînge rece, atuncea să va videa că cucerirea Transvaaluluĭ—dacă cucerire rămîne—a fost o greşală, chiar în punctul de vedere al intereselor bine înţelese ale Anglieĭ. Termin dar rostind dorinţa—dorinţa exprimată de lumea civilizată—că domnia inaugurată în Ianuarie trecut de M. S. Regele Eduard al VII-lea, să se manifesteze printr'un act de dreptate faţă de nenorociţiĭ Boerĭ, acordîndu-le (precum a zis marele ministru Lord Beaconsfield, în altă împrejurare)». *pacea cu onoare.*

---

1) Să ştie esenma—Aprilie—iar s'a negociat pentru pace, dar fără rezultat.

2) Această mişcare contra Anglieĭ a avut loc şi în colonia Capuluĭ, libertăţile aŭ fost suspendate şi starea de asediŭ proclamată.

RIRIA

VEDENIE

Şezînd el şi cu dînsa la umbra unuĭ nuc, aşa pe nesimţite de mijloc se apuc. . . . Privindu-se mult dornic, cu ochĭ care se duc s'adune'n lumĭ visate nespusele vedeniĭ, cu dînsele s'alunge a gîndului smereniĭ. Iar vîntul cel de sară îĭ înclina într'una spre lumea 'ncîntătoare, unde domneşte luna . . . «Eŭ te-am vĕzut pe tine, cu drag îĭ spunea el, în jocurile mele, cînd eram mititel ; apoĭ te-am găsit iară în dorul cel d'întăiŭ, cu ochĭ furaţĭ din cerurĭ, cu plete lungĭ, bălăĭ, şezînd ne'nduplecată la dragu-mĭ căpătăĭ . . . Odată cînd maĭ tare pe gîndurĭ eram dus — aşa cum este omul cînd soarele-a apus — mă legănam eŭ parcă pe-o luntre, printre valurĭ, gonind-o tot măĭ iute să fugă de la malurĭ ; sfărmam cu a mea vîslă brazdatele cristalurĭ . . . . Deodată se ridică sub ochiĭ meĭ, feeric, din unda despicată, uşor spre întuneric, un chip atît de mîndru, cum nu-l văzuse încă nicĭ ziua luminoasă, nicĭ noaptea cea adîncă . . . Cu haĭna prinsă'n umăr cu două mîndre stele şi părul lung de aur vărsîndu-se pe ele, dădeaŭ lu-

cirĭ mărețe scăldîndu-se prin unde . . . Ce stăpînea'ncă apa, putea ochiul pătrunde . . . Dar umbra rîvnitoare din ce în ce maĭ deasă, prin fire de lumină prinsese ea să țeasă, din spete către umerĭ aripe de mătasă. Gingașa'nchipuire, pe-a valurilor joc, prinzîndu-șĭ haĭna'n șoldurĭ se legăna în loc ; iar ochiĭ, rupțĭ din cerurĭ, spre cer se ridicaŭ și-un mire printre stele cu dor adînc cătaŭ. Privirea înspre ele urca nădejdea dulce.... iar marea gemea groznic că zina eĭ se duce și se'ncleșta de țărmurĭ, spre cerurĭ să n'apuce . . . . Craĭŭ-noŭ șezînd la pîndă, spre ea coboară drept, se lasă pe-a eĭ frunte, luminĭ vărsînd pe pept, și-ĭ zice cu iubire : «Ce staĭ cînd te aștept»?.... Atuncĭ văzuĭ eŭ bine : era a nopțeĭ zînă ce-a fost de cînd e lumea a taĭnelor stăpînă, și de furase dînsa, în visu-mĭ chipul tăŭ, e că în orĭ ce clipă mă stăpîneștĭ mereŭ».

Iar ea prinzîndu-ĭ gîtul cu dorul eĭ nebun: «O ! asa-mă acuma și visul meŭ să-țĭ spun..... O da, eŭ eram zina cu craiul noŭ pe frunte ; un curcubeŭ spre tine făcut-am ușor punte, si-am început prin nourĭ să mă cobor din cer.... Cuprinde-mă în brațe, ca'n ziuă să nu per» !

(1901)

R I R I A

La stele

Varsă cerul peste ape a luĭ lacrimĭ marĭ de foc. Neputînd ca să le stîngă, le rotesc o noapte'n loc. Tremurînd de frică valul, de-a albastruluĭ fiorĭ, le întoarnă'n faptul zileĭ, ca să nu le afle'n zorĭ cerul, ce-ĭ stăpîn pe toate de la stele păn' la florĭ.

Marea sinul eĭ şi-l umflă; stelele ridică sus şi le-arată încet drumul cătr'a nopţilor apus. Razele se luptă'n unde cu al valurilor joc ; dar din orizon apare soarele 'mbrăcat în foc, punînd într'o scurtă clipă toate lumile la loc.

Iar pămîntul în măsură, învîrtindu-se pe fus, se închină cu grăbire soareluĭ ce-apare sus. In spre stele el priveşte, cum în cîrdurĭ pleacă toate, ca să ducă feeria l'a luĭ dragă jumătate, să-ĭ desfete în răcoare chipul eĭ in sin de noapte.

Omul trist îşĭ sfarmă gîndul cu ştiinţa care cere.
Cerul îşĭ păstrează taĭna nepătrunselor mistere, rătăcind
prin a luĭ farmec slaba gîndului părere ; căcĭ in faţă
cu'nfinitul noĭ suntem atît de micĭ, c'am rămas pe multă
veme tot stăpînitorĭ pe ghicĭ.

1900

DOCHIA

A fost, se zice-odată, —c'aşa ne spune rîndul — un mare împărat ce, închinghîndu-şĭ şeaua pe-un cal iute ca vîntul, în lume a plecat. A zis să-l ducă şoĭmul, precum îl duce gîndul, spre-un ţerm de el visat.

Şi înşirat-a drumul, din zile făcînd an, cu firéa-ĭ mult vitează. Prin sinurĭ de pădure, pe margine de lan mereŭ înaintează, cînd de-odată vede cum calu-ĭ năzdrăvan s'opreşte . . . şi nechează.

Atuncĭ gîndeşte iute: nu-ĭ vremea cătră sară! La ce stă murgu'n loc? Se saltă-uşor în aer, ţinînd piciorù'n scară; se prinde de mijloc; iar ochiul luĭ de vultur întinderea măsoară... Işĭ simte-a luĭ noroc.

Căcĭ lîng-un brîŭ de apă ce ţara'n lung brăzdează în şovăirĭ de-argint, se'nalţă o pădure cu vîrful înspre-amează; iar poalele-ĭ s'alint în aurul din vale belşugul ce vînează în al holdelor gint. *)

*) Formă veche românească în loc de *gintă*

Maĭ mîndru între toate e chipul uneĭ fete cu ochĭ fermecătorĭ, cu mijloc de albină uşor încins cu bete sub sinu-ĭ plin de florĭ. Marama cea subţire n'ascunde a eĭ plete ce rupte par din zorĭ.

Iar vîlnicul *) în faldurĭ pe şoldurĭ leneş curge, uşor de-ĭ sapă boiul. Bogata-ĭ tinereţă ce încă nu amurge cu drag şĭ-arată toiul. Pe unde ea coboară, în urmă-ĭ codrul muge şi plînge trist cimpoiul.

Şi ochiĭ luĭ de-odată în ţinte chiar rămîn, privind la draga zină. El simte intr'o clipă pe sufletu-ĭ stăpîn izvorul de lumină şi vede cu pripire cum dorul cel hain de inimă-ĭ s'anină.

Păşeşte în pre dînsa, plecîndu-şĭ capu'n jos şi-ĭ zice cu iubire: «Uşor m'aĭ scos din minte cu chipul tăŭ frumos; voeştĭ să'ţĭ fiŭ eŭ mire? Haĭ iute vin' cu mine, copilă 'ncîntătoare, căcĭ te-aşteaptă *Doma*, ca mînĭ, mult fericită, să-şĭ pună înc'o floare pe sinu-ĭ mîndru, Roma».

Dar iată că s'aude un cal care aleargă, pămîntul sub copite părînd că vra să-l spargă. Un rege de odată stă'n faţa luĭ Traian. Din brăŭ el iute-şĭ zmulge cumplitul buzdugan. El pare 'nalt şi mîndru cu portul luĭ sumeţ, Privind cu ochĭ în pară viteazul călăreţ, îĭ zice cu urgie, căcĭ el cu văzu-ĭ supse, că ochiĭ de la zină voinicul nu-şĭ maĭ rupse: «De unde eştĭ străine? ştiut-aĭ unde viĭ? Pe Decebal din nume să poate să nu-l

*) *Vîlnic* termin de origină latină, corespunzetor cu *catrinţa*, de origină slavă saŭ maghiară.

ştiĭ? Priveşte, am în mînă acest toiag străbun; pe ceĭ cu gîndurĭ rele eŭ ştiŭ ca să-ĭ răpun.

—Dacă-mĭ cunoştĭ gîndirea, atuncĭ Traian îi zice, de sigur azĭ din două un cap trebuĭ să pice.

Se ieaŭ la luptă dreaptă voiniciĭ amîndoĭ; se luptă păn' la moarte cu rîvnă de eroĭ... Norocul stă pe partea viteazuluĭ Roman.... Pe Decebal il culcă..... Şirepul năzdrăvan anume arătase popasul luĭ Traian.

1902

(Dochia a fost reproduse din *Familia*, din Oradia Mare, la care revistă Riria a trîmis-o întâĭ. Pentru frumuseţa eĭ neasămănată. o împartăşim cetitorilor Arhiveĭ).

STEFAN POPESCU

NICOLAOS GYSIS [1]

(Note de un scolar al său)

Cînd m'am despărţit de el eram foarte mişcat; i-am urat sănătate şi cînd pentru a treia oară i-am întins mîna, par-că am simţit ochiĭ umezĭ!

Era oare un presentiment că n'am să-l maĭ văd, saŭ grija primuluĭ meŭ pas în lume? Nicĭ acum nu-mĭ daŭ bine samă; dar în ceĭ 7 anĭ cît i-am fost şcolar la München, învăţasem să-l cunosc şi să am pentru el maĭ mult de cît dragostea ce o are copilul pentru părinte: o adoraţie.

E o complexitate de sentimente ale căror origină trebue căutată nu numaĭ în respectul şi iubirea ce natural simte un scolar pentru profesorul său, ci în firea extraordinară de distinsă ce avea «*bătrînul nostru*», cum îl numeam noĭ şi maĭ pre sus de toate în convingerea ce o împărtaşiam cu toţiĭ, că aveam fericirea să fim în zilnic contact cu unul din ceĭ maĭ marĭ artiştĭ aĭ vremilor noastre.

*
* *

Gysis împreună cu colegiĭ săĭ, Defregger şi Leibl şi de o dată cu eĭ, a început prin a face *genre* si că a avut aceleaşĭ succese ca eĭ, toată lumea o ştie. Dar sufletul luĭ deborda de

1) Profesor de pictură la Academia din München, născut în insula Thynos în Grecia, la 1842; mort în 1901 la München.

poezie, inima luĭ doria o altă lume maĭ aleasă de cît cea în care nevoit era să trăească. El nu se putea mulţumi cu reprezentarea vieţeĭ reale, căcĭ era prea liric şi prea poet, pentru a nu căuta un mijloc de întrupare a propriilor sale sentimente. Nu *Genrul* ci altul era genul săŭ şi tot deauna îĭ părea răŭ că nu s'a regăsit maĭ de vreme. *„Acum abia ştiŭ ce vreaŭ. De acum în colo aş vrea să maĭ trăesc o viaţă, să fiŭ tînăr şi să lucrez»*—spunea el foarte dese orĭ —*«Cine ştiea de Menzel acum 20 de de anĭ? A avut norocul să trăiască mult, să fie sănătos şi să poată lucra!“*.

Genul în care Gysis este desăvîrşit e alegoria. Cuvîntul *„alegorie“* ca maĭ toate cuvintele, cînd vreĭ să le daĭ o aplicare individuală, nu exprimă exact intenţia, căcĭ alegoriile luĭ Gysis sînd atît de departe de cele obicĭnuite, în cît maĭ cu drept cuvint le-aĭ numi reveriĭ, viziunĭ,... orĭ cu ce nume aĭ dori, numaĭ cu cele obicĭnuite nu. Cuvintele *«bucăţĭ din inimă rupte»* s'ar putea perfect aplica operilor luĭ şi le-ar concretiza minunat; căcĭ e un extraordinar exemplu de simţire intensă si de concentrare personală. Numaĭ cine l'a cunoscut bine, poate pricepe cît de intime sunt toate tablourile luĭ, cită înrudire sufletească între el şi arta luĭ. Dar un exemplu cred că va ilustra foarte clar atît arta cît şi caracterul luĭ.

E diploma pentru jocurile olimpice ce de sigur o cunoaşte toată lumea în Grecia [1]).

Privițĭ figura care timid înnaintează cu ramura de laur. Priviţi-o îndelung: în ea e tot caracterul luĭ Gysis, toată frumuseţa arteĭ luĭ, întregul luĭ sentiment cristalizat. Priviţi-o bine, căcĭ foarte greŭ vă veţĭ putea explica de unde vine acel suflu de simpatie, acea viaţă sufletéască internă extrem de delicată ce se degajează din toatăă intimitatea acesteĭ figurĭ. E oare timiditatea gestuluĭ, mişcarea reţinută, delicateţa cu care întinde ramura de laur, saŭ frumuseţa şi armonia compoziţieĭ care

1) Articolul acesta a fost scris pentru o revistă din Atena: îl oferim cititorilor noştri înainte de a apărea în greceşte,

ne predispune la reverie? De unde simpatia aceasta intimă pentru o figură care cu toate acestea ne amintește clasicismul, cu care sîntem prea obicînuiți? Este că această figură, ca întreagă artă a luĭ Gysis, în afară de frumuseța şi armonia decorativă a compozițieĭ, ne arată, prin distincția şi timiditatea mişcăreĭ, prin toată înfățişarea eĭ, un suflet de o rară delicatețã. Acest suflet e însuşĭ simțirea artistuluĭ. Şi noĭ sufletul acesta il admirăm în opera de artă, sufletul creator care a născut atîtea capo-d'opere mărețe în toate timpurile.

Dar operile luĭ Gysis în afară de partea lor expresivă, în afară de sentimentul intens şi distinsa viață lăuntrică exprimată prin ele, maĭ aŭ o altă mare, foarte mare calitate care le distinge cu totul de ale contimporanilor luĭ. E desăvîrşitul sentiment de armonie şi frumuseță decorativă, e gustul fin, subtil care pune pecete pe tot ce esă din mîna luĭ. «*Apoteosa Bavarieĭ*», ultima luĭ mare lucrare, capo-d'opera luĭ şi, cu toate că i-am fost şcolar şi părerea mea ar putea trece drept părtinitoare—totuşĭ trebue s'o spun, căcĭ din toată convingerea o cred› este una dintre primele zece opere făcute în Germania actuală.

Nu o descriŭ, căcĭ descrierile nu pot da nicĭ pe departe o idee exactă de ceea ce o pictură în adevăr este, cu atît maĭ mult cînd e vorba de un aşa tabloŭ; dar mă mărginesc a spune, că în nicĭ una din operile luĭ nu este atît de complect ca în acesta. Fondul de argint din care se desfăşoară nourĭ transparențĭ, dă tabloului o extraordinară frumuseță decorativă, căcĭ tabloul se detaşeză în siluete pe fond deschis.—«*In întuneric chiar, tabloul meŭ va face acelaşĭ efect*»- spunea Gysis cu cîteva zile înainte de a-l isprăvi. Şi în adevăr este aşa; căcĭ e destul ca numaĭ o rază palidă de lumină să străbată în camera unde va fi tabloul: argintul nourilor va luci, siluetele se vor désfăşura în toată măreția şi frumuseța lor. Atuncĭ tabloul îțĭ pare un vis duios, ideal, înfățişarea uneĭ poveştĭ,—oh! şi e atît de frumoasă şi atît de măreață această poveste! Este povestea uneĭ viețĭ intregĭ în căutarea frumosuluĭ, în exprimarea sentimentelor luĭ de delicatețã, de frumuseță şi de armonie!

Patru anĭ a muncit bătrînul la acest tabloŭ, căcĭ de şi era un tabloŭ comandat, nu o comandă cum se obicĭnueşte a avut intenţia să facă: el sufletul luĭ, întregul şi distinsul săŭ suflet l-a pus în acel tabloŭ. Aţĭ citit probabil o fantasie a luĭ Edgar Pöe, unde cu cît pictorul înaintează în executarea portetuluĭ, cu atît iubita luĭ se stinge, sufletul eĭ trece în portretul ce-l zugrăveşte pasionatul săŭ amant. Este exactă povestea acestuĭ tabloŭ, cu deosebire că *G*ysis îşĭ descriea propriul suflet, şi sufletul luĭ a fost cel care s'a întrupat complect şi a murit în opera-ĭ nemuritoare.

Era în ziua expunereĭ tablouluĭ la Glaspalast. Ştiam că Gysis n'avusese banĭ să-ĭ facă o ramă convenabilă şi-ĭ făcuse un cadru de ornamente pictate pe pînză. Surprins, văd în expoziţie tabloul cu o prea frumoasă ramă, aşezat în cel maĭ bun loc al săleĭ de onoare, pe un soclu de pluş ruginiŭ, cu 4 lămăĭ—cavalerĭ de onoare, doĭ la dreapta, doĭ la stînga. De şi tabloul îl văzusem în atelierul luĭ de nenumărate orĭ, totuşĭ acolo, la expoziţie, în haĭne de sărbătoare, mi-a făcut o impresie aşa de extraordinară ca nu m'am putut opri să nu mă suĭ la el. să-ĭ mulţumesc din toată inima că ne-a dat ocazie să vedem aşa lucru măreţ. Oh! Ce scenă! Să vezĭ un om cu barba albă plîngănd cu hohot! Şi omul acela să fie acel pe care-l iubeştĭ maĭ mult ca pe părinţiĭ tăĭ!....

—«*Da, toată lumea mă felicită acum. Se ţin lanţ după mine să le daŭ autografe! Nu pot deschide uşa, fără să găsesc unul care cere dreptul de reproducere! Eĭ mi l-aŭ pus în ramă! Mă felicită toţĭ, toţĭ,.. dar puţină răbdare şi aĭ să vezĭ...*»

Da am văzut cu toţiĭ! Tabloul pentru care unanimitatea colegilor luĭ atuncĭ îl felicitaŭ, tabloul care e o onoare pentru München şi pentru Germania întreagă, e fost refuzat de a fi trimis la expoziţia din 1900 la Paris, pe motivul că e.... prea mare! Şi cine nu a văzut această adorabilă secţie garmană a expoziţieĭ din Paris!

Aceasta, alăturată altor suferinţe morale de acelaşĭ gen şi din acelaşĭ izvor, este cauza morţeĭ prea timpuriĭ—58 de anĭ—

a pictorulut Gysis; căcĭ nu cunosc un alt exemplu unde fizicul să fi fost atît de puternic influenţat de dispoziţia morală. O suferinţă morală neînsemnată îl zdrobia fiziceşte; o lovitură ca cea din urmă l'a vîrît in mormînt!

***

Inconjurat de o tăcere intenţionată, în mijlocul uneĭ lumĭ brutal materialiste, Nicolaos Gysis,—o măreaţă figură de sfînt,—îşĭ urmează senin şi modest drumul săŭ, până cînd răutatea oamenilor îl doboară.

Cu 10 zile înaintea morţeĭ, într'o scrisoare, unde numaĭ iscălitura e de el, îmĭ spune că acum se simte maĭ bine, că speră să părăsască patul, căcĭ zice el,—„vocea arteĭ îmĭ sună la urechĭ şi mă chiamă maĭ tare de cum chema Crist pe Lazar din groapă»!

Sermanul! A fost altă voce care l-a chemat maĭ tare încă!...

April 1902.

4, Rue Bardinet, Paris.

N. BOSNIEF-PARASCHIVESCU

DIN VREMURI

Domnița Stanca și Mihaiŭ

Pătrunde luminînd fantastic
Prin geamurĭ colorate, luna
Țesînd păreților covoare,
Urmînd cărarea vremeĭ-ntr'una;
Iar candelĭ licăresc în zare
Și-o liniște de moarte pare.

Icoanele staŭ țintuite
Credințe 'n aer risipesc;
Cu aur sunt învestmîntate
Privirile ți le-obosesc,
Cu pietre multe nestimate
In diademă înșirate.

Domnița Stanca stă 'n genunchĭ
'Naintea blîndului Isus
Rugîndu-se cu glasu-ĭ stîns;
«Cînd la războiŭ Mihaiŭ s'a dus
Mărirea, gîndul mi-a aprins
Dușmanul că va fi învins.

Acum în suflet simt pustiu
Şi negre gîndurĭ mă cuprind
Iar lacrimĭ cad din ochi-mĭ plînşĭ,
In nopţĭ întregĭ aci veghind.
O ! Doamne-aĭ milă de-s învinşĭ,
Orĭ milă să nu cadă prinşĭ.

Mihaiŭ e mîndru şi'ndrăzneţ
El teamă de duşman nu are;
Năvală dă cu-oştenii luĭ
Pe calul seŭ voĭnic şi mare;
Că sufletul i-al Domnuluĭ
Şi trupul al pămîntuluĭ».

Abia sfîrşi cuvîntul săŭ...
Că tropot mare se-auzia
Tăcerea nopţeĭ risipind.
Venind pe drum se apropia...
...Doĭ călăreţi în porţĭ bătînd,
Domniţeĭ veste aducînd.

«Domniţa mea abia 'ndrăznesc
Tot veste rea ca să-ţĭ trimet,
Trufaşul vis văd m'a răpus
In lumea asta, a fi semeţ,
Să aĭ dorinţĭ, eştĭ ca şi dus...
Mărirea e la Cel de Sus.

Văzuĭ cum vulturul zbura
In lung şi-n lat rotind mereŭ
Prin mîndre plaiurĭ romăneştĭ.
Şi tremuraŭ subpasul meŭ
Acele locurĭ strămoşeştĭ,
Cîntate-n doine bătrîneştĭ.

Pe creasta munților Carpați
Văzuĭ lucind o mîndră stea;
De dor atuncĭ fuĭ chinuit
S-o pun podoabă-n fruntea ta;
Dar frațiĭ meĭ m-aŭ părăsit
Dușmaniĭ miĭ aŭ răsărit.

Eĭ mĭ-aŭ cerut să vă trimit
Ostatec tu și fiul meŭ....
Voĭ însă fițĭ încredințațĭ.
Că de-o vrea bunul Dumnezeŭ
Cu-oșteniĭ meĭ ceĭ încercațĭ;
Biruitor o să m'aflațĭ.

Și dacă acum al meŭ noroc
Pieri vedereĭ mele stins;
Și dacă sceptrul ce-am purtat
Victorios, a fost învins;
Dușmanilor cuvînt am dat
Să mergețĭ Doamnă în Banat».

SONET

Ne-am văzut O! nu maĭ fug de tine
Că toată patima 'de-odinioară
Par'c'ar vroi să nască a doua oară....
O! Vino maĭ aproape lîngă mine.

Mă lasă să-ţĭ sărut ca altă dată
Obrajiĭ arşĭ de a dragosteĭ văpae.
Imĭ simt gîndirea atita de greoaie!...
Mi-e inima atît de-ndurerată!...

Cu ochiĭ, 'abis scînteetor priveşte
Cum mă topesc în ruga mea ferbinte
Trecutul tot maĭ mult mă ispiteşte!...

Figura ta mereŭ mă urmăreşte!...
Redă-mĭ aceleaşĭ clipe dulcĭ şi sfînte
Cînd aĭ iubit, uitare nu maĭ este!

Rătăcit

Răsar atîtea rele-n cale-mĭ !... Necredinciosul gînd luați-mĭ
Și-n schimb a tot ce știŭ acuma, o clipă de credință dați-mĭ.

Ce mult m-am rătăcit !... Imĭ pare, copilul visător ce-ascultă
Din alte lumĭ că se-ntrupează... de-atuncĭ-iĭ scursă vreme multă

Eram neștiutor de lume, un suflet plin de Dumnezeŭ.
Bunica mă punea la rugă; eram convins de gîndul meŭ.

Inseninat,... plin de speranță..., priveam atuncĭ în viitor
Dar peste clipele acelea își duse răiĭ mîna lor.

Mĭ-aŭ risipit în vînt credința, pustiŭ în suflet mi-aŭ lăsat
A vecĭniciel carte neagră în față s'o citesc mi-aŭ dat....

MYDON

Intr'amurg

Miĭ de glasurĭ monotone se îngînă în cîmpie;
De prin iarbă de pe lacurĭ miile de vocĭ învie,
Umplînd noaptea răcoroasă cu-al lor cîntec visător
Care stelelor le spune al cîmpieĭ dulce dor.

Licuriciĭ în tufișurĭ îșĭ aprind de rînd lumina
Grierĭ monotonĭ în iarbă țirie mereŭ într'una;
O divină armonie se înalță din cîmpie
Ca un cor de rugăciune, ca o voce ce îmbie

Lumea 'ntreagă la repaos, la odihnă cuvenită,
După-o zi de muncă aspră și de viață chinuită.
E un strigăt al natureĭ, o suflare ce dă viață
Cîmpuluĭ în noaptea-adîncă și la cerurĭ se înalță.

Nu e graiŭ care să spună inima-atuncĭ ce simte
Nu e cît de'ncăpătoare și de înțeleaptă minte
Să cuprindă-n strîmt în cercu-ĭ, să închege în cuvinte
A simțirilor năvală, roiŭ-aducerilor aminte,

Se topesc dulce în suflet miĭ de dorurĭ neînțelese
Miĭ simțirĭ necunoscute, miĭ de gîndurĭ mintea țese;
Rămîĭ mut în ascultare ca'ntr'un templu sfînt boltit
Unde e o profanare un cuvînt tare rostit.

ANCHETE RURALE

Societatea Zorile înființată pe principiile societăței univeresitare romîne, constituită la Universitatea din Iașĭ sub rectoratul d-luĭ A. D. Xenopol, a întreprins a studia starea țăranilor în deosebite regiunĭ ale țăreĭ, spre a se ști odată cum stă această importantă clasă a societăței noastre. Incepem cu publicarea *anchetelor agricole* făcute parte de studențĭ, parte de învățătorĭ și de preoțĭ. La timp vom publica cugetările ce ni le sugerează constatările făcute.

I

Comuna Bogdăneștĭ

de A. V.

Comuna si administrația eĭ

Comuna e așezată în partea de N. E. a județuluĭ, la depărtare de 40 k. m. de orașul Bîrlad. Pămîntul eĭ e deluros străbătut de la N. la S. de valea Budeĭ. Comuna e alcătuiă din două cătune: Bogdăneștiĭ și Folteștiĭ cu reședința în Bogdăneștĭ. Poporațiunea comuneĭ e de 465 locuitorĭ în bogdăneștĭ și 190 locuitorĭ în Foltești; dintre aceștia 80 sunt maĭ marĭ de 60 anĭ, iar 93 sunt maĭ micĭ de 5 anĭ. Natalitatea și mortalitatea pe uitimiĭ treĭ anĭ e de 78 născuțĭ și 89 de morțĭ. Străinĭ sunt: Un Ovreiŭ stabilit prin Februar a. c.; are treĭ copiĭ.

Speciile de vitè, care se cultivă în comună, sunt: boĭ, vacĭ, oĭ, capre, caĭ și porcĭ și anume: 140 boĭ, 160 vacĭ, 270 oĭ, 20 capre, 47 caĭ și 160 porcĭ. Păserĭ sunt: găinĭ, gîște și rațe și se cresc maĭ ales găinĭ, din care se și vînd.

Pe întinderea comuneĭ se găsesc două moşiĭ: una de 200 fălcĭ şi alta de 100 fălcĭ, aparţinînd locuitorilor comuneĭ şi care se muncesc de eĭ. Pămîntul arabil nefiind suficient pentru locuitorĭ, parte din eĭ maĭ ieaŭ în arendă de la arendaşul (romîn) al moşieĭ Unţeştĭ—proprietate a spitaluluĭ Sf. Spiridon din Iaşĭ— şi de la miciĭ proprietarĭ G. Grigorescu (90 fălcĭ) si Victor Bejan (80fălcĭ) din com. Vlădeştĭ.

Starea morală şi materială a învăţătoruluĭ, primaruluĭ şi notaruluĭ e: Invăţătorul e venit în comună la una April 1895; are o purtare exemplară în societate, căutînd a-şĭ face datoria de adevărat luminator al poporuluĭ. Faţă cu şcoala de asemenea are o purtare demnă şi corectă, îndeplinindu-şĭ cu zel şi devotament misiunea ce-ĭ este încredinţată. Datorită acesteĭ purtărĭ, se bucură de cea maĭ multă autoritate faţă de săteni. Locueşte în nişte căsuţe cumpărate de veciŭ; alte proprietăţĭ nu are în comună. E bun gospodar. Primariĭ fiind ignoranţĭ şi notariĭ puşcăriaşĭ, nu a putut maĭ niciĭ odată sta bine cu eĭ.—Primariĭ, carĭ saŭ perindat de cincĭ anĭ încoace, sunt dintre sătenĭ şi de şi aleşĭ dintre oameniĭ ceĭ mai cinstiţĭ, totuşĭ în scurt timp deveniaŭ nesuferiţĭ, căcĭ fiind oamenĭ cu foarte puţină carte, jucaŭ cum le cîntaŭ notariĭ. Altfeliŭ sunt bunĭ gospodarĭ pentru eĭ; cu case bune şi pămînt pană la zece fălcĭ. Notariĭ, carĭ s'aŭ perindat la comună în timp de cincĭ anĭ, sînt în număr de şasă. Dintre aceştia doĭ numaĭ aŭ fost oamenĭ cinstiţĭ, dar şederea lor în comună a fost numaĭ de 2—3 lunĭ, toţĭ ceĭl'alţĭ aŭ fost clienţĭ aĭ penitenciarelor. Actualul a fost de treĭ orĭ condamnat pentru falşurĭ în acte publice; om înarmat cu toate viţiile, constitue o adevărată plagă pentru comună. Comuna e apoĭ lipsită de preot.

In comună sunt patru comercianţĭ: treĭ Romînĭ şi un Ovreiŭ. Romîniĭ fac comerciul cu băuturĭ spirtoase, iar Ovreiul cu mărunţuşurĭ. Băuturile ce se introduc în comună, sunt: vinul şi rachiul. Cantitatea lor variază după anĭ; cînd nu se face, vinul, se consumă maĭ mult rachiŭ, iar cînd se face, se consumă maĭ mult vin. In termen mijlociŭ se vinde ca la 2000 litri rachiŭ şi 6000 litri vin anual. Legea repausuluĭ dominical aicĭ există numaĭ pe hîrtie; cîrciumile staŭ deschise Duminica şi

serbătorile, de dimineață și până în sară, și aceasta pentru că primarul și notarul aŭ interes a se consuma cît maĭ mult. Industriașĭ sunt: un croitor, patru cismarĭ, cincĭ lemnarĭ și doĭ fabricanțĭ de rachiŭ în căldărĭ; toțĭ Romînĭ. Femeile maĭ toate, în timpul ierneĭ, se îndeletnicesc cu țesutul pînzeĭ din cînepă și bumbac, țesutul lîneĭ pentru facerea de haine, lăvicere și așternuturĭ în casă.

Nu există nicĭ o casă de economie, și aceasta pentru că nu sunt încă pătrunșĭ de bine-facerile uneĭ asemenea case. Nevoile le preintîmpină, luînd banĭ cu împrumut de la creditul agricol și de la particularĭ; iar procentele ce plătesc acestor din urmă, se urcă și până la 3°|o pe lună.

In comună sunt două bisericĭ: una în Bogdăneștĭ și alta în Folteștĭ; cea întâĭ înființată cam de 200 anĭ, de un locuitor cu numele de Ioan Diaconu, iar a doua cam de 100 anĭ, de obștia satuluĭ. Ambele sunt în stare bună. Școala e înființată de stat în anul 1876. Localul e în stare proastă și e sub acelaș acoperemînt cu primăria. Locuința învățătoruluĭ e în stare bună. Locuitoriĭ, pentru a se consfătui, se întrunesc la cârciumă.

Drumurile sunt în stare proastă, acoperite cu gunoaie pe une locurĭ, și aceasta din negligența și nepăsarea autorităţeĭ comunale. Plantațiile lipsesc. Cimitir nu e; morțiĭ se îngroapă în ograda bisericeĭ.

Budgetul comuneĭ e de 2155 leĭ venit provenit din zecimĭ, accis, acte de naștere, de cununie, bilete de vite, de identitate; din vite închise la obor, amenzĭ judecătoreștĭ etc. Acest venit se întrebuințează pentru plata funcționarilor comuneĭ. Alte lucrărĭ de îmbunătățire nu se fac și chiar de se face ceva, maĭ mult o spoială, pentru a se putea cheltui baniĭ prevăzuțĭ în budget.

Pentru școală e destinată suma de 190 leĭ. Biserica și școala nu aŭ pămînt.

Starea materială a locuitorilor

Din 655 locuitorĭ (suflete) sunt 177 capĭ de familie. Dintre aceștia 20 aŭ până la șese fălcĭ de pămînt, 90 aŭ până la două fălcĭ și 58 aŭ până la 40 de prăjinĭ; 9 sunt cu totul lipsițĭ de pămînt, nu aŭ de cît case. Arenda anuală pentru falcea de pă-

mint variază între 30 și 40 de leĭ după feliul loculuĭ, iar pășunatul uneĭ vite se plătește 15—17 leĭ. Sunt 90, care aŭ vitele amanetate la credit și aceste împrumuturĭ se fac pentru cumpărare de vite saŭ pămînt.—Locuințele maĭ toate nu corespund cerințelor igienice. Sunt 121 de case cu o singură încăpere și 84 cu două încăperĭ, construite din vălătucĭ, acoperite cu stuf și paie, Casele cu două încăperĭ aŭ cîte șese ferestre, iar cele cu o singură încăpere aŭ treĭ ferestre ; mărimea lor variază între 0,50 m. înălțime și 0,30 m. lățime—0,90 m. înălțime și 70 lățime ; maĭ mult de jumătate din ele se deschid.

Casele sunt încunjurate cu gard de nuele, unele maĭ bune, altele maĭ proaste, numaĭ nișce mlejiturĭ, după starea fie-căruia. Plantațiĭ se găsesc în jurul fie-căreĭ case și această plantație constă în deosebĭ din salcîmĭ. Podoabele din lăuntrul caseĭ sunt : o masă patrulateră acoperită cu o pînzătură, unul saŭ două scaune de lemn, un dulap, două paturĭ de lemn cu mindire și cîte un așternut pe ele. Pe părețĭ sunt așezate lăvicere la ferestre perdele, una saŭ două icoane în păretele despre răsărit, maĭ multe perine, unul saŭ două oghialurĭ. Astfeliŭ sunt împodobite casele locuitorilor fruntașĭ. Se găsesc însă case; a căror podoabă constă din două paturĭ de lemn cu rogojinĭ pe ele, o icoană veche, a căruĭ chip ce reprezintă nu se maĭ poate distinge, o laviță în loc de masă, una saŭ două perine și o învălitoare ca vaĭ de lume.

Carele, de care se servesc sunt bune ; plugurile sunt de lemn sistem vechiŭ, cu care numaĭ sgirie pămîntul. Nu aŭ plugurĭ de fier, căcĭ nu le pot purta cu doĭ boĭ și nicĭ unul din eĭ nu aŭ maĭ mult de doĭ boĭ, și aceasta, pentru că sunt lipsițĭ de imașurĭ propriĭ ale lor. Pentru toate vitele, plătesc la arendașiĭ saŭ proprietariĭ vecinĭ.

Venitul unuĭ fruntaș e până la 600 de leĭ anual ; a unuĭ mijlocaș e de 250 de leĭ anual și a unuĭ pălmaș până la 150 de leĭ anual, veniturĭ provenite din vînzarea productelor : griŭ, orz, secară, fructe de tot soiul și vin, din cărăușie și munca cîmpuluĭ. Cheltuelile unuĭ fruntaș sunt : 34 leĭ pentru bir, 170 leĭ pentru hrană, 50 leĭ pentru îmbrăcăminte, 36 leĭ pentru podoabe, 10 leĭ pentru biserică, 50 pentru petrecerĭ, 200 leĭ pentru întreți-

nerea vitelor și 50 lei pentru unelte de muncă și gospodărie. Un mijlocaș cheltuește: 18 lei pentru bir, 76 lei pentru hrană, 32 lei pentru îmbrăcăminte, 20 pentru podoabe, 4 lei pentru biserică, 30 pentru petreceri, 50 pentru vite și 20 pentru unelte. Un pălmaș cheltuește: 12 lei pentru bir, 60 lei pentru hrană, 25 pentru îmbrăcăminte, 5 lei pentru podoabe, 2 lei pentru biserică, 20 pentru petreceri, 20 pentru vite și 6 pentru unelte. Femeia contribuie și ea la crearea acestui venit—pe lingă muncă alături cu barbatul—vinzînd fructe și păseri. Pînzeturi se fac, dar numai pentru casă; nu se vînd.

Printre industriile casnice avem: dulgherie, împletituri de paie, țesătorie, cărămidărie, cismărie, stupărit, livezi și vinărit. Cultura albinelor e neglijată; se găsesc până la cinci săteni, care aŭ până la zece stupi de fie-care; în total 50 de stupi. Mierea și ceara se recoltează, omorîndu-se albina cu fitiluri de pucioasă; se vinde în localitate cu 0,80 lei Kgr, de miere și 3 lei Kgr. ceară. Cultura viermilor de mătasă asemenea e neglijată: se găsesc până la 20 femei, care cultivă viermii de mătasă, dar în cantități mici. Țuica nu se fabrică.

Grinele, ce se cultivă, sunt: porumb, orz, ovăs, secară și grîŭ; producția anuală aproximativă e de: 3600 H. L. porumb, 2000 H. L. orz, 2000 H. L. ovăz, 265 H. L. Secară și 375 H. L. grîŭ. Printre legume se cultivă: fasola, bobul, mazerea, lintea și nohotul. Cartoful se cultivă în cantități mici, numai pentru casă. Printre plantele textile se cultivă mai mult cînepa, iar inul foarte puțin; din cinepă se fac pînzeturi pentru ei, țoluri și saci. Zarzavaturi nu se cultivă de loc, ci se aduc de prin alte părți. Prețul cu care se vînd diferitele producte e 9 lei H. L. grîŭ. 7 lei H. L. porumb, 4 lei H. L. orz, 4 lei H. L. ovăz și 7 lei H. L. Secară. Prețul vitelor e: 150—300 lei păr. de boi. 50—120 lei vaca, 80 - 150 calul, 7—10 lei oaia, 15—20 lei capra, 20—50 porcul. Productele se vînd în orașul Bîrlad neguțitorilor evrei. Vitele se vînd și se cumpără la iarmarocul din Bîrlad și gara Banca: ele se cumpără de neguțitori romîni și evrei și de săteni. Negustorii ambulanți prin comună nu vin.

Prețul zilei de muncă în timpul lucrului e de 0,80 la 1,20 lei, iar plătit de cu iarnă e de 0,50—0,80 lei. Falcea de arătură

se plăteşte 12—16 leĭ, falcea de praşilă 25 leĭ, falcea de secerĕ 20 leĭ şi falcea de cosit 16—20 leĭ. Ziua cu carul se plăteşte 3—4 leĭ în timpul vereĭ şi 2—3 în timpul iernei. Lucrătorĭ străinĭ nu se introduc. Neocupaţĭ nu staŭ nicĭ o zi lucrătoare în cursul anuluĭ; în timpul iernei se îndeletnicesc cu cărăuşia, îngrijirea vitelor şi pregătirea uneltelor trebuitoare la munca cîmpuluĭ; femeile se îndeletnicesc cu ţesutul pînzeĭ din cînepă şi bumbac, ţesutul lîneĭ pentru facerea de haine, lăvicere şi aşternuturĭ în casă.

Serbătorĭ în afară de cele impuse de lege maĭ prăznuiesc încă 33 şi anume: Sf. martir Trif, Sf. Toader, Sf. Haralamb, Armindinul, Rusaliile, Ilie Pălie, Foca, Sf. Pantelimon, Filipiĭ, Sf. Andreĭ, Sâmbăta Ursuluĭ, Paştele Blajinilor, Joile după Paştĭ în număr de nouă, 40 de sfinţĭ, Sf. Anton (17 Ianuar), Sf. Atanase şi Chiril (18 Ianuar) Sf. Iftimie (20 Ian.), Sf. Grigore (25 Ian.), Sf. Ioan (27 Ian.), Sf. Ana şi Olimpia (25 Iulie), Sf. Spiridon (12 D-bre) şi Sf. Ignat (20 D-bre), Sf. Simion (1 Septem), Martira Vărvara (4 D-bre) şi Sf. Sava (4 D-bre).—Triful se serbează la 1 Februar, pentru a feri D-zeŭ pomiĭ de omizĭ. În această zi se face aghiazmă şi se păstrează până primavară, cînd se stropesc pomiĭ cu ea.—Sf. Toader se serbează în cea dintâĭ Sâmbătă din Postul mare. — Sf. Haralamb se serbează cu multă sfinţenie; acest sfînt fiind maĭ mare peste boale.—Armindinul, ce cade la 1 Maiŭ, se serbează pentru a feri D-zeŭ pe oamenĭ şi vite de şerpĭ, aĭ căror muşcătură e veninoasă.—Rusaliile se serbează Miercurĭ în ajunul Inălţăreĭ Domnuluĭ şi aceasta, pentru a feri D-zeŭ pe oamenĭ şi vite de Rusaliĭ, care sunt duhurĭ necurate.—Ilie Pălie se serbează a doua zi de Sf. Ilie şi aceasta, pentru a nu se păli semănăturile.—Foca se serbează la 22 Iulie, pentru a fi ferițĭ de foc.—Sf. Pantelimon se serbează la 27 Iulie pentru a-ĭ feri de boale.—Filipiĭ se serbează la 14 Noembrie, pentru a avea noroc la caĭ.—Sf. Andreĭ, ce cade la 30 Noembre, se serbează pentru a feri D-zeŭ vitele de fiarele selbatice.—Sâmbăta Ursuluĭ se serbează cu o săptămînă înainte de Floriĭ, pentru a feri D-zeŭ vitele de fiarele selbatice.—Paştele Blajinilor se serbează Lunĭ, a doua zi de Duminica Tomeĭ. Blajiniĭ—se zice, că—aŭ avut ţara lor spre miază-zi de a noa-

stră şi nu tocmaĭ departe. Se unmiaŭ astfelŭ din cauza caracteruluĭ lor simpatic saŭ blajin. Se povesteşte, că eĭ auziaŭ, că pe la noĭ se serbează Paştele, dar nu ştiaŭ anume cînd; la o săptămînă văd pe apa, ce venia din ţara noastră şi trecea prin ţara lor, cojĭ de ouă roşiĭ şi atuncĭ se puseră a serba şi eĭ Paştele. In cele din urmă aĭ noştriĭ, aflînd de credinţa lor, serbară, şi eĭ Paştele lor şi aceasta spre marea bucurie, că aŭ venit şi eĭ la credinţă.—Joile după Paştĭ (în număr de nouă) se serbează, pentru a se feri semănăturile de peatră şi în deosebĭ în aceste Joĭ nu se lucrează la vie. Bătrîniĭ spun, că pe cînd eraŭ eĭ tinerĭ, aceste Joĭ se serbaŭ cu aceiaşĭ ceremonie ca şi Duminicile. Se făceaŭ jocurĭ cu lăutarĭ şi umbla scrînciobul. Bătrîniĭ povestesc, că ar fi fost un împarat cu numele de Joian şi că el ar fi dat ordin a se serba aceste Joĭ în onoarea luĭ.—Sfinţiĭ se serbează la 9 Martie, pentru a da D-zeŭ roadă cîmpuluĭ; în această zi se găteşte plugul, pentru a se trage măcar o brazdă, dacă nu e posibil maĭ mult.

Sunt datorĭ cu birul 100 locuitorĭ şi tot pe atîţia aŭ datoriĭ la arendaşiĭ şi proprietariĭ vecinĭ, pentru pămînturĭ ţinute în arendă. Aceste datoriĭ datează din 1899 şi nu s'aŭ putut plăti din causa anilor răĭ (1899 şi 1900). Tocmelile agricole aŭ fost făcute în banĭ şi muncă.

Starea fizică şi morală a locuitorilor

Locuitoriĭ în general sunt oamenĭ voinicĭ, sănătoşĭ, veselĭ şi muncitorĭ; sunt treĭ orbĭ, doĭ din cauza bătrîneţelor şi unul din cauză de boală; sunt treĭ şchiopĭ, unul din naştere, unul din boală şi altul din cădere; şapte neputincioşĭ din cauza bătrîneţelor. Boalele cele maĭ răspîndite printe locuitorĭ sunt: riia, disenteria, frigurile şi pelagra. Cauza e necurăţenia, munca obositoare, hrana rea şi abuzul băuturilor spirtoase. Pentru a se vindeca de orĭ-ce boale, aŭ început a lăsa de-o parte babele, alergînd la medicĭ şi spitale.

Hrana locuitorilor în zilele de post e: fasole, varză, bob, mazere şi cartofĭ cu mămăligă făcută din porumb; în zilele de dulce: carne de porc şi paserĭ, brînză de vacĭ şi oĭ, etc. Hrana copiilor nu diferă întru nimic de a părinţilor lor.

Portul e: barbaţiĭ în timpul ierneĭ port haine de lînă făcute de femeile lor, iar în timpul vereĭ haine de tirg; femeile în deosebĭ port haine făcute din materiĭ de tîrg. Costumul naţional nu se maĭ poartă astă-zĭ şi aceasta datorită în mare parte Ovreilor, care introduşĭ în comună, aŭ căutat a vinde lepădăturile oraşuluĭ; nu maĭ puţin au contribuit la aceasta şi învăţătorul şi notarul; locuitorul nu i-a văzut nicĭ odată îmbrăcaţĭ în costum naţional, nicĭ pe eĭ şi cu atît maĭ vîrtos pe femeile lor. Şi apoĭ în multe n'o fi imitînd săteanul pe învăţător şi notar, dar cînd e vorba de port cau'ă a-ĭ urma în totul.

Bunul care se observă la locuitoriĭ acesteĭ comunĭ şi care din nenorocire nu se vede pe multe locurĭ, e că sunt oamenĭ religioşĭ, bunĭ creştinĭ. Duminica şi serbătoarea—cînd e slujbă—biserica e plină de lume. Acest bun îl posedă încă de mult; nu aŭ fost nicĭ odată deposedaţĭ de el. Ceea ce a contribuit în timpiĭ din urmă pentru menţinerea acestuĭ bun, a fost predicile rostite de învăţător maĭ după fie-care slujbă; cele maĭ multe alcătuite de el într'un limbaj popular şi care eraŭ gustate cu multă plăcere de sătenĭ. Preotul se bucură de cea maĭ mare stimă. Din nenorocire e un an de cînd aŭ rămas fără preot. Aŭ adresat multe cererĭ pe la şefiĭ bisericeĭ, cerînd preot. Se interesează mult de biserică, iar veniturile se cheltuesc cu multă sfinţenie. Sunt cincĭ locuitorĭ, care trăiesc necununaţĭ şi aceştia sunt oamenĭ priminiţĭ (ambiĭ aŭ maĭ fost căsătoriţĭ legitim); despărţiţĭ nu sunt. In general sunt oamenĭ moralĭ; cărţĭ nu se joacă.

Şcoala e pe a doua linie şi aceasta din cauza lipseĭ de mijloace. N'aŭ cu ce cumpara copiilor cele trebuitoare; în timpul ierneĭ sunt desbrăcaţĭ, iar vara iĭ întrebuinţează la munca cîmpuluĭ saŭ staŭ acasă şi îngrijesc de fraţiĭ ceĭ maĭ micĭ. Ştiŭ carte 126 locuitorĭ; se citeşte revista *Albina*, ziarul *Paloda* şi din biblioteca pentru toţĭ: operele luĭ Creangă, Anton Pann, etc.

Sunt 15 alcoolicĭ: 9 aŭ puţin pămînt, doĭ boĭ, o casă şi vie, iar 6 nu aŭ de cît casă; doĭ aŭ avut stare şi aŭ perdut-o, ceĭ-l'alţĭ îşĭ lucrează puţinul pămînt ce aŭ. Au 12 copiĭ: 7 vin la şcoală, unul singur învaţă maĭ binişor, 6 tîmpiţĭ şi aplecaţĭ spre rele. Şapte din eĭ aŭ fost condamnaţĭ pentru furturĭ şi bă-

tăĭ. Băutura şi-o procură de la cărciumă pe banĭ şi datorie. Sunt două familiĭ unde femeile sunt alcoolice, iar barbaţiĭ nu. Traiul le e răŭ; copiiĭ destrăbălaţĭ şi idioţĭ; numărul copiilor e de patru. Alcooliciĭ în timpul iernei îşĭ fac viaţa maĭ mult prin cărciume şi maĭ adesea cu femeile lor.

Dorinţele şi părerile locuitorilor

Imbunătăţirile cele maĭ urgente cerute de locuitorĭ sunt: Drumurile in stare bună şi pentru aceasta, a se face prestaţia numaĭ în raza comuneĭ. Dările le găsesc apăsătoare şi în deosebĭ fonciarul.

Părerile învăţătoruluĭ asupra îmbunătăţirilor ce s'ar putea face sunt: Comuna fiind săracă şi cu totul lipsită de venit, a se uni cu altele megieşe, ast-fel cum a fost înainte de 1877; a se face local de şcoală şi aceasta prin o contribuţie aplicată locuitorilor comuneĭ; opoziţie nu ar fi din partea lor, căcĭ tot ce văd, că se face în ochiĭ lor şi pentru eĭ, le place. Singura teamă care vor avea, e ca să nu li se mănînce baniĭ de ceĭ însărcinaţĭ cu urnirea lucrăreĭ. Pentru aceasta va necesita formarea unuĭ comitet alcătuit din preot, învăţător şi treĭ locuitorĭ fruntaşĭ aleşĭ de popor. Drumurile să fie ţinute în stare bună şi pentru aceasta, prestaţia să se facă numaĭ în raza comuneĭ. Pe lîngă şcoală, să se înfiinţeze un atelier de dulgherie. Săteniĭ să aibă dreptul a se consfătui în una din salele localuluĭ de şcoală; învăţătorul să ţină conferinţe economice şi chiar politice, arătînd drepturile şi datoriile ce aŭ în statul romîn. Să se înfiinţeze o casă de economie; să se alunge Evreiĭ din comună... şi să se respecte legea repausuluĭ duminical.

Alcoo'ul cunoscut sub singurul nume de rachiŭ, săteniĭ îl cred întăritor pentru oameniĭ muncitorĭ şi că nu poate să aducă răŭ, de cît cînd se bea în cantităţĭ marĭ. Vinul îl cred nepericulos chiar dacă se bea în cantităţĭ maĭ marĭ. Rachiul se falşifică, prin vitriol, tutun şi piper roş; în caz cînd statul ar lua pe sama luĭ vinderea rachiuluĭ, nu ar fi mulţumiţĭ. Părerea învăţătoruluĭ cu privire la alcoolism este că Alcoolul e vătămător. băut chiar in cantităţĭ micĭ. Predicile ţinute în contra alcoolismuluĭ unite cu exemple daŭ rezultate bune: se găsesc locuitorĭ, care

în urma predicilor ținute și a exemplului dat de învățător, nu beaŭ rachiŭ, iar alțiĭ, și aceștia sunt ceĭ maĭ mulțĭ de și îl beaŭ, o fac în cantitățĭ micĭ, în urma uneĭ muncĭ obositoare și înainte de mîncare. Monopolul alcooluluĭ e o necesitate imperios cerută, pentru a reda populațiuneĭ rurale vlaga străbună.

Necununațiĭ, bețiviĭ, ceĭ care nu merg la biserică și ceĭ osîndițĭ pentru fapte grave sunt privițĭ răŭ de ceĭ-l-alțĭ săteni și numaĭ notaruluĭ (condamnat) n'aŭ ce se face, de'ĭ maĭ daŭ puțin respect și aceasta pentru că aŭ interese pe la primărie.

Credințele sătenilor despre preot, învățător, primar, proprietar și subprefect sunt: Preotul e om învățat și chiar dacă are ceva greșelĭ, el vecînic se roagă luĭ D-zeŭ și este ĭertat; nu tot astfeliŭ se întîmplă cu cel mirean. Nu e permis a vorbi despre preot; acel care vorbește cîștigă pacat. Preotul este cel maĭ respectat. Invățătorul e și el om învățat, că de ce doară învață pe alțiĭ, poate maĭ învățat de cît preotul; e respectat de lume. Primarul e numaĭ alesul lor; în colo e omul d-luĭ subprefect, saŭ revizor comunal; mănîncă cît poate și de unde poate și dă rășferturĭ d-luĭ subprefect, pentru a fi menținut. Termenul de patru anĭ, pe care e ales, îl cred prea mare. Proprietarul saŭ arendașul sunt oamenĭ care se folosesc de munca lor, în schimbul uneĭ plățĭ mizerabile. Subprefectul e tot vechiul zapciŭ, ocrotitorul primarilor abuzivĭ și răuvoitorul lor. Cartea e de folos și cărturariĭ sunt respectațĭ.

Săteniĭ nu aŭ alte ideĭ de patrie, naționalitate, țară, origină, stăpînirea sub care trăim și frațiĭ noștri de prin alte țărĭ de cît acele dobîndite în școală și din sfaturile preotuluĭ și ale învățătoruluĭ. Vorbesc și pomenesc cu respect pe Sefan cel Mare și Alexandru Cuza. Cred, că Alex. Cuza ar fi făcut mult bine pentru eĭ, dacă ar fi avut o domnie maĭ îndelungată.

II

Starea poporațiuneĭ comuneĭ Bălăbăneștĭ

de Grigore N. Teodoru

1· Satul Bălăbăneștĭ din Jud. Tutova este situat parte pe deal, iar partea cea maĭ mare a satuluĭ e așezată între două

șirurĭ de dealurĭ în direcția N. S; prin mijlocul satuluĭ trece pîrăul Frumoasa, după numele moșieĭ de unde izvorăște. Din sat și păna la orașul Bêrlad, ce e situat la N. de com. Bălăbăneștĭ, e o distanță pe 16 km. Două pădurĭ încunjoară satul, la S. V. pădurea statuluĭ (saŭ pădurea de la mănăstirea Adam) și spre apus proprietatea d-luĭ Dobrovicĭ, a d-luĭ M. Ivanciŭ și a d-luĭ Suțu.

2. In com. se află 500 de loc. contribuabilĭ; iar poporația totală numără 1565 suflete, împărțindu-se în modul următor;
până la 7 anĭ=154 barbațĭ+162 fem; de la 7—14 anĭ=131 bar.+138 fem.
de la 14 „ la 21 anĭ 178 „+180 „ „ 21—40 „ =160 „ +190 „
„ 40—70 „ 190 „+160 „ Copiiĭ maĭ micĭ de 5 anĭ 115 barbațĭ+130 femeĭ, iar bătrînĭ maĭ marĭ de 60 anĭ=50 barbațĭ +40 femeĭ. Natalitatea pe ultimiĭ treĭ anĭ e de 150 barbațĭ și femeĭ; mortalitatea 120 barbațĭ și femeĭ.

3. In com. se află un Evreŭ cu Evreica sa și treĭ copiĭ: total cincĭ, ce s'aŭ stabilit de 6 anĭ, pe la 1896. La început a ținut prăvălie în sat, dar acuma se ocupă cu moara de foc ce e așezată la 500 de metri de sat, pe marginea șoseleĭ județene ce duce la orașul Bârlad.

4. Vite se află în număr de 2094, împărțite în modul următor: boĭ=340; vacĭ=320: oĭ=1370; mascurĭ=94; toate sunt ale sătenilor, de oare ce e răzășie.

5. Comuna se agricultează de către locuitoriĭ eĭ ce sunt răzeșĭ toțĭ.

6. Sunt două bisericĭ: una Sf. Neculaĭ și a doua Sfințiĭ Voevozĭ, filială. Sunt doĭ preoțĭ Th. Balaban paroh și Const. Vîrgolicĭ supranumerar, ambiĭ cu o stare materială mijlocie și care se bucură de o bună reputație în societate. Scoala mixtă e frequentată anual de 160—180 copiĭ cu doĭ învățătorĭ titularĭ definitivĭ: Gh. I. P. Balaban diriginte și C. I. Antonescu al II-lea învățător, cel I-iŭ cu o stare materială mijlocie; cel al II-lea cu o stare materială bună, ambiĭ cu o purtare exemplară în societate și școală. Preoțiĭ și învățătoriĭ îșĭ fac datoria în conștiință. Primarul comuneĭ e acelașĭ de maĭ bine de 30 de anĭ; om în vrîstă...... Notarul e după placul primaruluĭ ca și consilieriĭ comunalĭ. Predicĭ se țin în biserică numaĭ de d. Gh. I. P. Balaban învățător și de subsemnatul cînd mă aflu în co-

mună. Toţî în afară de funcţiunea lor se ocupa şi cu agricultura; sunî bunî gospodarî; politică nu se prea face; funcţionariî sunt controlaţî de şefiiî lor, cu săteniî se poartă bine; preoţiî şi învăţătoriî se bucură maî mult de simpatia sătenilor ce şi-aŭ cîştigat-o prin purtarea lor.

7. Sunt cincî cîrciumarî în comună, care vînd băuturî spirtoase şi mărunţuşurî, şi se ocupa şi cu agricultura. In apropiere de sat la 500 de metri se află o moară de aburî ce e proprietatea unuî Evreŭ numit Marcu Zarafu şi a căruî relaţiunî cu săteniî sunt bune. Casa de economie s'a înfiinţat la 28 Aprilie 1902; societate de lectură nu e: scoala e în reparaţie.

8. Bisericile sunt zidite de cetăţenî şi întreţinute tot de eî, sub supravegherea preoţilor şi a epitropilor; starea lor e relativ bună; locuinţele preoţilor sunt bune, tot bune şi ale învăţătorilor. Locuitoriî se adună la primărie pentru a se sfătui asupra bucluсurilor răzăşeştî.

9. Drumurile şi podurile cît se poate de rele; plantaţiunî nu sunt; gunoaele sunt transportate parte pe rîpî, parte pe drumurî unde s'aŭ făcut scursurî de ploî. Uniî sătenî aŭ început a gunoi ogoarele.

10. Budgetul comuneî e de 3000—5000 leî pe an; el ar putea să se ridice la 12000 leî; dar nu e căutat cu tragere de inimă. Veniturile sunt de la circiume, oborul comunal, bilete de identitate, şi zecimî comunale, şi se întrebuinţază la lefile funcţionarilor comunalî şi spesele de cancelarie ale comuneî şi altele. Sunt cincî cîrciumî în comună întreţinute de Romînî localî. Consumaţiunea anuală e următoarea: vin 3000 decalitri anual; rachiŭ până la 3000 de litri; vinul se produce în viile locuitorilor, iar rachiul se aduce de la velniţă. Contrabandă nu se face. Biserica şi scoala n'aŭ pămînt arabil; locurî părăsite nu se găsesc; locuitoriî ce aŭ pămînt sunt în număr de 370 şi se împart în fruntaşî ce aŭ până la 60 de fălcî, mijlocaşî ce aŭ până la 20 de fălcî şi codaşiî ce aŭ până la 4 fălcî; restul n'aŭ pămînt.

11. Chiria anuală pe falcea de pămînt a ajuns la 50 de leî, pămînt e de ajuns şi imaşul e foarte mare şi prea destul pentru vitele locuitorilor. Locuitoriî care aŭ vite marî de la 3 în sus sunt 80, mijlocaşiî care aŭ până la 3 vite marî sunt 100

și palmașiĭ n'aŭ de loc și sunt la număr 320. Vite micĭ aŭ toțĭ locuitoriĭ, la credit 164 locuitorĭ aŭ zălogit vitele lor pentru suma de 13140 leĭ; numaĭ vr'o 100 locuitorĭ n'aŭ datoriĭ de loc. Majoritatea caselor sunt învălite cu tablă și aŭ până la 3 încăperĭ; sunt construite din lemn și vălătucĭ; fie-care casă are 4—6 ferestre. Bordee nu sunt de loc. Gospodăriile sunt bune. Plugurile sunt de fer. Budgetul unuĭ fruntaș se ridică la 2000 leĭ pe an și variază după anotimp. Al unuĭ mijlocaș e de 300—600 leĭ anual și al unuĭ palmaș până la 160 leĭ. Cheltuesc, cam a III-a parte din venit pentru dărĭ și tot ce le trebue pentru muncă și gospodărie, iar restul îl economisesc. Uniĭ cumpără pămînt, alțiĭ păläriĭ, umbrele, rochiĭ și sulemenele pentru fetele și nevestele lor. Origina venituluĭ e din vînzarea cerealelor, vitelor și paserilor. La aceste veniturĭ contribue mult femeea. Industria casnică se practică de toate femeele din sat; se cultivă zarzavaturĭ, plante textile, gîndacĭ de matasă.

12. Vitele și productele se vînd la orașul Bărlad cu prețul următor: perechea de boĭ=150—300 leĭ, vaca cu vițel 60—100; calul=70—150; cereale, grîŭ=6 leĭ hectolitru; porumb=5—7 leĭ; săcara=5; orzul=4, ovăsul=3. Prețul zileĭ de muncă variază vara în 1—2 leĭ cu palma; iarna 0,50—1 leŭ. Falcea de arătură variază între 16—20 leĭ; falcea de prășit 30—40; de secere 12—20, de cosit 16—20. Cu carul ziua se plătește până la 4 leĭ. Neguțitorĭ ambulanțĭ vin în comună cu gaz, sare, pește etc. Lucrători străinĭ nu vin. Iarna puținĭ locuitorĭ o petrec în cîrciumă; cărțile se joacă; locuitorĭ datorĭ cu birul sunt 131; toțĭ sunt sănătoșĭ și voĭnicĭ; boalele cele maĭ respîndite sunt tifosul și frigurile; hrana loc. în zile de post: bob fasole, cartofĭ, mazere; în zile de dulce paserĭ și carne de porc. Imbrăcămintea e cea subțire și delicată de la oraș; carte știŭ 80%; alcoolicĭ puținĭ: de dările ce le plătesc nu zic nimic; loc. necununațĭ sunt puținĭ și aceia desprețuițĭ. Eĭ vorbesc cu mult dor de patrie și respectă stăpînirea de astăzĭ.

PETRU V. GRIGORIU

LUI
CAROL cel MARE
Regele Poporului Romîn

---

10 Maiŭ 1902

De veacurĭ se tot spune și se va spune încă
Istoria că scrie pe-al țăreĭ piept de stîncă,
Izbînzile mărețe a sfinților străbunĭ,
Biruitorĭ în lupte, la suflet marĭ și bunĭ!
Vitejĭ ce dorm, dorm taĭnic prin mănăstirĭ uitate!
Prin schiturĭ, prin ruine, bisericĭ micĭ la sate,
Dorm liniștițĭ sub țerna unuĭ pămînt al lor!....
Dorm... vecĭnic viĭ in mintea acestuĭ bun popor!
De veacurĭ se tot spune că fapte triumfale
Ascunse zac sub noaptea unuĭ trecut de jale,
Și că Voevozĭ războinicĭ și că Domnițe blînde,
Hrăneau de țară focul uneĭ iubirĭ plăpînde!
S'au spus mereŭ de veacurĭ că Ștefan Sfînt și Mare,
Aŭ cucerit atîta putere și splendoare,
Atîta slavă, cinste, prin falnica'ĭ bravură....
In cît luĭ nu se'nchină nicĭ laude, nicĭ ură!...
Că dragostea'ĭ de țară și mintea'ĭ înțeleaptă,
Prin Cronicĭ ruginite, in cumpăna lor dreaptă

Aŭ fost drămăluite cu ochiul aspru, rece!
Că pe Mihaĭŭ Viteazul în vecĭ nu'l maĭ întrece;
Că Radu Negru, Mircea staŭ chipurĭ marĭ de aur,
Ce port pe frunte încă întreg eternul laur....
S'aŭ scris, s'au spus că fala lor este ne'ntrecută!!
Și de la ieĭ rămas-a Istoria tot mută,
Inchisă'n paginĭ ude de lacrimĭ și de ghiață,
Păn'ce... «aparĭ Tu, Sire, și-ĭ daĭ o nouă viață!...
O flacără, solie din cer, din fulger ruptă!
Deschizĭ din noŭ bătrîna istorie-ntreruptă!
Din paginĭ de mult moarte, facĭ paginĭ ce vorbesc!
Spargĭ vălul și spargĭ lanțul cu sceptru 'mpărătesc!
Azĭ un pătrar de secol trecut-a de-atuncĭ!... Pare
Că ierĭ a fost și încă noĭ te vedem călare
Ca Ștefan, mîndru 'n fruntea ostașilor tăĭ, Sire!
Ca Domniĭ marĭ din vremurĭ pierdute 'n strălucire!....
Aŭ fost ca ierĭ, ne pare, acele zile sfinte,
Cînd Tu, duceaĭ oștirea trufaș, tot înainte,
Privind cu drag la dînsa, apoĭ la Dumnezeŭ
Ce-țĭ însufla credința că-ĭ brav poporul Tăŭ!...
Prin florĭ, copacĭ și iarba de pe cîmpiĭ bulgare,
Echoŭ, din fundul iernеĭ, duios trimit la soare
Oftărĭ, copiiĭ țăreĭ morțĭ pentru ea, eroĭ,
Făcînd azĭ și maĭ sfîntă serbarea pentru noĭ!
Eĭ azĭ, de sus văd, poate, cum Tu împarțĭ drapele
Ostașilor maĭ tinerĭ, împodobite 'n stele;
Și plîng... privind la cele menite a fi păstrate....
De gloanțe străbătute și 'n sînge botezate!
De sus văd a lor Mamă cu capul alb, părtașă
Cu Tine și cu Țara la vremea cea vrăjmașă
Și glorioasă!... Mama cu farmec sfînt în graiŭ,
Făcea să treacă dulce al morțeĭ prag, spre raiŭ!..
Și îngeriĭ din harpe, prin stele, lor le spune
Că are din eĭ suflet, și mintea'ĭ o minune!
Iar jos spun toțĭ poețiĭ că'ĭ singura Regină

Aĭ căreĭ nume vecĭnic rimează cu... *lumină*!...
Ca Magiĭ, un *luceafăr*, avînd drept călăuză,
De tînăr, cu dor sacru şi cu surîs pe buză,
Pămîntul, mamă, tată, lăsînd în părăsire,
Pe-a Dunăreĭ verzĭ malurĭ, la noĭ, venit-aĭ Sire!...

. . . .

Romîniĭ doresc, Sire! S'ajungĭ şi vremea'n care!
Pe Carol, cel *mic* astă-zĭ, să-l vezĭ pe Tron tot... *mare*!»

DARI DE SAMA

Raport general asupra participărei României la expoziția universală din Paris 1900 de Dimitrie C. Ollănescu comisar general, Bucureştĭ, 1901 un vol. în 4° de 449 de paginĭ, cu multe ilustrațiĭ

Este una din lucrările cele maĭ de samă ce aŭ apărut asupra stărei noastre economice. Intemeiată pe date statistice din cele maĭ adevărate ce s'aŭ putut obținea în țara noastră, pretutindenĭ ne dă lămurirĭ asupra întinderiĭ culturilor agricole, producțieĭ fabricilor, ale minelor și carierilor (ca modele de studiŭ conștiincios complect, putem cita capitolul asupra petroleuluĭ, acel asupra sărei și acel asupra alcooluluĭ). Autorul are părerĭ sănătoase asupra însămnătățeĭ relative a deosebitelor ramurĭ de producție la noĭ în țară. Asupra industrieĭ metalurgice spune bună-oară, că „ea este subordonată în țara noastră avîntuluĭ agricultureĭ și celalte ramurĭ productive. Imbunătățind producția agricolă, mijloacele de manipulare și de transport a produselor eĭ, sporind industria agricolă și cea extrativă, creînd o industrie textilă atît de bine potrivită cu calitățile și dispozițiunile populațiuneĭ de prin mahalalele orașuluĭ—țara va fi făcut tot ce industria metalurgică poate aștepta de la dînsa". (p. 353).

O mare învățătură reiesă din studiul d-luĭ Ollănescu, anume că maĭ toate atelierile industriale în România sunt pe mînele străinilor, și că Romînii alăturea numără numaĭ o mică

minoritate. Se vede decî documentat şi dovedit, prin date aproape complecte, acest mare neajuns al vieţeî noastre economice, anume îndepărtarea Romînilor de la îndeletnicirile productive şi bănoase ale industrieî şi comerţuluî. O observaţie care se înfăţoşază în chip firesc este că expoziţia atrăgînd tot ce producerea romînă cuprinde maî perfect, ea nu poate fi privită ca o oglindă credincioasă a stăreî reale a ţăreî, şi dacă preşedintele republiceî franceze a fost atît de lovit prin frumuseţa boabelor de porumb expuse, că şi-a umplut buzunarul cu ele, aceasta nu însamnă că România întreagă produce porumb de această calitate, ci numaî atîta, că dacă ar cultiva porumbul, cum l'a cultivat acel expus, ar putea produce aşa o eminentă calitate. Expoziţiile în deobşte nu oglindesc starea reală a lucrurilor, ci numaî încordarea supremă a puterilor, gradul până unde s'ar putea înalţa producţia, cînd poporul ar aplica toate puterile la a eî desvoltare.

Domnul Ollănescu însă nu se teme să indice, pe icî pe colea defectele organizăreî noastre economice, de şi rolul săŭ îî impunea, cum se înţelege de la sine, să nu stăruiască prea mult asupra defectelor organizăreî noastre economice. Aşa d-sa arată, cum porumbul cultivat de ţăran e un aliment inferior şi vătămător şi că constitue din nenorocire şi astăzî baza alimentăreî ţaranuluî (p. 221); că media recolteî grîuluî pe hectar în România este cu mult inferioară medieî recolteî in ţările occidentale, din cauza inferiorităţeî sistemuluî de cultură (pag. 222). Aiurea d. Ollănescu constată că e lucru surprinzător că aproape toată cînepa ce se întrebuinţază la fabricarea frînghieî în Romînia, se aduce din străinătate (pag. 222); de asemenea că boiî ţaranilor sunt hrăniţî foarte prost, iar iarna nu sunt aparaţî de intemperiî". (p. 243).

O lucrare de amănunţimî, de cifre, de aprecierî speciale făcute asupra fie-căreî ramurî din producţie ca acea cu care ne ocupăm, nu poate fi analizată cu deamăruntul.

Ne mulţămim decî a o recomanda cetitorilor, ca una din scrierile cele maî de valoare ce a apărut în timpurile din urmă

asupra economieĭ ţăreĭ noastre, lucrare ce va rămînea pururea ca o călăuză neaparat trebuitoare celuĭ ce va voi să se îndeletnicească cu întrebărĭ economice. A.

L'ame roumaine *par Jules Brun, Bucarest 1902, un volum de lux de 280 de paginĭ.*

Conţine un şir de 219 sonete în limba franceză. De la Petrarca nu ştim ca să se fi alcătuit asupra unuia şi aceluiaşĭ subiect un număr atît de mare de sonete. Laura luĭ Petrarca este însă reprezentată în Jules Brun prin sufletul poporuluĭ romîn, cîntat în manifestările sale cele maĭ deosebite: Amintirĭ istorice precum, Columna luĭ Traian, Tropaeul, Cetatea Neamţuluĭ, Decebal, Descălecarea, Alexandru cel Bun, Vlad Ţepeş, Ioan Vodă cel Cumplit; une orĭ tratînd subiecte maĭ amănunte precum: Cavaleria moldovenească, Luĭ Lăpuşneanu i-e sete, Stanca vorbeşte, Cele şapte Turnurĭ. Hroiot e ucis, Soţ saŭ Călugăr. Pe lîngă acestea sunt desemnate portrete de principese: Maria Olteanca, Maria din Mangop, Doamna Kiajna, Stanca, Tudosia, sau de boerĭ: Balaciŭ Cap Negru, Banul Udrea, Miron Costin; de asemenea portrete de scriitorĭ: Şincai, Văcărescu, Alexandri, Eminescu. In alte cărţĭ, dl Jules Brun descrie obiceiurĭ vechĭ: Starostele de calicĭ, Divanul, Caraghiosul; sau credinţĭ şi superstiţiĭ precum: Fraţiĭ de cruce, Spălarea oaselor, Şarpele de casă, Paparuda. Aiurea iarăşĭ bogăţiile ţărilor romîne: Griul, Mătasa, Porumbul, Soarea soareluĭ. In sfîrşit întipărirĭ ce l'aŭ lovit maĭ mult: Plutele, Pomana, Bătăuşul, Sania, Inmormîntarea, Păzitoarea de lebede, Vechiul cimitir. Culegerea se deschide prin sonetul *A Tous les Roumains* şi se închide cu sonetul final *Aux armes de la Roumanie.*

Sonetele d-luĭ Jules Brun sunt toate alcătuite după regulele stricte ale acestuĭ feliŭ de poezie, în două grupe de 4 versurĭ conţinînd aceleaşĭ rime, şi două de şese, rimînd 1 cu 2, 3 cu 5 şi 4 cu 6, şi nicăirĭ această stricteţă nu este înfrîntă, un respect al formeĭ care trebuia să îngreue mult alcătuirea bucăţilor; maĭ

ales că subiectele, adese orĭ puțin poetice prin ele însușĭ, trebuiaŭ înălțate în sfera frumosuluĭ. Pentru a găsi rimele, are o destoinicie deosebită. In un sonet întrebuințază cuvîntul cam obsolet *amènes* de la amoena (plăcut), pentru a complecta rima *humaines*. Alte cuvinte rarĭ precum: *arroi*, *tarasque*, *malévole*, *méchef*, *Auster* (vînt de la sud) se întîlnesc în sonetele d-luĭ Jules Brun, încît se vede că d-sa a trebuit să răscoliască limba franceză până în temeliile eĭ, pentru a aduna numeroasele rime și a se învîrti în ele cu libertate și izbîndă. De aceea, ceea ce lovește chiar de la început, este muzica necontenit schimbătoare a versurilor, ale căror rime se repetă numaĭ foarte rar.

Technica versuluĭ este de asemenea foarte îndămănatică. Maĭ nicăirĭ nu se simt siluirĭ, ci totul curge în chip firesc, lucru nu prea lesne de realizat în forma cea atît de îngustă a sonetuluĭ.

Ca concepție, sonetele din Brun sunt totdeauna plastice, de o putere de reproducere foarte mare și lăsînd întipărirea subiectuluĭ tratat. In cîte-va trăsăturĭ, autorul face să iasă imagina din condeiŭ, încorporează în cîte-va cuvinte fericit alese, și caracteristice, situațiunĭ, portrete, impresiunĭ; în un cuvînt gîndirĭ puternice și sugestive care'țĭ lasă o adîncă întipărire în minte și emoțiune în inimă.

Prin această operă d. Jules Brun a făcut un mare serviciŭ cauzeĭ romîne, de oare ce a destăinuit, în o formă atrăgătoare, traiul sufletuluĭ romîn pentru aceĭ ce nu'l cunosc, și ea va contribui de sigur a atrage asupra noastră ochiĭ străinilor, spre a pătrunde maĭ bine ceea ce este ascuns de văzut tuturor.

Reproducem cîte-va sonete.

LA COLONNE TRAJANE

Tributaire des Turcs, sous tes Grecs hospodars,
Au lointain Orient d'où la lumière émane,
Homme, qui donc es-tu, — car ta langue est romane,—
Toi, proche des Hongrois et des peuples des Tzars?

— Interroge, étranger, la Ville des Césars;
Descends au vieux forum interdit au profane;
Découvre-toi devant la Colonne Trajane,
Encor debout parmi tant de restes épars.

Ma généalogie est inscrite à cet arbre;
Ton œil la suivra mieux aux spirales du marbre
Qu'au parchemin pâli d'un obscur chroniqueur.

C'est le livre éternel, le livre d'une race;
Ils sont là tous les deux, le vaincu, le vainqueur,
Mon aïeul le Romain, mon autre aïeul le Dace.

LA CITADELLE DE NÈAMTZ

Ruine, où des chasseurs vaillants ont combattu
A peine un contre mille, où Stéfan que j'écoute
Me parle de sa mère et du soir de déroute,
Quand son cœur se rouvrit à la mâle vertu;

Réponds, ô Citadelle, ô nid d'aigle abattu!
Le temps impie et l'eau qui filtre goutte à goutte
Seuls ont-ils descellé tes blocs, rompu ta voûte?
— Non, je subis un pire outrage! — me dis-tu.

Quoi! ce'st vrai? ton rempart à la couleur de lave
Fut pillé par le Juif, comme une vile épave?
Il bâtit son ghetto de ces restes sacrés?..

O Neamtz! — voyageur, pas même archéologue,
Je m'indigne à savoir tes piliers encastrés
Aux dérisoires murs de quelque synagogue!

LESSIVE MACABRE

Sept ans aprés la sépulture.

Fouillant aux ais pourris du cercueil, la harpie
Prend, pour le récurer, un crâne aux tons crayeux,
Avec deux sombres trous qui remplacent les yeux,
Et ce rictus, du rire effroyable copie.

La femme, poursuivant cette besogne impie
Lave les tibias et polit de son mieux
Les vertèbres moisis; elle a l'air tout joyeux
Et chantonne, devant son baquet accroupie.

Elle va disposer, bien raclé, bien propret,
Chaque débris humain dans un étroit coffret,
Qui meublera la crypte... Horrible lavandière,

C'est profanation que lessiver ces os!
Tu fais mentir l'Eglise, en forçant cette bière:
Aux Morts elle a promis un éternel repos.

A LA DÎMBOVITZA

Roucar, août 1897.

Clair ruisseau, frais ruisseau, que j'aime et dont j'écoute,
Sans m'en lasser jamais, le chant insoucieux,
D'abord entre les rocs tu vas, capricieux,
Sous les arbres penchant sur toi leur sombre voûte;

Puis la mousse verdit ta berge et la veloute
La libellule y prend son essor gracieux,
Et ton onde rapide a le reflet des cieux,
Alors que les sapins s'écartent de ta route!

Mais pourquoi te hâter vers le déclin fatal ?
Il va devenir l'eau fangeuse, ton cristal,
L'eau noire charriant les lèpres d'une ville !

Telle la vie : elle est limpide aux premiers jours ;
Elle se précipite, — et devient trouble et vile,
Et toujours plus souillée, en poursuivant son cours.

A. V.

O lucrare asupra luĭ Conta

E un semn caracteristic al desvoltăreĭ noastre culturale faptul că asupra celuĭ dintăiŭ cugetător romîn, *Conta*, al căruia scrierĭ sunt numaĭ în limba franceză, excelent editate, să se prezinte în Leipzig ca lucrare de doctorat, singura lucrare critică-biografică, scrisă natural în limba germană [1]).

Autorul acesteĭ scrierĭ a făcut însă desigur o mare operă romănească, căcĭ mulţumită luĭ s'a atras atenţia publiculuĭ filosofic german asupra filosofuluĭ romîn, care pe vremea concepţieĭ şi publicăreĭ scrierilor luĭ, atrăsese privirile lumeĭ criticefilosofice franceze şi belgiene.

Datorită acesteĭ lucrărĭ îşĭ are neamul romănesc deschis capitolul în istoria filosofieĭ universale, prin introducerea a cîtorva rîndurĭ asupra luĭ Conta în ultima ediţie a pretutindenĭ cunoscutuluĭ,

«Grundrifs der Geschichte der Philosophie».—Ueberweg-Heinze [1]).

Orĭ-ce cercetare modernă a activităţeĭ omeneştĭ şi a produselor psichice izvorite din ea, întrebuinţează metoda critică.

In general însă această metodă e aplicată pentru ***stabilirea*** unui fapt pe cale istorică orĭ filologică, şi apoĭ pentru a deter-

1) *Ueber das Leben und die Philosophie Conta.* Inaugural—Disertation von I. A. Radulescu-Pogoneanu. Leipzig 1902.
(Asupra vieţei şi filosofieĭ luĭ Conta. Disertaţie inaugurală).

1) *Frd. Ueberweg Grundriss. der Geschichte der Philosophie,* herausg. von Heinze. Berlin 1902, vol. 4 pag. 590.

mina *valoarea* faptuluĭ stabilit. Cea dintăiŭ procedare poate fi numită: interpretare critică, ca o procedare prealabilă celeĭ de a doua, ce poate fi numită: critică-filosofică.

D. Rădulescu înainte de a discuta valoarea filosofieĭ luĭ Conta, stabilește în mod istoric-biografic personalitatea filosofuluĭ; „căcĭ prin cunoașterea maĭ de aproape a vieţeĭ intime a unuĭ filosof, se dobîndește o oare-care cunoștinţă a desvoltăreĭ ideilor sale“.

Cu multă măiestrie ne descrie copilăria și aniĭ de școală aĭ luĭ Conta.

«Tatul luĭ Conta era preot de sat; el ne e descris ca un om de un caracter indepenntde și mîndru... De la dînsul a moștenit filosoful mintea clară, înclinarea de a filosofa și neatîrnarea caracteruluĭ.

«Mama luĭ era o natură distinsă; de la dînsa a primit Conta bunătatea și amabilitatea inimeĭ, o oare-care melancolie, precum modestia și sensibilitatea».

Copilăria șĭ-o petrece Conta în Carpaţĭ, în satul Ghindăoanĭ, unde e și născut în 1846. Școala primară o face în tîrgușorul Neamţ și după 4 anĭ urmează la Liceul din Iașĭ, ca intern' Exlus din internat și temîndu-se de tatăl săŭ, rămîne iarna în Iașĭ, unde în lipsă mare se îmbolnăvește de tifos, suferinţă ce-ĭ slăbește organismul și-l predispune pentru boala de piept de maĭ tărziŭ.

Insănătoșat, se angajază intr'o trupă de teatru. D. Rădulescu profită de împrejurarea asemănătoare din viaţa luĭ Eminescu și face o admirabilă comparaţie între poetul, profund cugetător, al căruia satira întăia conţine într'o nespus de frumoasă limbă, o metafizică, și între filosoful care consideră metafizica ca o «poezie a științeĭ» și care are ca cea dintăiŭ producere a tinereţeĭ, o poezie filosofică.

La 1864 se întoarce în Iașĭ și devine cel maĭ bun școlar. De abia în vrîstă de 22 de anĭ, își expune într'o asociaţie studenţască vederile luĭ propriĭ filosofice, pe care opt anĭ maĭ tîrziu le tratează în «teoria ondulaţieĭ universale“.

Trimes de o societate filantropică în Antwerpen (Belgia) pentru studiul comerciului, iea diploma în 1871. Societatea aflînd că bursierul eĭ face şi dreptul, îĭ retrage bursa.

Incordarea lucruluĭ şi marele nevoĭ îl îmbolnăvesc de piept, aşa că e nevoit să petreacă iarna în Pisa. In 1872 întors în Bruxelles, îşĭ dă doctoratul în drept. După un an primeşte prin concurs profesura de drept civil la universitatea din Iaşĭ.

O personalitate, fie ea cît de puternică şi de spontană, nu e o fiinţă abstractă; studiul eĭ implică cu necesitate acel al condiţiune lor particulare ce maĭ mult orĭ maĭ puţin aŭ influenţat-o.

Forma cea maĭ individuală a istorieĭ, biografia, trebue să ţie decĭ samă de principiul stabilit de Smidt în logica luĭ, a dependenţeĭ individuluĭ de împrejurările sociale şi de cele psichice încunjurătoare.

D. Rădulescu, cu multă fineţă de observare critică, ne descrie toţĭ factoriĭ hotărîtorĭ ce aŭ determinat felul activităţeĭ luĭ Conta. In Belgia, a căreĭ viaţă intelectuală e produsul cultureĭ germane, franceze şi engleze, făcu Conta cunoştinţă cu pozitivismul luĭ Comte, învăţă englezeşte şi se adînci în studiul luĭ Spencer, Darwin, Tylor, Buckle, Bain şi Maudsley.

Curios e însă faptul, că tocmaĭ filosofia materialistă germană, Moleschot şi Büchner, pe care el neştiind germana nu a putut să'ĭ citească în original, l'a influenţat maĭ mult.

Pe lîngă studiile filosofice, se ocupă Conta şi cu problemele sociale şi deveni un entusiast membru al «Internaţionaleĭ».

Venit în Iaşĭ, deveni îndată membru societăţeĭ «Junimea».

Intr'o formă lapidară, caracterizază d. Rădulescu foarte substanţial activitatea şi principiile acesteĭ societăţĭ, căreia România modernă îĭ datoreşte renaşterea sa. Conta îşĭ petrecu viaţa luĭ intelectuală cu membriĭ acesteĭ societăţĭ.

La 22 Aprilie 1882, de abea în vrîstă de 36 de anĭ, muri în Bucureştĭ.

Din puţinul ce s'a scris asupra luĭ şi din scrierile şi discursurile luĭ, ni se înfăţişază Conta ca «un spirit doritor de ştiinţă, liber, şi care sincer cercetează adevărul».

«El era un caracter desinteresat și independent, accesibil pentru prietenie, de mare valoare pentru prietinĭ, credincios și devotat».

«Cu figura luĭ binevoitoare, cu vorba caldă și naturală cîștiga simpatia tuturor».

«Sincer în vederile luĭ, cu mare considerație pentru convingerile altora, era în tot-deauna dispus a crede, că în definitiv vederile contrare se pot împaca».

După această introducere biografică d. Rădulescu, cu toată obiectivitatea științifică, determină valoarea filosofieĭ luĭ Conta.

Omul, după profunda deosebire kantiană, e cetățeanul a două lumĭ fundamental deosebite : al uneĭ lumĭ empirice mărginite în timp și spațiŭ și în acelașĭ timp al uneĭ lumĭ ideale fără marginĭ și eterne.

Discuția valoareĭ filosofice a luĭ Conta implică așa dar acea a valoareĭ eĭ speciale pentru filosofia românească și în acelașĭ timp discuția valoareĭ eĭ pentru filosofia universală a omenireĭ în general. Cetitorul lucrăreĭ d-luĭ Rădulescu poate constata cu mare satisfacere considerarea acestor două criteriĭ de judecată a valoareĭ uneĭ opere omeneștĭ.

Este Conta pentru epoca filosofieĭ în care a trăit, orĭ pentru istoria filosofieĭ în general, o figură originală, saŭ numaĭ un eclectic diletant ? Și dacă e în adevăr gînditor independent, care-ĭ sunt cugetările filosofice caracteristice și care-ĭ valoarea lor ? Se știe că după epoca absolut filosofică a dialecticeĭ și logiceĭ autocrate a luĭ Hegel, urmează prin o ciudată ironie și naturală reacție, o epocă absolut nefilosofică. Cercetarea științifică se revoltă împotriva juguluĭ filosofieĭ care, prin simple deducțiĭ apriorice concludea cele maĭ esențiale adevărurĭ științifice. Dorința după fapte înlocui exagerarea raționamentuluĭ logic.

Literatura filosofică a acestuĭ timp se caracterizază prin studiĭ filosofice ale trecutuluĭ filosofieĭ orĭ prin simple cercetărĭ asupra istorieĭ eĭ.

Aceste împrejurărĭ ale timpuluĭ explică îndeajuns succesul

popularizărei rezultatelor științelor naturale sub o formă naivă filosofică materialistă. Conta, de și foarte influențat de materialismul german, nu e materialist consequent, căcĭ el dă un loc metafizicei în sistemul științelor.

«La orĭ-ce stadiŭ de desvoltare a individuluĭ orĭ a ome«nireĭ, cunoștința omenească formează un sistem, pe care îl pu«tem compara cu vîrful unuĭ arbore orĭ al uneĭ piramide.

«Metafizica e știința care tinde a întruni cunoștințele ome«neștĭ într'un singur mănunchiŭ și sub forma uneĭ singurĭ ideĭ «universale.

«Această însușire sintetică, e o necesitate psichică a omu«luĭ, pe orĭ-ce treaptă de desvoltare s'ar afla: fie-care popor ca «și fie-care om îșĭ are metafizica sa. Metafizica e însă numaĭ în «parte știință; ea e maĭ mult înrudită cu arta.

«Arta și metafizica aŭ comun, că amîndouă crează o altă «lume, după ideale: cea dintăiŭ crează lumea frumuseţeĭ ideale, «cea din urmă lumea adevăruluĭ ideal. Amîndouă tind la o rea«litate superioară și voesc să o realizeze prin iluziĭ. Iluzia e «un element esențial orĭ-căreĭ opere de artă. Opera de artă tre«bue să trezască în spirit tabloul viŭ a ceva ce nu se găsește «în lumea reală și pe care totușĭ maĭ mult orĭ maĭ puţin con«știent, sufletul omenesc îl dorește.

«Dintre toate artele, metafizica e maĭ apropiată de poezie. «Ea se servește ca și poezia din iluziile intelectuale: Metafizica e poezia științeĭ.

Această concepție a metafiziceĭ are, după cum d. Rădulescu observă, o surprinzătoare asemănare cu acea a nemuritoruluĭ autor a «Istorieĭ materialismuluĭ» Fr. A. Lange, pe care însă Conta nu-l cunoștea, căcĭ nu știea germana, și Lange încă nu era tradus pe vremea cînd scriea Conta «Teoria fatalizmuluĭ». O altă concepție a luĭ Conta, de mare valoare pentru epoca în care trăește, e acea asupra psichologieĭ. Conta de și positivist, care admite clasificația științelor a luĭ Comte, recunoaște dreptul psichologieĭ, ca știință neatîrnată, nu ca un capitol al bio-

logieĭ. In «Teoria fatajismuluĭ se încearcă chiar să concilieze psichologia empirică cu cea spirituală.

Asupra acestuĭ al doilea punct, atît de caracteristic vederilor filosoficale ale luĭ Conta, de sigur că S. Rădulescu va reveni maĭ pe larg în ediţia romînească a lucrăreĭ d-sale, a căreĭ cadru, ca lucrare de doctorat, i-a impus numaĭ să'l schiţeze.

Făcînd abstracţie de cercul vederilor filosofice ale luĭ Conta. de cele două legĭ ce cîrmuesc crîmpeiul luĭ de sistem filosofic: legea asimilaţieĭ şi legea ondulaţieĭ universale ca şi de cele 6 principiĭ ale lumiĭ: materie, vid, mişcare, necesitate, spaţiŭ şi timp, concepţia luĭ asupra metafiziceĭ şi asupra psichologieĭ îĭ asigură cu bună samă, în istoria filosofieĭ timpuluĭ luĭ, un loc demn, cel puţin un loc egal celuĭ ocupat de Carl Vogt, Moleschot orĭ Büchner. Dintre personalităţile filosofice ale acestuĭ timp, Conta sigur că se apropie maĭ mult de Heinrich Czolbe care susţinînd întăiŭ vederile materialismuluĭ vulgar, ajunge apoĭ a afirma însufleţirea natureĭ.

Dacă însă Conta, pe lîngă luminile orbitoare ale geniilor filosofice ale omenireĭ, e scînteia neobservată, ca şi maĭ toate ilustraţiile filosofice ale timpuluĭ luĭ, pentru noĭ Romîniĭ e luceaărul fermecător, ca unul cu care se începe istoria filosofieĭ la noĭ. Această însemnătate a luĭ Conta, pentru neamul luĭ, e tratată de d. Rădulescu cu un nepărtinitor spirit critic şi cu o caldă eloquenţă.

Activitatea luĭ Conta din punctul de videre naţional e politică, social-pedagogică şi filosofică.

Numaĭ studiul complect al acestor activităţĭ poate da ideia adevărată a valoareĭ activităţeĭ luĭ Conta pentru Romînĭ.

Ceea ce caracterizază această activitate a luĭ Conta e metoda. De unde în cele dintăĭ scrierĭ filosofice e dogmatic, în cele dintăĭŭ acte politice e critic. Faptul acesta explică spiritul critic al ultimelor luĭ lucrărĭ filosofice.

Conta, membru «Internaţionaleĭ» din Belgia, a recunoscut venind în ţară, că spre a lucra maĭ bine pentru omenire trebue să lucreze pentru patria proprie, şi că cu cît e cineva maĭ puţin

cosmopolit cu atîta ajută maĭ mult progresuluĭ omenireĭ. El era pătruns de necesitatea idealelor; pricepea însă că ele nu se pot realiza de cît cu încetul prin o lungă evoluție».

Activitatea politică a luĭ Conta ne-o descrie D. Rădulescu, arătîndu-ne rolul luĭ în războiul de la 77, maĭ ales după pacea încheiată, prin care ni se lua Basarabia, care era pentru Conta partea cea maĭ simpatică a țăreĭ, unde ca copil petrecuse de multe orĭ vacanța cea mare—și rolul luĭ hotărîtor în mișcarea provocată de Evreĭ pentru schimbarea art. 7 din constituție.

Asupra acesteĭ din urmă probleme politice și sociale, d. Rădulescu accentuează înțeleapta activitate a luĭ Conta care prin discursurile ținute în cameră, cu prilejul discuțieĭ „chestieĭ evreeștĭ» a spus tot ce un Romîn patriot și luminat poate spune.

Discursurile rostite în cameră determină pe Ion Brăteanu a-ĭ încredința ministerul instrucțiuneĭ publice. Din acest moment începe activitatea luĭ social-pedagogică, prin intocmirea unuĭ proiect de lege de reorganizare a învățămîntuluĭ «care posedă pentru istoria culturală a țăreĭ noastre o înaltă însemnătate teoretică și care cuprinde în esență reformele aduse maĭ tîrziŭ de alțiĭ».

«In acest proect de lege, se observă pretutindenĭ convingerea, că orĭ ce țară trebue să-șĭ întemeeze cultura pe puterile eĭ propriĭ; că statul trebue să deștepte energia națională unde e adormită; să o intărească unde e slăbită și să o cheme unde lipsește complect; apoĭ convingerea, că o țară trebue să'șĭ organizeze școala după gradul de anumită desvoltare culturală și după particularele trebuințĭ ale poporuluĭ seŭ.

Activitatea filosofică a luĭ Conta e una din cele maĭ curioase. El nu a făcut nicĭ-odată studiĭ serioase filosofice universitare, nicĭ n'a profesat vre-odată filosofia academică, ba manuscrisele luĭ le ascundea cu îngrijire și cu sfiiciune, cînd venea vre-un prietin la dînsul, intocmaĭ «ca un copil prins la gavanosul cu dulceață», după expresiunea d-luĭ Tetzeanu.

Conta fu dintre aceĭ adevărațĭ filosofi care ca și poețiĭ se nasc.

Incercarea de a arăta însemnătatea scrierilor luĭ filosofice pentru Romînĭ—începutul şi pănă acuma singurul cuprins al istorieĭ filosofieĭ la noĭ—ar fi banală.

Este nevoe numaĭ de accentuat ce pot deveni: aceste scrierĭ pentru noĭ : pregătirea şi întroducerea în filosofie în general.

Puternica individualitate filosofică a luĭ Conta este una din gloriile reale ale veaculuĭ, şi după cum poeziile luĭ Eminescu, poveştile luĭ Creangă, criticele luĭ Maiorescu sunt şi vor rămînea lucrărĭ clasice, modele de studiat şi izvoare de învăţăminte, tot asemenea scrierile filosofice ale luĭ Conta trebue să fie şi să devină, dacă nu sunt, un focar educator pentru pregătirea filosofică a publiculuĭ nostru cult [1]).

Scrierile luĭ Conta însă ca unele care nu'şĭ aŭ forma lor definitivă, scrise numaĭ în patru anĭ, în mijlocul agitaţieĭ politice ci cînd era ros de boală, sunt de cele maĭ multe orĭ nepricepute orĭ falş înţelese: recomandarea lor în ediţia romînească în care se găsesc ar fi în tot deauna un pericol.

Pentru aceasta noĭ, cetitoriĭ admirabileĭ lucrărĭ a d-luĭ Rădulescu, avem dreptul să aşteptăm o bună editare critică a scrierilor filosofice ale luĭ Conta şi să considerăm chiar ca o datorie din parte-ĭ faptul de a-ĭ face scrierile accesibile tuturor complectînd—prin notiţe—ceea-ce Conta axiomatic afirmă, corectînd ceea-ce greşit susţinea.

Prin aceasta, excelentul biograf al luĭ Conta ar da cetitoruluĭ scrierilor luĭ Conta, tot ce un filosof poate da : posibilitatea şi impulsul să gîndească.

Cunoştinţa filosofică, maĭ mult ca orĭ şi ce altă cunoştinţă omenească, nu are o valoare în sine, ci numaĭ una relativă, în raport cu gîndirea.

Omul trebue să dobîndească cunoştinţa fiolosofică numaĭ

---

1) Catalogul librărieĭ franceze „Alcan—Paris" face pe orĭ cine atent asupra uneĭ lucrărĭ a luĭ Conta însemnată printr-o steluţă, care e recomandată de ministerul instrucţiuneĭ publice franceze bibliotecelor şi premielor şcolare. Există oare o astfeliŭ de recomandare pentru acea lucrare şi din partea vre-unuĭ minister romîn de instrucţiune publică ? (Ne mirăm că se miră d. Gusti de aşa ceva A. D. X.)

pentru a'şi mări şi exercita facultatea de a gîndi, altfeliŭ rămîne cunoştinţa filosofică moartă.

O bună ediţie critică a scrierilor filosofice ale luĭ Conta ar avea de sigur o mare putere educătoare : ar învăţa cetitorul să gîndească în mod filosofic.

In felul acesta am fi îndoit recunoscătorĭ d-luĭ Rădulescu: pe lîngă că a dat istorieĭ filosofice în general un filosof, făcînd cunoscută valoarea istorică a filosofuluĭ romîn pentru epoca atît de nefilosofică în care a trăit, ne-ar reda şi nouă Romînilor pe cel dintăiŭ cugetător naţional, făcîndu-ne cunoscut nu numaĭ biografia acestuĭ mare barbat modest şi valoarea activităţeĭ luĭ, dar însuşĭ sistemul luĭ de gîndire, aşa cum e şi cum ar fi trebuit să fie.

Dimitrie Gusti
Leipzig

Biblioteca populară a Administraţiuneĭ Domeniuluĭ Coroaneĭ.

Este cunoscut că domeniul coroaneĭ sub neasămanata conducere a d-luĭ Ioan Kalenderu a devenit o adevărată şcoală pentru îmbunătăţirea sistemurilor de cultură în ţara noastră. Mare parte din venitul moşiilor ce alcătuesc acest domeniu este afectat la sporirea producţieĭ lor, la înzăstrarea lor cu aşăzăminte culturale, precum şcoale, bisericĭ, pepiniere, lăptăriĭ şi altele; pretutindenĭ se fac încercărĭ de inobilare a raselor animalelor noastre, se sădesc plantaţiĭ, se inaugurează culturĭ noue, se fac experienţe cu adaptarea la nevoile şi puterile noastre a metoadelor de cultură practicate în străinătate.

Pe lîngă această activitate practică a căreĭ rezultate se văd în fie-ce zi, prin imitarea lor de către satele încunjurătoare, D. Kalenderu a maĭ luat măsura de a deşlepta interesul cultivatorilor pentru asemenea îmbunătăţirĭ, prin manuale micĭ, tot atît de clare pe cît şi de concize asupra deosebitelor sisteme agricole. Pînă acum s'au tipărit o întreagă bibliotecă compusă

din 23 de broşurĭ care, tipărindu-se în un mare număr de exemplare, a costat pînă acum suma însămnătoare de 45,000 de leĭ. Pentru a avea o idee de bogăţia învăţăturilor conţinute în aceste manuale reproducem titlurile lor:

1. Moştenirea tronuluĭ Romîniei, cu un portret al A. S. R. Principeluĭ Ferdinand al Romîniei, moştenitorul presumptiv al Coroaneĭ, 1890.

2. Noţiunĭ asupra vermilor de mătase (creşterea şi boalele lor) de *Marius Galfard*, tradusă prin îngiijirea d-luĭ *Ion Kalinderu* 1889.

3. Excursiunĭ forestiere pe Domeniile Coroaneĭ Mălinĭ, Sabasa, Bicaz, de *G. Stătescu*, 1889.

4. Infiinţarea albinărituluĭ pe Domeniile Coroaneĭ. Edit. I-a 1891, a II-a 1899.

5. Exposiţia internaţională şi congresul agricol şi silvic din Viena 1890, de d-niĭ *Gr. Crişan, A. Oneanu şĭ A. Candale*, 1891.

6. Confecţionarea pălăriilor de paie cu mîna liberă şi cu maşina, de *Dimitrie Popescu*. Ediţia a III-a, 1901.

7. Raport asupra excursiuneĭ silvice în Bucovina, de *Florian Davidescu*, 1894.

8. Cultura Albinelor, de *Marin Petrescu*, Ed. I-a 1894, Ed. II-a 1899.

9. Noţiunĭ de Economia vitelor, Partea I-a de *V. S. Brezeanu* 1897.

10. Noţiunĭ de Economia vitelor, Partea II-a, de *V. S. Brezeanu* 1898.

11. Noţiunĭ populare asupra grădinelor de legume, de *Ion Păsăreanu*, 1895.

12. Rolul învĕţătoruluĭ în formaţiunea generaţiunilor noue — Discurs — de *Ion Kalinderu* 1896.

13. Cultura arborilor roditorĭ, de *Dimitrie G. Ionescu*, 1899.

14. Raport asupra expoziţiuneĭ jubiliare din Viena, adresat d-luĭ Administrator al Domeniuluĭ Coroaneĭ, de *Florian Davidescu şi Olimpiu Boiu*.

15. Indrumărĭ date Agenţilor Domeniuluĭ Coroaneĭ, de către *Ion Kalinderu*, 1890.

16. Cultura lucerneĭ, de *Corneliu Roman* 1900.

17. Cultura plantelor de nutreţ, de *Dim. G. Ionescu*, 1900.

18. Cultura sfecleĭ, de *Dr. N. O. Popovicĭ-Lupa*, 1900.

19. Scrisorĭ către plugarĭ, de *Constantin Sandu*, 1901.

20. Poveţe despre hrana ţĕranilor, de *Dr. I. Felix*, 1901.

21. Cultura cînepeĭ şi a inuluĭ, de *V. S. Moga*, 1901.

22. Ingrăşarea Cîmpurilor, de *Dr. N. O. Popovicĭ-Lupa*, 1901.

23. Poveţe despre Grădinele de legume, de *V. M. Kogâlniceanu*, 1902.

A.

Resturnarea luĭ Vasile Lupu de Ioan Tanoviceanu membru corespondent al Academieĭ Romîne. Analele Academieĭ Romîne II, tom XXIX. Extract, Bucureştĭ 1901, o broşură în 4° de 28 de paginĭ,

Un studiŭ foarte bine făcut asupra sfirşituluĭ domnieĭ luĭ Vasile Lupu, D. Tanoviceanu arată într'însul că Vasile Lupu este intemeetorul epoceĭ fanariote, că era un partizan aprins al Grecilor, că răscoala luĭ Gh. Stefan reprezinta ridicarea partizeĭ naţionale contra unuĭ domn care o înşelase cînd venise la tron, chip ca protivnic al Grecilor.

Se ştie că maĭ înainte Vasile Lupu era privit ca unul din domniĭ noştri ceĭ maĭ marĭ, ca un apostol al românismuluĭ; că întrodusese limba romînă în biserică. Cel întăĭ care a indrăznit să distrugă această legendă este d. Xenopol care în vol. IV al Istorieĭ Romînilor caracterizază pe Vasile Lupu întocmaĭ cum îl caracterizază d. Tanoviceanu, lucru pe care d. Tanoviceanu îl însamnă într'o notă, deosebindu-se prin aceasta de alţĭ istoricĭ maĭ tinerĭ care se fac totdeauna a ignora lucrările predecesorilor spre a face pe lume să creadă că totul e plecat de la eĭ.

M.

România și țările vecine. Charta istorică pentru uzul școalelor primare și secundare de G. S. Ioneanu și M. Nicolescu instituturi din Ploești 1901.

E o încercare nouă în literatura noastră didactică. Până acuma începuse în manualele de istorie să se introducă câte o hartă care să ușureze fixarea în memorie a noțiunilor de spațiŭ din istorie; dar o hartă sistematică care să slujască la învățarea istoriei patriei nu se alcătuise încă. Cei doi învățători din Ploeștĭ aŭ făcut deci o operă folositoare. Dar ca toate începuturile, și lucrarea d-lor Ioneanu și Nicolescu înfățoșază lipsurĭ și greșelĭ.

Ca lipsă însemnată, notăm acea a drumurilor apucate de diferițiĭ barbarĭ ce aŭ inundat Dacia. O așa hartă a fost schițată de mine în Istoria Romînilor pentru școalele secundare.

Ca greșelĭ, notăm întâĭ, numele a o mulțime de localitățĭ dace saŭ romane, date ca și cînd ar fi existînd astăzĭ, așa *A-cidava, Alburnum, Amutria, Arcidava, Buridava, Callatis, Caput-Bubali, Castra-nova, Castra Traiana, Sarmisagethuza etc.*

Toate aceste localitățĭ sunt trecute în repertoriul alfabetic, ca și cînd ar exista astăzĭ cu numele lor vechiŭ în țările romîne, cînd cele maĭ multe s'aŭ pierdut. Era maĭ bine ca să lege numirile vechĭ de acele actuale, acolo unde lucrul se putea face. D. é. în loc de a se spune: „*Amutria* cetate veche în apropiere de gura Motruluĭ, pe vechiul drum roman“, ceea ce ar avea aerul de a indica, că astăzĭ *se văd* ruinele aceleĭ vechĭ cetățĭ, pe care veciniĭ o numesc și astăzĭ Amutria, lucru pe deplin neexat, era maĭ bine și adevarat a ne spune că cuvîntul *Moĭru* riŭ afluent al Jiuluĭ, numit în vechime Mutriumsaŭ Mu-

tria şi pe care se afla un castel dac ce purta numele de ad Mutriam pe Tabula peutingheriană.

Apoĭ unele identificărĭ sunt până astăzĭ încă nedeplin stabilite şi trebuia ca să se indice aceasta. In repertoriŭ se pune numele rîuluĭ *Ordesus* (Argeş), ca şi cînd aşa s'ar numi acel rîŭ astăzĭ şi se spune că izvorăşte din munţiĭ Făgăraşuluĭ şi se varsă în Dunăre. Identificarea luĭ Ordesus cu Argeşul este însă îndoelnică. Trebuia decĭ zis: „*Argeş* rîŭ ... In vechime pare a se fi numit Ordesus." In deobşte autoriĭ pun numele dace saŭ romane ale localităţilor vechĭ ca şi cum ar fi existînd astăzĭ, ceea ce dă o idee greşită despre geografia istorică a ţărilor romîne. Sînt apoĭ maĭ multe indicaţiĭ greşite; bună oară, *podul de peatră al luĭ Traian* între Tierna şi Egeta, pe la Drubetis." Indicaţie absolut neexactă, de oare ce Tierna vine cu totul în altă parte decît Egeta şi Drubetis; iar podul de peatră al luĭ Apolodor a fost aşternut între Egeta şi Drubetis, dar nu avea ce căuta pe la Tierna. Apoĭ după ce autoriĭ spun că Drubetis este Turnu Severin şi decĭ par a admite că podul din 105 în al doilea răsboiŭ cu Daciĭ s'ar fi făcut pe aicĭ, unde i se găsesc şi resturile, sub cuvîntul Tierna spun că între această cetate care astăzĭ este Orşova şi Egeta, s'a făcut podul luĭ Traian în a doua luĭ expediţie. Apoĭ Orşova şi Turnu Severin sunt localităţĭ deosebite şi podul nu a putut fi aşternut în două locurĭ la Orşova şi la Turnu Severin. In care din două, nu se lămureşte din repertoriŭ.

Pe hartă podul luĭ Traian este însemnat însă corect, numaĭ a Turnu Severin.

Am maĭ putea, la un studiŭ amănunţit, face poate încă multe observaţiĭ. Ne mărginim însă de o cam dată, sperînd ca cele aduse vor îndruma pe sîrguitoriĭ autorĭ să se revadă bine lucrarea în a doua eĭ ediţie.

Ştim ce grea este o asemenea intreprindere, şi de aceea incurajăm pe autorĭ să stărue în ea şi se căute necontenit s'o imbunătăţească.

A. D. Xenopol

DOCUMENTE

I.

Un acrostih a Vorn. A. Beldiman

In una din ședințele «Arhiveĭ», D. E. Gîrleanu-(Emi'gar) a prezintat un manuscript a luĭ *Alexandru Beldiman*, ce cuprinde traducerea „*Tragedieĭ luĭ Sapor*“.

Manuscriptul poartă data de: 1801 Mart 23, Iașĭ. Biblioteca Academieĭ posedă un manuscript al acesteĭ traducerĭ, de sigur o prescriere a luĭ Beldiman. Dacă nu ne înșelăm însă, nu poartă nicĭ data, nicĭ locul unde e făcută.

Pentru a arăta modestia ce caracteriza pe neobositul Alexandru Beldiman, publicăm acrostihul ce arată numele săŭ *Aleco Beldeman* (sic) și care se găsește la sfîrșitul traducereĭ (pagina 124).

Către Cetitorĭ.

A mea proasta tălmăcire, cetitoriule iubite
Nu-ĭ făcută să-țĭ arăte nicĭ vrednicie, nicĭ minte,
*L*a ceia ce nu ajung, nicĭ odată mă silesc
Cercare macar a face, nu m'apuc, nu ispitesc.
*E*ŭ aceasta am făcut, numaĭ pentru o zăbavă,
Iar nu că am pus în gînd, să'țĭ arăt vre-o ispravă
*C*ăcĭ slăbăciunea'mĭ cunosc, cum și a mințeĭ puterĭ
Nu'țĭ făgăduesc să'țĭ daŭ, lucru vrednic de vederĭ,
O zăbavă foarte mică, c'o plăcere măsurată,
Tot socotesc că'ĭ avea, din osteneala mea toată.

*B*ine fie primită, puţina mea ostineală,
Şi treci mă rog cu vederea, mică saŭ mare greşală,
*E*ste lesni a huli, credemă orĭ care poati,
Pricină ca să găsască, prin prepus saŭ cu dreptati.
*L*a aceasta eŭ nu staŭ, nimică cu'n potrivire.
Nicĭ zic că n'or fi greşelĭ, întru a mea tălmăcire.
*D*ar credemă c'a huli, îĭ dat celuĭ de nimică,
Carili c'a fi hulit, nu'ĭ pasă nicĭ are frică.
*E*ŭ cît mi-aŭ fost prin putinţă, datoria me-am făcut,
Nu cred că voĭ fi de hulă, la ceia ce n'am putut.
M'am silit în cît şi firea, aŭ vrut de mi-aŭ ajutat,
Dacă n'am putut maĭ mult, aratămĭ că's vinovat.
*A*cum cu toate aceste, cum a fi să le primeştĭ
De nu-ţĭ place, lecuire este ca să nu citeştĭ.
*N*umele de vreĭ să'l ştiĭ, ş'a familieĭ ce am,
Acrostihi da iţĭ spune, că'ĭ Aleco Beldeman.

Aleco Beldiman din ultimul vers e insuşĭ iscălitura luĭ Beldeman,

---

Din domnia luĭ Cuza-Vodă

Corespondenţă între C. A. Rossetti şi An. Panu

I.

Duminica Evreiască 31 Maĭ 1864.

Aĭ dreptate, onorabile frate, să m'acuzĭ de tăcerea mea, dar nu şi căcĭ nu ţi-am scris că nu trebue să te plimbĭ pe la Stambul; a'ţĭ zice că eŭ cred că nu te poţĭ duce, ar fi fost să nu te cunosc şi să nu te respect, precum te cunosc şi te respect. Mi s'a spus că ţi s'a *fost* scris şi eŭ am respuns că nu sunt şi nu voiŭ fi de această opiniune şi că sunt sigur că nu veĭ merge. Nu ţi-am scris, pentru că ştieam că ştirile ce sunt în

foile noastre ți se comunică; nu ți-am scris încă, căcĭ de cînd aĭ plecat osebirea de opiniunĭ a fost necontenită aci, și mă temeam că, scriindu-țĭ, să țĭ amărască și maĭ mult inima și poate c'o să plecĭ îndată.

Acuma că toțĭ albiĭ, albaștriĭ, roșiĭ aŭ plecat, ițĭ voiŭ scrie cel puțin două buletinurĭ pe săptămînă, despre cele ce nu vor fi în Romînul și Monitor.

Carada ți-a raportat toată nemernicia boierilor; ți-a spus cum Cuza a pus samsarĭ, le-a făgăduit că el le va da puterea, dar ca să nu dea maĭ mult de cincĭ pogoane, fiind că nicĭ el Cuza nu poate primi a se da maĭ mult. Am arătat chiar în ziar atuncĭ cum Cuza chiamă la mese și la consiliabule pe Asachi, Plaiano, Moruzzi etc. etc., și cum astfeliŭ i-a făcut de s-a oprit la 5 pogoane ș'a dat renumitul vot de blam de la 13 Aprilie; ș'aĭ văzut cum noĭ am făcut tot ce puteam face, adică am dat un proiect al minorităţeĭ ș'am respins moțiunea de la 13 Aprilie.

Cu toate acestea fiind că lumea, moștenire mișeilor s'a dat, poporul a fost cu guvernul; căcĭ a crezut că-ĭ dă proprietatea și votul universal; și pe lîngă toate acestea *ura* contra dreptеĭ a fost și este atît de mare, încît *toțĭ* eraŭ fericițĭ de lovirea de stat, fiind c'a dat ziceaŭ eĭ, în cap boierilor.

De n'ar fi preces coalițiunea, Cuza n'ar fi izbutit în lovirea luĭ de stat; însă acum pierdurăm și noĭ din puterea noastră și nu maĭ are cine să-ĭ ție pept; însă regret, că ceia ce i-a dat puterea a fost ura contra boierilor și nemernicia lor de'a ne lua, din ziua d'intăiŭ arma din mînă, precum le-am fost zis atuncĭ necontenit, socotind legea rurală pe pogoanele legiuite și arătînd atuncĭ greșelele, *nesciința*, infamia și ruina țăreĭ ce conține proiectul rural al luĭ Cogălniceanu. Dacă o votaŭ aceea și o lege electorală, România era scapată; n'aŭ înțeles acum.

Cu toate acestea dacă se înțelegea, plebicistul (sic) nu izbutea; chiar așa maĭ toate voturile din Bucureștĭ sunt mincinoase; aŭ pus toate slugile din birturĭ, Nemțĭ, Ungurĭ, s'aŭ sub-scris copiĭ din școale etc. etc, toțĭ Țiganiĭ și chiar pe bucă-

tarul meŭ; pe toţĭ oamenii carĭ veneaŭ cu marfă la tărg de-afară şi pe uniĭ din aceştia i-aŭ luat d'a subscris cîte în două şi treĭ despărţirĭ şi pe aceiaşĭ oamenĭ. Săteniĭ ceĭ maĭ mulţĭ aŭ fost subscrişĭ fără chiar să ştie eĭ, şi tuturor li s'a zis să subscrie de vor saŭ nu pămînt.

Iată plebicistul! Adaugă că poliţia a mers din casă în casă cu registrul şi dacă se cerea de *nu*, atuncĭ pleca; şi cînd cineva mergea la despărţire şi cerea pe cel de *nu*, i se zicea: Adă biletul de contribuţiune. Toate aceste autentice.

La 3 Maiŭ li s'a zis boierilor să dea 30,000 galbenĭ şi ne însărcinăm să vie toate registrele, chiar din sale, cu *nu*. N'aŭ dat şi nu vor da, căcĭ n'aŭ deprindere de a da. Şi de atuncĭ, după cele maĭ marĭ stăruinţe, n'aŭ putut face o casă pentru cheltuelĭ nicĭ de 4—5 miĭ de galbenĭ; n'aŭ dat de cît 3, 4 sute de galbenĭ şi aciea numaĭ pe hărtie, nicĭ cum îţĭ spune pentru presa străină că să se propage România, Autonomia şi Independenţa noastră (sic).

Nu este nimic de sperat.

Tot ce cred eŭ acum este, că de vom scapa de invaziune şi va domni acest regim, nu vor trece treĭ lunĭ, şi lumea se va trezi şi atuncĭ deşteptarea va fi eficace, căcĭ va fi suferit fie-care; va fi deşteptare.

In armată numaĭ este mare nemulţămire, *este viaţă*..

Monitorul anunţă că face un batalion de Zuavĭ, adică Romînĭ îmbrăcaţĭ turceşte, cu numele *Sultanuluĭ* . Inţelegĭ cum el fiind suzeran, aceasta loveşte autonomia. Am trimes adresa Carada, Voix Roumanie, unde este un decret prin care Cuza spune curat că puterile l'a susţinut „*même* au *milieu* des derniers événéments".

Aceasta trebue esploatată, căcĭ a compromis pe Francia denunţînd'o astfeliŭ. Citiţĭ regulat Buciumul, căcĭ aflaţĭ multe. Pe cît veĭ maĭ avea parale, staĭ acolo. Iţĭ voĭ scrie două buletine pe săptămînă. Cuza vine Joĭ saŭ Vinerĭ. Te iubim, te îmbrăţişăm.

II

Bucureştĭ, 6,—18 Iuniŭ,

Sunt silit să-ţĭ scriŭ, căcĭ amicul meŭ Levy m'a ameninţat că într'alt-feliŭ îmĭ va scri de două orĭ pe săptămînă cîte o epistolă; şi ce epistolă! Imĭ face propagandă, cum ar face Al. Golescu luĭ Dim. Ghika. Şi Levy cînd zice un ce, numaĭ decît face ce zice; dar face îndoit maĭ mult din ceea ce a promis. Il îmbrăţişăm şi soacră-mea asemene. Am primit epistola-ţĭ de la 10 Iunie şi voĭ răspunde la tot ce ea cuprinde. Dar maĭ înainte îţĭ voĭ spune că din două punturĭ m'a mirat epistola ta. Unul care îmĭ spuĭ ideĭ ce ştiĭ că trebue să fie şi ale mele şi ştirĭ şi apreţuirĭ ce ştiĭ bine că trebue să le cunosc şi eŭ, căcĭ şi eŭ citesc foile streine. Spre exemplu discursul luĭ Gladstone şi impresiunea ce a făcut în Englitera, noua partidă etc. etc. Crezĭ oare că pentru că am fost în coaliţiune nu maĭ urmez spiritul public şi nu ştiŭ ce se face în lume? Al doilea punt este, că pe de o parte crezĭ că eŭ dacă nu maĭ ştiŭ ce se face pe acolo, iar pe de alta mă întrebĭ despre lucrurĭ ce numaĭ unuĭ străin i-ar fi permis să întrebe. Aveţĭ să vă pronunţaţĭ la alegerĭ, aveţĭ şanse, nu se cuvine a face un manifest? Ce greşală a fost din partea majorităţeĭ?» etc. etc. Dar nu-ţĭ maĭ cunoştĭ ţara, Domnule ex *Caimacam*. Nu maĭ ştiĭ că suntem calicĭ, că boieriĭ nu dau nicĭ o para, că sunt nemernicĭ şi că la loc de tocmală revoluţiunea de la 2 Maĭ este toată în favoarea lor? Ce aŭ voit boieriĭ tot deauna? Să nu fie nicĭ un feliŭ de libertate. Vointa li s'a împlinit. Să fie jafurĭ. Voinţa împlinită, Să fie centralizarea cea maĭ mare. Voinţa împlinită, etc. etc, etc. Tot ce aŭ voit eĭ, aceia s'a şi făcut. Decĭ boeriĭ aŭ trîumfat în toate ideile lor, şi viitorul democratic ce le promiţĭ dumneta este spaima lor. Maĭ bine, striga în anticameră, cu două zile inainte de faĭmosul vot de la 23—25 April, Dim. Ghika, maĭ bine dictatura luĭ Pisofski decît a luĭ Brăteanu şi Rossetti; şi Dumitru Ghika avea dreptate, că Pisofski o să-ĭ dea o oligarhie şi Brăteanu şi Panu o să-ĭ îndoape cu democraţie şi libertate.

Dumneata, stimabile frate, aĭ să facĭ acolo ceia ce aĭ zis:

să luminezĭ opinia publică şi să reînozĭ firele ce saŭ rupt de la intrarea noastră în ţară. Aĭ să facĭ din noŭ pe Francejĭ să iubească România, să crează că ea este, şi că este mare şi avută, dar că i-a lipsit educaţiunea politică şi că împrejurările aŭ fost contra noastră. Dacă Francia, dacă Parisul s'a lucrat la 2 Decemb. pe *suvenire*, pe *ură* contra *camereĭ* şi pe promisiunĭ, de ce să dăm cu petre în poporul romîn c'a lucrat pe promisiunĭ de vot universal, de proprietate, de învingerea boierismuluĭ? Cu toate acestea află că poporul romîn la 21 Maiŭ a dat un spectacol neauzit: crede că cînd îţĭ *scriŭ* nu-ţĭ spun de cît ceia ce este pozitiv, ce poţĭ jura că aşa este. Eĭ bine cu toată poliţia, vinul, mâncarea şi biciul, domnul n'a fost înconjurat de cît de *Ţiganĭ*, de ceĭ care cară cărămidă la zidarĭ, şi aceasta de la Belu până la Palat; nicĭ un Romîn din popor în jurul luĭ. In piaţa Teatruluĭ eraŭ sute de oamenĭ de *toate* condiţiunele; maĭ nicĭ unul nu şi-a scos măcar pălăria; ast-feliŭ că el însuşĭ văzînd Ţiganiĭ ce'l încunjuraŭ şi lumea ce'l privea fără macar a-l saluta, s'a ruşinat şi a dat pintenĭ caluluĭ şi a fugit. Autentic. In 100 subscrierĭ 70 sunt mincinoase, şi 30 de frică, unele, şi prin deplină neştiinţă celelalte. *Pozitiv* astă-zĭ să se dee libertate şi să se ceară vot, nu va găsi 1000 *da* în toată ţara Dar ce vraĭ se facem, n'avem lescaie, şi boieriĭ nu daŭ. Incă în zilele d'intâiŭ, lumea convinsă de ura contra boierilor, aplauda, dar foarte pasivă. In urmă aŭ început a se lumina; peste 10 zile de la 2 Maiŭ se *putea face ceva* chiar acuma *am putea*, dar ne am temut şi ne temem să nu provocăm o invaziune; căcĭ acum o să ni se zică că s'a votat şi că eĭ ştiŭ că a fost *împins* de Francia. Dumneata ştiĭ că la Dec. 63 şi Ian. 64, am fost şi noĭ *împinşĭ* de reprezentantele francez să-l resturnăm, şi ştiĭ că tocmaĭ de aceea n'aĭ voit, n'am voit. Pe cît timp dar ne vom teme de invaziune, nu vom cuteza a provoca. Nu ştiŭ ce va fi mîne, dar ştiŭ că de la 20 Maiŭ, (stil vechiŭ) am putut (noĭ) se facem pozna; putem chiar azĭ şi n'am voit.

In armată este cea maĭ deplină *nemulţumire*, dar deplină; însă până ce opiniunea publică în afară nu se va lumina, nu

cutezăm. Eŭ sunt singur; toţĭ s'aŭ dus şi ferb în zama mea. Bine făceaĭ de-mĭ trimeteaĭ hîrtie, căcĭ vezĭ că n'am. Mă întrebĭ ce vom face la alegerĭ? Intăiŭ că nu va fi cameră pănă la Decembre; al doilea citeşte legea electorală şi explică-o într'o broşură; votul este o minciună: Alegerea în 2 grade şi votul pe *faţă.* Alegătorĭ direcţĭ nu sunt de cît ceĭ care plătesc 48 leĭ contrib. şi vor fi aleşĭ spre a fi alegătorĭ direcţĭ. Ast-feliŭ săteniĭ aŭ toată majoritatea; capitala nu va putea da de cît 60, 70 cel mult votanţĭ; ş'apoĭ ce să facă camera? N'are iniţiativă, n'are pe miniştriĭ în cameră, (tot ca în Francia) şi nicĭ nu poate să refuze bugetul, căcĭ în Statut se zice, că va putea merge cu cel din *urmă buget votat*; decĭ cel d'intăiŭ va fi decretat. Decretele sunt legĭ? de aicĭ poate merge *legale* 20 de anĭ cu un buget. Senatoriĭ chiar n'aŭ nicĭ ca ceĭ din Francia inamovibilitatea. Explică aceasta; arată apoĭ de aci plebicistul nu s'a votat ca acolo, ci s'a iscălit în registre *nume* pe hîrtie albă; poliţia a mers din casă în casă; şi ţi-am spus că chiar aşa numele subscrise în *mare* parte sunt mincinoase.

Manifesturĭ nu se maĭ pot face de cît de noĭ, stînga, şi nu putem face, căcĭ pentru *broşurĭ* este cenzura? Ziarele le închide şi opreşte împărţirea, cum a oprit maĭ multe numere din Romînul. Luĭ Grenier şi celor ca dînsul să le arăţĭ, că Camera în ziua de 2 Maiŭ a dechiarat şi a votat propunerea care zice: pogoanele legiuite. Aceasta a trecut, vezĭ, pănă acum, ne băgat în samă, şi este foarte însemnat. Acel act, a apărut în Romînul. Apoĭ ceea ce ar face mare bine, ar fi a se explica proectul *comunist* al luĭ Cogălniceanu despre legea rurală. El este în tocmaĭ cu acel al Ţaruluĭ explicat în *Revue des deux Mondes.* Toate aceste defecte sunt explicate în articolul Brăteanuluĭ din *Romînul* şi în parte chiar de mine în Romînul de la 1 şi 3 Maiŭ. Carada poate face din toţĭ aceştĭ articli o dare de samă care va lumina pe Francejĭ în chestia proprietăţeĭ la noĭ, atît în drept cît şi despre ceea ce a făcut guvernul, şi poate dovedi că Camera s'a opus nu de a da, ci de a nu face comu-

nism, căcĭ ea a voit a constitui proprietatea la noĭ pe bazele care este şi în Europa.

Aceste trebue bine esplicate; apoĭ poţĭ să arăţĭ că ce ne-a oprit şi ce ne opreşte d'a nu face, este frica invaziuneĭ. Astă-zĭ chiar poporul ar face, dar ne temem ; Cuza nu s'a temut căcĭ este Cuza ; noĭ ne temem şi numaĭ aceasta nea ţinut şi ne ţine şi în mare parte, este adevărat.

Arată cá până acuma n'a făcut nimic, căcĭ cere sancţionarea Sultanuluĭ spre a putea fi suveran al Romînilor ; o spune singur :—«O nouă recunoaştere a autonomieĭ». Cred că toată lumea este în contra, dar ne temem de invaziune, maĭ cu samă fiind că se crede că este susţinut de Francia. Peste treĭ zile îţĭ trimit o nouă epistolă şi 150 galb. dar vaĭ ! nu ştiu de vom maĭ putea găsi şi alţĭ banĭ.

Imbrăţişărĭ de la toţĭ aĭ meĭ. Cuza, zice Monitorul, va pleca lunĭ din Stambul ; aci nu se ştie nimic, şi lumea speră că va maĭ veni opiniunea se deşteaptă (sic) ; nu ştiŭ ce va fi în viitor, maĭ cu samă dacă presa franceză va fi tot cu el.

III.

21 Iuniŭ (3 Iuliŭ)

De mult, cum vezĭ, iubite frate nu ţi-am scris ; cauza este că tot aşteptăm să se facă ceva, să între şi partidele şi guvernul pe o cale, orĭ care va fi, ca să am ce-ţĭ spune ; nimic însă. Totul stă pe loc. Acuma iaca raportul ce am să-ţĭ fac : Până acum nicĭ o lege decretată, nicĭ o reformă făcută, nimic în totul, şi prin urmare adăogind şi tăcerea silită a ziarelor, îţĭ poţĭ închipui ce curs trebue să fi luat jafurile şi companiile de exploatare, de brigandagiŭ. Cum vezĭ, după *Romînul*, nu ştim păn acum nicĭ ce modificărĭ s'aŭ făcut la Stambul, nicĭ ce s'a ales în chestiunea averilor mănăstireştĭ. Tot ce ştim este că acum treĭ zile ministerul era să se modifice foarte ; N. Creţulescu intra ca preşedinte al Cabinetuluĭ, ministru al justiţieĭ şi al cul-

telor; numaĭ Cogălniceanu și Steege remăneaŭ. Ce s'a întîmplat apoĭ n'am putut afla· dar credem că Bolintineanu, Orbescu și-aŭ retras demisiunile, precum vezĭ *în Romînul* de mîne că însășĭ *Dîmbovița* o spune. Bolintineanu zice c'o rămas, fiind că domnul s'a hotărît să nu schimbe nimic în stat, să nu ție samă de ce a iscălit la Stambul nicĭ în privința Statuluĭ, nicĭ în privința mănăstirilor. Așĭ dori să ție așa, dar nu cred. Se face consiliul de stat și Bozianu este președinte, însă cu autorizare a fi și profesor, în contra legeĭ care zice că să fie înlocuit printr'un agrégé. Se crede că prin consiliŭ are să modifice S atutul. Bugetele se fac foarte grase, și se fac regimente nouĭ și jandarmăria.

Ițĭ trimit un articlu din *Dîmbovița*, ziar ce-l scrie însușĭ ministrul cultelor. Cred că acest articlu îțĭ va folosi foarte, căcĭ spune curat că domnul cu *precugetare* a paralizat tot de la început ca s'ajungă aci; „de aicĭ sistema de basculă; să compromită pe toțĭ oamenii etc. etc.. și veĭ vedea că atacă Convențiunea chiar în partea eĭ cea bună, zicînd că libertatea și egalitatea ce ea conține sunt ideĭ revoluționare." Articlul, cum veĭ vedea; este minunat și poate folosi.

Știrea inundațiuneĭ este mare în toată țara. Inițiativa luată de *Romînul* la 12 Iuniŭ într'un supliment, spre a face apel la ajutor pentru inundațĭ, i-a înfuriat, căcĭ eĭ nu făcuseră nimic. Aŭ voit chiar să mă avertizeze, zicînd că era stat în stat. Domnul n'a dat dat nemic, Tocmaĭ în ziua în care a eșit Romînul cu 32,000 leĭ aĭ luĭ Știrbeiu, a spus și Monitnrul că domnul a dat 300 galb. Această lovire l-a înfuriat asemene și se silesc s'o cîrpească.

Actoriĭ aŭ dat o representare, anunțînd că baniĭ se vor da la comitelul nostru, (căcĭ aci se fură după obiceĭŭ). Ministru cum veĭ vedea în Romînul, a luat cîteva loje, ș'apoĭ a oprit baniĭ și a cerut oficial de la actorĭ să-ĭ dea și pe ceilalțĭ banĭ tot luĭ, să-ĭ împartă el. Actoriĭ aŭ refuzat. Vezĭ dar că nicĭ caritatea publică n'o lasă liberă, și aceasta cînd el n'a știut să iee inițiativa; cînd până azĭ n'a *dat nicĭ o para*,. și cînd știĭ

cum se speculă baniĭ ce intră în minele oficiale, Iţĭ alătur, ca să daí dovezĭ de speculă a unor asemenea banĭ, monitorul, care publică azĭ o listă de subscriere pentru inundaţiĭ de an, din Moldova. Iţĭ alătur tot monitorul ca să vezĭ o nouă jăfuire. Acum adună banĭ ca să dee domnuluĭ cal şi caĭ. Ştiĭ jafurile, impunerile ce se fac în asemene subscrierĭ; nu ţi le maĭ descriŭ, iţĭ atrag numaĭ atenţiunea asupra acestuĭ jaf ce se face cu subscrierĭ silite pentru tunurĭ şi acum pentru caĭ, medalie, sabie şi tot ce pofteştĭ; darurĭ numaĭ să fie şi jafurĭ. Pe copiiĭ din şcoală, 18, 19 anĭ, iĭ ia şi-ĭ pune în funcţiunĭ; a făcut un mare număr de secretarĭ la toate mănăstirile. Pe un june student l'a făcut bibleotecar in locul luĭ *Laurean*: iacă dovadă monitorul. Chestiunea teatruluĭ cred că poate face efect acolo; adică să nu iee nicĭ o iniţiativă pentru inundaţĭ, nicĭ până azĭ să nu le dea o para şi se ni se iea şi baniĭ noştri.

Pe Polonĭ iĭ goneşte mereŭ, cite 2, 3, 5, ca să nu se bage de samă; nu-ĭ maĭ lasă să stee de cit în Bucureştĭ; eĭ le spun că aci n'aŭ ce mînca, că trebue să muncească; iĭ goneşte si-ĭ trece în Bulgaria.

Lumea începe a se desamăgi văzînd atita inacţiune, văzînd că aleargă la străinĭ şi că jafurile cresc. Toţĭ ceilalţĭ aŭ plecat, sunt singur, Mitică Ghika s'a intors, dar nu face nimic.

Vă îmbrăţişezĭ,

Ţi-am trimes prin Hallegrain 3900 francĭ. nu maĭ avem lescaie. N'aĭ putea isbuti cu foile d'acolo să facă o subscriere în favoarea inundaţilor şi s'o transmiţă la comitetul nostru?

IV.

Bucureştĭ Iuliŭ 16 1864.

Am primit, inbite şi stimabile frate, cele două din urmă epistole ce mi-aĭ trimis din London, din care cea de pe urmă era de la 3 Iulie, şi cealaltă, prin care îmĭ anunciaĭ că pleacă Carada. De la epistola No. 3 prin care ţi-am anunţat că ţi-am fost trimis aproape 6 miĭ francĭ, prin poliţă pe numele luĭ Hallegrain, nu ţi-am maĭ scris. S'anuncia aci zi cu zi, că va vorbi

monitorul, că se va schimba ministerul, ş'aştep'am ca să pot să'ţĭ spuĭ ce s'a făcut. Crez că primesc *Romînul*, căcĭ în el, cu toată ordonanţa, poţĭ găsi multe, s'înţălege aşa maĭ multe care se ţie locul uneĭ corespondenţe. Acĭ iţĭ voĭ vorbi numaĭ despre cele ce nu se vorbesc în ziar. Veĭ găsi asemene modificările publicate de monitor ale Statutuluĭ şi legeĭ electorale şi veĭ vedea, sau aĭ văzut că în adevăr sunt foarte micĭ şi maĭ mult aparente de cît reale. Legea electorală a despărţit oraşele de sate, dar în aparenţă numaĭ. Alegerea a rămas în două grade şi să zice, că la 50 alegătorĭ se va numi un delegat; decĭ, Bucureştiĭ vor da 120 delegaţĭ sau alegătorĭ direcţĭ. Aĭ văzut însă că legea zice, că unde vor fi maĭ puţin de 100 alegătorĭ direcţĭ, până la îndeplinire No. de 100, vor veni ceĭ din judeţ. Ast-feliŭ, dacă Bucureştiĭ dau 120, este învederat că maĭ toate cele-lalte oraşe vor da 20, 30 şi prin urmare majoritatea votanţilor va veni din judeţ, şi ast-feliŭ expresiunea oraşelor ce voiau la Stambul s'o libereze, se anulează prin fapt. Nu uita apoĭ că delegaţiĭ s'aleg prin vot pe *faţă*; nu [uita că administraţia este a tot putinte asupra intereselor, asupra averiĭ oamenilor; judecătorĭ sunt numiţĭ şi scoşĭ după voie, şi veĭ demonstra până la evidenţă că camera este o deridere, este o manta ipocrită ca s'acopere infamiile; voim maĭ bine infamia pe faţă.

Cu dreapta n'am rupt cu ceartă, dar am rupt în faţă; nu nu sunt în stare să înţăleagă şi să facă nicĭ un sacrificiu. Era învederat şi li s'a demonstrat că n'aŭ de cît să adune 30,000 galbinĭ şi făceam ca voturile minciunoase din toate satele cu *da*, să fie adevărate cu *nu*. N'aŭ voit. Şi s'a demonstrat că trebuia acea sumă pentru propagandă din afară şi dinăuntru şi ţara în două lunĭ este liberă şi autonomă; nu sunt în stare să dea banĭ; ceĭ maĭ bogaţĭ daŭ 50. Napol. cel mult 200 gal. Ce să maĭ facă dar cu eĭ, şi ce poţĭ face cînd nu sunt parale spre a circula înăuntru şi afară?

Apropos de plebicist! Nu uita să le arăţĭ un ce evident. La noĭ nu sunt nicĭ chiar şi şosele şi cînd plouă, ştiĭ cît se lungesc distanţele; nu uita că la 2—14 Maĭ eraŭ ploĭ neconte-

nite, drumurile nepracticabile; nu uita că săteniĭ nu eraŭ în sate, ci la muncă departată adesea. Deci, la 2 Maĭ s'a publicat plebicistul și la 14 s'a închis votarea, adică subscrierea de da, sau ba, în registru și în *alb*. Registru nu cuprindea nimic de cît hîrtia albă. Cum dar a putut merge plebicistul în toate satele în curs de 8 zile, și să aibă și timp să citească toțĭ plebicistul și să subscrie? Vezĭ că este peste putință; și d'aceia nicĭ n'au subscris ceĭ maĭ mulțĭ, ci au fost subscrișĭ de subprefecțĭ, și chiar celor care au fost pușĭ a subscrie, registrul fiind în alb, li s'a zis: «este pentru moșie, cine vra moșie, *da*, cine nu vrea, *ba*» și au văzut ordinul ministeruluĭ de la 2 Maiŭ să aresteze și să dea sub judicată pe orĭ-cine va face propagandă; decĭ, a zice ba, a zice un cuvînt, propagandă, afacere criminală, conspirațiune etc. etc. Ți-am spus că pe toțĭ Poloniĭ i-a găsit și'ĭ gonește. Aĭ văzut chiar în *Romînul* că a arestat pe un Maghiar Frighiaș sub inculpare de complot, și c'aŭ umblat să mă aresteze și pe mine; aĭ văzut că m'a și chemat procororul și ce am răspuns. Ascultă, Frighias a fost colonel în armata luĭ Garibaldi, a fost chiar la Aspromonte, și Garibaldi i-a dat basmaua care i-a servit la întâiul pansament. El era p'aci spre lucrarea cîtor trele comitate unite: Maghiar, Polon, Italian.Ințăleg că nu făcea și nu putea face o lucrare în ceia ce privește țările noastre; dovadă că ceĭ care zic complot contra statuluĭ romîn și n'au arestat *un singur* Romîn. Frighiaș avea la el nu numaĭ o mulțime de corespondențĭ italiene, maghiare și polone, dar planul de lucrare și de atac și la Cadrilater, și'n Ungaria și'n Galicia, și în Polonia, *tot*, tot în sfîrșit, Guvernul a luat toate hîrtiile și le-a comunicat Austrieĭ. Aceasta este de mare gravitate și ți-o asicur. Cu această ocaziune a-restat și alțĭ Maghiarĭ și maĭ cu samă Polonĭ; pe ceĭ maĭ mulțĭ însă îĭ găsesc mereŭ cu acest pretecst. A arestat chiar pe Haret din Moldova. Poloniĭ în scurt sunt găsițĭ și persecutațĭ ca în Galicia. Acum, aĭ înțăles, profit jafurile ca nicĭ odată. Nu uita afacerea Sutzu, *două* fapte positive.

Librecht a voit să cumpere un loc ca să-şĭ facă casă. Acel loc era a unuĭ om sarac care n'avea de cit locul acela c"o căsuţă de pe care lua vr-o 150 galbenĭ chirie. S'a dus la el un trimis şi i-a zis: vindeţĭ casa, în treĭ zile, saracu, şi cu preţ de 400 galb? De nu veĭ vinde-o in treĭ zile ţi se va dărima, subcuvint că cade şi periculează pe trecătorĭ. Peste treĭ zile l'a chemat poliţia şi l'a prevenit că'ĭ dărimă casa. Dar nu cade, nimic; dar n'o pot da cu cu 400 galb., şi omul a fost silit a lua 400 galb. A trimis la Călduräşanĭ pe procuror sub cuvint că stareţul are banĭ publicĭ furaţĭ. Acolo procurorul a pus la tortură pe un băiat ascultător al stareţuluĭ; l'a spinzurat cu capul în jos ca să spue unde stareţul a ascuns baniĭ etc. etc. Dar au făcut maĭ mult, i-a bagat pe canalul urinator un lemn sau o andrea, am uitat, şi băiatul este greŭ bolnav. Aceasta a publicat-o chiar Buciumul şi guvernul s'a făcut că trimete o anchetă; voĭ să zic c-a trimis cu ordin să nege. Dar iaca faptul oficial adeverit.

Vezĭ în *Romînul,* după Tribuna spusa oficiarilor Catargi şi Dadu Filipescu, precum şi ale prefectuluĭ Sturza din Iaşĭ: vezĭ chiar respunsurile lor şi replica luĭ Ionescu. Este cea maĭ mare infamie; vezĭ că Catargiu scrie şi publică: «că militarul este sfînt şi civilul nu poate cuteza *nicĭ a ridica ochiĭ asupra uniformeĭ*». Public acele scrisorĭ si ele sunt de ajuns.

Calea politică pe care mergĭ este cea maĭ bună. Nu uita că Englejilor trebue să le vorbeştĭ *comerciŭ,* mine, pădurĭ, căĭ ferate, *petrol,* canalizările rîunilor, chiar în Bucureştĭ nivelarea uliţelor, pavarea, luminarea şi aducerea apeĭ în casă şi curţĭ, debuşeul cel maĭ mare al industrieĭ şi comerciuluĭ englez. Dunărea la dispoziţiunea comerciuluĭ şi industrieĭ al naţiuneĭ celeĭ libere, singurul interes mare al Rominilor şi material şi moral. Cea maĭ mare California, o Americă în Enropa pentru industria şi comerciul englez. Toată lumea a înţeles-o, o cere. Noĭ ca deputaţĭ ne-am muncit ca să deschidem această cale. Ca membri la sfat, îndată ce am început să propagăm a da în-

dată orașul acesta în intreprinderi pe 95 ani, ne-a casat etc. etc. Acuma, înțălegi, știi, și nu fac de cît a-ți aduce aminte. Indată ce într'un memoriŭ nu va fi cifre multe, Englejii nu-l citesc, nu-l înțeleg, și apoi este și adevărat: bogățiile sunt mari și noi am voit să le dăm Englejilor (și Francejilor). Noi am fost să le zici, cu Franța fiind că ea ne susținea; și Englitera pentru că nu știea, ne combătea. Dar suntem cu Englitera căci ea este libertatea, ea este industria cea mare, și perim din cauză că comorile noastre sunt îngropate etc. etc.

Propaganda Rusiei în tot Orientul noi nu o mai putem combate, căci pe noi nu ne mai asculta Serbii, Bulgarii, căci noi le aducem ombraje ca Maghiarii și Grecii. Spunele că din cauza popilor ura este mare între Serbi și Greci și că numai noi o putem împaca; aceasta n'o fac, ba încă o împedică guvernele noastre. Spunele că Maghiarii nu vor putea nimic fără noi. Ura este seculară între ei și Romîni și reînoită cu singele de la 1848—49. Orbia patimei este mare; îndata dar ce se vor scula se scoală în contra lor și Romînii, și crez și Serbii și Croații, și Austria triumfă lesne. Numai drapelul romînesc de aci poate curma ura, căci noi n'avem ură și putem raționa; numai noi putem atrage pe Serbi etc. etc. Numai noi putem face confederațiunea; ori ce altă încercare este peire. Aceasta este un adevăr, o spuiŭ în cuget curat. Fă-l cunoscut, desvoltă-l, propagă-l și în Francia și în Englitera, cu variante după oameni și după națiunea și interesele la care te adresezi. *Times* scria acum un an că se cază Austria și să dea Dunărea până la Marea Neagră Maghiarilor, căci ei vor deschide-o comerciului și ineustriei engleze. Nu se poate; Serbii, Bulgarii, Montenegrenii tot ce este Slav și Romînii de peste Carpați sunt contra Maghiarilor, și Austria triumfă îndată prin ei, ca și la 1848—49. Numai noi putem împaca totul, și numai zeŭ noi și prin noi comerciul și industria engleză (franceză) pot avea această Californie, aceste Indii ale Europei etc. etc. Cuza a trădat, cum știi acum trei ani, pe Italieni cu armele, i-a tradat acum pe toți

cu hărtiile prinse la Frighiaş; va promite totu tuturora şi va trada tot.

Explică nemişcarea noastră din cauza temereĭ ce avurăm şi avem de invaziune. Spune Englejilor că de ne sculam ne-am temut c'o să zică că suntem Muscalĭ, cum a zis la 57, că de aceia voim unirea. Spune Francejilor oficialĭ că ne sculam; dar cum Napoleon a împins pe Cuza, ne-am temut să nu-ĭ displacem; am preferat ruşinea, numaĭ să-l lăsam să vadă şi să se lumineze; Spune Francejilor celorlalţĭ, că nu ne-am sculat fiind că sculările izolate aŭ stîns democraţia; aşteptam semnalul ca să ne sculăm de odată cu popoarele din jur, căcĭ într'altfeliŭ am fi paralizat acţiunea lor. Spune tuturor că lumea este atît de înăsprită, în cît făcîndu-se o revoluţiune, nu putem garanta că nu va fi şi omorurĭ, şi ne-am temut să nu ne zică Druzĭ, Maroniţĭ, şi să se facă invaziune.

Spune Francejilor democraţĭ, cu toată delicateţa cuvenită, că dacă poporul francez, al Parisuluĭ, şi n'a înţeles la 2 Decembrie ce era sufragiul universal ce li se da etc, etc. Dacă poporul francez zicea;—„Ce a făcut Napoleone? a resturnat camera. Eĭ bine: tot aşa am fi făcut şi noĭ, căcĭ Camera era reacţionară. etc. etc.»—cum să înţăleagă poporul romîn? Cum să înţăleagă al nostru că Camera, dacă n'a votat îndată legea rurală, este fiind că Cuza a chiemat pe capiĭ drepteĭ şi le-a zis să nu voteze, şi negocia cu eĭ. Ministerul? cum să înţeleagă poporul nostru că proiectul Cogălniceanuluĭ în chestiunea rŭrală este comunist, este proiectul Ţaruluĭ, este nepracticabil, şi dovadă că guvernul singur îl schimbă acuma? Poporul judecă după aparenţa faptelor. Spune apoĭ că poporul crede că Francia a îndemnat pe Cuza; cum dar poporul să nu fie cel puţin indeferent? Destul că n'a votat şi este mult încă.

Aceste pentru astă-zĭ. Boieriĭ lipsesc *toţi*. Cînd vor veni voĭ maĭ încerca, dar nu cred să intre pe calea mare. Sper însă să-ĭ fac să maĭ trimită ceva banĭ pentru presa din afară. Mitică mi-a arătat unele din epistolele tale; dar pe la sfărşit ne vedeam rar. Acum nu este aci. Săteniĭ sunt luaţĭ cu sila la lu-

cru pe moşiile ce va guvernul şi le dă bilete de drumurĭ publice. (sic).

Te îmbrăţişăm toţĭ.

V.

Bucureştĭ 10—22 Iuliu.

Iubite frate! Am primit maĭ alalta-ierĭ epistola ta cu sfenixul, (sic) dar nu mi-a folosit în nemic, căcĭ D. Ghika nu este aci; nu ştiŭ unde este; este la ţară şi chiar d'aş întreba, n'am cu ce mă duce la dînsul.

Acuma iaca ce s'a întîmplat erĭ: *Romînul* a fost suprimat prin decret. Insă arbitrariul a mers maĭ departe; a desfiinţat o societate *comercială* fondată prin toate formele; iaca fraza oficială;

«Asemenea şi societatea *anonimă, proprietară* acestuĭ ziar, încuviinţată în anul 1860 cu Inalta Ordonanţă Domnească sub No. 468, rămîne desfiinţată.» Aşa dar, iaca proprietatea desfiinţată prin decret ceea ce aduce însamnată pagubă a unuĭ mare număr de acţionarĭ şi deplina mea ruină care perz aci toată averea ce maĭ aveam şi care e în acţiunĭ.

Să reclamăm la Tribunalurĭ? Dar unde sunt tribunalurĭ care pot cuteza a da o sentinţă contra guvernuluĭ.

Spune aceasta în public şi pe cît veĭ putea maĭ mult, să se răspîndească şi să se definească.

Eu frate nu maĭ am ce mînca ad literam. Aşa dar sunt silit să mă mut cu totul la Brăteanu, ca cel puţin să'mĭ dea el două odăĭ, de mîncare şi lemne. D'aceia nicĭ nu-ţĭ voiu maĭ putea scrie, căcĭ d'acolo nu pot şti maĭ nimic. Nicĭ tu nu crez că veĭ maĭ putea sta, căcĭ numaĭ crez să ţi se maĭ trimită banĭ.

Te îmbrăţişez, frate, cu căldura dureriĭ ş'aceleĭ maĭ depline iubire şi stimă.

NOTIŢI

Circulara d-luĭ Ioan Kalinderu administratorul domeniuluĭ coroaneĭ relativ la subscrierea pentru bustul luĭ Ion Creangă

Domnule Agent,

Primind de la comitetul ce s'a format în Iașĭ pentru rîdicarea unuĭ monument luĭ Ion Creangă, maĭ multe liste de subscripţie, vă trimit și D-vs aci alăturat:

..........No......................., cu rugarea a da sprijinul Dvs. acesteĭ frumoase iniţiative, înscriindu-vă cu cît veţĭ crede de cuviinţă și intervenind pe lîngă inteligenţa și locuitoriĭ fruntașĭ de pe acel Domeniŭ, ca să contribue, fie și numaĭ cu cîţĭ-va banĭ, la perpetuarea memorieĭ neintrecutuluĭ nostru scriitor popular.

Am primit să distribuĭ aceste liste, prin excepţie, fiind că e vorba de fermecătorul povestitor popular și fiind-că e frumoasă fapta celor care saŭ gîndit a reaminti, prin ridicarea unuĭ monument generaţiuneĭ prezente și celor viitoare, pe marele prosator.—Pentru înălţarea acestuĭ monument se cade să contribue tot Romînul și maĭ ales populaţia rurală, ţăraniĭ, ale căror simţiminte ni le-a redat atît de bine. Cunoaşteţĭ fără îndoială „Poveştile" și „Amintirile" luĭ Creangă, care prin dragostea fără marginĭ ce avea pentru ţăran, a știut să pătrundă în adîncul sufletuluĭ luĭ, să prindă icoana ţăranuluĭ sfătos și glumeţ și să ne-o descrie în dulcea și frumoasa limbă populară. Prin aceste scrierĭ ne învaţă a cunoaște pe ţăran, ne îndeamnă a'l iubi, și maĭ presus de toate ne dă dovadă vie că limba romănească e destoinică a exprima cele maĭ înalte gîndurĭ și maĭ adîncĭ sentimente.

Ast-fel fiind, nu mă indoesc, că veţĭ îmbrăţișa și D-vs. cu toată căldura, această iniţiativă particulară, pentru izbutirea căreia fac cele maĭ bune urărĭ.

Baniĭ ce veţĭ aduna împreună cu listele ni-ĭ veţĭ înainta cît maĭ curînd posibil.

Administrator,

Ion Kalinderu

* * *

Revista *Arta și Literatura romînă* No. 4—5 din Aprilie și Maĭ 1902 conţine ca în totdeauna un bogat și interesant material literar și poetic, între altele: discursul de recepţie al d-luĭ dr. C. Istrati în Academie, asupra personalităţeĭ luĭ Ioan Ghica, actele III și IV din Ciniĭ luĭ Haralamb Lecca. Reproducem întregul sumar:

1) **Ion Ghica**, discurs de recepție de dr. C. I. Istrati.—2) **Doctorul Constantin Istrati**, notiță de A.—3) **Negurĭ**, poesie inedită de N. Beldiceanu.—4) **Indreptărĭ**, roman (urmare) de Duiliŭ Zamfirescu.—5) **Statele marĭ** de A. Costin.—6) **Moş Gheban**, nuvelă de I. D. Manolache.—7) **Cîniĭ, piesă în 4 acte**, (act. III și IV de Haralamb G. Lecca.—8) **Maiul**, poezie de Al. Davila.—9). **O execuţie capitală**, schiță de C. I. N. Nottara.—10. **Noapte caldă, Soarele**, versurĭ de Demetrius.—11) **Cronica**: Poeziĭ de de Sf. O. Iosif, de D. C. Olănescu.—Fragmente de G. G. Burghele de I.—Teatrul Național de Etha.—**Cărţĭ şi reviste străine** de D. Spineanu.

Conferința d-luĭ Delavrancea în folosul bustuluĭ luĭ Ioan Creangă. Această conferință făcută de un literat și orator fruntaș în folosul unuĭ fond pentru rîdicarea unuĭ bust nemuritoruluĭ Creangă, chestiune ce nu are absolut nicĭ o legătură cu politica a devenit obiectul unor atacurĭ aduse personal d-luĭ Delavrancea care are fericirea de a fi și om politic. Critica ce i s'a făcut nu a avut absolut nicĭ un caracter științific și a fost numaĭ bîrfélă politică. E rușinos ca în țara noastră, toate, până și sfînta închipuire a *Doiniĭ* și amintirile *morților* să devină prilej de încriminărĭ politice! Asemenea purtare a ziarelor noastre o găsim cu totul stranie și neînțăleasă. Am dori ca fie-care sferă de activitate să fie delimitată, să se critice în chip literar cînd omul politic face literatură și în chip politic cînd literatul face politică, dar a se tăvăli pa tărîmul politic un literat care face literatură, numaĭ pe temeiul că e și om politic este o rătăcire și un non sens. conferența, care a pus un paralelism între epoca de gloria străbună și caracterul voinicesc al Doiniĭ primitive și epoca de decădere care a prefăcut'o în cîntec de jale a fost bine susținută și expusă în chip interesant și cu acea căldură convingătoare particulară d-luĭ Delavrancea.

S'ar putea aduce conferințeĭ următoarea critică serioasă: trebuia început prin a determina dacă numele de doină s'a dat de popor poezieĭ sau muziceĭ cîntate pe fluer fără cuvinte și apoĭ dacă terminul a fost strămutat de la muzică la poezie sau de la poezie la muzică. De această întrebare se leagă și hotărîrea chestiuneĭ dacă caracterul doineĭ s'a putut preface în decursul timpurilor; căcĭ doina cîntată din fluer nu s'a schimbat ci a fost totdeauna tristă.

Dar asemene criticĭ se pot aduce orĭ-căreĭ părerĭ asupra uneĭ chestiunĭ grele și controversată. Nu este însă de trebuință să insulte pe cine-va pentru că a susținut după cum a crezut el că e adevărat.

Conferința d-luĭ Delavrancea care a ținut sub farmecul cuvîntuluĭ o sală ptină timp de două oare. a fost o faptă și frumoasă, și bună!

Tipografia „Dacia" P. Iliescu & D. Grossu.

Anul XIII. IULIE—AUGUST 1902. **No. 7 şi 8.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATĂ PE LUNĂ

SUMARIU: Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la D A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU

1902

BIBLIOGRAFIE:

S'aŭ primit la redacţie :

— Anuarul Societăţeĭ Arheologice din Bruxelles, pe anul 1902 (T. 13).

— La Campagna D'Annibale de T. Montanari.

— Codice suplimentar de organizaţie internă a Reg. Romîn (36 proecte de legĭ) de Preutul G. Mielcescu.

— Fragmente Literare şi Istorice de G. G. Burghele, cu o prefaţă de Gr. G. Tocilescu.

— Buletinul Societăţeĭ Politecnice pe luna Februarie 1902.

— Spicuirĭ despre Evoluţiunea Ideeĭ religioase şi simbolismul St. Crucĭ, de Gr. Goilav.

— Presa Medicală Romînă. No. 6.

— Studiĭ privitoare la limba şi *Istoria* Romînilor de *Ilie Bărbulescu.*

— Curs de Limba Romînă. (Fascicula I) de G. Gr. Băleanu

— Revista Doina Doinelor, de sub direcţia d-luĭ Marinescu redactată în satul Mărgineni-Muntenĭ, J. Bacăŭ. Această primă încercare de a se scoate o revistă la ţară, avînd o deosebită însămnătate, îndemnăm pe toţĭ a o încuraja, maĭ cu seamă cînd avem încrederea că dl. Marinescu va şti a duce la bun rezultat un atît de greŭ şi frumos început.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIII. Iulie şi August 1902. No. 7 şi 8.

A. D. XENOPOL

Un noŭ poet de frunte

Arhiva a tipărit până acuma, în cele treĭ numere apărute în acest an, un şir de poeme ale uneĭ doamne care subsamnă cu pseudonimul de *Riria* şi a căruĭ nume este *Coralia Gatoschi*, născută *Biberi*, originară din o familie românească din Basarabia. Chiar de la prima eĭ lucrare, *Ultima rază din viaţa luĭ Eminescu*, apărută întâĭ în formă de 10 scrisorĭ către o prietenă, scrisorĭ prelucrate apoĭ în un dialog pentru scenă, toată lumea cultă s'a putut convinge că avea înaintea eĭ un talent de întâia ordine. De mult, ba putem spune că nicĭ odată nu se înălţase un literat, de la întâia luĭ încercare, aşa de sus cum s'a înălţat Riria. Totul în scrierea eĭ era noŭ: o poezie plină de cugetărĭ adîncĭ şi cu toate acestea aşa de plastică şi aşa de frumoasă! Versurĭ de o armonie neîntrecută. In formă, un amestec de proză, vers ritmat şi vers rimat, cu lungimĭ une-orĭ deosebite, însă tot deauna armonioase şi încîntătoare la auz. In sfîrşit chiar arătarea exterioară a scriereĭ, proza care ascundea, în rîndurile eĭ de la o laltă, versurile cu puternicul lor ritmu şi cîntătoarele lor rime—totul într'un cuvînt lovia prin originalitatea sa neîntrecută.

Lumea rămasă uimită; nu ştia ce să creadă. Versurile să fie oare ale celeĭ ce să dădea drept autoare? Chiar oamenii maĭ de samă înclinaŭ a crede, că ea împrumutase fond şi chiar formă de la Eminescu, al căruĭ gînd şi cugetare le reproducea în adevĕr în un chip neintrecut.

Aceasta nu se împăca însă cu maĭ multe greutăţĭ şi maĭ ales cu gingăşia invederat femeiască a multor cugetărĭ şi rostirĭ. Apoĭ se reproduceaŭ în scrisorĭ scene tot aşa de frumos descrise ca şi schimbul de gîndirĭ, dar care descrierĭ era invederat că nu putuse să le facă Eminescu despre el, şi cu toate aceste eraŭ redate în acelaşĭ stil, cu aceiaşĭ bogăţie de imaginĭ şi frumuseţă de limbă ca şi dialogul preschimbat între

poet și Riria. In sfîrșit răspunsurile acesteĭ din urmă, pe care nu putuse să le scrie tot Eminescu, eraŭ la înălțimea ideilor luĭ. Toate aceste temeiurĭ vorbeaŭ în favoarea autorieĭ Ririeĭ; dar cum se putea ca o pană ce *nu scrisese nicĭ odată*, să frămînte gîndurile și limba cu atîta măestrie, și aceasta pană era încă ținută de o femee, pe cînd cugetările, femeeștĭ prin eleganța rostireĭ lor, eraŭ adevărate cugetărĭ de barbat adînc gînditor, cu fond și greutate. Lumea nu știa ce să creadă, cu toate că de sigur cea maĭ mare înălțare ce se putea aduce Ririeĭ era tocmaĭ părerea, că poema eĭ era așa de frumoasă, in cît nu se credea că ea să fi putut eși de cît din mintea luĭ Eminescu. Numărul 3—4 al *Arhiveĭ* aduse încă alte două poeme de Riria: *Inspirarea și poetul sărac* și neîntrecuta bucată *La mormînt*. Și aceste fură atribuite tot luĭ Eminescu. Ba o doamnă, prin o scrisoare anonimă adresată *Evenimentuluĭ*, crezu că a dat la iveală meșteșugul Ririeĭ de a-șĭ însuși lucrările nemuritoruluĭ poet, făcînd *însemnata descoperire*, că Riria ascundea versurile în forma prozeĭ și, pentru a *dovedi* lucrul, numita doamnă puse proza Ririeĭ în versurĭ pe coloane, crezînd că prin această simplă operație de zețuire, dovedia împrumutul din Eminescu.

Nu e vorbă, era cam greŭ iarășĭ de admis, ca Eminescu să-șĭ fi scris el singur o odă la mormîntul luĭ. Apoĭ de unde ar fi știut el, că tocmaĭ era să i se îndeplinească dorința, de a i se pune la capul mormîntuluĭ un teiŭ care însă nu era nicĭ într'un an să se prindă și era să fie schimbat maĭ în fie-care toamnă?

Ambele poeme rămîneaŭ însă la înălțimea *Ultimeĭ raze*, dacă nu chiar o întreceaŭ. Eraŭ în ambele cugetărĭ de o bogăție și o adîncime neîntrecută și o frumusețĕ de rostirĭ neasemănată.

Numărul 5—6 al *Arhiveĭ* maĭ adaose încă alte 4 poeme: *Stavilă și Avînt* (Bătrînul și Tînărul) *Vedenie, Dochia* și *La stele*, una din cele maĭ frumoase concepțiunĭ ce a eșit vre-o dată din pana poezieĭ. Și aceste tot din Eminescu să fie? Ințelege orĭ-cine, cît de ridiculă devenia o presupunere mănținută așa la infinit, față cu producerĭ tot noue și din ce în ce maĭ mult emancipate de spiritul luĭ Eminescu, cum e *Vedenia* saŭ *Dochia*.

In *Vedenie* cine nu simte pulsul inimeĭ de femeie, în gingășia închipuireĭ și grația neasemănată a descriereĭ, și în *Dochia* de asemenea zugrăvirea feteĭ se vede de departe că e eșită din o concepție femeiască. Apoĭ s'a publicat poeziile postume ale luĭ Eminescu. Afară de vr'o cîte-va maĭ frumoase, sunt încercărĭ neisprăvite și cărora poetul nu le dăduse ultimul colorit și de aceea nicĭ nu le publicase, pe cînd poemele Ririeĭ sunt atît de desăvîrșite ca formă și ca fond. Trebuia părăsită ideea că Riria împrumutase inspirațiile eĭ din Eminescu și acest zvon începu să ațipească.

Ce să zicem de altă părere ce a apărut pe lîngă presupunerea că lucrările Ririeĭ ar fi ale luĭ Eminescu? Fiind că eŭ sunt

acela care am descoperit neasămănatul talent al mareĭ scriitoare și am încurajat'o a-șĭ da la lumina neîntrecutele creațiunĭ, publicîndu-le chiar maĭ mult fără voia eĭ, apoĭ s-a ivit părerea absurdă că eŭ aș fi autorul lor!! Ce e drept, mare onoare mi se face, cînd ceĭ ce vintură asemenea părerĭ fără rost, mă pun pe mine istoricul pozitiv, de odată pe o treaptă egală cu Eminescu *în poezie*!! (Dacă nu sunt de Eminescu sunt de mine).

Nu știeam că aveam și acest talent. Mărturisesc încă că, dacă aș fi fost în stare să scriŭ o singură poemă ca acele ale RirieĬ, aș fi lasat istoria la o parte și m'aș fi dedat poezieĭ. Orĭ cît ar fi cine-va de altruist, e greŭ de crezut ca să pună asemenea neîntrecute bucățĭ pe numele altuia, pentru a crea acestuia o celebritate de împrumut.

Apoĭ cum m'ar fi lăsat inima să aștept atita timp cu poemele *mele* și să nu le daŭ la lumină, de cît după ce avusesem onoarea de a reînoi cunoștința aproape uitată a RirieĬ? Cît ca să se fi deșteptat în mine muza poetică atît de tîrziŭ, e iarășĭ lucru cam anevoie de primit, pentru orĭ ce om cu minte; în cît dacă părerea dintăĭ, că Riria împrumutase scrierile luĭ Eminescu avea pentru dînsa scuza, că eraŭ prea frumoase, spre ale crede eșite din o pană până acum necunoscută, această de a doua părere, că eŭ așĭ fi autorul lor este, curat vorbind, ridiculă și face de rîs pe aceĭ ce o împărtășesc.

Lumea va trebui să se deprindă cu ideea că doamna Coralia Gatoschi este în adevăr autoarea poemelor atît de minunate și atît de admirate. Am avut și eŭ un rol foarte mare în darea lor la lumină, acela de a fi cunoscut neîntrecuta lor valoare și de a fi stăruit cu cea maĭ mare energie ca să se dea publicităţeĭ. Apoĭ admirația neîmpărțită ce o am pentru geniul RirieĬ a încurajat'o și o încurajază la producerĭ tot noue, de oare ce succesul obținut i-a dovedit că nu mă înșelasem, cînd iĭ prezisesem un viitor strălucit. Dar *la atita* și la nimic maĭ mult se mărginește rolul meŭ în creațiunile RirieĬ.

Pentru a închide însă gura birfitorilor și a invidioșilor, dintre care femeile ar trebui din potriva să fie mîndre că o ființă eșită din rîndurile lor le-a înalțat așa de sus, adăogim că Riria n'a început acuma a ținea condeiul în mînă și că a scris în tot deauna din tinerețǎ; că are maĭ multe caete voluminoase de creațiunĭ din cele maĭ frumoase, din deosebite epoce ale vieţeĭ eĭ; dacă până acuma nu a *publicat* nimic, este că nu găsise pe nimene care să o îndemne în de ajuns a o face.

Ca să dovedim lucrul vom însera de acuma înainte, pe lîngă lucrările eĭ maĭ noue, și din acele maĭ vechĭ. Pentru a începe, publicăm în numarul acesta al *Arhiveĭ* 3 bucățĭ din care *Vedenie* II este scrisă acuma, 1902; *Vrăjitoarea* din potrivă datează tocmaĭ din 1886 adecă a fost scrsiă sunt acum 16 anĭ și a fost citită de Riria la multe persoane pe care le-aŭ cunoscut și din care acele ce trăesc pot afirma lucrul. Reposatul V. A. Urechie, încîntat de frumusețа acesteĭ poeme, îndemnase

pe Riria să o publice; dar stăruinţele luĭ neputînd fi continue, el nefiind în Iaşi, îndemnul luĭ rămase neascultat. A treia bucată *Mameĭ* este o poezioară scrisă de Riria în 1880 cînd avea vrîsta de 11—12 anĭ. Orĭ-cine va citi-o, va vedea, prin neperfecţiunile fireştĭ la o minte de copil, că geniul poetic rtrăbătea cu putere prin întăia inspiraţie eşită din bogata eĭ închipuire. Maĭ adăugim o a patra poezie: *Cisla păserilor*, de o notă absolut deosebită de cele cu care Riria a deprins pe cetitorĭ până acuma, şi a căreia înţeles nu are nevoie de a fi explicat, aceasta din 1902.

Orĭ cît năcaz ar trebui să resimtă cunoscuta *invidie românească* şi orĭ cum şi-ar manifesta răutatea eĭ, rămîne un lucru neîndoelnic: In Riria salutăm unul din cele maĭ marĭ talente poetice ale neamuluĭ romănesc.

Drama *Elvira* pe care o scrie acuma şi din care cetirea celor dintâĭ două acte, în aula Universităţeĭ, a lăsat o întipărire atît de covărşitoare asupra celor ce aŭ auzit'o, va dovedi şi maĭ bine părerea noastră, cînd versurile eĭ atît de frumoase şi pline de atîta dulceaţă pe une locurĭ şi de atîta energie pe altele, vor răsuna pe scenă, din minunatele personagiĭ închegate de bogata eĭ imaginaţie.

RIRIA

VEDENIE

II[1])

In haină lungă, albă, pe piept ușor desprinsă, se legăna pe-o pînză de doĭ castanĭ încinsă ; iar mînele eĭ albe pe cap ținea cuprinsă.... Așa cam cu încetul simțirea i s'ascunde în lumea 'n care numaĭ gîndirea maĭ pătrunde ; căcĭ doar venise vremea ce prinde 'ncet a rumpe ușor tot cîte una din suflet pietre scumpe.... Și mîndra 'ndrăgostită, cu ochĭ apușĭ în gîndurĭ, îșĭ rechema spre sine mult trist a vieței rîndurĭ... De un timp iĭ părea dînsul, cel așteptat cu drag, că se rotește 'n juru-ĭ, se cam încurcă'n prag, și-aceste triste semne punea ea pe șirag, pe cînd în taĭnicĭ visurĭ videa crude vĕdeniĭ ce-o rechemaŭ cuminte spre-a inimeĭ smereniĭ.

In fața Trebizundeĭ s' întinde Neagra Mare.... Pe val s'avînt'o barcă prin luminiș de zare și el parc-o așteaptă, privind în depărtare ;... iar ea curînd pricepe că barca-ĭ pentru dînsul și, cuprinzîndu-ĭ gîtul, o podide-

1) A se vedea numĕrul 5—6 al *Archiveĭ*.

ște plînsul... «Vraĭ să te ducĭ departe, o mult iubitul meŭ; Nu vezĭ că-n astă clipă îmĭ sună ceasul răŭ? Te ducĭ în lungă cale cuprinsă de-ncercărĭ și-n urmă îmĭ lașĭ dorul, dor greŭ făr'așteptărĭ. De ce nu pot acuma din dor aripĭ să prind, nemărginitul spațiŭ în zboru-mĭ să-l cuprind, și-aflînd ca porumbița un țerm în vecĭ senin, să-țĭ pot aduce grabnic crengușa de maslin?»... *El* însă-ĭ zice parcă cu larimĭ ce-l înnec: «Spre malul ce m'așteaptă singur trebuĭ să plec»!... Intoarce iute capul mult trist privind departe; căcĭ nu vra ca să vadă durerea ce-l desparte de-acea spre care ochiĭ deprins a fost să-ĭ poarte... S'aruncă iute'n barca ce fuge greŭ gonită.... Pe *dînsa* însă marea o trage în ispită, să se arunce 'n sinu-ĭ de doru-ĭ istovită.

Ea face o mișcare... și ochiĭ se desprind; dar l'a nădejdeĭ focurĭ din noŭ iarășĭ s'aprind, cînd vede 'n loc de valurĭ c'a *luĭ* brațe-o cuprind.., și *el* iubite vorbe îĭ spune cu drag zis, de bucurie lacrimĭ vărsînd pe răul vis.... iar luna ce răsare așteaptă ca s'o cheme doĭ fericițĭ în lume încă pe multă vreme.

1902

VRAJITOAREA

(1886)

Sprijinind cu mîna fruntea, visătoare eŭ stăteam
Şi gîndirea-mĭ călătoare în spre dînsul aţinteam ;
Căcĭ numaĭ pe ea în lume sunt stăpînă şi am drept
S'o trimit ca să'mĭ aducă dulcea veste ce aştept....
Dară ce ? Aud de-odată cine-va la uşă bate
Şi încet Eleonora în odaea mea strĕbate
Şi-mĭ şopteşte cu sfială, părînd a se ruşina,
C'ar voi ceva să'mĭ spuie, dacă nu m'aş supăra....
Te cunosc pe ochĭ şireato ; vraĭ se'mĭ spuĭ un lucru mare;
Să'ţĭ cer voe de la mama să te lese la primblare,
Nu ! 'mĭ rĕspunse;—o vrăjitoare, desbrăcată, vaĭ de ea,
Stă la poartă şi mĕ roagă s'o aduc eŭ la mata.
Ci-că ştie să gîcească ce a fost şi ce va fi
Pentru o mică mulţumită, ce îĭ da de veĭ voi....
Nu cred ceea ce spun ele; nu'ĭ nicĭ una năzdrăvancă
Zi-ĭ să plece de aicéa minciunoasa de Ţigancă...,
Asta nu-ĭ ca celel'alte; să vĕ spun zĕŭ nu'ndrăznesc ;
Am cercat eŭ înainte în gheocu-ĭ să'mĭ ghicesc ;
Şi mi-a spus chiar, duduiţă, mi-a spus aşa multe drepte
Tot ce-a fost maĭ înainte, tot ce poate să m'aştepte,...
Daca aşa'ĭ, atuncea spune-ĭ ca să intre maĭ curînd ;
Dar iea sama de închide toate uşele pe rînd.

***

Iată intră 'ncet o babă cu catrința învechită.
A eĭ față o arată cam de vreme 'mbătrînită.
Ea se pleacă cu încetul, tot zicînd: Măria ta.
Cînd ajunge lîngă mine ea începe-a cuvînta:
Sărut mîna cuconiță; vine baba să-țĭ ghicească
Din gheoc să scoată vorbe şi'n oglindă să cetiască;
Dar să'mĭ daĭ o vechitură şi un bănişor de-argint
De ți-oĭ spune tainicĭ dorurĭ ce în gîndu-țĭ se alint....
Scoate baba 'ncet oglinda dintr'un sac de gît legat
Şi desnoadă din ştergaru'ĭ gheocelul fermecat;
Se aşază ea greceşte pe covoru-ntins şi moale
Şi cu'ncetul mă priveşte de la creştet pân' în poale...
Ia să mi te pun la prubă vrăjitoarea mea ghibace
Poțĭ să'mĭ spuĭ acuma mie dragul meŭ iubit ce face?
Răscoleşte în cenuşa din trecutul ars de vreme
Şi gheocul şi oglinda înspre tine să mi-l cheme,
Să mĕ laşĭ să vĕd în vraja-țĭ în ce stă al meŭ noroc
Şi în cartea vieţeĭ mele de e scris în vre un loc?
Să'mĭ aruncĭ un sorț maĭ dulce descîntat în buruene
Ce în faptul dimineţeĭ adunat-aĭ prin poene....
Cade baba greŭ pe gîndurĭ; orĭ nu ştie orĭ i-e teamă
Orĭ că darul de ghicire printr'un farmec spre ea chiamă.
Drept în ochĭ apoĭ priveşte şi din buze 'ncet descîntă
Par' că vrea ca ea să'mĭ fure gîndul care mă frămîntă
Ş'îngăimat începe-a spune: mare dor te prăpădeşte;
Ca un verme rădăcina sufleţelul ţi-l munceşte;
Că ţi-ĭ drag maică, drag tare; după el sufletu'ţĭ bate;
D'apoĭ, ce folos măicuţă, că de el n'aĭ să aĭ parte,
Că vorbe de cununie cu o roşcovană-a pus
Şi că gîndul de la tine de mult, mamă, i s'a dus,

Dar să nu te laşĭ pe jele că'n oglindă mi s'arată
Că 'nainte zile bune, zile bune te-aşteaptă
Să nu'ţĭ puĭ amar la suflet! Ce-a trecut, trecut doar este;
Cînd ţi-e dat a stîrpi reul înainte 'ĭ prinzĭ de veste,
Dar de vreĭ s'ascultĭ pe baba ce ghicind a 'mbătrînit
Să laşĭ maĭcă la o parte dulce dorul de iubit....
Să te daĭ tu după vreme, iar nu vremea după tine....
De veĭ fi cum eştĭ acuma nu ţi-a merge ţie bine.
Iar cînd trece Zburătorul de mînă cu Făt-frumos,
Lung să nu priveştĭ la dînsul ci să ţiĭ privirea 'n jos;
Căcĭ cînd ochiu'ĭ de jăratec drept în ochiul tĕŭ priveşte
Iea cu dînsu'n lungă cale fericirea ce-o găseşte....
Ş'apoĭ umbli tot nemernic, la Apus, la Răsărit,
Dar ce fură Zburătorul cu greŭ poate fi găsit.
Doar am fost şi eŭ o dată tînără cu gîndurĭ multe
Şi eŭ ştiŭ că tinereţa cu greŭ cată să asculte....
Să-ţĭ daŭ ţîră de năvalnic şi o ţîră cap de cuc;
Giuruita dă-mĭ acuma.... vine noaptea.... să mĕ duc...

***

S'a dus baba cu gheocul, cu oglinda şi catrinţa
Şi-a lăsat în al meŭ suflet desperarea şi căinţa.
Am jurat în ceasul cela că în viaţă cît voĭ fi
Nu voĭ maĭ privi la nime, nicĭ pe nimé n'oĭ iubi...
Dar la ce îţĭ foloseşte prea tîrziŭ de a jura?
Căcĭ nicĭ vraja babeĭ mele nu mă poate deslega....
Eŭ jurasem înainte că îl voiŭ iubi cu dor....
Cu această hotărîre eŭ simt astăzĭ c'am să mor!

(Scrisă la 1886, în versurĭ aşazate în coloane, precum scriea Riria pe atuncĭ).

MAMEI MELE [1)]

(1880)

Măĭcuţa mea iubită, măĭcuţa mea mult dulce
Sunt năcăjită tare şi-mĭ vine-a mă tot duce
Să cer la Dumnedeŭ, la 'naltul creator,
Să-ĭ cer eŭ aripioare uşoare, mult uşoare,
Să pot zbura la tine şi s'alin al meŭ dor,
Ş'apoĭ lîngă colege din noŭ să mă cobor ;
Să 'nvăţ eŭ multă carte, să ştiu şi eu ceva,
Cînd aş fi ostenită, la tine aş zbura
Să capăt iar putere la sinul tăŭ duios
Şi tu să-mĭ zicĭ, măicuţă, că-s puiul tăŭ frumos.
Dar aşa sunt departe de tine, mult departe
Şi tot gîndind la tine inima-mĭ vecĭnic bate
Căcĭ eŭ mĕ simt dorită de al tăŭ sărutat
Şi-aş vra să-mĭ aflu capul de tine legănat.
In visurile mele văd chipul tăŭ ceresc
Spuindu-mĭ totdeauna : puicuţă ce iubesc,
Stăĭ colea lîngă mine şi cîntă-mĭ draga mea
Cîntă-mĭ dulcĭ cînturĭ ca şi inima ta.

Scrisă de Riria la vrîsta de 11 anĭ. Reproducem poezia aşa cum a fost scrisă, din un caet pe care Riria ni l'a încredinţat şi în care se află din deosebite epoce ale primeĭ tinereţe multe alte creaţiunĭ. *Arhiva* va reproduce cîte-va din ele în numerile viitoare, pe lîngă creaţiunile maĭ noue.

Măicuţă mult iubita ce inima-mĭ doreşte
A mea gîndire vecĭnic spre tine asfinţeşte ;
Şi cînd în zoriĭ zileĭ din somnu-mĭ mă trezesc
A mele gîndurĭ pururĭ spre tine rătăcesc.
Primeşte-a mea măicuţă o dulce sărutare
Ce nu poate hîrtia să ţi-o trimită drept
Fiind atît de dulce şi atîta de mare
Nu poate fi cuprinsă de cît în al meŭ pept.

(Iaşĭ 1880).

Cisla păserilor

Un sfat mare se încinse între păserĭ, bună oară așa stînd ele 'n hodină, cînd amiaza dă'n spre sară.

Vrabia pliscu-șĭ deschide, pupăza hangul îĭ ține, și maĭ iată, din huceagurĭ și-o ciocănătoare vine.

„Auzit-ațĭ sorioare, lighioaea cenușie, zice vrabia cu ciudă, cum tot glasul și-l mîngîe? Ea numaĭ cu toane cîntă, iar noĭ ciripim mereŭ. De nu am maĭ forfeca-o, ea ne-ar crede proaste zăŭ! Și neroada ciocîrlie, cu capu'n-vîrtit în ghem, cum și mierla cea fudulă pare că într'una gem. D'apoĭ cucul cel nemernic; cînt'a bine cînt'a răŭ. De ar veni vremea cireșeĭ să-l muțască Dumnezeŭ"!

Iar ciocănătoarea 'ncepe! făcîndu-șĭ pliscul curat:

„Nu e glasul lor drept, soro; de unde-va l-a 'mprumutat: Alt-feliŭ ar cînta ca mine, dînd din plisc precum dau eŭ. Nimic nu ieaŭ de la nime: una știu și-o spun mereŭ. Ca să-țĭ umfli 'ntr'una gușa, zăŭ te facĭ numaĭ de rîs; cîntecul ce-aŭ cîntat alțiĭ, n'o fi soro greŭ de zis."

Iar pupăza poștă merge, zburînd spre privighitoare. Prefăcîndu-se îĭ spune:

„Știĭ ce zic de tine oare? S'aŭ pus colo jos la cislă și te tot vorbesc de răŭ. Ce n'ar da ele pe-o vrajă ca

să-ţî sece cîntul tău? Colo pe 'nverzita creangă, puţintica ea la pene, vezî tu vrabia cea proastă, cislueşte fără lene. Cu ciocănătoarea bleagă maî venit-a şi-un stigleţ. Eî cu toţiî la bîrfală şi ocară sunt isteţî.

Dar privighitoarea mîndră, zburînd tot maî sus se urcă; căcî cobirile deşarte glasu-ĭ gingaş nu-l încurcă. Ba 'mprotiva celor vrute, un dor mare o apucă, vestea tainelor păduref mult departe s'o tot ducă.

Bîrfitoarele 'ntristate că ea ştie şi nu-ĭ pasă, să cufundă ugilite în pădurea cea umbroasă. Vrabia maî rău deprinsă zboară iute spre gunoae; în scursurî de pe la case, în loc de-ape, pliscu-şî moae, păn' ce vine vînătorul, el al gloanţelor zaraf; pe gunoae culcă lesne două-zecî pentr'un pilaf!

Şi cam multe zău la număr sunt, în lumea vorbitoare, ce de-a păserilor boală sufăr făr' de vindecare. D'apoî pupeze ce multe-s! Cum de nu-ĭ vre un cireş, ca pe cuc să le muţască! ...Ar fi sigur urieş.

(1902)

EMILGAR

IOAN CREANGĂ

Ioan Creangă a dispărut din mijlocul nostru sunt acum treĭ-spre-zece anĭ, aproape. De atuncĭ şi pînă astă-zĭ, pe mormîntul în care dînsul se odihneşte, nu s'a pus măcar o cruce, semnul credinţeĭ luĭ, a prietenilor şi admiratorilor ce a avut, a ţăreĭ spre cinstea căreia a trăit! Cu greŭ poţĭ găsi, în cimitirul *Eternitatea* din Iaşĭ, mormîntul luĭ Ioan Creangă, deşi spre ironie e pus la clasa I-a; o singură tabliţă nu-ţĭ arată, că acolo se odihneşte povestitorul cu al căruia nume ne fălim.

Pe mormînt îĭ creşte iarbă şi florĭ sălbatice. Privindu-le m'am dat cu gîndul, că poate soarta a hotărît, ca acel care şi-a petrecut copilăria în cîmpurile înflorite dinprejurul Humuleştilor, să se bucure şi după moarte de aceleaşĭ florĭ, crescute din voia pămîntuluĭ, nu dintru acea a oamenilor!

Găsesc ca o datorie a reaminti de acest mare povestitor al nostru, maĭ cu seamă acuma, cînd un comitet compus din cîţĭ-va admiratorĭ a-ĭ luĭ, s'aŭ hotărît a lupta pentru rîdicarea unuĭ bust. Cu drept cuvînt zic a lupta, căcĭ cu greŭ se strînge în ţara noastră cîte-va parale pentru statuia saŭ bustul unuĭ om, care n'a făcut altă-ceva de cît a scris, nelăsînd decĭ de pe urma luĭ nicĭ un folos material! S'aŭ înpărţit liste de subscripţie în toată ţara, deşi credem, Iaşul singur ar fi trebuit să împlinească suma trebuitoare. Mulţĭ din acest oraş şi din ţară aŭ primit cu multă bucurie să contribuie cu ceva; mulţĭ însă aŭ şi tăcut!

Reamintesc aceste toate, maĭ înainte chiar de a vorbi despre Ioan Creangă, căcĭ găsesc în cele de maĭ sus scrise o notă caracteristică pentru ţară, şi maĭ cu samă pentru oraşul în care aŭ trăit Mihaĭ Eminescu, Conta, Creangă!

*
* *

In satul Humuleştiĭ, din judeţul Neamţuluĭ, sat mare şi vesel, vechiŭ, răzăşesc, întemeiat în toată puterea cuvîntuluĭ maĭ nainte vreme, s'a născut Ioan Creangă în ziua de 1 Martie, anul 1837. Părinţiĭ luĭ, Romînĭ, aŭ fost după cum ne spune el însuşĭ într'o auto-biografie: *) «Ştefan a luĭ Petrea Ciubotariul din Humuleştĭ şi soţiea sa Smaranda, născută David Creangă din satul Pipirig, judeţul Neamţuluĭ.»

Tot în Humuleştĭ a luat Ioan Creangă cele dintăĭ învăţăturĭ, de la dascalul Vasile a Vasilcăĭ, «un holteĭ frumos, sdravăn şi voinic», începînd prin «cruce-ajută, după moda veche», într'o şcoală ce nu sămăna de loc cu dascalul, ci era maĭ mult *o chilie*, ridicată de sătenĭ, prin «osîrdia părinteluĭ Ioan Humulescu, care avea o mînă de învăţătură, un car de minte şi multă bunătate de inimă, Dumnezeŭ să-l ierte!» Şi dacă avea unsprezece anĭ Ionică a luĭ Ştefan a Petreĭ, aşa-ĭ zicea pe atuncĭ prin sat şi la şcoală luĭ Ioan Creangă, cînd a început a învăţa şi el!

Dar ca toate începuturile şi începutul luĭ Ionică la învăţătură a fost cam greŭ. Nu prea avea tragere de inimă, iar cum era cu frica în sîn de «Sfîntul Nicolaĭ» din cuiŭ, biciul cel posnaş al şcoaleĭ, într'o bună dimineaţă o şterge frumos acasă, de unde cu multă bătaie de cap din partea părinteluĭ Ioan şi a tătăluĭ sĕŭ, e înduplecat să meargă iar la învăţătură.

De cum s'a întors Ionică a luĭ Ştefan a Petreĭ la şcoală, se pune pe învăţat, începe a «se da la scris, a face cadelniţa la biserică, ba chiar a ţine isonul». Dascalul Vasile şi Părintele Ioan încep a-l îndrăgi şi ar fi mers lucrurile cu bine maĭ departe, dacă nu se întîmpla un lucru ce ni s'ar părea astă-zĭ

*) Publicată de d Grig. I. Alexandrescu, în frumoasa biografie ce d-sa a făcut la începutul volumuluĭ care cuprinde *Poveştile* luĭ I. Creangă.

cam posnaş. Vedeţĭ, că pe atuncĭ tinerii nu se prea trăgeaŭ la oaste, şi stăpînirea închipuia fel de lucrurĭ pentru a pune mîna pe catane nouă; aşa stăteaŭ lucrurile se vede pe vremea ceea, de chemă vornicul tocmaĭ în acel timp pe flăcăiĭ din Humuleştĭ la o clacă de dres drumul, pe care se zicea că avea să treacă Măria Sa Vodă. Vodă n'a trecut pe acolo nicĭ cu gîndul, dar cînd flăcăiĭ s'aŭ adunat, numaĭ ce aruncă vornicul şi cu oamenii luĭ un arcan, de prind chiar pe dascalul Vasile a Vasilcăĭ, ce se afla şi el printre clăcaşĭ. Şi aşa pe semne a rămas Ionică a luĭ Ştefan a Petreĭ fără dascal, şcoala fără băeţĭ şi Humuleştiĭ fără şcoală! Nu-ĭ vorbă, peste un an s'a deschis şcoala iarăşĭ, dar acum era un dascal ce prea rîdica băeţiĭ «de urechĭ la firtă de-asupra uşeĭ» şi prea-ĭ îndesa cu „Sfîntul Nicolaĭ," aşa că Ionică o cam răria, maĭ cu samă că mult nu avea de învăţat de la dascalul Iordache, că doar cetia troparele tot ca şi dînsul!

Despre tatăl sĕŭ, Ionică putea rămîne cu învăţătura unde-o lăsase; pentru dînsul care se temea «că de atîta învăţătură n'a avea cine să ne tragă ciubotele,» el era tocmaĭ cum trebuia să rămîie: «Nică-a luĭ Ştefan a Petreĭ»; dar vezĭ, mamă-sa îşĭ pusese nădejdea într'însul şi nu se lăsa cu una cu două, ba nu se lăsa chiar de loc, căcĭ după multă ciorovăială, îşĭ înduplecă barbatul să lese pe Ionică în sama bunicu-sĕŭ, David Creangă, din Pipirig, care-l luă pe cheltuiala luĭ de-l puse în şcoală la Broşteni, în judeţul Suceava, aşezîndu-l în gazdă la una Irinuca «care avea două capre pline de rîie». Şi vorba povestitoruluĭ: s'a prins cartea de dînsul orĭ nu, dar rîia ştiŭ că s'a prins. Nu-ĭ vorbă i-a mulţumit şi el Irinucăĭ, prăvălindu-ĭ într'o zi o stîncă din deal tocmaĭ peste casă, dărămînd'o, ba omorînd şi una din caprele cu pricina, iar el văzînd aşa minunăţie s'o cam maĭ dus pe icĭ încolo, şi trecînd prin multe păsurĭ ajunge la bunică-sa unde se lecueşte de rîie, apoĭ în spre Sîmbăta Paştelor vine acasă, unde mereŭ dădea să se întoarcă orĭ de cîte orĭ vedea, că tot lîngă «prichiciul vetreĭ cel humuit, de care se ţinuse copăcel cînd începuse a merge», îĭ era maĭ bine. Iar pentru a arăta că deşi fugise, nu umblase el degeaba printr'atîtea şcolĭ, în ziua de Paştĭ «îĭ trage la biserică un *„Ingerul a strigat"*, de rămîn toţĭ cu

gurile căscate la dînsul». Acest lucru face pe mama luĭ a se pune din noŭ pe capul bărbată-sĕŭ, şi a nu se da până nu-şĭ trimite iarăşĭ băetul în şcoala Domniască din Tîrgul Neamţuluĭ, ce se deschisese atuncĭ sub Ghica Vodă. În şcoala aceasta intră sub numele de Ştefănescu Ioan. Dar aşa-ĭ fusese dat de la Dumnezeŭ, sprinţară să-ĭ fie copilăria, căcĭ Ştefănescu Ioan mîncînd o sfîntă de bătaie de la Părintele Isaia Duhu, acel căruia maĭ tîrziŭ îĭ hărăzeşte aşa de frumoase paginĭ, o şterge şi de aicĭ, şi ca şi 'n cele-lalte rîndurĭ ajunge iar în Humuleştĭ, lîngă mumă-sa, care ca orĭ-ce mamă, îl ierta veşnic de poznele ce dînsul le făcea într'una; căcĭ după cum ne spune chiar dînsul maĭ tîrziŭ: «ce-ĭ pasă copiluluĭ, cînd mama şi tata se gîndesc la neajunsurile vieţeĭ, la ce poate să le aducă ziua de mînĭ», copilul îşĭ duce înainte jocurile, şi nicĭ Ioan Ştefănescu nu era prea bătrîn în acea vreme, pentru a se gîndi la alt-ceva de cît la asta.

Dar n'a rămas Ioan Ştefănescu în drum cu cartea; îşĭ înduplecă din noŭ părinţiĭ de-l trimit în spre toamnă la Catihetul din Fălticenĭ, după ce dă tată-sĕu 2 merţe de orz şi 2 de ovăs «cuĭ se cuvine» de l-aŭ primit. Aicĭ a găsit el pe Gîtlan, cel care «se certa şi prin somn cu urieşul Goliat» ; pe mustăciosul Davidică de la Fărcaşa, cel care «pînă tipărea o mămăligă, mîntuia de spus pe de rost, răpede şi fără greş, toată istoria Vechiuluĭ Testament de Filaret Scriban, înpărţită în perioade, şi pronumele conjunctive de dativ şi acuzativ din gramatica luĭ Măcărescu» ; pe Oşlobanul, cel «cu ciubotele dintr'o vacă şi cu talpele din alta,» care rîdica fără multă vorbă un car cu lemne în braţe, şi căruia băeţiĭ îĭ strigaŭ: «Dascale, Trascale, be-he-he! dracul să te ie!»; pe văru-sĕŭ, Ioan Mogorogea, dimpreună cu cari face o mulţime de năzbutiĭ ca să-şĭ treacă din timp, pînă ce într'o bună dimineaţă, prin postul cel Mare, nu tocmaĭ mult de la venire, sosi vestea că se desfiinţează Catihetul şi că pe ceĭ maĭ tinerĭ are să-ĭ treacă la Socola, în Iaşĭ, în toamna viitoare.

Cu mare greŭ s'a dus Ioan Ştefănescu, în toamna anuluĭ

1855 la Socola, căcĭ cum spune el: «cum nu se dă scos ursul din bîrlog, ţăranul de la munte strămutat la cîmp şi pruncul dezlipit de la sinul mameĭ sale», aşa nu se dădea el dus din Humuleştĭ! Cît de frumos îndreptăţeşte el greutatea cu care lăsa satul unde se născuse, şi de care cu dreptul prevedea că se desparte pentru tot-deauna: «Dragu-mĭ iera satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare şi limpede ca cristalul, în care se oglindeşte cu măhnire cetatea Neamţuluĭ, de atîtea veacurĭ! Dragi-mi ierau tata şi mama, fraţiĭ şi surorile şi băieţiĭ satuluĭ, tovarăşiĭ meĭ din copilărie, cu cariĭ în zilele geroase de iarnă, mă desfătam pe ghiaţă şi la săniuş; iar vara, în zilele frumoase de sărbătorĭ, cîntînd şi chiuind, cutrieram dumbrăvile şi luncile umbroase, prundul cu ştioalnele, ţarinile cu holdele, cîmpul cu florile şi mîndrele dealurĭ, de după carĭ-mĭ zimbeaŭ zorile, în zburdalnica vîrstă a tinereţeĭ!»[1])

La urma urmeĭ însă, pentru a «nu da cinstea pe ruşine şi pacea pe gîlceavă» se înduplecă de pleacă înspre Socola, dimpreună cu prietenul săŭ Zaharia a luĭ Gîtlan, cu jalea în suflet, hurducaţĭ tot drumul în căruţa luĭ Moş Luca . . . .

Atîta ne istoriseşte Ioan Creangă din viaţa luĭ. Manuscriptul Amintirilor se sfîrşeşte aicĭ. O fi scris el maĭ departe? Desigur că nu. Tot ce putem spune, e că aicĭ s'a sfîrşit copilăria luĭ. De acum înainte, pe Ionică a luĭ Ştefan a Petreĭ şi pe Ioan Ştefănescu îĭ vom cunoaşte sub numele de Ioan Creangă, nume cunoscut de toţĭ în Iaşĭ, oraşul mult iubit de dînsul, însă care nu i-a putut şterge nicĭ odată amintirea Humuleştilor, unde şi-a petrecut singura parte frumoasă din viaţă, a Humuleştilor «cu Ozana cea frumos curgătoare şi limpede ca cristalul, în care se oglindeşte cu mîhnire Cetatea Neamţuluĭ de atîteă veacurĭ»!......

In seminarul Socoleĭ, Creangă a stat de la 1855 toamna până la 1859 vara[2]). La Socola a fost băiat silitor, dar aştepta cu mare dor vacanţiele să se maĭ ducă cîte puţin pe acasă.

1) Amintirĭ, p. 117.

2) Datele de acĭ înainte, precum şi mersul vieţeĭ luĭ I. Creangă, în cea maĭ mare parte, le-am luat din biografia făcută de d. Grig. I. Alexandrescu, cel maĭ autorizat biograf al luĭ Ioan Creangă, de oare-ce i-a fost un bun amic.

După ce sfîrşi seminarul şi luă alestatul în 1859, se duse pentru un an în Humuleşti; apoi se întoarse iar în Iaşi unde se însură în acelaş an, luînd pe fata preotului Grigoriu de la biserica Patru-zeci de Sfinţi. Iată cum ne descrie dl. Grig. S. Alexandrescu, după însuşi arătările lui Ioan Creangă pe cind era în viaţă, chipul cum s'a făcut această însurătoare [1]).

«Intr'o bună dimineaţă întîlnindu-se cu părinteie Ivanciu, pe care-l cunoştea mai de multă vreme, acesta îi zise:

— Măi băete nu-i păcat de tinereţele tale, să umbli aşa teleleŭ? mai bine te-ai însura ş-ai intra în rîndul oamenilor. Creagă răspunde că nu are parale. Atunci părintele Ivanciu om cu dare de mînă scoate din pungă un pitac de zece parale şi-l pune cu galantonie in palma lui Creangă. Creangă se uită la pitac şi la popa Ivanciu, apoi stupi pitacul, îl puse în pungă şi zise:

— Noroc să dea Dumnezeŭ, părinte, de-acu mă însor.

-- Haĭ cu mine în peţit, zise părintele apucînd de mină pe Creangă bucuros că are să facă o faptă bună, şi fără multă vorbă şi pleacă amîndoi, după ce mai întăiŭ cinstesc în colţ la Greci cîte-o garafă, două de vin».

Ioan Creangă avea pe-atunci vre-o 22 de ani şi pe semne după întîmplarea asta s'a luat el de-a scris mai tîrziŭ, că: «pînă la 20 de ani se însoară cine-va singur; de la 20—25 îl însoară alţii; de la 25—30 îl însoară o babă, iară de la 30 de ani înainte numai dracu-i vine de hac» [2]).

Creangă trăi cu soţia lui, Ileana, chiar în ograda bisericei; Patru-zeci de Sfinţi, unde era diacon; dar nu prea duceaŭ casă bună, aceasta se vede din însuşi o însemnare a lui: («Patru ani la biserica Patru-zeci de Sfinţi, trăind într'o casă în care mă răzbea ploaiea şi mă orbea fumul şi femeia? De sărăcie nu m'am temut nici-o-dată, căci tot-deauna a fost cu mine,» [3]) cît şi din faptul că mai tîrziŭ o lasă, luînd cu el şi unicul copil ce-l avea, actualul Căpitan C. Creangă.

---

1) Biografia lui I. Creangă, p. 11. V. I. Scrierile lui I. Creangă.
2) Povestea lui Stan Păţitul, Pag. 142. I
3) Publicată de d. Grig. I. Alexandrescu în Biografia lui I. Creangă p. 12. I

De pe timpul acesta cred să fie fotografia[1]) ce o alăturăm, și care mai bine de cît toate ne arată pe Creangă în plină viață, nu departe de copilăria ce lăsase în urmă, cu surîsul pe buze, cu acea privire pătrunzătoare și deșteaptă, care nu-i vorbă și mai tîrziŭ cu toată boala ce-l doborîse, i se mai putea citea în ochi.

Inainte de a-și pune toată munca pentru învățătura copiilor, Ioan Creangă stă o bucată de vreme în tagma bisericească, pentru care îl pregătise Seminarul de la Socola. In 1859, după puțin timp de la însurătoarea lui, se făcu diacon și sluji 4 ani la biserica Patru-zeci de Sfinți, unde după cum am văzut stătea chiar cu locuința, și se ține de popie pînă în anul 1871,

In acești 12 ani de zile, în afară de biserica Patru-zeci de Sfinți, a mai fost la bisericile Sft. Pantelimon, Bărboi și Galata. El slujia cu luare aminte și dintre bătrînii carii l-aŭ auzit cîntînd, spun că era un bun cîntăreț. Cu toate aceste Creangă nu-și iubea de loc breasla. Două fapte din viața lui de diacon, ne va arăta mai bine sila ce avea el, nu de biserică, dar de orînduelile preoțești. Intr'o zi inspectînd protopopul biserica Goliei[2]), îl găsește pe Creangă în mijlocul curței, înbrăcat într-un halat, împușcînd în cioarele de pe crucea bisericei. Protopopul și uimit și spăriet de o atare faptă, îi face observații la care diaconul Creangă răspunde rîzînd: «că doar nu-i jidan să se teamă de pușcă[3])». Ceealaltă faptă e hotărîtoare întru a ne arăta dispretul lui Creangă pentru rantie și potcap. In 1871, în loc de potcap, Creangă purta o pălărie mare, ca a preoților din Bucovina, lucru ce făcu pe preoții din Iași a-l pîrî Mitropolitului. Consistorul in fața căruia Creangă nici nu s'a dus, îi luă darul pentru un oare care timp. Creangă găsește clipa toc-

1) Această fotografie a fost găsită de către dl. Gh. Teodorescu-Chirileanu, la dl. Dr. A. Mendel, și a fost reprodusă pentru întiia oară în numărul comemorativ, al revistei Șezătoarea din Decembre 1899, zece ani de la moartea marelui povestitor. Dl. Teodorescu Chirilianu oferindu-mi cu multă bună-voință clișeul, îl daŭ din noŭ publicului, pentru a fi mai mult cunoscut.

2) Unii cunoscuți a lui Creangă mi-a spus că aceasta s'a întîmplat la biserica Bărboi, unde în adevăr a și slujit dînsul, ca diacon.

3) Grig. I. Alexandrescu. Biografia lui I. Creangă p. 13.

mai bine venită, să scape de popie. Işi tunde părul, se îmbracă în haine de mirean şi rămîne de bună voie în afară de tagma preoţească. Asupra tunderei luĭ Ioan Creangă, dl. A. Gorovei a auzit următoarele de la preotul P. Milieş din Stroeştĭ, judeţul Suceava: Creangă se dusese la Roman, la un diacon în gazdă. Diaconiţa văzînd părul frumos a luĭ Creangă, îl pismuia arătînd părerĭ de răŭ că nu are şi ea o aşa frumoasă coadă. Creangă nicĭ una, nicĭ două, pune mîna pe o pereche de foarfecĭ şi-şĭ taie coada, dînd'o apoĭ diaconiţeĭ şi zicîndu-ĭ: «Dacă-ţĭ place aşa de mult, poftim-o»[1]. Preotul Milieş spune că aceste le-ar fi istorisit însuşĭ Creangă între nişte prietenĭ. Domnul Gorovei se cam îndoeşte de asta; dat fiind însă caracterul cel viŭ a luĭ Creangă, maĭ cu seamă pe acea vreme, lucru poate fi crezut.

Cum Creangă trăia din amintirile copilărieĭ luĭ, pentru a fi maĭ aproape de dînsa poate, el îşĭ puse toată puterea munceĭ în institutorat. Aşa cam pe la 1862, el intră în şcoala Normală Vasile Lupu, unde pe atuncĭ era director dl. Maiorescu, şi sfîrşind cursurile el fu numit institutor pentru clasa I-a la şcoala din Sărărie. In 1871 cînd i se ia darul, Ministrul Tel îl destitue. El obişnuia să spuie prietenilor săĭ: «Am fost destituit pe timpul răposatuluĭ mitropolit Calinic, de răposatul ministru Tel, fie-le ţărna uşoară».[2] Fiind destituit se dă în comerţ, ia un debit de tutun, dar în urmă intră ca profesor la Licelul Noŭ. Maĭ tîrziŭ e pus iarăşĭ de către dl. Maiorescu institutor la clasa II-a, de astă dată la şcoala din Păcurarĭ, unde a stat pînă ce a murit.

Puţinĭ institutorĭ carĭ să fi adus atîtea foloase ca Ioan Creangă, şi mulţĭ copiĭ aŭ eşit de la dînsul fiind bine pregătiţĭ pentru greul drum a-l învăţătureĭ. Mulţĭ îşĭ aduc aminte de *„domnul“* Creangă şi-şĭ aduc cu plăcere aminte! El avea modul luĭ de-a învăţa copiiĭ, luîndu-ĭ cu binişorul, vorbindu-le domol şi pe înţăles, într'o romînească cum numaĭ el ştia, odihnindu-le mintea cu poveştĭ minunate şi de multe orĭ cu jocurĭ,

1) Revista Şezătoarea No. 12. A. V, p. 195.
2) Grig. I. Alexandrescu. Biografia luĭ I. C. p. 15. I.

la care lua și el parte, afară la cîmp în aerul curat al Copoului sau al Tatarașilor, unde se ducea cu dînșii doi cîte doi, și curat îmbrăcați, căci la aceasta ținea mult «domnul» Creangă.

Iată cum ne istorisește un fost elev al său plimbările acestea:

«Cît de mîndri eram noi cînd vedeam lumea uitîndu-se pe stradă după noi.

— De acum vě puteți juca pe aici, ne zise Creangă, arătînd cîmpul Copoului cu bățul lui cel gros.

Și îndată începu jocul mingei.

Creangă privește cît-va timp. Se apropie apoi de băeți, ia de la unul bățul de bătae și dînd mingei o sdravană lovitură, aceasta sboară departe... dar cade în mînele unuia din băeți.

— *Îi un cuc*, îi un cuc... strigară o mulțime de voci copilărești.

— Apoi de acum ne-aŭ scos *din bătae*, zise serios d-nul Creangă, dîndu-se la o parte.

Era deja obosit. Se așeză pe iarbă, își scoase pălăria lui cea mare și își ștergea sudoarea cu basmaua lui cea roșie».

Iar pentru a arăta cum învață el pe copii, reproducem cîteva rînduri scrie de un alt elev al lui, M. Lupescu, publicate în almanachul Invățătorilor, pe 1902:

«Mi-aduc aminte—era prin 1883, cînd școalele normale n'aveaŭ școli de aplicație—că odată copiii aveaŭ lecție nouă de cetit «Plugușorul».

Numai ce-l văd pe Creangă că zice copiilor:

— Măi băeți, iacă eŭ am să fiŭ urător—adecă să le arăte cum să cetește—și voi să strigați frumos: hăi... —hăi...

Și începu să ure c'un glas de flăcăŭ, mîndru și frumos, de ți se părea că ești în sara spre Sf. Vasile, la fereastră. Și cînd a zis: «Mînați flăcăi»! un glas, o mîitură și o bucurie nespusă eraŭ pe fețele «flăcăilor» săi.

N'am să uit nici odată lecția aceasta!»[2]).

---

1) Lumea Ilustrată, an. I Reprodusă de Șezătoarea p. 207. A. V. No. 12.
2) Almanachul învățătorilor. 1902 p. 85.

Şi de aceia cînd vre unul din foştiĭ luĭ elevĭ îţĭ vorbeşte de dînsul, cu lacrimele în ochĭ îţĭ vorbeşte.

Ca institutor, Creangă scrie dinpreună cu alţiĭ maĭ multe lucrărĭ didactice [1]), pe care mulţĭ, dintre ceĭ de astă-zĭ aŭ învéţat.

Ioan Creangă a fost în tot-deauna lîngă ceĭ din popor, lîngă ceĭ maĭ apăsaţĭ de soartă; aşa între cele cîte-va miĭ de oamenĭ, carĭ în ziua de Duminică 3 Aprilie 1866, plecase în frunte cu Mitropolitul, mergînd la Palat spre a-şĭ arăta dorinţele Locotenenţeĭ Domneştĭ, se afla şi dînsul. Cînd soldaţiĭ ce aşteptaŭ pentru a-ĭ opri începu a lovi şi a trage focurĭ în norod, mitropolitul, el însuşĭ rănit, căzu jos; atuncĭ Ioan Creangă, dimpreună cu un preot îl luă din mijlocul soldaţilor şi-l duse în S-ta Vinerĭ, de-l ascunse în pivniţa crîşmeĭ luĭ Stibi.

Ioan Creangă a făcut şi politică; iată ce ne spune singur într'o însămnare a sa :[2]) „De la 1866 pănă la 1872, am făcut şi ceva politicale. In întrunirile de la primărie cine era maĭ guraliv de cît mine, Buta, Damaschin şi Corduneanu? Alegeam şi culegeam la deputaţĭ şi la membri comunalĭ, tot ce era maĭ bun în fracţiune».

El a făcut parte *din Fracţiunea liberă şi independentă* şi a fost unul din duşmaniĭ ceĭ maĭ înfocaţĭ a-ĭ societăţeĭ Junimea. In sinul aceste̮ĭ societăţĭ se afla după cum se ştie dl. Iacob Negruzzi, care într'una din satirele sale «Electoralele», botezase pe Creangă, care pe atuncĭ era diacon, cu numele de *Popa Smîntînă*, atribuindu-i-se următoarea frază ca rostită de dînsul într'un discurs: «In ţara asta n'ar fi răŭ dacă ar fi bine». Se spune că şi o altă chestiune personală l'ar fi îndepărtat de această societate[3]), al căruĭ strălucit membru devine maĭ tîrziŭ.

După anul 1874 vine acea perioadă din viaţa luĭ Creangă, în care dînsul începe a scrie şi a ne da acele minunate poves-

---

1) Metoda nouă de scriere şi cetire pentru cl. I primară.
Invăţătorul copiilor.
Povăţuitorul la cetire prin scriere, după sistema fonetică.
Geografia judeţuluĭ Iaşĭ.
Harta judeţuluĭ Iaşĭ.
Regulile l. romîne, de T. Maiorescu. (M. Lupescu Alman. Invaţ. pe 1902);
2) Grig. I. Alexandrescu. Biog. p. 14.
3) Art. Goroveĭ. Şezătoarea p. 193. A. V. No. 12.

tiri, podoaba literaturei noastre. Duşman la început Junimei, Creangă din dragoste pentru literatură cît şi din neţărmuritai iubire ce avea pentru Eminescu, care era mai de de mult membru al acestei societăţi, intră şi dînsul în sînul Junimei [1]).

De cum ceti povestea «*Soacra cu trei Nurori*», toţi aŭ înţăles că aŭ de a face cu un mare talent, aşa că organul societăţei Junimea, Convorbiri literare, publică timp de 10 ani 1876—1886, scrierile lui Creangă.

Imprejurările aceste, apropierea şi prietenia cu oamenii cei mai de samă, inteligenţele cele mai strălucite ale Iaşului, nu-l schimbă întru nimic pe Creangă. El rămîne tot omul cuviincios, blînd, bine-voitor pentru cei mici, căutînd în tot-deauna a-i îndatora, cum făcuse bună-oară cu purtătorul de păpuşi Ioan Hăngan, căruia i se luase acest drept şi pentru care Creangă aleargă până ce i-l capătă din noŭ.

Ori-care ar fi fost cunoscuţii lui stătea de vorbă cu dînşii, le asculta păsurile şi-i povăţuia.

Decorat în 1878 cu Bene Merenti clasa II, iar în 1883 cu Coroana Romîniei, în gradul de cavaler, el nu purtă nici odată aceste decoraţii, atît de bine meritate.

Creangă a fost membru onorar şi al societăţei Academice Literare Romînica Jună din Viena, iar pe timpul cînd Vasile Conta era ministru, a făcut parte din consiliul general de instrucţie.

Cam de pe timpul intrărei lui în Junimea, trebue să fie şi această a doua fotografie ce reproducem, fotografie ce nu ştim de a mai fost dată de vre-o revistă [2]).

Partea cea mai duioasă din viaţa lui Creangă e prieteria lui cu Mihail Eminescu. Creangă îi face cunoştinţa pe la 1874, cînd poetul era revizor şcolar; de la început se leagă între aceşti doi mari oameni o strînsă amiciţie, ce nu-i părăseşte de cît atunci cînd moartea răpeşte pe Mihail Eminescu. Mult s'aŭ iubit aceşti doi oameni şi nici nu putea fi alt-fel, cînd de la cea dintăi ve-

1) D-l Alexandrescu spune că Creangă a fost introdus in Junimea de către d-l Castan; dl. A. Gorovei, scrie însă cum că Creangă îi spusese că Eminescu cu Bodnărescu îl dusese în societatea Junimea.

2) Fotografia e făcută în atelierul d-lui Heck din Iaşi, care avînd buna-voinţă să caute, a găsit că e făcută pe timpul războiului din 1877.

dere s'aŭ pătruns unul pe altul, s'aŭ înțăles. Oamenĭ simpli în apucăturĭ, iubitorĭ de liniște, admiratorĭ a-ĭ romînismuluĭ prietinĭ a-ĭ celor asupriți, eĭ se asemănaŭ în toate privințele. Ioan Creangă a păstrat pînă la sfîrșitul viețeĭ luĭ, un adevărat

cult pentru Eminescu. Ioan Creangă a fost printre puținiĭ oamenĭ, care încă trăind nefericitul Eminescu, îl considera drept un mare poet, drept cel maĭ mare al romînilor. Iată o însemnare găsită de dl. Teodorescu Chirileanu pe una din cărțile luĭ Creangă, ce o păstra ca amintire de la Eminescu: «Din cărțile subscrisuluĭ Ioan Creangă 1878. Dăruită mie de dl. Mihail Eminescu eminentul scriitor *și cel maĭ mare poet al Romînilor*. 1878»1).

In *bojdeuca* din Țicăŭ, în căsuța cea mică «povîrnită în spre cădere», cu odăița eĭ cea *hrentuită*, aŭ stat de multe orĭ împreună aceștĭ doĭ marĭ scriitorĭ aĭ noștri. Acolo Ioan Creangă

1). Șezăt. A. V. No. 12 p. 213.

a scris minunatele-ĭ *Poveştĭ*, nepreţuitele *Amintirĭ*, iar M. Eminescu *Doina* [1]), acea bucată măiastră, unică în felul eĭ. Acolo aŭ visat împreună de vremurĭ maĭ bune pentru ţara ce-ĭ lăsa în atît de rele!

De mare jale se umplu sufletul luĭ Creangă cînd Eminescu fu lovit de nebunie. De acu în colo în loc de a se maĭ întîlni cu dînsul în bojdeuca luĭ, se ducea de-l vedea la Mănăstirea Neamţuluĭ, la spitalul de alienaţĭ, unde poetul era închis. In privinţa aceasta găsim o însemnare rămasă pe una din cărţile luĭ: [2]) «In 2 Fevruarie, dimineaţa, pe la vre-o 6½ ceasurĭ, am văzut un curcubeŭ frumos în spre răsărit, privindu-l din coridorul arhondariculuĭ de la Mănăstirea Neamţuluĭ, cînd am fost cu V. G. Morţun să vedem pe M. Eminescu!.... 1887».

Bolnav el însuşĭ de epilepsie, ce-l apucase cam de prin 1877, suferea greutăţile vieţei şi a boaleĭ cu răbdare, până ce într'o zi, 31 Decembre 1889, şase lunĭ de la moartea luĭ Eminescu, ne părăseşte şi el. Creangă îşĭ lăsa *bojdeuca*, pentru a se aşaza *«în ceĭ treĭ coţĭ de pămînt,* în care se închee toată scofala pe lumea asta»! Moartea luĭ Creangă făcu puţin sgomot, căcĭ el fugise în tot-deauna de acele lucrurĭ ce i-ar fi putut asigura seria discursurilor, ridicarea monumentelor! A murit după cum şi trăise, ca orĭ şi care ţăran din Humuleştiĭ luĭ, la care de sigur s'a gîndit în tot-deauna!

II

Ioan Creangă nu a scris mult. De la el ne-a rămas un volum de *Poveştĭ* şi altul de *Amintirĭ*. Nu a scris mult, nu pentru că timpul i-ar fi lipsit, saŭ pentru că necazurile nu i-ar fi dat ragaz să scrie. Creangă a trecut în tot-deauna păsurile vieţeĭ, cu surîsul pe buze, ascunzîndu-le veşnic sub cîte vre-o glumă.

Creangă nu a produs maĭ mult, pentru că dînsul a făcut parte din rîndul acelora carĭ nu scriŭ siliţĭ, ci numaĭ atuncĭ cînd sufletu lor îĭ îndeamnă; cînd ce aŭ de spus e trăit şi e

1) Ar. Goroveĭ. Şezăt. A.V. No. 12. p. 194.
2) Theodorescu Chirileanu. Şezăt. acelaş număr. p. 213.

trăit cu nespusă mulțumire, cum e la Creangă copilăria descrisă în *Amintirĭ*, saŭ cînd e auzit și auzit cu plăcere și picepere cum sunt *Poveștile*.

Pe Creangă l-aŭ mișcat în tot-deauna acele povestirĭ născute din sînul maseĭ populare, din care el se trăgea de-adreptul și maĭ mult ca orĭ-cine a fost în putință a le înțelege, ba maĭ mult încă, a le da iarășĭ înfrumusețate printr'o haină atît de măestrită cum e acea a limbeĭ în care dînsul le-a îmbrăcat. Să povestească iĭ plăcea luĭ Creagă, ca orĭ căruĭ trăitor la țară. Asta il face a ne descrie *Copilăria,* o minunată poveste și dînsa, căcĭ ea e timpul în care legănațĭ pe aripile neștiințeĭ ne-am crezut de atîtea orĭ cînd Fețĭ-Frumoșĭ, cînd balaurĭ, cînd împarațĭ încalecînd vre-un băț, cum spune Creangă, pe care-l luam drept cine știe ce cal năzdrăvan.

Creangă a iubit mult trecutul și numaĭ arare orĭ cînd scrie îșĭ aduce aminte că trăește cu mult după cele ce ne spune. Iar cînd îșĭ amintește, aceasta pentru o clipă, două numaĭ, căcĭ îndată apa povestireĭ il smulge iarășĭ pentru a-l duce cu dînsa, domol, liniștit.

Iubim trecutul, nu după cum se zice, pentru-că el cuprinde suferințĭ ce nu maĭ aŭ ființă saŭ pentru că departarea ni-l arată maĭ plăcut vederilor minţeĭ, ci pentru-că de dînsul se ține *Copilăria,* această vreme de aur, singura parte din viață la care gîndim cu drag ca și Creangă, singura ce ne atrage mereŭ cu dorul în urmă. «Haĭ maĭ bine despre copilărie să povestim, căcĭ iea singură este veselă și nevinovată. Și drept vorbind acesta-ĭ adevărul,» ne spune Creagă; iar maĭ încolo după ce arată jocurile cele atît de fermecătoare ale copilărieĭ, adaogă: «Așa eram ieŭ la vrista cea fericită, și așa cred că aŭ fost toțĭ copiiĭ, de cînd i lumea asta și pămîntul; măcar să zică cine ce-a zice.»

Lingă Poveștĭ, Creangă a alipit *Amintirile din copilărie* și s'a oprit aicĭ. Prezentul nu-l interesază, lasă altora sarcina de a arăta cum a trăit dînsul, *țaran* din Humuleștĭ. în mijlocul boerilor de la tîrg.

Ioan Creangă ne-a lăsat scrierile luĭ, fără a se gîndi la

viaţa lor, fără a'şĭ da samă că in ele, noĭ il vom păstra ca pe cel maĭ mare scriitor popular al nostru. Dorul de a povesti il duce în sînul societăţeĭ Junimea şi tot el il face a scrie. Necăutînd a se impune nicĭ odată, în scrierile luĭ nu vom găsi nicĭ un rînd care să ne arăte voinţa luĭ de a străluci, de a eşi în vederea tuturor; şi tocmaĭ acest lucru e cea maĭ mare calitate a luĭ, ce numaĭ la dînsul o putem găsi.

Proza luĭ e simplă, curgătoare, puternică de multe orĭ numaĭ prin faptul că expresiunile sunt tocmaĭ acele care corespund maĭ bine celor ce dînsul vrea să spună. Creangă a fost cel maĭ mare cunoscător al limbeĭ noastre.

Intre Amintirĭ şi Poveştĭ, de netăgăduit e o deosebire. Cele dintăĭ sunt scrise cu maĭ mult foc, cuprind maĭ multă originalitate. Pricina e că sunt trăite.

Amintirile sunt o inlănţuire de întimplărĭ petrecute în ceĭ dintăĭ anĭ aĭ vieţeĭ luĭ Creangă. Intîmplărĭ simple, de neobservat ca interes în ele însăşĭ, întîmplărĭ care descrise de către un scriitor de a doua mînă, nu ne-ar atrage, nicĭ face a le urma cu un interes atît de mare, cum le urmărim pentru chipul în care Creangă ni le-a redat. Şcoala în care Creangă a învăţat, fugile luĭ cînd dintr'un loc, cînd din altul, sburdălniciele luĭ ca: luarea pe ascuns a unor cireşe, prinderea pupăzeĭ, joacele luĭ cu mîţele sunt lucrurĭ care nu ne-ar impresiona dacă Creangă nu le-ar fi redat cu un farmec de nespus.

Intorsătura istorisireĭ, sfîrşitul eĭ tot-deauna neprevăzut de către cetitor, glumele spuse cu atîta seriositate şi încredere, puse atît de bine la locul lor, cuvintele şi expresiunile pitoreştĭ ale poporuluĭ, în mijlocul căruia parcă ne aflăm cînd citim pe Creangă, ne umple sufletul de o mulţumire nemărginită.

Scriitor senzaţional, cum ne spune cu netăgăduită dreptate dl. Iorga, în admirabilul d-sale studiu asupra luĭ Creangă, [1]) «scriitorul vede admirabil» [2]) şi tot ce-a văzut i-a rămas adînc săpat în minte, fără nicĭ o schimbare.

---

1) N. Iorga. Schiţe din Literatura Romînă. V. II. Ioan Creangă.
2) „ „ Schiţe din Liter. Rom. p. 65. V. II.

Creangă n'are de cît să lese curs liber amintireĭ, pentru ca ea să-ĭ readucă vremile petrecute cu aceleaşĭ fapte, în aceleaşĭ culorĭ, cum odinioară iĭ trecuse pe dinainte. Crîmpeele de vorbe, Creangă par'că le aude cînd le aşterne pe hîrtie. Chipurile părinţilor, făpturile tovarăşilor luĭ de altă dată le redă în cîte-va liniĭ, fără a adăogi nimic de la dînsul, fără de a se încurca în descrierĭ ce n'ar ajuta nimic la portretul fiinţeĭ ce el vrea să ne arăte.

Pentru aceasta, dascalul Vasile a Vasîlcăĭ e numaĭ «un holteĭ frumos, sdravăn şi voinic», saŭ Nică-a luĭ Costache, duşmanul luĭ de şcoală, e «cel răguşit, balciz şi răutăcios».

Cînd crede el că portretul fiinţeĭ ce vrea să ne-o arăte e maĭ puţin însemnat de cît însuşirele eĭ, bune saŭ rele, atuncĭ din însuşirile descrise face să reiasă tipul.

«Cincĭ şase rîndurĭ daŭ tipul aşa de humoristic al călugăruluĭ «din Sfînta Agură» care-şĭ «cănea părul şi barba cu cireşe negre şi Vinerea seacă cocea oul la luminare, ca să maĭ uşureze din cele păcate».[1])

Cite-odată însă, Creangă stărue maĭ mult asupra unora tipurĭ, şi atuncĭ nu pentru-că pe cele-lalte nu le cunoştea tot atît de bine, dar pentru-că cele asupra cărora el se opreşte prezintă un maĭ mare interes în ochiĭ luĭ, şi afară de aceasta maĭ întăreşte şi istorisirea. Iată cum se arată pe dînsul, în cite-va rîndurĭ unicĭ poate în literatura noastră prin frumuseţea şi originalitatea lor; în aceste cite-va liniĭ Creangă ne spune ceia ce un altul nu ar fi isbutit în paginĭ întregĭ: «In sfîrşit ce maĭ vorbă pentru nimica toată? Ia am fost şi eŭ, în lumea asta, un boţ cu ochĭ, o bucată de humă însufleţită, din Humuleştĭ, caae nicĭ frumos până la două-zecĭ de anĭ, nicĭ cuminte până la treĭ-zecĭ şi nicĭ bogat până la patru-zecĭ nu m'am făcut. Dar şi sărac aşa ca în anul acesta, ca în anul trecut şi ca de cînd sînt, nicĭ odată n-am fost!» Aicĭ se vede maĭ bine chipul cum înţelegea Creangă a scrie. Cînd vesel cînd duios, o duioşie tot-deauna îngrădită într'un surîs. «Dar şi sărac ca în anul a-

1) N. Iorga, Schiţe din Literatura Romînă p. 69, v. II.

cesta, ca în anul trecut și ca de cînd sînt nicĭ-odată n'am fost», în rîndurile aceste e toată viața luĭ de la copilărie încoace, petrecută în lipsă și necazurĭ, lipsă de care dînsul deși ne vorbește, ne sustrage tristețeĭ prin forma în care o mărturisește.

Felul luĭ vesel se oglindește cum nu se poate maĭ bine în cele ce a scris. Arare orĭ se lasă pradă gîndululĭ trist, și cînd e apucat de dînsul, revine repede pentru a ne scoate iarășĭ la lumină. La *ce este* și maĭ cu samă la *ce va fi*, Creangă nu prea se dă cu gîndul în scrierile luĭ: «Dar vremea trecea cu amăgele și ieŭ cresteam pe nesimțite; și tot alte gîndurĭ îmĭ zburaŭ prin cap și alte plăcerĭ mi se deșteptaŭ în suflet; și in loc de înțelepciune, mă făceam tot maĭ neastîmpărat și dorul mieŭ era acum nemărginit; căcĭ sprințar și înșălător este gîndul omuluĭ, pe ale căruia aripĭ te poartă dorul necontenit și nu te lasă în pace, pînă ce întri în mormînt!» Indată însă vede că merge pe o cale ce nu-ĭ deprins să pășească, și iarășĭ ne îndemnă a-l urma, la copilăria luĭ voioasă: «Insă vaĭ de omul care se ia pe gîndurĭ! Uite, cum te trage pe furiș apa la adînc; «și din veselia cea maĭ mare, cazi de odată în uricioasă în«tristare! Haĭ maĭ bine despre copilărie să povestim căcĭ iea «singură este veselă și nevinovată. Și drept vorbind, acesta-ĭ «adevărul». [1])

«Haĭ maĭ bine».... Cît de ușor se întrevede și aicĭ caracterul luĭ de povestitor. Creangă cînd scria parcă stătea de vorbă cu ființĭ ce dacă aevea nu eraŭ, luĭ i se părea că le întrezărește cum îl ascultă și merg cu dînsul în pasul povestireĭ!

De aceea, nu trebue să ne mire că aducîndu-șĭ Creangă aminte de *copilărie*, e cuprins maĭ mult de bucurie de cît de părerea de răŭ, căcĭ după atîția anĭ Creangă încă o retrăia, îndosit în colțul luĭ, depărtat de sgomotele și priveliștele străine verilor luĭ. El are dreptate cînd ne spune: «Și cîte nu ne venea în cap, și cîte nu făceam cu vîrf și îndesate, mi-aduc aminte, de par'că acum mi se întîmplă,» [2]) și în altă parte; «Nu știŭ alțiĭ

1) Amintirĭ, p. 36.
2) „ p. 40.

cum sunt, dar ieŭ, cînd mă gîndesc la locul naşterei mele, la casa părintească din Humuleştĭ, la stîlpul Hornuluĭ unde lega mama o sfoară cu motoceĭ la capăt, de crapaŭ miţele jucîndu-se cu eĭ, la prichiciul vetreĭ cel humuit de care mă ţineam cînd începusem a umbla copăcel, la cuptorul pe care mă ascundeam cînd ne jucam noĭ băeţiĭ de-a mijoarca, şi la alte jocurĭ şi jucăriĭ pline de hazul şi farmecul copilăresc, par'că-mĭ saltă şi acuma inima de bucurie» [1].

Cu cît drag ne vorbeşte Creangă despre părinţiĭ luĭ! Cînd ne descrie cu atâta farmec *minunăţiile* ce făcea mumă-sa, dojenile blînde, desmierdările tatăluĭ săŭ cînd se întorcea noaptea «îngheţat şi plin de promoroacă» de la pădurea din Dumesnicu, ni se umple parcă sufletu de o adîncă duioşie, tocmaĭ pentru prea marea seninătate cu care Creangă ştie a vorbi de vremile atît de fericite prin care şi noĭ am trecut, şi pentru care poate nu avem sufletul făcut a simţi la fel cu dînsul: «Aşa era mama în vremea copilărieĭ mele, plină de minunăţiĭ, pe cît îmĭ aduc aminte; şi-mĭ aduc bine aminte: căcĭ braţele eĭ m'aŭ leganat, cînd îĭ sugeam ţîţa cea dulce şi mă alintam la sinu-ĭ, gîngurind şi uĭtîndu-mă în ochiĭ eĭ cu drag. Şi sînge din sîngele eĭ şi carne din carnea eĭ am împrumutat; şi a vorbi de la dînsa am învăţat. Iar înţălepciunea de la Dumnezeŭ, cînd vine vremea de a pricepe omul ce-ĭ bine şi ce-ĭ răŭ [2])

Multe neastîmpurĭ ne istoriseşte Creangă, ce se leg unul de altul, fără nicĭ o pregătire, aşa la voia întîmplăreĭ, după cum şi viaţa e croită. Fie-care din istoriile luĭ ce întrupează amintirile, poate fi luată în parte avînd un început ce se desinează bine, un miez şi un sfîrşit tot-deauna atît de glumeţ pentru a'ţĭ putea smulge un rîs pornit din inimă şi a te înarma cu o nouă mulţumire pentru istorisirea celor ce urmează. Aşa spre pildă, cînd Creangă vrea să ne istorisiască, mersul prin sat cu pluguşorul în noaptea dinspre sfîntul Vasile, după ce sfîrşeşte istorisirea anterioară printr'o zicătoare populară ha-

---

1) Amintirĭ p. 33.
2) „ p. 35.

zlie, începe, pentru a intra în miezul istorisireĭ ce vine la rînd, prin a ne spune că: «La Crăciun, cînd tăia tata porcul, şi-l pîrlea şi-l opărea, şi-l învălea iute cu paie, de-l înăduşea» el făcea «un chef de miĭ de leĭ,» că doar el avea să mînînce coada porculuĭ friptă şi avea să iee beşica pentru a o umplea cu grăunţe s'o zurue după ce s'a usca, şi spunîndu-ţĭ toate aceste pentru a face începutul aşa pe nesimţite, de odată esclamă: «Şi să nu-mĭ uĭt cuvîntul»; (de care în treacăt fie zis niciĭ nu era vorba) «Odată la un Sfîntu Vasile».... şi-ţĭ duce aşa istorisirea a căreia miez e mersul cu uratul în care îs daţĭ afară de pe la toţĭ şi alungaţĭ, şi sfîrşeşte spunînd cît se poate de serios că: «după ce ne arvonim noĭ şi pe la anul, cu jurămînt ca să umblăm tot împreună, ne-am despărţit unul de altul, răbegiţĭ de frig şi hămesiţĭ de foame, şi haĭ fie-care pe la casa cuĭ ne ne are, că maĭ bine-ĭ pare.» [1])

De la această istorisire Creangă trece la alta: «la smîntînitul oalelor» pe care o sfîrşeste iarăşĭ prin cîte-va rîndurĭ tot atît de hazliĭ: răspunsul luĭ la vorbele mumă-seĭ ce-ĭ dădea a înţelege că prubulueşte ea pe cel ce-ĭ mînca smîntîna: «Eĭ apoĭ unde-o plesneşte mama şi unde crapă.» [2]) Apoĭ trece la întîmplarea cu Moş Ciorpec, ciubotariul, care-l «lua frumuşel de bărbie cu mîna stîngă, iar cu mîna dreaptă muia feleştiocul în strachina cu dohot, şi'ĭ trăgea un puĭ de răbuială ca aceea». [3]) Şi tot aşa, din una în alta, lunecînd ca pe apă, fără niciĭ o piedică ce te-ar scoate farmeculuĭ celor ce istoriseşte, te duce Creangă în lungul copilărieĭ luĭ şi-ţĭ pare nemărginit de bine că-ĭ poţĭ ţine tovărăşie fără să oboseştĭ, cu mare bucurie că aĭ putut pentru o clipă să te poarte viaţa înainte, fără să o simţĭ trecînd.

In faţa natureĭ Creangă rămîne plin de respect şi orĭ de cîte orĭ ne vorbeşte despre dînsa, puţin ne vorbeşte, temîndu-se par'că a nu-ĭ ştirbi din măreţie. Cînd în amintirea III-a ne a-

1) Amintirĭ p. 44.
2) „ p. 45.
3) „ p. 46.

rată Humuleştiĭ şi ne descrie împrejurimile luĭ, cele atît de fermecătoare, nu se pune a ne vorbi mult despre măreţia locurilor şi ne descrie maĭ mult calităţile oamenilor ce le locuesc. Ne spune ast-fel despre: «Ceahlăeştiĭ, Topoliţa şi Ocea, care alungă cioara cu perja în gură tocmaĭ dincolo de hotar», despre mănăstirea Varateculuĭ «unde şi-a petrecut viaţa Brîncoveanca cea bogată şi milostivă»; saŭ despre Filioara «hăţaşul căprioarelor cu sprincene, scăpate din mînăstire». [1]) Numaĭ cînd ne vorbeşte despre Cetatea Neamţuluĭ, care se află pe un deal plin de *tihărăĭ*, adaugă nota luĭ personală; cea «*îngrădită cu pustiŭ, acoperită cu fulger*». [2]) Ce'ĭ dreptul nimenĭ nu a spus despre cetatea Neamţuluĭ în maĭ puţin, maĭ mult de cît Ioan Creangă. După ce spune aceasta, Creangă trece repede la mersul natural al istorisireĭ lipsită de figurĭ de stil, căcĭ zice el: «Asta nu mă priveşte pe mine, băiet din Humuleştĭ. Ieŭ am altă treabă de făcut: vreŭ să-mĭ daŭ samă despre satul nostru, despre copilăria petrecută în iel şi atîta-ĭ tot.» [3])

Bine voitor pentru toţĭ, cum a fost şi'n viaţă, Creangă e bine voitor şi cu fiinţele din scrierile luĭ. Ironia luĭ e îndreptată maĭ mult asupra înprejurărilor care silesc pe oamenĭ a fi cum sunt.

Prostieĭ luĭ Trăsnea, atît de admirabil descrisă, Creangă îĭ opune oare-cum felul încurcat şi greŭ al cărţeĭ pe care împrejurările îl silesc să înveţe, iar pe toţĭ ceilalţĭ tovarăşĭ, ce şĭ frîngeaŭ limba dondănind ca nebuniĭ pe dinafară cele de prin cărţĭ, ţi-ĭ face oare-cum simpaticĭ adăogînd cum în mijlocul acestor silinţĭ peste puterile lor «oftaŭ din greŭ, ştiind cîte nevoĭ îĭ aşteaptă acasă.»

Amănunţimile prin care de multe orĭ, Creangă, trece în istorisirea unuĭ fapt, daŭ frumuseţa scrierilor luĭ. Afară de aceasta e şi tocmaĭ caracteristica povestitoruluĭ care caută mereŭ a te încredinţa de spusele luĭ, chiar de acele care depăşesc lumea

1) Amintirĭ p. 72.
2) „ p. 73.
3) „ p. 73.

aevea, prin cît maĭ multe probe. In Creangă aceste amănunţimĭ alternează de multe orĭ cu părţile schiţate în cîte-va cuvinte numaĭ. Iar cînd e vorba la adică, Amintirele nu sunt după cum am spus, de cît nişte amănunţimĭ, care dacă ar perde din stăruinţă în unile din părţile lor, ar perde tot farmecul ce'l aŭ.

In *Poveştĭ* întîlnim aceiaşĭ limbă neaoş romînească, aceleaşĭ calităţĭ stilistice nepreţuite, ca şi'n Amintirĭ; bine înţeles nu le putem compara cu ele în ceea ce priveşte originalitatea. Poveştile trebuesc să rămîe aşa cum tradiţia populară ni le dă, şi numaĭ forma în care le înbracă aparţine aceluĭ ce le scrie.

In poveştĭ însă, cum e de-o pildă *Soacra cu treĭ Nurorĭ*, în care tipurile sunt luate din lumea aevea, iar acţiunea ţine maĭ mult de vremurile noastre de cît de legendă, Creangă alipeşte tipul întîlnit cîndva în viaţă, de acţiune şi duce povestea maĭ la îndămînă, bine înţeles fără a-ĭ depăşi limitele în care dînsa il ţine închis. Tipurile în acest caz sunt pipăite, schiţate în scurt, după natură. Aşa întăia *noră* era «nu prea tînără naltă şi uscăţivă, însă robace şi supusă»; [1]) a doua ca şi cea dintăiŭ, «cu deosebire numaĭ că aceasta era maĭ în vrîstă şi ceva încrucişată, dar foc de harnică;» [2]) a treia era «o noră pe cuptioriŭ [3]). Băeţiĭ babeĭ eraŭ «nalţĭ ca nişte brazĭ, şi tarĭ de vîrtute, dar slabĭ de minte,» [4]) iar baba «rodea în nurorĭ, cum roade cariul în lemn». Acţiunea ce le leagă e puternică, prea puternică în unele părţĭ, cum e partea în care se descrie schingiuirea babeĭ de către nurorĭ, descriere ce ne depărtează prin ea însăşĭ de firul hazliŭ de până acum al povestireĭ. Creangă însă şi aci, ca şi'n Amintirĭ, ne împacă iară-şĭ printr'o glumă pusă la locul eĭ. Aşa după ce ne arată cum nurorile trîntiră pe babă cu capul de pereţĭ; o frămîntară cu picioarile şi'ĭ maĭ străpunseră şi limba cu un ac, presărîndu-i-o apoĭ cu sare şi piper, ne adaogă apoĭ că «o aşezară într-un aşternut curat, ca să-şĭ maĭ aducă

1) V. Poveştĭ. Soacra cu treĭ Nurorĭ. p. 4.
2) „ „ „ p. 7.
3) „ „ „ p. 8.
4) „ „ „ p. 3.

aminte de cînd era mireasă». [1]) Fără voie risul ne cuprinde și nu ne lasă până la sfîrșit, cînd Creangă, ca tot-deauna, aruncă o ironie ce se cam potrivește cu multe din ziua de azĭ; «Baba muri chiar în acea zi și nurorile despletite, o boceaŭ de vuia satul,» iar femeile de prinprejur ziceaŭ la ingropare despre Soacra cu treĭ Nurorĭ: «ferice de dînsa c'a murit, că știŭ că are cine-o boci». [2])

Cînd de la tipurĭ ca aceste trecĭ la tipurile legendare ale poveşteĭ luĭ *Harap Alb*, deosebirea e mare. Aci naturalul trebuind părăsit, Creangă îșĭ pune imaginația în joc, adăogînd la tipurile neatinse în ceie ce privește tradiția, cîte o notă personală pentru a le învedera maĭ bine. Iată cum descrie tipul luĭ *Gerilă*: Intăĭ ne dă tipul tradițional așa cum îl arată povestea, o dihanie de om care se pîrpălea pe lîngă un foc de două-decĭ și patru stînjinĭ de lemne și tot atuncĭ striga cît îĭ lua gura că moare de frig [3]). Apoi pentru a ne fixa tipul și maĭ bine în partea luĭ humoristică, Creangă adaogă: «avea niște urechĭ clăpăuge și niște buzoaĭe grose și dăbălăzate. Și cînd sufla cu dînsele, cea de deasupra se resfringea în sus peste scăfîrlia capuluĭ, iar cea de desubt atîrna în jos, de-ĭ acoperea pîntecele.» [4]) Luĭ *Ochilă* îĭ pune în gură următoarele: «Deasupra capuluĭ meŭ văd iearba cum crește din pămînt, văd cum se rostogolește soarele după deal, luna și stelele scufundate în marea, copacĭ cu vîrful în jos, vitele cu picioarele în sus și oameniĭ umblînd cu capul între umere.» [5]) Iar luĭ *Setilă* îĭ țișnia «apa pe nărĭ și pe urechĭ, ca pe niște lăptoace de morĭ». [6])

In legătură cu tipurile din Harap Alb, descrierile lucrate cu maĭ multă stăruință, sunt maĭ puternice, admirabile. De tipul atît de măestru arătat al luĭ Gerilă, se ține poate cea maĭ

1) Poveștĭ p. 13.
2) „ p. 161.
3) „ p. 239.
4) „Tipurile cînd îșĭ dă osteneală să le zugrăvească, în poveștĭ maĭ ales, arată o imaginație uriaș de humoristică; dovadă descrierea luĭ Gerilă care, cînd suflă în „buzoaiele luĭ groase și dăbălăzate“, una i se dă peste cap pe cînd cea-l-altă îĭ ajunge la pîntece“. (N. Iorga. Schițe din L. R. I. C. p, 81
5) Poveștĭ p. 243.
6) „ p. 242.

frumoasă descriere din Poveşĭ ; gerul împrăştiet în natură de suflarea luĭ : «vîntul gemea ca un nebun, copaciĭ din pădure se văĭcăraŭ, pietrele ţipaŭ, vreascurile ţiueaŭ şi chiar lemnele de pe foc pocneaŭ de ger. Ieară veveriţele, găvozdite una peste alta în scorburĭ de copacĭ, suflaŭ în unghiĭ şi plîngeaŭ în pumnĭ, blăstămindu-şĭ ceasul în care s'aŭ născut». [1])

Frumoasă e şi călătoria luĭ *Făt-Frumos*, prin înălţimea tăriei, pe calul săŭ năsdrăvan! «Şi odată zboară calul cu Harap Alb până la nourĭ, apoĭ o iea de-a curmezişul pămîntuluĭ, pe deasupra codrilor, peste vîrful munţilor, peste apa mărilor şi după aceea se lasă încet, încet într'un ostrov mîndru din mijlocul uneĭ mărĭ, lîngă o căsuţă singuratică, pe care era crescut nişte muşchiŭ pletos de o podină de gros, moale ca mătasa şi verde ca buratecul». [2])

Cîte odată, Creagă pentru a maĭ schimba mersul povesteĭ îşĭ dă şi el părerile luĭ, sprijinite pe cîte-va zicătorĭ, aceasta pentru a te lega maĭ mult de ceea ce ţi-a spus până acum, dar fără a'ţĭ da a înţelege ce are să se în'imple, cautînd întotdeauna a te surprinde : «Şi gîndesc ieŭ, că din cincĭ nespălaţĭ cîţĭ merg cu Harap Alb, i-a veni iel vre-unul de hac ; ş'a maĭ da împaratul Roş şi peste oamenĭ, nu tot peste butucĭ, ca până atuncĭ. Dar iear mă întorc şi zic : maĭ ştiĭ cum vine vremea ? Lumea asta e pe dos, toate merg cu capu'n jos ; unul macină la moară ; puţinĭ suie, mulţĭ coboară. Ş'apoĭ acel unul are atuncĭ în mînă şi pînea şi cuţitul şi taie de unde vrea şi cît îĭ place, tu te uiţĭ şi n'aĭ ce-ĭ face. Vorba ceea : cine poate, oase roade ; cine nu, nicĭ carne moale. Aşa şi Harap Alb şi cu aĭ săĭ ; poate or isbuti să ieie fata împăratuluĭ Roş, poate nu ; dar acum de odată eĭ se tot duc înainte şi maĭ la urmă cum le-a fi norocul. Ce-mĭ pasă mie ? Ieŭ sunt dator să spun povestea şi vă rog să ascultaţĭ» [3]). Şi ast-feliŭ făcîndu-te maĭ curios duce povestea înainte.

---

1) Poveştĭ p. 240.
2) „ p. 213.
3) „ p. 248.

O dulce poezie împrăştie cîte o dată scrierea luĭ Creangă, poezie în proză, menită a da un farmec deosebit; maĭ puternic încă de cît atuncĭ cînd Creangă fără voie poate, alunecă de dă povestireĭ o formă maĭ technică, versificînd părţĭ din ea, cum sunt cîte-va din Harap Alb.

Intre Poveştĭ şi Amintirĭ am putea pune povestea luĭ *Moş Nichifor Coţcariul*, cel care avea numaĭ iepe albe, pentru-că ele îĭ slujiaŭ noaptea la drum de fînare. In această povestire tipurile îĭ sunt necunoscute luĭ Creangă, iar locurile în care acţiunea se petrece îĭ sunt ştiute. Decĭ ea ţine şi de Amintirĭ şi de Poveştĭ. Acţiunea se reduce la o simplă călătorie, care făcută după cum am spus prin locurĭ atît de bine ştiute de către autor, îĭ daŭ prilejul a vorbi despre ele, legîndu-le din cînd în cînd cu vre-o întîmplare pusă în gura luĭ Moş Nichifor. Această povestire, maĭ mult ca orĭ-care, ne arată prin simplicitatea subiectuluĭ eĭ, talentul de povestitor al luĭ Ioan Creangă.

«Un alt scriitor, zice Dl Iorga, n-ar fi scos nimica dintr'o temă ca aceasta, de o simplicitate extra ordinară». Creangă însă ne face a o urma cu un mare interes, cu o mare veselie. Intre Moş Nichifor, glumeţul, căruţaşul deprins cu drumul şi maĭ cu samă cu iepele luĭ pe care le îndeamnă la mers prin fel-de-fel de strigăte şugubeţe şi între Malca, jidauca fricoasă şi prepuelnică, se încinge un dialog, miezul lucrăreĭ, atît de natural, de bine redat, că tot aĭ vrea parcă să ascultĭ pe Moş Nichifor istorisind la fiecare cotitură a drumuluĭ, de hoţĭ, de lupĭ şi cîte nu-ĭ treceaŭ prin cap şi pe Malca răspunzindu-ĭ cu gura pe jumătate şi cu frica 'n sîn.

Creangă a scris şi cîte-va istorisirĭ pe care dînsul le numea *Anecdote*. In una din anecdotele sale ne vorbeşte şi despre *Popa Duhu*, fostul luĭ profesor, care după ce-o murit, ne spune Creangă, nimenĭ nu l'aŭ maĭ văzut «bădădăind pe uliţile Iaşilor» şi ne arată sub o formă foarte hazlie «începutul spiritiştilor în Iaşĭ».

Adînca înţălepciune a poporuluĭ nostru de la ţară, din sînul căruia Creangă venise şi pentru care arată o mare iubire, ne-o arată în *Ioan Roată*.

Cu drag trebue să fi scris el aceste rîndurĭ şi cu drag a pus în gura luĭ Moş Ioan Roată acele puţine cuvinte pline de adevăr, care arăt o întreagă stare de lucrurĭ. Pe obrazul ţaranuluĭ pune sărutarea luĭ Vodă Cuza, ca o mîngîere, singura ce putea şi Creangă trimite, acelora în mijlocul cărora trăise altă-dată!

Unic în literatura noastră, Creangă îşĭ are locul sĕŭ de frunte, fiind singurul care a scris într'o limbă ce într'adevăr e a noastră. Ioan Creangă va rămînea poate unic şi de acum înainte, dat fiind împrejurările de astă-zĭ, cînd toţĭ se învăluiesc într'o cultură străină, împestriţîndu-şĭ nu numaĭ inspiraţiile, dar maĭ cu samă limba. Creangă nu a cunoscut alta, decĭ nicĭ o literatură străină şi cine ştie dacă însuşĭ nu a fugit de ele. Acest lucru ni l-a păstrat curat ca un cristal, pentru a ne putea lăsa de pe urmă-ĭ, acea comoară de pietre preţioase, care-s scrierile luĭ.

Născut în judeţul Neamţuluĭ, în preajma vestiteĭ Cetăţi a luĭ Ştefan cel Mare, Ioan Creangă poate fi luat drept cel din urmă urmaş din vlăstarul Plăeşilor cari aŭ apărat-o, şi cari aŭ vorbit aceiaşĭ limbă plină de farmec şi de voinicie!

III

Asupra Manuscriptelor luĭ I. Creangă

Manuscriptele luĭ Ioan Creangă, sunt parte împrăştiete, parte pierdute cu desăvîrşire. Lucrul acesta opreşte în cercetare, pe acel care ar vrea să le studieze.

Se ştie însă sigur că în afară de Poveştile tipărite în volumul I al scrierilor luĭ Creangă, aŭ maĭ rămas de pe urma luĭ maĭ multe altele, pe care dînsul n'a putut a le sfîrşi. Aşa, tocmaĭ acum în aniĭ din urmă s'a găsit o Poveste a luĭ, nesfîrşită, *Făt-Frumos fiul Epeĭ,* care s'a publicat în revista *Convorbirĭ Literare.*

In afară de aceasta, e cu putinţă ca autorul poveştilor

și a Amintirilor, să fi scris măcar în parte din acea piesă de teatru cu subiect țărănesc, despre care el vorbea adesea prietenilor săi. [1]) In cazul cînd s'a pierdut, orĭ-cine poate înțelege golul lăsat în literatura noastră, prin nimicirea pieseĭ unuĭ scriitor cum a fost Ioan Creangă, singurul care ar fi putut a ne lăsa cea maĭ fidelă icoană a vieței de țară.

Ceea ce ne face a crede că în adevăr Creangă a scris teatru, e că s'a găsit o foaie, învederat dintr'un manuscript întreg odată, în care se află începutul uneĭ comediĭ: «*Dragoste Chioară și amor Ghebos*».

Piesa aceasta deși nu luată din viața țărănească, poate fi o îndrumare spre ceea-laltă, o încercare către un gen cu totul noŭ pentru Creangă, până atuncĭ. De alt-mintrelea el obișnuia a face însămnărĭ, studiĭ micĭ, observațiĭ, însă toate acestea numaĭ atuncĭ cînd simția nevoia de a le face, cînd cele ce scria îĭ eraŭ cu totul cunoscute, și în chip plăcut cunoscute. Așa se face că și această comedie, «se petrece într'o căsuță din Tatarașĭ, pe malul Căcăineĭ, unde-ĭ locul dragalaș,...» cu alte cuvinte cam prin înprejurimea luĭ, în aceiașĭ mahala. Tipurile, crimpeiele din dialogurĭ, apucăturile cele atit de hazliĭ în naivitatea lor, l'aŭ lovit și pe Creangă în chip plăcut și l'aŭ îndemnat poate într'o clipă de cine știe ce îndrumare sufletească, să le descrie.

Se maĭ găsesc treĭ fragmente din amintirea a IV-a, cu data: «Iașĭ 1888, Iunie 29», scrise în albumul regretatuluĭ Eduard Gruber. Ar fi de dorit ca acest album, în care mi se pare că a scris și Eminescu cit și alțĭ poețĭ, să'șĭ găsească un loc de adăpostire în care să'l știm ferit de soarta celor-lalte manuscripte ale luĭ Creangă.

---

1) „Parcă-l aud cum spunea înainte de a muri, așa uitîndu-se in sus și cu o căutătură inspirată: „Heĭ, dacă oiŭ maĭ trăi, am să fac eŭ și o piesă de teatru țărănească".

L-am întrebat de cîte-va orĭ: „Ce facĭ Moș Creangă cu piesa ceia?"

„Stăĭ o leacă măĭ băete, cu trenchea flenchea treĭ leĭ părechea nu se face treabă în lumea asta", răspundea el dus pe gîndurĭ. (G. I. Alexandrescu. Șezătoarea No. 12 A. V. p. 187).

Manuscriptele Poveștilor și ale Amintirilor sunt pierdute maĭ de-antregul, afară de cite-va foĭ scăpate ca prin minune. Dl. Gh. Teodorescu-Chirileanu, care cu ocazia scoatereĭ număruluĭ comemorativ al revisteĭ Șăzătoarea, la împlinirea a 10 anĭ de la moartea luĭ Creangă, a vrut să facă un studiŭ asupra manuscriptelor mareluĭ povestitor, a umblat tot Iașul și s'a interesat chiar și în alte orașe unde credea să găsească vre-o urmă din ele, și cu toate acestea nu a isbutit să afle maĭ nimic.

E însemnat a se ști cum se păstrează aseminea lucrurĭ la noĭ în țară.

Să povestesc deci odiseea manuscriptelor luĭ Creangă. In cercetarea ce întreprinse dl Chirileanu, se adresă maĭ întăĭ la D-niĭ A. D. Xenopol și Grig. I. Alexandrescu, carĭ în adevăr neavînd nicĭ un manuscript de a luĭ Creangă, nu putură a'ĭ da nicĭ un sprijin. Cînd s'a tipărit volumul, toate manuscriptele găsite atuncĭ s'aŭ dat în pastrarea luĭ Gruber pentru a fi studiate; murind însă dînsul, d-na Gruber vîndu biblioteca soțuluĭ sĕŭ, D-luĭ Dr. A. Mendel. In acea biblioteca se afla și manuscriptele luĭ Creangă. Dl. Mendel înpovorat cu o ast-fel de sarcină, aruncă cea maĭ mare parte din manuscripte la gunoiŭ dînd însă o rămășiță («o sarcină de hîrtiĭ de acestea»), după zisa d-luĭ Mendel)» [1]) D-luĭ profesor Gh. Scobaĭ, din Iașĭ. Aceste hîrtiĭ, Dl Mendel le dă fără nicĭ o plată, «afară de o poveste pornografică de Creangă, intitulată «Ionică cel Prost», pe care i-a dat-o numaĭ cu împrumut.». [2]) Tot la domnul Mendel se află și *albumul* luĭ Gruber, despre care am vorbit. Iată de ce am avut dreptate cînd doriam albumuluĭ o soartă maĭ fericită, de cît «sarcina de hîrtiĭ» cum a numit dl Mendel manuscriptele luĭ Creangă. E o sarcină în adevăr să păstrezĭ niște hîrtiĭ scrise într'o limbă care nu e a ta, pentru o literatură ce nu-țĭ aparține; dar în cazul acesta cel maĭ bun lucru nu e să le aruncĭ la gunoiŭ ci să le daĭ altuia în păstrare.

Dl. Scobaĭ, care după cum am spus, s'a bucurat de buna

1) Gh. Teodorescu-Chirileanu. Șezătoarea A. V. No. 12. p. 210.
2) " " " " " " " " " "

voința d-luĭ Mendel. a refuzat pentru motive-... care nu se înînțeleg, a da manuscriptele să fie văzute de către dl Chirileanu. In orĭ-ce caz manuscriptele luĭ Creangă și a orĭ căruĭ scriitor mare, chiar cînd se află în sama uneĭ singure persoane, aparține tuturor acelor, cari cu dragă inimă ar voi să le studieze. Maĭ cu samă cînd, după spusa d-luĭ Mendel, în sama d-luĭ Scobaĭ se află «o mulțime de însămnărĭ, brulioane de ale poveștilor cu micĭ ștersăturĭ, scrisorĭ ș. a.» [1])

Copia celor treĭ Fragmente din Amintirĭ, precum și autograful prefețeĭ de la volum, ce maĭ rămăsese din intîmplare d-luĭ Mendel, aŭ fost depuse de către dl Chirileanu la Biblioteca centrală din Iașĭ.

Dl Chirileanu, află în urmă că și d-l Silvestru, student universitar, posedă cîte-va manuscripte de ale luĭ Creangă. Lucrul era adevărat ; D-luĭ le cumpărase *cu chilogramul de la un jidan. Din nenorocire parte din ele fusese întrebuințate la învălirea mărfeĭ !!*

Dl. Silvestru avea nanuscriptele la țară, și împrumută d-luĭ Chirileanu numaĭ o foaie din Amintirĭ, reprodusă în revista Șezătoarea.

Iată ce avea la țară, Dl. Silvestru :

1) Povestea nesfîrșită „Făt-Frumos fiul Epeĭ“, despre care am vorbit.

2) Foaia din comedia „Dragoste chioară și amoriŭ Ghebos“.

3) Fragmente din poveștile : Harap Alb, Ivan Turbincă· Capra cu treĭ ezĭ, cît și ceva din Amintirĭ.

Ar fi fost tare bine dacă D-nul Silvestru ar fi dat D-luĭ Chirileanu tot ce avea atuncea, cu prețul chiar al unuĭ drum la țară, căcĭ iată ce se întîmplă : Ducîndu-se odată Dl. Xenopol să cumpere ceva intr'o băcănie din str. Golieĭ din Iașĭ, băcanul îĭ învălește lucrurile cerute în niște hîrtiĭ a căror scrisoare era mult cunoscută D-luĭ Xenopol. D-sa cere hîrtiile și vede cu mare mirare, manuscriptele luĭ Ioan Creangă ! Intreabă pe băcan dacă maĭ are ast-fel de hîrtiĭ și dînsul iĭ maĭ dă cîte-va, arătîndu-șĭ

1) Gh. Teodorescu-Chirileanu Șezătoarea A. V. No. 12 p. 210.

marea părere de rău, că nu-ĭ poate da maĭ multe, de oare-ce învălise marfa cu ele!

Ştiţĭ ce erau aceste manuscripte? Drept cele de la Dl. Silvestru. Cum s'a întîmplat aceasta nu putem spune, ştim atita că sărmanele manuscripte, cu această nouă nenorocire se înjumătăţiră.

Aŭ maĭ fost găsite de către D-nul Xenopol, cîte-va foĭ din Ivan Turbincă; maĭ multe părţĭ răzleţe din Amintirĭ, între care şi foaia înprumutată de cătră Dl. Silvestru, d-luĭ Chirileanu, şi reprodusă de Şezătoarea; foaia din comedia „Dragoste chioară şi amoriŭ Ghebos» şi povestea Făt-Frumos fiul Epeĭ. [1]) Dl. Xenopol mi-a făcut cinstea a'mĭ încredinţa mie aceste manuscripte, care staŭ acum aicĭ lîngă mine şi le privesc cu mîhnire aşa rupte şi murdărite cum sunt, trecute printre atîtea mînĭ străine, printre atitea băcăniĭ!

S'ar părea că fac prea mult caz de perderea manuscriptelor luĭ Ioan Creangă căcĭ la urma urmeĭ le avem doar tipărite. Lucrul nu e aşa. Manuscriptele luĭ Creangă, nu volumul tipărit, e adevărata comoară lasată nouĕ. In cele cîte-va foĭ ce aŭ maĭ rămas se văd multe lipsurĭ ce are volumul, se văd greşelile de limbă strecurate în el, înpestriţarea limbeĭ celeĭ atît de mlădioase ale mareluĭ nostru scriitor! In volum se pare că s'a căutat a se da o formă maĭ literară celor ce Creangă scrisese într'un graiŭ cu totul natural. Aşa se face că acelaş cuvînt

---

1) Din povestea luĭ Ivan Turbincă a rămas începutul pînă la foaia 302 (din volumul Poveştilor) „Măĭ! Dar acest păcat ?"... De aicĭ lipseşte pănă la foaia 307. „Mi se pare mie că şi boierul cît era de boieriŭ,".... de aci înainte ţine manuscriptul pănă la foaia 315: „Şede ca pe spinĭ, şi vrea numaĭ de cît sa-ĭ daţĭ răspuns." Restul lipseşte.

Manuscriptul Amintirilor începe cu Amintirea II p. 33 (din volumul Amintirĭ). „Nu ştiŭ alţiĭ cum sînt, dar ieŭ, cînd mă gîndesc..." şi ţine pînă la foaia 51: „Mă rog mi se dusese buhul, despre posna ce făcusem"... de aicĭ lipseşte pînă în josul foaeĭ: „ce mi s-aŭ întîmplat în viaţă, nu aşa într'un an doĭ şi deodată".... De unde urmează manuscriptul pănă la foaia 52: „Şi pornind eŭ cu demîncarea, numaĭ ce şi aud pupăza: de aicĭ lipseşte iarăşĭ pînă la foia 53; „se mistuise de frica mea prin cotloanele scorburiĭ":. Din acest loc manuscriptul se află intreg pînă la foaia 55: „de nu ştiaŭ ceĭ din casă ce tot caut prin pod atit de des"., de aicĭ lipseşte pînă la foaia 56.. „Lumea, într'o zi de tîrg" „de unde ţine pînă la foaia 57: „Şi mă leagăn in ochiĭ moşneaguluĭ" Apoĭ lipseşte iarăşĭ pînă la foaia 58. „Toate ca toatele"... iar de aicĭ ţine pănă la foaia 60: „căcĭ dacă aĭ sta ... unde manuscriptul se sfîrşeşte.

îl găsim în felurite chipurĭ scris în volum; cînd cum îl pusese Creangă, cînd alt-fel.

Dacă astă-zĭ s'ar găsi toate manuscriptele luĭ Creangă, o nouă publicare ar fi de un neapărat folos [1])

Dl Grig. I. Alexandrescu ne spune cele ce observase Gruber asupra chipuluĭ de a scrie al luĭ Creangă: [2]) «Creangă este un puternic tip senzual și auditiv; cînd scrie el e foarte emoționat; acum rîde singur, acum îĭ vine lacrimile în ochĭ, face felurite mișcărĭ involuntare, transpiră greŭ ca și cum ar merge repede; cînd scrie par'că aude fraza că i-o repetă cine-va la urechĭ, apoĭ șterge, scrie și iar șterge până ce fixează cuvintele și înțelesul frazeĭ.»

Observările luĭ Gruber sunt foarte adevărate, ele se pot vedea din însușĭ manuscriptele luĭ Creangă. Ștersăturĭ multe acopăr unele foĭ scrise de dînsul și în altele părțĭ cuvînt pe cuvînt se înlocuește, toate potrivite de minune, dar care poate nu eraŭ acele pe care Creangă le prinsese cu urechia cine știe de cînd.

---

1) Iată lipsurile și schimbările aflate în cele cîte-va foĭ din manuscriptele luĭ Creangă (bine înțeles nu le pun pe toate ci numaĭ pe unele dintre ele). Foaia 297: „Amu cică era odată“ nu: „Iera odată“. pag. 289: „Ostașul acesta e om bun“ nu „e un om bun“- „Vezi-lĕ-ĭ? Are numaĭ două carboave“ nu: „Vezi-l?“.... Foaia 307: „scoțînd o iconiță din sîn“ nu „iconița din sîn“ Foaia 308 „Începe a bate în poartă cît ce putea“ nu „cît putea“. Aceiașĭ foaie sus „numaĭ eacă ce dă și de poarta iaduluĭ“ nu: „iată ce dă....“ foaia 309 „și atuncĭ numaĭ eaca ce se trezesc“ nu: „ieată ce se trezește“ apoĭ maĭ jos „încep a-ĭ căra tiutiun“ nu „tutun“. Foaia 310. „Amu ce se făcu dracіĭ“ în loc de „acum ce să făcu“... aceiașĭ foaie: „esă facă o jiucărică“ în loc de „să făcu o jucărie“ Foia 31' „bate el în poartă cît ce poate“, nu „cît poate“. Aceiașĭ foaie după „Ieĭ las cornoraților! de mi-țĭ maĭ pica odată în mînă, turbinca are să vă ști de știre“ urmează. „Dracіĭ însă nu răspundeaŭ nimica diŭ lăuntru“. In volum aceasta lipsește“.

Să arătam și cîte-va lipsurĭ din amintirĭ. Foaia 45 „Nănașa din grindă are să-ĭ știe de știre“ nu numaĭ „are să-ĭ știe“. Foaia 46 „bufnia“ în loc de „bufnea“. Foaia 47 „torc și fetele și băețiĭ și femeile și bărbațiĭ“ nu numaĭ „torc se fetele și băeții“. Foaia 37 „Și el cît era de ostenit, ne prindea cîte pe unul ca la „baba oarba“, în loc de„ și el cîte pe unul ca la baba oarba ne ridica....“ Foaia 41, „are să-mĭ dee“ nu „are să-mĭ dea“ „O încee de tînjoală“ nu „tînjeală“. „Ci stațĭ oleacă nu „Ia stați“.:.. Și multe altele greșelĭ pe cari nu le maĭ pun. Dacă în aceste cîte-va foi găseștĭ atîtea lipsurĭ și schimbărĭ, cîte trebue că fie în întreg volumul! Iată de ce nimicirea manuscriptelor, e o mare perdere pentru noĭ.

2) Grig. I. Alexandrescu. Șezătoarea A. V. N. 12 p. 181.

Citeva foĭ sunt scrise maĭ dintr'o dată, fără nicĭ o ștersătură, însă toate într'un chip neregulat, cu trimiterĭ și întorsăturĭ, cu observărĭ pe marginĭ. Din manuscript se vede cum Creangă de multe orĭ se oprea din amănunțimĭ, sacrifica, pentru ca istorisirea să rămiie maĭ curată. Părțile humoristice sunt scrise maĭ in grabă, maĭ în mersul veselieĭ, chiar cu maĭ puține ștersăturĭ, ceia ce se înțelege, Creangă fiind maĭ stăpinit de dînsele, de cit ele de dînsul. După aceste părțĭ scrise atît de repede, urmează altele maĭ răzlețite, ca un fel de repaos ce da din noŭ putere luĭ Creangă. In totul însă, scrisul luĭ e mare, citeț, cit se poate de caracteristic.

In manuscriptele luĭ Creangă, îl intînim tocmaĭ pe dinsul așa cum era, cînd maĭ greoiŭ, cînd apucat de o mare voioșie copilărească, ce-ĭ făcea sufletul atît de bun și tînăr !

***

De oare-ce foaia din comedia «Dragoste chioară și amor Ghebos», e cu totul necunoscută, o daŭ aicĭ cititorilor, ca document literar.

Dragoste chioară și amor Ghebos [1])

Comedie în treĭ acte [2])

Actul [3]) I se petrece într'o căsuță din Tataraș, pe malul Căcăineĭ, unde-ĭ locul dragalaș.

Persoanele

1) Zamfir Bălbâilă, propietarul caseĭ.
2) Mariea Tololoiu, ofițerească alungată de la barbat.
3) Zărghilă, psalt, amorezul Tololoaeĭ.
4) Marița cea mare, fiica Tololoae.
5) Marița cea mică, a doua fiică a Tololoae.
6) Un căpitan s'o căpităneàsă.

---

1) La început fusese intitulată· „O dragoste chioară și un amoriŭ Ghebos". In urmă s'a șters de cătră autor și s'a pus titlul de sus.
2) La început era hotărîtă într'un singur act, ștersătura e făcută printr'o singură linie, așa că se poate bine citi.
3) Șters „Scena I."

7) Advocatul Dierie, sprijinul ofițeresei.
8) Ingrijitoriul unei Monastiri, și prietenul advocatului.
9) Sarsailă debitant de tutun.
10) Mai multe persoane, prieteni de a lui Zărghilă ș'a Tololoae.

SCENA I,

Zărghilă (singur).

Ei, apoi, zi că nu-s nebun. Eŭ psalt, ea ofițereasă. De la dînsa pĕnĕ la mine, câtu-i de la ceriŭ pĕnĕ la pămênt. Dar o încercare nu strică. Ia să mĕ ciuculițesc și eŭ oleacă: un surduc negru, o pălăria naltă ș'o păreche de mănuși negre, nu-i vorbă, pot să-mi fac: că am eŭ cîte-va părăluțe într'un loc. Dar oare dac'aș face asta, i-aș căde cu tronc la inimă?—Zoița, era Zoița; din sat de la noi, mĕ puteam înțelege cu dînsa în vorbă. Dar asta-i asta: ofițăreasă, femee iscusită, cucoană mare, vorbește cu noimă și poate să fi avînd multe năcăfale. Dar și eŭ am să fac pe dracu 'n patru ș'am s'o îndesesc cu scofeturi și cu aghioasele și poate s'o scot din minte. Și rob de m'ași vârâ la dînsa, am pentru ce: că-i odată cucoană și femee la locul ei.

SCENA II.

Zărghilă, Teloloaea și Bălbăilă.

Zărghilă

Sărut mînele cucoană Marie! Bine, sănătoșică, cum ați petrecut de cînd nu v'am văzut?

Tololoaea

A!... cârnă, a Sculeni, a spart ferestile a dracu iee a dîn șii.... A nu hi domnu Zamfir acolo, eŭ a moartă fost poate, nu mai ajunge ei ziua de mâni!....

Aici se sfîrșește această foaie, scrisă în fugă, cu ștergături făcute în pripă, învederat întăia așternere a condeiului.

PETRU V. GRIGORIU

LA MARTINICA

O! Franţă, scumpă lumeĭ, de anĭ, crud osîndită
Să'ndurĭ jos în rĕstrişte ursita luĭ Isus,
Vedem că tot eştĭ mare chiar cînd eştĭ maĭ strivită!..
Martiră, fruntea'n laurĭ o porţĭ drept, oţelită
De duşmanĭ şi de soartă şi... o ridicĭ maĭ sus!

Cad loviturĭ vrăjmaşe pe sufletu'ţĭ grămadă,
Selbatece, nedrepte urgiĭ dumnezeeştĭ;
Dar din splendidu-ţĭ crier, din mînĭ, nu laşĭ să-ţĭ cadă
Luceafărul cultureĭ ş'a vitejieĭ spada!...
Chiar cînd tu parĭ în urmă, tot înainte eştĭ!

Tu suferĭ în tăcere, parĭ mută şi de ghiaţă,
Tu, din al căreĭ soare la lumĭ curgeaŭ văpaĭ!
La continente moarte, dădeaĭ o nouă viaţă!..
Azĭ parĭ ascunsă jalnic o auroră'n ceaţă,
Săgeţilor o ţintă ş'o jertfă la calăĭ!

Spre Martinica'n groază, se'ndreaptă, Franţă dragă,
Al omenireĭ suflet, cu lacrimĭ ochiul plin!...
Mic, mare, toţĭ şi toate, barbarĭ şi culţĭ, întreagă
Această lume, globul, azĭ vine ca să dreagă
Tot ce-a zdrobit natura într'un turbat suspin!

Tu ştiĭ, durerea are pe moarte de mătuşă,
Dar moarte şi durere maĭ hîdă'n vecĭ n'au fost!
Chiar Dante viu, cu pana'ĭ, ar sta 'ngrozit la uşă,
Zecimĭ de miĭ de oamenĭ, văzînd, stînşĭ în cenuşă,
El geniŭ... făcînd cruce, ar plînge fără rost!

Căcĭ în infern Satana maĭ crud nu chinuise,
Nu clocotise 'n flăcărĭ păcate prin căldărĭ!
Un tîrg întreg, foc, moarte!. Gurĭ de pămînt deschise
Aŭ înghiţit în clipă nămol de vieţĭ şi vise,
Mormane de cadavre, norĭ negri de oftărĭ!

O! voĭ poeţĭ, deschideţĭ a ceriuluĭ fereastră...
Priviţĭ!... Pe lira udă de plîns, cîntaţĭ de sus!
Muiaţĭ în călămara cu lacrimĭ, pana voastră!...
Durerea să ne pară din neagră, maĭ albastră,
Şi maĭ puţin spinoasă cununa luĭ Isus „

9 Iunie 1902

Dl. Petru V. Grigoriu publicist şi poet cunoscut publiculuĭ romîn prin multe lucrărĭ literare şi prin traducerea în versurĭ a unuĭ mare şi ales număr de poesiĭ din ceĭ maĭ genialĭ poeţĭ modernĭ aĭ Franţeĭ, apărute o serie consecutivă de mulţĭ anĭ în revista «Convorbirĭ Literare» pe cînd sediul lor glorios era încă la Iaşĭ, Dl. Grigoriu, acuma colaborator al revisteĭ noastre şi membru în societatea literară şi ştiinţifică „Arhiva" cu prilejul îngrozitoareĭ catastrofe de la Martinica, inspirat de cruda lovitură ce isbise pe generoasa Franţă, a scris cîte-va strofe tipărite în foĭ volante, pe care le reproducem maĭ sus. Această poezie a fost rostită de d. Gh. Cirjă artist societar al Teatruluĭ Naţional din Iaşĭ, cu prilejul străluciteĭ serbărĭ umanitare, marea Kermessă, organisată în Grădina Copoŭ, de alianţa franco-romînă

pentru răspîndirea limbeĭ şi literatureĭ franceze, sub înaltul patronaj al Doamnelor din elita societăţeĭ, în folosul victimelor aceluĭ cataclism spăimîntător căzut pe oraşul Saint-Pierre, din Martinica. Tradusă în limba franceză, d. Grigoriu au crezut ca o datorie de bun romîn să o trimeată la cîte-va din ilustraţiunele literare şi politice ale Franţieĭ, de la care aŭ primit aprecierí foarte măgulitoare conţinute în preţioase autografe ale acelor personaje. Cel întăĭ, este cel maĭ mare poet al Franţeĭ din ceĭ în viaţă, *Sully-Prudhomme*, membru al Academieĭ Eranceze care'ĭ scrie pe carta sa de visită următoarele cuvinte: «Sully,-Prudomme, al Academieĭ Franceze, adresează confrateluĭ seŭ escelentul poet Petru V. Grigoriu complimentele sale foarte sincere şi mulţumirile sale cele maĭ căldŭroase pentru nobila şi minunata mărturie de simpatie ce aduce Franţieĭ frumosul săŭ poem asupra catastrofeĭ de la Martinica...» *Francois Coppée*, membru Academiei franceze apoĭ scrie poetuluĭ nostru că e profund mişcat de atenţie şi-ĭ mulţumeşte din toată inima. Dl. *Jules Lemaître* Membru Academieĭ franceze îl roagă să bine voească a primi, ca scump confrate, felicitaţiunele şi mulţumirile sale. D. *Emille Zola* transmite d-luĭ Grigoriu cele maĭ viĭ mulţumirĭ şi toată simpatia sa. Dl. *Pierre Loti*, Membru Academiei franceze. scrie din Rochefort-sur-Mer, toate mulţumirele sale. Notabilităţile politice cum şi alţĭ oamenĭ iluştri din Paris au trimis cărţile lor şi scrisorĭ, autografe, spre al felicita pentru frumoasele versurĭ închinate durereĭ Franţeĭ! Ţinem să abservăm că nicĭ un ziar din Iaşí şi din Bucureştĭ n'aŭ reprodus aceste versurĭ, de sigur, pentru cá n'aŭ vreme să se ocupe cu *aşa lucrurĭ*; ceva maĭ mult, un ziar din localitate care a făcut darea de samă a serbăreĭ în care au tost declamate acele versurĭ, vorbeşte de toate din acea serbare, vorbeşte că se băteaŭ copiĭ şi fetele cu confetti şi altele, dar din cauză de multă inteligenţă şi de bună condescendenţă, nu aminteşte nicĭ un cuvînt din partea intelectuală a serbăreĭ, versurile, ce le reproducem.

A. C. CUZA

Naționalizarea Meseriilor

Se vor împlini, în anul acesta, doisprezece anĭ decînd într'o serie de studiĭ publicate în ziarul «Era Nouă» din Iașĭ, și scoase maĭ apoĭ în broșură[1]), am căutat să atrag atențiunea obștească asupra chestiuneĭ atît de însemnate a naționalizăreĭ meseriilor. Am dovedit atuncĭ că, din împrejurărĭ în mare parte independente de voința luĭ, *meseriașul romîn* a ajuns a nu se maĭ putea hrăni, cu munca luĭ cinstită, în țară la dînsul; că el este, in mod sistematic, înlocuit de jidanĭ în toate ramurile producțiuneĭ orășeneștĭ și că aceasta este *cauza adevărată a descreștereĭ poporațieĭ romîneștĭ,* în aceeașĭ proporție în care se înmulțesc evreiĭ, prin orașele țareĭ. Am arătat că faptul acesta însemnează *nimicirea claseĭ de mijloc naționale,* cu consecința politică extrem de gravă a *înlocuireĭ noastre* în conducerea destinelor poporuluĭ romîn, și am cerut: să se reorganizeze *nvățămîntul profesional*; să se alcătuiască *asociațiunĭ cooperative* de consum și de producție; să se alipească, pe lingă școalele noastre de meseriĭ, *ateliere de practică,* în care viitoriĭ meșterĭ asociațĭ sub ocrotirea școaleĭ, îșĭ vor putea agonisi cunoștințele practice necesare și strînge un mic capital, cu care se vor putea stabili maĭ tîrziŭ; să se înființeze *breslele*; într'un cuvînt, să se *proteguiască,* pe toate căile, intreprinderile

1) *A. C. Cuza.* Meseriașul romîn. Cu o prefață. Iașĭ. 1893.

industriale ale romînilor, în concurență cu streinii, carĭ ne înnădușă și amenința să devină *stăpînii noștri politici*, după ce ne vor fi cucerit cu totul economicește.

De atuncĭ și pănă astăzĭ, *faptele* au venit să confirme pe deplin prevederile noastre: *poporația creștină din orașe continuă să descrească*, pe cînd jidaniĭ se înmulțesc cu toate sgomotele de emigrare, și aceasta nu numaĭ în Moldova, ci în toate orașele țăreĭ; viața politică a poporuluĭ romîn e în plină decădere în lăuntru, mărginindu-se a se învîrti în jurul budgetuluĭ, în lipsa uneĭ *clase de mijloc* puternică, de comercianțĭ și industriașĭ romînĭ, care i-ar da viață, nefiind silițĭ a servi numaĭ ambițiunilor deșerte ale unor politicianĭ de meserie. In schimb, ca o consecință fatală a scădereĭ noastre, în mijlocul națiuneĭ romîne se agită interesele elementelor streine neasimilabile, care cer «drepturĭ» și fac gălăgie, așteptînd intervențiunĭ din afară.

Și nimic nu poate fi maĭ dureros și maĭ umilitor de cît *suferințele* noastre, care se oglindesc în scăderea constantă și progresivă a elementuluĭ romînesc de prin orașe, ce se produce de anĭ de zile. Așa, de pildă, iată care a fost *mișcarea poporațieĭ orașuluĭ Iașĭ*, comparînd pe Romînĭ și Evreĭ, de la 1893 pănă la 1901:

Orașul Iașĭ

	Romînĭ		Evreĭ	
	Născuțĭ	Morțĭ	Morțĭ	Născuțĭ
1893	895	1237	880	1578
1894	897	1233	923	1547
1895	913	835	1015	1676
1896	952	1424	1190	1626
1897	950	1253	924	1720
1898	1041	1303	1016	1628
1899	1037	1184	872	1637
1900	1102	1225	1086	1297
1901	861	1306	934	1264
Total	8648	11.000	8850	19.373

Se vede dar că deși Evreiĭ sînt maĭ numeroșĭ și se nasc maĭ mulțĭ, eĭ se prezintă cu maĭ puține decese de cît Ro-

minii; pe cînd din contra, deși se nasc mai puțini Romînî, numerul deceselor lor întrece pe al Evreilor, așa că în acești nouă ani de zile, Evreii au avut, în orașul Iași, un *spor* de 5123 suflete, pe cînd Romînii au avut, în acelaș timp, o *scădere* de 2352 suflete.

Nu rămîne îndoială că fenomenul acesta de descreștere a elementului romînesc, în țară la dînsul, își găsește explicațiunea în *legea economică naturală*, în virtutea căreea *poporația umană e determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existența pe care și le poate procura.* 1) Comerțul și industria aflîndu-se astă-zi în mînile Evreilor, care aŭ cuprins aproape toate mijloacele de existență disponibile prin aceste ramuri de activitate, Romînilor nu le-a mai rămas, în orașe, de cît *funcțiunile* răŭ plătite, care nu pot hrăni pe toată lumea și ale căror număr este limitat, ba a și scăzut, în ultimul timp, pe urma crizei. De aceea, pe cînd *evreii continuă a se înmulți pentru că limita desvoltărei lor este elastică*, afacerile comerciale și industriale fiind capabile de sporire progresivă, în oarecare limite, *Romînii continuă a scădea*, de oare-ce numărul funcțiunilor publice este mai riguros determinat. Și nimic nu ne învederează fatalitatea acestei legi economice ca tocmai cifrele mișcărei poporației, pe care le cităm mai sus. In anul 1901, după reducerile făcute în budgetul statului și pe urma crizei generale, vedem că *naşterile* Romînilor din orașul Iași, se coboară de odată la cifra cea mai scăzută, pe care aŭ atins'o vre-o dată de 861 suflete. pe cînd *decesele* lor se ridică la una din cifrele cele mai mari, cu care se prezintă în cursul ultimilor nouă ani, de 1306 suflete, In acelaşi timp, evreii continuă a se înmulți, ceea ce dovedește că criza pentru dînșii a fost cu mult mai puțin dureroasă, putînd trăi măcar din rezervele făcute în anii anteriori.

Acesta fiind *adevărul*, rostit în limba exactă a cifrelor, de ani de zile, în fața *peirei constatate* a poporului nostru, eram în drept să credem că spiritele barbaților politici conducători ai partidelor noastre, stăpîne pe destinele țărei, se vor alarma gîndindu-se la mijloacele cele mai nimerite pentru ca *Romînii*

---

1) *A. C. Cuza.* Despre Poporație. Iași 1899. Pag. 274.

să-și recucerească pozițiunile perdute în comerț și industrie, singurul mijloc pentru a preintîmpina scăderea lor constantă la orașe și a scapa de *catastrofa națională*, care ne amenință. Dar așteptările noastre au fost înșelate.

O sumă de fapte stau dovadă de indiferența absolută a conducătorilor noștri și de *lipsa desăvîrșită de direcție*, în această materie, de un interes vital pentru noĭ Rominiĭ; ba maĭ mult înca: putem chiar vorbi de o direcțiune de a dreptul protivnică intereselor noastre naționale, bine înțelese. Pentru a nu pomeni de cît de *ramura meseriilor*, cu care ne îndeletnicim aice, vom cita numaĭ cîte-va exemple, care vor confirma acest dureros adevăr, doveditor al *inconștienței* noastre fenomenale.

In scrierea citată, luasem ca pildă de rea organizare a învățămîntuluĭ nostru profesional, *Școala comunală de meseriĭ din Iașĭ*, arătînd cá ea nu corespundea scopuluĭ și cerînd să fie *reorganizată*. Și dacă undeva se cerea o încordare serioasă în această privință, apoĭ de sigur că ea se impunea la Iașĭ, unde putem zice că nu maĭ avem o clasă de meseriașĭ romînĭ și unde poporația romînească e în plină descreștere, după cum s'a dovedit. Care nu a fost mirarea noastră văzînd, într'o bună zi, că consiliul comunal al acestuĭ oraș, prin votul seŭ din 28 Aprilie 1894, a *desființat* această școală, după două-zecĭ și patru de anĭ de existență și după ce se cheltuise suma de 1.258.250 leĭ cu întreținerea eĭ.

Este drept că școala aceasta, ast-fel precum era organizată, nu a produs și nu putea să producă rezultate [1]). De la 8 Februarie 1870, de cînd a fost înființată și până la 1894, ea a dat 197 absolvențĭ și anume: 66 ciubotarĭ; 64 croitorĭ; 51 tinichigiĭ; 9 lemnarĭ și 7 pictorĭ decoratorĭ; din aceștia *numaĭ 95 s'aŭ ținut de meserie*, 55 ca maiștri liberĭ și 40 ca maiștri funcționarĭ, restul fie că nu se știe ce aŭ devenit, fie că aŭ intrat în alte funcțiunĭ. Dacă împărțim dar cheltuelele de 1.258,250 leĭ, cu 95, vedem că fie-care meșter ieșit din școala de meseriĭ a costat pe comună suma de peste 13,000 leĭ, ceea ce nu e tocmaĭ ieftin. Și încă trebue să ținem samă că cu toate sacrifici-

1) Dosarul Absolvenților Scoalelor de Meseriĭ din județul Iașĭ No. 247 din 1899.

ile, noĭ nu avem în Iaşĭ de cît un singur atelier de croitorie, unul singur de tinichigerie, nicĭ unul de stolerie şi de pictură decorativă, înfiinţate de meşterĭ romînĭ ieşiţĭ din şcoala de meseriĭ a comuneĭ. Cu toate aceste, orĭ cine va conveni că mijlocul cel maĭ bun pentru a avea meşterĭ romînĭ în viitor nu era de a *desfiinţa* şcoala, ci de a o *reorganiza*, aşa că votul de desfiinţare al consiliuluĭ comunal e încă o dovadă de inconştienţa publică, însemnînd *renunţarea* pur şi simplu la ideea naţionalizăreĭ meseriilor în această parte de ţara, unde ar trebui maĭ ales să se impună,

O altă dovadă a lipseĭ de direcţie în această materie e faptul straniŭ că, pretutindenĭ în ţară, *autorităţile înlătură în mod sistematic pe Romînĭ de la munca productivă.* Pe cînd statul cheltueşte sume însemnate de banĭ pentru a crea o clasă de meşterĭ pămîntenĭ, toate lucrările judeţelor, ale comunelor, ale şcoalelor, căzărmilor etc. sînt date la evreĭ, saŭ în genere la streinĭ, prin mecanismul atît de productiv de profiturĭ lăturalnice, al *licitaţieĭ*. Ast-fel asistăm de multă vreme la spectacolul curios că deşi avem, în Iaşĭ de pildă, o şcoală superioară de arte şi meseriĭ, în care elevĭĭ şi absolvenţiĭ se plîng de lipsă de lucru, meşteriĭ streinĭ nu pot să dovedească cu *lucrările publice*, ce li se încredinţează. Cît despre cele *private*, nicĭ nu maĭ vorbim.

Că în asemene condiţiunĭ poporaţia romîneasca trebue să scadă necontenit, *din lipsă de mijloace de existenţă*, pe cînd evreiĭ se înmulţesc şi cuprind oraşele ţăreĭ, nu trebue să ne prindă mirarea. Scăderea elementuluĭ romînesc e în raport direct cu nepăsarea a celora cari sînt chemaţĭ să-ĭ reprezinte interesele.

Două fapte maĭ recente s'ar putea zice, cu toate aceste, că dovedesc o schimbare în bine, în această privinţă, o îngrijire maĭ mare de soarta meseriaşilor romînĭ ; aceste ar fi : *organisarea învăţămîntuluĭ profesional* şi *legea meseriilor.*

Regretăm a nu putea fi în totul de această părere optimistă.

In ce priveşte *legea meseriilor*, vom observa, maĭ întăiŭ, că ea nu se datoreşte prevedereĭ noastre politice, ci agitaţiuneĭ

meseriașilor ; ca până astăzĭ încă ea nu există de cît pe hîrtîe și că nu știm în ce spirit ea va fi aplicată, până în sfîrșit.

Cît pentru *învățămîntul profesional*, el a fost *organizat* în adevăr și *funcționează*, dar în așa condițiunĭ, după cum vom vedea, în cît putem zice că statul nu face de cît să repete, pe o scară întinsă, experiența de tristă memorie a comuneĭ Iașĭ, a căreĭ școală de meseriĭ a produs muzicanțĭ, acrobațĭ, aspiranțĭ la funcțiunĭ și proletarĭ, dar meșterĭ capabilĭ nu. Așa se întîmplă că ne-am mărginit să reproducem programele scoalelor industriale streine, producînd *lucrătorĭ de fabrică*, în cazul cel maĭ bun, pe cînd agricultura noastră, de pildă, nu se poate folosi macar cu un singur ferar mecanic, în stare să conducă o *mașină agricolă* la eșirea luĭ din scoalele superioare de arte și meseriĭ ale statuluĭ.

Dar pentru a se vedea încă și maĭ bine cam în ce mod înțelegem noĭ învățămîntul profesional și ce produc scoalele noastre de meseriĭ, vom maĭ cita un singur exemplu, după cercetarea proprie, făcută în calitate de membru al uneĭ comisiunĭ pentru reorganizarea *Scoaleĭ de Meseriĭ județene din comuna Buciumĭ*, județul Iașĭ.

Această scoală e situată la șoseaua Iașĭ-Vasluĭ și în centrul vinicol al podgoriilor Buciumĭ-Socola-Vișan. E interesant, prin urmare, de a cerceta ce a produs acest așăzămînt industrial, în timpul cînd mișcarea economică a regiuneĭ în care este așăzat e cu deosebire activă. Vom arăta dar, prin cîteva cifre, activitatea atelieruluĭ de butnărie a scoaleĭ județene de meseriĭ din Buciumĭ, în cursul luneĭ *Septemvrie* 1899 :

Atelierul de butnărie

Făcute din noŭ	Reparate	S'a încasat
2. balercĭ 1. ciubăr de blide 1. cofă 1. cofiță 1. fedeleș 5. diferite	1. putină 2. cofe 4. balercĭ cerc. 1. diferit	Cu material cu tot: 70 leĭ 25 b.

Şi să nu se creadă că în celelalte lunĭ productivitatea acestuĭ *atelier principal*, al uneĭ scoale de meseriĭ situată în inima unor podgoriĭ importante, a fost cu mult maĭ mare; următoarele cifre vor arăta ce s'a produs în cîte-va lunĭ, ale anuluĭ 1899 cu material cu tot, în această secţiune a scoaleĭ:

Incasările atelieruluĭ de butnărie

Luna	Leĭ	Banĭ
Aprilie	1	90
Maĭ	187	50
Iunie	19	20
Iulie	18	20
August	186	45
Octomvrie	84	75

Să se noteze că în timpul acesta podgorenii cheltuesc miĭ de leĭ pe fie-care an pe cari-ĭ cîştigă butnariĭ evreĭ, de oare ce *butnarĭ romînĭ nu există*; că prin urmare atelierul de butnărie din Buciumĭ ar putea să realiseze profiturĭ însemnate, dacă şi-ar da osteneala să lucreze stăruind să-şĭ atragă clientela. Dar se vede că meşteriĭ din acest atelier, *plătiţi cu salar fix*, fac tot ce le stă prin putinţă pentru a o îndepărta.

Aceste exemple sînt suficiente pentru a ne dovedi că în asemenea condiţiunĭ, nu poate fi vorba de cît de o *parodie de învăţămînt profesional*, dar nu de învaţarea efectivă a meşteşugurilor în scoalele de meseriĭ, pentru care se fac atîtea sacrificiĭ. Şi atuncĭ se naşte iarăşĭ întrebarea: *de unde să înveţe romînul meseriile*, cînd scoalele noastre de meseriĭ sînt astfel organizate şi cînd e ştiut că *meşteriĭ streinĭ rèfuză în mod sisematic de a primi ucenicĭ romînĭ* în atelierele lor?

Ne aflăm dar în faţa uneĭ probleme din cele maĭ anevoioase, care reclamă toată ingrijirea noastră, cerînd o grabnică soluţiune. Iată pentru ce, după atîta timp de la publicarea studiuluĭ despre *Meseriaşul romîn*, am crezut de datoria noastră de a ne folosi de prilejul ce ni se oferea pentru a atrage încă odată atenţiunea tuturor Romînilor bine cugetătorĭ asupra însemnătăţeĭ deosebite a problemeĭ meseriilor.

In anul acesta, domnul Ministru al instrucţiuneĭ publice şi al cultelor făcîndu-ne distinsa onoare de a ne delega să asistăm la examenele Scoaleĭ de arte şi Meseriĭ din Iaşĭ, la care luasem parte şi în anul trecut, ca delegat al domnuluĭ Ministru al domeniilor, ne grăbim să publicăm observaţiunile noastre cu privire le reorganizarea aceleĭ şcoale şi a învăţămîntuluĭ profesional în genere, precum şi un alt mic studiu despre *învăţarea meseriilor în armată*, ca mijloc practic şi puţin costisitor, pentru răspîndirea cunoştinţeĭ meşteşugurilor printre romînĭ.

Şi credem că e timpul ca barbaţiĭ noştri politicĭ să'şĭ dea samă că *naţionalizarea meseriilor* a ajuns a fi o adevărată *problema de existenţă* pentru poporul romîn. Căcĭ în virtutea *legeĭ poporaţieĭ*, ce se aplică cu fatalitate ca orĭ-care lege a natureĭ, orĭ-cine va înţelege că numaĭ două soluţiunĭ sînt astă-zĭ cu putinţă:

Saŭ noĭ *Romîniĭ* vom parveni să recucerim poziţiunile pierdute în comerţ şi industrie, reconstituind *clasa de mijloc naţională*, pentru ca ea să absoarbă excedentele satelor şi sa alimenteze clasele noastre dirigente—şi atuncı vom trăi ca naiune de sine stătătoare, intemeind o cultură proprie *romînească*, în pămînturile noastre de baştină.

Sau *Jidaniĭ* veneticĭ vor urma să acapareze comerţul şi industria, cucerind oraşele noastre, din care noĭ vom pieri din lipsă de mijloace de existenţă, şi atuncĭ eĭ vor alcătui *clasa de mijloc streină*, în care excedentele satelor noastre nu se vor maĭ putea rîdica şi din care se va alege o *clasă dirigentă evreească*, stăpînă pe soarta ţărănimeĭ noastre, redusă în stare de iloţie.

Şi aceasta nu este numaı o chimeră, ci chiar *scopul mărturisiĭ* pe care-l urmăresc evreiĭ faţă cu noĭ.

Dar fiind cunoscut din istorie că popoarele nu îndură multă vreme asemene situaţiunĭ umilitoare şi încă maĭ puţin că poporul evreu ar avea însuşirile cerute pentru a juca rolul de *stăpînĭ*, faţă cu cineva, orĭ-care ar fi iluziile lor în această privinţă, apoĭ e sigur ca nicĭ poporul romîn nu va suferi stăpînirea jidanilor.

Şi atuncĭ o *reacţiune violentă* ar putea să întrerupă momentan liniştita şi pacînica dezvoltare a neamuluĭ nostru în pămînturile luĭ, adică *in ţara romînească*, în care *numaĭ el are dreptul să existe*, ca *naţiune* cu aspiraţiĭ propriĭ.

Se vede dar cît de amenințătoare și de gravă este problema naționalizărei meseriilor.

Fie ca ea să atragă atențiunea acelora cari, rînd pe rînd, dețin puterea și să-ĭ convingă că ea nu se va putea deslega decît prin *unirea* tuturor în aplicarea constantă a acelorașĭ măsurĭ și în voirea energică a aceleeașĭ politicĭ economice naționale, în curs de anĭ de zile.

Un lucru însă nu ar trebui să se uite : că *timpul* este factorul cel maĭ prețios în deslegarea problemelor sociale și că *pierderea* luĭ însemnează, cîte-odată, *peirea* popoarelor.

A. C. CUZA

Reorganizarea Scoaleĭ de Arte şi Meseriĭ din Iaşĭ

In doĭ anĭ consecutivĭ, în anul trecut și în anul present, am avut prilejul să asistăm la examenele Scoaleĭ de Arte și Meseriĭ din Iașĭ, în calitate de delegat al ministeruluĭ. Prin adresa de numire din anul acesta dl ministru al instrucțiuneĭ publice și al cultelor făcîndu-ne distinsa onoare a cere părerea noastră asupra „îmbunătățirilor și direcțiuneĭ ce trebue să se dea aceleĭ școale", am supus aprecierei d-sale binevoitoare următorul studiŭ, care credem că se referă la reorganizarea învățămîntuluĭ profesional în genere și la *naționalizarea meseriilor*, așa că merită poate o publicitate maĭ întinsă.

I. Observațiunĭ critice

După experiența noastră ca delegat pentru a asista la examenele Școaleĭ de Arte și Meseriĭ din Iașĭ, și din cercetărĭ anterioare, am ajuns la convingerea că lipsa de rezultate pozitive maĭ numeroase, de care ne putem plînge în ce privește această scoală, se datorește următoarelor cincĭ cauze principale și anume:

1) Specializăreĭ meseriilor, nepotrivită cu starea noastră economică.

2) Pregătireĭ insuficiente a elevilor.

3) Pierdereĭ timpuluĭ și irosireĭ puterilor de muncă

4) Despărțireĭ atelierelor scoaleĭ de atelierele de aplicație

5) Externăreĭ elevilor de la aplicație.

Fie-care din aceste cincĭ cauze merită a fi privită în deo. sebĭ, pentru a ne da samă de toată întinderea răuluĭ şi a aprecia maĭ bine valoarea mijloacelor de îndreptare ce propunem.

1) Specializarea nepotrivită a meseriilor

După actuala organizare a scoaleĭ, *lucrarea feruluĭ* se desparte în 6 specialităţĭ : turnătorie, forjă, cazangerie, ajustaj, lăcătuşerie şi instrumente fine ; iar *lucrarea lemnuluĭ* cuprinde patru specialităţĭ : dulgherie, tîmplărie, rotărie şi modelărie.

Se vede că şi la organizarea aceste ramurĭ a învăţămîntuluĭ s'a luat în consideraţie maĭ mult *programele scoalelor similare streine*, de cît împrejurările reale din ţară de la noĭ.

Ţările streine, ca *ţărĭ de industrie mare*, cu o diviziune foarte înaintată a munceĭ industriale, aŭ nevoe, în adevăr, de un mare număr de meşterĭ cazangiĭ, forjeronĭ, ajustorĭ, lăcătuş lucrătorĭ de instrumente fine, *specializaţĭ*, pentru a deservi fabricele lor numeroase. Aice, putem zice, că sorţiĭ de a găsi de lucru şi de a fi bine plătit sînt *în raport direct cu specializarea* lucrătoruluĭ.

Ţara noastră, din contra, ca *ţară agricolă*, cu industrie născîndă, unde diviziunea munceĭ industriale e încă rudimentară, are cu totul alte trebuinţĭ. Ea cere *meşterĭ practicĭ* capabilĭ să exerciteze meseriile *la oraşe*, cuprinse astăzĭ în în cea maĭ mare parte de streinĭ, şi să servească *agricultureĭ* noastre. Pentru aceasta se cere ca *meşteriĭ noştri* să cunoască meseria lor *pe cît se poate maĭ complect*, urmînd a se specializa, în practică, după trebuinţă. La noĭ. prin urmare, sorţiĭ de a se putea hrăni cu meseria sînt *în raport invers cu specializarea* lucrătoruluĭ.

Iată faptul, de cea maĭ mare importanţă, care s'a trecut cu vederea la organizarea scoaleĭ, după modelurĭ streine. Ea produce o mulţime de *lucrătorĭ de fabricĭ*, specialiştĭ, dar nu pe aceĭ meşterĭ practicĭ, de carĭ ţara are nevoe şi aceasta ne explică pentru ce absovenţiĭ scoaleĭ, chiar din atelierele de aplicaţie, nu găsesc de lucru, iar cînd părăsesc scoala eĭ sînt siliţĭ să alerge la funcţiunĭ, pentru a nu muri de foame bătînd la u-

șele stabilimentelor noastre industriale prea puține. Și acest neajuns, care compromite existența atîtor tinerĭ, se va resimți încă și maĭ mult în viitor, de oare-ce până acuma o bună parte a absolvenților îșĭ găsea adăpost în serviciul căilor ferate și prin unele ateliere ale statuluĭ, unde locurile disponibile aŭ ajuns a se împuțina, în mod simțitor, dacă nu a lipsi cu totul. Și atuncĭ se naște întrebarea; ce vor face atîția specialiștĭ modelorĭ, cazangerĭ, ajustorĭ, lucrătorĭ de instrumente fine etc., pe cari îĭ va produce școala pe fie-care an?

Un fapt însă cu deosebire dăunător și aproape de necrezut, e că pe cînd școala produce, *șase felurĭ de specialiștĭ* în lucrarea fieruluĭ, după programele școalelor din țările industriale, ea nu a scos până acuma măcar, un singur *fierar mecanic*, capabil la terminarea studiilor, să conducă și să întrețină în bună stare o *mașină agricolă*, după necesitățile țăreĭ noastre, a căreĭ isvor principal de înavuțire este agricultura.

Ast-fel, din cauza specializăreĭ meseriilor nepotrivită cu faza de dezvoltare economică în care ne găsim, propășirea noastră industriala se oprește de auĭ de zile de obstacolul următoareĭ neînchipuite contrazicerĭ: pe cînd absolvențiĭ școalelor de meseriĭ nu găsesc de lucru din cauză că aŭ învățat «prea bine» meseria lor, ca specialiștĭ, proprietariĭ noștri nu găsesc meșterĭ practicĭ capabilĭ să le conducă o mașină agricolă și sunt silițĭ a se servi de toțĭ cârpaciĭ vițioșĭ, carĭ strică mașinele, cauzînd pagube necalculate avuțieĭ țăreĭ; în acelaș timp, industria întreagă din orașe se află în cea maĭ mare parte în mînele străinilor.

In Iașĭ, de pildă, cu toate că școala de arte și meseriĭ a fost înființată încă din anul 1840, nu avem astăzĭ nicĭ un atelier a unuĭ meșter fierar romîn ieșit din această școală; și acelașĭ lucru se poate spune despre industriile rotărieĭ, tîmplărieĭ, dulgherieĭ, tinichigerieĭ, cari sunt aproape cu totul exercitate de streinĭ, saŭ de maiștri ieșițĭ de prin atelierele particulare. Școala nu a produs, în cazul cel maĭ bun, de cît *funcționarĭ industrialĭ.*

2). Pregătirea insuficientă a elevilor.

Rezultatele acestea, triste, se datoresc de sigur, pe lîngă specializărei defectuoase a meseriilor, şi pregătirei insuficiente a viitorilor meseriaşĭ. Atît cursurile teoretice, cît şi acele practice se predaŭ fără o prea mare îngrijire a *aplicaţiunei* lor, din care cauză absolvenţiĭ nu sunt în stare să se folosească de învăţăturile ce le primesc în şcoală. Ast-fel, în ce priveşte studiile teoretice, am avut prilejul să constatăm că eleviĭ claseĭ a IV-a după patru anĭ de studiu al aritmeticeĭ, în genere sunt foarte neîndemănatecĭ în executarea celor maĭ elementare calcule, necum să ştie a socoti cu înlesnire un devis maĭ complicat; de şi învaţă destulă geometrie, eĭ nu ştiu să găsească suprafaţa unuĭ trapez; de şi urmează cursurĭ de desen ornamental şi industrial, eĭ nu sunt în stare să execute cîte-odată ornamentele cele maĭ uşoare.

Cît pentru pregătirea lor technică, va fi de ajuns să observăm că eleviĭ claseĭ a IV-a de la *lăcătuşerie* nu aŭ avut prilejul să lucreze măcar un singur grilaj în tot cursul anuluĭ; că aceĭ de la *tinichigerie* nu aŭ măsurat şi nu ştiŭ să măsoare un acoperemînt; că nu au boit, că nu ştiŭ cum se face boeaua şi nu pot socoti cît costă metrul patrat de boit acoperemintele; că aceĭ de la *dulgherie*, nu aŭ construit un acoperemînt de casă; nu aŭ făcut o scară de construcţie; nu aŭ lucrat un grilaj de lemn, nu aŭ încheiat o duşamea de odae, în curs de patru anĭ de studiŭ—pentru a vedea cît de necomplecte sunt cunoştinţele cu care iesă din atelierele şcoaleĭ.

In lipsa acestor lucrărĭ curente, eleviĭ îşĭ trec vremea cu executarea unor lucrărĭ de migăleală şi de lux, pe care nicĭ nu vor avea prilejul să le execute maĭ tîrziŭ, precum sunt lăcăţĭ Wertheim, lăzĭ de fier în miniatură, scăunaşe lustruite la dulgherie etc., pe care meşterul e bine să le cunoască, dar cu care nu se poate hrăni dacă nu posedă elementele meserieĭ sale.

Dar o lacună încă şi maĭ gravă în pregătirea elevilor, asupra căreea am atras atenţiunea încă din anul trecut, este *nesocotirea condiţiunilor economice în execuţiunea lucrărilor,* fără de care viitoriĭ meşterĭ sunt osîndiţĭ a cădea victime ale

concurenţeĭ. Aceste condiţiunĭ esenţiale sunt: *cunoaşterea exactă a valoareĭ materiilor prime întrebuinţate şi economisirea timpuluĭ de lucru în raport cu preţul curent al obiectelor lucrate.*

Pentru ca să existe, meşterul nu trebue numaĭ să ştie să lucreze, el trebue să poată executa lucrările cu *repeziciunea mijlocie* obicĭnuită în meseria luĭ, după preţul curent al lucrurilor, pe care nu trebue să-l piardă nicĭ odată din vedere, altmintrelea nu va fi în stare să se hrănească *în concurenţă* cu ceilalţĭ meşterĭ. Şi tocmaĭ nesocotirea acestor condiţiunĭ elementare ne explică, în parte, nereuşita absolvenţilor şcoaleĭ. De şi poate cunosc meseria, *eĭ nu sunt deprinşĭ să lucreze în condiţiunile economice, obicinuite* şi nu se pot menţine de cît *la adăpostul concurenţeĭ* şi în cadrele budgetuluĭ, *ca funcţionarĭ,* în serviciul căilor ferate etc., şi nu ca meşterĭ practicĭ, de carĭ ţara, inundată de streinĭ, are atîta nevoe.

3). Pierderea timpuluĭ şi irosirea puterilor de muncă.

Pregătirea insuficientă a viitorilor meseriaşĭ se datoreşte, fără îndoială, faptuluĭ că *eleviĭ lucrează prea puţin* în şcoală şi aceasta se explică, după părerea noastră, prin aceea că, după organizarea actuala, bazată pe principiul «şcoaleĭ», eĭ migălesc la obiecte de învăţătură, în loc de a executa *lucrărĭ practice,* folosindu-se de întreaga lor putere de muncă. Ast-fel pierderea timpuluĭ, cu care se obicinuesc în şcoală, devine *deprindere organică,* de care nu se pot desbara maĭ tîrziŭ.

In ce priveşte sporirea timpuluĭ de muncă, după propunerea noastră din anul trecut, s-a introdus o însemnată îmbunătăţire dispunîndu-se ca, în lunile de vară, eleviĭ să lucreze excluziv în ateliere, de la 6 oare dimineaţa la 6 oare sara, iar cursurile teoretice să se predea numaĭ în lunile de iarnă. Dar nu e de ajuns ca oarele de lucru să fie maĭ numeroase; se cere maĭ întăiŭ de toate ca *timpul să fie maĭ bine întrebuinţat,* ca eleviĭ să se deprindă a lucra *maĭ intensiv.* In privinţa aceasta e încă totul de făcut, după cum vor dovedi următoarele exemple:

Elevul de la *dulgherie*, Dumitriu Petru, din Cl. a IV-a, a lucrat de la 21 Ianuarie până în Iulie, *96 de zile*, la un dulap:

Valoarea materialuluĭ	45	leĭ
630 oare de lucru	126	«
Total	171	«
Valoarea obiectuluĭ	120	«
Pagubă	51	leĭ

Să se noteze că în calculele noastre noĭ nu socotim *de cît 20 de banĭ oara*, saŭ 2 leĭ ziua de muncă a uneĭ *calfe*, precum trebue să considerăm pe absolventul de patru clase, ceea ce echivalează cu prețul zilei de lucru a muncitorilor necalificațĭ și că, în valoarea materialuluĭ, noĭ nu punem de cît valoarea materiilor prime și nu ținem samă de uzarea uneltelor.

Elevul de la *dulgherie*, Platon Gheorghie, din Cl. IV-a a lucrat de la 13 Maĭ la 6 Iunie, *fără întrerupere*, cîte 9 oare pe zi, la o depănătoare:

Valoarea materialuluĭ	7	leĭ
180 oare de lucru	36	«
Total	43	«
Valoarea obiectuluĭ	20	«
Pagubă	23	leĭ

Elevul de la *tîmplărie*, Neculau Vasile, din Cl. IV-a, a lucrat de la 20 Octomvrie până la 22 Decemvrie o masă de teĭ de comandă:

Valoarea materialuluĭ	18	leĭ
225 oare de lucru	45	«
Total	63	«
Valoarea obiectulaĭ	40	«
Pagubă	23	leĭ

Elevul de la *lăcătușerie*, Marinciu Nicolaĭ, din Cl. a IV-a, a lucrat o plită de tablă avînd și ajutor:

Valoarea materialuluĭ	32	leĭ
230 oare de lucru	46	«
Total	78	«
Valoarea obiectuluĭ	60	«
Pagubă	18	leĭ

Elevul atelieruluĭ de ajustaj, Cihan Constantin, din Cl. a IV-a, a lucrat de la 1 Maĭ până la 10 Iulie o minghine:

Valoarea obiectuluĭ	80 leĭ
Valoarea materialuluĭ	35 «
Resplata munceĭ	45 «

In doue lunĭ de zile, lucrînd cite 9 oare pe zi, a cîştigat 45 leĭ, căcĭ în afară de minghine nu a prea ştiut să spună ce a făcut.

Elevii de la *ajustaj*, Buzdugan Grigore şi Bulaĭ Constantin din Cl. a IV-a, aŭ lucrat în tovărăşie, avînd şi ajutor de la alţĭ elevĭ, de la 1 Maĭ la 10 Iulie, vre-o 28 de zile efective la un strug de fer, restul timpuluĭ nu aŭ putut stabili ce aŭ făcut.

Elevul de la *tinichigerie*, Alexandrescu Neculaĭ, din Cl. a IV-a, în cursul anuluĭ a lucrat doue maşinĭ de cafe, în valoare de 14 leĭ amîndoue; a maĭ lucrat încă vre-o şapte zile pentru comandă; a făcut un lavoar pentru examen început la 15 Iunie şi terminat la 10 Iulie, iar restul timpuluĭ nu se prea ştie ce a făcut, lipsindu-ĭ caetul de lucru.

Aceĭ treĭ elevĭ aĭ atelieruluĭ de *instrumente fine*, s'aŭ prezentat la examen cu cite-va obiecte ca: un satîr, o chee franceză şi altele încă vre-o doue trei, iar în cursul anuluĭ activitatea lor nu e prea bine lămurită.

Faţă cu timpul întrebuinţat s'ar putea cere ca cel puţin lucrările să fie bine executate. Dar şi în această privinţă ele lasă mult de dorit, în unele ateliere. Aşa, de pildă, cele maĭ multe din lucrările atelierelor de *rotărie* şi *tinichigerie* sînt cu totul insuficiente, şi aceasta rezultă şi din aprecierile comisiuneĭ de examen din cursul anuluĭ compusă din maĭştriĭ scoaleĭ: D. Ionescu, maistru tîmplar; Th. Prutescu, maistru atelieruluĭ de instrumente fine; G. V. Botez, secretarul scoaleĭ, sub preşidenţia d-luĭ Inginer Paul Florinescu, şeful atelierelor. Iată ce spune această comisiune despre *atelierul de tinichigerie*.

«Lucrările prezentate de elevĭ nu ni s'aŭ părut corespun-«zetoare timpuluĭ întrebuinţat şi nicĭ lucrate cu toată atenţiu-«nea şi gustul de care e nevoe la acest fel de lucrărĭ».

Şi maĭ nefavorabile sînt încă aprecierile comisiuneĭ, în ce priveşte *atelierul de rotărie*:

«Lucrările prezintate de elevĭ sînt așa de răŭ executate și «în așa fel distribuite în cît nu ne-am putut forma altă convin«gere de cît că elevii nu pot învața aproape nimic în acest «atelier».

Aceste cîte-va exemple sînt suficiente pentru a ne arăta cît timp se pierde astăzĭ în atelierele scoaleĭ și aceasta rezultă și din *contul comenzilor* executate în scoală.

De la 1 Aprilie 1901 până la 1 Aprilie 1902, *atelierul de tîmplărie* a produs în total obiecte în valoare de 556 leĭ, în care intră 15 pupitre în valoare de 450 leĭ, făcute pentru scoală rămânînd 156 leĭ pentru comandele streine. *Atelierul de dulgherie* a produs 2043 leĭ, în care intră mobilierul școaleĭ cu 1696 leĭ, rămîn 347 leĭ pentru alte comande. *Atelierul de lăcătușerie* a făcut lucrărĭ de comandă de 209 leĭ; acel de *tinichigerie* de 240 leĭ, în tot cursul anuluĭ. Ce a produs *atelierul de ins'ru mente fine,* în anul trecut și în anul acesta, nu am putut afla nefiind trecut în isvodul comenzilor ce ni s'a prezintat.

La această pierdere de timp și irosire de puterĭ de muncă a *elevilor,* trebue să maĭ adăugim și pe a *maiștrilor,* datorită organizăreĭ actuale a scoaleĭ.

Maĭ întâiŭ, trebue să observăm că *maiștriĭ nu lucrează,* ci se mărginesc a *supraveghea* pe elevĭ, susținînd că nu e cu putință să facă și una și alta în același timp.

In al doilea rînd, pe cînd maiștriĭ de la *atelierele de aplicație* lucrează în ateliere de la 6 oare dimineața până la 12, și de la 1½ la 6 oare sara, *maiștriĭ școaleĭ,* în lunile de iarnă, nu vin la ateliere de cît de la 7½ la 11¾, cînd eleviĭ se pregătesc de masă și de la 1½ la 3¾, cînd eleviĭ pleacă să asculte cursurile teoretice. Astfel, în curs de șase lunĭ, eĭ aŭ pe fie-care zi cîte 4 oare timp absolut liber·

La aceasta trebue sa maĭ adăogim vre-o *treĭ săptămînĭ* vacanțe de crăciun; *două lunĭ* vacanțe de vară și altă lună, *luna Aprilie întreagă,* în care cad vacanțele de Paștĭ și zilele de pregătire a elevilor pentru examenele teoretice de sfîrșit de an, în care timp atelierele nu funcționează.

După cercetările noastre, am putut constata că maiștriĭ scoaleĭ nu aŭ lucrat nimic în tot timpul acesta, macar de curiosi-

tate saŭ de îndemn pentru eleviĭ lor. Şi ast-fel, concluzia uĭmitoare la care ajungem e că, în afară de unele excepţiunĭ lăudabile, *maiştriĭ scoaleĭ nu lucrează nimic în tot cursul anuluĭ*, ci se mărginesc, în cazul cel maĭ bun, a *privi* cum lucrează eleviĭ.

In situaţiunea cu deosebire grea prin care trece ţara, şi în momentul cînd statul crede că e bine să se folosească până şi de munca ostaşilor apărătorĭ aĭ ţăreĭ, întrebăm : oare e admisibil ca tocmaĭ aceĭ chemaţi să reprezinte munca producătoare a avuţieĭ naţionale, să nu lucreze nimic ? Şi oare ne permit mijloacele noastre de a plăti salariĭ de sute de leĭ pe lună, fără alt profit de cît un simulacru de instruire şi de supraveghere a cîtor-va ucenicĭ ?

Dar uşor se poate înţelege că faptul acesta e dăunător nu numaĭ din punctul de vedere material, reprezentînd o risipă colosală de puterĭ de muncă, ci în grad cu mult maĭ mare din punctul de vedere moral şi educativ. Lucrînd în asemenea condiţiunĭ şi avînd asemenea exemple, tineriĭ meseriaşĭ se demoralizează şi puterea lor de muncă slăbeşte în loc de a se întări prin exerciţiŭ. Şi e firesc ca idealul lor să sfîrşască prin a fi, nu munca producătoare, *ci funcţia de maistru* plătit cu 270 de leĭ pe lună, avînd patru lunĭ depline de vacanţă şi fără altă obligaţie, în zilele de lucru, de cît *a privi cum lucrează alţiĭ.*

4) Despărţirea atelierelor scoaleĭ de atelierele de aplicaţie

După organizarea actuală, cu două rîndurĭ de ateliere, eleviĭ învaţă meseriile în *atelierile scoaleĭ* timp de patru anĭ de zile, petrecînd apoĭ doĭ anĭ, ca externĭ, în *atelierele de aplicaţie.* Deosebirea între eleviĭ din şcoală şi aceĭ de la aplicaţie e că aceĭ d'întăĭ urmează şi cursurĭ teoretice şi execută maĭ mult *lucrărĭ de scoală,* după cum am văzut, fără a ţine samă de condiţiunile economice ale execuţiuneĭ lor, pe cînd eleviĭ de la aplicaţie nu urmează cursurĭ teoretice şi fac *lucrărĭ practice,* de comandă.

Instituţiunea atelierelor de aplicaţie, propusă de sub-sem-

natul încă din anul 1890, a fost primul pas ce s'a făcut în direcțiunea practică a organizăreĭ școaleĭ de arte și meseriĭ și pe care trebue să căutăm a o desăvîrși, înlăturînd inconvenientele ce rezultă din organizațiunea dublă a unor serviciĭ similare.

Maĭ întăiŭ, din faptul că există două ateliere, cu două magaziĭ, trebue să fie și două administrațiĭ deosebite, personalul celor două ateliere ale aceleeașĭ meserii fiind silit a se îndeletnici cu două serviciĭ de acelașĭ fel și a pierde astfel un timp îndoit.

In al doilea rînd, tot din cauza acesteĭ despărțirĭ nefireștĭ, maiștriĭ de la atelierele scoaleĭ am văzut că rămîn fără ocupație, o mare parte din timp, pe cînd atelierele de aplicație, din lipsă de mijloace suficiente pentru a intreține un personal îndoit, rămîn fără supraveghere. Astfel, *șase ateliere de aplicație* sunt astăzĭ *lipsite de maiștri* și anume; rotăria, modelăria, forja, lăcătușeria, cazangeria și turnătoria.

In sfîrșit, pe cînd eleviĭ din atelierele școaleĭ îșĭ pierd vremea ne avînd de lucru, în lipsă de fondurĭ suficiente pentru material, eleviĭ de la aplicație une-orĭ nu pot dovedi cu lucrul, fiind silițĭ a apela la lucrătorĭ din afară. Așa de pilda, în cursul anuluĭ 1901—1902, s-a plătit ca *salariĭ* elevilor de la aplicație 32,368 leĭ, și în acelașĭ timp *lucrătorilor* streinĭ de aceste ateliere 31,337 leĭ, din care o parte numaĭ aŭ luat atelierele școaleĭ, iar vre-o *20,000 leĭ s-aŭ plătit lucrătorilor streinĭ de școală* și care ar fi putut sa rămînă în beneficiul eĭ.

Dar paguba cea maĭ mare care rezultă din despărțirea atelierelor școaleĭ de atelierele de aplicație e că viitoriĭ meseriașĭ, lucrînd timp de patru anĭ de zile în atelierele școaleĭ, în condițiunile arătate maĭ sus, ajung a pierde cu totul noțiunea realitățeĭ. Sub conducerea maiștrilor «profesori», și executînd lucrărĭ de «școală», ei ajung a se considera ca «elevĭ», întocmaĭ ca eleviĭ de prin gimnasiĭ și licee, in loc de a ști că sunt «ucenicĭ», lucrînd de-avalma cu maiștriĭ lor, la obiecte utile și avînd chiar de la început contactul binefăcător al *viețeĭ practice*, cu încordarea neîncetată a puterilor, în vederea realizăreĭ scopuluĭ pozitiv al agonisirei pîneĭ de toate zilele, prin muncă productivă.

5). Externarea elevilor de la aplicaţie.

In organizarea actuală a şcoaleĭ, după terminarea celor patru anĭ, în cursul cărora urmează, ca *internĭ*, şi cursurĭ teoretice, eleviĭ sunt obligaţĭ să lucreze, ca *externĭ*, încă doĭ anĭ în atelierele de aplicaţie, după care numaĭ li se eliberează diploma de absolvire.

Astăzĭ dar, după patru anĭ de internat riguros eleviĭ, din carĭ ceĭ maĭ mulţĭ streinĭ de localitate, sunt lăsaţĭ cu totul liberĭ, la vîrsta de 17 saŭ 18 anĭ.

Precum uşor ne putem închipui, sistemul acesta a dat în practică cele maĭ rele rezultate. Lăsaţĭ de-odată fără priveghere, ceĭ maĭ mulţĭ elevĭ cad victime ale inexperienţeĭ lor, compromiţînd în scurtă vreme sănătatea lor fizică şi morală, fie din cauza ademenirilor de tot felul la care sunt expuşĭ, fie din cauza relelor condiţiunĭ igienice în care sunt siliţĭ să traiască, cîştigînd la început prea puţin, pentru a se întreţine cum ar trebui. Astfel, o sumă de tinerĭ s-aŭ nenorocit din cauza acesteĭ dispoziţiunĭ cu totul greşite, care trebue înlăturată cît maĭ curînd.

II. Propunerĭ practice

Aceste fiind cauzele principale care zădărnicesc rezultatele ce suntem în drept a aştepta de la şcoala noastră de arte şi meseriĭ, maĭ înainte de a propune măsurile de îndreptare, pe care le credem nimerite, trebue să ne dăm samă de *principiile generale*, de care trebue să ne călăuzim în această materie.

Faptul însă, pe care trebue să-l avem în vedere chiar de la început e că, *după şase zecĭ de anĭ de experienţă*, s-a dovedit, credem în de-ajuns, că «şcoala» nu e în stare să corespundă meniriĭ pentru care a fost înfiinţată: de a crea *o clasă de meşterĭ pămîntenĭ capabilĭ să reziste concurenţeĭ streinilor*, carĭ aŭ cucerit oraşele din această parte de ţara maĭ ales. Şi cauzele incapacităţeĭ sale le-am văzut care sunt; ele sunt *organice* şi nu vor dispărea desigur de cât odată cu prefacerea organismuluĭ eĭ.

O schimbare de direcţie se impune dar, şi ea trebue să se inspire, credem, de la următoarele principiĭ:

Maĭ întăiŭ, ideea sterilă de «şcoală», cu «profesorĭ» de lucru şi «elevĭ», care ne ameţeşte de atita vreme, trebue părăsită : nouă ne trebue «ateliere», cu «meşterĭ» practicĭ, cu «calfe» şi «ucenicĭ», capabilĭ să muncească şi să producă. Trebue dar să căutăm pe cît cu putinţă să ne apropiem de *atelierele particulare* în ce priveşte munca, cu deosebire că, în şcoală, ucenicii vor face şi unele studiĭ teoretice în legatură strînsă cu meseria lor, menite dar să-ĭ facă nu maĭ ştiutorĭ de carte, ci *lucrătorĭ* maĭ ghibacĭ şi maĭ conştienţĭ.

Al doilea principiu de care trebue să ne conducem, şi care pentru noĭ e baza însăşĭ şi chezăşia învăţăreĭ meseriilor, e că şcoala de meseriĭ, după natura eĭ, trebue să fie şi un *institut imediat productiv*. Pretindem dar, în primul rînd, că *şcoala de meseriĭ trebue să se întreţină ea însăşĭ*, dacă nu să dea chiar un *profit* statuluĭ, din productul munceĭ bine administrate a ucenicilor, a calfelor şi a maiştrilor eĭ. Susţinem chiar că aceasta ar fi cea maĭ bună dovadă a utilităţeĭ eĭ ca şcoală industrială

Nu trebue să uităm, în adevĕr, că între şcoalele de învăţăturĭ teoretice şi *şcoala-atelier* de meseriĭ, există deosebirea fundamentală că aceasta din urmă are menirea de a pregăti tinerimea pentru *producţiunea directă* şi că ea dispune de o sumă de puterĭ de muncă, *pe care nu le poate cultiva de cît punîndu-le în lucrare*. Aşa fiind, nu înţelegem pentru ce nu s-ar putea uni *învăţarea* meserieĭ, cu *producerea* unor obiecte utile, aşa precum le cere *consumaţia curentă*, pentru care tocmaĭ viitoriĭ meşterĭ se pregătesc. Dar oare în *atelierele particulare* de unde continuă a ieşi *meşterĭ practicĭ*, capabilĭ a se hrăni cu meseria, pe cînd şcoala noastră nu produce de cît *funcţionarĭ industrialĭ*, meseriile nu se învaţă în modul acesta, adică executînd *lucrărĭ practice* ?.

Una din cauzele principale ale nesuccesuluĭ nostru de până astăzĭ, în domeniul industrial e, după părerea noastră, *învăţarea numaĭ teoretică a meseriilor*, a căreĭ urmare este degenerarea puterilor de muncă. In contra acesteĭ boale primejdioase alt remediu maĭ bun nu poate fi de cît *munca aplicată* la producerea unor obiecte de trebuinţă, pentru comande saŭ pentru vînzare, avînd de scop *realizarea unuĭ profit, sub presiunea nevoeĭ*

de a exista. Prin aceasta vom ajunge nu numaĭ să facem economiĭ budgetare însemnate, scăzînd cel puţin cheltuelele de întreţinere ale şcoalelor de meseriĭ, dar putem fi siguri că vom scoate *meşterĭ practicĭ*, în stare să se întreţină din munca lor şi vom contribui, în mod direct, la sporirea avuţieĭ naţionale.

Oare nu este, în adevăr, uimitor de a vedea că atelierele şcoaleĭ de arte şi meseriĭ se mărginesc a produce beneficiĭ ridicole de cîte-va sute de leĭ, pe cînd noĭ importăm, în acelaşĭ timp, obiecte de lemn, de fierărie, de căruţărie, pentru zecimĭ de milioane şi pe cînd streiniĭ năvălesc, din toate părţile, pentru a se hrăni, din productul meserieĭ lor, pe pămîntul ţăreĭ?

Dacă aruncăm o repede privire asupra comerţuluĭ nostru exterior, în ce priveşte numaĭ acele categoriĭ de obiecte pe care le produce şi şcoala noastră de arte şi meseriĭ, vedem că ţara noastră a *importat* de pildă :

Categoriĭ de mărfurĭ	*1897*	*1898*	*1899*
Lemne şi industriĭ derivate	5.737.464 leĭ	5.368.079 leĭ	4.244.891 leĭ
Metale şi fabricaţiunĭ metalice	74.870.980 „	91.769.308 „	76.366.291 „
Căruţărie	1.687.022 „	2.800.686 „	4.853.858 „

Fără îndoială că cea maĭ mare parte din aceste valorĭ sunt reprezintate prin materiĭ prime şi obiecte de fabrică, pe care noĭ nu le putem produce; dar oare din atîtea zecimĭ de milioane şi din sumile însemnate pe care le câştigă meşteriĭ streinĭ în ţară la noĭ, să nu fie cu putinţă ca măcar cîte-va zecimĭ de mii de leĭ să rămînă în profitul nostru prin munca acelor 185 de elevĭ cu 12 maiştri aĭ şcoaleĭ de meseriĭ din Iaşĭ, pe care-o întreţine statul cheltuind 138.695 leĭ, pe fie-care an? Dacă nu e cu putinţă, atuncĭ trebue să zicem că şcoala este *inutilă*; căcĭ dacă ea nu e capabilă să se întreţină din munca eĭ productiva, cu toate miloacele de care dispune, atuncĭ e sigur că meşteriĭ pe cari-ĭ produce vor fi încă şi maĭ puţin în stare să reziste concurenţeĭ streine.

Şi să nu ni se obiecteze că prin faptul că am sili-o *să producă* s-ar schimba menirea „scoaleĭ“, care ar deveni o ade-

vărată «fabrică». Ea tot scoală industrială va rămîne, urmînd un program de studiĭ anumit, cu deosebire că învaţarea meseriilor, continuînd a se face tot atît de sistematic, se va pune legătură şi cu trebuinţele practice, în *adevărate ateliere*, capabile sá producă ceva, cum se învaţă şi în atelierele particulare. Asemene, să nu ni se opună exemplul scoalelor similare streine, după care am copiat organizaţiunea scoaleĭ noastre, căcĭ scoalele de meseriĭ din streinatate aŭ cu totul altă destinaţiune; ele sunt *şcolĭ de perfecţionare*, in cari meşteriĭ vin să se desăvîrşească în specialitatea lor, saŭ *scolĭ de pregătire*, pe cînd scoala noastră e chemată să producă *deodată meşterĭ pra ticĭ* potriviţĭ împrejurărilor în care trăim. Pe aceştia însă noĭ nu putem să-ĭ producem maĭ bine de cît silindu-ĭ să se adapteze de timpuriu acestor împrejurărĭ, prin exercitarea, pe cît cu puţinţa încă din şcoală, a meserieĭ aşa precum vor fi chemaţĭ a o exercita maĭ târziu.

De altmintrelea, să nu uităm că *aceasta a fost chiar intenţiunea legiuitoruluĭ*, în momentul de a înfiinţa acest aşăzămînt, după cum se poate vedea din: *prinţipiile organice ale scoaleĭ de arte şi meşteşugurĭ* din Iaşĭ, publicate în „*Manualul administrativ al Principatuluĭ Moldoveĭ*", Vol. II Pag. 344:

„8. Epitropiea, zice legiuitorul, va însîmbrie pe maiştri „şi va cumpăra, *în anul întâiŭ*, materialurile trebuitoare pentru „învăţătura ucenicilor, precum lemn, fer, curăle etc., va da „lemn de foc şi lumînărĭ.

«9. *In anul al doilea* va plăti numaĭ maiştrilor şi va da „lemn de foc, iar materialul şi alte cheltuele va fi datoare di- „recţia prin maiştriĭ şi uceniciĭ a scoate din a lor lucru.

„10. *In anul al 3-lea şi al 4-lea* nu se va da alta de cît „localul şi lemnul de foc, iar leafa maĭştrilor, cumpărarea ma- „terialuluĭ şi alte cheltuelĭ vor eşi din lucrul întrebuinţaţilor.

„11. *Lucrul anuluĭ al 5-lea şi al celor viitorĭ* va trebui „să producă *folos acesteĭ şcolĭ* pentru despăgubirea cheltuelelor „ce se vor face întru aşezarea acesteĭ şcoale."

Vrea să zică, după intenţiunea ctitorilor scoaleĭ, ea trebuea să fie un stabiliment de învăţăturĭ technice menit a se întreţine „din lucrul întrebuinţaţilor" şi nicĭ de cum o „şcoală", ca orĭ care alta, ţinută cu cheltueala statuluĭ, fără să producă nimic

după cum a devenit; așa ceva nu putea să intre în mintea sănătoasă, nesofisticată de semi-cultură, a oamenilor *practicĭ* de la 1840.

Intru cît ne privește, susținem cu tărie că părăsirea acestor principiĭ a fost printre cauzele cele d'intăiŭ, cari aŭ împedecat propășirea învățămîntuluĭ technic, în această parte de țară, și că, *după șase-zecĭ de anĭ de experiență* păgubitoare, e timpul astăzĭ să revenim la aplicarea lor.

Aceste fiind *principiile generale*, pe care nu trebue să le pierdem din vedere, rămîne să arătăm care ar fi *măsurile practice*, prin care s'ar putea ajunge la realizareu îndoituluĭ scop ce ne propunem: de a crea *o clasă de meșterĭ pămîntenĭ, romînĭ*, capabilĭ să cucerească piața industrială internă, stăpînită astă-zĭ de streinĭ, și de a face ca școala de arte și meseriĭ din Iașĭ să nu maĭ fie o povoară inutilă pentru budgetul statuluĭ. Aceste măsurĭ maĭ principale ar fi, după părerea noastră, următoarele:

1. Combinarea învățăreĭ meseriilor în vederea necesităților țăreĭ noastre, în faza de desvoltare economică în care se găsește, ca *țară agricolă*, cu slabe începuturĭ industriale. Aice trebue să avem în vedere întreitele interese: ale *agriculturei*, care ne cere meșterĭ lemnarĭ și ferarĭ cu cunoștințĭ solide, capabilĭ să întrețină și să conducă mașinĭ agricole etc.; ale *orașelor*, cuprinse astăzi de streinĭ și care se desnaționalizează pe fie-care zi; și ale *fabricelor și atelierelor* puține ce le avem, care aŭ nevoe de uniĭ specialiștĭ maĭ ales in lucrarea feruluĭ.

Credem că, pentru a da satisfacțiune deopotrivă *tuturor acestor interese*, și nu numaĭ *fabricelor* noastre, cu interese relativ maĭ puțin importante, acele *șase specialitățĭ* ale meserieĭ *feruluĭ* trebue să se reducă prin combinațiune la *treĭ*, pentru care școala va elibera diplome și anume:

I. *Turnătoria.*—II. *Forjă—căruțărie — lăcătușerie*; și III. *Ajustaj—Cazangerie— Conducere de mașinĭ agricole.* Atelierul de *instuumente fine*, îl considerăm ca o *anexă a ajustajuluĭ*,

pentru perfecționarea unor elevĭ cu aptitudinĭ deosebite în a-ceastă specialitate puțin desvoltată la noĭ în țară.

Acele *patru specialități* ale meserieĭ *lemnuluĭ* cerem a fi reduse la *două* și anume:

I. *Dulgherie—Rotărie—Modelărie;* și

II. *Dulgherie—Tîmplărie—Sculptură în lemn.*

După propunerea noastră din anul trecut, considerăm și aicĭ dulgheria ca *meserie pregătitoare* a lucrăreĭ lemnuluĭ, pe care trebue să o cunoască puțin și tîmplariĭ și rotariĭ. De fapt ele în practică se și confundă, tîmplariĭ executînd lucrărĭ de dulgherie și vice-versa.

Se vede dar că deși reducem numĕrul specialităților, pentru care școala va elibera diplome, noĭ *complectăm* învățarea meseriilor prin *două specialități nouă*, de cea maĭ mare importanță, ce nu se predaŭ astăzĭ în școală; *sculptura în lemn*, de neapărată trebuință orĭ-căruĭ tîmplar, și *conducerea de mașinĭ agricole*, despre care nu putem îndeajuns să ne mirăm că nu a fost introdusă până acuma în această școală de meseriĭ a țăreĭ noastre, a căreĭ izvor principal de înavuțire este tocmaĭ agricultura.

Timpul, de altmintrelea îndestulător de patru anĭ, pentru învățarea meseriilor astfel combinate, noĭ îl cîștigăm prin suprimarea vacanțelor inutile și prin lucrare maĭ intensivă în ateliere.

Meșteriĭ astfel pregătițĭ, cunoscînd meseria în mod pe cît cu putință maĭ complect, *se vor putea specializa orĭ cînd,* după trebuință; dar în acelașĭ timp sorțiĭ lor de a găsi de lucru se vor întrei. Meșteriĭ *ajustori—cazangerĭ—conductorĭ de mașinĭ agricole,* de pildă, vor putea să lucreze fie la ajustaj, saŭ numaĭ la cazangerie, în vre-un atelier saŭ stabiliment industrial, saŭ își vor găsi ocupație la moșiĭ, ca conductorĭ de mașinĭ pricepuțĭ, de carĭ avem atîta nevoe. Meșteriĭ *dulgherĭ—rotari—modelorĭ,* se vor putea întrebuința fie ca dulgherĭ, fie ca rotarĭ în vre un atelier de trăsurĭ, fie ca modelorĭ la vre-o turnătorie. A scoate însă, după cum se face astăzĭ, numaĭ modelorĭ, saŭ numaĭ cazangerĭ, de pildă, e a-ĭ osîndi să nu poată exista, de oare-ce locurĭ de modelorĭ și de cazangerĭ sînt prea puține.

Această *combinare* a meseriilor maĭ prezintă încă și fo-

losul că nu împiedică, ci *înlesneşte specializarea* fireasca a meseriaşilor. Căcĭ învăţind maĭ multe meseriĭ înrudite şi legate împreună uniĭ din elevĭ, cu *aptitudenĭ speciale* într'o ramură numaĭ, îşĭ vor urma aplicările lor fireştĭ aşa că specializarea se va îndeplini de la sine şi va fi cu atît maĭ temeinică. Dar în acelaşĭ timp, eĭ vor deveni şi *meşterĭ practicĭ*, cunoscînd meseria în toată întinderea eĭ după trebuinţele ţăreĭ noastre.

2. Contopirea atelierelor şcoaleĭ cu atelierele de aplicaţie. Eleviĭ din şcoală să lucreze în acelaşĭ atelier cu eleviĭ de la aplicaţie, cu deosebirea că eĭ vor urma şi cursurĭ teoretice şi că va trebui să li se dea şi o îngrijire didactică technică deosebită. Prin aceasta nu numaĭ că se simplifică administraţia şcoaleĭ economisîndu-se timpul şi materialul, dar eleviĭ, lucrînd maĭ intensiv, se vor considera chiar de la început ca «ucenicĭ» muncitorĭ, şi maiştriĭ ca «meşterĭ», şi nu vor pierde contactul cu lumea reală a munceĭ productive.

3. Complectarea învăţăreĭ meseriilor cu unele specialităţĭ precum e *văpsitoria*, tapiţeria de trăsurĭ etc. E nadmisibil ca într'o scoală de meseriĭ sistematică să nu se înveţe văpsitoria elementară şi maĭ fină, aşa de necesară şi tîmplarilor, şi rotarilor, şi căruţaşilor şi tinichegiilor. Astă-zĭ de pildă, după ce o trăsură a fost terminată din lemn la rotărie şi legată în atelierul de căruţărie, ea trebue să fie trimeasă afară din şcoală pentru a fi văpsită, îmbrăcată, etc. de meşteriĭ streinĭ, căcĭ romînĭ, în această branşă, nu există.

După noua organizare, propusă de noĭ, ca şcoală-atelier menită să producă obiecte de comandă şi de vînzare, şi în interesul răspîndireĭ meseriilor printre romînĭ, e nevoe de învĕţarea pe cit maĭ complectă a meseriilor asociate.

4. Internarea elevilor de la aplicaţie. Prin această măsură, reţinîndu-se costul întreţinereĭ de 1 leŭ 20 banĭ pe zi de fie-care elev din productul munceĭ lor, s-ar realisa, pentru şcoală, un venit de vre-o 10.000 pănă la 15.000 de leĭ pe an şi ar creşte maĭ repede şi economiile elevilor, de care se vor folosi la ieşirea lor din şcoală; folosul cel maĭ mare va fi însă

conservarea sănătăţeĭ fizice şi morale a viitorilor meseriaşĭ, la o vîrstă în care sînt maĭ ales expuşĭ să cadă victime ale inexperienţeĭ lor.

5. Asimilarea maiştrilor şcoaleĭ cu maiştriĭ de la aplicaţie, în ce priveşte munca. Eĭ să fie obligaţĭ a intra în ateliere la 6 oare dimineaţa şi a le păr..si la 6 oare sara *lucrînd de-avalma cu eleviĭ* şi dînd samă de lucrările ce vor fi executat. Afirmaţiunea că nu pot, în acelaşĭ timp, să supravegheze atelierele şi să şĭ lucreze este neintemeiată, după cum o dovedeşte experienţa atelierelor particulare, în care uceniciĭ învaţă meseria *privind cum maiştriĭ lucrează* şi lucrînd în unire cu dînşiĭ, şi nu după sistemul practicat în şcoală, care nu prea dă rezultate, că *maiştriĭ privesc* cum uceniciĭ lucrează. De altmintrelea, după contopirea atelierelor, aplicarea aceşteĭ măsurĭ nu va întîmpina nicĭ o greutate, de oare-ce în fie-care atelier vor lucra maĭ mulţĭ maĭştri şi s'ar maĭ putea face astfel ca fie-căruĭ elev de la aplicaţie să se dea şi cîte un elev din scoală ca *„ucenic“*, de ajutor şi spre instruirea luĭ. Munca maiştrilor va fi însă o pildă şi un îndemn pentru viitoriĭ meşteri ; o dovadă a destoinicieĭ proprii şi un cîştig pentru economia ţăreĭ.

6. Schimbarea moduluĭ de plată a salariilor ce se daŭ maĭştrilor. Inconvenientele actuale se datoresc în mare parte faptuluĭ că maĭştriĭ sunt plătiţĭ cu *salar fix,* aşa că nicĭ nu se interesează de ce se produce saŭ nu se produce în atelierele lor. Pentru a-ĭ îndemna la muncă, ar trebui ca *salarul fix să se reducă,* complinindu-se prin o *tantiemă din productul munceĭ* atelierelor.

7. Reducerea timpuluĭ de vacanţe. Vacanţele elevilor şi ale maĭştrilor scoaleĭ să fie aceleaşĭ cu ale elevilor şi maiştriĭor de la aplicaţie. De altmintrelea, reducerea vacanţelor e consecinţa firească a schimbăreĭ principiuluĭ de organizare din „scoală“ în „atelier“, chemat să-şĭ producă cel puţin propria luĭ întreţinere.

8. Trimiterea elevilor claseĭ a III-a şi a IV-a să facă practică în cursul vereĭ pe la moşiile particulare

la fermele model, pe domeniile coroaneĭ, la căile ferate, prin fabricĭ etc., pentru a se obicĭnui cu munca tocmaĭ în timpul vereĭ, cînd vor avea maĭ mult de lucru maĭ tîrziŭ. Pentru a caracteriza sistemul greşit de pănă acuma, bazat pe ideea de „şcoală“, vom observa că se obicĭnueşte a se trimete „eleviĭ“ şi în *vilegiatură*. Aşa, chiar în vara trecută, *cincĭ elevĭ*, şi încă din ceĭ voinicĭ, au fost trimeşĭ în *Sanatoriul* de la Predeal. Este evident că eşind din scoală, cu asemenea deprinderĭ, viitoriĭ meseriaşĭ, în loc să se dea la muncă, nu vor visa de cît petrecerĭ şi sanatoriĭ gratuite, aşa că statul contribue el însuşĭ la crearea uneĭ clase de meşterĭ nevolnicĭ, cu care nu va şti ce să facă maĭ tîrziŭ.

9. Tipărirea unuĭ caet de lucru tip, în care eleviĭ să însemneze zi cu zi lucrările ce vor fi săvîrşit, sub controlul maiştrilor şi al şefuluĭ atelierelor; aceste caete să fie semnate de maiştri la sfîrşitul fie-căreĭ săptămînĭ şi de şeful atelierelor la sfîrşitul fie-căreĭ lunĭ. Eleviĭ vor face un *devis*, pentru fie-care lucrare.

10. Ţinerea contabilităţeĭ lucrărilor pentru fie-care atelier în deosebĭ, nu după cum se obicĭnueşte acum de a se însemna comandele pentru toate atelierele în aceeaşĭ condică, ceea ce nu ne permite de a ne da samă imediat de ce produce fie-care.

11. Incredinţarea conducereĭ atelierelor şefuluĭ lor, inginer, care se fie scutit de orĭ ce altă însărcinare. Şeful atelierelor va primi comandele, le va distribui hotărînd timpul gătireĭ fie-căreĭ piese, pentru a evita neînţelegerile dintre maiştri şi întîrzierea lucrărilor: el va trebui dar să se îngrijască în totul de partea technică şi economică a producţiuneĭ, directorul avînd administraţiunea generală şi superioară.

12. Publicarea uneĭ micĭ bibliotecĭ de scrierĭ elementare technice, a unor «manuale» pe specialităţĭ, pentru a servi la instruirea elevilor şi a meşterilor după ieşirea lor din şcoală, cînd sînt ameninţaţĭ să uite aceea ce aŭ învăţat.

13. Cumpararea uneĭ garniturĭ compleete de mașinĭ agricole, cu care viitoriĭ meșterĭ ajustorĭ—cazangerĭ—conductorĭ de mașinĭ agricolo vor face exercițiĭ învățînd cum se manipulează, se demontează, se curăță, se repară etc. Aceste mașinĭ se vor cumpara *de ocazie*, pe cît maĭ ieftin, și se vor repara în scoală, din economiĭ. In cursul vereĭ, trimeșĭ sub conducerea maiștrilor, eleviĭ vor lucra un timp oare care la moșiĭ și vor putea aduce astfel și un beneficiŭ scoaleĭ și lor înșile din munca lor.

14. Inființarea unuĭ „Bazar al școaleĭ de meseriĭ", deocamdată, dacă nu e altfel cu putință, macar în așa numitul „Muzeŭ" al școaleĭ, situat la stradă, care stă deșert, și maĭ tîrziŭ în centrul orașuluĭ. In acest bazar se vor expune obiectele lucrate în școală, spre vînzare, cu însemnarea prețuluĭ. In fie-care septămînă, cîte unul saŭ doĭ elevĭ de la aplicație vor face aice, cu rîndul, serviciul de vînzătorĭ și de păstrătorĭ aĭ obiectelor expuse.

15. Inființarea unuĭ „Depozit de lemne de trebuință", pentru necesitățile școaleĭ și pentru vînzare. Scoala e silită astăzĭ să *cumpere* materialul lemnos de care are nevoe, deși posedă o instalațiune sistematică pentru tăierea lemnuluĭ, care stă de geaba în cea maĭ mare parte de timp, și deși statul posedă pădurĭ destule. Ceea ce însă e și maĭ dăunător, e că *în comerț lemn bun nu se prea găsește*, saŭ e foarte scump. Credem dar că s'ar realiza însemnate foloase dacă s'ar admite ca scoala să-șĭ aleagă pe fie-care an o cantitate anumită de arborĭ de diferite esențe: stejar, frasin, ulm, paltin, teiŭ, nuc, etc. din pădurile statuluĭ, însemnîndu-se prețul, pe care ea nu ar fi ținută să-l plătească de cît treptat și maĭ tîrziŭ. Lemnul acesta s'ar tăia în scoală punîndu-se la uscare și s'ar vinde, saŭ s'ar întrebuința cu profit.

16. Obligarea autorităților locale de a executa lucrările lor în atelierele scoaleĭ de meseriĭ, unde ele vor fi executate și în maĭ bune condițiunĭ, și maĭ ieftin și unde profitul rămîne în folosul statuluĭ. Procedarea de până acu-

ma ca statul să facă sacrificiĭ onorme pentru a crea o clasă de *meşterĭ pămîntenĭ*, şi ca în acelaşĭ ţimp el să dea toate lucrările luĭ la *meşterĭ streinĭ*, lăsînd pe meseriaşiĭ noştri să moară de foame, este ruinătoare şi ne va duce în scurtă vreme la peire sigură, prin *istovirea claseĭ de mijloc* romîneştĭ. In faţa aceşteĭ primejdiĭ, să se pună încă odată în vederea autorităţilor, cu obligaţiunea de a-l *aplica*, următorul articol din *legea asupra învăţămintuluĭ profesional*, din 31 Martie 1899:

«*Art. 63.* Autorităţile din ţară vor putea face, *fără licita-«ţie*, în atelierele scoalelor superioare de meseriĭ, comande de «lucrărĭ care să intre în specialitatea acestor ateliere».

17. Constituirea uneĭ „Comisiunĭ permanente de patronare a scoaleĭ şi a absolvenţior eĭ“, din care va face parte prefectul, primarul, directorul scoaleĭ şi şeful atelierelor, revizoriĭ scolarĭ şi cine s'ar maĭ crede, cu scopul de a sprijini întreprinderile scoaleĭ şi de a se interesa de soarta absolvenţilor, lăsaţĭ astăzĭ fără nicĭ o protecţiune.

Aceste ar fi, după părerea noastră, măsurile principale prin care s'ar putea realiza, în scurtă vreme, îndoitul scop pe care-l urmărim : de a crea *o clasă de meşterĭ pămîntenĭ,* capabilĭ să reziste concurenţeĭ streine, şi de a face ca Scoala de arte şi meseriĭ din Iaşĭ să fie un *institut industrial productiv,* nu numaĭ o povoară sterilă pentru budget.

Credem cu toată tăria că idealul acesta nu este o chimeră, pentru că avem convingerea, întemeiată şi pe experienţa noastră din anul acesta la scoala de meseriĭ din Iaşĭ, că *romînul este înzestrat cu aptitudinĭ technice deosebite.* Să-ĭ dăm numaĭ o *maĭ bună direcţiune* şi să-l supunem la *o disciplină maĭ severă* şi el îşĭ va cuceri, şi în domeniul industrial, situaţiunea pe care *trebue* să o ocupe, dacă nu voim ca *„naţiunea romînă“* să ajungă a fi numaĭ o expresiune etnologică, cu conţinut eterogen.

G. TUTOVEANU

INVINS

Convoiurĭ de corbĭ
Invălue zarea;
Sub streşinĭ de cer
Se leagănă marea.

Pe ţerm staŭ pescarĭ
Privind în spre largurĭ
Cum pĭere 'n amurg
Un stol de catargurĭ.

Un vuet adînc
Vesteşte furtuna;
In codru'ĭ de norĭ
Se-ntunecă luna....

Uĭtîndu-mă-învins,
La ea, cum se-'nclină;
Pe-a gîndului rug
'Mĭ-aprinde lumină;

Că palidu'ĭ nimb
A-minte 'mĭ aduse
De-un chip indrăgit
In vremurĭ apuse.

Dl Tutoveanu va colabora de acuma înainte cu frumoasele d-sale producţiunĭ la revista noastră.

ED. GRUBER

SONET

Frumoasă-ĭ noaptea și senină,
Departe sun'un glas de corn,
Spre tine gîndul mi-l întorn,
Pe munțĭ plutește luna plină.

Răchita peste ape-șĭ plînge,
De vînt bătută, frunza-ĭ rară.
Prea te-am iubit din cale-afară...
Clipind în zorĭ o stea se stinge.

Suspină vîntu'nstrăinăreĭ
Prin crengile plecate-n cale.
Cuprinsă-ĭ inima-mĭ de jale.

Departe sun'un glas de corn,
Spre tine nu mă maĭ întorn,
Rămîĭ în negura uităreĭ!

Poeziile mult regretatuluĭ Eduard Gruber găsindu-se printr'o fericită întîmplare, se vor scoate maĭ tîrziu într'un volum. Publicăm una, luată fără a alege.

DARI DE SAMA

Psychologie et histoire,
comunicație făcută Academieĭ de științĭ morale și politice din Paris de d. A. D. Xenopol.

Savantul profesor universitar, în acest discurs pronunțat înaintea Academieĭ din Paris, stabilește conexiunea dintre psichologie și istorie. Incepe întâĭ cu o considerație științifică asupra psichologieĭ propriŭ zise și asupra obiectuluĭ eĭ, spiritul omenesc, a căruia acțiunĭ se reproduc necontenit în mecanismul lor. Acțiunea legilor psichologice asupra materieĭ dă naștere fenomenelor intelectuale, care saŭ sunt supuse repetițieĭ saŭ se transformă în timp. Acestea din urmă daŭ naștere istorieĭ. Pe cînd psichologia se ocupă cu formele cugetăreĭ ale căror repetițiune constantă e condiționată de firea spirituluĭ însușĭ, istoria studiază fenomenele intelectuale care se schimbă în timp. Insă punctul de contact între cele două științĭ constă în faptul, că materia vecĭnic nouă, pe care desvoltarea o procură spirituluĭ, e influențată în totdeauna în acelașĭ chip de forțele intelectuale. Fenomenele istorice nu sunt legiferate; fenomenele psichologice sunt supuse unor legĭ anumite. In considerațiunile sale științifice, D. Xenopol insistă asupra legilor psichologice, asupra progresuluĭ, asupra roluluĭ pe care legile psichologice îl joacă în istorie. Apoĭ stabilește relațiuneă între psichologie și istorie, din punctul de videre al complexitățeĭ mintale particulare fie-căreĭ individualitățĭ omeneștĭ, înălțîndu-se până la complexiunea mintală a popoarelor. Toate acestea le-am analizat deja în opera d-luĭ Xenopol: *Prin*

cipiile fundamentale ale istorieĭ, unde am văzut un sistem întreg de vederĭ nouĭ asupra ştiinţeĭ în general şi asupra istorieĭ în particular. Stilul lucrăreĭ e foarte clar, expunerea dusă cu multă logică ; ideile sintezate admirabil, ca în tot ce scrie de alt-fel D. Xenopol,—pană neobosită de maĭ bine de 40*) de anĭ.

(Din Revista *Arta şi Literatura romînă*).

Congresul *învăţămîntuluĭ superior, Paris 1900.— Troisième congrès international de l'Enseignement supérieur*, Paris 1902 un vol. de 501 de pag.

I

In desbaterile asupra extensiuneĭ universitare d. A. D. Xenopol rectorul şi reprezentantul universităţeĭ din Iaşĭ a spus următoarele :

«D-sa crede că nu trebue să se considere ca extensiune universitară, formele deosebite ale învăţămîntuluĭ poporan care poate să se îndrepte cătră straturile maĭ culte ale societăţeĭ, saŭ se îndeplinească lipsurile învăţămîntuluĭ dat straturilor inferioare. Extensiunea universitară trebue să împrăştie cunoştinţele şi ideile profesate în universităţĭ. Ierĭ s'a spus că trebue deprinse massele cu cercetarea adevăruluĭ şi se propune astăzĭ de a face să pătrundă în ele spiritul ştiinţific. Aceasta este o concepţie prea restrînsă. Propăşirea omenireĭ nu se îndeplineşte numaĭ pe tărîmul adevăruluĭ teoretic şi practic, ci încă şi pe acele ale frumosuluĭ şi bineluĭ. Ea se face tot-deauna prin ideĭ şi iea tot-deauna naştere în elită, în spiritele superioare. Extensiunea universitară trebue să facă a se coborî în masse principiile civilizaţieĭ noastre, pentru a da evoluţieĭ omenireĭ o bază maĭ largă. In loc de a căuta să mulţumiască numaĭ nevoile poporuluĭ, ea trebue din contra să deştepte în el nevoĭ noue şi superioare, la care el nicĭ odată nu se gîndise ; ea trebue să pună în atingere ceea ce este maĭ înalt în ome-

---

*). Nu 40 ci 30, Nota Redacţieĭ.

nire cu elementele maĭ puțin desvoltate; să se siliască a rîdica pe aceste din urmă, pe cît se poate, în regiunile superioare unde se elaborează propășirea. Nu este de ajuns, pentru aceasta, se facă a pătrunde în ele spiritul științific. Trebue luminată inteligența masselor cu flacăra întregeĭ civilizațiĭ». (Volumul citat, p. 135).

II

In secțiunea organizăreĭ învățămîntuluĭ superior, tot d. Xenopol a făcut următoarea propunere asupra *Nevoieĭ învățămîntuluĭ teorieĭ istorieĭ în universităț*ĭ.

«Una din nevoile cele maĭ urgente, cînd e vorba de reformele ce sunt de îndeplinit în învățămîntul universitar al istorieĭ, este fără tăgadă introducerea de cursurĭ asupra teorieĭ istorieĭ.

Nu înțelegem prin acest termin, nicĭ reflexiile filosofice ce poate să le suggereze contemplarea trecutuluĭ, nicĭ metodologia istorică, adică mijloacele ce sunt de luat spre a ajunge a se expune adevărul asupra faptelor ce nu maĭ sunt, ci un studiŭ asupra caracteruluĭ acesteĭ discipline și a princibiilor pe care ea se întemeiază.

Istoria a fost până acum de multe orĭ fals înțeleasă. I s'a tăgăduit caracterul științific și s'a tins a i-l introduce, făcînd-o să primească principiile de investigare întrebuințate în științele numite naturale. Alțiĭ aŭ vrut s'o sprijine pe statistică și aŭ împins paradoxul până a vroi să iee drept legĭ ale istorieĭ pretinsele legĭ ale statisticeĭ. Sociologiĭ aŭ intervenit și eĭ în desbatere și aŭ cerut pentru eĭ cinstea de a constitui istoria-știință, pretinzînd că istoria cum a fost tratată până în zilele noastre nu ar fi de cît istorie literară, menită spre a face să petreacă, iară nu spre a aduce învățăturĭ. Nenumăratele scrierĭ istorice nu ar putea sluji de cît ca material, în mare parte el însus nefolositor, pentru studiul, din care sociologiĭ trebue să extragă istoria-știință. Această disciplină s'ar spriiini pe legĭ tot atît de fixe ca și acele ce ocîrmuesc lumea noastră planetară, deși nu sunt cunoscute într'un chip tot atît de preciz. In sfîrșit istoriciĭ

de profesie privesc cu un dispreţ destul de puţin ascuns, toate aceşte pretenţiĭ de a se transforma disciplina lor. Eĭ cred că ceea ce eĭ fac este bine făcut; că nu este nevoie teoria, spre a face să propăşască ştiinţa, şi că aceasta din urmă înaintează prin ea însăşĭ, fără ajutorul logiceĭ.

Inţelege orĭ-cine cît de mult aceste ideĭ teoretice asupra caracteruluĭ istorieĭ şi asupra ţinteĭ urmărite, pot înrîuri lucrările istoricilor: căcĭ saŭ eĭ se lasă a fi răpiţĭ prin teoriile ce vreaŭ să transforme istoria, şi dacă aceste teoriĭ nu sunt cele adevărate, ele împing istoria în căĭ rătăcite; saŭ se ţin în rezervă în privirea orĭ căreĭ ideĭ teoretice şi refuză a modifica feliul lor de a expune, cu toate observaţiile, foarte drepte în sine, care le sunt adresate. In un caz ca şi în celalalt, propăşirea ştiinţeĭ este împiedecată, şi dacă ea cu toate aceste înaintează, o mare cîtime de putere este cheltuită cu pagubă.

O desbatere adîncită asupra caracteruluĭ, asupra mijloacelor şi a scopuluĭ istorieĭ ne pare decĭ neapărată. Dar ne or întimpina poate, pentru ce istoria singură area nevoe de o teorie, în afară de ştiinţa eĭ însăşĭ? Nu se studiază nicĭ teoria fiziceĭ, nicĭ acea a chimieĭ, nicĭ acea a fiziologieĭ, nicĭ acea a psihologieĭ, ca disciplină deosebită; nu se ocupă de cît cu studiul fenomenelor care alcătuesc obiectul investigărilor a acestor deosebite discipline. Pentru ce istoria ar face ea excepţie şi ar fi trebuitor a se studia teoria eĭ, în afară de faptele care o constitue?

Istoria a fost foarte mult timp şi aproape până în zilele noastre o concepţie maĭ mult practică de cît ştiinţifică, şi nicĭ nu avea măcar de scop descoperirea adevăruluĭ, caracter esenţial al orĭ căreĭ ştiinţĭ. Se proceda la a eĭ expunere, fără nicĭ un principiŭ îndreptător şi dacă adevărul îşĭ făcea calea prin el însuşĭ, se întîmpla lucrul maĭ mult pe nevrutele. Istoria semăna în această privire cu agricultura, cu arhitectura şi cu muzica. Şi aceste discipline fură, timp îndelungat, tratate fără ca să-şĭ fi dat samă de principiile pe care ele se întemeiază. In zilele noastre, cu toate aceste, există o teorie a agriculture, o

teorie a arhitecturei și o teorie a muzicei. Este deci firesc lucru ca, trecînd timpul, o teorie a istoriei să iee și ea locul printre cunoștințele omenești. Istoria însă fiind o disciplină foarte complicată, era greŭ de a-și da samă de acea nevoie, și iată pentru ce teoria ei a așteptat atîta timp spre a fi formulată. In zilelele noastre ea a început abia a fi schițată, și nașterea ei nu se putea produce fără sfîrșieri, fără abateri însemnate între cugetările care vreaŭ să-i dea ființă.

Se poate însă privi chestiunea din un punct de vedere mai adînc.

Istoria nu este o știință particulară, de feliul fizicei, chimiei, biologiei saŭ psicologiei, și fără nici un cuvînt o privesc astfeliŭ toate clasificările științelor. Ea este un mod de concepere a lumei, modul succesiv în fața modului repețirei care alcătuește domeniul științelor de legi. Iată pentru ce toate cunoștințele omenești pot fi tratate istoricește. Așa există nu numai o istorie a omenirei, ci încă și una a desvoltărei formelor animale, de la moneră până la om, o istorie a pămîntului, geologia, o istorie chiar a sistemului solar (aceasta din urmă ipotetică bine înțeles). Istoria spiritului omenesc poate atinge toate creațiunile lui: istoria politică, istoria civilizației, istoria dreptului, a religiei, a artelor, a literaturei etc.

In afară de aceste istorii care privesc prefacerea lucrurilor însuși, sunt încă altele privitoare la obiecte de cunoștinți care rămîn statornice și nu se schimbă. Istoria lor se mărginește a expune schimbările intervenite în cunoștințele noastre asupra acestor obiecte. Așa este istoria științelor, acea a astronomiei a fizicei, a chimiei, a biologiei, a psichologiei și în deobște istoria filosofiei. Este în sfîrșit istoria disciplinelor care se ocupă cu fenomenele care ele însăși se transformă, precum istoria teoriilor geologice .acea a teoriilor transformiste. și istoria istoriografiei. [1])

---

1) De exemplu: Wegele *Geschichte der deutschen Historiographie* Leipzig 1885. Robert Flint, *Histoire de la philosophie de l'histoire en France* și *Histoire de la philosophie de l'histoire en Allemagne*, Paris, 1878.

Istoria joacă decĭ, în gîndirea omenească, un rol mult maĭ însemnat de cît acel ce i s'a atribuit până acuma. Este o disciplină care se poate întinde la toate concepţiile; căcĭ toate pot fi privite din punctul de vedere al desvoltăreĭ saŭ din acel al ideilor pe care fenomeoele le deşteaptă în mintea noastră. Există o adîncă deosebire între aceste două ramurĭ ale cunoştinţeĭ omeneştĭ, ale căror împreunare alcătueşte clasa ştiinţelor succesiuneĭ saŭ ştiinţele istorice şi clasa ştiinţelor fenomenelor statornice care se repetă totdeauna, fără schimbare însamnată şi care sunt desemnate de cît va timp prin terminul de ştiinţĭ de legĭ. Aceste din urmă pro·ură spirituluĭ percepţie *obştesculuĭ*, adese orĭ sub formă de legĭ, pe cînd concepţiile istorice nu-ĭ daŭ de cît laturea *individuală* a fenomenelor, în relaţiile lor de succesiune. Istoria este decĭ ştiinţa individualuluĭ, a lucrurilor acelora care s'aŭ întîmplat numaĭ o singură dată în decursul veacurilor ci care nu se vor maĭ reproduce niciĭ cînd.

Nouă ni se pare că nu se pot aplica la ştiinţa individualuluĭ, metoadele întrebuinţate în acea a obştesculuĭ. Logica însă, cum a fost constituită până astăzĭ, de către Aristot (deducţiune) şi de către Bacon şi Mill (inducţiune), nu tratează de cît despre metcadele în care concluziunea este trasă saŭ din obştesc la particular (deducţiune) saŭ din particular la obştesc (inducţiune). Nicĭ un loc nu este păstrat pentru o concluziune tot atît de însemnată care alcătueşte miezul raţionamentuluĭ succesiv şi decĭ esenţa istorieĭ, *concluziunea de la particular la particular.* In această privire logica trebue să maĭ adaogă încă un capitol, pe lîngă cele două care o constitue până acuma.

Această nouă plăzmuire poate să ademenească pe cele maĭ frumoase spirite şi teoria istorieĭ cuprinde tocmaĭ partea aceasta a chestiuneĭ.

Până acuma teoria istorieĭ a fost tratată de către deosebite spirite, într'un chip maĭ mult saŭ maĭ puţin neatîrnat de învăţămîntul universitar. Ni se pare evident, că dacă s'ar crea cursurĭ universitare, menite în deosebĭ acestuĭ gen de speculataţiunĭ, materia ar fi răscolită mult maĭ adînc şi adevărul nu

ar întîrzia a țîșni plin și roditor, precum el o face pretutindene unde spiritul se aplică cu statornicie la a luĭ descoperire.» (p. 508—511).

Studii Greco-Romîne de N. G. Dossios doctor în litere fascicula II-a (inscripțiĭ greceștĭ în Iașĭ) și III (manuscripte greceștĭ din biblioteca din Iașĭ).

Fascicula I care cuprindea enumerarea dascalilor grecĭ din Moldova și care purta titlul prea pompos de «clasicismul în principatele romîne» a apărut maĭ înainte. Fascicula II și III pe care le analizăm aicĭ sunt lucrărĭ de valoare ca material istoric de amărunțimĭ. Sunt redate inscripțiile în limba originală și traducerile lor. După autor, aceste iuscripțiĭ care ar fi fost alcătuite de profesoriĭ și erudițiĭ grecĭ de la curțile domnilor fanarioțĭ, ar avea pentru Grecĭ și un interes limbistic și poetic, unele din ele fiind frumos stilizate. Pentru noĭ Romîniĭ, interesul acestor inscripțiĭ nu poate fi de cît de a fixa oare-care date într'un chip neîndoelnic precum și alte științĭ. Așa aflăm că Sultana doamna luĭ Mihail Racoviță domnul Moldoveĭ era Greacă, +1753. că soția luĭ Const. Negri, Eufrosina Mavrogheni, era Greacă din Bizanț. Soția luĭ Grigorie Ghica celuĭ dintăi, fiul luĭ Gheorghe Ghica, era de asemenea Greacă. Peste tot sunt culese 43 de inscripțiuni.

Fasc. III cuprinde analiza manuscriptelor greceștĭ din biblioteca universitățeĭ, care sunt împărțite și cercetate de autor în 4 capitole: m. cu conținut filosofiic, m. cu conținut bisericesc. m. cu conținut juridic și m. cu conținut variat.

Recomandăm studiul d-luĭ Dosios care înfățoșază un netăgăduit interes și din care cercetătoriĭ trecutuluĭ nostru pot spicui știrĭ de care poate aŭ nevoie.

B.

DOCUMENTE

Din domnia luĭ Cuza-Vodă

Scrisoarea domnuluĭ din 9 Sept. 1861 către agenţiĭ săĭ din străinătate în cauza unireĭ

Bucarest le 9 Sept. 1861.

Copie

Monsieur,

J'apprends de diverses sources que le Gouvernement Impérial de la Sublime Porte et les Puissances Garantes semblent être partieulièrement preocupés de la révision de la loi électorale, dont je signalais les inconvénients dans mon mémoire du mois du Iuin 1860. Déjà j'avais été frappé de l'importance que S. A. le Ministre des Affaires Etrangères de la Sublime Porte, dans sa dépêche circulaire du mois d'avil de cette année, donnait à cette question, et je crains aujourd'hui qu'elle n'ait attiré trop exclusivement l'attention des grands Cabinets, surtout s'il est vrai, suivant quelques informations, qu'ils aient eu l'idée de procéder à la révision de la loi électorale, avant d'accorder l'Union aux Principantés-Unies. Il est important que vous connaissiez sans retard, ma pensée sur ce point.

Quand j'ai appelé l'examen des Puissances signataires du

traité de Paris et de la Convention sur les difficultès de toutes sortes que rencontrait mon gouvernement dans l'application du système institué par l'acte du 19 Août, j'ai du faire un tableau sincère et complet de la situation générale. J'ai énuméré les conflits naissants chaque jour, forcément, tant des conditions de l'organisation politique et administrative qui maintenaient la séparation des deux Principautés que des conditions contraires qui tendaient à les unifier. J'ai montré le pouvoir exécutif parfois impuissant devant les empiètements des assemblées, le pouvoir législatif sortant trop souvent de ses attributions et perdant eu luttes stériles des moments précieux. J'ai constaté enfin l'impossibilité de poursuivre plus longtemps, avec fruit pour le pays, la tâche à laquelle je me suis patiemment et loyalement consacré pendant deux années.

Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales annexées à la Convention la même importance qu'à l'Union ; moins encore ai-je pu songer á subordonner l'Union à une réforme de la loi électorale.

Voyons dans quelles conditions une nouvelle loi électorale pourrait être votée par nos Assemblées. Ou bien le projet de loi qui serait accepté par mon gouvernement serait l'objet d'une discussion simultanée à Bucarest et à Iassi ; ou bien, en vue de l'Union, mais avant l'Union, remarquez-le, il serait soumîs aux chambres de Valachie et de Moldavie réunies à cet effet. Dans le premier cas, celui où les deux assemblées élaboreraient séparément la loi, il serait d'abord impossible d'indiquer le terme des débats que soulèverait la discussion d'un nouveaŭ systéme électoral. A l'appui de cette affirmation il suffit de rappeler ce qu'ont produit les sessions parlementaires depuis deux années, Et, si même il était permis d'assigner une date à la fin des travaux accomplis séparément par chaque assemblée, comment et en combien de temps arriverait-ou à concilier les dispositions, à coup sûr très divergentes, qui auraient été votées les unes à Bucarest et les autres à Iassi ? Plus d'un exemple m'autorise à déclarer cet acord à peu près irréalisable,

Dans le second cas, celui des assemblées de Moldavie et de Valachie réunies, la discussion de la loi serait plus complète et l'entente finale vraisemblablement plus facile; mais je dois me demander, en premier lieu, comment les chambres pourraient ètre réunies? La proclamation de l'Union ne doit elle pas en effet, précéder nécessairement la convocation des chambres réunies?

Si le premier moyen est impraticable, le second est donc inadmissible.

En présence de cette situation, j'ai été amené à examiner si la réforme de la loi électorale est aussi urgente, que le gouvernement Impérial de la Sublime Porte et les Puissance Garantes semblent le penser et que j'ai pu le croire moi-même, à l'époque des luttes parlementaires et électorales, heureusement apaisées aujourdhui, et si je ne suis pas autorisé à retarder l'étude d'une question à la quelle je n'ai jamais entendu donner d'ailleurs qu'une importance secondaire relativement à l'Union.

Depuis quelque temps j'ai pu remarquer une certaine amélioration dans l'état des esprits. Un seul mot, une seule pensée agitent chaque jour davantage les Roumains, et peuvent facilement devenir une arme dangereuse dans les mains d'un parti: c'est l'Union qui sera suivie de la fusion de l'assemblée de Moldavie avec celle de la Valachie. Or, j'ai l'espoir fondé que l'élément Moldave contribuera à constituer avec diverses fractions de la chambre de Bucarest, un parti libéral modéré, autour duquel viendront se grouper les ami de l'ordre, du progrès et de mon gouvernement. C'est une expérience à faire: je n'hésiterai pas à la tenter, dès que l'Union proclamée aura donné satisfaciion aux légitimes aspirations du pays et fait disparaitre toute agitation nationale. J'hésiterai d'autant moins que cette dernière épreuve permettra de différer la confection d'une nouvelle loi électorale, délivrera la Sublime Porte et les Puissances garantes de préoccupations sérieuses, et facilitera, sans doute la prompte solution des questions seumises à leurs déliberations.

En conséquence je vous invite, Monsieur, à déclarer au

gouvernement Imp. de la Sublime Porte et aux représentants des Puissance Garantes que je considère comme superflu, pour le moment, tout changement à la loi électorale; que je suis résolu à convoquer à Bucarest les deux assemblées de Moldavie et de Valachie, élues d'apres les stipulations électorales annéxées à la Convention du 19 Aoĕut, et que j'attendrai le résultat de cette épreuve, pour aprécier si les modifications que j'avais réclamées dans mon mémoire, restent aussi urgentes après qu'avant l'Union.

Je me borne à demander que le gouvernement Imp. de la Sublime Porte et les Puissances Garantes maintiennent la révision électorale par les pouvoirs constitués, pour le cas ou l'expérience que je veux faire ne répondrait pas favorablement à mon attente.

Ce qui est vraîment urgent, ce que les Roumains attendent avec une indicible impatience, ce que la cour Suzeraine elle même a jugé indispensable à leur prospérité, c'est l'Union. L'auutorité et le prestige du chef de l'État s'usent dans de continuels embarras; les intérêts du pays restent en souffrance; la tranquillité publique peut ête à tout moment compromise. J'ai mis mes soins à maintenir les esprits dans une attitude calme et réservée, dignes des puissantes sympathies qui nous sont acquises; je me suis sans cesse efforcé de contenir les agitations, de dissiper les doutes; mais, il faut bien le dire, sans y avoir réussi. En reconnaissant avec moi que «'une fois la double élection reconnue et admise, le mécanisme de l'administration, tel qu'il a été établi par la Convention, ne pourra plus «fonctionner d'une manière satisfaisante, el qu'il faudra chercher à l'adapter aux circonstances présentes», le gouvernement de Sa Majesté Impéeriale le Sultan, a donné une nouvelle preuve des sentiments de bienveillance dont la cour Suzeraine est animée envers les Principautés-Unies; mais aussi il a donné aux aspirations des Roumains la garantie d'un succès qui se fait malheureusement attendre.

Vous ne sauriez trop insister, Monsieur, sur cette situa-

tion ; elle est pleine de dangers, et je crains d'être impuissant à les conjurer au delà du terme fixé par la Convention, pour la convocation des chambres. Une nouvelle difficulté va surgir naturellement d'un vote très prochain de la commission centrale, qui ne manquera pas d'adhérer aux résolutions prises par lec assemblées de Moldavie et de Valachie, dans le but de réunir les deux chambres, pour la discussion de la loi rurale. J'ose espérer que le gouvernement Impérial de la Sublime Porte et les Puissances Garantes voudront compléter le plus tôt possible leur oeuvre, donner aux voeux unanimes et constants des Principautés-Unies, la légitime satisfaction que j'ai réclamée pour elles, et fournir, par une prompte décision, aû chef de l'Etat le moyen de travailler enfin avec efficacité à la mise en pratique des grands principes proclamés dans le Traité de Paris et dans la Convention.

Ce moyen, le seul moyen est, avant tout, l'Union.

NOTIŢI

Volumul I din *Domnia luĭ Vodă Cuza* de A. D. Xenopol este tipărit. El cuprinde 500 de paginĭ. Materia este împărţită în XI capitole mergînd pană la legea rurală din 1864 inclusiv împreună cu însămnatul capitol asupra *Istoriculuĭ chestieĭ rurale* cu care se încheie volumul. Prefaţa nu este încă tipărită şi portretul domnitoruluĭ care trebue să împodobiască primul volum, nu a sosit încă.

Volumul al II-lea care ajunge până la 11 Februarie 1866, este sub presă şi tiparul merge repede. El va cuprinde tot 500 paginĭ din care jumătate va fi restul textuluĭ, iar cealaltă jumătate va cuprinde vr'o 80 de documente inedite din cele maĭ interesante, extrase din bogata colecţie a principeseĭ Elena Cuza. Colecţia a fost la îndămîna autoruluĭ cînd a scris domnia luĭ Cuza Vodă. Ambele volumurĭ vor fi puse de odată în vînzare în luna Octombrie.

***

Cu prilejul călătorieĭ la Paris, pentru a face comunicarea la Institutul de Franţa, d. A. D. Xenopol a făcut un nou serviciŭ ţăreĭ şi poporuluĭ romîn în următoarea împrejurare.

D-sa a primit un prospect al uneĭ istoriĭ universale, redactată de-o societate de învaţaţĭ englejĭ, de la 1450 încoace, din care volumul I se va ocupa cu Renaşterea. In întroducerea la acest volum, publicată în *prospectus*, se spune că se va da un larg loc Italieĭ, iar ţările acele care nu-aŭ jucat un rol în Renaştere, vor fi, comparativ, trecute cu vederea.

Intre capitolele volumuluĭ întaiŭ va fi unul intitulat *Cucerirea otomană*, care va fi redactat de d. I. B. Bury, profesor la Universitatea din

Dublin, cu care d. Xenopol stă în legătură de la apariția scriereĭ sale *Histoire des Roumains de la Dacie trajane*, asupra căreia profesorul englez a făcut în 1896 o foarte favorabilă dare de samă în *Historical Magazine* din Londra.

D. Xenopol a scris d-luĭ Bury, atrăgîndu-ĭ atenția asupra rolului însemnat, de și indirect, ce Romîniĭ l'au avut în desvoltarea Renaștereĭ occidentale, de oare-ce eĭ au susținut cu prețul celor maĭ grele jertfe, năpustirea puhoiuluĭ turcesc, care dacă n'ar fi fost stavilit la noi în țară și nu și-ar fi tocit puterile în luptele cu popoarele orientale și maĭ ales cu Romîniĭ, s'ar fi revarsat cu toată a luĭ violență asupra cuibuluĭ, în care s'a dezvoltat Renașterea,—probă nimicirea puterei Veneției—și înflorirea cea mare intelectuală a Europeĭ ar fi fost împiedecată.

D. Xenopol roagă pe d. Bury să citească încă odată capitolul 2 din volumul I din *Histoire des Roumains* intitulat *Lutte contre les Turcs*, spre a se cenvinge despre aceste împrejurărĭ și să-ĭ răspundă ce gîndește asupra eĭ. Vom ținea pe cetitori în curent.

***

Doamna Hortansa Paquier nascută maior Lupașcu, colaboratoare la maĭ multe ziare franceze și-a pus ca țintă a activitățeĭ sale literare în limba franceză, răspîndirea în traducerĭ a operilor celor maĭ însemnațĭ ale scriitorilor romînĭ.

In revista *La Chevauchée*, Revue littéraire des femmes No. 44 din 15 Iulie 1902, domnia eĭ publică un loc din *Romania pitorească* a luĭ Vlăhuță și anume *La Novacĭ*. In *Le Mouvement socialiste* No. 99 din 5 5 Iulie 1902 tot d-na Paqiuer publică traducerea minunateĭ poeziĭ a luĭ Gh. Cojbuc. *Noĭ vrem pamînt*. In La *Revue libre* din 1 Iulie 1902 publică *Nemîngîiațĭ* de Vlăhuță. Poeziile sunt traduse în versurĭ libere. In La *Revue d'Europe* No. 7 anul VIII publică *Eroilor martirĭ* de Vlăhuță, In No. 4 al Revisteĭ La *Renaissance latine* d-na Paquier traduce *Făclia de Paștĭ* de Caragiale. In numărul ultim al *Revue d'Europe*, d-na Paqiuer a tradus articolul d-luĭ Gusti asupra filosofuluĭ V. Conta care a apărut în uumărul precedent al Arhiveĭ.

Ne bucurăm de această silință a iubiteĭ noastre compatrioatede a răspîndi cunoștința literatureĭ româneștĭ în străinătate.

***

In numărul revisteĭ franceze *La Renaissance latine*, No. 4. din 15 August 1902 a apărut un articol de d. A. D. Xenopol intitulat *Romains et Hongrois* în care autorul expune primejdia ce va izvorî pentru Ungaria și România din desfacerea monarchieĭ Habsburgice și cum siugura lor scăpare de cotropirea slavă este numaĭ în a lor alianță care însă este cu neputință de realizat, cît timp va ținea sistemul politic actual al statuluĭ Maghiar care tinde la uciderea naționalităților de alt neam din Ungaria și maĭ ales la acea a naționalitățeĭ romîne. „Arhiva“ va reproduce însemnatul articol în traducere în un număr viitor.

***

Un alt articol tot de d. A. D. Xenopol de cu totul un alt caracter, anume asupra teorieĭ istorieĭ, a apărut în limba franceză în *Revue de Synthèse historique* a d-luĭ Henri Berr N. 4 Iulie și August 1902. El are drept titlu *Științele naturale și istoria* și conține un studiu amărunțit asupra scriereĭ vestituluĭ logician german *Heinrich Rickert* profesor la Universitatea din Friburg în Brisgau : *Die Grenzsn der naturwissenschaftlchen Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die historische Wissenschaft.* Acesta e al doilea articol. Cel d'întăĭ a fost înserat de d. Xepopol în *La Revue philosophique* a d-luĭ Th. Ribot și reprodus la Arhiva în anul trecut 1901,

***

Aŭ apărut de sub presă și se află de vînzare la autorul lor, M. N. Pacu, profesor și advocat în Galațĭ, și la principalele librăriĭ din țară. următoarele cărțĭ didactice:

1). **Invăţătura Evanghelică** saŭ „Explicarea textelor cu conţinut moral din cele 4 Evangheliĭ", ediţia a III-a (1902) pentru clasa II-a secundară de ambele-sexe şi clasa V a a şcoalelor secondare de fete gr. I.

2). **Morala Creştina,** prima ediţie (1901), pentru clasa IV secundară de băeţĭ şi de fete.

Cuprinzînd chestiunile din programa analitică în vigoare, ambele manuale sunt aprobate de Sf. Sinod şi de Ministerul Cultelor şi Instrucţiuneĭ. Ele sunt dintre cele maĭ bine redactate şi ca fond şi ca forma.—Pot servi şi pentru orĭ-ce cleric şi creştin iubitor de lectură pioasă.—Le recomandăm cu tot dinadinsul cetitorilor noştri.

Pe lîngă aceasta reproducem părerea eminentuluĭ profesor de teologie din Bucureştĭ d. C. Erbiceanu, consemnată în raportul seŭ la Academie. „Lecţiunile din cartea de Morala Creştină a d-luĭ Moise N. Pacu sînt foarte bine concepute şi suficient tratate, ceea ce probează că autorul este pe depliu stăpîn pe acest studiŭ, avînd o pregătire specială. Limba în care îşĭ expune autorul studiul săŭ este d'aseminea preciză şi bine înţeleasă: apoĭ şi terminologia este bine alcătuită. Opiniunea mea este că lucrarea d-luĭ Moise N. Pacu este meritorie şi Academia trebue să încurajeze pe scriitoriĭ pe valoare aĭ cărţilor didactice, recunoscîndu-le ostenelele, maĭ ales cînd autorul şi-ar dezvolta unele părţĭ, căcĭ atuncĭ ar fi posibil ca lucrarea sa să poată fi cetită şi în familiĭ ca o carte de educaţiune creştină".

ERATĂ

In rîndul al 4-lea de jos pag. 328 să se citească *vederilor luĭ* în loc de *verilor luĭ.*

Iaşĭ.—Tip. „Dacia" P. Iliescu & D. Grossu

Numerele viitoare vor conţinea:

Riria	Cugetărĭ
«	Elvira dramă în 5 acte în versurĭ şi proză. (Actul I şi II).
Emilgar	Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu	Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazul tradus în româneşte.
Stefan Popescu şi A. D. Xenopol	Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
I. Paul	Biografia luĭ Miron Pompiliu.
A. Giers	Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Dr. St. Possa	Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu	Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
Hogaş	Amintirĭ din o călătorie (sfîrşit)
Mateiŭ Millo	Serbarea ostăşască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol	Psicologia şi Istoria, Comunicare la Academia din Paris (1901).
«	Repeţirea şi succesiunea, a doua comunicare la Academia din Paris (1902)
Gh. Ghibănescu	Originile Iaşuluĭ studiĭ istorice,
V. Hulubeiŭ	Satul Cărpiniştea, jud. Buzeŭ, monografie.
T. T. Burada	Secţiunea valacă la expoziţia din Praga 1895.
A. D. Xenopol	Ştiinţele naturale şi istoria, critica părţeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.
«	Romînii şi Maghiariĭ studiu publicat în Renaisance latine No. 4 pe 1902.
G. Gheorghiu	Colectivele în *ime*.
N. Bosnief-Paraschivescu	Paginĭ uitate.
T. Florescu	Ancheta rurală din comuna Şipotele (Iaşĭ).
Bonciu	Ancheta rurală din comuna Budeştĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Riria* (Coralia Gatoschi) *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu, Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Documente asupra Iaşuluĭ din colecţia Gh. Ghibănescu.

Preţul unuĭ numĕr simplu 1 leu 25, dublu 2 leĭ 50

Anul XIII. SEPTEMV,—OCTOMVR. 1902. **No. 9 şi 10.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: **Pag.**

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la D A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU

1902

BIBLIOGRAFIE:

S'aŭ primit la redacţie :

— Anuarul Societăţeĭ Arheologice din Bruxelles, pe anul 1902 (T. 13).

— La Campagna D'Ánnibale de T. Montanari.

— Codice suplimentar de organizaţie internă a Reg. Romîn (36 proecte de legĭ) de Preutul G. Mielcescu.

— Fragmente Literare şi Istorice de G. G. Burghele, cu o prefaţă de Gr. G. Tocilescu.

— Buletinul Societăţeĭ Politecnice pe luna Februarie 1902.

— Spicuirĭ despre Evoluţiunea Ideeĭ religioase şi simbolismul St. Crucĭ, de Gr. Goilav.

— Presa Medicală Romînă. No. 6.

— Studiĭ privitoare la limba şi *Istoria* Romînilor de *Ilie Bărbulescu.*

— Curs de Limba Romînă. (Fascicula I) de G. Gr. Băleanu

— Revista Doina Doinelor, de sub direcţia d-luĭ Marinescu redactată în satul Mărgineni-Muntenĭ, J. Bacăŭ. Această primă încercare de a se scoate o revistă la ţară, avînd o deosebită însămnătate, îndemnăm pe toţĭ a o încuraja, maĭ cu seamă cînd avem încrederea că dl. Marinescu va şti a duce la bun rezultat un atît de greŭ şi frumos început.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIII. Septembrie şi Octombrie 1902. No. 9 şi 10.

RIRIA

ELVIRA

Tragedie în 5 acte *)

ACTUL II.

Un salon de ţară frumos întocmit, un pian, mese cu diferite reviste şi ziare. La ridicarea cortineĭ, pe o canapea, în faţa sceneĭ. D-na Dinu stă în mijlocul maĭ multor oaspeţĭ. Lucia frumos îmbrăcată, stă pe un fotoliŭ cătînd pe furiş cu ochiĭ spre Alexandru. Neculaĭ Dinu vorbeşte cu Dimopol încet, în faţa unuĭ tabloŭ pe care-l examinează. Alexandru cu Elena se uĭtă într'o revistă, vorbind încet.

SCENA I

D-NA DINU, NECULAI DINU, LUCIA, ELENA, ALEXANDRU, COSTICA DIMOPOL (ceva maĭ tîrziŭ) ELVIRA, (Maĭ mulţĭ oaspeţĭ domnĭ şi doamne).

O DAMA STRAINA

Domnişoara Elvira tot aşa fuge de lume?

MARIA DINU

Tot. E dusă la cimitir. Elena a invitat-o să meargă cu ea la gară, întru întimpinarea verişoruluĭ lor şi a d-luĭ Dimopol. Ea a dorit maĭ bine să-şi facă vizita obicĭnuită la mormîntul mameĭ eĭ. Merge de obiceiŭ în toate Duminicile. Se duce sara; dar azĭ a vrut să meargă ziua.

---

*) Publicăm actul al II-lea spre a da o idee de neîntrecuta frumuseţă a aceşteĭ măestre creaţiunĭ. Lucrarea întreagă a apărut în un volum la Bucureştĭ, 1902.

LUCIA

Curioase gusturĭ! D-na Tudor e înmormîntată aci?

MARIA DINU

Da, a murit aci, imediat după naşterea Elvireĭ. Pe atuncĭ această moşie era proprietatea lor; dar în urma morţeĭ tatăluĭ eĭ, care se întîmplă aproape îndată după moartea soţieĭ sale, am luat'o noĭ, ca să nu se înstreineze bunurile familieĭ.

LUCIA

Ce bunĭ aţĭ fost! Ce caracter nobil aţĭ dovedit prin luarea Elvireĭ în casă, tratînd'o ca pe copilul d-v.! De şi 'mĭ pare cam curios caracterul eĭ. Nu corespunde de loc cu Elena, cu vioaea şi drăguţa Elena. Eŭ fiind-că gîndesc foarte puţin, nu-mĭ plac fiinţele care staŭ într'una pe gîndurĭ, care vecĭnic tăcute, par a face planurĭ de ură contra întregeĭ omenirĭ.

ALEXANDRU (Care ascultă fără să aĭbă aerul).

Nu în tot-deauna firile tăcute sunt perverse. Tăcerea e adesea-orĭ leagănul simţirilor adîncĭ, şi, îmĭ inchipuĭ că aceĭ orfanĭ din frageda vîrstă, orĭ de cîte multe bunurĭ ar fi încunjuraţĭ, aŭ în tot-deauna maĭ mult prilejul de a aduna simţirile de cît de a le manifesta.

LUCIA (Ironic).

Văd, d-l meŭ, că aĭ profunde simţiminte. Nu ţi le cunoşteam de cît pe cele aparente şi vesele. De aceea rămîn surprinsă că le daĭ în iveală, luînd apărarea persoanelor ce abia cunoştĭ.

ALEXANDRU

Nu apăr persoanele, ci ideile mele, cu toate că aşĭ avea dreptul s'o fac; căcĭ Elvira mi-e rudă, şi pe lîngă înrudire, e una din cele maĭ gingaşe amintirĭ ale copilărieĭ mele, şi ştiţĭ că amintirile acesteĭ vîrste aŭ adese-orĭ o mare înriurire asupra întregeĭ vieţĭ... (Gînditor) Ce rudă sund cu Elvira, mătuşică?

NECULAÏ DINU

Eştĭ văr al doilea ca şi cu Elena. Mama eĭ şi tatăl tăŭ îmĭ eraŭ verĭ primarĭ (cătînd spre fereastră). Iată o văd venind, şi tu veĭ găsi ìrtr'însa, pe lîngă gingăşia ce cunoştĭ, o nouă simţire desvoltată cu vîrsta, simţirea a tot ce e frumos şi măreţ. (înduioşat) Blîndeţa caracteruluĭ eĭ mĭ-a făcut-o scumpă ca o a doua fiică.

ELENA

Tată, ştiĭ că şi eŭ iubesc pe Elvira; dar nu voiŭ să zicĭ că-ţĭ este fiică. (Luîndul de gît) A ta fiică sunt eŭ şi numaĭ eŭ.

LUCIA

Bravo! Aşa-s fetele de inimă. Nu vor afecţiunĭ împărtăşite. Vor totul saŭ nimic.

(Uşa se deschide şi intră Elvira, purtînd o haină simplă, dar de gust. Salută pe toţĭ ceĭ de faţă; apoĭ, stăpînindu-şĭ emoţiunea printr'o uşoară schimbare a feţeĭ, păşeşte spre Alexandru).

ELVIRA

Fiĭ bine-venit, Alexandre; ce mult te-aĭ lăsat dorit!

ALEXANDRU

De ştiam că sunt dorit, nu aşteptam să termin studiile spre a veni. (Făcînd un semn luĭ Dimopol). Da-mĭ voie, dragă verişoară să-ţĭ spun numele acestuĭ prieten, Dimopol, tovarăşul de studiĭ şi de gîndurĭ a celor patru anĭ petrecuţĭ daparte de ţară şi de cămin.

ELVIRA (Intinzînd mîna luĭ Dimopol, cu un zîmbot uşor).

Fiĭ bine venit, Domnule. Prieteniĭ prietenilor noştri sunt prieteniĭ noştri: aşa se zice şi aşa trebue să fie. (Apoĭ se îndreaptă spre cercul străinelor şi prinde, a vorbi cu ele. Alexandru o urmăreşte cu ochiĭ. Lucia observînd aceasta se pune stavilă între eĭ. Vizitele încep a se strecura. Elvira le conduce aproape pe toate cu amabilitate. După aceea iea loc lîngă masa din mijloc. Dimopol păşeşte spre ea şi iea loc pe un scaun, lăsînd unul liber între eĭ. Domnul şi doamna Dinu ies cu musafiriĭ şi nu se maĭ întorc).

DIMOPOL

D-şoară, aş dori să ştiŭ de e frumoasă preumblarea la cimitir?

ELVIRA

Tot ce place omuluĭ îĭ pare frumos. Simţirile însă fiind individuale, aceleaşĭ lucrurĭ pot să nu placă la toţĭ.

DIMOPOL

Eŭ cred că lucrurile într'adevăr frumoase nu numaĭ că sunt menite să placă, dar şi să împodobiască totul.

ELVIRA

Această părere nu se poate însă potrivi cu o preumblare la cimitir, care nu are farmec decît pentru aceĭ ce caută acolo umbra fiinţelor iubite.

DIMOPOL

Eŭ cred însă că în orĭ-ce loc, unde s'ar putea întîlni o d-şoară ca D-voastră, trebue să fie frumos. De cum aţĭ intrat în această cameră, aţĭ împodobit-o cum împodobeşte soarele ziua.

ELVIRA

Asemănarea ce o faceţĭ e prea măgulitoare pentru mine ; noĭ facem doar adesea umbră pe pămînt, pe cînd soarele are menirea să străluciască vecĭnic.

ALEXANDRU (Care nu pierde nimic din cele ce se vorbesc, cu toate că Lucia şi cu Elena îl întreţin de o parte, se desface din compania lor cu chibzuinţă şi vine de iea loc pe scaunul rămas liber între Dimopol şi Elvira).

. Fiind-că e vorba de soare, haĭ să facem eclipsă. Văd', dragă Dimopol, că aĭ mare aplicare către poezie. Imparte-o cel puţin la toţĭ de o potrivă şi spune şi doamneĭ şi domnişoareĭ (Arătînd pe Elena şi pe Lucia) din ce constelaţie fac parte.... Apropie-te de stele ; căcĭ soarele e prea arzător ; are raze puternice ce pătrund adînc în pămînt, chemînd la viaţă plante de acele ce păreaŭ dispărute din sinul săŭ.

DIMOPOL

Aĭ dreptate, m'aĭ eclipsat cu totul (Ridicîndu-se ; şi mi se pare că eram eŭ pămîntul între lună şi soare.

ALEXANDRU

Luna și soarele sunt meniți a sta vecînic departe unul de altul, în cît noî, care nu avem puterea astrelor, să rămănem mal bine pe pămînt, unde putem găsi asemănărî maî apropiate de noî.

DIMOPOL

Atuncî fiî maî bine vîntul care vine din depărtare, în mîndra primăvară, ca să încline florile frumoase.

(Pleacă spre grupul format de Elena și Lucia, aproape de ușa care dă în grădină. Vorbește cu ele glumind).

ALEXANDRU (Gînditor, după o pauză).

Te simțî singură 'n lume, iubită verișoară, de'n cimitire uîtate îțî cauțî mîngîerea?

ELVIRA

Nu sunt de tot străină. A mele bune rude mi-aŭ îngrijit de viață și grelele-î nevoî. Dar cînd mă duc acolo, simțirea-mî înțelege plăcerea înmulțită a celor ce doresc. In liniștea măreață a gropilor uîtate îmî glăsuește mie tot firul de pămînt. Mănunchile de iarbă și florile frumoase înclină ușor capul, părînd că mă'nțeleg.... De viața lor cea scurtă eŭ sufletul mi-l leg.

ALEXANDRU

Ce dulce e natura și mult plină de farmec pentru aceî ce 'n semenî simțirî nu pot afla? Eî lasă a lor suflet să cate 'n al eî sin, un antidot puternic l'amarul lor venin. Privind, am zis adesea eŭ bolteî înstelate: O cerule! In ținte nenumărat de multe te-a fixat Providența de-asupra tuturor. Răspunsurile tale rămasa'ŭ în vecî mute și întărta'vor gîndul în falnicul său zbor. Ți s'a cerut misterul plutireî fără marginî; s'a definit măsura l'a astrelor rotirî; se crede-a noastră minte stăpînă pe 'nfinitur̂î, iar țintele-țî de aur rîd vecînic în sclipirî... De-or fi oamenî acolo cu gîndurî și simțire; de-or fi sorî ce lumină micî globurî de pămînt, în vasta ta orbită, nemărginit de mare, aî despărțit prin spațiurî cuvîntul de cuvînt... Dar ce știm de la astre? A pietrelor ciocnire ce ca și-aî noștri semenî se sfarmă între eî, și-apoî, rostogolite prin pături de aer, îmbogățind țărîna reintră 'n sinul eî,

ELVIRA (Incet)

Vaĭ ! ce gîndirĭ frumoase şi pline de 'nălţare ! cînd tu aĭ fraţĭ pe lume 'n ele afli-alinare ?

ALEXANDRU

Nu toţĭ ceĭ ce natura aŭ pus de tot aproape visează aceleaşĭ lucrurĭ, când pleacă-a lor pleoape. Adese-orĭ se 'ntîmplă o ! mult protivnic chiar, ca mult dorind frăţia s'o cauţĭ în zadar. Iubirea să existe, trebue-aşa de multe; de-o parte şi de alta trebue-atîtea zmulte, că sub aceeaşĭ grindă rămîn necunoscute fiinţĭ ce dintr'un cuget şi'un suflet is făcute.

ELVIRA

Ca tine eĭ să simtă, ca tine să iubească aceĭ ce la o laltă meniţĭ sunt să trăiască, ar fi o deslegare în viaţa omenească. Dar sunt eterne vise, amăgitoare, grele ; sunt florĭ mult rătăcite în sterpele vălcele, a tale gîndurĭ, *Sande*, ce samănă cu-a mele.

ALEXANDRU

Există aceste gîndurĭ şi cred poate-ar trăi, credinţele banale de nu le-ar otrăvi. punind prin prejudiciĭ pe toate-aceeaşĭ firmă, de pare-această viaţă slăbită şi infirmă.

LUCIA (Mult emoţionată din cele ce putuse trage cu urechea, se scoală şi se duce spre Alexandru şi Elvira. Stăpînindu-şĭ emoţiunea).

Aţĭ lunecat, se vede, spre gîndurĭ luminoase, de aţĭ uitat aproape pe ceĭ ce sunt în casă.

ALEXANDRU

Nu prea frumoase. In momentele din urmă făceam reflecţiĭ asupra deşărtăciuneĭ lumeĭ şi spuneam chiar că puţine suflete maĭ găseştĭ nepustiite de banalităţile vieţeĭ care caută mereŭ a seca puterile rodnice din inimile tinere chiar.

LUCIA

Nu chiar... Să mă ierte d-şoara... dar găsesc astăzĭ pe ceĭ tinerĭ şi maĭ cu samă pe cele tinere maĭ rele şi maĭ prefăcute

de cît ceĭ maĭ în vîrstă. Aceștĭ din urmă maĭ aŭ o stavilă: dar să te ferească Dumnezeŭ să întineștĭ în viață vr'o *Mam'selte Nitouche* cu ochĭ smerițĭ de mironosiță și cu suflet pătimaș de diavol!

ALEXANDRU

Din fericire cred că maĭ putem afla și ființĭ de acele ce nu le poate atinge nimic mîndra haĭnă a sufletelor lor, și spuneam tocmaĭ verișoareĭ mele cîtă fericire simte o inimă cînd îșĭ află pe lume perechea mult dorită.

LUCIA

Și această căutare este o nefericire: căcĭ ne înșelăm vecĭnic căutînd sufletul pereche, și de aceea (ironic) uniĭ zboară ca fluturiĭ din floare în floare.

ALEXANDRU

Până ce găsește floarea pe a căreia sin dorește sá rămie păn'ce moare.

LUCIA (Cu amară ironie)

Aș dori să știŭ, dacă în avîntul d-tale, căutător de suflete pereche, aĭ întîlnit floarea dorită? (Zîbind) Cată bine să nu te otrăveștĭ, cercînd prea multe și să nu te pierzĭ înainte de a-țĭ ajunge sublimut ideal.

ALEXANDRU

Sper că nu voiŭ dispárea păn'ce nu voiŭ atinge această țintă și socot că d-voastră, ca femee, trebue să avețĭ credință mult măgulitoare pentru sexul d-voastră, că se maĭ pot întîlni asemenea idealuĭ ce sunt menite a împodobi viața... și sunt sigur că chiar soțul d-voastră a părăsit cu regret pămîntul acesta.

LUCIA

Nu prea vorbi de lumea cea-laltă, ca nu cum-va d-șoara Tudor să-șĭ iea din noŭ zborul către cimitirile tainice.

ELVIRA

Cunosc, d-nă, prea puțin lumea; dar din cîte văd și din cîte pot să judec, îmĭ vine adesa dorul de a merge spre ele și a nu mă maĭ înturna.

LUCIA

Chiar și acuma, cînd verișorul iea curat un glas din altă lume, spre ațĭ vorbi de cele sufleteștĭ?... Mă duc să-mĭ schimb haĭna, căcĭ simt că-mĭ e cam frig. (Privind cu înțeles spre Alexandru) Un curent cam rece cutrieră sala întreagă (Lucia ese).

ELENA (Cătră Elvira)

Mă duc să arăt grădina d-luĭ Dimopol: venițĭ și voĭ (Es a-mîndoĭ).

SCENA II-a.

ELVIRA, ALEXANDRU.

(Elvira s'așază pe scaun și cade pe gîndurĭ

ALEXANDRU

Pare că te-aŭ nemulțămit glumele d-neĭ Stavri.

ELVIRA

De multe-orĭ cele ce aud și văd, cum am zis adinioară, mă măhnesc fără de temeiŭ; dar mă măhnesc.

ALEXANDRU.

Te întristezĭ prea lesne așa peste măsură. Cîte de aceste 'n lume nu aĭ să întîlneștĭ! Invidia și ura sunt josnice simțirĭ. E trist de a o spune și cu regret rostesc, pătrund cu ușurință în suflet femeesc.

ELVIRA

Maĭ trist e pentru mine de cît pentru orĭ-care. Orfană eŭ pe lume, așa singură sînt, că zic, cum am maĭ spus-o, fac umbră pe pămînt.

ALEXANDRU.

Tu aĭ putea pe lume să nu maĭ fiĭ străină, de-aĭ crede, Elviro dragă, că inima-ţĭ se 'nclină spre omul ce ferice la sufletu-ţĭ se 'nchină. El va afla în tine comorĭ nepreţuite, simţirĭ ce-acum în lume cam rar sunt rătăcite şi care din potrivă sunt aspru prigonite de patimile rele ce sufletul înşală, dînd lesne fericirea prin sarbăda spoială ce, dispărînd prea lesne, durerea dă 'n iveală. Eŭ cred că-mĭ va fi viaţa mult dulce 'n lupte grele cînd fi-va luminată de ochiĭ drageĭ mele. Uniţĭ într'o credinţă să-şĭ facă fericirea ne-aşteptînd noroc de la al soarteĭ straniŭ şi nestatornic joc. Fugind de 'nşălăciunea doruluĭ chinuit, cînd vor închide ochiĭ să-şĭ spuie: ne-am iubit şi datoria vieţeĭ cu drag o am plătit. (Elvira îl priveşte cu drag, stînd nemişcată. Alexandru face o pauză).... Dar ce gîndeştĭ, Elviro, de întristarea-adîncă aşa fără de veste te-a prefăcut în stîncă? Orĭ nu pricepĭ tu, dragă, de cine eŭ vorbesc, şi cuĭ aşĭ vrea a spune cuvîntul *te iubesc*. Şi cine ar putea oare clădi mîndrul cămin de dulce înfrăţire şi de iubire plin? (Maĭ cu putere)... Răspunde, dragă fată, voescĭ a mea să fiĭ şi scumpul dor de viaţă în sufletu-ţĭ să 'nviĭ? (Elvira îl priveşte lung cu adîncă iubire). O! gura ta cea mută nimic nu mĭ-a ascuns; am căpătat prin ochi-ţĭ doritul meŭ răspuns. (Plecîndu-se spre ea) Să ne iubim, Elviro; uniţĭ să fim noĭ doĭ. Prinzînd aripĭ la suflet să trecem prin nevoĭ, cum trece rîndunica spre ţărmul înflorit, cînd şueră Austrul de toamnă înăsprit.... Ca şi dînsa pluteştĭ între-Apus şi Răsărit... Nu mă pricepĭ pe mine? s'aud voiŭ al tăŭ glas, ca să rămîn statornic în acest drag popas!

ELVIRA

Eŭ văd acum Apusul atîta de departe; acest Răsărit mîndru de dînsul mă desparte... Aşa frumos îmĭ pare şi-aşa strălucitor, că teamă mi-ĭ năprasnic să nu se işte-un nor şi deasa-atmosferă s'oprească-al nostru zbor.

ALEXANDRU

Dar frica stînjineşte puterea sufletească şi înjosirĭ în inimĭ ea face să se nască. Te rog, fără de teamă grăbeşte zisul tăŭ,

căcĭ aşteptarea face să sune ceasul răŭ, şi oara care vine nu ştim ce poate-ascunde, cînd indoiala'n minte începe a pătrunde.

ELVIRA

Eŭ prind a te pricepe şi-aş vrea mereŭ s'ascult al glasuluĭ tăŭ sunet ce-mĭ place-atît de mult şi care din eresu-mĭ aşa de greŭ m'a zmult. Dar eŭ cred, Alexandre, că fericirea 'n lume s'asamănă adesea cu-a fluxurilor spume, ce vecĭnic irosite, copiĭ fără de 'mume, nu ştiŭ nicĭ picătura din care s'aŭ făcut şi pier uşor cu unda din care s-aŭ născut... La cine să cer oare să-mĭ dea mie putere cele ce's cu putinţă să cred că nu-s părere?

ALEXANDRU

De ce aĭ crede oare a nu fi cu putinţă să ieaŭ aşa de mînă mult draga ta fiinţă, s'o duc în spre altarul ce samănă credinţă; spre-a oamenilor lege făcută de condeiŭ, iubita-mĭ de la dînşiĭ cu dorul meŭ s'o ceiŭ. Nu poate azĭ pe lume ca să-mĭ maĭ pue stavilĭ a zeilor putere şi-a oamenilor pravilĭ! (Lucia intră încet, privind din dosul uneĭ perdele. Alexandru întinde mînele spre Elvira). O! vino în spre mine şi sprijinite 'n umăr, ca fericirea-mĭ scumpă pe inimă s'o număr! (Apropiindu-se maĭ tare i-atinge talia; ea se fereşte, se încurcă în rochie, aplecîndu-se spre el, care vrea s'o cuprindă). O! vezĭ tu verişoară, să nu-ţĭ acoperĭ ochiĭ; şi haĭna ta îţĭ zice de mine să te-apropiĭ.. O! fiĭ cum îmĭ eştĭ dragă, a mea pentru vecie; doĭ fericiţĭ de-odată să fim la cununie!

ELVIRA

Ce vis, şi cît de mîndru şi în ce scurtă vreme din ale vieţeĭ marginĭ venit-a să mă cheme! Maĭ erĭ eram săracă şi mică pe pămînt, şi-atîta de bogată şi mare astăzĭ sînt, cînd spre înalta-ĭ culme mă sue dorul sfînt! (Lucia intră).

SCENA III-a

ELVIRA, ALEXANDRU, LUCIA

LUCIA (Aparte furioasă).

Viperă, te voiŭ strivi sub picioarele mele; iar tu miţelule teme-te de răzbunarea mea. (Elvira văzînd pe Lucia păşeşte spre ea).

LUCIA

Elena și cu d-l Dimopol sunt în grădină și te așteaptă. M'aŭ însărcinat să te trimet spre eĭ.

ELVIRA

Mă duc. La revedere (Aruncă o privire duioasă spre Alexandru. și ese spre grădină).

SCENA IV-a

ALEXANDRU, LUCIA

ALEXANDRU (Prevăzînd furtuna).

Nu mergem în grădină? E umbră către sară. Trebuĭ să fie, sigur, nespus chiar de frumos.

LUCIA (Furioasă).

Cațĭ umbra tăĭnuită aproape de 'ntunerec, atît de priitoare celor îndrăgostițĭ. Dar pentru-adînca jale ne'nchipuit de mare și cele ce-am a-țĭ spune, este frumos ș'aicĭ.

ALEXANDRU.

Zĕŭ nu vă pricep, Doamnă, și-mĭ par neînțelese cuvintele ce spunețĭ, cu sufletul măhnit.

LUCIA.

Acum mă numeștĭ doamnă și nu 'nțelegĭ nimic! Dar mi-s mult pricepute și-am înțeles prea bine cuvintele ce-aicea mă despărțiaŭ de tine. Mă dor și îmĭ ard ochiĭ de ceea ce-am privit; de cele auzite urechia mi-a surzit. Când îțĭ spuneam adesea că sufletul mă doare, cind rece-eraĭ cu mine și-așa nepăsător, tu îmĭ spuneaĭ atuncea: așa e a mea fire; și cum știĭ *tu* Lucio, *eŭ* nu știŭ a iubi. Și-acesteĭ blînde *molit* ce-abea deschide gura, tu i-aĭ jurat iubire, i-aĭ spus dulcele vorbe ce eŭ din graiu-țĭ mîndru nicĭ cînd n'am auzit. Doriaĭ să fie dînsa a ta pentru vecie să-ĭ zicĭ cîntul iubireĭ ce eŭ te-am învățat. Cînd voĭ însă pășive-țĭ cu drag spre cununie, pe-a mea inimă sigur uita-veĭ c'aĭ calcat. (Apropiindu-se de el) Uĭtat-aĭ, Alexandre, cu capul pe-al tăŭ umăr, cu minele pe gît, cum îțĭ spuneam eŭ ție

grozava mea iubire și doru-mi nesfîrșit? Ți le spuneam atuncea cu focul tinereței ce farmec dă iubirei și-aprinde dorul vieței și-acest vis... visul dulce al anilor meĭ tineri voești fără de milă acuma să'l zdrobești? Nu-ți este oare frică, chinuri ingrozitoare, de aĭ o conștiință, că aĭ să pătimești? Și crezĭ că n'am putere să te fărîm pe tine și pe orĭ-ce ființă ce-ar sta în fața mea? (Apropiindu-se de el vrea să'ĭ cuprindă gîtul). Al meŭ eștĭ... Alexandre... Al meŭ până la moarte... Mă maĭ iubeșĭ tu, spune-mĭ saŭ poate m'aĭ iubit?.. Deschide însă gura, vorbește; să te-ascult... Știĭ tu! știĭ Alexandre cît te-am iubit de mult!! (Pauză, Alexandru îĭ desprinde mînile cu mișcărĭ neconștiute, rămînînd tot încremenit în timpul pauzeĭ).

LUCIA (Cu desnădejde)

Ce crezĭ, că nu am suflet, saŭ tu nu aĭ simțire în trupu-țĭ de pămînt.... De eștĭ un mizerabil, blăstemul să te-ajungă; să te zdrobiască-acuma; și să te văd cu ochiĭ cum cu a morțeĭ ghiară te lupțĭ fără a învinge; să văd curgînd șiroae netrebnicul tăŭ sînge, lăsind inima-țĭ rece.... Eŭ aș uita a plînge; căcĭ ea s'ar reintoarce la starea eĭ de lut și n'ar maĭ spune altor aceea ce-am perdut.... O nu! Te rog, iertare, nu pot ca să te blastăm! O nu, iubitul meŭ! De nu te iubeam tare aicĭ-aș fi azĭ eŭ?... Mi-a fost măritat trupul, iar nu sufletul meŭ!!... De-aceea 'n prima dată cînd eŭ te-am întîlnit, simțit-am de-al tăŭ suflet c'al meŭ s-a pironit.... Videam că tu eștĭ rece și-adesea gînditor; dar am crezut iubirea cu 'ncetul să presor pe sufletu-țĭ de ghiață, făcîndu-l simțitor.... (Cu mare putere și scuturîndul). El stă în nesimțire... O! suflete, pricepe, cu a trădăreĭ-otravă el vra să te adăpe.... (Cu duioșie) Vorbește Alexandre... Zi-mĭ un cuvînt de dor.... Cu-această mîngiere mă lasă-apoĭ să mor....

ALEXANDRU.

O nu! O nu! Lucio, nu pot ca să te bucur! Iubirea astă nouă nu pot ca s'o maĭ scutur.... Ce-a fost e veștejire... Ce este-ĭ floare 'n mugur.

LUCIA (Cade în genunchĭ, privindu-l ca nebună, cu mînile încrucişate).

Alexandre !... Alexandre !...

ALEXANDRU.

Lucio, ce umilinţă !

LUCIA (Ridicîndu-se furioasă)

E umilinţă oare să-mĭ apăr fericirea, şi nu e înjosire cînd falşĭ şi mincinoşĭ, voĭ vă tirițĭ genunchiĭ la treĭ, patru ființe, spunîndu-le prin lacrimĭ nedemna-vă iubire, zicînd cu duioşie al dorurilor cîntec ce-l ştițĭ pe dinafară ca nişte papagalĭ ; dar în al vostru suflet, corupt din zoriĭ vieţeĭ, el nu a lăsat urme, căcĭ n'a pătruns în el.

ALEXANDRU (Înciudat).

Ce vreĭ tu de la mine şi ce ţi-am jurat oare ? M'aĭ întîlnit în urmă cu vre-o cîţĭ-va anĭ şi m-aĭ chemat spre tine ; mi-aĭ spus a ta iubire, dar n'aĭ cerut în schimbu-ĭ a inimeĭ unire ; căcĭ ţi-aş fi spus atuncea : Nu-ĭ sufletul la mine, o tînără copilă în stăpînire 'l ţine,.. Vino-ţĭ, Lucio, 'n fire ş'ascultă-mă cuminte şi nu-ţĭ ameţi gîndul cu amarele cuvinte ce sufletul jigneşte, viaţa otrăvind-o.

LUCIA (Cu putere şi desperare).

Imĭ spuĭ aşa de lesne că tu nu m'aĭ iubit, *făptură vorbitoare*! Ce glas te-a ispitit ? Fără să aĭ în tine măcar un dram de milă, la pieptul tăŭ, neroade, ca să mă strîngĭ cu silă. .. O ast-fel de simţire se vinde 'n colţ de piaţă şi nu într'o ființă cu sufletul în viaţă ! ! !

ALEXANDRU.

De teatru-s aste vorbe; mă tulbură amar ; nu maĭ le zice acuma ; ţi-am spus că-s în zadar.

LUCIA

O ! Nu te 'nmărmureşte a lor zădărnicie ! . . . (Cu năcaz şi ironie). Din ale tale spuse, văd că ruşinea 'nvie, s'aprind'acea

scînteie în sufletul tău slut, de Providență pusă în mîna cea de lut, cînd din Eden s'alunge nevrednicul a vrut.

ALEXADRU.

La ultima 'ntîlnire ce avurăm la Paris, în urma uneĭ certe, să ne uĭtăm am zis, Crezut-am c'o femee care mîndria-șĭ ține asupra celor spuse nicĭ cînd nu maĭ revine... Ca să le uițĭ pe toate, te rog încă odată, reamintirea sterge fatală blăstămată... Plăcere dacă-țĭ face.... aruncă-mĭ orĭ-ce pată. Eștĭ tînără.... frumoasă.... și nu-ĭ a noastră vină că alt-fel rînduit-a puterea cea divină..,. Te rog, ĭțĭ cer iertare ... privește'n altă parte; căcĭ de a mea Elvira legatu-s păn'la moarte.... Știŭ bine că în viață găsi-veĭ mult ușor, așa cum eștĭ făcută cu suflet arzător, un om ca să-țĭ închine chiar viața luĭ intreagă și între mîndre multe maĭ mîndră să te-aleagă.

LUCIA (A parte)

Mișelule!.., (Tare cu ironie) Ține-țĭ aceste sfaturĭ ce-mĭ daĭ cu atîta voie!... De dulcele lor balsam se poate s'aĭ nevoie!... (Cu hotărîre). Ițĭ jur eŭ cu putere în acest ceas solemn, că oarbă m'oĭ supune l'al inimeĭ îndemn. Puterile iubireĭ ce-țĭ dasem am s'adun și cu a lor tărie amar am să-mĭ răzbun.

(Se văd venind prin fund ceĭ din grădină. Lucia îșĭ așază iute părul și întorcîndu-se spre Alexandru, îĭ face un semn de amenințare. Intră Elena Dimopol, și Elvira).

SCENA V.

ELENA, DIMOPOL, LUCIA, ELVIRA, ALEXANDRU.

ELENA (Venind spre Lucia)

Ce frumoasă rochie aĭ, Lucio, și ce bine te maĭ prinde! Haĭde iute, să te vadă tata cît eștĭ de frumoasă.

DIMOPOL

E drept, foarte drept, avețĭ o haĭnă minunată.... Pare că aud sunînd?

ELENA

E clopotul meseĭ; ne crede in fundul pădureĭ şi ne chiamă. Haĭdem. (Es cu toţiĭ, Elena şi Lucia rămîn în urmă după Elvira).

LUCIA (Către Elena în prag).

M'aţĭ deochiat şi m'a apucat o mare durere de cap. Cere te rog, iertare părinţilor taĭ că nu pot veni la masă. (Lucia intră în stînga. Servitorul Grigore care se vedea prin fundul sceneĭ, trece în faţă).

SCENA VI.

GRÍGORE (Apoĭ) LEONORA ŞI MINA.

GRIGORE.

Leonoro, vin iute să-ţĭ spun ceva (Leonora intră) Ştiĭ tu ce marĭ lucrurĭ se petrec sub acoperemîntul caseĭ boerilor noştri? Veneticiĭ ăştia de la Paris sunt un fel de nebunĭ. Se puneaŭ în genunchĭ, se apucaŭ de picioare, se blestemaŭ s'apoĭ se iertaŭ; curat nebunĭ.

LEONORA

Domnule Grigore. Oare Parisul cela n'o fi vr'un balamuc?

GRIGORE.

Eleĭ soro! c'aşa trebue să fie. Ia să ne păzim zilele. (Face cruce)

LEONORA

Ba maĭ bine m'oĭ duce eŭ la lelea Sultănica cea ghibace să le descînte de cel răŭ, să nu ne fi adus pe dracu în casă. (Intră Mina îmbrăcată cu şorţ şi boneta, foarte afectată, ţinînd în mînă o hîrtie de afumat, aprinsă).

GRIGORE

Ce facĭ, madamo? Doamne fereşte, doar n'a murit nimenĭ, ca să tamăiezĭ. (Mina îĭ priveşte cu dispreţ. Grigore intorcîndu-se spre Leonora). O fi vr'o vrajă.

MINA (Scoate o scrisoare din sin şi citeşte).

Of! ce plictisală e la ţară! Ce mult aş vrea să plec iar

în oraş. Proştiĭ ăştia nu ştiŭ nimic din ale tîrguluĭ; nicĭ ştiŭ să deosebiască o madamă de o cameristă.

GRIGORE (Catră Mina).

Ce zicĭ? Chiar drept că nu-ţĭ place ţara noastră? Aĭ dreptate, noĭ avem busuioc, iar nu miresme ce strică nasul omuluĭ.

MINA.

Tacĭ mojicule, nicĭ nu ştiĭ măcar să vorbeştĭ cu o domnişoară cameristă ca mine.

GRIGORE.

Bree... s'a supărat macmusela răŭ! O fi şi asta de la Paris. Maĭ ştiĭ de unde o fi puzderia asta de lăcuste căzute pe capul nostru (Mergînd spre ea). Macmuselo, cum te chiamă?

MINA (Fudulă).

Cameristă, necioplitule.

GRIGORE,

Mojic... (Mîrîe ceva între dinţĭ). Aicĭ e casa stăpînilor meĭ şi eŭ, Grigore Huţan, îĭ slujesc cu credinţă şi nu-ĭ afum cu tămîe de viĭ. (Cătră Leonora luînd'o de mînă). Iaca vine şi stăpînă-sa, păcatele noastre! Haide iute Leonoro, să nu ne prindă amîndouă (Grigore şi Leonora fug. Intră Lucia. Mina îĭ aşază poalele rochieĭ. Ea îĭ face semn să plece. Camerista ese).

SCENA VII;

LUCIA (singură).

LUCIA.

Ce să fac? Ce să fac, Doamne? Să-l uĭt saŭ să-mĭ răzbun? O da, trebue, trebue răzbunare; dar voiŭ ca răzbunarea să-mĭ serviască mie. Imĭ voiŭ răzbuna cu toată puterea sufletuluĭ cu care l'am iubit. (O pauză, în timpul căreia Lucia caută sperietă împrejur). Credeam că sunt singură; dar cine-va îmĭ vorbeşte, spunîndu-mĭ cu putere că nu e vinovat; căcĭ eŭ am mers spre dînsul şi nu el m'a chemat. Lăsat-a sigur gîndu-ĭ cu mine ca să lupte

cînd el fără de milă sub glasu-ĭ m'a sfărmat... Aş vrea să fiŭ stăpînă pe-o armă-omorîtoare, să-ĭ ieaŭ inima 'n mînă şi în bucățĭ s'o taiŭ, saŭ cu un fier fe1binte să o străpung de-odată şi eŭ neîndurată rîzînd să o privesc, ştiind că laşitatea într'însa nimicesc;... iar ceĭ nelegiuițe ce-mĭ fură fericirea, cu unghiile mele să-ĭ sap groapa de vie; s'adun eŭ cu piciorul pe trupul eĭ țărînă; să-mĭ ceară îndurare, mereŭ s'o tot cufund.... (Speriată) Dar cine-mĭ spune oare: Nicĭ ea nu-ĭ vinovată, că ce-mĭ făcu sărmana de voiŭ s'o pedepsesc? Nu cunoştea iubirea ce sufletu-mĭ doboară şi fără să voiască doar răul l'a făcut.... Eŭ cred această casă de sigur fermecată; căcĭ spirite ascunse mereŭ mă necăjesc. Ele şoptesc aproape.... cu totul lîngă mine, cerîndu-mĭ îndurare... dar eŭ na le zăresc (Punîndu-se jos, îşĭ sprijine fruntea cu mîna; apoĭ se scoală iute). O! nu e fermecare! E vocea conştiinteĭ ce-mĭ sună-adînc în suflet şi-mĭ dă acum povețe cu glasu-ĭ iscusit. (Bătîndu-se în piept). Dar pieĭ acum în mine ți-aĭ împlinit tu slujba, în inima 'ncercată cînd aĭ adus mustrărĭ.... Acel ce suferința atît de greŭ apasă în ale tale mreje pe suflet nu-l mai lasă.... Ce să mai fac cu tine. (Punîndu-şĭ mînele cu violență pe piept). Aci să-ți sap mormînt, cînd draga-mi fericire a zis ultim cuvînt.... In cel cercat de chinuri şi 'n toiŭ de desperare, simțirea, conştiința şi datoria moare!

(Cortina cade).

ALEXANDRU G. MAVROCORDATO

Un Ex-Iesuit
Despre Catolicismul Roman.

Un fapt de o însemnătate netăgăduită s'a petrecut in Germania din nord in anii din urmă; el avu drept urmare publicaţiunea unei cărţi de o însemnătate capitală, care prin eruditiunea vastă ce o dovedeşte autorul ei, prin expresiunea lămurită şi fără nici o sfieală a sentimentelor cari aŭ dictat'o, prin părerile bine întemeiate şi vehementa polemică cu care el ataca ultramontanismul, poate fi considerată ca manifestul cel mai zdrobitor al spiritului modern în potriva aprigei apăsări şi a obscurantismului sistematic ce constituesc însuşirile fireşte, manifestate prin veacuri de urgie, al Papismului roman.

Imprejurările chiar concomitante a celor petrecute cît şi cartea însăşi eraŭ menite a atrage cu deosebire atenţiunea publicului german atît de cult, a da acelui fapt şi acelei publicări un resunet neobicinuit, ba a-i atribui în ochii unora caracterul unui adevarat scandal. Căci autorul aparţinea unei familii aristocratice din Westfalia, partea Germaniei a căreia nobilime e vestită pentru ardoarea sentimentelor sate ultramontane şi din care se recrutează din timpul principelui Bismarck o parte a fracţiunei centrului, atît de înverşunată în luptele politice ale Reichstagului. Numai acei ce cunosc fanatismul acelor păturî sociale îşi pot da samă de ardoarea simţimentelor catolice ce a decis pe comitele Pavel de Hoensbroech ca la vîrsta de 26 de ani, după ce săvîrşise studiile sale juridice şi devenise referendar prusian, să părăsască cariera sa în care probabil eminentul barbat s'ar fi distins uşor, spre a deveni Jesuit. Cunoştinţele vaste ce le-a dobîndit, măestria sa în mînuirea condeiului făcu din el în puţin timp unul din publiciştii cu vază ce aparaŭ prin condeiul interesele şi ideile ordinului lui Loyola. Ce des-

gust a trebuit să resimtă el faţă cu resultatele instituţiunei şi efectele educaţiunei jesuitice. ce ură trebueşte să'l fi răsbit în potriva ţintei urmărită de confraţii sei, ca el, conte Westfalian prin naştere, Iesuit prin alegere, să fi avut bărbăţia de a se lepada de demonul jesuitismului viclean şi al propagandei obscurantiste prin o abjuraţiune solemnă, după 13 ani intregi consacraţi trup şi suflet acelei cauze!!

Cine stie cu ce mijloace se luptă ultramontanii, că nu există nici o învinuire, nici o acuzaţiune, nici o insinuare perfidă şi ponegritoare ce ei n'ar întrebuinta-o, nici o calomnie cît de josnică care n'ar arunca-o în contra inimicilor lor, îşi poate lesne închipui la ce s'a văzut, expus nefericitul ex-Iesuit! Văzîndu-se dat pradă unor asemenea uneltiri, el nu s'a dat rămas; pe de o parte dădu seamă intro broşură publicată [1]) de cauzele ce l'aŭ împins sufleteşte a depune veştmintea ordinului, iar pe de alta într'o carte, azi celebră, a arătat ce a fost în trecutul istoric Papismul roman, ce este el incă azi şi, după acest tabloŭ înfiorător desfăşurat cu un imens arsenal de erudiţiune aşa numită «sacră», el întreabă pe cetitorul uimit, dacă se poate atribui acestei instituţiuni perverse, pătate de sînge şi de coruptiune milenară, caracterul de dumnezeire la care ea cutează a pretinde?!

Aşi dori să atrag atenţiunea lectorilor, «Arhivei» asupra operei de căpitenie de care e vorba şi această dorinţă se sprijine pe două considerente, unul de un caracter general, altul special şi care nu a lipsit de o vădita actualitate. Motivul general este importanţa de tot însemnată a chestiunei în litigiŭ, Este o privire foarte regretabilă, scrie autorul în precuvîetarea sa, [2]) că «intr'un timp cînd gigantul ultramontan apasă piciorul săŭ strivitor pe toate cîmpurile a politicei şi ale culturei — chiar sîngele ce curge puhoiŭ la China este şi a sa operă—, pe cînd el cu a sa aşa numită ştiinţă violentează adevărul şi molipseşte întregul cimp intelectual, ca tocmai în astfel de vreme lipseşte mai cu desăvîrşire în potriva sa o repunere închegată, socotită şi socotindă». Şi aceasta o regreta cu atît mai mult cu cît în ochii lui «Papismul nu e nimic mai puţin de cît o instituţiune divină; că, cum nici o altă putere lumească, el a introdus în cel mai intins sanctuar al omenirei, în religiune, maledicţiunea şi peirea, ororuri sîngeroase şi necinstirea», Acelaşi lucru l'a spus cu cuvinte mai blînde Macaulay:» Nu este şi n'a fost nici odată pe acest pămînt o operă a dibăciei politice omeneşti care ar merita atit cercetarea noastră ca biserica catolică romana. Şi intral't loc al aceluiaş Essay: «Experienţele de 1200 ani plini de

1) Mein Austritt aus dem Iesuitenorden von Graf Paul von Hoensbroech 8-te Auflage Berlin, Walther 1896.

2) Das Papistthum in seiner sazial—kulturellen Wirksamkeit von Graf von Hoensbroech vol. I. Leipzig Breitkopf. u. Härtel 1900. Vol II. 4-te Auflage 1902.

fapte, geniul şi pacienţa indeletnicireĭ a 40 de generaţiunĭ de oameni de stat aŭ adus această politică (a bisericeĭ romane) la aşa grad de perfecţiune în cît *din toate uneltele chibzuite cu scopul de a apăsa şi a înşela spiritul uman, ea ocupă primul loc*». [1]) Putem dar zice că un object de o asemenea importanţă merită orĭ cînd a fixa cugetarea orĭ căruia om cult, din orĭ-ce ţară saŭ confesiune ar fi el.

Venim la al doilea motiv ce ne-a pus vrînd nevrînd condeiul în mînă. De am scrie cu cîteva decenii în urmă, am trăta chestiunea dintr'un punct de videre curat de ştiinţa trecutuluĭ, de filosofia istorieĭ, ce de almintrelea nu ne priveşte direct. Căcĭ această ţară românească a trăit şi s'a desvoltat sub scutul unităţeĭ de credinţă religioase a bisericeĭ sale ortodoxe, fără a fi fost vre odată expusă înrîurireĭ ultramontanismuluĭ apusean. Acesteĭ mult fericite împrejurărĭ ea datoreşte faptul că luptele lăuntrice religioase i-aŭ remas necunoscute; că prea sfînta inquisiţiune n'a avut chipul de a acoperi cu lucirea flacărilor de Auto-da-fe mănoasele sale cîmpiĭ; că cruciate nimicitoare ca ale Albigensilor şi ale Valdensilor n'aŭ necinstit cronicile sale; că o noapte a Sfîntului Bartolomeŭ n'aŭ patat paginile trecutuluĭ săŭ. Lucrurile s'aŭ cam schimbat de un timp încoace: o puternică activitate catolică s'aŭ încuibat în ţară; membriĭ internaţionaleĭ negre se bucură de onorurĭ deosebite din partea autorităţilor administrative; un episcop eterodox in partibus se intitulează cu numele capitaleĭ Românieĭ, un altul s'a aşezat la Iaşĭ; în fine creşterea fiicelor romîne e încredinţată clerului apusean, chiar în momentul cînd în Franţia catolică se iea dreptul congregaţiunilor de a maĭ înveniпa sufletul generaţiunilor viitoare cu mult dubioasa lor morală! Iar din ferestele odăiĭ mele de studiŭ, unde scriŭ aceste rîndurĭ, pot privi zilnic la clădirea nouluĭ seminar catolic ce şade tupilat într'un colţ al Copouluĭ ca un şarpe ameninţător ce se pregăteşte a muşca prin adepţiĭ săĭ urbea luĭ Lăpuşneanu!! E vreme decĭ, aşa o cred, ca să ne dăm samă de trecutul oaspeţilor cărora am găsit de cuviinţă a deschide porţile ţăreĭ ce le-a fost închise cu zăvor pănă în secolul trecut. Poate că o cunoştinţă maĭ întinsă ne va face maĭ prudenţĭ şi acea prudenţă ar fi foarte salutară.

I.

In broşura maĭ sus pomenită «Mein Austritt aus dem Iesuitenorden» autorul ne spune că la vrîstade 26 de anĭ, fiind referendar prusienesc, el se hotărî a îmbrăca veşmîntea luĭ Loyola. Chiar acest caz se întîmplă foarte rar; de obiceiŭ lucrurile se petrec de tot altfeilŭ. Iesuiţiĭ însărcinaţĭ cu creşterea ti-

1) Essays trad. germ. 8, V. p. 66. 95. n. Despre istoria Papilor a luĭ Leopold Ranke.

nerimeĭ îşĭ aleg între eleviĭ lor pe ceĭ maĭ inzestraţĭ, şi înriurirea lor asupra fragedeĭ lor vîrste iĭ ademeneşte prin orĭ ce mijloc (căcĭ moraliştiĭ lor ne spun, que la fin justifie les moyens) ca să între în oastea luĭ Iisus; apoĭ intro zi se restituesc părinţilor fiiĭ ceĭ de rînd, pe cînd ceĭ de valoare superioară ce ar putea corespunde la visurile lor părinteştĭ aŭ apucat calea sacră. Insă chiar această împrejurare (ce deosebia pe contele de Hoensbroech) de a fi făcut acel pas la o etate matură, după ce se pregătise şi intrase chiar în cariera civilă, studiile laice săvîrşile, cunoştinţa a multor ţărĭ prin voiaje repeţite, iĭ facu cu neputinţă, aşa se vede, de a se identifica cu sistemul atît de rigoros de ascetismu religios al Iesuiţilor. După terminarea studiilor în scoalele speciale ale ordinuluĭ, el fu desemnat ca cu pana sa iscusită. cu întinsele luĭ cunoştinţĭ, să combată pe numeroşiĭ detractorĭ aĭ oasteĭ luĭ Hristos. Cîmpul special ce i se atribue era Istoria bisericeĭ şi a Papilor. El fu trimis întăĭ la Bruxela la celebriĭ Bolandiştĭ ; [1]) apoĭ la universitatea din Berlin. Comoarele bibliografice îngrămădite atît la Bolandiştĭ cît şi la biblioteca regală prusiană, cursurile urmate la ilustra pleiadă Berlineză ; Treitschke, Harnak. Paulsen [2]) aŭ adus tocmaĭ rezultatul opus celuĭ urmărit de superioriĭ seĭ. Magistra veritatis historia, exclamă Hoensbroeck. Investigaţiunile sale asupra trecutuluĭ i-aŭ arătat, precum se exprima în cuvinte pe cît de lămurite pe atît şi de energice, cum că Papismul, în prêtenţiunea sa de a fi o instituţiune divină, investită de Hristos cu infalibilitate dumnezeească în toate cele ce se ating de credinţă şi de moravurĭ, este cea maĭ mare, cea maĭ periculoasă minciună din întreaga istorie universală şi care a fost pricinuirea celor maĭ însemnate urmărĭ. [3])

Despre creşterea elevilor Iesuiţilor, autorul ne dă în broşura sa, amănunte ce ne explică puternica plămădeală a acestor luptătorĭ crînceni aĭ cauzeĭ ultramontane şi formarea aceluĭ posnaş amfibiŭ între sfîntul şi Tartuful ce-l întâlnim în viaţă. Extragem unele caracteristice ale acestuĭ sistem pedagogic. Distrugerea individualităţeĭ proprie este ţinta ce şi-o propune acel feliŭ de educaţiune (tocmaĭ contrarul uneĭ desvoltărĭ normale şi fireştĭ) „Deosebirile individuale care pun pecetea uneĭ personalităţĭ chiar în înfăţişarea exterioară, trebuesc eliminate : mersul, ţinerea mînilor, ochirea, înclinarea, capuluĭ, poziţiunea şi mişcarea trupuluĭ sunt regulate prin amănunţite prescrierĭ. «Nimica în toată puterea acestuĭ cuvînt nu e lasat proprieĭ iniţiative a noviceluĭ : vroeşte el să bee o picătură de a-

---

1) Iesuiţĭ aşa numiţĭ de la Bollandus, cel d'întăĭŭ care a început intinsa publicaţiune, Actele sfinţilor ; opera mult voluminoasă se continuă încă.

2) Eminentul istoric Treitschke a încetat din viaţă ; iar teologul protestant Harnak şi filosoful Paulsen sînt şi azĭ două din principalele podoabe ale facultăţeĭ berlineze.

3) Das Papstthum, Vorrede, VI, VII.

pă, să iee o bucată de hîrtiĕ, o carte, trebueşte ca să ceară învoire. [1])

Numitele «regulae modestiae» ce trebuesc urmate sunt: «fruntea şi maĭ ales nasul să nu stee zbîrcite; buzele să nu apese una pe alta, nicĭ să fie prea depărtate; la convorbire să nu se uĭte în ochiĭ altora, ochirea să se îndrepte cam în jos; mînele să se ţie liniştite, expresiunea obrazuluĭ să nu arăte nicĭ odinioară mişcărĭ sufleteştĭ tarĭ, ci pururea o neturburată veselie; mersul să fie cumpenit, rîsul nicĭ odată zgomotos" In cît priveşte desvoltarea lor ştiinţifică, autorul observă, că în matematică şi ştiinţele exacte domneşte oare care libertate; cît despre îndeletnicirea cu filosofia şi literatura nu e permis a citi de cît cărţĭ scrise de Jesuiţĭ, cu excluderea orĭ căror alte, şi aceasta e, după el, căuza pentru care Jesuiţiĭ produc opere de admirat în ştiinţele de categoriea întăia. iar nimic adînc, original, şi important în celelalte. Nicĭ o carte din bibliotecă nu se poate lua de novicĭ fără încuviinţarea superioritor; nicĭ o publicaţie contimpurană nu le e accesibilă, [2]) Prin nivelarea tuturor sub acelaş tipar, Iesuitismul tinde să nimicească orĭ ce deosebire naţională; el distruge patriotismul. Prin insuflarea ideeĭ că numaĭ ordinul lor reprezintă pe acest pămînt parfecţiunea creştinească, prin cetirea evclusivă chiar a cărţilor de pietate scrise de membriĭ lor, prin acest cult continuu şi exclusiv a instituţiuneĭ ascetice căreia aparţin, săvărşit necurmat timp dĕ 12—15 anĭ cît durează studiile, Iesuitul capătă o îngîmfare ce a frapat pe autorul chiar de la început cînd a intrat în oastea luĭ Isus, şi care te face să auzĭ din toate faptele şi vorbele sale: «Iţĭ mulţumesc, Doamne, că nu sunt ca cei-lalţĭ oamenĭ».

II.

Destul despre acea broşură, de altmintrelea neînsemnată; căcĭ ne grăbim a ajunge la opera sa capitală. Vol. I, tratează despre Inquisiţiune, superstiţiune, drăcie şi strigoismu; cel al doilea despre morala ultramontană. Ne vom mărgini în acest studiŭ a întreţine pe lector de vol. I; căcĭ materia e vastă şi n'am dori să depăşim limitele ce ni le impune spaţiul mărginit al Arhiveĭ. De ne va fi dat a trezi oare care interes, prin lucraraa de faţa, nu vom lipsi de a referi în viitor şi despre volumui al doilea al acesteĭ opere de samă.

Arare-orĭ, trebue s'o mărturisesc, o carte a avut darul de a mă interesa, de a mă înfiora în acest grad, cu toate că au·

1) L. c., p. 16. Chiar privilegiul atît de scump tinerilor de a-şĭ alege între condiscipuliĭ lor pe aceĭ cu care să petreacă în oarele recreaţiuneĭ, e interzis novicilor: în fie-care săptămînă li se prescrie cu cine şi numaĭ cu cine eĭ vor sta la petrecut în acel timp: cu cine vor eşi împreună la preumblare, etc.

2) L. c., p, 31.

torul declară el însuşi în precuvîntarea sa, că el «cu tot dinadinsul s'a lepădat de orĭ ce popoabă a stiluluĭ. Faptele vor vorbi căcĭ cartea mea e o culegere de materiale; ca atare şi din causa lungimeĭ eĭ, nu va pătrunde în popor. Monetizarea celor oferite de mine o las altora; însă trebueşte să fie monetizate. [1]) Totuşĭ interesul cetitorúluĭ uimit se menţine necurmat; căcĭ el asistă la o tragedie ne maĭ pomenită, săvîrşită de o putere oarbă, nemiloasă, îngîmfată de succes, bată de sîngele respîndit timp de mulţĭ secolĭ în şir. In această groznică tragedie fără samăn, victima e omenirea, ear calăul papismul. Autorul nu aruncă sistematic nicĭ o învinuire (şi d-zeŭ numaĭ ştie de sînt grozave învinuirile luĭ!) fără a aduce probe, şi probele sînt tot deauna testimoniĭ netăgăduite, lesne controlabile, chiar a adversarilor pe care îĭ combate cu atîta înverşunarĕ. Bogăţia citaţiunilor, cunoştinţele întinse despre materia tratată sunt uimitoare. Opera sa e, ce e drept, o operă de polemică crîncenă, neîmpăcată. Poate că maĭ puţină animositate ar convinge maĭ pe deplin pe cititorul nepărtinitor [2]). Insă această operă, precum ea se înfăţoşază e zdrobitoare pentru Papiĭ romanĭ şi agenţiĭ lor, Inquisitoriĭ imputernicitĭ de sediul apostolic a stîrpi din lume reaua sămînţa.

Iată punctul de plecare al autoruluĭ. [3]) A combate teoria catolică a papismuluĭ cu argumente dogmatice, e zadarnică încercare Orĭ cît le veĭ arăta, veĭ da peste întîmpinarea că aceste sunt argumente lumeştĭ, pe cînd autoriatea bisericeĭ e divină; căcĭ necatoliciĭ nu'şĭ daŭ samă de puterea şi importanţa cuvintelor; autoritatea divină. Prin urmare de geaba veĭ arăta că Petru a fost n'a fost vre-odată la Roma; că cuvintele: «tu eştĭ Petru.» şi „paşte meiĭ meĭ" n'a putut fi zise de Hristos în viderea Papilor. [4]) Eĭ 'ţĭ vor respunde: aşa pretinde doctrina bisericeĭ, prin urmare aşa e!

---

1) l. c. Vorrede X P. 594. el repetă această declaraţiune: „Es kömt mir nicht auf blendende Darstellung, sondern auf Klarheit und Wucht der Beweisführung an. Schritt für Sihritt will ich den Schuldbeweis gegen das Pappthum führen. Ausflucht und Entrinnen sollen unmöglich gemacht werden. Es kann nicht ausbleiben, dass bei diesem Verfahren früher Gesagtes wiederholtwird. Jeder Hammerschlag wodurch das Gefüge der Balken eines Gerüstes fester in einander getrieben wird, ist eben auch eine Wiederholung."

2) Autorul îşĭ dă samă de aceasta, şi întîmpină următoarele Vorwart VII VII, „Se zice de multe orĭ, că scrierea istorică nu trebue să fie polemică— şi cartea mea e istorie,.... Nu sunt de părerea aceasta. Şi istoricul, maĭ ales el e un servitor al verităţeĭ, un luptător pentru adevăr. Cînd găseşte el acel adevăr întunecat cu defigurărĭ şi minciunĭ, el are de dat cu sabia cuvîntuluĭ „*Nicăirĭ nu se minte atît şi aşa de sistematic ca în ştiinţa ultra montana*" şi maĭ ales în istoria bisericeĭ şi a Papilor, şi nicăirĭ nu sunt minciunile şi defigurările maĭ perniciose de cît aice; căcĭ ele aŭ devenit parte integrantă a religiuneĭ catolice· Numaĭ cu tăiuşul cuţituluĭ, cu o polemică într'adevăr tăetoare, pot şi trebuesc aceste părţĭ date afară din imprejurimea unde unde nu aŭ loc, din religiunea catolică".

3) S. Vol. I Einleitg, p. 1—12.

4) Este evident, adăogăm noĭ, că încrederea ce o arată acele cuvinte *persoaneĭ* luĭ Petru, nu pot fi întinse la pretinşiĭ luĭ succsorĭ; eĭ nu puteaŭ inspira, nefiind încă, aceiaşĭ încredere.

Alt-feliŭ însă stă lucrul dacă recurgem la istorie, căcĭ cunoscutul cuvînt: Magistra veritatis historia este unul din cele maĭ adîncĭ și maĭ puternice din întreaga comoară de adevăr a înțelepciuneĭ omeneștĭ.

„Ce e divin, urmează neaparat că trebuește să aĭbă o viață divină. Dacă se va adeveri, că din istoria luĭ Hristos s'ar arăta că el a comis erorĭ intelectuale grosolane, saŭ că a păcătuit moralminte, evident ca dumnezeirea sa, orĭ cum de altmintrelea aĭ înțelege-o, ar fi nimicită. Papă, așa o cred catoliciĭ, este, purtătorul papismuluĭ, locoțiitorul luĭ Hristos, continuatorul opereĭ sale. Dacă însă istoria ar dovedi că Papismul ca atare (nu unul saŭ altul din Papĭ în viața lor privată, [1]) s'aŭ dedat veacurĭ întregĭ celor maĭ grele erorĭ intelectuale, avînd cele maĭ pernicioase urmărĭ pentru cultura și civilizațiunea umană, și aŭ sprijinit aceste erorĭ cu toată greutatea imenseĭ lor autoritățĭ—evident că, Papismul ca instituțiune divină, e condemnat. Viua lumină a istorieĭ ar fi învins misteriosul întunerec al dogmeĭ. Pretențiunea puțin întemeiată ar zăcea bucățĭ la pămînt. Asupra credințeĭ, celeĭ tarĭ ca stinca, însă oarbă, triumfează simțul omenesc cel simplu și drept, cu cuvîntul cel naiv care și acela se trage de la Hristos: De la roada lor îĭ vețĭ cunoaște: căcĭ un copac bun nu poate da roada rea.» [2])

La această argumentare pe care autorul o desvoltă și maĭ în larg nu e nimica de întimpinat de cît numaĭ: „foarte drept, însă dovedesce» Și aceasta a făcuto el cu prisosință; întreaga sa carte nu e altă ceva de cît acea dovadă impunătoare, de cît această probațiune atît de bine întemeiată în cît orĭ ce replică se pare imposibilă. Rechisitorul e vehement, însă zdrobitor; minciunele vădite, trunchiările de texturĭ comise de așa numita «știința ultramontană» el le aŭ desvăluit fără cruțare. Cartea

---

1) Acestuĭ principiŭ s'a arătat credincios autorul în întreaga sa carte Odată însă (p. 494 în notă) se scuză că se abate din el, ca să ne dee o dovadă, că n'a existat nicĭ un neam domnitor creștin care să ne arăte atîțĭ oamenĭ vicioșĭ, adese orĭ adevarațĭ monstri, ca lungul șir a locoțiitorilor luĭ Hristos. Prin acea abatere se va reprezenta la ce petrecerĭ se dădea un locoțiitor al luĭ Hristos, pe cînd cu știrea și vrerea sa, sutimĭ de creștinĭ eraŭ bucățățițĭ pe băncile tortureĭ, arșĭ pe rugĭ. Ioan Burchard von Strassburg fŭ ceremoniarul papal 23 anĭ (1483—506). Din nefericire el, fiind prin oficiul seŭ în zilnic contact cu stăpînul seŭ, nota în fie-care zi cele ce văzuse. Acest diarium s'a conservat în manuscript și Thuasne l'a publicat în treĭ vol. în quarto (Paris 1883—5). La anul 1501 Burchard descrie o orgie petrecută la Papa la 1-a Noemvrie, la care asistaŭ cardinaliĭ, fiul natural Cesar și fiica naturală a Papeĭ, mult frumoasa Lucreție. Regret că e imposibil să traduc aice acea scenă de o obscenitate scandaloasă ne maĭ închipuită. Cît despre Papa Alexandru VI (Borgia) și odrasla sa naturală, sunt cunoscute bănuelele întemeeate ce le relatează contemporaniĭ despre raporturile sale cu însășĭ numita sa fiică. Este asemenea știut că numitul Cesar a omorît lîngă Tibru pe fratele săŭ, duca de Gandia, din causa rivalitățeĭ ce se stîrnise între eĭ prin amorul ce inspirase ambilor frațĭ mult frumoasa lor soră Lucreția,

2) l, c. Introducere p. 6.

sa, deşi une orĭ apropiată de tonul pamfletuluĭ, deşi el se vede silit cu regret a se arunca în noroiul pornografic ce distinge literatura inchisitorială, e demnă totuşĭ să figureze în biblioteca orĭ căruĭ amic al verităţeĭ şi al umanităţeĭ, căcĭ ea a înfipt stigmatul infamieĭ pe aceĭ pretinşĭ propagătorĭ aĭ creştinismuluĭ ce aŭ falşificat şi defigurat până la contrariul opus acel strigăt de iubire şi confrăţire ce aŭ resunat limpede, blînd şi puternic ca nicĭ odată în datinele omenireĭ, acum 200 de anĭ, pe malurile laculuĭ Genesareth!

III.

Cel d'intăĭ object asupra căruia autorul ţinteşte cercetările sale este Inquisiţiunea.

Despre aceaată grozavă instituţiune ce a înecat în sînge analele occidentuluĭ multe veacurĭ în şir, işĭ daŭ ostenelă autoriĭ ultramontanĭ a dovedi că ea n'a fost nicĭ odată binecuvîntată de Papĭ ci a fost o autoritate naţională, urmărind ţinte interne a diferitelor state europene, precum stîrpirea Maurilor şi a Jidanilor in Spania, a Albigenzilor saŭ Valdenzilor în Franţia şi ţările învecinate, a Stedingilor [1]) în Germania din nord etc. In contra aceseĭ aserţiunĭ, evident menite a pune sediul apostolic la adăpostul răspundereĭ pentru ororile sevărşite sistematic cu o sălbătăcie de fiare, autorul dovedeşte că n'a existat nicĭ odată o atare despărţire; că instituţiunea inchisitorială, n'a fost nicĭ naţională nicĭ episcopală (adică intocmită de episcopiĭ diferitelor ţărĭ apusene) nicĭ monacală (adecă organisaiă de către clericĭ regularĭ: Domenicanĭ, Franciscaniĭ, Iesuiţiĭ etc,) ci din potrivă, că istoriceşte vorbind: n'a *existat de cît o singură inquisiţiune, acea papală; că, locoţiitorul luĭ Hristos a stat secolĭ întregĭ în capul unuĭ sistem de omor şi jaf care maĭ mult de cît orĭ ce războiŭ a întins peste cele maĭ înflorinde popoare moarte, pustiire şi miserie şi a necinstit numele creştinesc într'un mod ne maĭ auzit».*[2]) Cît despre braţul secular biserica apusană nu i-a atribuit altă ceva de cît numaĭ şi numaĭ insuşirea şi datoria de a executa orbeşte, cu ochiĭ închişĭ (caeca obedienţia, oculis clausis) sentinţele inquisitorilor, numiţĭ, conduşĭ, şi sprijiniţĭ de Papiĭ romanĭ, fără a cuteza a lua cunoştinţă de acte (sine visione), chiar în casul cînd ar fi nutrit îndoeala despre dreptatea sentinţelor; principiĭ creştinĭ nu pot fi dar consideraţĭ de cît pur şi simplu ca nişte calăĭ aĭ «locoţiitoruluĭ luĭ Hristos» spre a [3]) căsăpi miĭ şi răsmiĭ de creştinĭ. Această teză zdro-

1) pp, 105. urm.
2) pp. 17, 18.
3) pp. 22. următ.

bitoare pentru pretenţiunele Papismuluĭ la dumnezeire [1]), autorul o susţine prin aşa de îngrămădite şi de manifeste dovezĭ, prin o cercetare atît de bogată in citaţiunĭ de bule, breve, decretale emanate de la însişĭ Papiĭ; de nominaţiunĭ şi declaraţiunĭ ale inquizitorilor; de îndreptăţirĭ şi de poroncĭ adresate acestora, la întrebarea lor, ca unora ce nu eraŭ alta de cît numaĭ agenţĭ, mandatarĭ, însărcinaţĭ aĭ sediuluĭ apostolic—în cît numaĭ manifesta vroinţă de a admite cu orĭ ce preţ contrariul ar putea să se sustragă acesteĭ probaţiunĭ peremptorie şi irefutabile. Cine doreşte să fie pe deplin convins despre acea chestiune capitală; precum şi de ceea laltă, că intreaga literatură eclesiastică inquisitorială care fixează principiile, procedura de urmat, pedepsele de pronunţat a acesteĭ nefaste instituţiunĭ aŭ fost inspirate, aprobate şi desvoltate numaĭ şi numaĭ de Roma papistaşă, că prin urmare toată respunderea acestuĭ regim, celuĭ maĭ odios ce a pătat analele istorieĭ, cade asupra succesorilor luĭ Petru, de oare-ce inquizitoriĭ n'aŭ fost de cît instrumentele vroinţeĭ lor, lăudate şi sprijinite din răsputere de acea putere centrală—acela trebueşte neaparat să studieze întreaga carte a fostuluĭ Iesuit. Numaĭ o observaţiune aş dori să adaog care confirmă pe deplin dovezele aduse de autor cu o abundenţă în adevăr uimitoare.

Inceputurile potereĭ episcopuluĭ Romeĭ aŭ fost foarte modeste. Chiar în al 4-lea secol nu'l găsim pomenit în acte autentice de cît numaĭ ca Mitropolitul Romeĭ care, prin însemnătatea urbeĭ Cesarilor avea acelaş rang ca şi Mitropoliţiĭ Alexandrieĭ şi Antiohieĭ. [2]) Imprejurărĭ fericite i-aŭ dat în cursul secoliior o poziţiune din ce în ce maĭ cu vază. Chiar întîmplarea că Roma n'a fost nicĭ odată cucerită intr'un mod statornic de noianul popoarelor nordice ce se năpustise asupra lu-

---

1) Până la ce grad de fetişism copilăresc ba grotesc aŭ ajuns scriitoriĭ ultramontanĭ în zilele noastre, poate vedea cititorul din următoarele citaţiunĭ. Hoensbroech p. 596 în notă Cardinalul arhiepiscop de Bordeaux Donnet numeşte pe Papa într'o epistolă pastorală din anul 1866: „L'incarnation vivante de l'autorité du Christ (Friedrich Geschichte des Vatican. Concils I 499). Veiullot mult cunoscutul publicist scrie: „Papa a fost făcut prin Hristos absolut stăpîn al conştiinţelor şi a sceptrelor; el e regele regilor, decretele luĭ sunt divine, nesebimbate, eterne. In afară de decretele Papeĭ nu e nimic bun". Şi el exclamă în extazul săŭ arzător: „Je te crois, je t'adore! Illusion libérale pp. 36—38. Civilta cattolica organul central Roman al Jesuiţiior cutează a scrie: „quando égli medita è Dio che parla in lui" Faber, un catolic inglez foarte influent se exprimă precum urmează: „Papa e a treia prezenţă visibilă a luĭ Hristos" Editorul catolic Letaille publică un tabloŭ ce reprezintă pe Papa stînd pe un altar înconjurat de luminărĭ ce ard, cu subscripţia: „Adorăm pe Hristos în sacramentul sfînt. Papa e prezenţa simţibilă a luĭ Hristos între noĭ; ca stapînul saŭ cel dumnezesc şi el e rege, preotul şi oştean. Iar Piu IX declară el însuşĭ într'o ocaziune solemnă: „Sînt calea, adevărul şi viaţa. Observateur catholique 1866 p. 357.

2) V. Canon 6. Conciluluĭ de Nicea (Sub împaratul Constantin 325) Cf. Richter, Kirchenrecht § 14, edit. a 6-a, p. 30.

meĭ antice făcu ca episcopul roman să apară poporelor învinsă oare-cm ca şeful lor firesc. [1]) Apoĭ, pe de o parte slăbirea Imperiulnĭ răsăritean, dispariţiunea acestuĭ rival din Italia după izbînzele luĭ Belisariŭ şi Naĭses, înfrîngerea Lombarzilor arianĭ prin Pipin, donaţiuuea făcută de el «sediuluĭ apostolic». devotamentul Francilor pentru acel scaun episcopal, în fine mult dibacea încoronare a Regeluĭ Carol ca împarat de către Leon III, [2]) a dat Papeĭ un prestigiŭ cu totul excepţional. Cınd o putere este efectivă, cînd dînsa a ajuns prin forţa lucrurilor a fi recunoscută, ea găseşte cu uşurinţe mijloace spre a'şĭ crea titlul seŭ de legitimate în trecutul travestit ad usum delphini. Nicĭ odată însă în întreaga istoriea acea întocmire n'a fost alcătuită cu maĭ deplin succes. Pe de o parte legenda maĭ mult saŭ maĭ puţin dovedită despre Apostolul Petru ca întăiul episcop roman [3]) apoĭ aplicarea ziselor luĭ Hristos : tu eştĭ P*ştru* şi pe această *peatră* voĭ zidi casa mea şi : paşte oile mele pretinşilor succesorĭ acelui apostol dădură pe deptin o bază dogmatică pretenţiunilor din ce în ce crescînde a Papilor. Cit despre partea formală dreptuluĭ de Primat a acelui scaun asupra tuturor celor lalte scaune episcopale ea fu îndrumată cu o isbîndă neaşteptată prin aşa numitele decrete pseudoisidoriane, o colecţiune de canoane şi decretale apărute în Germania la începutul sec. IX ce pretindea a fi fost făcută de Sf, Isidor din Sevila. Ia dovedea prin acte că supremaţia universală Papilor era pe deplin recunoscută de la primiĭ timpĭ aĭ stabilireĭ creştinismuluĭ. Şi aceasta isbuti perfect, deşi acea falşificare vădită e una din cele maĭ celebre prin indrăsneala eĭ din toată istoria literară. De la secdlul al IX însă cînd ea apăru până la al XV-lea cînd reformatoriĭ germanĭ dovediră acea falşificare, acea colecţiune contribui puternic la atingerea ţinteĭ ce ea şi-o propunea, acea de a da un substrat juridic năzuinţelor romane.

Ast-feliŭ deveni ca la finitul veacululĭ al IX-lea primatul papal să fie pe deplin recunoscut în întregul apus [4]). Tocmaĭ în acel timpă un mare Patriarh Constantinopolitean, Fotiu contimpuran luĭ Nicolae I scutura pentru totdeauna jugul apăsător bizuinţelor papistaşe. şi pricinui prin aceasta prima mare divi-

1) Guizot, Hist. de la civilisation on France II p. 308.., „Il en arriva que sans préméditation, sans travait, par la seule vertu d'une situation unique, Rome se trauva, moralement du moins, à la tete de la population disséminée dans les nouveaux E,tate d'occident.

2) Se vede că acea încrronare din anu[800 ce stabilea puterea Papeĭ de a crea împaraţĭ, atît de decisivă pentru toată desvoltarea ulterioară a istorieĭ evuluĭ mediŭ, a fost o surprindere neaşteptată pentru Regele franc.

3) Chiar din timpiĭ Valdensilor faptul fu contestat. După măcelărirea lor Savanţiĭ reformaţiuneĭ reînoiră atacul. In secolul trecut marele învăţat german Baur fondatorul şcoleĭ istoriceĭ de Tubıngen a arătat de tot puţina propabilitate stiinţifică a aceleĭ legende atit de fericit exploatate. Baur Paulus p. 212 urm.

4) „C'est du règne de Nicolas I qua date vraiment la souperaineté de la Papauté. Guizot l. ant. cit. II, p. 231.

siune în biserica creştinească. Această desbinare nu opri însă ca puterea papală să crească tot mereŭ înainte în veacul XI [1]) şi XII şi la începutul secoluluĭ XIII subt Inocenţiŭ III inriurirea sa ajunge zenitul seŭ : Roma devenise a tot putinte în apusul creştinesc. Şi tocmaĭ în această epocă apar primele începuturĭ nefaste instituţiuneĭ inquisitoriale ; ea înfloreşte şi se întăreşte sub scutul putereĭ papale pe cîtă vreme aceasta se menţine de nu neatinsă, însă tot precumpănitoare, şi de abia dispare în secolul al 18-lea cînd sub loviturile repeţite a putereĭ civile din ce în ce maĭ întărite, a reformaţiuneĭ, a opiniuneĭ publice în fine trezite prin ştiinţă şi literatura lumească, acea putere spirituală strivitoare fu definitiv sleită şi în vecĭ înfruntată. Cu uimire îşĭ poate pune întrebarea cugetătorul, luînd cunoştinţă de acel regim apăsător şi ucigător : unde am fi ajuns ce ar fi devenit cultura europeană, dacă aceă stare s'ar fi perpetuat, dacă gladiul secular întărit şi spiritul modern îmbărbătăţit n'ar fi pus stavila oarbeĭ sale asuprirĭ ?

Am stabilit prin urmare două fapte importante. I) Că inquisiţiunea a fost o instituţiune esclusiv papală. II) Că ea a luat naştere în timpul omnipotenţeĭ bisericeĭ romane, a înflorit şi s'a menţinut sub scutul acesteia şi n'a perit de cît atuncea cînd această putere fu sleită.

Să videm acum : ce ţintă a urmat Inquisiţiunea ? ce principiĭ de justiţie şi procedură criminală aŭ proclamat păzitoriĭ a tot puținţĭ aĭ religiuneĭ iubireĭ şi a înfrăţireĭ ?

Până la citirea cărţeĭ luĭ Hoensbroech am fost pe deplin convins că cea maĭ lugubră travestire a justiţieĭ distributive a fost tribunalele din vremea teroreĭ în Franţa [2]) Nu ştiŭ însă dacă după ce am citit'o n'am schimbat părerea ; căcĭ în primul loc aceĭ judecătorĭ improvizaţĭ eraŭ nişte ignoranţĭ vicioşĭ şi orbiţĭ de pasiunea resbunăreĭ [3]) care, până la un punct, se poate esplica prin abaterile regimuluĭ resturnat. Al doilea acel sistem revoluţionar chiar prin vehemenţa sa nechibzuită, prin grăbirea sa febrilă, prin nimicirea nebunească ce o afişa [4]) nu putea du-

---

1) Guizot crede că Grigorie VII prin exageraţiunea pretenţiunelor sale şi modul cum le exprima : tomba dans l'ereur commune des revolutionaires de tenter plus qu'ils ne peuvent exécuter, de ne pas prendre le possible pour limite de leurs efforts.... à tout prendre il compromit peut être plus qu il n'avança la cause qu'Il voulait servir. Hist. genér. de la civilisation en Europe p, 296.

2) Cu drept cuvînt scrie Taene despre judecătoriĭ din acel timp „Evisemment le simulacre de jugement n'est qu'une parade ; on l'emploie comme moyen décent pour exterminer les gens qui n'ont pas les opinions requises. Les origines de la Franca contemporaine, la Révolution III 391.

3) Quant a moi, disait le juge Villate, je ne suis jamais embarrassés je suis toujours conbainee ; eu revolution tous ceux qui farraissent devant le tribunal doivent être condamnés.

4) Callot fost odinioară actor de duzină, unul din pratagoniştĭ acum aceleĭ drame de sînge şi lacrimĭ pretindea : que la transpiration politique doit être assez abondante pour ne s'arrêter qu aprés la destruction de 12 à, 15 mollions de Français. Taine l. c. p. 294,

ra mult timp; el era un vifor, o cumpănă, un ciclon atot pustietor, însă repede trecător prin însăşi firea sa. Pe cînd promotorii inquisiţiuneĭ sînt Papiĭ şi însărcinaţiĭ lor, ceĭ dintăĭ potentaţĭ de multe orĭ eminenţĭ prin talentele lor, uneorĭ adevăraţĭ Măcenĭ, iar mandatariĭ lor sînt şi eĭ investiţĭ cu un caracter sacru. din rîndul cărora aŭ eşit şi oamenĭ de stat şi scriitorĭ învăţaţĭ. Apoĭ acest regim nu s'înfăţoşază sub chip de o erupţiune vulcanică, de o tărie elementară însă efemeră, ci din potrivă e alcătuit cu sînge rece, el nu apare ca o explosiune de resvrătire socială înverşunată în timpurĭ turburate, ci în vremurĭ pacinice ca un tot matur întocmit, domneşte secolĭ întregĭ, nu frămîntă o ţară ci toată Europa apuseană, convins fiind că va strivi-o în vecĭ sub călcăiul săŭ cel fără de milă! El în fine îşĭ dă aerul de a împrumuta de la ştiinţa juridică metoda sa rigoroasă de a proceda spre a nimici orĭ-cĭ simţimînt de compătimire, spre a distruge familia, neamul, cîmpie întregĭ învăluind obrazul cel nemilos, hidoasa pocitură ce o înfăţişază în fapt subt mantia adevăruluĭ apostolic şi a carităţeĭ creştineştĭ.

Da! acest sistem de justiţie criminală scris în limba latină [1]) pe care a înconjurat'o tocmaĭ în asemenea materie cu o slavă neperitoare scrierile luĭ Papinian Paul şi Ulpian, calcă în picioare orĭ-ce principiŭ sănătos şi uman de justiţie distributivă.

Oficiul prea sfinteĭ (sanctissimae) inquisiţiunĭ are drept ţintă stîrpirea ereticilor şi această menire e evident cea maĭ nobilă în ochiĭ scriitorilor catolicĭ căcĭ Manghini într'o carte apărută la 1693 arată spiţa nobilă a neamuluĭ antic inquisitorial [2]) «Inquistor a fost însuşĭ el Dumnezeul cînd a izgonit din raiŭ pe Adam şi Eva, asemenea aŭ fost inquisitor Patriarhul Iacob, Abimelech cînd a distrus Sihamul, Saul, David, Iosua, Iehu, Iuda Macabeŭ; Ioan Botezătorul, însuşĭ el Iisus Hristos, Apostolul Petru cînd condemna pe Anania la moarte împreună cu femeea sa, Sf. Dominicu, Petru Arbues, Sixtu V. Or-ce abatere din doctrina recunoscută de biserica apusană era considerată ca eresia. Cît de riguros se înţelegea acea abatere se va vedea dintr'un simplu exemplu, fără a fi nevoe a prelungi explicaţiunea La 7 Maiŭ 1318 fură arşĭ înaintea inquisitoruluĭ Marsilieĭ. *care era franţiscan* patru fraţĭ aĭ vieţeĭ sarace, fiind că susţinuse cum că regula Sfîntuluĭ Franciscu (de Assisi) e de pus pe aceeaşĭ treaptă cu Evanghelia [3]).

În Spania se vede că şi această concepţiune a părut prea

1) Dans ce latin facileet barbare inconnu de la Rome des César mais que la Rome des Papes a popularisé dans le monde entier Ferd. Fabre l'Abbé Tigrane p. 121.

2) Pratica dell officio della Sacra Inquisizione s. sacro Arsenale. Autorul era el însuşĭ inquisitor papal. Cartea (Romae 1693) e imprimată în tipografia camereĭ apostolice şi închinată Papeĭ Inocenţiŭ XIII Hoensbroech I. 21, 64, 65.

3) Arhiva p. literat. şi istoria eclesiasctică mediuluĭ evu, edit. de Denifle şi Ehrle 1886 p. 146.

îngustă căcĭ, pe cînd din timpul luĭ Carol V la acel al luĭ Filip III, ceea ce face un secol, venitul cleruluĭ a crescut de la 2 la 8 milioane de ducate pe an, orĭ-cine se împotrivea la continuarea aceleĭ creşterĭ era considerat ca eretic. [1])

Fiind dată această întinderea atribuţiunilor inquisiţiuneĭ, care e acel ce n'ar fi putut fi condemnat, administrîndu-se chiar justiţia criminală cu dreptate şi nepărtinire? Să auzim acum, pe ce principiĭ se razăma justiţia criminală, fiind vorba de represiunea acesteĭ crime, cele maĭ oribile, aşa se afirmă, dintre toate.

Prin întreaga legislaţiune canonică apusană, fie în breve, bule şi decrete ale Papilor, fie în comentariile teologilor şi inquisitorilor, trece ca un fir al Ariadneĭ această gîndire: de oare-ce crima ereziеĭ este cea maĭ cumplită ce poate fi, apoĭ şi procedura de urmat şi pedeapsa de aplicat trebuesc neaparat să se deosebiască de orĭ-ce altă procedură saŭ osîndă criminală. Pentru a putea dar face tabula rasa şi legifera de iznoavă în atare materie—prin poronca Papilor Inocenţiŭ IV (1241—54) Alexandru IV (1254—61) Urban IV (1261—64), orĭ-care prescripţiune a legilor civile ce ar constitui o piedică inquizitorilor papalĭ e abolită.

Acum să videm ce simţimente nutriaŭ aceĭ judecătorĭ inquizitorialĭ în favoarea cărora se abolia jussu Papae orĭ ce piedică a legilor laice?

Pedeapsa decretată în potriva ereticilor e moartea prin foc, cu deosebire că dacă eĭ se arată plinĭ de pocăinţă, trebuesc zugrumaţĭ şi apoĭ cadavrul lor ars. Cînd însă nu se vede că se căesc, se ard de viĭ. Eĭ bine! nicĭ acest fel de executare, cel maĭ oribil din toate, nu se pare suficient luĭ Carena, oficial al Inquisiţiuneĭ romane şi confident al sfîntuluĭ Carol Boromeŭ: Carena scrie: [2]) «Fiind că erezia e cea maĭ mare din toate crimele, nu e de mirat dacă a fost hotărît prin cele maĭ sfinte legĭ (sanctissimae leges) ca ea să fie pedepsită cu moartea prin foc, *Daca ar exista o pedeapsă şi maĭ cruntă dè cît moartea prin foc, ea ar trebui întrebuinţată* în potriva ereticuluĭ, ca el şi urma luĭ să fie stîrpită din memoria oamenilor, „Foc şi sabie, scrie el într'un alt loc al tractatuluĭ săŭ, duc maĭ repede la ţintă [3])

1) Cazul de faţă e topic de tot; căcĭ fraţiĭ păcătuise prin prea mare zel pentru sfîntul fondator al Franciscanilor, şi inquizitorul ce judecă aparţine aceluĭ ordin. Totuş zisa lor fiind neconformă opiniuneĭ priimite de biserică, ce punea evangelia maĭ pe sus, fură condemnaţĭ şi arşĭ. v. Arhiva pentru literatură şi istorie eclesiastica a mediuluĭ evu, ediţie de Demfle şi Ehrle 1886. p. 146.

2) Semper, Monarchia Expagnola, II. 16. Cfr. Buckle, Geschichte der Civilisation in Engl. (trad. germană pp. 22 următ.)

3) Carena, Tractatus de officiis SS. Inquisiţionis, Lugduni 1669, p. 357 Cit pentru Iesuitul Petru Santa (Notae in epistolas Petri Molinae, Anvers, 1634 el explică lectoruluĭ uĭmit că moartea prin foc n'are drept cauză cruzimea, ci are numaĭ loc, cu nădejdea că prin ea înrăutăţirea ereticilor va eşi afară prin copt, (spe *excoquendae* haereticorum pertinaciae)! ! !

de cît învățătura religioasă.“ Alt exemplu: Care e acea ființă atît de nesimțitoare, în cît să nu compătimiască soartei unuĭ nevinovat condamnat? Să auzim ce ne spune alt corifeŭ teologic, Pegna [1]): dacă cineva a fost rămas prin martorĭ falşĭ, să'şĭ iee osînda cu seninătate, ba încă să se bucure că a tras moartea pentru adevăr.» Cu alte cuvinte, adevărul bisericesc e aşa sus pus, în cît sfințeşte chiar o osîndire greşită. Să ne bucurăm decĭ de acea întîmplare. Care din noĭ nu e surprins de mila pentru copii inocențĭ aĭ unuĭ mare criminal? Inocențiu III (unul din ceĭ marĭ Papĭ) simte altfel. El decretează: Exeredarea *copiilor ereticilor care aŭ rămas catolicĭ* nu trebueşte oprită, sub pretext de milă (praetextu miserationis), de oare ce prin judecata dumnezeească de multe orĭ copiiĭ se văd osîndițĭ pentru părințiĭ. [2]) „Aceasta lege ce evident se inspira de ideea păcatuluĭ ereditar şi a răspundereĭ colective pentru o fapta individuală, admitea însă o singură excepțiune: numaĭ acel copil—horribile dictu!—păstra dreptul săŭ la moştenirea părintească care denunțase pe al săŭ părinte inquizițiuneĭ, [3]) Acest îndemn odios la delațiunea copiilor e culmea turpitudineĭ, extremul infamieĭ! Care om chiar incult ar învinovăți casele unde a locuit un criminal? Inocențiŭ IV cugetă şi hotărăşte altfel: Orĭ ce casă unde s'a găsit un eretic saŭ o eretică trebueşte dărămată din temelie, afară numaĭ dacă proprietarul eĭ ar fi pricinuit descoperirea lor. *Asemenea trebuesc dărămate toate clădirile învecinate aparținînd aceluiaşĭ proprietar* [4]). Vestitul teolog Pegna comentînd bula papală, adaogă că un obiceiŭ de lăudat cere ca pămîntul pe care aŭ fost clădite casele să fie sămănat cu sare sub maledicțiunĭ şi încîntărĭ (cum dirorum prolatione et imprecatione verborum) [5]), ca să devie nerodnic. Iar pe el să se puie o piatră pe care să fie înscris cu litere marĭ numele proproprietaruluĭ, pricina dărămăreĭ, numele Papeĭ şi al Impăratuluĭ domnitor. [6])

---

1) Vestit teolog papal; el a editat şi comentat cartea luĭ Eymerik Dominican, inquisitor al Aragoniei intitulată: Directorium inquisitorum. Cartea e închinată Papeĭ Gregoriu XIII (1572—85) şi a apărut la Roma 1585. V. Honsbroek p. 42.

2) C. 10 X de haereticis V, 7. Aceasta decretată a celuĭ maĭ mare canonist între Papĭ se pare mult dreaptă altuĭ canonist foarte vestit Pavel Gherardis consilierul vicaruluĭ general roman; el scrie (De haeret tract. illustrium Jurisconsullorum. Tom. 11. p. 25. Veneliae 1584). „Copiĭ *chiar cînd nu ştiŭ nimica despre crima parintelui lor* nu pot moşteni niciĭ cu un pitac ci „debent semper in miseria et, egestate sordescere.“ Nimic nu le poate rămînea de cît nuda viata *ce le e lasata prin mila* (! şi aceasta e prea mult) eĭ trebuesc lasațĭ în lume într'o aşa stare în cît viața să le fie drept chin şi moartea drept mîngîere“ Hoensbroek pp. 54, 55.

3) Hoensbroek p. 54,

4) Bulla: Cum in constitutionibus.

5) Formula întrebuințată în atare ocasiune ne a fost pastrată; ea nu lasă nimic de dorit; sic fiat locus sordium et cedat in locum sterquilinii et fetoris. Hoensbroek p. 155.

6) Hoensbroek p. 48.

Aş putea multiplica exemplele, însă aceste mi se par de ajuns, spre a putea videa lectorul spiritul aprig ce însufleţa atît legislatorii cît şi judecătorii inquiziţiunei. După ce ne-am dat samă de oameni, să vedem şi opera lor.

Spre a constata săvărşirea crimei ereziei în sensul lat cum l'am arătat mai sus, inquiziţiunea se sprijinea pe trei mijloace de instrucţiune a cauzelor: 1) Tortura, 2) Martori, 3) Interogatoriŭ.

Despre tortura, cel mai crud şi mai ilogic mijloc de a stabili adevărul, de oare-ce mai ales prin modul neuman şi sălbatic prin care se proceda, ea constitue o pată neştearsă în analele omenirei, s'a constatat de istoricĭ că ea a fost întrodusă d'întăi în practica justiţiei criminale sacre şi apoi a molipsit şi legislaţiunea civilă. De oare-ce însă acest fapt a fost tăgăduit de scriitorii ultramontani, mult rîvnaşi de a spala biserica apuseană de acea tină şi de a arunca vina legislaţiunei laice, care ea ar fi infestat obiceiurile sfîntului oficiŭ, se impune necesitatea de a stabili aceasta într'un mod cert. Să auzim dar pe autorul nostru, cu drept cuvînt indignat de cutezanţa autorilor adverşi. „Chiar de ar fi adevărat, scrie el, că tribunalele laice ar fi slujit de exemplu celor eclesiastice, totuşi am putea întreba cu drept cuvînt: Nu e oare misiunea papismului şi a bisericei sale, ca el să urce omenirea inăsprită la o treaptă mai inaltă de cultură? De staŭ locoţiitorii luĭ Hristos tot în cruzimea epocei lor, de urmează chiar acelei cruzimi ca unui model, atunci divinitatea papismului ar fi încetat cu desăvîrşire“.

Este însă pe deasupra un neadevăr de a încarca tribunalele laice cu greaua sarcină a invinuirei torturei, cu scopul de a descarca papismul şi biserica. Nu biserica a învăţat cruzimea de la tribunalele laice, ci din potrivă ele aŭ învăţat-o de la biserică. Asupra acestui punct sunt de aceiaş părere toţi cercetătorii serioşi. Autorul citează între alţi pe Riezler [1]) un savant german foarte cunoscut şi pe Tanon preşedintele Curţei de Casaţiune franceze. [2]) Molinier observa foarte bine [3]) „biserica stătu la îndoială oare-care timp în privinţa rivalilor săi între două sisteme: cel a blajinătăţei şi cel a cruntei puteri. Evanghelia îi sfătuia cel d'întăiŭ: cel al doilea nu'l putea împrumuta de cît de la cei mai răi împăraţi romani, pe cari tocmai îi stigmatisase Apolegeţii creştini: totuşi ea alese al doilea sistem, de care ar fi trebuit s'o depărteze amintirea martirilor ei: astfeliŭ fu creată inquiziţiunea. Cînd ea dispăru, papismul era victorios, însă patat; el era despoiat de o parte a celei mai mare puterei sale, reputaţiunei sale morale“.

---

1) Die Hexenprozesse in Baiern, Stuttgart 1896. Cfr. Rambaud Histoire de la civilisation française I, 435, 6 şi nota I.

2) Hist. des tribunaux de l'inquisition en France, Paris, 1863. Preface II.

3) L'inquisition dans le midi de la France au 13-me et au 14-me siécle, Paris, 1880, p. 462.

De altmintrelea în ochiĭ scriitorilor sft. Oficiŭ, acest mijloc de procedură criminală, departe de a avea un ce revoltător, e cel maĭ legitim; ba cel maĭ bine cuvîntat spre a afla adevărul şi a apăra interesele bisericeştĭ. Carena pe care l'am citat maĭ sus ne o spune fără de sfieala: „Sprijinit pe exemplul chiar al luĭ Dumnezeŭ, care fu cel d'întâiŭ inquizitor în raiŭ, Papa Inocenţiu III a întrodus inquiziţiunea. Ca ereticiĭ se fia supuşĭ tortureĭ spre dobîndirea adevăruluĭ e unanim admis; şi de oare ce erezia este o crima ce s'ascunde în interiorul omuluĭ, întrebuinţarea tortureĭ în tribunalele inquiziţiuneĭ e cu deosebire prielnică. In procedura inquiziţiuneĭ romane, se obicinueşte a tortura şi pe aceĭ ce aŭ vorbit vorbe eretice, însă tăgăduesc de a fi făcut aceasta într-o intenţiune eretică; căcĭ despre cugetarea intimă nu poate căpata biserica siguranţa decît numaĭ prin tortură“. [1]) Astfeliŭ ne mărturiseste simţirile sale confidentul intim al Sf. Carol Boromeo! [2]) Aceleaşĭ simţimente le nutreşte Antoniu Diana consultor inquiziţiuneĭ din Sicilia. [3]) „Din cele treĭ mijloace, scrie el, ce staŭ la dispoziţia inquizitoruluĭ, spre a scoate adevărul la iveala şi anume curăţirea, abjurarea şi tortura, tortura e cel maĭ apropiat“. Şi Diana îndeamnă pe judecătorul inquizitorial de a fi sprinten în întrebuinţarea tortureĭ: ad torturam judex debet esse promptior. [4]) Un alt autor eclesiastic scrie, că „a nu întrebuinţa tortura se numeşte a ţinea cu dracul şi a despreţui pe Dumnezeŭ.“ [5]) Iar Menghini inquizitor Dominican ne afirmă, că „tortura *nu e cîtuş de puţin contrară blîndeţeĭ şi blajinităţeĭ bisericeştĭ*, cînd indiciile pentru vina acuzatuluĭ sunt lămurite şi fără contrazicere. [6]).

Astfeliŭ fiind tortura unanim recunoscută ca atît de folositoare, ba chiar indespensabilă pentru urmărirea per fas et nefas a aceleĭ groaznice crime, de ce oare s'ar mărgini aplicarea eĭ numaĭ la persoana acuzată? Eymerick şi Pegna cunoscuţiĭ noştri, păşesc înainte pe calea larg deschisă; eĭ admit fără de ruşine, „că inquisitorul poate, spre a descoperi adevărul, supune şi pe martoriĭ la tortură“. Insă ceea ce trece orĭ-ce închipuire: numele persoaneler ce aŭ depus în contra sa sub povoara uneĭ asemenea constrîngerĭ, nu trebuesc comunicate acuzatuluĭ! Bonifaciu VIII învoise acea notificare, „unele orĭ prin excepţiune“. Piu al IV, a abolit chiar aceasta, hotărînd prin Brevea: *cum sicut* d. a. 1561, cum că, „de ar insista acuzatul a i se comunica spre

1) Hoensbroek p. 57.
2) O statuă colosală de bronz acestuĭ sfînt, al căruia mormînt în splendidul Dom de la Milano este objectul veneraţiuneĭ credincioşilor, împodobeşte malurile feerice laculuĭ Maggiore la Arena.
3) Resolutiones morales (sic!) Ed. Lugd. 1667, V. 477.
4) Hoensbroek pp. 59, 60.
5) Hoensbroek p. 100.
6) Sacro Arsenale. Precum am spus maĭ sus, această carte e dedicată papeĭ Inocenţia XIV şi poartă; „imprimatur“ a magistruluĭ sacri palatii Ferrari; prin urmare poate fi considerată ca autentică, Hoensbroek p. 64.

maĭ buna apărare, numele martorilor, precum de altmintrelea e dreptul săŭ, nu trebueşte ascultat. De voeşte să apeleze în contra acesteĭ respingerĭ, apelul se va respinge *ca uşuratic* şi se va păşi înainte fără sfieală „intrepid". [1]) Aceste aŭ fost principiele cu care succesoriĭ luĭ Petru aŭ împodobit lumea apusană!

De şi după cele expuse nu ne putem evident aştepta la multă blîndeţă în mănuirea celuĭ maĭ oribil mijloc de probaţiune, totuş n'am putea imagina cruzimea sălbatică a descrierelor autentice ce le posedăm despre aplicarea luĭ. Torturarea se deosebia după diferitele provinciĭ; în Bretagne se încălziaŭ picioarele la un cazan ce ardea; la Rouen, se strîngiaŭ degetele prin o maşină de fer; la Autun se învîrtea împrejurul pulpelor pele şi apoi se turna pe ea apă şi untdelemn clocotit, *până ce ferbea carnea şi cădeaŭ* oasele; la Paris—dar destul! [2]) Mulţĭ din lectoriĭ meĭ trebue să ţie minte înspăimîntătoarea descriere ce o face Alfred de Vigny în cunoscutul săŭ roman: Cinq Mars, despre torturarea luĭ Urbain Grandier la Loudun, în timpul luĭ Richelieu [3]); dar, de oare-ce poeţiĭ sunt cam supuşĭ bănueleĭ de a fi porniţĭ spre exagerare, să revenim la autorul nostru, care după obiceiul săŭ transcrie chiar procesele verbale încheiete despre operaţiunea torturăreĭ: „La 31 Octombre 1724 fu torturată strigoaica Anneke Fursteners la Koesfeld lîngă Münster. Protocolul încheiat de judele instructor dr. Gregorovius, face cunoscut cum că: Acuzata fu dusă la camera de tortură, desbracată, legată şi întrebată asupra punctelor de acuzare, şi saŭ pus şuruburile degetelor (Daumenschrauben) şi de oare-ce striga, îĭ s'a astupat gura. [4]) Cu toate că şuruburile s'aŭ strîns *timp de 50 minute,* ea n'a mărturisit, ci tot ştriga mereŭ: «Sunt nevinovată! Doamne Isus, iea parte la al meŭ chin, şi vino'mĭ întru ajutor»! Apoĭ îĭ s'aŭ aplicat, „cibotele spaniole"; însă le aŭ răbdat *un restimp de 30 minute,* de şi s'aŭ strîns straşnic, şi n'a mărturisit. Fiind dar că dr. Gregorovius se îngriji ca ea nu cumva să nu fi fost făcuta nesimţitoare prin „beneficium taciturnitatis" [5]), poronci calăuluĭ Mateĭ Schneider a o goli şi a cerceta

---

1) Hoensbroek p. 50, Eymerik inquizitorul adaogă: „De a numi marturiĭ acuzatuluĭ ar fi o vină de moarte (culpa mortalis) ca ceva contrar atît dispoziţiunelor papale cît şi obiceuluĭ sfîntuluĭ Oficiŭ" Director. inquisit. p. 701.

2) Cf. Rambaud Hist, de la civil. franç. I. p. 436.

3) Cinq Mars; capit. Le procès, le supplice.

4) Niciĭ mîngierea atît de mare în suferinţă de a striga, nu se conceda! Carena p. 348 ne dă o cauză sfîntă pentru această dispoziţiune: „Limba îĭ se va lega cu două lemne (lingua cum duobus lignis alligata) ca sa nu poată pricinui supărare, prin vorbele luĭ, celor ce vor fi împrejurul luĭ".

5) Cînd un acuzat se arăta din calea afară inimos la suferinţă, aceasta împrejurare nu era considerată „ca o probă a inocenţeĭ ce întărea vrointa, ci ca una a imunităţeĭ pentru durerea ce dracul o dăruise adepţilor luĭ prin un talisman: prin urmare se caută tot trupul spre a se da de acel semn drăcesc şi a'l putea înlătura.

de nu poate în părţile tainice ale trupului eï s'ar găsi ceva de bănuit. Calăul cercetînd totul în tot amănuntul, nu putu găsi nimic. Apoï îï se aplicară iarăs cibotele spaniole; ea însă tot tăgăduia strigînd: «O Isus! n'am făcut'o! Domnule judecător, daţi-mă în judecată, însă sunt nevinovată»! Apoï s'a tras acusata în sus şi ea fu biciuită cu cîte 30 de biciurï [1]). Atunce ea ceru să se înceteze cu chinuirea; ea va mărturisi că a făptuit, dacă acea mărturisire (evident falşă) nu va fi un păcat. Cînd însă i s'a dat citirea punctelor de acuzare, ea negâ. Atuncï s'a tras cu spatele în sus, ast-fel în cît braţele stăteau pe deasupra capuluï iar amîndouă oasele umerilor sau resucit. 6 minute intregï ea stătu aşa atirnată *şi fu necontenit biciuită* în acest restinp; însă tot nu mărturisi nimic". [2])

La 1527 Inquiziţiunea din Valadolid a închis pe Ioan de Salas, denunţat ca eretic de unul care el însuşï fusese prigonit ca atare. Iată poronca dată de Inquisitorul Moriz autorităţilor civile: „Dispunem ca tortura să fie aplicată aşa fel şi pe cît vom găsi de cuviinţă; *însă declarăm că dacă prin tortură se vor pricinui leziunï grave sau moartea, aceasta nu va putea fi atribuită de cât luï Salas însuşï"* [3]). Salas rezistâ; el fu condemnat a abjura erezia în public numaï în cămeşă ţinînd o lumînare în mînă şi a plăti 10 galbenï pentru cheltuelile proceduref!!

Evident că cazul inimoaseï Anneke Fürsteners, pretinseï strigoaice din Westfalia, era o excepţiune cam rară. Cu biciurile muiate în apa sfinţită şi cu colţurï ascuţite, orï ce mărturisire [4]) se putea uşor căpăta, căcï cum zice poetul Raynouard. «La torture interroge et la douleur répond».

Aş putea purcede tot înainte, căcï opera despre care e vorba e mult bogată în descrierï autentice; însă ajunge:

«Sunt lacrimae rerum et mentem mortalem tangunt».

Venim la principiile stabilite prin teoria inquizitorială pentru testimoniŭ.

Este manifest că testimoniul, chiar prin natura sa, nu poate constitui o dovadă evidentă în sensul strict al cuvîntuluï, nu poate da judecătoruluï, chiar cînd el e însufleţit de cea maï perfectă imparţialitate, dibacie şi prudenţă, o absolută certitudine. De aceea orï care legislator serios va îngrădi acest mijloc pro-

---

1) Ce însamnă aceasta, videm dintr'un alt caz luat tot din acte autentice, unde se spune că la fie-care lovitură se cunoşteau pe trup urme de sînge, iar capra (instrument de tortură) pe care era întins acusatul era văpsită de sînge *„de oare ce biciul intrebuinţat era cu colţurï ascuţite şi muiat în apa sfinţită!!"* Hoensbroek, p. 518.

2) Hoensbroek după acte 520. 21.

3) Hoensbroek, 140. Lectorul poate citi acolo şi protocolul întreg acesteï groaznice torturărï subscris de notarul Enric Puez. Llorente Hist. critique de l'inquisition d'Espagne, Paris, 1817, II. 27.

4) Nicï chiar mărturisirea nu scapa pe jalnicile victime de ghiarele acestor fiare, căcï Carena ne spune curat (Tractatus p. 67), că prin un decret luï Pius V de la 28 Iulie 1569 se dispune, că după ce aŭ mărturisit, să fie torturaţï înainte spre a numi pe complicïï lor. Hoensbroek, pp. 57. 88.

batoriŭ adese orĭ falacios, cu multe prescripţiunĭ de cautela, iar judecătorul conştiincios îl va întrebuinţa cu cea maĭ desăvîrşită luare aminte. Işĭ poate închipui orĭ cine ce devine ast-fel de probaţiune, sub regimul regulelor inquizitoriale ce le expunem maĭ la vale.

Un singur martur e de ajuns spre a fi supus inculpatul tortureĭ. Excomunicaţiĭ, infamiĭ, ceĭ condemnaţĭ pentru sperjur sunt admisibilĭ ca martorĭ, însă contra nu pro. Tot ast-fei pot depune mărturia, în potriva şi nu pentru acusatul: familiariĭ luĭ, soţia, copiĭ, cu deosebire însă că persoanele din casă şi din familia cuiva pot fi siliţĭ să mărturisască. Jidaniĭ chiar sunt primiţĭ ca martorĭ de aprigiĭ lor prigonitorĭ, însă contra nu pro. Confruntarea nu se va acorda de cît numaĭ cînd prin aceasta nu s'ar ivi vre'o primejduire pentru marturĭ.[1]) Apărarea inculpatulu nu putea ataca persoanele unor martorĭ ce nu'ĭ eraŭ numiţĭ. Insă apărarea chiar, aşa de ciuntită, (maĭ ales cînd, precum am pomenit maĭ inainte, aceştĭ marturĭ necunoscuţĭ apărăreĭ aŭ pŭtut să fi fost torturaţĭ spre a depune) a fost considerată de Papiĭ şi uceniciĭ lor ca un prea mare privilegiŭ, fiind vorba de acuzaţiĭ pentru erezie; căcĭ marele Papă Inocenţiu III, prin decretala sa: *si adversus* hotărăşte, ca advocatul ce a dat concursul săŭ ereticilor va fi declarat infam, perzînd profesiunea sa. Iar teologul papal Pegna, comentînd acea decretală a mareluĭ canonist, înţelege că ea ţinteşte nu numaĭ la alt-fel de sprijin ci chiar la aparare. De altmintrelea, adaogă distinsul teolog, apărarea e de prisos, cînd acusatul a mărturisit însuşĭ el (ştim cum se obţinea mărturisirea). De n'a mărturisit, să i se acorde un apărător; însă onest şi rîvnaş pentru credinţă. Iar tribunalul inquizitorial din Madrid la 1561 inspirîndu-se evident de ideele inquizitoruluĭ spaniol Eymerick (născ. 1520) pe care'l comentează Pegna, a statuat cum că apărătoriĭ vor fi luaţĭ dintre acele persoane ce inquiziţiunea le a desemnat pentru atare oficiŭ [2]). Insă chiar cu aşa fel de apărător, nu poate convorbi acuzatul singur (şi aceasta ar fi prea mult pentru asemenea criminalĭ!) ci numaĭ în prezenţa unuia din inquizitoriĭ ce urmează a'l judeca [3]).

Trecem la interogatoriŭ. Este lucru prea firesc ca spiritul inquizitorial care n'a considerat instrucţiunea uneĭ cause ca o lucrare ce ţinteşte la stabilirea adevăruluĭ, ci numaĭ ca un modus procedendi ca per fas et nefas să curăţe lumea de reaua sămînţă a necredinţeĭ, să fi uzat de interogator nu spre a scruta minima şi a desluşi faptele, ci spre a încurca pe inculpat şi spre a'şĭ făuri arme de pîra în protiva sa.

---

1) „Căcĭ în acest caz s'ar sfii oameniĭ a depune mărturie în potriva ereticilor, ceia ce ar ericlita binele obştesc în favoarea unuĭ interes privat l. c. p. 566; Hoensbrek pp. 43, 44. Interesul privat în specie e moartea şi viaţa, însă teologul: de minimis non curat, cind e vorba: de majore Dei gloria!

2) Hoensbroek pp. 43, 44, 50, 58, 60i 130, 140.

3) Eymerick—Pegna l. c. p. 480, Hoensbroek, p. 42.

Iată sfaturile ce dă acestor instructorĭ lealĭ de cauze criminale, inquisitorul Dominican Eymerick: „De observă iuquizitorul că inculpatul nu vroeşte să mărturisască erezia sa, să'ĭ dee a înţelege prin vorbe blajine, că ştie totul (de şi nu ştie nimica). De vede că tot nu voeşte să mărturisască şi *nicĭ nu e doborît prin testimoniĭ protivnice*, luĭ însă i se pare că e adevărat ceea ce se pretinde în contra sa, atunce să răsfoiască in acte şi să'ĭ zică: E lucru vădit că tu nu vorbeştĭ adevărul, în cît acusatul să creadă că lucrul e dovedit. Saŭ inquizitorul, să iee o hîrtie în mînă şi apoĭ să zică cu tonul uĭmireĭ către acuzat: Cum poţĭ încă tăgădui? mie mi se arată totul lămurit. Apoĭ să se facă că ar citi iarăşĭ din hîrtiĭ: Am avut dreptate! mărturiseşte decĭ, cînd vezĭ că le ştiŭ. De persista însă el totuşĭ în denegarea sa, facă-se inquizitorul că pleacă la un drum şi zică: Mi e milă de tine şi ţi-aş da drumul cu dragă inimă, căcĭ închisoarea ţi-ar putea vătăma sănatatea. Acum însă plec şi nu ştiŭ cînd mă voiu întoarce înapoĭ. De oare ce însă nu voeştĭ, mă voiŭ vede silit a te lăsa legat în temniţă, până ce mă voiŭ înapoi. Atuncĭ va începe deţinutul a'l ruga de a nu'l lasa închis şi poate va începe a mărturisi. De nu voeşte însă ereticul nicĭ de cum a mărturisi, trimeată inquizitorul unul ce s'a convertit la credinţă. Acesta se va preface ca şi cind tot aparţine încă secteĭ ereticuluĭ. După ce va fi căpătat el încrederea deţinutuluĭ, să vie într'o sară tîrziŭ la temniţă, să trăgăneze tot vorba inainte, şi apoĭ să găsască acest prilej, că fiind tîrziŭ să nu se maĭ întoarcă a casă. Apoĭ remănînd noaptea la temniţă să tot păşască înainte în vorbă cu el; apoĭ vizitatorul să tot ispitească pe eretic ca să zică ce a făptuit; întru aceste lucrul să fie astfel înjghebat, ca uniĭ să asculte de pe lingă uşă şi să scrie toate cele auzite.

Atît sincerul inquisitor Spaniol Eymerick; cît şi teologul roman Pegna comentează precum urmează: «Deşi s'ar părea neertat de a recurge la astfel de mijioace pe care le despreţuiaŭ chiar păgîniĭ, spre pildă Aristotele (sarmanul Staghiritu! ce cată numele seŭ măreţ într'acest noroiŭ?); însă ele sunt de învoit, ca unele ce ţintesc la bun scop (ad bonum finem ordinatae). Aice găsim, precum observă cu drept cuvînt Hoensbroek, vestitul principiŭ al Iezuiţilor, cum că scopul iartă mijloacele. [1])

O repet cartea unde se găsesc aceste mărgărintare e închinată Papeĭ GregorieŭXIII şi poartă în fruntea sa mînjită; im-

---

1) Directorium inquisitorium p. 467, Hoensbroek, pp. 40, 41, şi n. 2 Ménard, Histoire de la ville de Nimes, I. Preuves p. 73 pomeneşte o epistolă a consulilor din Narbonne către ceĭ din Nimes, unde le povesteşte modul cum inquizitoriĭ prind în capcană pe interogaţĭ. „Ce crezĭ; întreabă eĭ, cînd o femee concepe, aceasta are loc prin om saŭ prin Dumnezeŭ? De respunde el, prin om, e osîndit ca eretic, de oare-ce numaĭ ereticiĭ susţin că omul e creat prin duhul cel răŭ şi prin om; iar, de respunde nenorocitul: prin Dumnezeŭ, i se zice; tu crezĭ că Dumnezeŭ are de a face cu femeile; decĭ eştĭ eretic".

primatur Magistri sacri palatii, prin urmare e recunoscută ca bună de biserica apusană!

Diana, inquizitorul Siciliei în Resolutiones morales (p. 443) e și mai larg în părerile sale. El scrie că inquizitorii, spre a împinge pe acuzat la mărturisire, pot făgădui lui că îi vor ierta pedeapsa, fără a fi legați prin acea promisiune.

Să vedem acum ce pedepse erau decretate în potriva osîndiților prin o sentință răzămată pe acea îngrozitoare instrucțiune.

Precum am văzut, ori ce înriurire a autorităților civile în pedepsirea crimelor supuse acestei jurisdicțiuni extraordinare, precum ne am exprima astăzi, era abolită, prin repețite dispozițiuni a mai multor Papi; funcționarii laici aŭ de executat sentințele inquizitoriale fără cercetare, chiar în cazul cînd ar sti că ele sunt nedrepte [1]. Spre resplata suveranilor laici ce executau toate cerințele bisericești, ei vor avea a treia parte a bunurilor confiscate ale condemnaților [2]. De nu le îndeplinesc, se vor excomunica. In cît privește arderea prin foc, Antoniŭ Diana recomandă ca ea să aibă loc la mare serbătoare, ca să poată fi față multă lume, să vază chinul și să învețe a se teme. [3]) Acest sfat al lui Diana fu pe deplin urmat, și în Spania se vede că acest spectacol sfâșietor fu considerat și ca o petrecere, căci citim cu uimire că serbările ce aŭ avut loc cu ocaziunea nunței lui Filip II cu Elisabeta de Valois în Fevruarie 1560, luară sfîrșit cu un auto-da-fe a mai multor eretici!!

E un principiŭ în general admis, ne spune Pegna, ca pedeapsă să înceteze cu moartea; însă nu pentru crima ereziei, din cauza neomeniei (immanitas) ei. Prin urmare și de oare-ce acea crimă e imprescriptibilă, poate hotări inquizitorul, ca ereticii să fie desgropați și oasele lor arse. Intr'un manuscript din Carcassone, se găsesc următoarele amănunte: «Atunci se vesti că mulți domni și burgheji bogați se făcuse eretici înainte de

---

1). Carena 1, c. p. 70 Pegna 1, c. 603. Vom vedea mai la vale pentru care cauză vicleană, tribunalele sf. oficiŭ cereaŭ ca execuțiunea sentințelor de pedeapsă capitală să se facă prin autoritatea laică.

2) Pegna regretă aceasta, crezînd că singurul lucru la locul lui, e de a le da toate inquizițiunei, și cine ar spune că nu se cuvine ca Papa să aibă bunuri în afară de țara lui, ar spune o vorbă falșă, ce nesocotește pe Dumnezeŭ și e blăstăm p. 718; Hoensbroek, p. 53.

3) 1. c. p. 440. Autorul ultramontan contimporan Diefenbach, Der Hexenwahn, Mainz, 1889, p. 149, laudă totuși principiile *moderate* ale lui Antoniu Diana. El scrie: „wenn die gemässigten Grundsätze Diana's des Hofteologen Inocenz IX überall beider Folter zur Anwendung gekommen wären, würden hunderttausenden das Leben und gesunde Glieder bewahrt worden sein". Poate că are relativ dreptate acest autor foarte catolic. Tot mai bine Diana decît alții de ai lui. In Bernon, spre pildă: La chasse aux sorciers dans le Labour, Paris, Agen, 1897, autorul citează următorul pasaj dintr'o carte eclesiastică; Practica criminatis ad sanctam administrandam iustitiam fratrum minorum sancti Francisci. „De a fost atîrnată în sus acuzata oare-care timp, va da venerabilul pater poronca de a o lăsa în jos .. atunci i se vor resuci membrele iarăși la loc și o vor duce înapoi la închisoare". Ast-fel se practica la călugării regulei sf. Francisc de Assis!

a muri; eĭ fură condamnaţĭ şi desgropaţĭ de fraţiĭ Dominicanĭ şi cu ruşine asvîrliţĭ afară de cinterimurĭ; oasele şi trupurile lor împuţite fură tărîte prin oraş şi un trimbiţaş vesti tîrguluĭ: Qui aytal fara, aytal périra; apoĭ fură arse, spre slava Domnuluĭ a prea tericiteĭ fecioare, mumeĭ sale, şi al Sf. Dominic robul săŭ» 1) Un alt autor modern, referindu-ne o scenă unde se expunea pe parĭ la Cuidad Real 40 de schelete omeneştĭ ce saŭ desgropat, urmînd a fi arse a doua zi, nu se poate opri de a exclama: „Să întoarcem ochirile noastră departe de acest auto-da-fe». Oare aceste să fie uşurările de pedeapsă ce se pretinde că inquiziţiunea a introdus în tribunalele laice? [2])

Confiscaţiunea avereĭ osîndiţilor despre care am vorbit maĭ sus, poate avea loc 40 de anĭ după moartea ereticuluĭ [3]). Puterea părintească e stinsă pentru el; soţul saŭ soţia scutiţĭ de datoria matrimonială, subalterniĭ de credinţa către superioriĭ lor: chiar depozitarul nu e dator a înapoia depozitul deponentuluĭ eretic (ce îndemn pentru depositariĭ la denunţurĭ închipuite!! [4]) Toate aceste dispoziţiunĭ sunt cuprinse în decretala: *Absolutos* a luĭ Gregoriu IX.

Am văzut că, pentru executarea sentinţelor inquizitoriale, biserica apuseană se adresa matereĭ laice, ca braţul secular să le aducă prin funcţionariĭ seĭ întru îndeplinire. Somaţiunea adresată matereĭ civile spre atare scop era ast-fel formulată: acuzatul se va preda braţuluĭ secular şi se adaugă rugămintea Sf. oficiŭ ca judecătorul laic să cruţe trupul şi viaţa condamnatuluĭ. Şi toţĭ scriitoriĭ întoană unanim osaonale, cînta în unire laudele bisericeĭ milostive, care chiar cînd se videa nevoită a osîndi, totuşĭ nu vroea să verse sînge, credincioasă fiind adagiulu(de blajinătate creştinească: Eclesia non sitit sanguinem.

Nu există, scrie autorul nostru indignat, un sistem maĭ perfect de cît falşificarea istorieĭ ultramontană [5]). Această afirmare conţine una din cele maĭ grosolane minciunĭ istorice: Nu mila, ci fariseismul, o ipocrizie revoltătoarea a dictat acea rugăminte generoasă numaĭ pro forma: şi iată cum:

Prin dreptul canonic eraŭ opriţĭ clericiĭ de a varsa sînge, afară numaĭ de cazul de legitimă aparare. Ce să facă dar, fără a comite o iregularitate canonică, cînd era să trimată miĭ şi

1) Citat în Molinier de Guigulielmo Palisso, Paris, 1890. Hoensbroek p. 81. Tot acolo găsim că fratele inquizitor Ferrarius prinse mulţĭ ereticĭ, puse în *zid pe uniĭ* (immurare!) cu ajutorul dreptuleĭ Dumnezeu: Hoensbroek p. 79. Acest om sfînt ce punea in zidire carnea vie, era un Dominican.

2) Molénes, Torquemada et l'inquisition, Paris, 1997, p. 227.

3) Eymerich, Pegna, Hoensbroek, pag. 37.

4) Insă autoriĭ ultramontanĭ tot pretind mereŭ, că biserica catolică a moralizat şi moralizază omenirea decăzută!

5) Succesul aceste procedărĭ de rea credinţă în scrierea istorieĭ, autorul o atribue nu numaĭ dibăcieĭ autorilor, ci maĭ ales că lectorilor lor e necunoscută ştiinţa neultramontană şi prin urmare uşurinţa lor în a crede; pp. 158, 9.

răsmiĭ la moarte? Prin un tartufism revoltător, ei aŭ inventat această formulă: e condemnat a fi predat braţuluĭ secular, cea ce însemnează: moartea; însă adăugeaŭ acea rugăminte vană, spre a se pune la adăpostuĭ respundereĭ morale şi a fi corecţĭ faţă cu canoanele eclesiastice. «Vaĭ de braţul secolar, exclamă autorul, ce ar fi cutezat a se potrivi aceleĭ rugămințĭ: interdicţie şi excomunicare ar fi fost respunsul ce i s'ar face de către milostiva biserică! Vina pentru singe a locoţiitorilor luĭ Hrĭstos creşte prin acea ipocrizie: căcĭ acele vorbe conţineaŭ un joc de cuvinte, una din cele maĭ greţoase nesincerităţĭ ce le povesteşte istoria minciuneĭ şi înşălăciuneĭ umane[1]). Cazul într'adevăr ni se pare topic între toate, pentru a caracteriza dulceaţa de miere ce ascunde otrava spirituluĭ papistaş!

Atît pedepsele băneştĭ cît şi confiscarea avereĭ întregĭ a osîndiţilor eraŭ în mare parte în folosul bisericeĭ. Această chestiune de o importanţă capitală era regulată prin breve, bule şi decretale ale Papilor Inocenţiŭ IV, Alexandru IV, Clemenţiŭ IV, Bonifaca VIII şi IX, care atribue anume o parte camereĭ apostolice. „De unde va lua, ea scrie Eymerick fără de sfială, întreţinerea inquizitorilor? Acesta e un punct mult supărăcios pentru uniĭ, însă prea rodnic pentru cauza credinţeĭ şi biserică. Maĭ că nu e nimic pe lume ce ar merita să fie desvoltat ca instituţiunea întocmită de Dumnezeŭ, a sfinteĭ inquiziţiunĭ». [2]) Ce imparţialitate se putea aştepta de la nişte judecătoriĭ care eraŭ întreţinuţĭ prin amenzile băneştĭ ce le impuneaŭ eĭ înşiĭ, ba eraŭ chiar moştenitoriĭ osîndiţilor lor—nu e greu de judecat. Cît de puţin caracterul lor sacru îĭ punea la adăpostul ispiteĭ de tot felul, aceasta o putem videa din hotărîrea luată de Ximenes, atot puternicul prim-ministru al luĭ Carol V, care de şi fost mare inquizitor şi cardinal, pedepseşte cu moartea pe însărcinaţĭ Sf. Oficiŭ (maĭ toţĭ clericĭ) care ar fi violentat inculpatele deţinute în închisorile inquiziţiuneĭ [3]).

1). p. 72. 175. Cînd Conrad von Marburg, acel Torquemada al Germanie, fu trimis de Gregoriu tX, iată ce ne spun cronicele din Worms: Boehmer, Fontes II. 175; „Preoţiĭ luĭ prindeau în oraşe şi sate pe care vroiaŭ, şi predaŭ aceştĭ oamenĭ judecătorilor. fără nicĭ o dovadă, zicînd: acestia sunt ereticĭ; retragem mîna noastră de la eĭ, *judecătoriĭ* (laicĭ) *eraŭ siliţĭ să-ĭ ardă*". Chiar Toma de Aquino, fala bisericeĭ apusene, scrise curat; (Summa teolog. 2. 2-ae qu 11 a. 3. 4.): „Cînd biserica nu maĭ are nedejde a converti pe eretic, îl deosebeşte prin excomunicare din comunitatea sa şi *pedeapsa* 40 *va preda tribunaluluĭ laic ca să'l scoată din lume prin moarte* (ulterius reliquit eum judicio saeculare a mundo exterminandum per mortem). El urmează înainte: „Ereticiĭ ce se pocăescu sunt admişĭ la pocăinţă, *însă nu li se dărueşte viaţa pentru aceasta*". Biserica consideră statul laic ca simplu calăŭ al său, conchide cu drept cuvînt Hoensbroek.

2). L. c. p. 708.

3). Llorente Hist. de l'Inquisition I. 156. Cfr. Hefele (teolog şi istoric ultramontan înverşunat şi episcopul Rottenburguluĭ) în cartea sa; Cardinal Ximenes, Tübingen 1844 p. 381. In Frederik, Corpus documentorum haereticae pravitatis Neerlandicae 1889—96 I. p. 61, se povestesc următoarele Arhiepiscopul din Reims eşind la primblare cu aĭ săĭ, întîlneşte o fată

Cît despre închisorile inquizițiuneĭ care nicĭ odată nu a-ajungeaŭ spre a conține în ele mulțimea deținuților, lectorul va putea judeca dospre oroarea lor, din următoarea sentință a sfîntuluĭ oficiŭ prin care osîndeşte 8 persoane la încarcerare pentru viață: «ad perpetuum carcerem stricti muri, ubi panis doloris in cibum, in vinculis et catenis ferreis, ministretur» [1]). Despre inchisoarea de la Carcassonne ne spune Molinier [2]). «Orĭ ce cuvînt descriptiv ar fi frază deşartă, față cu realitatea. Oare cea maĭ mare pedeapsă a inchizițiuneĭ fosl-aŭ moartea saŭ încarcerarea în asemenea închisorĭ? E de îndoil, Acolo se consumaŭ deținuțiĭ încet, fără aer, fără lumină, legațĭ cu lanțurĭ la părețĭ, avînd picioarele lor îngreuiete cu lanțurĭ etc." Llorente [3]) ne spune că teroarea ce o inspiraŭ închisorile inquizițiuneĭ era atît de mare, în cît o femee din Granada cînd aŭ venit s'o ducă la temniță. a sărit prin fereastă rupîndu'şĭ amîndouă picioarele. Ea prefera moartea de cît o asemenea locuință.

Hoensbroek ne dă pompoasa inscripțiune ce împodobia cu litere marĭ palatul inquizitiuneĭ din Sevila. Maĭ drept ar fi fost de a se inscrie pe el acel vers al luĭ Dante despre Iad, cu care e firesc sa tinim aceasta parte jalnică a scriereĭ noastre.

Lasciate ogni speranza voi che 'ntrale!!

Cînd Buckle descrie, in vestita sa carte, crunta expulziune, ba chiar îngrozitoarea nimicire, a Moriştilor din Spania sub Filip III, el ne expune tresăritul de triumf al Biserice, prin traducerea unor pasaje din predicațiunea arhiepiscopuluĭ de Valencia, Aceĭ ce, exclamă el, aŭ luat cea maĭ mică parte la această slăvită operă, vor fi resplătițĭ prin cele maĭ de samă blagoslovenii. Eĭ şi neamul lor vor sta sub imediata protecțiune a ceruluĭ. Pămîntul va da maĭ multă roadă şi chiar copaciĭ vor bate din mînĭ. Piniĭ vor creşte în sus ca braziĭ şi pomuşoara ca mirțiĭ. O eră nouă se va începe de acum înainte, în care Spania curățită de erezie, se va simți bine şi oameniĭ vor duce traiŭ fără grijă, se vor odihni la umbra viilor lor etc». Acestea aŭ fost făgăduințele bisericeĭ; poporul le da crezanie. Este însă treaba noastră, adăoga celebrul autor englez, de a cerceta în

---

prea frumoasă. Unul din acoliţiĭ prelatuluĭ ĭĭ propune a fi amantă sa. Fata refuzînd, acest onor. maghistru Gervasiŭ (astfel se numea Don Juanul cleric), spre rezbunare, o denunță ca eretică şi stăpînul săŭ nu lipseşte de a o osîndi la moarte prin foc.

1) L'inquisition dans le midi de la France, p. 61.

2) l. c. IV, 17.

3) Marele Dominican Bleda, om foarte influent, se exprimă astfel: „He did assure all the old Christian laity that whenever the King should give the word, they might, wilhout any scrupel of conscience, cut the throats of all the Moriscoes, and not spare any of them upon their professing themselves christians". Şi Bleda se razimă pe pilda dată de pater Arnold care, în cruciata Albigenzilor, fiind întrebat de soldațiĭ luĭ Monfort cînd s'a luat oraşul Beziers: de trebue ucişĭ şi ceĭ ce se pretind catolicĭ: „Tăețĭ înainte, respunse el; Dumnezeŭ va deosebi în ceea lume pe ceĭ catolicĭ" Buckle, (trad. Germ.) II 59 şi nota 140 luat din Geddes I, 84.

tru cît s'aŭ îndeplinit acele așteptărĭ și care aŭ fost urmările uneĭ procedărĭ la care a împins clerul [1]) și a primit'o cu plăcere națiunea. Și în paginĭ, unde sunt îngrămădite dovezile cele maĭ convingătoare, precum Buckle știe să le adune maĭ ales cînd are dreptate, el arată efectele desastroase ale aceleĭ făptuirĭ criminale și înfiorătoare, ce numaĭ orbul și neîmpăcatul fanatism a putut o săvîrși. [2])

Tot astfel vom urma și noĭ. Vom da cuvîntul însuș Papeĭ și apoĭ vom arăta la rîndul nostru, în scurt pustietoarele efecte a acesteĭ «sanctissimae» instituțiunĭ. In Bula *Immensa dei* de la 22 Ianuarie 1588 Sixtu V hotărăște: „Este intențiunea noastră că în sfînta inquizițiune a țărilor Spanieĭ care a fost instituită prin deplina putere a scaunuluĭ Papal și prin care vedem *că zilnic rodesc bogate sămințĭ pe ogorul domnuluĭ* (ex quo uberes in agro Dommi fructus in dies prodire conspicimus) *nimic să nu fie schimbat* fără știrea noastră și a succesorilor noștri. Pe cînd succesorul luĭ Petru [3]) trimbița lumeĭ catolice aceste laude, Inquizițiunea era în vigoare de 110 anĭ [4]). Prin urmare succesorul apostolilur se făcea prin bula sa complice luĭ Torquemada (1483) și a tuturor cruzimelor săvîrșite până atuncĭ tocmaĭ de inquizițiunea spaniolă. Drept respuns la acest panegiric roman autorul nostru dă cifre, și nu afirmă nimic fără dovezĭ zdrobitoare.

Am pomenit maĭ sus inscripțiunea de pe Palatul din Sevilla. Ea e din anul 1524: iată-o! «Aice începu sf. inquizițiune în vremea pontificatului luĭ Sixtu IV și a domnieĭ luĭ Ferdinand și Isabela. Până la anul 1524 aŭ abjurat maĭ mult de 20,000 ereticĭ groznica lor crimă, maĭ mult de 1000 ereticĭ încăpăținațĭ fură dațĭ flacărilor, annuentibus et faventibus Papis Inocențio VIII Alexandro VI, Pio III, Iulio II, Leone X, Hadriano VI et Clementio VII». Din aceștĭ Papĭ astfel de falnic glorificațĭ, am pomenit maĭ sus pe mult venerabilul Alexandru VI (Borgia) iar vaĭ de eĭ! Iuliu II, (Rovere) e protectorul luĭ Michel Angelo, Leon X fiul luĭ Lorenzo Medici il Magnifico e unul din eroĭ renaștereĭ italiane, și Clemențiŭ VII iar din ilustra casă a Mecenaților florentinĭ!

In 33 anĭ, numaĭ într'un singur cerc 1000 de arșĭ, exclamă Spittler cu uĭmire! [5]) Căcĭ în acelaș timp funcționaŭ tot în Spania asemenea tribunale la Cordova, Saen, Toledo, Valadolid, Calahorra, Murcia, Cuenca, Saragossa, Santiago, Madrid, Vaĭencia.

---

1) l. c. pp. 61 urm.

2) Sixtu V. (Felice Ferretti supranumit Montalto 1585—90 care din păzitor de porcĭ, prin cunoștințele și talentele sale, deveni Papă; este unul din ceĭ vestițĭ episcopĭ romanĭ.

3) Creata de Sixtu IV la cererea luĭ Ferdinand și a Isabeleĭ la 1478 pentru Castilia și Aragon.

4) Gesch. der span. Inquisition, Hannover 1788 s. L. IV. Hoensbroek, 137, 8.

5) l. c. 1, 229.

După Llorente [1]) victimile inquisiţiuneĭ spaniole numaĭ până la 1499 (adică în 21 de anĭ) fură : 10,000 arşĭ. 94,400 pedepsiţĭ cu confiscarea avereĭ şi 6860 arşĭ în effigie (de oare ce morţĭ, cu desgropare etc.) După socoteala autoruluĭ nostru până la anul 1802 cînd înceta acest măcelărit, peri*ră numaĭ in* Spania 341,021 victime ale inchiziţiuneĭ [2]). Faţă cu rezultatul investigaţiuneĭ sale, cu această cifră zdrobitoare exclamă autorul nostru : „Lasă să se împreune toate flacărele rugilor aprinşĭ în aceĭ 400 anĭ, lasă să curgă împreună tot sîngele creştinesc : o mare de foc şi de sînge s'ar înfăţişa. Şi dĭn acea mare s'ar înălţa, maĭ groznice de cît urlarea viforuluĭ celuĭ maĭ aprig deslănţuit, ţipetele torturaţilor, ultime suflărĭ ale muribunzilor, bocetul văduvelor şi ale orfanilor». Şi e vorba numaĭ de o ţară, pe cînd inquisiţiunea a martirizat toate ţările apusene (autorul face acciaşĭ lucrare pentru fie-care). Şi e vorba numaĭ de ceĭ condemnaţĭ şi executaţĭ în forma legală : apoĭ maĭ vin ceĭ nimiciţĭ cu hurta : Albigenzĭ la sudul Franţieĭ, Valdenzĭ în Savoia şi Dauphiné, Stedingherĭ în nordul Germanieĭ, Moriscĭ în Spania. La ce cifre de victime s'ar ajunge, la ce sumă de suferinţĭ, la ce peire şi putiere, ad majorem Dei gloriam !!!

Şi să nu ni se întimpine cum că vorbim de lucrurĭ răsuflate, că ce a fost nu maĭ e ; că Papiĭ din secolele trecute, Torquemada, Conrad, von Marburg şi aĭ lor sunt pentru vecĭnicie astrucaţi. Aşa ar trebui să fie, însă nu e aşa. Iată ce ne zic scriitoriĭ lor contimporanĭ. *Civilta Catolica*, organul central al Iezuiţilor, redactat de somităţile miliţieĭ luĭ Loyola scrie la *1853* (1,555) despre inquiziţiune : «un sublime spettacolo della perfezione sociale» ! In *Dizionario eclesiastico storico* (103 volumi *1845*—78) scrie Moroni (vol. 36 p. 46) că inquiziţiunea romană a fost *dolcissima e paterna* (! !) Maĭ mult ! Un om al ştiinţeĭ cunoscut în Germania, profesor acum cîte-va deceniĭ la Viena şi apoĭ la Innsbruck, Phillips, cutează a scrie : că pe nedrept se acuză inquiziţiunea de a fi fost riguroasă : ea din potrivă s'a arătat prea blîndă [3]). Şi maĭ mult : în anul *1865* Piu IX făcu sfînt pe inquisitorul Arbues care fusese înainte vreme beatificat de biserica romană. Acest sfînt este un alter ego al luĭ Toma Torquemada care, fiind mare inquizitor al Spanieĭ, îl numi inquizitor la Saragossa. Acolo „sfîntul“ de azĭ se purtă astfel, în cît un nobil Spaniol, Ioan de Labadia, fratele uneĭ victime ce el o condemnase şi peri pe rug în flacărĭ, jură rezbunare şi'l împunse cu pumnalul în noaptea de 16 Ianuarie 1484. Da ! până în vremile noastre Roma sanctifiază uceniciĭ luĭ Torquemada ! Cu acea ocaziune Civilta catolica, organul central al armateĭ luĭ Isus, era beată de fericire şi scriea următoarele: «Triumful luĭ Arbuet e o victorie asupra Jidanilor şi amicilor lor. Da ! a fost o

1) l· c. I. 229.
2) pp. 139—248.
3) Kirchenrecht, Regensburg, 1845, vol. IV p. 597.

deosebită întocmire a înțelepciuneĭ dumnezeeștĭ, precum e zis în decretul sfințireĭ de la 21 Fevruarie 1865, că ultimul act al glorificăreĭ sfîntuluĭ mucenic să fie rezervat tocmaĭ timpuluĭ nostru, cînd Judaismul se silește prin presă și prin banĭ a bate rezbel Bisericeĭ. Cum n'ar țipa Jidaniĭ, cînd văd cum e înaintat în biserică la cele maĭ marĭ onorurĭ ale altaruluĭ un barbat pe care eĭ îl urăsc ca cel maĭ aprig prigonitor al lor“ ? [1]) Înțelegețĭ logica sănătoasă: nu biserica ar trebui să roșască de rușine, ci Jidaniĭ, urmașiĭ victimelor luĭ, Arbues să crape de ciudă; sub pana jesuitică pata bisericeĭ romane contimporane se preface în triumf asupra necazuluĭ nespus al Jidanilor de azĭ. Aceste se petrec și se scriŭ in secolul al 20-lea!

Și aceste nu sunt spre mirare. Roma papală nu se va schimba; ea va rămînea aceiașĭ cît va fi; căcĭ e tăria și totodată slăbiciunea regimelor teocratice de a fi neapte a se preface. Pentru aceiașĭ cauză bizuințele de reformă în Turcia sunt vane și iluzoriĭ, iar Sultanul de azĭ aminteşte prin cruzimea fireĭ sale ceĭ maĭ aprigĭ antecesori aĭ luĭ. Sultan săŭ Papă— chestia e aceiașĭ în atare privință: eĭ sunt «supra oamenĭ» nu prin Nietsche, ci prin dogmă. Ce e perfect, supra pămîntesc nu rîvnește, ba refuză chiar prefacerea cu timpul. De s'aŭ schimbat lucrurile, e efectul salutar al desvoltăreĭ laice, al propășireĭ eĭ spre cultură și lumină în potriva vroințeĭ Romeĭ papistașe. De nu se reînvie acel trecut de jale și lacrimĭ, cauza e, nu că lipsește Bisericeĭ apusene dorința, ci puterea. Dațĭ-o iar în mîna eĭ a tot strivitoare, și vețĭ videa minunățiile ce le ar făptui iarășĭ!

Un prieten Iașan, mult distins prin cunoștințele și valoarea sa recunoscută, îmĭ exprima maĭ dăunăzĭ uimirea sa, cum de a putut doctrina atît de umană, de blîndă și de pacînică a luĭ Isus să fie prefăcută în așa mod, în cît ea să devie contrariul opus legeĭ creștine inițiale? Explicațiunea ce i-am propus o voiŭ repeta-o aci: De cînd acel ambițios frenetic, Gregoriŭ VII a visat dominațiunea universală (catolică în sensul strict al cuvîntuluĭ grecesc); de cînd el a reușit într'atît, în cît să vadă pe împăratul German, succesorul luĭ Carol cel mare tîrînduse în frig și zapadă la picioarele sale [2]), Roma nu se maĭ putu departa de acel vis fermecător. Cine urmărește însă scopurĭ lumeștĭ, prin mijloace sufleteștĭ, cu lesne alunecă pe povîrnișul mijloacelor ce i se arată prielnice. Un capitol anume al autoruluĭ nostru dovedește, prin acte, participarea Papeĭ la asasinarea plănuită a regineĭ Elisabeta [3]), la măcelăritul nopțeĭ sfîntuluĭ Bartolomeŭ

---

1) Civilta Cattolica 6, 11, 227. Hoensbroek pp. 629, 30 n. I.

2) „Nuĭ nu vom merge la Canossa“ exclamă marele cancelar German in Reichstag la adresa dușmanilor seĭ înverșunațĭ din Centrul catolic, făcînd aluzie la acea scenă de acum aproape una mie de anĭ.

3) Regina Engliterei ce întrunea însușirile de protestantă dibace și puternică era objectul ureĭ neîmpăcate a scriitorilor apusenĭ. Eĭ, maĭ ales

cea maĭ nelealǎ, vicleanǎ şi greţoasǎ masacrare din întreaga istorie. Lumea modernǎ însǎ respinge acele bizuinţĭ; ea pretinde a păşi înainte pe calea culturală, prin propria sa evoluţiune, căcĭ cum scrie Buckle : «Orĭ ce va fi fost cazul pentru vremele anterioare, in timpurile moderne insǎ, aceasta e sigur, propăşirea naţiunelor atîrnǎ de principiĭ cărora clerul, ca clasǎ, s'a opus pururea». [1])

(Va urma)

Atragem luarea aminte a cetitorilor asupra mareĭ însamnătăţĭ a acesteĭ măestre analize a vestituluĭ Ex-Jesuit şi arătăm părerea noastră de rău, că dimensiunile revisteĭ noastre nu ne aŭ învoit a publica articolul întreg al colaboratoruluĭ nostru d. Al, Mavrocordat tot atît de erudit ca şi infocat pentru adevăr şi moralitate, cu atît maĭ mult că partea a doua ce se va publică în numărul viitor, conţine aprecierea propagandeĭ catolice în România, ca o încoronare a cugetărilor reproduse şi împărtăşitĕ de el.

---

după nimicirea „Armateĭ", n'o chemaŭ de cît Iezabel făcînd aluziune la Regina păgîna a Iudeei : Daniele, Historia de Felipo ;Tercero 84. O Iezabel, o Iezabel Reyna de Ingliterra, heretica, calvinista etc.

1) l. c. p. 51.

RIRIA

GÎNDIRĬ

I.

Din raze viĭ şĭ negre umbre lumina-şĭ trage-a eĭ pŭere şi varsă farmecu-ĭ deplin în jurul oarbeĭ noastre sfere.

Din raze viĭ şi negre umbre norocu-şĭ ţese-a luĭ lumină şi varsă farmecu-ĭ deplin pe viaţa noastră ce'nsenină.

II.

Dramneĭ Ana Conta Chernbach

Din adîncimĭ răsare vremea şi'n infiniturĭ se cufundă.
Nepriceput iĭ tot ce vine ; ce piere-ĭ rază dusă'n undă.

Şi gîndu-ne din slabă fire apare noŭ, şi vechiu-ĭ iar. De vreĭ într'însul sprijinire, caţĭ raza'n unde în zadar.

Nepricepută ni-ĭ şi voia ; stăpînĭ pe ea o clipă stăm.
Ziua mereŭ tot schimbă rîndul ; ce-am cîntat ierĭ noĭ mînĭ uităm.

III.

Se lasă ceaţa tot maĭ deasă, acoperind dealurĭ şi
; îmbrobodită doarme luna în stratu-ĭ rumăn de văpăĭ.
Iar stelele îndrăgostite de a seninuluĭ pâvază ascund
sclipirĭ nedumerite ca cenuşiul să nu-l vază.
Aşa s'ascund a noastre gîndurĭ cînd ceţĭ pe cerul
vieţeĭ cad; nedumeriţĭ cătăm albastrul prin grijile ce nu
aŭ vad.

(1902)

La Magdalena lui Canini *)

Pe pînza iscălită de mîna luĭ Canini stă Magd. 'ngenunchiată, privind în spre Isus. De nime nu-l zărește, dar ochiu-ĭ prins de dînsul îl vede'n sin de stele și'n soarele de sus.

Și cîte nu spun oare a eĭ mînĭ încleștate și lacrimile care obrazul eĭ aŭ supt; căcĭ ele-aŭ lăsat urme ce nime nu va șterge pe fața-ĭ încrețită și-n inima-ĭ ce-aŭ rupt.

A eĭ aure plete ce'n valurĭ cădeaŭ mîndre, acuma curg în voe lipsite de'ngrijirĭ; căcĭ ea nu maĭ dorește nimic din ale lumeĭ; îĭ pare traiul sarbăd și plin de inăsprirĭ.

Vaĭ! cîtă rătăcire un singur dor nu'nfrînge!.. Cînd el avu putere ca din robirĭ s'o scoată; s'o facă-a crede vecĭnic în taina ce ridică un suflet dintre patimĭ cătră simțirea 'naltă.

Pe-aripile iubireĭ și-a ridicat păcatul; ea cere deslegare în raiŭ ca să pătrundă; iar patima-ĭ înfrîntă și îndumnezeită în ochiĭ de icoană credința o cufundă.

O da! iubirea-ĭ marea ce turbură adîncul; credința însă-ĭ vadul cu netedul nisip, Marea zdrobește-adesa pe ceĭ ce vor s'o treacă, ia-ĭ vadul ocrotește pe toțĭ făr' de risip.

---

*) Tabloŭ din Pinacoteca dĭn Münich.

RIRIA

ULTIMII TRANDAFIRI

Maestruluĭ

Mi-aĭ adus, maestre, astă-zĭ un buchet de trandafirĭ ce tîrziŭ maĭ înflorise în a timpuluĭ potirĭ, şi aducîndu-ĭ mi-aĭ zis: uite! florile cele din urmă ce'nflorit-aŭ să-ţĭ închin farmecele ce se curmă.

Şi din viaţa-ţĭ care merge cu încetul spre-asfinţit închinat-aĭ înspre mine gîndul tăŭ neobosit, şi de mîna-ţĭ cu putere ţine'n mîna mea condeiul, lîngă uriaşa-ţĭ pană aĭ voit să laşĭ crîmpeiul.

Căcĭ din prima tinereţă tu muncit-aĭ cu sudoare că în scrisa Româniel să-ţĭ puĭ sufletul în floare.

Stema ţăreĭ arătînd:o, neasămănate maistre, aĭ dat lumeĭ ca să vadă c'am stat vecinic pe pilastre; şi de vremea înfloririi a sosit aşa în clipă şi acuma îşĭ rîdică cu vîrtute-a eĭ aripă, e că Daciĭ şi Romaniĭ, pe cînd eĭ ne-aŭ procreat, le era chiar în putere sîngele neamestecat; şi acuma *sunătorul*[1]) de-ar putea fi chibzuit, ar putea să vadă lumea din ce inimĭ ne-am hrănit.

Iar florĭ mîndre ca acele ce măreţ a-ĭ adunat, dee domnul să'nfloriască de la Marea în Banat.

Şi anĭ mulţĭ de acu'nainte în a vremurilor potirĭ facă să'mĭ aducĭ tu mie înspre toamnă trandafirĭ.

---

1). *Sunătorul,* banul, starea economică.

ANOTIMPURILE

Zeul mîndrelor icoane, în dorința frumuseței, a legat mîna de mînă patru zine, încingînd sinul vieței.

Și de-atuncĭ în jurul lumeĭ într'una se 'nvîrtesc. Uită veacurile apuse, prin lumine veacurĭ noue cînd urzesc.

Fie-care'n feliu-ĭ mîndru, urme lasă cînd ea trece; de la verdea primăvară, cu mînĭ pline, păn'la iarna albă rece.

Li s'a dat scurtă menire cînd în horă le-a încins. Ne schimbîndu-se frumosul, el prin sine n'a voit să fie 'nvins [1]).

Și-aniĭ noștri tot în pătru împărțit-a ceriu'n har; dar a vieţeĭ anotimpurĭ, mîndre zine, cînd se duc nu maĭ apar.

---

1). Frumosul nu există de cît în varietate; acelaș frumos obosește.

A. C. CUZA

OSTAŞI....

Ostaşĭ, vitejĭ din vremurĭ legendare,
Aĭ ţăreĭ falnicĭ purtătorĭ de steag,
Cînd Regele vă chiamă la hotare
Voĭ viaţa voastră I-o jertfiţĭ cu drag.

De-ar îndrăzni să se atingă mîne,
Vrăjmaşiĭ luĭ de mîndrul tricolor
De freamătul armelor romîne
S'ar umili nesocotinţa lor.

Doar voĭ a'ţĭ frînt a noastre grele lanţurĭ
Şi nu vă este teamă de duşmanĭ,
Voĭ ce'aţĭ căzut cu miile prin şanţurĭ
La Plevna fioroasă din Balcanĭ.

Să vină dar cu voĭ să se măsoare!
I-aţĭ pune poate iarăşĭ la arat....
Saŭ din vrăjmaşe tunurĭ lucitoare
Aţĭ făuri *coroană de'mparat.*

Răsune dară tobe şi fanfare,
Increzătorĭ, noĭ vă privim cu drag:
Trăiască Regele *Carol cel Mare*
Cu-aĭ ţăreĭ falnicĭ purtătorĭ de steag!

PETRU V. GRIGORIU

IN VREMURI VECHI....

(Strofe dedicate d-luĭ *Leon L. Ghyka,* care a făcut să se ridice un bust luĭ Eminescu, în pădurea moșieĭ sale Dumbrăvenı, locul de naștere a mareluĭ poet romîn.)

În vremurĭ vechĭ, Romînul, în inima'ĭ duioasă,
Avea iubirea țereĭ și grele grijĭ, pe-atuncĭ....
Dar casa'ĭ era casă, și masa'ĭ era masă!
Calca, cu pasul mîndru și fața luĭ voioasă,
Pămîntul, cîntînd doine pe dealurĭ, văiĭ și luncĭ!

În vremurĭ vechĭ, odată, boeriĭ marĭ, fruntașiĭ
Bogațĭ eraŭ, și darnicĭ și vorba lor cu rost!..
În țară sta belșugul și la hotar ostașiĭ....
Moldova avea încă Suceava, apoĭ Iașiĭ,
Și'n sinul lor virtutea un vrednic adăpost!

În vremurĭ vechĭ treĭ bune ideiĭ hrănia poporul:
Economia, Munca și Jertfa!... Se frîngea
A inimilor calde în ele tot amorul!..
Boerul făcea jertfa, avea spre bine dorul;
Săteanul făcea munca și cel din tîrg, strîngea!..

În vremurĭ vechĭ castelurĭ ascunse'n munţĭ, frumoase,
Se ridicau cu turnurĭ trufaşe pân' la norĭ !.
Pe la moşiĭ, palate!. La tîrg, deschise case
Primiau pe mic şi mare la mese marĭ, mănoase,
Ş'in gazdă boerească opriaŭ pe călătorĭ !

În vremurĭ vechĭ, bătrîniĭ,—spun cronicele ude,
Recĭ, cu rugină,—pacea, aveaŭ în al lor traiŭ!
Aveaŭ tot casa plină de-amicĭ, părinţĭ şi rude,
După căderĭ, izbîndă; după răgaz, şi trude;
Sus, pe păreţĭ icoane şi'n gură sincer graiŭ!.

În vremurĭ vechĭ, Romînul, avea drept la viaţă!
Drept cucerit prin muncă, prin naştere, iubind!..
Pe lume, firul vieţei luĭ, strîns, unit în ciaţă
Era cu vremea veche, cu ţerna!. Moartea'n faţă
El o privia cu zimbet şi nu plîngea, murind!.

În vremurĭ vechĭ, boeriĭ, aveaŭ la Curţĭ, căleaşcă
Şi butcă, caiĭ la grajdiurĭ, gherghir şi paraclis!
Aveaŭ starĭ marĭ, ca hojma, tovarăşĭ să hrănească,
Prietenĭ bunĭ aĭ caseĭ şi pe copiiĭ să crească
În sfintele tradiţiĭ, cu sufletul deschis!

În vremurĭ vechĭ, poeţiĭ, cîntaŭ maĭ rar, dar bine;
Aveaŭ pe liră sunet curat, nu greu, stîlcit!
Scotiaŭ din psalmĭ, din pietre, din gropĭ şi din ruine
Trecutul ţăreĭ, care, smulgia din piept suspine,
Şi viitorul, care *părea* maĭ strălucit!...

În vremurĭ vechĭ simţirea de Cruce şi Moşie,
Aveaŭ în neamul nostru, de veacurĭ, rădăcinĭ!.
Să înalţaŭ lor falnic altar de pioşie!...
Aceste lucrurĭ sfinte azĭ par o ghiduşie,
Şi eştĭ de rîs, cînd încă, azĭ, *la ceva* te 'nchinĭ!...

CALISTRAT HOGAŞ

AMINTIRI DIN O CALATORIE *)

(Urmare).

— Cine ştie?... Cugetam eŭ...

Dar o smuncitură răpede şi înainte a caluluĭ meŭ, fu cît pe ce să mă răstoarne pe spete, şi-mĭ întrerupse firul cugetărilor. Tovarăşul meŭ îl arsese puternic cu varga peste şele...

— Ce te-apucă scumpul meŭ? ziseĭ cam oţărît şi reluîndu-mĭ echilibrul aproape perdut; n-aĭ mîncat cum-va tainul de orz al epeĭ tale, de-ţĭ vine să sburzĭ? Saŭ n-aĭ destulă sare ca să puĭ pe glumele tale?

— Nicĭ una nicĭ alta, bătrînule sectator al luĭ Brama.

— Atuncĭ, încă o dată, ce te-apucă, vlăstar neisprăvit al luĭ Tanit?

— Fără alte lămurirĭ, trebuia să înţălegĭ domnul meŭ că, pentru moment, nu am de loc fantazia de a mă vîrî în pelea murdară a vre-unuĭ Fachir oare-care, nicĭ de a cădea în extaz înaintea buriculuĭ persoaneĭ mele. De altmintrele, te rog să crezĭ, că şi eŭ am fantaziĭ subţirĭ: şi mie-mĭ place să privesc pe această bătrînă cochetă, poreclită natură, cînd se scoală somnoroasă dimineaţa şi se culcă obosită sara...

— Eştĭ o secătură.

*) Vezĭ No. precedent al *Arhiveĭ*.

— Dar, continuă el neturburat, atît şi nimic mai mult; şi te asigur că de va fi să răsară vre odată, sub nasul meŭ văduv, un şfichiŭ de musteaţă orĭ cît de nevoeş, eĭ bine, află că-mĭ voiŭ răsuci mîndru şi cu înţeles acest şfichiŭ de musteaţă înaintea tuturor marafeturilor, pe care şi le îngădue această luxoasă, şi bătrînă cochetă faţă de zevzeciĭ eĭ adoratorĭ....

— Eştĭ, o mas....

— Auzĭ, urmă el cu o indignare crescîndă şi fără a mă lăsa să termin coloratul meŭ calificativ: auzĭ? să-mĭ înţepinească mie luminile ochilor, ca lovite de paralizie, numaĭ fiind ca sfîntul soare, ca şi cum s'ar îneca, se cufundă pe ceia lume şi se uită chiorăş cu ochiĭ luĭ îmbujoraţĭ la lumea aceasta!... Să mi se lungaiscă mie trăsăturile artistice ale feţeĭ mele până la monotonia sacră dar neghioabă a uneĭ estetice admiraţiunĭ, numaĭ fiind că sclipesc la soare petrele drumuluĭ şi buruenele cîmpuluĭ! Să mi se îmbete mie auzul de simfoniĭ Dumnezeeştĭ, numaĭ fiind ca, sub suflarea vîntuluĭ, se hîţînă şi scîrţie un mesteacăn, care încă nu s'a rîdicat la treaptă înaltă a uneĭ oiştĭ de trăsură! să-mĭ lunece mie gîndul pe firul cronologic al vieţeĭ mele şi să mă perd în cugetărĭ dureroase asupra nimicniciei lucrurilor omeneştĭ, numaĭ fiind că Neagra şi nu Murga curge la vale şi nu la deal! Să mi se topească, să mi se vaporeze mie sufletul şi să simţ nodurĭ în gît, numaĭ fiind ca imensitată stă sub o boltă de aer sec în floarea frunzeĭ de varză, şi nu....

— O Golie! Golie! ce geniŭ aĭ perdut!...

— Foarte bine.... Nu veĭ tăgădui, totuşĭ, că, de cînd a răsărit pe pămîntul bunuluĭ D-zeŭ acel soiŭ de visătorĭ cu picioare lungĭ, cu capul cît o stamboală, cu barbe spîrlichete, cu obrajiĭ supţĭ, cu pleoape supţirĭ lipite pe albuşurĭ de ochĭ holbaţĭ, măsurînd cu compasul lung, cugetător şi inspirat al picioarelor locurile retrase şi singuratice....

— Dar bine, nemernicule, îl întrerupseĭ eŭ, nu înţelegĭ că acesta e chipul tăŭ leit?

— *Nulla regula sine exceptione* şi te rog să nu mă întrerupĭ. Nu veĭ tăgădui—zic,—că de atuncĭ universul s'a strămutat de pe temeliile sale eterne.... Astă-zĭ

nu se maĭ pescuesc mărgăritarele în adîncimile împrejmuitoare ale vecheĭ Toprabana... O nu! Orĭ-ce femee care se rînjeşte la tine, e o mină nesecată de aceste preţioase nimicurĭ!... Fermecatele grădinĭ ale Armideĭ s-aŭ strămutat, cu toate buruenele lor, pe gura şi pe obrajiĭ strănepoatelor Eneĭ, iar Parosul cu toate albele sale cariere de marmoră pe sinul duducilor şi al cucoanelor.... E atît de uşor să deviĭ astăzĭ Fidias saŭ Lysippos!... Cerurile cu tot azurul şi adîncimea lor imensă sunt prea strîmte pentru posedaţiĭ de maĭ sus.... Voesc, d. e. să-şĭ destindă eĭ membrele amorţite ale gîndulul lor prin o tumbă sentimentală şi să se rostogoliască cu gaidele 'n sus în adîncimĭ fară hotare? Voesc eĭ, cu o îndemnare de gimnasticĭ idealĭ, să lunece pe o rază de lumină şi să se apuce cu amîndouă mînile de torţile nemurireĭ? Voesc eĭ să dea sufletuluĭ lor o bae termală într'o bobită liquida de diamant cald? Eĭ bine, toate aceste sunt lucrurĭ de tot eftine şi uşoare, care se găsesc fără nicĭ o greutate într'o păreche de ochĭ ceacîrĭ saŭ incrucişaţĭ.... Şi dacă nu m'aş teme că jignesc auzul prea clasic al urechilor d-tale....

— Pentru astă-zĭ, îl întrerupseiŭ eŭ, aĭ devenit de o rară obrăznicie şi, de cum-va ţi-aĭ pus în gînd, să desfacĭ înaintea mea bocceaua ta cu măruntuşurĭ, află că încep a simţi o gîdil.tură pe la vîrful degetelor şi că eştĭ, prin urmare, în primejdie de a schimba vechile tale urechĭ cu altele nouĕ, pe care ţi le voiŭ aduce eŭ, pe socoteala mea, din ţara ungurească.

— Cum? adică?...

— Adică să facĭ bine şi să cîrneştĭ eapa la drum, că, uite, te duce peste cîmpĭ...

Eapa tovarăşuluĭ meŭ, lăsată în voe, dăduse, în adevăr, alăturea cu drumul şi păştea mergînd.

— Cale bună, bade Gheorghe, auzirăm noĭ pe Axinia strigînd catră un Romîn, care tocmaĭ trecea pe lîngă noĭ, mînînd boiĭ din carul deşert.

— Mulţumim d-tale, jupineasă Axinie; da încotro?

— Ia pănă'n şar cu Mnealor; da lelea Catrina o rămas acasă?

— Apoĭ n'am maĭ luat'o, răspunse el, ce mă duc în iarmaroc să mă'nchipuiŭ de nişte roate.... A, ho!

A, ho!... şi opri boiĭ.

— Da orĭ ne-a primi să mînem la mneaeĭ în ĭasară?

— D'apoĭ v'a primi că doar sîntem oamenĭ...

— Foarte mulţumim, bade Gheorghe, ziseĭ eŭ; cînd ne-om întoarce, o se dăm iar pe la d-ta, cred că te-om găsi acasă.

— Poftiţĭ, cînd îţĭ vrea şi noroc bun, zise el îndemnaŭ boiĭ şi plecînd.

— Foarte mulţumim şi drum bun, răspunseĭ, despărţindu-ne.

Pe înoptate, ajunserăm în Păltiniş. Casele rar sămănate pe amîndouă laturele drumuluĭ, începuseră a dormita în mijlocul ogrăzilor largĭ împrejmuite cu gardurĭ de răzlogĭ în zig-zag; iar pe lîngă focurile aprinse maĭ de o parte şi ale caror flacărĭ de lumină roşietică jucaŭ capriţios în întunericul împrejmuitor, stăteaŭ ceĭ de casă, pregătind cina de sară. Aninat de o cujbă înaltă, atîrna, nemişcat deasupra foculuĭ, ceaunul negru într'o bae de flacărĭ; un cîne cu urechile ascuţite şi isteţe, conscient de locul ce l ocupă în familie, stătea şi el culcat în apropiere, cu botul pe labele de dinainte şi cu ochiĭ ţintă la foc; un copil, cu un băţ lung, maĭ mult de joacă, scormolia de departe jaratecul şi o puzderie de scînteĭ se rîdica, topindu-se în văzduhul înalt şi întunecos...

— Jupineasă Catrină, jupineasă Catrină! auzirăm de o dată pe Axinia strigînd.

Cînd întorseĭ capul, o zăriĭ prin întuneric, acaţată de un gard de răzlogĭ şi suită pe el ca de pe o scară.

— Jupineasa Catrină, jupineasa Catrină! şi cu pumnul eĭ mic bătea repede într'un răzlog, care răsuna înăduşit; jupineasă Catrinăăăă!...

— Da cine mă strigă? auziram noĭ un glas de femee întrebînd, din întuneric, fără a se apropia.

— Eŭ jupineasă Catrină, Axinia din gura Borceĭ. Duc pe doĭ boerĭ păn'n şar ş'am înoptat aicĭ, ne-am întîlnit în drum cu badea Gheorghe, s'o zis să venim să mînem în ĭasară la neata.

— D'apoĭ v'iţĭ duce neavoastră, jupineasa Axinie

în altă parte, că eŭ n'am unde să vă culc, raspunse ea scurt, înţepat, şi mînios.

— Nu te supăra, jupineasă Catrină, ziseiŭ eŭ, că nu'ĭ nime de vină; ĭa, badea Gheorghe o crezut c'o să-ţĭ fie urît singurică în ĭasară; păcat că nu ne primeştĭ; cînd aĭ şti ce oamenĭ de treabă sîntem!...

Drept răspuns auzirăm o uşă trîntindu-se.

— Eĭ; sfîrleaza draculuĭ, aĭ pus-o de mămăligă cu badea Gheorghe şi cu lelea Catrina ta? Unde dracu mînem noĭ în iasară?

— Da las c'om găsi noĭ....

— Da, adica, de ce nu ne-o fi primit, fa Axinio?

— Da mînca-o-ar jermiĭ; par'că, crezĭ neata, că doarme singură, cînd nu i-ĭ omu acasă?

Şi nu cercetaĭ lucrurile maĭ departe, de oare-ce în munte nu e nicĭ femee, care să nu-şĭ găsească om în loc....

Cîrnirăm caiĭ şi întoarserăm într'o ogradă, care, de o camdată, părea pustie; înaintînd însă puţin, zărirăm, la o mică depărtare, un masiv de umbră; era o casă. O lumină slabă ţişnia din loc în loc prin păreţiĭ eĭ şi, dacă acea lumină ar fi fost maĭ puternică, aĭ fi crezut că arde casa pe dinăuntru. Un cîne se însărcină să vestească pe ceĭ din casa despre sosirea noastră. Uşa se deschise largă şi un flăcăŭ voinic se arată în cadrul eĭ luminat.

— Buna vremea, voinicule, ziseiŭ eŭ apropindu-mĕ; bucuroşĭ la oaspeţĭ?

— Mulţumim d-voastră, bucuroşĭ, poftim, răspunse ele alungînd cînele.

Descălecarăm.

Eŭ şi tovarăşul meŭ intrarăm înlăuntru; Axinia remase la caĭ.

Pe o vatră mare plină cu jaratic, sub un horn primitiv rezemat pe un pop de stejar, un flăcăuan cu peptul gol şi puternic, cu faţa rumenă şi plină de sudoare, părlia o mămăligă fenomenală. Un capăt de lumînare de saŭ, înfipt într'un poponeţ de lut şi cu mucul maĭ înalt de cît flacara, mijia pe o masă asemenea unuĭ trunchiŭ de căsăpie; de jur împrejur, pe lîngă păreţĭ, goale, unsuroase şi aşezate pe picioare de lemn bătute în pă-

mînt, se întindeaŭ nişte laviţi înguste; bîrnele de brad, din care eraŭ duraţi păreţii fără fereşti, îşi arătaŭ, pe alocurea, goliciunea lor rotundă şi afumată de sub o lipitură coşcovită de lut galbăn spoit odată cu var. In cotlonul dintre horn şi păretele despre uşă, un teanc scorojit de peĭ miţoase de oae, stătea înghemuit şi umplea casa de un miros pătrunzător de stînă. Nu ştiŭ dacă Castor şi Polux, saŭ Nissus şi Eurial vor fi fost croiţi şi eĭ pe nişte liniĭ aşa de atletice, după cum eraŭ croiţi flăcăuaniĭ noştri; nu ştiŭ de vor fi avut şi eĭ ca şi aceştia nişte cămeşi aşa de unsuroase şi de impermeabile, nişte plete aşa de lungi şi imbibate de grăsime, nişte chimirurĭ aşa de late şi de înflorite cu bumbĭ de alamă galbănă şi dacă vor fi avut şi eĭ ca şi aceştia nişte înfaţişărĭ aşa de vesele, de deschise şi de pline de viaţă; mi'nchipuiŭ însă, că, tot în Păltiniş trebue să fi căutat antichitatea şi să fi găsit tipurile clasice ale divinilor fiĭ aĭ Ledeĭ saŭ cel puţin tipurile pămînteştĭ ale fiilor luĭ Hyrtace şi Ophele; şi dacă maĭ pui la socoteală că niciĭ blondele vlăstare ale luĭ Apolon, nicĭ nefericiţiĭ tovarăşi a luĭ Ascaniu nu ştiaŭ să facă mămăligă, apoĭ trebue să convii, că e cîte o'dată, maĭ bine în Păltiniş de cît pe Olimp, iar sub razele foculuĭ de sub un horn, maĭ bine de cît sub săgeţile omorîtoare ale Rutulilor luĭ Turnus. Şi din tiparul ferbinte al ceaunuluĭ se răsturnă pe masa rustică din mijlocul caseĭ, o mămăligă maĭ rotundă de cît obrajiĭ rumenĭ şi grăsuliĭ aĭ uneĭ hetere şi maĭ caldă de cît sărutările uneĭ amorezate.

Unul din flăcăĭ scoase de sub laviţă nişte ceapă, ucise pe masă, cu un petroiŭ, nişte sare, aduse nu ştiŭ de unde o scafă de lemn plină cu brînză, şi, poftindu-ne şi pe noĭ, începurăm a mînca; fără multe marafeturĭ, făcurăm cinstea cuvenită cineĭ frugale a flăcăilor; iar Axinia, intrînd cu tarniţile şi poclăzile de la caĭ, tocmaĭ la timp, putu şi ea să nu ramîe de căruţă.—Cina fu scurtă. Greul însă începea de aicĭ înainte: eraŭ unele probleme de călătorie, foarte încurcate, pe care însă, tovarăşul meŭ le dezlega cu o inţală şi o îndemănare fără seamăn; aşa d. e. fu de ajuns ca somnul să-ĭ facă chip pe la gene, spre a-l vedea numaĭ de cît aşezînd, în lung, tarniţă pe una din laviţi, potrivindu-şĭ în scobitura eĭ plină, cu

o pernă vîrtoasă, capul săŭ mic şi ţuguet, întinzindu-şĭ ca o rîmă fi ul subţire şi lung al persoaneĭ sale pe laviţa prea lată pentru el, acoperindu-se până peste nas cu una din poclăzĭ, şi adormind în maĭ scurt timp de cît s'ar scrie. Tovarăşul meŭ era o alcatuire fericită în puterea cuvîntuluĭ. Axinia umflâ şi ea o pocladă şi o pernă fără să zică nimic, eşi din casă şi se făcu nevăzută. Cît despre mine care, în materie de somn, sunt maĭ prost de cît Argus cel cu o sută de ochĭ, chibzuiam un loc pentru acest soiŭ de moarte vremelnică. Şi eram în tot dreptul meŭ să fac aceasta, de oare-ce, în totdeauna, am înţăles că cine-va să fie mîncat iar nicĭ odată băut de viŭ; şi fiind că singura regulă fără escepţie sunt ploşniţile în casele de munte, apoĭ silit eram să întrebuinţez toată priceperea mea strategică în rezboiul înverşunat de noapte, ce eram încredinţat că-mĭ vor declara miciĭ dar crînceniĭ duşmanĭ, ale căror cartiere generale trebuiaŭ să fi furnicat pe sub toate coşcoviturile lutuluĭ de pe păreţĭ şi prin toate crăpăturile afumate ale bîrnelor de brad.

— Maĭ flăcăilor, zisei adresîndu-mă băetanilor, o leacă de fîn nu s-ar putea găsi pe la voĭ?

— Ba s'a găsi, răspunse cel care se părea maĭ mare d'intre dînşiĭ.

— Apoĭ va'ş ruga să'mĭ aduceţĭ aşa, cît oĭŭ putea aşterne să mă culc.

Fără altă vorbă, eşi din casă unul din eĭ şi, peste cîte-va minute, se întoarse cu coşcogea sarcină de fîn, desfacui fînul, pe una din laviţĭ, în o pătura groasă, pusei şi eŭ o tarniţă drept căpătaiŭ, ma lungiĭ pe mirositorul meŭ aşternut, mă învăliĭ cu poclada remasă, închiseĭ ochiĭ şi chemăĭ somnul. In mintea mea, fînul în care mă înmormîntasem, trebuia se formeze în calea ploşniţilor un codru nestrăbătut şi mi se părea că văd, chiar, cu cîtă greutate o ploşniţă lată şi pînticoasă căuta să biruească stavilă neînvinsa a unuĭ fir de iarbă uscată, spre a putea străbate până la mine; ce înălţimĭ ameţitoare, pentru dînsa, trebuia se urce, ce prăpăstiĭ fără fund trebuia să scoboare. A înfrunta atîte pedicĭ, a cheltui atîta trudă pentru o problematică picătură din sîngele meŭ, îmĭ părea lucru peste putinţă.

— De sigur, cugetam eu, ploşniţile sunt spiritele cele mai practice, din cîte am cunoscut vre-o dată şi vor pune, prin urmare, în cumpănă cheltueală şi cîştigul şi, deci, mă vor lăsa în pace; cu atît mai mult, cu cît aŭ la îndămînă şi fără aparare, pe tovarăşul meŭ şi pe cei doi flăcăuani rumeni şi graşi....

Cei doi băetani se şi lungiseră, în adevăr, cu faţa'n sus şi cu pepturile desfăcute pe locurile de pe laviţi rămase slobode. In toate calculele mele strategice scăpasem, însă, din vedere lucrul de căpitenie, adică acela că, în materie de războiŭ, plosniţile preţuesc, daca nu mai mult, dar cel puţin atît cît un Cesar saŭ un Moltke... Stînsesem lumînarea de mult şi somnul cu ameţitoarele lui mîngîeri cauta să amorţască şi să închege cursul din ce în ce mai încet al gîndurilor mele. Eram pe punctul de a păşi în adînca linişte a somnului, dar mă opri un moment sgomotul îndesat şi raguşit ce-l făceaŭ nişte picături parcă de ploae, care ar fi căzut rar şi de sus pe poclada, cu care care eram învălit. Poate că afară ploua în adevăr, şi de prin acoperemîntul spart picura în lăuntru... se poate.... în tot cazul scosei mîna de sub învălitoare şi, pipăind, căutai să mă încredinţez... nici urmă de udeală; şi totuşi picăturile nu încetaŭ de a cădea peste mine din ce în ce mai des.... poate că vechimea lucra şi noaptea la desfiinţarea cosmagei, în care ne adăpostiserăm, şi lutul din coşcovituri cădea peste mine în mici fărîmături.... se poate... în tot cazul scosei mîna de sub învalitoare şi cautăi să mă încredinţez.... nici o urmă zgremţuroasă de aşa ceva.... şi totuşi micele fărîmături nu încetaŭ de a cădea peste mine din ce în ce mai des. O beldie mai îndrăzneaţă din fînul, pe care mă culcasem, mă înţepă, parcă, la ceafă; întorsei mîna, mă scărpinai şi impresia înţepăturii dispăru; n-apucai, însă, bine să-mi aşez mîna la locul ei sub învălitoare, şi pişcături simţii sub genunchi şi pe la subţiori... aproape simultaneu, alte muşcături mă arseră în spete, pe pept, după ureche şi pe pîntece... şi ar fi trebuit să am tot atîte unghii cîte şi Briareŭ, spre a-mi putea apara părţile atacate. Ca culme simţii pe lungul nasului şi pe curmezişul frunţii mele, urma gidilitoare a unui mers uşor şi grăbit...

O călătorie pe nasul meŭ? Iată, în adevăr, ceva cu totul original, cugetaĭ eŭ.

Şi fiind că nu evocasem prin nicĭ un mijloc spiritist, fie sufletele adormiţilor puricĭ aĭ luĭ Ramzes, fie umbrele anticelor Chichiriţĭ ale Berbeceluĭ de la Calchida, nu mă dumeriam de o cam dată, care să fi fost natura fiinţilor silfice, ce lunecaŭ atît de ideal pe căile fără de urmă ale frunţiĭ şi nasuluĭ meŭ. Totuşĭ ideia de ploşniţĭ mi se ivi în minte.... săriĭ ars, şi aprinsei capătul de lumînare... Priveliştea ce se înfăţişă ochilor meĭ îmĭ deşteptă în suflet şi groaza şi admiraţia: întreg păretele din preajma culcuşuluĭ meŭ dispăruse sub negre şi nesfîrşite legiunĭ de ploşniţĭ late şi pînticoase, care în pas de voe, urcaŭ la deal drumul spre plafond; şi de oare ce ploşniţile trebue să fie maĭ vechĭ de cît omenirea, mi'nchipuiŭ ca artă şi înţelepciunea lor rezboinică trebue să fi slujit de noima maestritelor alcătuirĭ ale armetelor omeneştĭ. In adevăr, aproape de plafond, cîţĭva din ploşniţoiĭ ceĭ maĭ iscusiţĭ eraŭ trimişĭ în recunoaştere, şi pipăind drumul, deschideaŭ marşa neguroaseĭ armate; în frunte şi pe flancurile legiunilor se ţineaŭ alţĭ ploşniţoi graşĭ negri şi pînticoşĭ, care păreaŭ că se bucură de înalte grade ierarhice; iar duiumul armateĭ, în lungĭ tăcute şi negre şirurĭ, urca la deal încet şi cu pas uniform; rezervele, care să ţineŭ la urmă, eraŭ alcătuite din tineretul blond şi roşietic al naţiuneĭ, înşiruit şi el după vîrstă, aşa in cît, la coada urdieĭ, furnica iute şi neastîmparat o sumedenie de ploşniţĭ micĭ cît gămălia bolduluĭ, prin a căror pele subţire transpira sîngele încă roş şi nemistuit, pe care-l supseseră cu o zi maĭ înainte. Ajunse pe plafond şi în dreptul poclaziĭ mele, ploşniţile, cu iscusinţă celor maĭ desăvîrşiţĭ inginerĭ, păreaŭ că calculează perpendiculara şi, cu o precisiune matematică, dîndu-şĭ drumul de sus, cădeaŭ drept peste invalisul meŭ; numaĭ atuncĭ îmĭ putui da sama de picăturile îndesate, ce căzuseră din pod asupra mea; numaĭ atuncĭ groaza făcu loc admiraţiuneĭ, pentru iscusinţa cu care aceştĭ micĭ, negri şi crînceni duşmanĭ de noapte stiuse să lese drumul anevois al culcuşuluĭ meŭ de fîn pentru drumul strategic al bagdadieĭ; numaĭ atuncĭ în fine zimbiĭ şi ertaĭ ploşniţilor cele cîte-va picăturĭ, pe

care cu atîta şireclic le furase din sîngele meŭ... Orcum, umflai tarniţa şi poclada şi eşiĭ afară.... iar visătoarea nopţiĭ regină, care, în drumul săŭ etern, plutea pe seninul adînc al cerurilor, avu, de astă dată, prilejul să mă privească, din înălţimĭ, în haina, pe care nimenĭ n-o poate lua omuluĭ din spete; iar cînele de gazdă, drept pe picioarele de dinainte, se uită la mine cînd cu un ochiŭ cînd cu altul, neputîndu-şĭ da samă pentru ce-mĭ vînturam eŭ bulendrele în aer.... Şi sub stăpînirea uneĭ nemărginite compătimirĭ, dădeam dreptate, în gîndul meŭ, stăpînitoruluĭ tuturor Rusiilor, cînd îşĭ scutură şi el bulendrele cîte odată şi umple depărtata Siberie cu ploşniţile nihiliste, care-l pişcă aşa de des; în tot cazul eŭ făceam acelaşĭ lucru cu ploşniţile mele; şi dacă nu le exilam, scuturîndu-mĭ hainele, într'o anumită Siberie, le expatriam cel puţin spre ţarile celor patru vînturĭ, nelăsînd se ducă cu ele de cît dorul nestins după coşcoviturile de lut, iăr ca amintire, cîte-va picăturĭ din sîngele meŭ.... Mă îmbrăcaĭ; şi de nu mi-ar fi fost gîndul plin de ploşniţĭ, cine ştie? m-aş fi apucat, poate, să fac mărturisirĭ de dragoste regineĭ blonde a nopţilor, de oare ce prea galiş şi prea trist se uită la mine din înaltă împărăţie a umbrelor. Găsiĭ însă maĭ nimerit să plănuesc un loc, unde să-mĭ pot sălăşlui, pentru ce maĭ remînea din noapte, zvînturata mea persoană.

— Măĭ Tărcuş saŭ Griveiŭ ziseĭ, adresîndu-mă cîneluĭ; fiind că tu eştĭ singură fiinţă din univers, care cunoştĭ nefericirile mele din noaptea aceasta, fă bine, te rog, şi mi-arată drumul spre vre-o căpiţă de fîn oare care; de vreme ce tu, hoţule, trebue să ţiĭ un registru în regulă de toate culcuşurile călduroase din ograda stăpînilor tăĭ.

Şi blînd îl netezii pe cap; iar el scheunînd uşor, dădu repede din coadă şi se părea că se sileşte să priceapă înţelesul vorbelor mele; dar fiind că nici Griveiŭ nu învăţase romîneasca în cine ştie ce înaltă instituţie de cultură, şi nicĭ eŭ nu eram prea destoinic în limba pe care cînii o vorbesc cu coada şi cu urechile, curmăi dialogul cu Griveiŭ, şi mă îndreptăiŭ spre un masiv rotund de umbră, care părea a fi o căpiţă de fîn. Nu mă înşelasem. Fără să maĭ staŭ pe gîndurĭ, dădui brîncĭ capiţiĭ ş-o resturnaĭ.

— Ho! boală, auziĭ strigînd, de sub fînul răsturnat, un glas subţire şi spăriet.

Şi într'o clipă, Axinia răsări perpendicŭlar în mijlocul vrafuluĭ de fîn.

— Ptiu! ucigă-te crucea; da aicĭ aĭ fost, sfirlează draculuĭ.

— Da neata aĭ fost? zise ea scuturîndu-şĭ de pe cap şi de pe umere fînul, ce se acaţase de ea; am chitit că-ĭ v'o boală de jită.

— Bine, Bine, şopîrlă nebotezată; şi acum fiind că nu-s nicĭ boală nicĭ jită să împărţim căpiţa'n două şi să dormim.

— Da ghine, neata nu te-aĭ culcat înuntru?

— De 'nuntru în nuntru m'am culcat eŭ; dar m'am rezgîndit; şi, în loc să dorm cu ploşniţile, maĭ bine dorm în fîn alăturea cu tine.

Nu mîntuisem de regulat noul meŭ culcuş şi cînd mă uitaĭ, Axinia şi dispăruse sub o pătură groasă de fîn.

— Fa Axinio, ziseĭ eŭ culcîndu-mă şi trăgînd fînul peste mine, să nu cum-va să horăeştĭ, că te zvîrl din fîn de nu te zăreştĭ.

Şi fînul de peste Axinia tresări uşor sub mişcarea de echilibru, ce caută ca să-şĭ dea pentru dormit.

— Da ce? aĭ şi adormit, diavol împeliţat?

Nicĭ o mişcare, nicĭ un răspuns....

Nu răsărise încă soarele, cînd întraĭ în casă şi aprinseĭ lumînarea. Tovarăşul meŭ şi ceĭ doĭ flăcăuanĭ dormiaŭ încă duşĭ, fără a se fi urnit din cum iĭ lăsasem de cu sară. Nu ştiu ce se va fi fost petrecut sub poclada tovarăşuluĭ meŭ; în schimb, însă, pe pepturile desfăcute ale celor doĭ flăcăuanĭ şi pe feţele lor aburite de somn, miĭ de ploşniţĭ negre şi cu pîntecele sătul, ca nişte încuvinţaţĭ egumenĭ, stăteaŭ ne mişcate şi mistuiaŭ în tihnă cina lor de canibalĭ; cînd lumina le atinse pleoapele lor obosite, poate, de somn, începură a se urni încet şi greoiŭ şi a se îndruma, într'o nesfîrşită procesiune neagră, către tăinuitele lor chiliĭ de sub coşcoviturile lutuluĭ de pe păreţĭ.

— Heĭ, scumpul meŭ, ziseĭ apucînd pe tovarăşul meŭ de un picior şi trăgîndu-l jos; ia deşteaptă-te din

somnul tăŭ de vecĭ, căcĭ trimbiţa învierei a doua a sunat de mult.

Se sculâ pe jumătate, se frecâ la ochĭ şi, cînd văzu lumînarea.

— D'apoĭ că doar n'o fi eşit bunica din groapă, să horhăesc eŭ noaptea pe coclaurĭ, zise el, trîntindu-se mînios înapoĭ şi căutînd a se învăli cu poclada, spre a se pune din noŭ pe somn.

— Te înşelĭ, continuaĭ eŭ cu răceală şi zmuncindu-ĭ poclada de pe el; bunică-ta a înviat de mult şi a şi fost hotarîtă de a tot puternicul să treacă cu ceata caprelor în focul nestîns al Gheheneĭ; rămîne numaĭ că tu să scuturĭ de pe nobila ta pele negura de ploşniţĭ, în care, ca întru un nimb, aĭ stat toată noapte înfăşurat şi să te înfăţişezĭ înaintea celuĭ ce cîntăreşte totul, spre a se vedea, dacă a maĭ rămas un dram, macar, din sîngele săŭ şi pentru negriĭ tăunĭ din fundul Tartăruluĭ.

— Mă rog, în ce limbă vorbeştĭ d-ta aşa de dimineaţa? Mă întreba el sculîndu-se într'un cot, căscînd şi scărpinîndu-se îndesat şi iute cu dreapta pe dosul umăruluĭ stîng.

— In limba pe care Moise a vorbit-o Jidovilor cu prilejul raneĭ a treia, şi te asigur ca Menefta a fost maĭ simţitor de cît tine, căcĭ, sub cea întăĭ pişcătură a celeĭ întăĭ ploşniţi răsărite sub cuvîntul puternic al Profetuluĭ ebreŭ, a sărit ars, şi a lasat sloboda poporuluĭ ales, calea lungă a pribegieĭ, cu învoială însă, ca să transpoarte pe pelea luĭ şi să înece în marea cea maĭ apropiată, negura de ploşniţĭ miraculoase, care aveaŭ de gînd să bee de viŭ pe întreg poporul luĭ Ramses; Jidoviĭ plecară şi, cînd Marea se desfăcu sub paşiĭ lor în două ziduri de apă încremenită, eĭ începură a-şĭ scutura halaturile, colţuniĭ şi perciuniĭ; ploşniţile căzură, Jidoviĭ trecură la malul celalat, apa veni la loc, iar tovarăşiĭ lor de drum, veniţĭ până acolo pe pele de jidov şi cu pîntecele ţifoae de sînge hetecroclit, rămaseră la fund; apoĭ, sub atingerea caustică a apelor de Mare, plesni pîntecele lor sătul, sîngele curse şi Marea se înroşi.... iată, scumpul meŭ, singura teorie adevărată asupra coloruluĭ roş al bibliceĭ Mărĭ; dar până ce veĭ supune această teorie, spre verificare, bătrînuluĭ tăŭ preceptor, pa-

lamarul de la sf. Ioan, fă bine şi te scoală de bună voe, ca să plecăm, spre a nu fi nevoit să te umflu de urechĭ.

— Cum? aşa noaptea?

— Noaptea.

— Şi pe frig?

— Pe frig.

— Nu înţeleg de loc graba aceasta.

Cine e născut ca să asculte, n'are nevoe să înţăleagă. De altmintrelĭ, dacă numaĭ de cît vraĭ să rĕmîĭ, poţĭ remînea; eŭ plec cu Axinia şi cu amîndoĭ caiĭ, şi te las în Paltiniş spre a medita în linişte asupra chipuluĭ cum aĭ putea să-ţĭ readucĭ la starea de maĭ înainte nasul taŭ beşicat de ploşniţĭ.

Şi nasul tovarăşuluĭ meŭ era, în adevăr, îngrozitor; o noapte întreagă ploşniţile făcuse sabat pe el şi îl lasaseră în o stare de plîns: mare de felul luĭ, se maĭ mărise încă prin umflăturile albe, pe care pişcăturile veninoase ale ploşniţilor le rîdicase pe fondul luĭ de regulă roş.

— Cum beşicat de ploşniţĭ? întrebă el, pipăindu-şĭ nasul.

— Cum, necum, n'am gust să'mĭ cheltuesc imaginaţia pentru treanţa ta de nas, spre a vîrî în strîmta ta de pricepere, forma fantastică, cu care l-a dăruit ploşniţile; peste puţin veĭ sosi la Neagra, te veĭ oglindi în apă ca strămoşul tăŭ Narcis, cea maĭ mare secătură a vechimeĭ, şi dacă, admirîndu-te, nu te veĭ schimba ca şi el tocmaĭ în Ciboţica Cuculuĭ te veĭ schimba, cel puţin, într'o opincă de porc nedubită.

— Bine, zise el sculîndu-se de pe pat, cînd nu sînt de faţă, cineva mă poate şi bate, şi cînd nu simt, chiar ploşniţile mă pot mînca; totuşĭ, de cum-va ploşniţile se vor fi atins de nasul meŭ, le făgăduesc, la întoarcere, o jertfă de pucioasă pe o tipsie cu jaratic, spre ale învăţa eŭ să maĭ profoneze, de altă dată, lucrurĭ sacrosancte şi inviolabile.

— Prietene, zise el adresîndu-se la unul din băetaniĭ, care se sculaseră, ia uite-te la nasul meŭ şi spune-mĭ cumu-ĭ?

Cum să hie, cucoane, ia nas.

— Nas! ştiu eŭ că-ĭ nas, dar cumu-ĭ bre? roş, verde, negru, alb, mare, mic, strîmb, umflat?

— Cum să hie; cucoane? ĭa o ţĭ cam mare.

— Numaĭ mare?

— Ş'o ţĭ cam roş

— Numaĭ roş?

— Ş'o ţĭ cam umflat

— Numaĭ umflat?

Şi c'o ţĭ de beşicĭ albe pe dînsu.

— Bine, mă, da ştiţĭ voĭ cine mi-a făcut mie beşicele de pe nas?

— Da de unde, pacatele, să ştim noĭ cucoane; om şti dacă ni-ĭ spune.

— Ploşniţile voastre, bre; şi ar trebui să vă pun să-mĭ plătiţĭ nasul, orĭ să mi-l faceţĭ la loc, cum era.

— Apoĭ dă, cucoane, ştim noĭ cît o hi de scump un nas de boer? că l-am plăti, zise flăcăul cel maĭ mare zimbind cu înţăles şi scărpinîndu-se în creştetul capuluĭ; cît de făcut la loc, l-a face Cel de Sus că ştie multe.

Cînd eşirăm afară, Axinia înşeuase caiĭ şi ne aştepta. Scosei se dau ceva băetanuluĭ celuĭ maĭ mare pentru gazduire.

— Mulţămim neavoastră, nu vă supăraţĭ, zise el ne primind baniĭ; mergeţĭ sănătoşĭ, şi maĭ poftiţĭ cînd îţĭ trece înapoĭ.

(Sfîrşitul în numărul viitor)

STATE DRAGOMIR

Programul Claseĭ de declamaţie de la Conservator

Cunoscînd scopul pe care-l urmăreşte o instituţiune ne putem da samă de mijloacele pentru a'l atinge. Ce urmăreşte clasa de declamaţiune de la conservator? Respunsul ar fi foarte uşor de dat, dacă ne-am lua după părerea generală: să formeze artiştĭ dramaticĭ.

Inţelesul ce se dă acestuĭ cuvînt însă nicĭ într'un caz nu se poate realiza după treĭ anĭ de studiŭ cîţĭ se predaŭ azĭ la clasa de declamaţie, şi maĭ cu samă cu *ce* şi *cum* se predă. De aceea respunsul categoric şi adevărat nu poate fi acesta.

Maĭ întăĭ vom căuta a respunde, în cîte-va cuvinte, acelora ce susţin părerea că această instituţiune are menirea de a scoate artiştĭ, în înţelesul ca absolvenţiĭ acesteĭ clase să poată susţinea, de la întăiul an, rolurĭ prime pe scenă. Această pretenţie nu s'a putut realiza nicĭ odată, nu nu numaĭ la noĭ, dar şi în alte părţĭ. Rar numaĭ s'a ivit, icĭ-colea cîte-o excepţie. Se va respunde însă că absolvenţiĭ conservatoruluĭ din Paris, chiar din anul întăĭ, debutează cu un rol prim, fie la *Comedie* fie la *Odéon*. Lucrul e adevărat; aceasta însă, li se întîmplă numaĭ o singură dată, la intrare, c'un rol studiat cît timp aŭ fost în şcoală, şi apoĭ, treĭ s'aŭ patru anĭ, joacă rolurĭ micĭ pînă se formează.

In conservator aŭ căpătat cunoştinţele necesare, începînd de la citire, dicţiune şi pînă la interpretare, ca apoĭ, rutinîndu-

se, un timp, să poată deveni artiştĭ dramaticĭ, în înţelesul cel drept al cuvîntuluĭ.

Ceea ce nu se poate cere absolvenţilor conservatoarelor străine, nu se poate cere de la aĭ noştri, cu atît maĭ mult, cu cît aceştia din urmă nu se bucură de avantajele cursurilor celor d'întăĭ precum şi de metoda fericită a profesorilor de la acele şcolĭ speciale.

De alt-fel, urmînd această cale, s'ar putea cere ca absolvenţiĭ facultăţilor noastre, imediat ce părăsesc băncile universităţiĭ, să fie advocaţĭ, magistraţĭ şi profesorĭ bunĭ, de odată. Se ştie însă că muncesc mult încă pînă să ajungă a se măsura cu ceĭ rutinaţĭ deja.

Răspunsul acum ni s'a uşurat. Clasa de declamaţie de la Conservator are menirea de a scoate elevĭ, care cu dispoziţiunile lor fireştĭ, ajutaţĭ de cunoştinţele căpătate în şcoală, să poată deveni artiştĭ. Dacă ne vom lămuri asupra cunoştinţelor ce trebue se poseadă cine-va ca să poată purta denumirea aceasta, vom şti *ce* trebue să se predea la clasa de declamaţie şi maĭ cu samă *cum* trebue să se predea. Maĭ întăĭ să lămurim prima chestiune. Artistul dramatic este un interpret. E foarte mare deosebirea între a interpreta un rol şi a-l ţinea saŭ a-l juca. A interpreta, din punct de vedere teatral, înseamnă a imita aşa de bine în gest, mişcare, expresie, dicţiune personagiul descris de un autor în cît să pară că personalitatea artistuluĭ se perde în acea a tipuluĭ ce caută a reprezenta. Pentru aceasta însă i se cere să aibă puterea de a se substitui în gîndirea, simţirea şi acţiunea aceluĭ personaj. Cine are darul de a trăi viaţa altuia şi a o manifesta prin propria luĭ personalitate în cît această din urmă să pară că nu maĭ există, acela se zice că are talent dramatic. Darul acesta de a imita oameniĭ nu-ĭ de ajuns dentru ca cine-va să poată fi artist dramatic; această dispoziţiune naturală însă trebue ajutată, ordonată, pentru ca, cu vremea, acel ce o posedă să poată evoca din textul unuĭ autor un personagiŭ pe care să-l poată *analiza şi compune.* Pentru aceasta însă i se cer o sumă de cunoştinţĭ, pe care nu le poate căpăta în chip metodic şi sistematic de cît în şcoală. Aci stă şi unul din argumentele principale în spri-

jinul necesităței unei clase de declamație pe lîngă Conserva toarele noastre.

Acum să vedem cari sunt greutățile peste carĭ dă un artist dramatic în cariera să, pentru că de aci să putem scoate cunoștințele de carĭ are nevoe a se înarma, ca să le poată înfrunta Va avea de întîmpinat greutățile interpretărei unei piese istorice saŭ ale unei piese psichologice.

Orĭ-cît de mare dar de a imita oamenii, va avea cine-va, nicĭ-odată nu va putea analiza, compune, prin urmare nu va putea interpreta un personagiŭ istoric, dacă nu va avea cunoștințele necesare după cum iarăși cu greŭ se va încerca a interpreta un rol din repertoriul Shakesperian saŭ Ibsenian dacă nu va avea cunoștințĭ de psichologie. De altfel această din urmă știință este arma cea maĭ puternică a artistuluĭ dramatic. De ea trebue să se servească în analiza caracterelor și stărilor sufleteștĭ, iar de istorie în evocarea unuĭ personagiŭ istoric. Așa dar pe lîngă *citire*, din care se formează *dicțiunea clară și expresivă* și care trebue să fie *baza studiuluĭ la clasa de declamație*, elevul trebue să capete noțiunĭ de *istorie universală*. Intre condițiunile de admitere la conservator însă se cere ca elevul să aibă un certificat de absolvire a patru clase secundare. Se presupune dar că elevul trebue a poseadă aceste noțiunĭ cu toate acestea profesorul va stărui necontenit asupra lor adăugînd pe lîngă cunoștințele generale și cele speciale cu privire la costum și port. De neapărată trebuință încă, pe lîngă acestea este ca elevuluĭ să-ĭ se predea noțiunĭ de istoria arteĭ și literatureĭ dramatice atît la străinĭ cît și la romînĭ. Inarmat cu aceste cunoștințĭ și cu o muncă stăruitoare adăugite unor dispozițiunĭ naturale fericite, cine-va poate ajunge a interpreta în chip artistic, personagiile ce va avea de întrupat pe scenă. Utilizînd aceste cunoștințĭ, timp de treĭ saŭ patru anĭ, în interpretarea unor rolurĭ secundare, va putea, după acest timp, să interpreteze și rolurĭ prime.

Acum după ce am stabilit cunoștințele de care are nevoe artistul dramatic (și pe care trebue să le capete încă de pe băncile Conservatoruluĭ), să vedem cam în ce ordine trebuesc ele căpatate.

Metodul de care trebue să se servească profesorul în predarea acestor cunoştinţi e cel inductiv-euristic: trebue să plece de la *cunoscut la necunoscut, de la particular la general.*

Am spus maĭ sus, că baza studiuluĭ trebue să fie *citirea expresivă,* fără care nu se poate forma dicţiunea care-ĭ mijlocul principal pentru exprimarea gîndurilor şi simţimentelor. Intr'adevăr, din tot ce ştie maĭ mult elevul cînd intră în conservator este *citirea.* El citeşte, însă nu *ştie a citi.* Tot anul I-iŭ elevul va trebui să fie pus a exercita *citirea tare.* Profesorul va căuta să aleagă bucăţile din literatura romînească cele maĭ apropiate cunoştinţilor, priceperiĭ precum şi dispoziţiunilor elevuluĭ. Intreaga luĭ atenţie, timp de jumătate de an, va trebui să fie în special îndreptat asupra pronunţieĭ corecte şi clare a cuvintelor, avînd în vedere principiul uniformităţiĭ în pronunţie a limbeĭ romîneştĭ pe scenă. Prin uniformitatea în pronunţie înţelegem alungarea cu desăvîrşire a *muntenismelor* şi *moldovenismelor* şi în apropierea cît se poate maĭ mult de limba literară gramaticală. De altfel acest exerciţiŭ al citiriĭ tare trebue continuat în toţĭ aniĭ, până la absolvirea Conservatoruluĭ. Alte cunoştinţĭ maĭ apropiate priceperiĭ elevuluĭ de anul I-iŭ sînt cele privitoare la istoria arteĭ şi literaturiĭ dramatice romîne.

Se naşte întrebarea cum va proceda profesorul în predarea acestor cunoştinţĭ? Va face el singur un istoric al arteĭ şi literaturiĭ dramatice romîne, ţinîndu-le cîte un curs, cum se predă istoria în liceele noastre de pildă? Aceasta o poate face profesorul numaĭ cînd elevul va avea nevoe de oare-carĭ amănunte pe carĭ nu le poate găsi el singur, cum ar fi, de pildă, originile teatruluĭ la romînĭ. Şi încă şi în privinţa aceasta le poate recomanda scrierea d-luĭ Olănescu (Ascanio). «*Istoria teatruluĭ la romînĭ*». In colo, va îndatora pe elevĭ ca pentru fie-care zi de clasă să citească cîte-o operă de teatru autor romîn bine cunoscut, al căreĭ înţăles să-l spună tare. Profesorul va începe prin a recomanda elevilor autorul, apoĭ opera, de preferat *Alexandri,* şi din operile sale chiar începuturile şi va sfîrşi cu operile de căpetenie: *Fîntina Blanduzieĭ, Despot-Vodă şi Ovidiu.*

II

In expunerea orală a subiectului pieselor, profesorul va face necontenit observații asupra felului cum pronunță elevul cuvintele precum și a chipului cum construește frazele. Tot așa va proceda cu ceilalți autori romîni: Millo, Hasdeu, Carageali, Olănescu, Urechiă, Polizu-Micșunești, Lecca, Găvănescu, Nădejde etc. etc. Odată cu expunerea orală a subiectului elevul va fi îndatorat a ști și biografia autorului respectiv.

Rezultatele acestui procedeŭ sînt foarte bine-făcăloare. Mai întâi elevul se deprinde a munci și acasă, *citind tare necontenit*; i se începe formarea memoriei judicioase; i se împodobește inteligența cu noțiuni folositoare carierii pe care s'a hotărit a o îmbrățișa și în al doilea loc, la sfîrșitul anului, se trezește pe nesimțite cu o sumă de cunoștinți sigure cu care se poate mîndri și pe cari le poate utiliza. Dacă într'o jumătate de an, profesorul a izbutit să uniformizeze pronunția elevilor, apoi poate trece la exercițiile citirii expresive, care este cu mult mai grea și pe care elevul trebue s'o continue în toți anii și chiar în toată viața sa artistică. A citi expresiv înseamnă a reda prin inflecțiunile vocii toate intențiile autorului. Pentru aceasta însă, se cere să se pătrundă înțălesul și starea sufletească ce se ascunde în dosul frazei ce se rostește. Aci profesorul va da lămuririle necesare despre *tonul general* în care trebue să fie citită o bucată. Dintre toți autorii noștri însă, acei de cari trebue să se servească mai mult sînt Vlăhuță și Delavrencea. Și unul și altul, prin punctuația pe care o întrebuințează în scrierile lor, fie în proză, fie în versuri, pare că-ți daŭ intonația ce se cuvine ca să li se poată scoate intențiile la iveală. Aceasta provine din faptul că Vlăhuță e un cititor admirabil și celalalt unul din cei mai mari oratori pe cari i-aŭ avut Romînii. Aŭ păstrat, în scris, punctuația expresivă din vorbire. Le va citi două saŭ trei, bucăți fie din Vlăhuță, fie din Delavrancea, atrăgîndu-le atenția asupra deosebirei tonului general cu care citește diferitele bucăți, explicîndu-le că el trebue să varieze după cuprinsul ideilor și sentimentelor ce le pune în scenă autorul. Tot în cursul citirii acestia le va arăta ce în-

seamnă *cuvîntul de valoare* dintr'o frază și chipul cum poate fi scos la iveală, prin intonație, fie maĭ tare, fie maĭ încet.

Apoĭ va pune pe elevĭ să încerce și dînșiĭ a citi aceleașĭ bucățĭ făcîndu-le observațiunile cuvenite cu privire la ton și la pronunția corectă. In celealalte lecțiunĭ de citire le va atrage atenția asupra celor treĭ mijloace de la care, în mare parte depinde citirea expresivă: *ținuta, vocalizarea și respirarea*. Va face exercițiĭ, d'împreună cu eleviĭ, asupra vocalizăriĭ, silabisiriĭ cu care se poate ajunge la alungarea viciilor din pronunție.

In privința *ținuteĭ* și a *respirațiuniĭ* acelaș lucru. Va arăta cum de la cea d'întâĭ depinde o parte din atenția publiculuĭ și de la cea de a doua intonația justă a cuvintelor și frazelor conform intențiilor și stărilor sufleteștĭ respective.

In paralel cu *citirea*, care trebue exercitată în fie-care oară, în anul I iŭ, pe lîngă noțiunile de istoria arteĭ și literaturiĭ dramatice romîne, profesorul va hotărî ca în una din cele patru zile de clasă, eleviĭ să fie îndatorațĭ a reveni asupra istorieĭ romînilor. Le va fixa să o reciteascä din istoria cea mică de Xenopol, împărțind materia pe numărul oarelór din *timpul* anuluĭ. Profesorul va insista, în expunerea orală ce va fi îndatorat elevul a face, asupra pronunțieĭ și construcțieĭ frazelor precum și asupra îmbrăcămінteĭ și portuluĭ, ajutîndu-se în această de fotografiĭ, făcînd asemănările și deosebirile în diferitele timpurĭ, precum și de garderoba teatruluĭ național pe care o aŭ la îndămînă. Tot cu această ocaziune va insista asupra caracteristiceĭ sufleteștĭ a Sciților, Agatirșilor, Geților, Dacilor, a poporuluĭ romînesc de la 513 a. Chr. până în timpurile noastre precum și asupra caracteruluĭ fie-căruĭ domn romîn, de care poate să aibă nevoie în cariera sa artistică.

Rezumînd cunoștințile apropiate priceperiĭ elevilor de anul I-iŭ, ele trebuesc ordonate după cum urmează:

Exercițiĭ de citire avîndu-se în vedere principiul uniformizăriĭ în pronunție; exercițiĭ de citire expresivă din bucățile de literatură romînească apropiate cunoștinților și dispozițiunilor elevilor. Expunerea orală a biografieĭ autorilor dramaticĭ romînĭ precum și a subiectuluĭ scrierilor lor. Expunerea orală

a istoriei romînilor cu insistenţă asupra istoriei costumului şi portului precum şi asupra caracteristicei sufleteşti a poporului şi a domnilor.

Acum trecem la anul al II-lea care trebue să fie o continuare a căpătării logice a cunoştinţilor.

Am zis, puţin mai sus, că citirea expresivă trebue să continue în toţi anii. Se va începe cu dînsa şi se vor repeta aplicaţiunile cu privire la respiraţie şi vocalizare, adăugindu-se pe lingă aceasta exerciţiile cu privire la ţinută.

In anul acesta se vor începe *chestiunile de psihologie* cu exemple şi aplicaţiuni din citire. Ele se vor face în chipul următor: profesorul va scoate la lecţii patru saŭ cinci elevi cărora le va da să citească un act dintr'o piesă din literatura romînească al cărei subiect il cunosc elevii. Le va încredinţa cîte un rol care să se potriveescă cu firea şi dispoziţiunile fie-căruia. Să ne închipuim că ar fi «Noaptea Furtunoasă» de Carageali. In timpul citirii profesorul va lua cîte-va exemple spre a arăta ce-i o stare sufletească. Apoi va pune pe elevi să caute şi ei exemple şi să le explice. Le va arăta în urmă că fie care moment al vieţei noastre nu-i de cit o stare sufletească, de oare-ce în fie-care moment putem găsi cele trei părţi ale sufletului prezente, *inteligenţa, simţirea şi voinţa,* şi după cum una din ele predomină, acea stare poartă denumirea de stare intelectuală, emoţională saŭ volitivă. Totalitatea acestor fenomene cari înlănţuesc viaţa noastră din leagăn pănă la mormînt, constitueşte ceia ce numim suflet şi ştiinţa care se ocupă cu observarea, descrierea şi clasificarea acestor fenomene sufleteşti poartă denumirea de psihologie. Saŭ, ce are de făcut actorul de cît să manifeste expresiv acest suflet omenesc?

Această ştiinţă, prin urmare, este ea saŭ nu folositoare artistului dramatic?

Ca să-i poată interesa mai mult va lua cîte-va exemple cari se vor putea aplica imediat lor. Va întreba pe unul, de pildă, ce crede că se petrece în momentul acela în mintea unui alt coleg al său?.. In urma unei *observaţii* pe care o va face elevul va spune că se petrece cutare saŭ cutare ideie. Profesorul il va întreba de unde ştie acesta? Elevul va răspunde,

natural, că a *observat* la dînsul cutare mişcare, fie în gest, fie în expresia fizionomieĭ. Şi continuind cu întrebările profesorul i-ar spune: «dar cum conchizĭ că s'a petrecut tocmaĭ ceia ce spuĭ» ?... Elevul ar răspunde: «fiind-că l-a *observat* maĭ dese-orĭ făcînd aşa». «Dar d-ta, cum aĭ face, dacă ţi s'ar întîmpla să se petreacă în mintea d-tale acelaşĭ lucru ce s'a petrecut în mintea luĭ» ?... «Cam tot aşa» ar răspunde elevul. «Vezĭ dar, c'aĭ *observat* şi asupra d-tale acest lucru» ?... ar conchide profesorul După ce va maĭ lua şi alte exemple cu alţĭ elevĭ din clasă, le va spune că ceia ce s'a făcut acum e psihologie.

Şi artistul dramatic nu face de cît *observă* necontenit felul de a se manifesta al diferiţilor oamenĭ pe carĭ apoĭ cu darul natural ce-l are de a-ĭ imita, caută să-ĭ reprezinte, evocîndu-le tipul din lucrările autorilor dramaticĭ, unde sînt redaţĭ prin vorbe rămînînd pe seama actoruluĭ să-ĭ întrupeze în carne şi oase. Psihologia uşurează foarte mult observaţiile pe care le face actorul, căcĭ dînsa a sintetizat sistematic observaţiile generale a chipuluĭ cum gîndesc, simt şi cum se manifestă oameniĭ. Oare nu face acelaş lucru şi actorul ?... atît numaĭ că pe lîngă acestea actoruluĭ îĭ incumbă sarcina de a manifesta expresiv ceia ce gîndesc şi simt oameniĭ. In urma acesteĭ digresiunĭ, revenind la piesa ce le-a dat'o spre a citi, va întreba pe elevĭ dacă eĭ cunosc saŭ nu aceste tipurĭ pe carĭ le pune Carageali în scenă ?... Nu li s'a întîmplat ca unul din eĭ să fi văzut vr'un tip ca C-na Veta, de pildă ?... un tip de studinte în drept şi publicist ca Rică Ventureanu, saŭ vr'un Chiriac oare-care ?... Răspunsul, fără doar şi poate, va fi afirmativ. Vor începe a citi căutînd ca fie-care din eĭ să redea intonaţiile ce se cuvin rolurilor. Acest fel de citirĭ vor continua paralel cu lecţiunile de psihologie până la *memorie*. Cînd vor ajunge la acest capitol din psihologie se vor începe a face şi încercările de memorizare. Până în anul al II-lea şi până la această parte a psihologieĭ să se evite învăţarea pe din afară, fiind-că trebue să li se dea elevilor un mijloc sigur de a putea reţinea aceia ce învaţă. Ne vine greŭ s'o mărturisim, însă lucrul e aşa, sînt foarte mulţĭ actorĭ şi încă în teatrele noastre subvenţionate, carĭ aŭ jucat şi joacă în multe piese fără să ştie *subiectul pieseĭ* din care pricină nicĭ odată nu pot intra în *ansamblu*.

Aceasta e pricina pentru care nu știŭ rolurile și nicĭ vor putea să le știe vr'odată cît timp vor fi străinĭ de lumea încare se învîrtesc. Acest obiceĭ e contractat saŭ de pe băncile Conservatoruluĭ, saŭ dacă n'a făcut conservatorul, în teatru, unde regizorul, adese-orĭ se ocupă de *tot* iar nicĭ de cum de fiecare actor în parte. Contractat pe băncile conservatoruluĭ, căcĭ se cunosc multe exemple atît de la Bucureștĭ cît și de la Iașĭ unde profesorul pune drept studiŭ în Conservator o scenă izolată dintr'o piesă, fără să dea atenție faptuluĭ dacă elevul cunoaște saŭ nu subiectul pieseĭ. De aci se poate lesne închipui dacă ceea ce învață poate fi bine spus saŭ în legătură în ceea ce privește stările sufleteștĭ, cu restul pieseĭ. Ni se pare cu desăvîrșire condamnabil sistemul învățăreĭ în Conservator a scenelor izolate. Nu-ĭ se poate forma elevuluĭ nicĭ memoria judicioasă și nicĭ puterea de judecată de care are așa de mare mare nevoe. Elevul, conform acestuĭ sistem, este redus numaĭ la o simplă mașină. Imitează întocmaĭ pe profesorul săŭ, însă ceia ce pornește din convingere la profesor, la elev pornește din ideia fixă de-a-șĭ inmită profesorul și de aceia e răŭ tot ce face.

O frază, de pildă, care-ĭ concluzia uneĭ premise dintr'o scenă anterioară saŭ dintr'un act anterior, spusă de profesor are un înțeles, spusă de elev, e sarbădă. Greșala cea mare constă in mijlocul ce-l întrebuințază profesorul. Relele ce decurg din lipsa unuĭ sistem de a învăța sunt foare multe.

De aceea profesorul după ce le va pune înaintea ochilor ideia că aceĭ cari învață numaĭ cuvinte cu vremea îșĭ tocesc memoria și nu maĭ sunt în stare a învăța, iar ceĭ cari se marginesc a învăța numaĭ rolul, fără să-șĭ dea samă de importanța ce o joacă in acel tot armonic ce să numește piesă, nu-s în stare nicĭ odată să devie artiștĭ, va lua maĭ multe exemple, spre a le arata cum trebue să învețe. Va pune pe un elev să citească tare o poezie, de pildă : *„Rugămintea din urmă“* saŭ *«Trei doamne și toți treĭ»* de G. Coșbuc, pe acelaș elev îl va pune să citească o bucată mult maĭ grea, de pildă : *«Melancolie»* de Eminescu. După aceasta îl va pune să-ĭ spună înțelesul din *„Treĭ doamne și toți treĭ“* întăĭ și apoĭ din *„Melancolie“*. Re-

zultatul, după cum lesne se poate prevedea va fi că elevul va expune cu ușurință subiectul celei d'intăi, iar al celei de a doua nici nu-l va urni din loc, saŭ chiar dacă se va încerca expunerea va fi fără nici o legatură logică pe cîtă vreme în expunerea înțelesului celei d'intăi ideile se leagă fiind că a înțeles-o. Il va întreba pe elev pe care din aceste două poezii ar putea s'o învețe mai lesne pe dinafară? Respunsul va fi că pe cea d'intăi. Aci profesorul va atrage atențiunea elevului asupra rolului important ce-l joacă asociațiunea stărilor de conștiință în raport cu bogăția saŭ sărăcia organului intelectual aperceptiv atunci cînd e gata a apercepe idei noi. Dacă dînsele găsesc un element în conștiință asămănător lor să asimilează saŭ se leagă și din contra, cînd nu-și pot găsi un simil în conștiință. Ca exemplu profesorul poate cita cazul cu elevul care nu a fost în stare să spună înțelesul din «*Melancolie*» de Eminescu, însă a expus cu ușurință înțelesul din «*Trei doamne și toți trei*» de G. Coșbuc.

In narațiunea înțelesului din «*Trei doamne și toți trei*" va continua profesorul. elevul fără să știe s'a servit de asociațiu-stărilor de conștiință: că o ideie a atras după sine o alta, care la rîndul ei stă in legătură cu un sentiment saŭ o volițiune ș. a. m. d. Aci stă ușurința cu care elevul a expus înțelesul poeziei ce a citit. In jurul a două saŭ trei idei principale care staŭ într'o mare legătură să grupează toate cele-alte idei mai secundare. Ceia ce a făcut elevul acum fără să-și dea samă, să caute a face cu conștiință cu ori-ce bucată pe care va voi s'o rețină: să fixeze în minte ideile principale precum și legătura lor logică. Exercițiile asupra memorizărei în chipul acesta trebue continuate in toată viața artistică. Concluzia este că numai ceea ce se înțelege se poate învăța mai ușor, se poate reținea mai mult și se poate spune mai bine. Cel mai bun sistem de a reținea pe dinafară o bucată oare care literară dar, e că mai înainte să se înțeleagă și să se stabilească în minte înlănțuirea logică a ideilor și simțimintelor că apoi cuvintele în care sunt îmbrăcate revin mult mai ușor. Noțiunea precedează în tot-deauna cuvîntul.

De acum înainte se vor începe sistematic, pe lingă citirea expresivă, exercițiile de memorizare. Pentru aceasta se va pro-

ceda în chipul următor: protesorul va recomanda elevilor ca fie-care din eĭ să-și iea cîte-o poezie, care le place și pe care o înțeleg din autoriĭ noștri ceĭ maĭ cunoscuțĭ și s'o învețe pe dinafară cum s'a arătat, repetîndu-se aplicațiunile și exercițiile carĭ s'aŭ făcut la citire că: *ținuta, vocalizarea, respirarea, frazarea*. Nu se va permite elevuluĭ încă de a lua monoloage, ele trebuind a veni în urmă, căcĭ pot fi considerate ca scene simple și avînd un tot ca înțeles.

Trecînd maĭ departe la celelalte chestiunĭ de psihologie pro fesorul va insistsa asupra imaginațiuneĭ, fantazieĭ, iluziuniĭ, halucinațiuniĭ și nebunieĭ făcînd aplicațiunĭ imediate în citire și recitare.

Acestea sînt toate noțiunile de psihologie pe care trebue să le învețe elevul în anul al II-lea, rămînînd ca psihologia 'sen timentelor și voința să fie tratate în anul al III-le și al IV-lea. Ca manual de conducere profesorul va recomanda elevilor cartea D-luĭ Găvănescu: «*Elemente de psihologie*».

Alăturat cu aplicațiunile psihologice în citire și recitare, în anul acesta, eleviĭ vor repeți, în chipul arătat la anul I-iu, istoria veche și medie cu insistență asupra începuturilor arteĭ și literatureĭ drametice la Grecĭ și Rnmanĭ. Eleviĭ vor fi îndatorațĭ ca pe lîngă biografia autorilor Aeschil, Sofocle, Euripide Aristofan, Plaut, Terentius să citească operele lor și să expună subiectele. Profesorul iĭ va ajuta în ceia ce privește portul și costumele, servindu-se de fotografiĭ și de garderoba teatruluĭ.

Rezumînd conștiințele ce trebue să capete elevul în anul al II-lea ele se pot ordona după cum urmează:

«*Citire exprisă. Aplicațiunĭ psihologice pînă la sentimente* «*în citire și recitare. Memorizare, Aplicațiunĭ, Poeziĭ, monoloage.* «*Expunerea orala a biografieĭ autorilor Grecĭ și Romanĭ și a* «*subiectelor pieselor lor. Repețirea istorieĭ vechĭ și medie cu no-* «*țiunĭ despre costum și port. Caracteristicĭ sufleteștĭ asupra po-* «*poarelor, regilor și împăraților*».

In anul al III-lea se va începe cu citirea și recitarea de poeziĭ și monoloage ca repețire a celor din anul precedent, după care vor urma piese într'un act din autorĭ, fie romînĭ, fie străinĭ numaĭ apropiate cunoștinților elevilor. Sînt de preferat autoriĭ

romînĭ carĭ aŭ descris viața noastră modernă cum e Carageali, Alexandri, Olănescu, Găvănescu, Lecca, Ursachi, fiind-că eleviĭ vor avea de a face cu oamenĭ pe carĭ i-aŭ văzut, i-aŭ observat cu obiceiurĭ și moravurĭ pe carĭ le cunosc. Cum va trebui să procedă profesorul? Să se pună în locul fie-căruĭ personagiŭ din piesă și apoĭ să pună pe elev să-l imite saŭ va trebui să lese libertate elevuluĭ să-șĭ pună în execuție concepția ce și-a făcut o despre rol?... E de preferat, și e mult maĭ folositor elevuluĭ, ultimul șistem cu îndatorirea că profesorul să-l ajute explicîndu-ĭ greutățile peste care va da. In paralel cu aceste explicațiunĭ se vor aplica treptat și în unire cu eleviĭ anuluĭ al IV-lea (anul de asamblu), toate chestiunile din psihologie relative la sentimente și voință, insistînd asupra expresieĭ emoțiunilor, asupra libertățiĭ și determinismuluĭ precum și asupra caracterelor.

Și la anul altreilea cînd eleviĭ fac clasa de ansamblu și compoziție cu ceĭ din anul al IV-lea profesorul va insista mult asupra expresieĭ emoțiunilor carĭ consistă în gest, mișcare și expresia fizionomieĭ. După ce va face un istoric asupra acesteĭ chestiunĭ care și astă-zĭ e încă îndestul de controversată se va opri asupra principiilor generale. Gestul, de pildă, e o formă a mișcăriĭ, a pozițiuniĭ pe care iea saŭ o dăm corpuluĭ pentru a manifesta gîndirea și simțirea noastră. El a existat totdeauna, însă condiționat de împrejurările în carĭ s'a aflat omul; în timpurile vechĭ cînd era barbar gestul era dezordonat și aspru conform mediuluĭ și stăriĭ de cultură în care se află și s'a îndulcit cu cît el a înaintat în civilizație.

Cu cît ne ducem cu mintea în timpurile vechĭ cu atît vedem ca el era maĭ abundent.

Popoarele, carĭ din cauza climeĭ posed o imaginație maĭ vie se servesc și de gesturĭ maĭ multe.

Această observație se potrivește și timpurilor antice ca și celor moderne. Privițĭ pe un englez gesticulînd și în acelaș timp privițĭ pe un italian ca și pe un grec. Aceștĭ din urmă abuzează, cel d'întăĭ e chiar zgîrcit. In antichitate: profețiĭ la Evreĭ, ca să arăte pericolul la care era expus poporul lor străbăteau orașul cu lanțurĭ atîrnate de gît. In cele maĭ multe temple păgîne oracolele se dedeau și prin gesturĭ carĭ deveneaŭ foarte expresive pentru imaginația aprinsă a Orientalilor.

Va face un istoric al rolului gestului, mişcării şi expresiei fizionomiei la Greci şi Romani. In timpurile evului mediu dinsul era în floare datorită organizaţiunii sociale de atunci: feodalismul. Intreaga activitate a acestor timpuri se reducea la războaie, cultura era în umbră cu desăvirşire, fierul era totul şi puterea fizică foarte bine reprezentată prin cavaleri cari dispreţuiaŭ munca intelectuală, In timpurile moderne gestul s'a moderat datorită culturei care-a luat un zbor aşa de mare.

IV

Gestul, mişcarea şi expreşia fizionomiei care staŭ într'o strînsă legătură, sunt de o foarte mare importanţă în arta dramatică. Ele se modifică de la caracter la caracter. Profesorul va arăta că nu într'acelaş fel îşi exprimă sentimentele de care e cuprins un emoţional, un intelectual saŭ un volitiv, că fie-care senţimeut: iubirea, ura, gelozia etc... altfel se manifestă la unul şi altfel la altul.

In tot deauna expresia fizonomiei, gestul şi mişcarea trebue să fie în concordanţă cu starea sufletească corespondentă şi în tot deauna precedează cu puţin expresia verbală: cuvîntul după cum noţiunea precedează pe acesta, că adică toate ideile sentimentele, tendinţele, mai întâi se manifestă în expresia figurei: ochi, sprincene, gură, muşchii feţei, gest, mişcare şi după aceia prin celalalt limbaj de care dispune omul: vorba.

De aceea trebue indrumat elevul ca nu *una* să spună expresia figurii, gestul şi miscarea şi alta *cuvîntul*. Acestea trebuesc predate în concordanţă de acelaşi profesor. Profesorul însărcinat cu *dicţiunea* trebue să ştie a preda şi *mimica*. E o aberaţiune a se susţine contrarul.

Cu această ocaziune profesorul va arăta teoriile lui Ioh. Müller, Ch. Bell, Darwin; Oken, Harles, Baumgaertner, Gratiolet Mantegazza, Piderit, Lange, Engel (mimica pentru actori). Şi nici odată nu va uita a aminti elevilor săi cea mai bună lecţie ce s'a dat vre odată actorilor de către Shakespeare prin gura lui Hamlet în aceste paragrafe: «Te rog să zici cuvintele acestea aşa cum ţi le-am spus eŭ, cu'n ton natural şi uşor de înţeles Dar dacă ai de gînd să le declami cu emfază, cum fac mulţi

actorĭ, atuncĭ o să-mĭ pară răŭ că n'am scris cuvintele acestea pentru gura vre-unuĭ strigător public». Aceasta pentru dicţiune. Intru cît priveşte mişcarea şi gestul, ascultaţi-l: «*Nu da astfel cu mînele în toate părţile fără nicĭ un motiv. Toate mişcările* să fie cumpătate, căcĭ în torentul, în furtuna şi ca să zic maĭ bine în uraganul pasiuniĭ chiar trebue să se gîndească cine-va la oare-care moderaţiune şi linişte ca să prepare explosiunea. Nu trebue însă nicĭ să fie rece, în tot cazul *inteligenţa* să-ţĭ servească de conducător. *Proporţionează acţiunea cu cuvîntarea şi cuvîntarea cu acţiunea*, fiind atent să nu ieşĭ din natural, pentru că cine se'ndepărtează de la această regulă se îndepărtează de la scopul uneĭ reprezentaţiunĭ dramatiace, scop care de la sorgintea luĭ şi până azĭ a fost de-a înfăţiş natureĭ o oglindă deschisă, a arăta virtuteĭ adevăratele eĭ foloase, ridicoluluĭ o imagine exactă şi fie-căruĭ secol forma, culoarea şi urmele ce le lasă. etc. etc. Am zis, puţin maĭ sus şi reiese şi din lecţia pe care Shakespeare o dă actorilor, că între expresia din gest, mişcare, fizionomie, şi cuvînt trebue să fie o concordanţă. Nu una să spună cuvîntul şi alta expresia. Felul de a se manifesta diferă de la *caràcter la caracter*. Aci profesorul va explica cele treĭ teoriĭ cu privire la voinţă: *fatalismul, liberul arbiru şi determinismul*, de care trebue sa se servească în diferenţierea caracterelor din punct de vedere psihologic: emoţionalĭ, intelectualĭ şi volitivĭ cu subdiviziunile lor. (Se va recomanda elevilor interesanta carte. Este omul liber? de Georges Renard, apărută în romîneşte în editura Socec). Nu ezistă om care să nu aibă un caracter, din punct de vedere psihologic, căcĭ expresia usuală *„n'are caracter"* implică lipsa caracteruluĭ moral, iar nu al celuĭ psihologic. Aceste chestiunĭ relative la expresia emoţiilor şi caractere se vor relua şi în tot cursul anuluĭ al IV-lea, anul de ansamblu şi compoziţie.

Cu chipul acesta se îndrumează elevul în spre analiză şi compunere. Cînd va face punerea în scenă a pieseĭ pe care a ales'o va face cunoscut elevilor cele două siteme. Cel d'intăĭ care are în vedere numaĭ ansamblul de cele maĭ multe orĭ sacrificînd adevărul şi natura intrinsecă a personagiilor în vederea *maximuluĭ de efet scenic* şi în care persoanele se mişcă, se încrucişează şi trec fără nicĭ un motiv sufletesc şi al doilea care urmăreşte paralel cu

efectul artistic şi caracterizarea adevărată avîndu-se în vedere, în privinţa mişcării în scenă, starea sufletească a fie-căruĭ personagiŭ.

Intru cît priveşte istoria şi istoria arteĭ şi literatureĭ dramatice se va proceda întocmaĭ ca şi la anul I-tăĭŭ şi al II-lea. Eleviĭ vor repeţi istoria modernă, expunînd-o oral înaintea profesoruluĭ cu insistenţă asupra popoarelor, regilor, împăraţilor, oamenilor însemnaţĭ.

In ce priveşte istoria arteĭ şi literatureĭ dramatice se va face biografiile autorilor însemnaţĭ şi a operilor lor începînd din veacul al XV-lea şi pînă la începutul veacului al XIX-lea. Eleviĭ vor fi îndatoraţĭ a citi operele şi a expune subiectele; caracterizînd din punct de vedere psihologic personagiile, analizînd stările sufleteştĭ.

Rezumînd cunoştinţele ce trebue să le capete un elev din anul al III-lea ele se pot ordona după cum urmează:

Citirea expresivă, Monoloage, Drame, Comediĭ într-un act din autoriĭ străinĭ şi romînĭ, cu preferinţă romînĭ. Aplicaţiunea psihologieĭ sentimentelor şi voinţeĭ. Caracterele, Punerea în scenă, Cele două sisteme. Expunerea orală a biografieĭ autorilor şi operilor lor, începînd din veacul al XV-lea şi pînă la începutul veacului al XIX-lea cu insistenţă asupra luĭ Corneille, Racine, Shakespeare, Molière. Schiller etc.

In anul al IV-lea elevul va analiza şi compune sub privighe rea profesoruluĭ un rol dintr'o piesă ce şi-o va alege singur Va distribui rolurile secundare camarazilor săĭ precum şi celor din anul al III-lea. El va face toate explicaţiunile necesare precum şi punerea în scenă.

Va analiza sufleteşte fie-care rol din piesă, caracterizîndu-l după împărţirea mare psihologică: intelectual, emoţional volitiv.

Va căuta a explica felul de a se manifesta al acestora servindu-se de expresia emoţiilor, ţinînd în samă că la punerea în scenă să aplice caracterul şi starea sufleteescă a fie-căruĭ. personaj în vederea efectuluĭ, iar nu să-l aibă în vedere numaĭ pe acesta. Să presupunem că elevul şi-ar fi ales. de pildă, drept rol de studiŭ: *Don Carlos* de Schiller. După ce va face citirea pieseĭ apoĭ va face naraţiunea istorieĭ timpuluĭ în care se petrece acţiunea şi se va servi de fotografiĭ pentru a arăta îm-

brăcămintea și portul timpuluĭ. Apoĭ va proceda la distribuirea și la punerea în scenă, fixată pe text, pe care va aplica-o imediat. Odată cu intrarea fie-căruĭ personaj îĭ va face caracteristica, după împărțirea mare psihologică: *Don Carlos*, de pildă, un emoțional, *Marchizul Posa*, un intelectual de geniŭ, etc., etc.. Figura luĭ Filip al II-lea trebue să fie evocată după cele ce să știe asupra luĭ din scrierĭ și documente. Elevul nu va neglija nimic din cele ce sunt necesare explicațieĭ pentru a se putea interpreta just textul și personagiile autoruluĭ.

La sfîrșitul lecțiuniĭ profesorul va face observațiile sale. Așa se va proceda cu fie-care elev din anul acesta, cărora li se va maĭ da încă din cînd în cînd însărcinarea de a face citire cu ceĭ din anul I-iŭ. Vor fi obligațĭ ca împreună cu ceĭ din anul al III-lea să frequenteze regulat spectacolele teatruluĭ național precum și de a îndeplini cîte un rol secundar în piesele în care se va simți nevoe.

Din istorie și din istoria arteĭ și literatureĭ dramatice secolul al XIX-lea. Peste aceasta profesorul îĭ va îndatora ca de două orĭ în timpul anuluĭ fie-care din eĭ să ție cîte-o conferință asupra biografieĭ și operilor unuĭ autor care le va plăcea. Rezumînd cunoștințele ce trebue să le asimileze un elev din anul de compoziție, ele sunt:

Citire expresivă. Aplicațiunĭ psihologice în înscenarea pieselor. Punerea în scenă. Compozițiunea și caracterizarea rolurilor. Istoria contimpurană. Istoria a teĭ și literatureĭ dramatice contimpurane, Conferințĭ.

Acum se naște întrebarea dacă un singur profesor poate să aplice programul acesta avînd numaĭ 6 oare pe săptămînă, deși profesorul de declamație de la Conservator e remunerat cu acelașĭ salar ca și un profesor de liceŭ care pentru aceiașĭ sumă predă 12 oare ?

Dacă posedă el însușĭ aceste cunoștințĭ îl poate preda, însă într'un număr maĭ mare de oare, de cît predă actualminte. Pe lîngă acestea i se maĭ cer profesoruluĭ două lucrurĭ care nu-s marĭ cînd le are, întâĭ dragoste de progresul teatruluĭ și al doilea să știe a-șĭ entusiasma eleviĭ și a le inspira dragoste de muncă.

DARI DE SAMA

Psychologie et histoire communication faite à l'Académie des sciences morales et politiques par A. D. Xenopol, correspondant de l'Insitut, Paris, 1901.

Dacă cercetăm de aproate toate domeniile ce constituesc obiectul tuturor ştiinţelelor, găsim că *unele* discipline studiază nişte fapte care se repetă necontenit, dîndu-se aceleaşĭ elemente constitutive ale fenomenelor; *altele* studiază nişte fapte care nu se repetă nicĭ cînd, fiind că ţesătura ce le alcătueşte e într'o permanentă schimbare. Aşa, ştiinţele fizice, chimice, psihice, sociologice, se ocupă de verificarea unor principiĭ generale prin faptele concrete, independent de timpul saŭ locul unde se petrec: presiunea lichidelor, combinaţiile corpurilor, legile generale ale cugetăreĭ, înmulţirea poporaţieĭ în legătură cu fertilitatea pămîntuluĭ, vor fi aceleaşĭ, identice acum ca şi în trecut, la noĭ ca şi în orĭ care colţ din lume. In opoziţie cu ştiinţele enumărate, ştiinţele istorice, ca geologia, paleontologia, teoria descendenţeĭ, istoria, nu caută de loc stabilirea de legĭ generale, ci obiectul lor îl alcătueşte tocmaĭ descrierea amănunţită a faptelor individuale: Geologia cercetează diferitele faze ale scoarţeĭ terestre; paleontologia şi teoria descendenţeĭ generaţiile de plante şi animale, ce s'aŭ succedat: istoria, expunerea trecutuluĭ dispărut pentru tot-deauna. Avem dar două categoriĭ de fenomene: 1) Coexistente, ale căror caracteristică e repeţirea lor ce

duce la stabilirea de legĭ. 2) Succesive, fenomenele individuale ce nu pot fi generalizate din cauza reînoireĭ vecĭnice a materialuluĭ lor, şi decĭ nu pot fi formulate în legĭ. Acest punct cîştigat în ştiinţă, datorită preocupărilor şi expunereĭ făcute de d-nul Xenopol, e menit să aducă o revoluţie a concepţiuneĭ ştiinţelor de pînă acum, atît în clasificare, cît şi în obiectul lor. Confundarea neîntreruptă a fenomenelor coexistente cu cele succesive o găsim la toţĭ gînditoriĭ şi filosofiĭ care s'aŭ încercat să sistematiseze cunoştinţele omeneştĭ: A. Comte, Ampère, H. Spencer. [1]) Toţĭ greşesc, arată d-l Xenopol, în *„Revue de Syntèse historique" No. 3 din Iunie 1901., Paris* [2]); căcĭ ieaŭ ca punct de plecare ceva individual şi subiectiv, pe cînd o clasificare a ştiinţifica reclamă o bază obiectivă, bine rostită şi comună tuturor fenomenelor. Toate aŭ ca obiect ceva care se petrece în spaţiŭ şi timp: unele fenomene se repetă în timp dînd naştere fenomenelor de coexistenţă; altele urmează rînd pe rînd, deosebite unele de altele şi alcătuesc fenomenele de succesiune.

Istorieĭ i se contestă dreptul de ştiinţă, pentru că, zice d. Xenopol [3]), se formuleaza definiţia cunoştinţeĭ ştiinţifice după elementele înfăţoşate numaĭ de o parte a cunoştinţelor omeneştĭ, ştiinţele aşa numite naturale (maĭ exact, ştiinţele fenom. coexistente), şi apoĭ se tăgădueşte istorieĭ caracterul ştiinţific, pentru că nu intră în prea restrînsă definiţie ce sa găsit cu cale a se da termenuluĭ de ştiinţă".

Cînd generalitatea nu maĭ e adevărata şi deciziva caracteristică a ştiinţeĭ, după noua clasificare, ci orĭ ce adevăr, dacă e dovedit, capătă caracterul ştiinţeĭ, atuncĭ, zice d. Xenopol, [4]) «istoria spirituluĭ omenesc va fi o ştiinţă, dacă va putea dovedi existenţa adevărurilor generale saŭ chiar singulare din care se alcătueşte". Decĭ istoria aşa concepută nu maĭ este o artă, un joc capricios al minţeĭ şi imaginaţieĭ omeneştĭ, ci o reconstituire cît se poate de reală şi obiectivă a faptelor petrecute. Scrierea eĭ e cu mult maĭ grea de cît a ştiinţelor coexistenţeĭ, căcĭ istoricul are de reconstituit un trecut dispărut şi în urmă să se

---

1) Asupra clasificăreĭ lor a se vedea „Lectures sur la philosophie des sciences" pag. 40—67.
2) „Principiile fundamentale ale istorieĭ" pag. 41, Iaşĭ.
3) Op. cit. pag. 51.

pogoare în mintea celor ce aŭ făurit faptele, spre a stabili înlănțuirea cauzală a evenementelor.

Fenomenele mințeĭ și inimeĭ omeneștĭ care alcătuesc obiectul ștĭințelor spirituale, prezintă 2 fețe, adecă pot fi privite din două puncte de vedere: 1) O parte ce se repetă necontenit. Sufletul orĭ căruĭ om e cîrmuit de aceleacĭ legĭ psihice; legile cugetăreĭ, simțireĭ, voințeĭ se fac la toțĭ în acelaș fel. 2) A doua parte: aceste legĭ generale se aplică la o complexitate organică deosebită, specifică, individuală și de aceea și rezultatul lor e tot individual. Să lămurim prin cîte-va exemple aceste formule abstracte: Toate revoluțiile de care pomenește istoria sunt manifestarea unor fenomene psihice; cauza care le-a produs și care s'a repetat la fie-care din ele e nemulțumirea și revolta spirituluĭ în potriva unor forme dominante existente. Aceasta e legea generală psichologică: De cîte orĭ o formă nemulțumește starea sufletească a unuĭ individ saŭ societățĭ, acel individ saŭ societate se ridică cu indignare și caută salvarea într'o agitare desperată.

A doua parte, individuală, în revoluțiĭ e că fie-care din ele e deosebită după loc, timp, împrejnrărĭ; fie-care poartă pecetea și culoarea poporuluĭ ce a produs-o. Popoarele ca și indivizĭ fiind foarte diferițĭ uniĭ de alțiĭ, atît fizicește cît și intelectual, evident că și rezultatul manifestărilor viețeĭ lor va fi tot așa de diferit; aceste manifestărĭ, în exemplul luat, concretizate în revoluțiĭ vor fi în totul particulare, diferite și nu se vor repeta identic nicĭ cînd.

Legile generale ale sufletuluĭ, care se repetă necontenit alcătuesc obiectul psichologieĭ: *fenomenele intelectuale care se schimbă în timp, căcĭ și mințile ce le produc se schimbă, alcătuesc obiectul istorieĭ.*

Decĭ deosebirea esențială dintre aceste două discipline e următoarea: a) *Una* studiază fenomenele de coexistență, b) alta fenomenele de succesiune ale aceleașĭ plăsmuirĭ mintale. „Tant qu'il n'y a que répétition, il ne saurait y avoir d'histoire", [1]) zice cu dreptul istoricul nostru în conferința sa.

1) Xénopol, „Psychologie et Histoire" pag. 7, Paris.

Toate faptele ce alcătuesc obiectul istorieĭ, fiind produsul minţeĭ, sunt prelucrate in acelaş fel de forţele intelectuale; dar materia care le urzeşte fiind vecĭnic nouă, produsele lor sunt individuale.

Aceste produse ale istorieĭ, diferite unele de altele, care însă se înlănţuesc în timp, daŭ naştere la aşa numite *seriĭ istorice*; ele sunt corespondente legilor generale din sciinţelefenomenelor coexistente.

In legătură cu acestea, găsim [1]) că «legile de coexistenţă lucrează tot-deauna asupra areluiaşĭ fel de fapte; acele de desvoltare (adică a şt. fen. succesive, între care se numără şi istoria) din potrivă, asupra unor fapte necontenit altele. In cele dintăĭ, puterea se întrupează în împrejurărĭ care aŭ un caracter universal; în cele ne al doilea, ea se întrupează în împrejurărĭ necontenit schimbătoare». Aşa, tendinţa luĭ Carol cel Mare de a restaura Imperiul Roman constitue o serie istorică mare, alcătuită din alte seriĭ maĭ micĭ: organizarea administrativă, măsurile politice, înfiinţarea de şcolĭ etc., care toate sunt unite în acelaş scop, care toate duc la realizarea ţinteĭ mareluĭ monarh. Nu maĭ e nevoe de a arăta că legile gîndireĭ la Carol cel Mare sunt aceleaşĭ, ca la toţĭ oameniĭ; materia însă ce ele aŭ plăzmuit fiind specifică, combinaţiile mintale ale aceloraşĭ operaţiĭ universale aŭ fost deosebite şi unice. Cum vedem, toate faptele istorice aŭ aplicarea fenomenelor de repetiţie ale şt. psihologice, întru cît sunt fapte omeneştĭ; dar esenţialul lor nu e aceastá repeţire, ci tocmaĭ acele elemente particulare, individuale, ce întreţes legile generale. De aceia şi explicarea lor nu e dată prin legile universale care sunt aplicabile deopotrivă tuturor faptelor istorice, cum am văzut în exemplul cu revoluţiile, ci prin circumstanţele istorice diferite, care însoţesc desvoltarea popoarelor.

Progresul realisat de omenire poate fi explicat pe baza unuĭ singur principiŭ, aşa A. Comte, în Cap. despre *dinamica socială* atribue mersul omenireĭ căfră progres, pe lîngă infll uenţa combinată a principalelor condiţiunĭ naturale, relative pe de o parte

---

1) Xenopol „Princ. fund. ale istorieĭ" op. cit. pag. 339.

la organismul uman, pe de alta la mediul unde se va desvolta şi uneĭ puterĭ secundare, uneĭ stărĭ subiective psihice: plictiseala: urîtul: „Parmi ces puissances secondaires mais continues, qui concourent a determiner la vitesse naturelle du développement humain, ou peut d'abord signaler, d'apres Georges Leroy, l'influence permanente de l'ennui etc." Filosoful englez H. Spencer [1]) formulează un principiŭ mecanic universal: „orĭ-ce mişcare se face în direcţia celeĭ maĭ micĭ resistenţe", susceptibil a explica nu numaĭ desvoltările culturale omeneştĭ. dar şi orĭ-ce mişcare universală. D. Xenopol [2]) stabileşte un principiŭ aplicabil numaĭ societăţilor umane: «Le dèsir de travailler le moins possible et de gagner le plus». Orĭ-cît de ingenios ar fi un ast-fel de principiŭ—din punct de vedere istoric nu prezintă nicĭ o valoare, de oare ce el explică deopotrivă toate civilizaţiile şi desvoltările: e un principiŭ de repetiţie, ce nu poate da ultima soluţie a faptelor individuale şi succesive ale istorieĭ. Adevărata explicare istorică e dată prin factoriĭ statornicĭ: înriurirea combinată a raseĭ şi a mediuluĭ, la care se adaogă împrejurările istorice.

Concluzia ce ni se impune din cercetările făcute, e următoarea: *Legile psihologice nu explică întru nimic faptele istorice întru cît toate sunt alcătuite după absolut aceleaşĭ operaţiĭ. Rolul legilor e acela al unuĭ fir, pe care se înşiră boabele vecĭnic schimbătoare ale faptelor istorice.*

Al doilea obiect psihologic e explicarea complexităţeĭ mintale a individuluĭ saŭ societăţeĭ, portretul psihologic al caracteruluĭ lor. Nu ne vom aştepta, ca psihologia să ne dee ultima raţiune a fonduluĭ sufletesc, căcĭ atarĭ explicărĭ ramîn mistere în toate şiinţele; caracterul explicărilor psihologice va fi relativ şi se va mulţumi a ne înfăţoşa modul de a gîndi, cimţi şi voi a individuluĭ saŭ societăţeĭ, ce se studiază; pe baza acestor constatărĭ, va căuta să-şĭ deie samă de nexul cauzal dintre subiect şi faptă; prin aceasta va da posibilitatea istoriculuĭ să întrevadă directiunea ce o vor lua faptele în viitor, şi numaĭ atît, căcĭ re-

1) A. „Comte. Cours de philosophie positive" tom. IV pag. 449.
2) H. Spencer Premiers principes" partea a II-a pag. 202—225.
3) Xénopol „Psyhologie et Histoire" op. cit. pag. 26,

acțiunea diferită ce o va determina în fondul originar circumstanțele externe, rămîne neexplicabilă.

O individualitate ca și o mulțime considerată ca un tot, este o combinare de dispozițiî mintale, ale căror cauză rămîne neexplicabilă. Deosebirea fizică concretă e baza și semnul deosebirilor sufleteștî interne și imperceptibile; apariția ei se face o singură dată și reproducerea aceleiașî personalitățî exact cu același caracter nu se întîmplă nicî cum. Odată aŭ venit în lume un Cesar, un Mihaî Viteazul, un Napoleon etc; Orî ce alt geniŭ saŭ talent ce va veni, va deschide alte orizonturî, va străbate altă cale de cît ceî ce aŭ apus. Individualitatea joacă în istorie un rol cu atît maî important, cu cît ocupă din punt de videre social o treaptă maî înaltă, cu cît e maî superior contimpuranilor saî. Intipărirea și pecetea personalitățeî eî se găsesc în toate actele ce le produce, politice, religioase, culturale etc. „Așa Luther. zice d. Xenopol [1]) întipări Reformeî un caracter particular, făcînd să intervină în chestia religioasă elementul interesuluî individual al Principilor, prin secularizarea averilor. Reforma ar fi putut fi opera unuî alt personaj, dacă Luther n'ar fi apărut; dar în acest caz, mișcarea ar fi fost alta; ea s'ar fi colorat după ideile personalitățeî care ar fi provocat-o».

Ca și individul, o rasă, un popor e o contopire de elemente fiziologice particulare, destinate să reacționeze diferit de alte rase saŭ popoare, chiar în absolut aceleașî împrejurărî externe. Poporul englez, comerciant și practic, va amesteca acest element în toate actele sale istorice. Evenementele istorice ale poporuluî francez, prezintă o față maî desinteresată, pornită dintr'un caracter maî umanitar, în conformitate cu fondul săŭ sufletesc etc.

Caracterul individuluî, ca și al mulțimeî, de și în ultima analiză ireductibil și neexplicabil, trebue să fie studiat de istoric, ca faptele produse să apară maî clare, legătura cauzală maî dreaptă și reală, așa încît faptul istoric să decurgă ca o *fatalitate a posteriori* a condițiilor psihologice.

Caracterul orî căruî individ, ca și al orî-căruî popor, prezintă două elemente constitutive: 1) Un element înăscut, con-

1) Xenopol, Prin. fund. op. cit. pag. 203.

stituit prin însușiri anatomice, fiziologice și psihice particulare, care fac fondul organic și constant al raseĭ, și 2) elementul căpătat, ce se nasce din reacțiunea fonduluĭ organic cu evenimentele externe. Impregiurările istorice se adaogă, şi se împreună pe fondul prim și înăscut al raseĭ; din reacțiunea reciprocă a lor iesă *caracterul istoric*. Deci explicarea complectă a caracteruluĭ trebue dată prin ambele elemente, iar nu cum caută s'o facă Gustave Le Bon [1]) în «Lois psychologiques de l'évolution des peuples» Ed. IV Paris. «Par exemple, zice d. Xenopol, [2]) le caractère du peuple anglais, français ou espagnol, n'est pas seulement le produit de la race. Sa formation est due en partie aussi aux circonstances qui ont entouré la vie de ces peuples. Le caractère religieux du peuple espagnol est du à sa lutte contre les Maures; l'amour de la gloire des Français, à leurs triomphes tant de fois répétés; le caractère pratique des Anglais à leur occupation séculaire avec le commerce».

Istoria va căuta să stabilească două fețe ale orĭ-căruĭ eveniment: 1) Cum s'a întîmplat, 2) De ce a trebuit să se întîmple așa. Chestia întâĭ e de pură istorie, bazată pe documente, monumente etc. Nu tot așa stă lucrul cu chestia a doua. Ca să pricepem înlănțuirea cauzală dintre subiect și fapta luĭ, ca să ne dăm samă de ce faptele și evenementele urmează direcțiunea dată, de ce nu e cu putință, după noĭ, să urmeze alta; de ce se rezolvă cutare evenement în cutare rezultat şi nu altul, atuncĭ ni se impune cunoscința psihologică a complicațiuneĭ mintale și individuale și sociale, unde s'a petrecut faptele. Istoricul trebue să privească evenimentele și din punct de vedere psihologic, ca sciința luĭ să fie complectă și ințăleasă. După cum fiziologia nu poate progresa fără cunoștința anatomică, tot așa și istoria fără psihologie. «L'historien doit absolument être aussi un psychologue, sans quoi la clef de la plupart des faits de l'histoire lui échappera. Veut-on par exemple, comprendre comment il se fait que, malgré les echees réitérés des Anglais au commecement de la guerre sud-africaine, le ministère qui l'avait provoquée ne fut pas reuversé, alors qu'en Italie l'échec d'Adoua amena la

1. Asupra inconsequențelor acestor lucrărĭ vezĭ Revue critique No. 22 din 1896 articol d-luĭ Xenopol; comp. cu „Princ. fond ale istorieĭ" pag. 101—108.
2. Xenopol „Psyh. et Hist." op. cit. pag. 17.

chute du ministére Crispi? L'explication ne peut être trouvée ailleurs que dans le caractère fondamental de ces peuples» [1]).

Ca să înțelegem neactivitatea, neopunerea Domnitorului Cuza cînd est surprins de complotiștĭ în camera sa, cu toate că avea două revolvere încărcate, explicarea trebue căutată în starea psihologică a situațieĭ Domnuluĭ.

Marele istoric german T. Mommsen se încearcă a explica nelucrarea luĭ Anibal, după isbînda de la Cannae prin motive externe, obiective, scoase din situația generaluluĭ cartaginez în Italia. D. Xenopol arată în Princ. fund. ale istorieĭ că această explicare e insuficientă; căcĭ se lasă la o parte elementul cel maĭ important, situația psichologică personală a luĭ Anibal, care dă adavărata soluție. „Așa, dice d. Xenopol, firele cele maĭ vîrtoase, cele maĭ inimoase, slăbesc une-orĭ în momentul suprem. Incordarea mințeĭ lor se destinde tocmaĭ atuncĭ, cînd cea de pe urmă opintire le ar încununa opera" [2]).

Din cele văzute urmează următoarele:

Fie-care evenement istoric conține aplicarea legilor psihologice, care se repetă cu aceeaș regularitate și strictețǎ la orĭce cugetare omenească normală. Dar obiectul istorieĭ constînd nu din aceste legĭ, ci din plăsmuirea mințeĭ (individuale), ce se se schimbă vecinic, faptele ce o alcătuesc daŭ naștere la înlănțuirĭ cauzale, numite seriĭ istorice. Repețirea lor nu se face nicĭ odată, ci fie-care din ele poartă pecetea loculuĭ, timpuluĭ și a mințeĭ ce-a produs-o.

Intervenția psihologică e necesară în istorie, spre lămurirea cauzală dintre fapte, căcĭ ea ne înfățoșază fața psichologică a evenementelor; făcîndu-ne să pricepem cauza lor și să stabilim înlănțuirea cauzală reală.

Părerile de față, susținute de d. Xenopol, nu-s sugerate de moment și ocazional, ci ele decurg cu necesitate dintr'un întreg sistem de vederĭ noue pe acest tărîm, cuprinse în *Principiile fundamdntale* [3]), operă care deschide o epocă nouă în concepția și scrierea istorieĭ.

---

1. Xenopol. Pysh. et Histoire pag. 21—22.
2) Pag. 388.
3) Subiectul unuĭ compozițiĭ la cursul de istorie generală de la Universitatea din Iașĭ. Student în anul I de specializare. (Nota direcțiuneĭ Arhiveĭ).

DOCUMENTE

Scrisoarea luĭ P. Rossetti Bălănescu din 10 Aprilie 1865 către domnitor.

Monseigneur,

Je m'empresse d'envoyer à Votre Altesse le mémoire sur les Capitulations et la Juridiction consulaire dans les Principautés. Nous avons travaillé tous ces jours derniers, Monsieur B. Boëresco et moi, mais le principal mérite revient à Mr. Boëresco. Je n'ai fait que l'aider autant que j'ai pu. Je regrette seulement qu'il se soit réservé la rédaction définitive; elle cloche un peu, comme français. La conclusion, ainsi que Votre Altesse pourra le voir, est un peu raide, mais la délicatesse m'a empéché de trop m'étendre avec mes remarques et de réclamer trop de changements. Du reste ce travail ne peut être définitif que lorsque Votre Altesse nous le rendra avec les observations qu'Elle aura jugées convenables. Comme oeuvre de fond ce travail me semble assez complet, ayant surtout égard au peu de temps dont nous avons disposé. Lorsque la dernière main sera mise à ce mémoire, ce sera le premier travail qui aura été fait sur cette matière. L'opinion de Monsieur Boëresco et la mienne aussi seraient, sauf avis contraire de Votre Altesse, de donner à ce mémoire toute la publicité possible; de l'envoyer à tous les journaux, aux ministres de tous les pays, et à toutes les personnes influentes dans la politique du jour. Je crois que les ambas-

sadeurs, auxquels il paraitrait que serait reservée la solution de cette question, seront très étonnés d'y trouver tant d'arguments irrécusables contre l'aplication des Capitulations dans les Principautés. J'ai attendu de finir ce travail, pour demander un congé à Votre Altesse. J'ai eu l'honneur de vous faire cette demande aujourd'hui même par télégraphe. Je ne serai absent que fort peu de jours, le temps de régler quelques affaires privées.

J'ai reçu, de Constantinople, copie de deux pièces assez intéressantes. Les Patriarches, par deux notes adressées à S. Alt. Aali Pacha, protestent contre le passage du Livre Jaune, dans lequel l'Empereur Napoléon parle de la sécularisation de nos biens de main-morte comme d'un fait admis en principe, non seulement par la France, mais aussi par presque toutes les Puissances. Ils déclarent ne plus vouloir se présenter à la commission. Par la seconde note, ils demandent que la Porte nous fasse restituer entre leurs mains les revenus de 62 et de 63. Votre Altesse doit déjà posséder ces notes, je les apporterai moi-même à Votre Altesse, lorsque j'aurai l'honneur de vous présenter mes respects à Rujinosa.

En fait de politique intérieure, je ne sais vraiment que dire à Votre Altesse. Du reste, Monseigneur, je sens que la confiance dont Votre Altesse a bien voulu m'honorer pendant quelque temps est de beaucoup diminuée. Je n'en accuse que moi-même, Monseigneur, et je n'ose même pas réclamer votre indulgence. Mais il arrive, dans la vie des hommes même les plus sceptiques et les plus calmes, des circonstances qui les forcent à faire ce qu'ils n'auraient jamais cru pouvoir faire et souvent même de commettre ces actions condamnables. Je sais que Votre Altesse a plus d'un reproche à me faire et comme service et autrement. Tout ce que je puis dire à Votre Altesse, c'est que quel-

les que soient les dispositions de Votre Altesse à mon égard ou quelles qu'elles puissent devenir, pour moi, Monseigneur, j'aurai toujours pour la personne de Votre Altesse le même dévouement et la même respectueuse amitié que je vous ai vouées. C'est désormais ma religion, je ne saurais jamais ni tromper ni changer. Je ne me permets pas de vous donner mon opinion sur les affaires présentes, quelque grave que me paraisse la situation; mais si Votre Altesse me demande mon opinion, je vous la dirai avec franchise et loyauté, au risque même de déplaire à Votre Altesse.

J'ai bien l'honneur, Monseigneur, d'être de Votre Altesse

le très humble et très soumis serviteur

Balanescu.

Bucarest 10 Avril 1865.

NOTIŢI

Colaboratorul nostru, Emilgar. lucrează la un studiŭ complect asupra mareluĭ povestitor Ioan Creangă. Această lucrare va cuprinde cele cite-va articole puţin cunoscute ale mareluĭ autor, numeroase facsimile cît şi publicarea fragmentară a *Poveştilor* şi *Amintirilor din copilărie*, întocmaĭ dupa manuscriptele rămasă.

Toţĭ care cunosc ceva referitor la viaţe mareluĭ povestitor sînt rugaţĭ să aĭba buna voinţa ale comunica în scris redacţieĭ Revisteĭ noastre.

***

Eminenta noastră colaboratoare Riria a publicat până acuma 2 volume de poeziĭ: *Ultima rază din viaţa luĭ Eminescu*· Iaşĭ 1902, şi *Elvira* tragedie în 5 acte Bucureşt 1902. In curînd va apărea un al 3-lea volum *Cînturĭ nouă* şi al 4-lea *Cînturĭ vechĭ*. Volumul *Cînturĭ nouă* va fi însoţit pe portretul autoareĭ.

Cele două dintâĭ lucrărĭ sunt deja depuse spre vînzare. Celelalte două vor fi în curînd.

Aviz tuturor iubitorilor de poezie frumoasă şi înălţătoare de suflét.

***

Indemnăm pe iubitoriĭ de adevăr, să citească însemnatul studiŭ al d-luĭ *I. Tanoviceanu* profesor de drept penal la Universitatea din Bucureştĭ, intitulat *România sub raportul moral* (Buc. 1902) în care d-sa arată cum nepăsarea legiuitoriior de o parte, de alta acea a magistraţilor conduc la demorallzarea tot maĭ mare a societăţeĭ româneştĭ. Legile sunt făcute pentru a apara pe tălharĭ şi pe debitorĭ şi practica judecătorească arată aceeaşĭ tendinţă; iar creditoriĭ şi oameniĭ detreabă sunt jertfiţĭ, căcĭ aşa o cere ideia liberalismuluĭ nepriceput.

***

In volumul publicat asupra congresuluĭ învăţămîntuluĭ superior *Troisième congrès internaţional de l'Enssignement supérieur tenu à Paris de 30 Juillet au 5 Août 1900*, Paris 1902 (Chevalier-Maresq), se află la p. 138 rezumatul propunereĭ făcută ee d. A, D. Xenopol ce reprezenta universitatea din Iaşĭ (singurul profesor din România ce se dusese la Paris), *) in discuţia asupra extensiuneĭ universitare. Propunerea d-sale e că nu este destul a se lumina masele cu ideĭ adevărate ci trebuia să facem a pătrunde în ele flacăra întregeĭ civilizaţiĭ; pe lîngă ideea adevăruluĭ să maĭ adaugim şi ideile frumosuluĭ şi a bineluĭ, care împreună pot numaĭ să îndeplinească fiinţa omenească.

La p. 590 se află reprodusă comunicarea d-luĭ Xenopol asupra necesităţeĭ introducereĭ de cursurĭ de teoria istorieĭ în universităţĭ pentru complectarea organizăreĭ învăţămîntuluĭ istorieĭ. Ambele lucrărĭ vor fi reproduse de Arhiva în traducere romînească în un număr viitor.

---

*) Fusese anunţaţĭ ca aderenţĭ d-niĭ Bogdan. Leonardescu, Gîvăesncu, Zamfirescu, Dimitrescu Iaşĭ, Spiru Haret şi N· Patraşcu.

Iaşĭ.—Tip. „Dacia" P. Iliescu & D. Grossu

Numerele viitoare vor conţinea:

Riria Rinul şi Domnul (Poemă).
Alexandru Mavrocordat Un Ex-Iesuit (sfîrşit).
Emilgar Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazul tradus în românește.
Stefan Popescu şi A. D. Xenopol Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
Hogaş Amintirĭ din o călătorie (sfîrşit)
Mateiŭ Millo Serbarea ostăşască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol Psicologia şi Istoria, Comunicare la Academia din Paris (1901).
« Repeţirea şi succesiunea, a doua comunicare la Academia din Paris (1902)
Gh. Ghibănescu Originile Iaşuluĭ studiĭ istorice,
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniştea, jud. Buzeŭ, monografie.
T. T. Burada Secţiunea valacă la expoziţia din Praga 1895.
A. D. Xenopol Ştiinţele naturale şi istoria, critica părţeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.
« Romînii şi Maghiariĭ studiu publicat în Renaisance latine No. 4 pe 1902.
« Chestiunea Izraelită în România. Idem No. 6, 1902.
G. Gheorghiu Colectivele în *ime*.
N. Bosnief-Paraschivescu Paginĭ uitate.
T. Florescu Ancheta rurală din comuna Şipotele (Iaşĭ).
Bonciu Ancheta rurală din comuna Budeştĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Riria* (Coralia Gatoschi) *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu, Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Documente asupra Iaşuluĭ din colecţia Gh. Ghibănescu.

In curînd va apărea Domnia luĭ Cuza-Vodă de A. D. Xenopol.

Preţul unuĭ numĕr simplu 1 leu 25, dublu 2 leĭ 50

Anul XIII. NOEMV.—DECEMVR. 1902. **No. 11 şi 12.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: **Pag.**

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la Dl A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU

BIBLIOGRAFIE:

S'aŭ primit la redacție :

— Anuarul Societățeĭ Arheologice din Bruxelles, pe anul 1902 (T. 13).

— La Campagna D'Annibale de T. Montanari.

— Codice suplimentar de organizație internă a Reg. Romîn (36 proecte de legĭ) de Preutul G. Mielcescu.

— Fragmente Literare și Istorice de G. G. Burghele, cu o prefață de Gr. G. Tocilescu.

— Buletinul Societățeĭ Politecnice pe luna Februarie 1902.

— Spicuirĭ despre Evoluțiunea Ideeĭ religioase și simbolismul St. Crucĭ, de Gr. Goilav.

— Presa Medicală Romînă. No. 6.

— Studiĭ privitoare la limba și *Istoria* Romînilor de *Ili Bărbulescu.*

— Curs de Limba Romînă. (Fascicula I) de G. Gr. Băleanu

— Revista Doina Doinelor, de sub direcția d-luĭ Marinescu redactată în satul Mărgineni-Muntenĭ, J. Bacăŭ. Această primă încercare de a se scoate o revistă la țară, avînd o deosebită însămnătate, îndemnăm pe toțĭ a o încuraja, maĭ cu seamă cînd avem încrederea că dl. Marinescu va-și a duce la bun rezultat un atît de greŭ și frumos început.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE
DIN IAŞI

Anul XIII. Noembrie şi Decembrie 1902. No. 11 şi 12.

RIRIA

RINUL ŞI DOMUL

Pe maluri ce's cioplite de-a Rinuluĭ curent, se'nalţă cu mîndrie frumosul monument .... E monumentul văeĭ ce-atît de-adese orĭ s'a înroşit de sînge 'n aprinsele-ĭ vulvorĭ. Ridică fruntea-ĭ mîndră ducînd-o către cer, cînd ceĭ maĭ tarĭ aĭ lumeĭ atît de lesne pier. El tot priveşte pacînic, din turnul cel de sus, pe Rinul cel gigantic ce măreĭ e supus; căcĭ mintea aceluia ce nu fu Dumnezeŭ, în neatîrnare puse pe-acest noŭ Prometeŭ care desfide totul, cu toate că-ĭ legat de temeliĭ de piatră al luĭ trunchiŭ 'nvărgat. Cîţĭ nu l-aŭ privit oare, cîţĭ n'aŭ lăsat o rază din ochiul lor aprinsă ce-acum îl luminează! Căcĭ el în întunerec, precum şi în lumină, păstrează mîndru'n juru-ĭ o aură divină. Ah! unde sunteţĭ oare, o voĭ inimĭ sleite; unde sunteţĭ, fiinţe ce-aţĭ fost dumnezeite de dorul ţăreĭ voastre saŭ de-a stiinţeĭ nimb?... Din marea voastra trudă ce v'a rămas în schimb? Şi vouă tot o piatră ciuntită, saŭ întreagă, ce uniĭ o admiră iar alţiĭ o reneagă... Dar cîţĭ se gîndesc oare că voĭ, poate 'n hîrtie, a-ţĭ pus la vieţe noue o nouă temelie; cu picăturĭ de sînge din veacul ce-aţĭ cioplit, aţĭ pus pecetea munceĭ cu foc neobosit, şi-aţĭ

îndrumat din veacurĭ apuse 'n necredinţĭ un soare de lumină spre nopţĭ de neştiinţĭ?... Aceste gîndurĭ sure a existenţeĭ noastre schimba mintea în taină cu zonele albastre, cînd se aude-un zgomot uşor de clocotire; iar Rinul prinde a zice, cam scos din a sa fire:

„Te 'naltă ochiĭ minţeĭ spre gîndul luĭ *de Nille* [1]) ce ţi-a croit mărirea o! şubrede copile! Dar s'a muncit la tine o viaţă de lungĭ secolĭ şi munca-a miĭ de oamenĭ acum tu văd că specolĭ! In oarba ta trufie, cu turnurĭ ascuţite, vreaĭ ca să spargĭ pavaza a cripteĭ îmboltite, ducînd privirea lumeĭ spre-a stelelor sălaş!... Crezĭ oare cursu-mĭ mîndru că 'n urmă poţĭ să-l laşĭ?... cînd el oglindă cerul cu soare şi cu stele, din fund sorbind răcoarea şi trimiţînd spre ele, cînd sunt aprinse tare de-a soareluĭ arsură, saŭ vin ele spre mine, uitînd orĭ-ce măsură, şi se desfată 'n sînu-mĭ, aşa 'nchegînd de-odată, în lumea mea de valurĭ o lume înstelată!... Iar de se perde'n marea al meŭ cap de balaur, e că dînsa mi-ĭ mumă, iar nisipu-ĭ de aur sub gura-mĭ forfoteşte în miĭ şi miĭ de feţe, de gerul cel maĭ mare nu poate să-l îngheţe... Dar clocotesc de ură şi-aprinsă răsvrătire, cînd mi se rupe pînza în miĭ şi miĭ de fire şi cade cu putere spre adîncurĭ de pierzare... Ea se roteşte-o clipă, luîndu-şĭ iar cărare, prin dealurĭ nalte, frînte şi-umbrite de pădurĭ, prin care staŭ castele, ce-o mînă, grea de urĭ, a spulberat odată, lăsînd numaĭ ruine... Bătrîne sunt şi ele, dar tot nu sunt ca mine! Căcĭ eŭ uitat-am veacul de cînd aci traesc, pe cînd cu şepte sute văd că-alţiĭ se mîndresc. Sunt fiul ţerneĭ negre şi-a mîneĭ ce-a facut tot ce în lumea mare-ĭ vă-

1) *Gerhard de Nille*, arhitectul vestituluĭ Dom din Colonia, al căruia piatră de temelie fu pusă în 14 August 1254. Domul se isprăvi de zidit în 1844, după 600 de anĭ!!

zut și nevăzut... Şi-acea mînă,-o scîntee de-ar vrea ca să-țĭ trimată, saŭ să-șĭ miște-o secundă puterea-ĭ neluptată, ar fi de-ajuns în ţernă-al tăŭ trunchiŭ să prefacă și șepte vecĭ de muncă în clipe să-ĭ desfacă.

— Te-aĭ învrăjbit, bătrîne, ca simplu trăitor, de laudele care îmĭ curg din mințĭ izvor. Tu te faleștĭ cu apa-țĭ ce'n cursu-ĭ grandios salută cu mîndrie... dar tot privind de jos. Mă'nfricoșezĭ tu oare cu-amenințărĭ grozave; dar albia-țĭ întinsă putea-v'ar să se salve, cînd sfera cu putere s'ar clătina ea oare? N'ar împroșca din sînu-țĭ fecundele izvoare, și le-ar împlini locul cu inimĭ sfărămate din edificiĭ scumpe de dînsa rezemate? Saŭ chiar aprinsul soare, dacă s'ar supăra, nu ți-ar sorbi el apa, lăsînd albia ta, o luncă de schelete, a celor vietățĭ ce-ascund acum în sînu-țĭ nenumărate viețĭ?.. De un gigant ca tine desfide creatorul, un uriaș ca mine despintecă chiar norul, și focu-ĭ plin de toane de-ar vrea a mă'nfrunta, săgeata mea din creștet îl poate strecura... Așa mă crede norul minune pe pămînt, saŭ vrînd cerul să fie maĭ mare și maĭ sfînt, m'a coborît de-odată, așa cum mă găsesc, ca de-a făptureĭ minte mereŭ să povestesc; să spun și toțĭ să știe, că sunt făcut de om și c'a rodit în mine a chibzuințeĭ pom... Eŭ mîndru sunt de mine și mă încîntă chiar o ură ne'mpacată ce muge în zadar, cercînd să-șĭ umfle sînul, la mine ca s'ajungă, doar ar putea vre-odată a face vre-o dungă între a mea tulpină și scărmănatu-ĭ mal, făcîndu-mĭ un giulgĭ mîndru din spumele-ĭ de opal...

Dar eŭ privesc acuma spre cer ca tot-deauna, scăldîndu mă'n răcoare cu stelele și luna... Eŭ fac o pată neagră pe netedul cristal și-o ramă de oglindă din spume de opal.

ALEXANDRU G. MAVROCORDATO

Un Ex-Iesuit

Despre Catolicismul Roman.

III.

A doua parte a opereĭ luĭ Hoensbroek e intitulată: Papismul și superstițiunea (pp. 202—374). In ea autorul ișĭ propune a dovedi, că Papismul roman, de la începuturile desvoltăreĭ sale și până la timpiĭ noștri, a fost promotorul uneĭ superstițiunĭ oarbe, menite a întuneca și a împedeca or ce înaintare culturală. Ce ne spune Biblia despre Hristos, adaogă el, e o imagine limpede și neumbrită de sănătate intelectuală și religioasă. Decĭ locoțiitoriĭ săĭ nu pot fi de cît negreșițiĭ infailibilĭ, continuatorĭ și păzitorĭ aĭ doctrineĭ sale. Superstiția e credință, însă falșă; ea duce la desbinarea de Dumnezeu, la peire. Doctrina bisericească cu credința și morala sunt domeniul exclusiv aĭ locoțiitorilor luĭ Hristos; eĭ nu pot greși în atare privire nicĭ în teorie nicĭ in practică: ex ore tuo te judico. Haĭ să deschidem voluminoasa istorie a superstițiuneĭ; vom găsi că cele maĭ groaznice foĭ ale eĭ sunt scrise tocmaĭ de aceștĭ locoțiitorĭ [1]).

Acesta e acelaș punct de videre polemic ce l'am analizat și maĭ sus la început. Noĭ am enunța, din punct de vedere pur teoretic și fără temere de a fi contrazișĭ, ca un axiom al evoluțiuneĭ istorice, că pe cît crește cultura unuĭ anumit mediŭ, social, politic, național—cu atîta și eo ipso decrește superstițiunea; că prin urmare o instituțiune socială care din răsputerĭ nutrește și respîndește superstiția, care din tot adinsul și prin

1) l. c. p. 202—5.

sistem tinde a menţinea, spre a domina spiritele [1]), întunericul intelectual, nu e menită a conduce omenirea pe calea propăşireĭ; că ea devine, de sine, duşmana neîmpacată a ştiinţeĭ, a căreia ţintă e tocmaĭ împrăştierea aceluĭ întuneric; omoară pe Giordano Bruno, închide pe Galileŭ, şi că prin urmare, ea nu poate fi decît odioasă orĭ căruia amic al uneĭ acţiunĭ civilizatorie din ce în ce crescînde.

Eĭ bine! autorul dovedeşte cu prisosinţă, că Biserica romană a fost pururea şi este chiar promotoarea şi propagatoarea uneĭ superstiţiunĭ grosolane şi copilăreştĭ, şi cu o adevarată uimire luăm cunoştinţă de probele convingătoare ce el le aduce în susţinerea tezeĭ sale. Spre a convinge de aceasta pe cititor, fără a depăşi limitele ce ne sunt prescrise, prin lungirĭ exagerate, vom spicui numaĭ în acest noian unele spice maĭ nalte. De se vor ivi unele ce sunt chiar de necrezut, să nu se uite, o repet, că el nu afirmă nimic, fără a cita sorgintea; că el dă relaţiĭ numaĭ din faptele şi scrierile adversarilor pe care îĭ combate.

In bula *Super vincula*, Papa Ioan XXII (1316—35) hotăreşte să fie confiscaţĭ şi osîndiţĭ la toate pedepsele ereticilor (ştim ce însemnează aceasta) ceĭ ce fac portrete, inele, sticluţe, în care închid pe dracul. Uniĭ fac portretul uneĭ persoane cu ceară, şi apoĭ îĭ scot ochiĭ, spre a omorî prin aceasta acea persoană astfel imitată. Duşmaniĭ Papeĭ chiar aŭ pregătit otrava destinată lui; însă neavînd prilejul de a i-o da, au recurs la acel mijloc drăcesc. Cînd apoĭ se constată, că episcopul de Lahors a orbit în aşa mod un chip *ceresc* (să ni se ierte acest joc de cuvinte) mult îngrijitul de viaţă Papă îl aduce la Avignon (căcĭ aceasta se petrece în vremurile schizmeĭ papale) şi 'l condeamnă la degradare şi moarte prin foc. Un secol întreg trece şi alt Papă, Eugeniu IV, găseşte de cuviinţă, în 1437 [2]), a împrospăta dispoziţiunile luminate ale procatohuluĭ său.

Toma de Aquino e luceafărul scolasticeĭ sacre romane. El e supranumit doctor angelicus, princeps theologorum, doctor universalis. Summa Theologiae scrisă de acest barbat ilustru, e pentru teologĭ acea ce sunt, pentru laiciĭ în filosofie, operile luĭ Aristotele saŭ Kritik der reinen Vernunft a luĭ Kant. Aquino fu chiar sfinţit la 1323 de acel Papă cam fricos, Ioan XXII. Papa actual, atît de cîntat de lumea apuseană, se exprimă în enciclica sa *Aeterni patris*, de la 4 August 1879, astfel despre Sfîntul Toma: «Ca soarele a umplut el universul cu lucirea doctrineĭ sale. Ea se deosebeşte dintre toate, în afară numaĭ de cărţile canonice. Se poate zice chiar, că el ar fi asistat la conciliile de Lyon, Viena, Florenţa şi Vatican, şi că combătea erorile Grecilor

1) Reizler l. c. p. 297, citează pe marele Kant care zice: „clericiĭ ţin pururea şi cu rigoare pe laicĭ în necurmata vrîstă de minorĭ“.

2) pp. 212—14.

ereticilor și ale raționaliștilor, cu o tărie neînvinsă [1]). Suntem siliți a traduce în notă pasajul acestui luceafăr sfînt, privitor la obiceiurile amoroase ale dracilor, spre a nu împodobi textul nostru cu odoarele stilului ce-l cultiva cu predilecțiune literatura teologică a Apusului [2]). Și marea autoritate a doctorului angelic aduse teoria sa la mare slavă. „In această vreme (13-lea veac) (scrie Hinschius într'un pasaj foarte frumos ce regretăm de a nu-l putea reda în extenso), din cele două păreri care de la început aŭ umblat împreună una lîngă alta în biserica, una ce considera strigoii ca o eroare anti-creștinească ce se trage de la păgînĭ, și cealaltă care presupune realitatea demonilor,—aceasta din urmă rămase biruitoare, maĭ ales prin activitatea tribunalelor strigoilor ale inquizitorilor papalĭ, atunce proaspet instituite, *care putură să combată în favoarea eĭ cu autoritatea luĭ Toma Aquino, și el Dominican ca și ceĭ maĭ mulțĭ din eĭ*" [3]). Și într'adevăr naște asupra acesteĭ materiĭ o literatură sacră întreagă, odrăslind și înflorind în nălucirĭ ridicole și obscene [4]). Am putea rîde de asemenea minunățiĭ, însă inima omenească e sfășiată, cînd videm după acte autentice, că la Freysing în Bavaria, în ziua de 5 Noemvrie 1717, fură decapitațĭ 3 copiĭ din școală, în vrîstă de 8 și 9 anĭ, pentru atare cauză. Condiscipuliĭ lor coacuzațĭ, însă achitațĭ, fură silițĭ a asista la executarea lor. Aceasta se pare culmea infamieĭ. Eĭ bine! nu e așa, și iată ceva și maĭ crud: La Freiwaldau și Zückmantel (cercul Neisse) fură arșĭ, în vrîstă de 5 și 6 anĭ, copiĭ aĭ căror mume declarase (evident prin torturare) cum că eĭ ar fi fost concepuțĭ cu dracul [5]). Ce e drept: doctrina cea rea dă bogata odraslă pe acest pămînt; ea este ca fapta cea rea, despre care scrie marele poet german:

---

1) Ce supraviețuire minunată de tot! Doctor angelicus a încetat din viață la 1284, iar conciliul vatican a avut loc în zilele noastre, spre a decreta infalibilitatea papistașă.

2) Cînd din contactul sexual al draculuĭ cu oameniĭ s'aŭ născut copiĭ, eĭ n'aŭ fost procreațĭ prin sămînța însușĭ a draculuĭ, ci din sămînța ce el ș'a procurat'o spre acest scop de la un alt barbat. Acelaș drac ce se păcătuește sexual cu un barbat prefăcîndu-se în femee, poate tot așa să se aibă cu o femee prefăcîndu-se în barbat. T. Aquini, Summa theologiae p. I quaest. 51, a. 3, ad sext.

3) System des Katholischeu Kirchenrechts, Berlin, 1899, VI, 398.

4) Sunt iarășĭ nevoit a recurge la notă: draciĭ barbațĭ sunt desemnațĭ cu terminul tecnic de incubĭ, ceĭ femeeștĭ cu cel de succubĭ. Iohannes Nider. dominican și inquizitor, în vestita sa carte *Fornicarius*, afirmă de a binele, că dracul poate face o fecioară îngreunată, fără aĭ răpi virginitatea. p. 340. (Vedețĭ ce poate face un drac din oamenĭ). După teologul Mamoris (Flagellus maleficarum Lugd. 1699 p. 233), draciĭ petrec astfet maĭ ales la zile de mare serbătoare, spre a năcăji pe Dumnezeŭ, și eĭ pot poseda femeeĭ, chiar călugărițe, contra vroințeĭ lor. Iar Binsfeld, episcopul de Treva, ne afirmă cum că sămînța furată de dracul de la un barbat spre atare scop e rece și nu produce niciĭ o plăcere, ceea ce ar fi mărturisit (cine știe sub ce torturĭ?) strigoalca Meysenhein. Tractatus de confessionibus maleficarum et sagarum p. 198.

5) Hoensbroek după acte, pp. 517—521.

Das eben ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend immer Böses muss gebären.

Prostiile Papeĭ Ioan XXII și a doctoruluĭ angelicus neroziĭ aŭ condus la arderea nevrîsnicilor nevinovațĭ, pretinșĭ fiĭ aĭ draculuĭ!

Vom fi silițĭ maĭ la vale a reveni la literatura drăcească. Trecem la altfel de superstițiunĭ.

La Vendôme se afla o lacrimă çe Hristos a vărsat'o la moartea lui Lazăr. Călugăriĭ aŭ publicat o carte care ne istorisește cum de la Magdalena ce a cules'o întăĭ, ea a ajuns la Constantinopole și apoĭ de acolo, după multe peripețiĭ la Vendôme, unde era objectul celeĭ maĭ adîncĭ venerațiunĭ [1]). Cit pentru partea corpuluĭ luĭ Hristos tăet prin circonciziune punem în notă pasajul luĭ Suarez cel maĭ mare teolog aĭ Iesuiților, cruțînd astfel stilul textuluĭ nostru [2]).

Riezler observe cu drept cuvînt: «cine vroește a'șĭ da sama de smintirea crierelor călugărilor, nu trebuește să uite că pînea zilnică a spirituluĭ lor era literatura viețeĭ sfinților, plină de povestirele cele maĭ neroade despre minunĭ și dracĭ [3]). Iată unele din exemplele ce foesc în autorul nostru. Un copil înghițise pe dracul în lapte; el a stat într'însul 20 de anĭ [4]). Un teolog frantiscan ne afirmă în Manuale exorcitarum: «La 31 August 1648 mi s'a adus la Veneția o fată de 14 anĭ în care intrase dracul într'un măr. L'am izgonit de acolo; însă la eșire a umplut gura feteĭ de fum de pucioasă [5]). O carte de pietate mult citită și foarte reputată, este Exercițiul perfecțiuneĭ creștine a luĭ Rodriguez: Extragem din analiza ce o face autorul, următorul fapt pios. Un călugăr ce combătea foamea ce'l resbise, vede că din co-

---

1) Thiers, Histoire des superstitions I. 99. Cartea călugărilor e aprobată de superioriĭ lor.

2) Suarez ne spune, că prepuțiul luĭ Hristos a fost adorat la Roma în biserica Sf. Ioan de la Lateran, (cea maĭ vestită din toate). El a fost păstrat cu mare pietate de prea fericită fecioară Maria. Insă, se întreba marele Suarez, oare cum după moarte are Hristos un prepuțiŭ? Nu s'ar părea, căcĭ a fost tăiat cu ocazia circumciziuneĭ șĭ e venerat *în diferite locurĭ* (se vede că s'a și multiplicat). Totușĭ el afirmă, că există pe trup acea parte, și aceasta nu e contrar venerațiuneĭ atribuite aceleĭ moaște căcĭ acea parte a putut fi reîntegrată trupuluĭ dintr'o altă substanță a corpuluĭ. „Oare prepuțiul luĭ Hristos, întreabă maĭ departe Suarez, se află acum în ostia consfințită. E de întimpinat că, cînd a instituit sacramentul altaruluĭ nu maĭ avea prepuțiŭ, de oare-ce fusese cinconcis. Insă Suarez, admite totușĭ afirmativa, adecă că credincioșiĭ gustă și din prepuțiu prin eucharistie, căcĭ el aparține perfecțiuneĭ corpuluĭ omenesc. Opera omnia Paris **1877**(!!) pp. 19. 817, 818. Cit despre buricul luĭ Hristos, el fu venerat la Chalons. Hoensbroek, pp. 249—250.

3) Hexenprezesse in Baiern, p. 57,

4) Dialogi miraculorum, V. 26.

5) l. c. p. 37. Caesarius von Heisterbach al căruia cărțĭ de pietate eraŭ mult citite, scrie: „Dracul avea a face cu o femee timp de șapte anĭ, venind la ea în pat pe cînd barbatul seŭ dormea. Bernard de Clairvaux o scapă în fine de acest amant din ceea lume. Dialogus miraculorum, III. 7.

ciugul ce conținea pînea eșia fum: acel fum eră dracul ce-l ispitise.

Am pomenit maĭ sus adînca știință a luĭ Suarez. Savanțiĭ ultramontanĭ din vremea noastră sunt demnĭ succesorĭ aĭ luĭ. Dr. Bautz, profesor la Academia de la Münster, a scris două cărțĭ: Infernul și Purgatoriul ce sunt investite cu autorizațiunea ordinariatuluĭ episcopal din Mainz. In Infernul său el spune: Iadul nu se află departe de noĭ, căcĭ sub noĭ, ogegele luĭ aburează veninos înaintea ochilor noștri (vulcaniĭ) undele gigantice ale vecĭniceĭ luĭ, și din adîncul sub noĭ fac de se cutremură pămîntul. In genere doctrina teologilor este, precum observă Suarez, că exista treĭ locurĭ subterane care primesc sufletele după moarte: sinul luĭ Avram acum deșert (sinus Abrahae nunc vacuus); purgatoriul, locul pentru copiĭ morțĭ cu pacatul ereditar (limbus puerorum) și iadul. In ce privește magia cea drăcească saŭ neagră, ea este de deosebit cu îngrijire de cea albă saŭ naturală. Noĭ înțelegem prin ea sacrilega țintă a unuĭ om de a atinge prin un pact verbal saŭ tacit cu satan, la efecte ce depășesc tăria omenească. *Că atare lucrurĭ se petrec* nu se poate tăgădui fără a greși în credință. Că dracul uneorĭ apare într'un trup adevărat organizat, punîndu-se în posesiunea unuĭ cadavru uman e admis de teologie. Nu e permis draculuĭ de a întipări chipul unuĭ trup omenesc perfect corpuluĭ ce el și-l făurește; el e nevoit a-ĭ da în parte o formă bestială saŭ una răsucită și pocită, și pe cînd bunul înger îșĭ formează trupul din materiĭ nobile și eterne, dracul e nevoit, spre atare scop, a recurge la materiĭ necurate și mîrșave. Satan a apărut chiar sub cele maĭ deosebite chipurĭ ce le poțĭ cugeta ca: lup, urs, buhaĭ, ied, capră, vulpe, motan, cîne, șoarec, pasere, cucoș, cucuveică, balaur, paingăn, muscă; sub chip omenesc cînd el apare e ca arap, țaran, popă, marinar[1]) măgărar, femee îmbrobodită.

Un att berechet științific este Görres, unul din protagoniștiĭ cauzeĭ catolice, fost nu tocmaĭ demult profesor de istorie la München și al căruĭ nume a rămas atît de vestit, în cît cea maĭ principală asociațiune ultramontană a GermanieĭdeSud poartă numele seŭ: Görres-Verein. Acest campion al buneĭ cauze a scris patru volume intitulate: Die christliche Mystik. Din lunga analiză ce o dă autorul aceșteĭ haotice superstițiunĭ, traduc numaĭ atît: «Contractul cu dracul e acel contract pe care jurisconsulțiĭ îl numesc nenumit: do ut des; facio ut facias. Spre a încheia acest contract, nu e nevoe ca amîndouă părțile să poată sta față în față, vizibile una alteia; această afacere poate fi negociată și prin scris»[2]).

La curtea luĭ Maximilian I al Bavarieĭ, unul din suveraniĭ ceĭ maĭ fanaticĭ aĭ timpurilor moderne, avea postul de predicator aĭ curțeĭ un Iezuit Ieremia Drexel, al căruia predicațiunĭ

1) Die Hölle, Mainz, **1882**(!!) pp. 22. 142, 145, 146.
2) l. c. III 460. Hoensbroek, p. 232,

ne aŭ fost pastrate [1]. Una din ele se sfîrşeşte ast-fel: „Aice adjur cu glas tare şi prin poruncă dumnezeească pe domnĭ, principĭ, regĭ: nu lasaţĭ pe vrăjitoriĭ în viaţă! Stărpiţi-ĭ prin cuţit şi prin foc. Să fie nimicit acest neam pervers, ca să nu se maĭ întinză, ceea ce din nenorocire vedem acum. Să ardă aceştĭ duşmanĭ aĭ luĭ Dumnezeŭ, ca domnia draculuĭ să nu surprindă această lume» etc. etc. [2]). Jezuitul Kurter, profesor actual la universitatea de la Innsbruck, ne spune cu mîndrie că acele predicaţiunĭ eraŭ răspîndite în 170·700 de exemplare [3]). Şi nu e de mirat, de oare ce această literatură împie care apărea sub forma de bule, breve, decretate, enciclice pastorale, vieţĭ de sfinţĭ, cărţĭ de pietate, cărţĭ de ştiinţă, cînd predicaţiunea era impusă de Roma, sprijinită de suveraniĭ laicĭ, respîndită prin clerul atot putinte de la cel maĭ însemnat arhiepiscop, unele orĭ şi suveran totodată, până la cel de pe urmă capuţin, lăudată de regulariĭ şi neregulariĭ, şi nutrea mintea şi simţirea unor popoare pe atuncĭ încă puţin desvoltate; cînd otrava zilnică a înţelepciuneĭ şi a sufletuluĭ, absorbită veacurĭ întregĭ, aduse înăsprirea gîndireĭ umane, cu terorizarea imaginaţiuneĭ alaptate pururea cu asemenea nălucirĭ, cu închipuirĭ înspăimîntătoare încunjurate de întunericul mistic din tot adinsul întreţinut! Insă pornirea omenireĭ spre lumină, avîntul seu înnăscut către o cultură superioară e, aşa se vede, atot puternic, de oare-ce prin aceştĭ norĭ de superstiţie şi de restrişte a putut străbate, limpede, lin şi lucitor soarele dreptăţeĭ şi al adevăruluĭ!

IV.

Venim la partea a III-a a opereĭ luĭ Hoensbroek: Papstthum und Hexenwahn. Aice autorul ne desfăşură în toate amănuntele eĭ, pline de o oroare cumplită, o adevarată tragedie, o lugubră dramă mişcătoare şi revoltătoare totodată. Aĭ nevoe de toată încordarea, nervilor ca să poţĭ citi partea aceasta de la o laltă (pp. 374—587). In această dramă sfîşietore, protagoniştiĭ sunt episcopiĭ romanĭ şi însărcinaţiĭ lor; eroul tragic, biata omenire [4]);

---

1) Hoensbroek, pp. 470—471.

2) Asemenea barbaţĭ luminaţĭ aŭ împins pe acel elector al Bavarieĭ de a publicat acel Landgebot de la 1611, prin care pedepseşte cu pedepse draconice 52 felurĭ de magĭ, strige şi acoliţĭ aĭ draculuĭ. Hoensbroek, p. 275.

3) Nomenclator litterarius, Innspruck **1892** (!?), I 372.

4) Ce frumos se exprima Riezler l. c. p. I „Wer Hexen prozesse studiert, glaubt sich unter ein Geschlecht versetzt, das alle edlen menschlichen Anlagen; Vernunft ünd Gerechtigkeit, Scham, Wohlwallen und Mitgefühl erstickt hat, üm dafür alle teuflischen in sich grosszuziehn.... Aus dem Heiligthum der Religion, grinst dem Beschauer, ein Meduzenhaupt entgegen und hemmt das Blut in den Adern. Unter christlichen Völkern, im Schoosse einer tausend Iahre alten Cultur, ist der Iustizmord zur stehenden Einrichtung erhoben. Hunderttausende von Unschuldigen werden nach ausgesuchten Martern, in derben und unnennbaren Seelenqualen auf die grausamste Weise hingerichtet. Diese Thatsache ist so ungeheuerlich, dass alle andern Verirrungen des Menschengeschlechtes daneben zurücktreten".

iar timpul acţiuneĭ, veacurĭ întregĭ. Ca motto la acest capitul magistral al opereĭ sale, autorul ar fi putut pune versurile cunoscute ale luĭ Ovidiu, cînd el ajunge la amorul incestuos a Mirreĭ cu al eĭ părinte:

Dira canam; procul hinc natae, procul esto parentes;

căcĭ şi aice asistăm la un incest nepomenit: uniunea silită a religiuneĭ amoruluĭ şi a frăţieĭ cu cele maĭ aprigĭ pornirĭ ale unuĭ fanatismu orb şi a tot nimicitor!

Cînd citeam în Göthe, Walpurgisnacht din Faust saŭ în Shakespeare, scenele strigoaicelor care aŭ avut darul de a trezi în Macbeth acea ispită criminală, îmĭ închipuiam că aceste fiinţe eraŭ nişte nălucirĭ nevinovate ale imaginaţiuneĭ populare, nişte închipuirĭ superstiţioase ale naţiunilor în faşă [1]). Cînd apoĭ iarăşĭ citeam, nu în poezie ci în istorie, că nenorocita Galigai soţia Mareşaluluĭ d'Ancre (Concini), fu condemnată ca strigoaică şi arsă la Paris «en place de Grève» la 1617, îmĭ închipuiam că această executare săvîrşită în urma uneĭ răscoale, avea toate însuşirele uneĭ răzbunărĭ pripite, izvorîtă ca adeseorĭ din frămîntarea desbinărilor politice, din delirul deslănţuit al turburărilor lăuntrice. Eĭ bine! se înşală amar cine cugetă ast-fel! Nimicirea strigoilor, maĭ bine zis a strigoaicelor [2]) a fost una din atribu-

1) Aceiaşĭ nepăsare în privinţa acesteĭ chestiunĭ şi a însămnătăţeĭ eĭ istorice, o reproşează Wächter contimpuranilor seĭ. Vestitul jurisconsult scrie: „Man ist in unserer Zeit versucht vu lächeln, wenn von Hexen und Zauberern die Rede ist. Manche glauben kaum, dass Hexen und Zauberer das Thema einer ernsten wissenschaftlichen Untersuchung sein können. Aber dies Thema war ein furchtbar ernstes für unsere Voreltern. Es war in Deutschland ein unendlich wichtiges für Ehre und Lebensglück von Tausenden; es war ein Thema das lange Zeit die Redlichsten, Besten, Aufgeklärtesten für sich und die ibrigen zittern machte; es bildet einen wichtigen, nicht immer genug beachteten Punkt der inneren Geschichte unseres Volkes. Und so ist es wahrlich noch eine Aufgabe der Wissenschaft dieses Thema näher zu ergründen. Beiträge zür deutschen Geschichte, Tübingen, 1845 § 83; Cfr Rambaud, Hirt d. l. civil. I. 511.

2) Autoriĭ eclesiasticĭ apusenĭ sunt însufleţiţĭ de o ură, de un dispreţ neîmpăcat pentru femee. Iată cum se exprimă inquizitoriĭ dominicianĭ Institorij şi Sprenger despre sexul frumos. Eĭ întreba: „De ce oare arta cea neagră e maĭ răspîndită între femeĭ de cît între barbaţĭ? Acest obiect e foarte potrivit pentru a predica la femeĭ. Ce e altă femeea de cît nimicirea prieteşuguluĭ, o pedeapsă de care nu exista scapare, un răŭ necesar, o ispită firească, o peire de dorit, o primejdie casnică, o vatamare farmecătoare (delectabile detrimentum), un răŭ firesc văpsit cu o culoare frumoasă (malum naturae bono colore depictum). De e pacat de a o depărta, e un chin de a o pastra. Cît priveşte mintea eĭ, se pare că femeile aparţin uneĭ alte speţiĭ de cît barbaţiĭ: pricina acesteia e firească; femeia e maĭ mult pornită spre cele ale cărneĭ; aceasta reesă din multe fapte de desfrînare". Malleus Maleficarum pp. 40—47. Am putea adăoga şi alte citaţiunĭ. Cu tot dispreţul afişat în potriva eĭ, clerul catolic posedă o adevărată măestrie pentru a mînui femeile şi a sprijini prin influenţa lor înrîurirea sa. V. Michelet, Le prêtre, la femme et la famille. Poate că cauza e, precum se exprima Jesuitul Laymann (Theologia moralis, Monachi, 1625) „că femeia e maĭ uşor de înşălat". Vol. II pp. 514.

ţiile de căpetenie al groasnicei inquiziţiunî. O literatură întreagă, cea maî greţoasă şi neomenoasă ce a apărut vr'o dată în toată istoria literară, s'a ocupat excluziv de această crimă închipuită. Legislaţiunea civilă, îmboldită de Papî şi urmînd pilda legislaţiuneî emanată de la sediul apostolic, a rivalizat cu biserica în prescripţiunî draconice; tîrguşoare şi sate aŭ fost golite maî ales de femeî. Nu este colţ din toată Europa catolică ce să nu fi fost luminat prin sinistra scînteere a rugilor aprinşî. Protestanţiî chiar, după desbinarea lor din comunitatea catolică ce singura dă fericirea (alleinselig machende), au păstrat înainte acea prigonire atît de înrădăcinată în crezania popoarelor, prin activitatea necurmată a clerului timp de veacurî întregî.

Această parte a opereî, o considerăm ca cea maî importantă. Autorul a săcătuit, cu o pană măeastră sprijinită de o eruditiune intinsă, acest object înspăimîntător, şi condeiul saŭ muiet în ură şi dispreţ în potriva acestor prigonitorî fără cuget şi mustrare, a înfipt pe sarbădă lor frunte un stigmat de vecinică infamie. Am dori să întreţinem maî pe lung pe cetitorî despre acest vehement rechizitoriŭ; însă o împrejurare neaşteptată, fiind vorba de citarea autorilor protivnicî investiţî de un caracter sacru, ne sileşte ca să prescurtăm cît de mult cele privitoare la stărpirea strigoaicelor. Chiar autorul nostru s'a simţit oare-cum strîmtorat prin acelaş scrupul, pe care însă el l'a nesocotit. Iată cum se exprimă el, cerînd ertare de la lectoriî seî [1]).

«Am o vorbă de scuză de zis, pentru cele ce voî comunica din literatura strigoaicelor. Chiar cele pomenite de Gregoriu IX în bula sa, sunt atît de zmintite, sucite, ba încă vulgar obscene, încît ar trebui ele ascunse departe de lumina zileî. Însă Papilor cu ale lor relativ scurte expoziţiunî, aŭ urmat nenumăraţî teologî care aŭ desvoltat prin cele maî largî explicărî motivul conducător (Leitmotiv) al Papilor, şi prin aceştî savanţî dumnezeeştî creştinî, s'a adunat o necurăţenie de nescris şi care nu se poate judeca de cît prin viderea ochilor. Ceea ce a capatat «Imprimatur» de la superioriî ordinilor, episcopiî, ba chiar de la înşuşî Papiî (Magistri sacri palatii), e într'atît de pornografic ca puţine alte în toată literatura cea mîrşavă. A trebuit să-mî înving repulziunea de a expune acea porcărie unuî cerc întins; însă trebuia să fie aceasta; căcî e vorba de expunerea istorică şi de respîndirea adevăruluî; e vorba de fapte ce aŭ lasat urme adîncî, de fapte de cultură socială ce aŭ durat veacurî întregî». Cît despre noî, scriind pentru o publicaţie atît de cuviincioasă ca *Arhiva* noastră, n'am judecat că ne-ar fi ertat a depăşi acea linie de pudoare ce e ţinută s'o păstreze o pană care se respectă; însă prin aceasta, ciuntim vrînd nevrînd imaginea ce am fi dorit s'o trezim vioae în spiritul cetitoruluî al aceleî greţoase şi, precum spune cu drept cuvînt autorul, adevărat pornografice ecloziunî literare!

1) p. 378.

Incepem cu Papiĭ:

După ce Gregoriu IX publică, la 1233, bula sa destul de scandaloasă: *Vox in Roma* care şi ea a dat naştere uneĭ întregĭ literaturĭ sacre în potriva acelor ce se dedau draculuĭ [1]), vine după 200 de anĭ succesorul seŭ, Inocenţiŭ VIII, să perfacă opera predecesoruluĭ seŭ prin bula: *Summis desiderantes* ce o traducem în parte ad litteram:

«Cu o silinţă arzătoare, precum o cere grija cea maĭ naltă păstorală, dorim ca credinţa catolică să crească, iar răutatea eretică să fie stîrpită. Decĭ poroncim cu dragă inimă de iznoavă ceea ce aduce dorinţa noastră la ţinta cerută. Nu fără nemărginită durere a ajuns de curînd la cunoştinţa noastră, cum că în unele părţĭ ale Germanieĭ (Papa le înşiră anume) prea multe persoane de amîndouă sexurile, uitînd de iertarea lor şi rătăcite din credinţa catolică, se păcătuesc cu dracĭ bărbăteştĭ şi femeeştĭ (incubĭ et succubĭ), şi prin farmecile, cînturile şi descînturile lor şi alte superstiţiunĭ oribile şi desordine de fărmăcătorĭ, strică şi nimicesc facerile muierilor, fatatul vitelor, roada pămîntuluĭ, poama şi fructele, ba şi oamenĭ, femeĭ, dobitoacele domestice şi altele, viile, grădinile de zarzavaturĭ, fineţele, păşunele, griul şi alte roade; asemenea eĭ tortureazā oameniĭ, muierile, dobitoacele trăgătoare şi casnice cu durerĭ grozave lăuntrice şi exterioare, împedecă oameniĭ de a procrea şi femeile de a face copiĭ, şi barbaţiĭ de a'şĭ îndeplini datoria conjugală cătră femee şi femeile cătră bărbaţĭ... Şi toate aceste se făptuesc, de şi fiiĭ noştri iubiţĭ, Enric Institoris pentru maĭ sus numitele părţĭ ale Germanieĭ şi Iacob Sprenger pentru unele ținuturi ale Rinuluĭ, amîndoĭ membri aĭ ordinuluĭ predicanţilor (Dominicanĭ) şi profesorĭ de teologie, sunt numiţĭ ca inquizitorĭ prin epistole apostolice.» Apoĭ Inocenţiŭ întinde şi maĭ mult atribuţiile şi jurisdicţiunea acestor profesorĭ dominicanĭ; poronceşte episcopuluĭ de Strasburg ca eĭ să nu fie împedecaţĭ de nimenea şi ameninţă pe suveraniĭ secularĭ cu cele maĭ grele osînzĭ bisericeştĭ, de se vor împotrivi salutareĭ lor autorităţĭ Bula e data la 5 Dechemvrie la Roma, în Sf. Petru, în anul întrupăreĭ luĭ Hristos 1484 iar primul al Ponificatuluĭ nostru!

Dominicaniĭ avînd scrisoarea în mînă (evident ca răspuns la tînguirile lor), se pun fără întîrziere pe treabă. Se vede că episcopul din Strasburg şi bieţiĭ suveranĭ laicĭ, ameninţaţĭ, aŭ sprijinit pe Dominicaniĭ noştri din răsputerĭ. Căcĭ 29 de anĭ după promulgarea buleĭ, găsim tocmaĭ în acel episcopat un măcelărit atît de perfect organizat încît într'un răstîmp de 20 anĭ (1505—1535) pier, ad majorem dei gloriam, 5000 de strigoaice! [2]) zic cincĭ miĭ în cîţi-va anĭ, *într'un singur episcopat*!!!

In cît priveşte modul cum administraŭ aceştĭ profesorĭ de

1) Hoensbroek, pp. 210 urm.

2) Stöber, Die Hexenprozesse im Elsass, sprijinit pe Theiler, Notice sur les procédures criminelles dans l'Evéché de Strassbourg, p. 77.

teologĭ atot putințĭ justiția criminală ce li era încredințată. «Fiiĭ iubițĭ» aĭ Papeĭ cum îĭ numește, ne aŭ lasat un testimoniŭ îngrozitor; căcĭ îmboldițĭ prin acel îndemn, eĭ aŭ publicat cartea lor: Malleus maleficarum, doĭ anĭ numaĭ după bula papală [1]. Hoensbroek o numește cea maĭ teribilă carte, în cît privește conținutul și efectele, din întreaga literatură universală» și o analizază în toate amănuntele eĭ [2]. Această publicație apăru împodobită cu o triplă glorie; căcĭ pe fruntea eĭ figura: bula Papeĭ, documentul regal a luĭ Maximtlian I (1486) și încuviințarea facultățeĭ teologice din Colonia (1486). Edițiunile urmaŭ mereŭ una după alta; ea deveni evanghelia inquizitorilor, de o autoritate absolut necontestată pentru procesele diabolice, secolĭ întregĭ.

Citind azĭ cineva această operă blăstămată, nu știe zăŭ de ce să se mire maĭ mult: de superstitia absurdă saŭ de cruzimea ne maĭ pomenită a acestor inimĭ perverse, a acestor crierĭ deșerțĭ! Extragem unele: A 4-a întrebare: Care dracĭ săvîrșesc funcțiunea de incubĭ și sucubĭ? Catolicum est asserere (e catolic de a afirma) că numaĭ draciĭ ceĭ inferiorĭ comit fapte desfrînate. Cel maĭ sus pus dintre eĭ toțĭ se chiamă Asmodeŭ [3]. A 5-a întrebare: De unde provine inmulțirea faptelor de artă neagră? Cea maĭ apropiată pricină nu e dracul, ci reaua vroință a omuluĭ înrîurit de stele; căcĭ de n'ar avea stelele înriurire asupra omuluĭ, astrologiĭ n'ar putea gîci viitórul. De altmintrelea ele aŭ înrîurire și asupra dracilor, decĭ și asupra oamenilor. A 7-a întrebare: Pot aduce artizaniĭ ceĭ negri pe oamenĭ la ură saŭ la dragoste? Da! căcĭ am cunoscut o muere bătrînă care a silit pe treĭ abațĭ la dragostea cea necurată cu ea s'apoĭ i-a omorît. (e imposibil de a traduce înainte frumusețele ce urmează). A 10-a întrebare: Pot strigoaicele schimba oamenĭ în dobitoace? Da! căcĭ o fată tînără a fost prefăcută prin atare mijloc într'o iapă; ea fu desfărmacată iarășĭ de Sf. Macariŭ. A 11-a întrebare: Moașele ce aŭ arta cea neagră pot oare ucide copiĭ în pîntecele mamelor lor, a pricinui avorturĭ și a jertfi pruncіĭ draculuĭ? Un inquizitor papal din Como ne a povestit că, în cercul săŭ, strigoaicele aŭ mîncat un copil în întîlnirea lor nocturnă. *Pentru aceasta* (ideo) *el a făcut de aŭ fost arse 41 de strigoaice* (sic!) Ele se dedaŭ prin un pact anumit draculuĭ și îĭ jertfesc copiiĭ lor propriĭ (pp. 25—27). In Partea III-a: Despre modul cum sunt duse strigoaicele din loc în loc, cetim: «Unul din noĭ care scrie aceasta a văzut adeseorĭ cum fermecătoriĭ sunt dușĭ sub chip de caĭ, de dracul, prin văzduh. Un preot din Landshut a istorisit următoarele: el a fost odată cu alțĭ mulțĭ la o petrecere cu bere. Cînd unul, spre a lua bere proaspătă,

---

1) Intregul titlu al cărțeĭ e: Malleus maleficarum Maleficas et eorum haeresin framea conterens. Germaniĭ o numesc: Hexenhammer.
2) pp. 381—421.
3) Malleus, Ed. Lugduni 1669. p. 27.

vroi să iasă pe ușă, se lăsase pe deasupra ușeĭ o negură deasă. Spăriet el s'întoarse înapoĭ. Atuncea zise preotul: De ar fi chiar dracul în persoană, eŭ voĭ aduce bere. Eși și, înaintea ochilor tuturor, el fu răpit prin văzduh. Cauza teologică pentru care strigoaicele omor ațîța copiĭ este, precum ne o tălmăcesc Dominicaniĭ, următoarea: Dracul știe că copiĭ ceĭ nebotezațĭ nu intră în raiŭ. Domnia însă a luĭ Dumnezeŭ, după inceperea căreia dracul va fi osîndit la chin și maĭ mare, va avea loc cînd un număr anumit de oamenĭ va fi admis în cer. Insă aceasta e amînat prin omorîrea copiilor nebotezațĭ, ect».

Cine e legitimul judecător al strigoaicelor? Adevărațiĭ judecătorĭ aĭ lor sunt inquizitoriĭ papalĭ. Urmează cele cunoscute nouă despre însușirile marturilor; «chiar soțiĭ sunt admișĭ ca martorĭ pentru că testimoniul lor e atît de prețios». Apoĭ adaogă: «E de observat că strigoaicele la început tăgăduesc, *de unde naşte maĭ mare bănueală de cat dacă ar răspunde: da!* Acuzațiĭ nu pot lua apărător după bunul lor plac: *el va fi desemnat de judecător* și acesta îĭ va aminti că nu are voe, prin apărare, să se facă sprijinitorul erezieĭ, căcĭ prin aceasta ar fi excomunicat. Despre torturare e evident ca Dominicaniĭ se complac a scrie multe. Extragem numaĭ puține spre caracterizare: «De mărturisește acuzata la tortură, trebuește mutată la alt loc, ca să nu samene că ar fi mărturisit din pricina durerilor. *In ziua a doua şi a treia* torturarea *poate fi continuată*, însă nu reinoită. *Judecătoriĭ să bage sama ca nu cumva să fie atinşĭ de acuzată, maĭ ales la mînĭ*; *eĭ să caute a purta învăliţĭ împrejurul gîtuluĭ sare şi buruene sfinţite, ca mijloc de tămăduire în contra fermecatuluĭ.* Părul strigoaicelor va fi tuns pe întregul trup; căcĭ ele ascund adese orĭ mijloacele lor de farmecat... (suntem silițĭ a sta pe loc cu traducerea) [1]). Inquizitorul din Como ne-a zis că a *încenuşat* 41 strigoaice după ce le-a ras tot trupul (evident pentru că mîncase copilul precum am văzut). E foarte prielnic de a încunjura gîtul strigoaiceĭ cu o panglică pe care să fie înscrise cele 7 vorbe ale luĭ Hristos pe cruce, *avînd panglica lungime cît a fost Hristos de nalt.* Acuzatul poate să se pocăiască cît de mult, totușĭ e de predat brațuluĭ secular, spre a fi executat etc».

Autoriĭ acesteĭ cărțĭ, cea maĭ răspîndită în atare materie, eraŭ oamenĭ de încredere, «fiĭ iubițĭ» aĭ Papeĭ; eĭ corespundeaŭ pe deplin intențiunilor succesoruluĭ luĭ Petru. Hotăririle lor, o supun eĭ înșiĭ, eraŭ fără apel posibil. Am crezut bine ca să dam lectoruluĭ acest specimen in succincto al uneĭ cărțĭ inquizitoriale; am putea continua, căcĭ autorul nostru citează o bibliotecă întreagă. E de prisos: ab uno disce omnes. Așa de luminațĭ eraŭ judecătoriĭ ce credeaŭ că e menirea lor de a preda flacărilor miĭ și răsmiĭ de ființĭ omeneștĭ, cincĭ secolĭ în șir.

---

1) Cfr. Diana, Resolutiones morales, p. 498.

Aleg acum spre exemplu dintre altele nenumărate, o torturare săvîrşită la Bamberg în anul 1628. Autorul nostru ne dă rostirea procesuluĭ verbal respectiv ce l-a copiat din actele autentice [1]). E vorba de primarele Bambergului Ioan Iunius, probabil un om bogat, al căruia avere va fi fost confiscată spre întreţinerea sanctissimae inquisitionis). El fu denunţat, după actul oficial păstrat până azĭ, de şase marturĭ, ca fermecător. Prin urmare Vinerĭ la 30 Iunie îĭ fură aplicate şuruburile degetelor (Daumenschrauben); însă el declară că nicĭ odată n'a tăgăduit pe mîntuitorul seŭ. Atuncĭ i se pun şuruburile picioarelor (Beinschrauben): totuşĭ el tăgădueşte. Apoĭ e desbrăcat şi cercetat cu de-amănuntul de n'are pe trupul seŭ vr'un semn drăcesc. Intr'adevăr se şi găseşte unul sub formă de trifoiŭ şi împungîndu-se un ac acolo nu simte el nimic, nicĭ nu curge sînge. La 5 Iulie i se reaplică tortura şi în fine el mărturiseşte următoarele: că stînd la gîndurĭ pe ogorul seŭ, veni o fată ce 'l provocă într'atît, în cît petrecu cu ea. Apoĭ de odată fata se prefăcu într'un ţap ce salta şi răgea: «cine s'a avut cu mine nu maĭ scapă în vecĭ; de nu maĭ vroeştĭ 'ţĭ voiŭ răsuci gîtul». Şi într'adevăr ţapul căta să-'l apuce de gît.

Iunius fu decapitat şi cadavrul luĭ ars. In cît priveşte mărturisirea sa, s'a pastrat o scrisoare jalnică, adevărat sfîşietoare pe care autorul ne-o dă întocmaĭ, adresată de bietul părinte fiiceĭ luĭ Veronica [2]). El atesta prin ea absoluta sa nevinovăţie şi adaugă că chiar însuşĭ calăul, cînd îl ducea iarăşĭ la închisoare, l'ar fi sfătuit, zicînd: Pentru Dumnezeŭ, mărturiseşte ceva, fie adevărat saŭ nu. Inventează ceva; nu veĭ putea îndura torturile; chiar de veĭ rabda, tot încă nu eştĭ scapat, chiar de-aĭ fi un graf [3]); ci tot se va proceda înainte, până cînd veĭ recunoaşte că eştĭ fermecător.

Destul atît, ca să putem adresa orĭ căruia din cetitoriĭ noştri care n'ar fi adînc mişcat prin cele expuse, acel celebru vers dantesc:

E se non piangi, di chè pianger suoli?

---

1) Hoensbroek, pp. 528—532.

2) Scrisoarea e datată 24 Iulie; prin urmare scrisă 19 zile după a doua torturare.

3) Intr'adevăr, chiar naşterea nu punea la adăpostul primejdieĭ, maĭ ales fiind-că nobleţa feodală s'a împotrivit din răsputerĭ pretenţiunilor bisericeştĭ „Il est un immense service que la noblesse féodale a rendu à l'Europe: au XI siécle les peuples étaient complètement subjugués par l'Eglise; les souverains ne pouvaient guère se défendre; la noblesse seule n'a jamais accepté le joug du clergé, ne s'est jamais humiliée devant lui", scrie Guizot, Hist. de la Civilisation en Europe p. 243. Cfr. Rambaud, Hist. de la civilisation française: „Sous l'influence de la procédure de l'Inquisition, on tend, dés la fin du XIII-me siècle à revenir aux procédés romains, *antiféodaux*, pour la justice criminelle" I. 436, si in nota: „un des griefs des nobles contre la justice de Philippe le Bel, dont ils essayèrent d'obtenir justice à l'avènement de son fils, c'est le développement abusif de la procédure secréte.... *et surtout l'emploi de la torture*".

Trecem la efectele nimicitoare, la consecințele ineluctabile ale acestuĭ regim odios: unele cifre vor ajunge.

In orășelul Westerstetten lîngă Elwangen, fură executate 300 persoane în vreme de 3 anĭ [1]). Un singur judecător declară că în Eichstaedt, alt orășel, a condemnat 274 de strigoaice [2]). Gesta Trevirorum (cronica de Trier) ne spune curat, la anul 1588, că în două localitățĭ ale aceluĭ episcopat, n'a rămas de cît două femeĭ; toate celelalte aŭ fost nimicite prin foc ca strigoaice. «Maĭ nicĭ unul din acuzațĭ, purcede înainte acea cronică, nu scapă de moarte; *copiiĭ executaților eraŭ surguniți, averele lor confiscate*. Nu maĭ existaŭ țaranĭ nicĭ vierĭ. Nicĭ o ciumă turbată, nicĭ un aprig dușman n'a pustiit vr'o dată țara Trieruluĭ, ca inchizițiunea cea neastîmpărată și prigonirea strigoaicelor. Mulțĭ judecătorĭ se îngîmfaŭ cu numărul parilor pe care aŭ fost date pradă flacărilor trupurĭ omeneștĭ» [3]). Pe cînd însă bietul cronicar jelește țara sa atît de încercată, Iezuitul Ellentz raportează cu mîndrie superiorilor seĭ, tot de la Trier, însă la 1607 că el singur a însoțit cel puțin 200 de strigoaice la foc [4]). Se vede dar că pustierea cea cumplită a urmat tot înainte la Trier, de la 1588 cînd suspina cronicarul, până la 1607 cînd tresare de fericire Iezuitul.

Ca să poată judeca lectoriĭ noștri cum simt chiar autoriĭ ultramontanĭ contimpuranĭ despre făptuitoriĭ acestor atrocitățĭ, vom observa că Cardinalul Steinhuber, Iesuit din zilele noastre foarte influent, laudă în cartea sa pe episcopul de Bamberg Georg II Fuchs von Dornheim, ca un om «adinc evlavios, predicator eminent, care n'avea altă ambițiune de cît propășirea slaveĭ luĭ Dumnezeŭ și restabilirea disciplineĭ creștineștĭ în țara sa» [5]). Aceste sunt numaĭ unele din luadele la adresa luĭ Fuchs. Insă din cartea luĭ Bamberg rezemată pe acte oficiale, [6]) aflăm că acel prelat «rîvnaș singur pentru slava luĭ Dumnezeŭ a predat foculuĭ, în timp de 5 anĭ (1625—30), din singurul oraș Bamberg ce număra pe atuncĭ 10,000 locuitorĭ, 600 de strigoeice. Se vede chiar că eroul Cardinaluluĭ Iezuit a lăsat urme adîncĭ în mult fericitul episcopat al săŭ; căcĭ un veac după domnia luĭ, succesorul seŭ episcopul Förner zidi o casă pentru strigoaice, unde ele se nutriaŭ cu peşte murat, sare și piper, *fără a li se da nimic de băut,* și eraŭ feređuite în apa clocotită, amestecată

---

1) Knof, Historia provinciae societatis Jesu superioris. Monachi 174, b. I 65.

2) Kreisarchiv München, Cdx. manuser 214. f. 84. Lectorul ș'aduce aduce aminte că judecătoriĭ laicĭ, ca simpli calăĭ, n'aŭ într'adevăr nicĭ o vină.

3) Gesta Trevirorum, III, pp. 53 urm.

4) Litterae annuales Societatis Jusu ad annum 1607. Dunée, 1608 p. 681.

5) Geschicthe des Collegium Germanicum. Fre.bnrg (universitate catolică, V. I. p. 252 urm. 1892.

6) Kriminalverfahren bei Hexenprozessen im cehemaligen Bistum Bamberg, während der Iahre 1624—1630. Aus aktenmässigen Urkunden, Nürnberg, 1838.

cu var, sare, piper şi alte materiĭ, împreună cu alte torturĭ ne maĭ pomenite, în cît ele mureaŭ în chin. Ce a fost confiscat de la aceste închise (urmează numele lor) se urcă la 500.000 fiorinĭ [1]).

Şi aceste monstruozitățĭ aŭ urmat mult timp înainte; căcĭ ultima executare capitală de aşa natură, în Germania, a avut loc la Kempten în 1775. Intr'un capitol anume intitulat «Hexenwahn und Katholische Kirche» autorul citează unele pasaje ale unuĭ scriitor german contimpuran de mare valoare [2]), din care ne oprim cu fală la următoarele cuvinte: «In țările slave ce se 'nchină bisericeĭ bizantine, domneşte superstiția veche păgînă a poporuluĭ, cel puțin atît cît şi la popoarele germane şi romane. Totuşĭ ele nu aŭ procese de strigoĭ ce le-am putea asămălui cît de puțin cu cele apusene. Causa e că *închipuirea bisericească a strigoilor s'a ivit după ce biserica răsăriteană se desbinase de Roma şi că inquizitoriĭ papalĭ n'aveaŭ ce căuta în intinderea eĭ.* Prin urmare a lipsit aice acea autoritate spirituală care a făurit, din nălucirele poporane, o credință religioasă şi a făcut prin aceasta ca ele să devie primejdioase pentru binele obştesc». Luăm notă cu mîndrie de acest omagiŭ măgulitor a distinsuluĭ savant la adresa bisericeĭ noastre răsăritene. Ceea ce el spune de țările slave se poate întinde cu drept cuvînt la noĭ; nicĭ una din țările ortodoxe n'aŭ fost molipsită de aceste revoltătoare atrocitățĭ. In cît priveşte în special țara românească, nu numaĭ că nicĭ odată n'a zidit închisorĭ pentru strigoaice, nicĭ nu s'aŭ confiscat de clerul seŭ averĭ eretice; dar chiar a fost crutată de lupte religioase intestine. Nicĭ unul din suveraniĭ săĭ ceĭ maĭ netrebnicĭ n'aŭ fost asasinațĭ de fanaticĭ ca Ravaillac saŭ Clemént [3]). Unitatea credințeĭ sale ortodoxe a păstrat o fecioară de asemenea făptuirĭ, în tot cursul evoluțiuneĭ sale etnice.

Resfoind de curînd paginele istorieĭ Mitropolieĭ Moldoveĭ şi Suceveĭ a luĭ Erbiceanu (am cam acest pacat de 'mĭ place să mă adîncesc în tainele trecutuluĭ!) dăduĭ peste următoarele documente:

La 1820 Consulul imperial austriac Raab, prin adresa oficială către domnitorul Mihaĭ Suțu, cere voia de a se stabili în țările moldovene un episcop apuseanesc cu numele de episcopul Bacăuluĭ. Domnul convoacă adunarea boerilor, spre a i se supune cererea. Adunarea întrunindu-se, aminteşte Domnitoruluĭ că «cu patru anĭ în urmă, cererea numireĭ unuĭ episcop eterodox se făcuse tot de guvernul austriac; că însă Domnitorul de atuncĭ, Scarlat Calimah, adresîndu-se Divanuluĭ împărătesc şi arătînd că

1) Leitschuh, Beiträge zur Geschichte des Hexenwesens in Franken, Bamberg, 1883 p. 44. Amănuntele de maĭ sus le iea autorul dintr'un act din anul 1631 ce-'l citează în extenso.

2) Riezler, Die Hexenprozesse in Baiern, Stuttgart, 1896, pp. 9, 28, 47—55.

3) Jacques Clément asasinul luĭ Enric III, *dominican*, fu împins la această crimă de însuşĭ priorul ordinuluĭ, Bourgoing şi de ducesa de Montpensier, din casa fanatică a prinților de Lorena (Guise).

ea este în potriva obiceiurilor pămîntuluĭ moldovenesc, a obținut respingerea eĭ; tot ast-fel se hotărască Domnitorul ca și procatohul seŭ». Această rezoluțiune e unanim admisă, iar în fruntea iscăliturelor figurează numele arhipăstoruluĭ de atuncĭ, fala bisericeĭ Moldoveĭ, acea a Mitropolituluĭ Veniamin [1]). Aceste s'aŭ petrecut în aniĭ 1816 și 1820, pe cînd domneaŭ aceĭ Fanarioțĭ, atît de huliți de uniĭ, pe cînd țara nu era neatîrnată, pe cînd consuliĭ străinĭ eraŭ atît de influențĭ. Eĭ aŭ știut totușĭ să depărteze episcopiĭ eterodocșĭ din sinul țăreĭ lor, de oare-ce stabilirea lor era necunoscută în trecutul eĭ.

Colaboratorul nostru la Arhiva, d. Alexandru Cuza spunea, în discursul ce l'a ținut în aula Universitățeĭ cu ocasiunea începereĭ cursuluĭ seŭ de Economie politică, numerosuluĭ seŭ auditoriŭ, că orașele din țara au ajuns să fie cloaca maximă ce adună toate necurățeniile etnice. Mult mă tem ca unul din acele orașe, tocmaĭ Iașiĭ noștri, să nu fie ales spre a servi de refugiŭ tuturor pedagogilor papistașĭ, izgonițĭ chiar din țările catolice. Seminarul se zidește; el va conține neaparat o bibliotecă impunătoare menită a împodobi mintea, a forma inima tineretuluĭ studios. In ea vor obține un loc de onoare: Toma de Aquino, Eymerik, Pegna, Diana, Institoris, Sprenger, luceferiĭ despre care am întrețiuut pe cititoriĭ noștri. Apoĭ ceĭ moderni demnĭ de acea pleiadă luminată: Phillips, Görres, Veuillot, Steinhuber până la acel Cardinal Hergenröther, bibliotecarul papal, care în 3 volume de sute de paginĭ a batjocorit tocmaĭ pe acel Photiu ce ne-a scapat de apăsarea romană [2]), și pe șismaticiĭ luĭ fiĭ. In capela seminaruluĭ va fi probabil adorată imaginea recentuluĭ sfînt, Arbues, colaboratorul luĭ Torquemada; iar în vestibulul de primire, portretul aceluĭ episcop, Bamberger, atît de rivnaș pentru credință, lăudat de Cardinalul-Jesuit, care însă a parvenit a arde în orașul săŭ, am constatat aceasta, 600 de strigoaice în 5 anĭ. Și noĭ îĭ vom lăsa să crească tineriĭ în acea atmosferă intelectuală, spre a mîngăia pe «sfințiĭ părințĭ», că nu le maĭ e dată voia de a călăuzi tineriĭ francezĭ spre adevărul ultramontan!

Și aice mi se impune o observațiune: Nu știŭ zeŭ! de greșesc, însă mi se pare că de cind se desfășoară o acțiune catolică în țară, chestia izraelită a luat un caracter maĭ acut, o formă oare-cum înăsprită. Nu doară că aș dori s'o ating aice; însă aș vrea să i se păstreze punctul de videre exclusiv economic și național; căcĭ nimenea în țară, nicĭ din anti, nicĭ din filosemițĭ, n'a gîndit vre-o dată a amesteca în atare privire sentimente de fanatism confesional. E o fală a legeĭ noastre religioase, că a înscris pururea pe drapelul seŭ, acel slăvit cuvînt: toleranța. Insă, ultramontanismul de un timp încoace, nu privește tocmaĭ cu ochĭ dulcĭ pe Israelițĭ. Am văzut maĭ sus ce găsia

1) Erbiceanu l. c. p. 88—94. V. și viața Mitropolituluĭ Veniamin ibidem LXX.

2) Photius, Patriarch von Constantinoqol, 3 vol., Regensburg, 1869.

de cuviinţă atuncĭ în potriva lor, *Civilta catolica*, cu ocaziunea sfinţireĭ luĭ Arbues. Cît a odrăslit acea sămînţă a organuluĭ Jesuiţilor s'a arătat orĭ căruĭ om nepărtinitor, prin atitudinea înverşunată a partiduluĭ ultramontan în afacereă Dreyfus. Să lăsăm aceste animosităţĭ nedemne, discipolilor luĭ Loyala. Nu pentru că au răstignit pe mîntuitorul Jidaniĭ de acum 2000 de anĭ, sunt mulţĭ, la noĭ, adversariĭ lor, ci numaĭ şi numaĭ fiind că cred cum că eĭ constituesc o primejdie amenințătoare în desvoltarea economică şi etnică a neamuluĭ lor.

Cît pentrn noĭ am crezut că e bine şi chiar meritoriŭ de a atrage atenţiunea cititorilor Arhiveĭ asupra trecutuluĭ cam răŭ zugrăvit a acelor ce ne vizitează de un timp încoace cu prea mare asiduitate; am dori să amintim acestor oaspeţĭ ce de altmintrelea nu ne cruţă de fel în scrierile ce publică, un vers al luĭ Racine;

Seigneur, je ne mérite
Ni cet excès d'honneur, ni tant d'indignité.

Căcĭ, cu toată dorinţa ce am avea-o de a ne putea închipui, că eĭ s'ar fi schimbat cu vremea; că aŭ contenit, spre onoarea neamuluĭ omenesc, de a fi ceea ce aŭ fost veacurĭ întregĭ, totuşĭ ne vine a crede că despre Roma Papilor se adevereşte zicătoarea poporană: lupul păru'şĭ schimbă, dar naravul ba. Cel ce este în curentul literatureĭ lor contimporane, nu poate nutri nicĭ o îndoială despre acest adevăr. Iată o ultimă pildă :

Cititorul s'a putut convinge pe deplin de nespusa crimă, ce a făptuit o biserică romană asupra omenireĭ, instituind, impunînd şi sprijinind inquiziţiunea sa. Iată însă ce cutează a scrie un profesor *actual* la seminarul catolic din Eichstäedt, tocmaĭ acel oraş unde s'aŭ petrecut atrocităţile maĭ sus pomenite. Traducem ad litteram din textul german al cărţeĭ în chestiune, aprobată de episcopul respectiv [1]).

«Deşi s'a ivit într'un mod sporadic părerea cum că biserica ar putea pedepsi cu moartea, saŭ cere de la stat execuţiunea, totuşĭ s'a menţinut pururea în doctrină şi practică, ca biserica să nu impue saŭ să ceară de la Stat osînda la ciuntire sau la moarte. «Ecclesia non sitit sanguinem». Acest axiom se iveşte în spiritul luĭ Hristos ce e un spirit de blajinitate». Autorul veridic purcede maĭ la vale: «E un fapt că biserica n'a cerut nicĭ pricinuit legile ce aŭ decretat moartea în potriva ereticilor. Unde biserica a îndemnat cîrmuirile, prin poronca directă de a impune pedepse lumeştĭ, nu era nicĭ odată chestia de ciuntire. (Ce sfruntare!) De a găuri limba, lăsa ca urmă un beteşug trecător; prin aceasta nu vroeşte alta, de cît de a pedepsi într'un mod simţitor acel organ ce a păcătuit, fără însă de a-l ciunti: perderea de singe e minimă»(!!!) Credeţi-mă, repre-

---

1) Hellweck, Die Kirchlichen Strafgesetze, Mainz 1899. Mit bischöflicher Approbation. S S. XXIII—XXIX.

zentanții autorisați de azi ai cauzei ultramontane, sunt demni de acei predecesori pe care ei însuși îi ridică în bolta cerului: Inocențiu III, Ioan XXII, Gregoriu IX, Inocențiu VIII, Toma de Aquino, Institoris și tutti quanti. Acelaș fanatism, aceiași netransigere, acelaș organismu militant, acelaș non possumus papal, aceiași falșificare a trecutului istoric ca și cu decretalele pseudoisidoriane, aceeași ură pentru adevărata știință ce ar emancipa omenirea de sub jugul lor cel năprasnic, aceeași repulziune înverșunată pentru desvoltarea laică a statului modern [1]), însuflețește scrierile lor până în ziua de azi! Da! avea dreptate Mitropolitul Veniamin și boerii, de a respinge cererea de la 1820, ca una, precum el se rostește, «ce este împotriva obiceiurilor pămîntului și neprimită de pravoslavnicii locuitori de aice, și ce e și un lucru și pricinuitor, și între cele din lăuntru și între cele de afară, de multe feluri de zăticniri» [2]).

Ar trebui să iee într'o adîncă luare aminte aceste cuvinte a neuitatului ierarh cei ce călăuzesc destinele țărei, căror cu drept cuvînt am putea adresa acel îndemn scurt și plin de încredere a Senatului Roman în vremuri de grea cumpănă:

Caveant consules ne detrimenti capiat respublica.

---

1) „Nous ne sommes pas faits pour nous courber devant les laïques, mais les laïques sont faits pour tomber à nos genoux" zice l'Abbe Tigrane amicului seu în romanul lui Fabre, care nu e de cît un studiu, făcut cu vigoare, asupra ambițiunei clericale. L'Abbé Tigrane p. 136.

2) Adunarea Moldovei către Domnitorul Mihai Suțu. Erbiceanu l. a. c. p. 93.

RIRIA

INIMĂ

„Trece dorul peste inimĭ
Şi le culcă în mormînt"
EMILGAR.

E cam greŭ, ce simţĭ în viaţă, s'ocroteştĭ în scurte rîndurĭ; să adunĭ în grabnicĭ clipe chiar nemărginirea 'n gîndurĭ, căcĭ s'închide-adesea iute inima în cuib de scîndurĭ..... Dar rămîn, cînd totul trece, ale eĭ sfinte bătăĭ ce s'aŭ scurs, pe-o cale tristă, de la dînsa, prin condeiŭ.

Oare inimilor care răsări-vor din ce-am fost le-o fi dat să maĭ deschidă la ce-am zis vr'un adăpost; saŭ s'o stinge amintirea şi s'o frînge firu'n două ce menit era să ducă gîndurĭ vechĭ în inimĭ nouă?

Oare nu proza amară, vana luptă de mărirĭ, va întoarce iar progresul spre întăile pornirĭ? căcĭ videm sfînta iubire, singura simţire care desprindea mîndru bipedul de-a luĭ mică-asemănare, cum se stinge 'ncet din inimĭ şi în loc se hultuesc simţirĭ josnice, greoaie care totul mistuesc.

Daţĭ o inimă nestinsă ce maĭ zace 'n vre un piept, şi din greaua-ĭ agonie cu grăbire s'o deştept; s'o desleg din mărginirea care viaţa-ĭ cercueşte şi s'o'ntreb în raza voieĭ dacă dînsa maĭ trăeşte?

Nu ştim de-om afla ragazurĭ în simţirea greŭ tocită. Nu răsar florĭ de grădină în cîmpia neplivită; dar se scutur florĭ şi mugurĭ, rădăcina chiar se sapă de la plînta cea maĭ mîndră, cînd nimica n'o adapă.

Ce am fost, ne-o spune rîndul de pe fil[e] [î]negrite; ce vom fi ne-o spune gîndul prin simţirile jertfite!

E cam greŭ, ce simţĭ în viaţă, s'ocroteştĭ în scurte rîndurĭ; să adunĭ în grabnicĭ clipe chiar nemărginirea'n gîndurĭ, căcĭ s'închide adesea iute inima în cuib de scîndurĭ... Dar rămîn, cînd totul trece, ale eĭ sfinte bătăĭ ce s'aŭ scurs, pe-o cale tristă, de la dînsa, prin condeiŭ.

(Din „Carmen-Sylva").

AM STAT....

Maestruluĭ

Am stat în umbră-o vreme lungă
Şi după doru-mĭ stam mereŭ;
Acum, cîntînd, vraĭ ca s'ajungă
In orĭ ce gînd numele meŭ.

Dar aĭ uitat ce poate ura
In sufletele celor micĭ
Care nu ştiŭ ce e măsura
Intre ceĭ marĭ şi 'ntre piticĭ.

CALISTRAT HOGAŞ

AMINTIRI DIN O CALATORIE *)

(Sfîrșit).

Plecarăm.

Dimineața era răce și o pătură groasă de rouă argintie acoperia împrejurimele verzĭ. O liniște și o tăcere solemnă stăpînia întreaga fire. Negurĭ albe se ridicau spre văzduhuri din văile depărtate şi adîncĭ; iar sub răceala aeruluĭ, respirația vie și călduroasă a apelor Negreĭ aburia ernatic, trăgînd o brazdă sură de ceață mișcătoare între cele două malurĭ de prund multicol..r .le eĭ. Tovarășul meŭ mergea zgribulit și cu gulerul .l. la venghercă ridicat spre urechĭ; Axinia, sprintenă ca o țarcă, și împrospătată de răcoarea dimineții, de abia atingea pămîntul cu pasu-ĭ mărunt și ușor. Cît despre mine, potrivit feluluĭ meŭ, și adăpostit sub mantaua mea bine-cuvîntată, dădusem frîŭ slobod ochilor și gîndului, spre a rătăci în sînul imenseĭ nemărginirĭ aurite de razele curate ale unuĭ soare virgin. Și nu știu pentru ce o întristare neînțăleasă și fără hotare cuprinse sufletul meŭ.... Eram, fără îndoială, aproape de ținta călătorieĭ mele și, pentru cea din urmă dată, Natura serbătoria poate, pe amantul eĭ nestrămutat. Alt-fel, pentru ce, așa de dimineață, șĭ-ar fi aruncat ea pe umerĭ haina

*) Vezĭ No. precedent al *Arhiveĭ*.

eĭ de un verde aşa de gingaş, bătută în mărgăritare cu sclipirĭ de aur? Pentru ce ar fi suspinat ea cu murmur de pîrae? Pentru ce şĭ-ar fi înalţat, pe albe aripĭ de negurĭ, către cerurĭ inima eĭ? Pentru ce, sub această imensă frămîntare sufletească, ar fi stat ea încremenită, privind cu ochĭ de albastru şi adînc azur, cŭm mă perdeam fără de urmă pe drumul lung, întins sub paşiĭ meĭ ca o pînză albă fără sfîrşit? Par'că ceva mi se rupea din suflet şi, stăpînit de un dor nemărginit, lacrimĭ calde simţiam că răsar la hotarul genelor mele.... Rĕmăsese, se vede, şi în sufletul meŭ loc pentru ceva sfînt şi neprihănit.... iubirea Naturiĭ....

— Aşa-mĭ trebue, auziĭ pe tovarăşul meŭ, bombănind alăturea de mine; şi cu basmaua îşĭ tot apasa nasul în răstîmpurĭ.

- Nu cum-va te-aĭ apucat să descînţĭ de dragoste nasuluĭ tăŭ? îl întrebăĭ eŭ. De cum-va te-aĭ apucat de aşa ceva, apoĭ greşeştĭ amar; uite, suntem încă în Paltiniş şi am putea să ne abatem pe la Marula, vrăjitoarea; ea, cu farmecele eĭ, ar putea să înlăture primejdiile viitoare de de-asupra nasuluĭ tăŭ; i-ar face, cu alte cuvinte, de urît, şi fiĭ încredinţat, că nicĭ ploşniţile, nicĭ puriciĭ, nicĭ ţînţariĭ şi nicĭ vre un alt fel de lighioană nu s'ar maĭ acolisi, pe viitorime, de monumentul primitiv, pe care vre-o rasă de ciclopĭ oare-care l'a ridicat la hotarele de mează-noapte ale persoaneĭ tale. Aĭ putea, totuşĭ, până atuncĭ, să descalecĭ şi, fiind că întreaga Natură face hidroterapie matinală, scăldîndu-se într'o bae de rouă, aĭ putea să-ţĭ vîrĭ şi tu nasul în această bae imensă, căcĭ, după o prescripţie medicală nouă şi inedită, lacrimile Auroriĭ sunt bune de orĭ-ce soiŭ de beşicăturĭ.

— Mulţumesc, zise el, întrerupîndu-mă; îţĭ făgădnesc să te ridic la treapta de doctor al cînilor Ezabeleĭ.

— Te trezeştĭ cam tîrziŭ, scumpul meŭ; la această treaptă am ajuns de mult, şi numaĭ în această calitate îţĭ daŭ consiliele mele medicale.

Fără să maĭ zică ceva, descălecâ, şi dînd frîul Axinieĭ, începu a-şĭ tăvăli basmaua prin rouă şi a-şĭ obloji nasul.

— Eĭ, ajunge, leşinătură a Ezabeleĭ, strigaĭ eŭ peste puţin; haĭ destul, încalecă şi să mergem.

Soarele era la prînz cînd ajunserăm în Panacĭ. Nu ne oprirăm aice, sub umbra unuĭ fag de pe marginea drumuluĭ, de cît pentru a maĭ răsufla caiĭ. Cînd fu soarele de-amează, sosirăm în Neagra Şaruluĭ saŭ Dorna romîneascǎ, ţinta călătorieĭ noastre. Aicĭ furăm găzduiţĭ de un prieten al meŭ din Peatra, negustor de plute, aşezat vremelnic în Şar, cu prilejul negoţuluĭ seŭ de cherestea. Tot aicĭ întîlniĭ pe un alt prietin al meŭ, tot din Peatra şi tot de aceiaşĭ breaslă cu mine, însărcinat cu privigherea intereselor Societăţiĭ „Plutaşul", care învîrtia în munte un mare comerţ de lemnărie.

Aş păcătui în contra amintirilor mele de călătorie, dacă aş lasa în umbră această figură originală şi simpatică mie. Orĭ cine a trăit în Peatra o jumătate de veac şi are memoria schimbăreĭ lucrurilor din oraşul heteroclit de pe stînga Bistriţiĭ, poate mărturisi, că nimic din ce era odată aicĭ, nu maĭ are astă-zĭ fiinţă: munţiĭ s'aŭ dărîmat de pe temeliile lor de lut, apele şi-aŭ schimbat cursul, bradul a dispărut şi mesteacănul anemic şi blond a acoperit munţiĭ împrejmuitorĭ; în locul bordeelor aŭ rĕsărit palate, iar uliţele cotigite, glodoase, strîmte, şi întunecoase, aŭ făcut loc străzilor largĭ, frumos prunduite, trase la şfară şi electric luminate. Viaţa patriarhală şi ticnită de altă dată a apus înaintea uneĭ vieţĭ zgomotoase tăeată după tiparele momiţeriilor apusene; belşugul rumăn la faţă, rotund şi gras, a închis de-apururea ochiĭ, şi sărăcia deşirătă, slabă şi cu ochiĭ holbaţĭ a împănat respintenile, întinzînd la trecătorĭ mîna-ĭ îngustă şi străvezie de schelet; iubirea curată şi ideală s'a evaporat sub atingerea mistuitoare a zimbrelor sensualismuluĭ, înţelepciuneă miroasă a mucegaiŭ, spiritul trage de moarte pe buze subţirĭ, imberbe şi istovite de sărutărĭ vinovate şi înainte de vreme; prietenia a devenit făţărnicie şi interesul murdar şi egoist s'a încuibat în inima vlăstarelor uneĭ generaţiunĭ nobile şi pentru vecie adormite.... Un singur om, un singur suflet a înfruntat, totuşĭ, acţiunea ucigatoare a timpuluĭ, acesta e Halunga: tăiat de geniul clasic al vre unuĭ maistru antic dintr'un bloc de oţel, Halunga şi-a păstrat neatinsă de vremurĭ înfăţişarea luĭ stereotipă. Satira în acţiune, pe care alţiĭ o numesc modă, cu fantazia eĭ bolnavă şi-a bătut joc de eternele chipurĭ

de carnaval ale celor două emisfere, aruncînd pe umerele lor costume şi lipind pe feţele lor măştĭ atît de felurite şi de extravagant alcătuite, în cît însuşĭ bunul D-zeŭ a început să se îndoiască de nu cum-va a creat, în loc de omenire, un teatru de păpuşĭ, saŭ dacă, cel puţin, templele ridicate în onoarea sa nu sunt nişte vaste saloane de bal-mascat..... Şi cu toate acestea, un singur cap plin de înţelepciunea unuĭ sfinx a rămas acelaşĭ şi neschimbat. Cine respiră în Piatra şi nu cunoaşte pe Halunga, cu părul luĭ aspru, stufos, cenuşiŭ deschis, de la sine undulat şi despărţit spre stînga prin eterna-ĭ carare galileiană? Care e muritorul petrean, care să ştie două buchĭ, şi căruia, ca copil pe băncile şcoaleĭ primare de la Sf. Ioan, să nu-ĭ fi străbătut păn' în măduva oaselor simţul datorieĭ, sub cîrmuirea aspră şi magistrală a luĭ Halunga, împodobit de veşnica luĭ barbă aspră şi spărietă, de veşnicele luĭ musteţĭ *ad libitum* şi la fel cu părul capuluĭ, resărite pe un oval de o rumeneală vie şi sănătoasă?... Nasul luĭ statornic, copiat de pe tiparul vre-unuĭ Iupiter Olimpianul, fruntea luĭ dreaptă şi puternic turnată pe calupul de oţel al vre-unuĭ Marte antic, ochiĭ luĭ albaştri, limpezĭ, adîncĭ şi veşnic umezĭ, sunt şi astăzĭ semnul hotărîriĭ, voinţiĭ nestrămutate, tărieĭ de caracter şi neasemănateĭ luĭ bunătăţĭ de inimă. Pe frunte-ĭ şi la rădăcina nasuluĭ, cugetarea şi frămîntările sufleteştĭ aŭ sapat şi ele caracteristica şi adînca lor încreţitură... Drept pe picioarele-ĭ uşor arcuite, are mersul aşezat şi înţelept şi aĭ putea să-ţĭ regulezĭ ceasornicul după timpul hotărît, la care Halunga scoboară dimineaţă şi peste zi, cele două trepte ale portiţiĭ luĭ cu rătez de fer, înalt încadrate în zaplazul de scînduri ce împrejmueşte locuinţa luĭ de ermit. Şi fiind că omul are două urechĭ şi o gură, pentru ca maĭ multe să audă şi maĭ puţine să vorbească, apoĭ, spre a te înţelege cu Halunga, ar trebui să fi urmat puţin la şcoala oracoluluĭ de la Delfi, a Sibileĭ de la Cume saŭ să te fi odihnit un moment macar sub umbra profetică a stejaruluĭ de la Dodona. Fraza scurtă, ideia concisă, argumentaţia strînsă aŭ, în gura luĭ Halunga, înfăţişarea acelor sentinţĭ antice, pe care regiĭ şi popoarele pămîntuluĭ mergeaŭ să le cerşască la izvoarele de înţelepciune ale Grecieĭ şi ale Italieĭ vechĭ... Cu atît

maĭ răŭ, dacă cumva nu poate prinde înțălesul, ce se ascunde sub un crimpeiŭ de cuvînt saŭ sub un gest al arătătoruluĭ seŭ uscat şi vîrît într'un inel de aur cu veriga roasă şi supțietă de vechime..,. Şi el, ca orĭ şi cine, trebue să fi avut vre un roman de tinereță, totuşĭ nimenĭ, până astă-zĭ, nu s'a învrednicit să pătrundă în încrețiturile inimiĭ luĭ... şi un fel de pudoare virginală, ca o aureolă, încinge vişnic capul luĭ alb şi fața luĭ senină... Şi totuşĭ Halunga are ceva din natura acelor aspri şi aprinşĭ profețĭ aĭ timpurilor biblice, care detunaŭ împotriva popoarelor rătăcite şi a regilor stricațĭ, dar care, sub privirea blîndă a femeiĭ, se topiaŭ şi lepadaŭ scoarța lor austeră, iar cuvîntul lor devenia dulce şi mîngîetor ca şopta vîntuluĭ şi ca suspinul pîraelor limpezĭ din fericitele văĭ ale răsărituluĭ. Curat ca o floare de cîmp, cuviincios în înfățoşare şi mişcărĭ, modest fără înjosire, mîndru fără aroganță, priveşte lumea numaĭ de la înălțimea ochilor seĭ, şi e, poate, singurul om în Peatră, pe care nimic şi nimenĭ încă nu l'a îndoit, dar pe care ceĭ micĭ l'a iubit şi ceĭ marĭ l'a respectat; şi cu toate acestea n'a fost Halunga silit nicĭ odată să-şĭ schimbe, pentru aceasta, fie ciobotele luĭ curat văcsuite şi cu călcăele roase spre afară, fie pantaloniĭ luĭ scurțĭ până sub glezne, fie proverbialul luĭ palton odată lung, dar scurtat maĭ tîrziŭ în urma uneĭ hazliĭ împrejurărĭ, fie pălăria sa îngustă, sub a căreia umbră cu greŭ se poate adăposti părul seŭ aspru, stufos şi rebel... Şi dacă cel ce va descoperi cîrma balonuluĭ va fi să aibă saŭ nu vre un merit real, nu se ştie; până atuncĭ, însă, Halunga a făcut o descoperire pe cît de unică în felul eĭ pe atît şi de originală: a descoperit, adică, o mină de babe, din care el îşĭ extrage, pentru slujba sa, baba trebuitoare, de îndată ce precedenta păşeşte către Domnul. Şi cînd veĭ vedea pe drum, în piața, la şipote saŭ la biserică. o băbuşoară curat îmbrăcată, cu fusta din patru lațĭ, îmbrobodită la cap cu tradiționalul testemel cu chenar înflorit, cu scurteica cu dinaințile de vulpe, cuviincioasă în toate ale eĭ, ca o bătrînă din vremea de demult, cînd veĭ vedea—zic—o ast-fel de băbuşoară umblînd iute şi harnic în toate părțile, să ştiĭ că e „baba de la Halunga“. Şi dacă ar trebui să ne urcăm îndărăt pe scara vremurilor

şi să ţinem firul de babe ce s'a depănat sub ospitalierul şi patriarhalul acoperemînt al luĭ Halunga, apoĭ ar trebui să ne oprim la străvechea şi clasica „Baba Ioana", după care—cred—că vechimea trebue să fi copiat pe antica Baucis a bătrînuluĭ Filemon... mică, supţire, uscată şi încovăetă de anĭ, cu faţa boţită şi brăzdată în toate sensurile de fantazia bătrîneţiĭ, cu ochiĭ stînşĭ dar mobilĭ, cu gingiile văduve, cu gura înfundată, cu barba eşită înainte, cu mînile de moaşte, baba Ioana părea că ţine maĭ mult de lumea cealaltă; cu toate acestea, atît era de adînc înrădăcinată viaţa în corpul eĭ idealizat, în cît nu ştiaĭ ce să admirĭ maĭ mult la dînsa: mersul eĭ mărunt şi iute în toate părţile, cinstea şi hărniciea, cu care cîrmuia întreaga gospodărie a luĭ Halunga, simplă, dar cu toate dischisurile călugăreştĭ, saŭ fineţa şi preciziunea, cu care baba Ioana ştia să tălmăcească, fără greş, crimpeele de cuvinte ale luĭ Halunga şi limba simbolică şi fără glas a degetuluĭ luĭ uscat şi vîrît în inelu-ĭ de aur cu veriga roasă şi subţietă de vechime?... E pentru veşnicie celebră beţia cu apă rece, pe care cîţi-va prietenĭ am făcut-o la Amfitrionul Halunga, paharnic al zeilor fiind baba Ioana. Cine poate uita pe clasica babă, cu cîtă seriositate înlocuia clondirile deşertate cu altele pline cu apă proaspătă rece şi cu promoroacă pe deasupra? Cine poate uita cu cîtă îndemînare făcea ea să răsară, ca prin farmec, pe masă, puiĭ fripţi? Cu ce strigărĭ de bucurie homerică nu salutarăm noĭ, în zorĭ de ziuă, potrocul ferbinte de curcan, adus de baba Ioana, dar pregătit pe cine ştie ce vatră şi la cine ştie ce flacărĭ din altă lume, de oare-ce baba fusese nedislipită de lîngă noĭ!!... Şi cînd te gîndeştĭ că Sinica, acest Barbu Lautaru al Petreĭ, ne îmbăta urechile cu melodiile eterice ale tuturor ciocîrliilor văzduhuluĭ de dimineaţă, cînd te gîndeştĭ la hora escentrică, pe care o învîrtiam cu picioarele goale pe iarba plină de rouă a grădineĭ, cînd te gîndeştĭ că sorbiam cu deliciŭ apa rece şi proaspătă din ceştele de cafea, căcĭ paharele se făcuseră ţăndurĭ sub paroxismul beţieĭ, şi, maĭ presus de toate, cînd te gîndeştĭ că silisem să se prindă în hora noastră, pe o călugăriţă bătrînă, pe care, tocmaĭ atuncĭ, păcatele o aduseseră de la Varatec...

— Bine mă ticăloşilor, bine mă blăstămaţilor, da ce-o să zică Protopopul cînd va auzi?...

— Las, mamă, că-ţĭ luăm noĭ darul numaĭ de cît...

Şi, la un semn al luĭ Halunga, comanacul, metaniile şi papuciĭ călugăriţiĭ, trecură, ca prin farmec, în pastrarea babeĭ Ioaneĭ, care nu i le înapoi de cît maĭ tîrziŭ şi tot la un semn imperceptibil al luĭ Halunga.... Cînd te gîndeştĭ că un preot vecin, trezit prea de dimineaţă din somn de zgomotul nostru infernal, se acaţase de gardul despărţitor de scîndurĭ şi, scandalizat, ne afurisia, iar noĭ închinam şi beam, chiuind, ceştele cu apă în sanatatea luĭ... Cînd te gîndeştĭ — zic — la toate acestea, trebue să admiţĭ că a fost o vîrstă de aur, care s'a dus cu baba Ioana şi maĭ trebue să admiţĭ că, în ceata sfintelor babe de pe ceia lume, nu există nicĭ una, care să ştie a dirigui o beţie cu apă rece.... Fie-ĭ ţărna uşoară şi memoria eternă.

— Da? Zise Halunga văzîndu-ne, şi restul întrebăriĭ îl înlocui prin cele cîte-va semne ale ochilor, ale sprincenelor şi ale degetuluĭ seu cel cu inel de aur.

— De la Peatra peste munţĭ, respunseĭ eŭ aproape în acelaş ştil.

— Haĭ!.... şi plecă înainte, făcîndu-ne semn sĕ-l urmăm.

Peste un patrar de ceas furăm la prietinul nostru comun, negustorul de plute din Peatra, aşezat vremelnic in Şar. Treĭ zile stăturăm pe loc, şi orĭ cine îşĭ poate închipui că, în aceste treĭ zile, învăţăĭ de la Halunga tot rostul, toate chiţibuşurile şi toate şiriclicurile plutărieĭ. Şi fiind-că Halunga e acel care a jucat hora Unireĭ în mijlocul Bistriţeĭ cu apa până la gît, tot el acel, care a înfiinţat în Peatra, cu te-deumurĭ şi aghezme, pităriĭ şi căsăpiĭ patriotice, tot el acel, care a pus temeliile societăţeĭ naţionale de exploatare a pădurilor sub foarte romînescul nume de „Plutaşul“, urmează că tot Halunga e naţionalistul şi patriotul cel maĭ aprins din cîţĭ am cunoscut vre-o dată; dar fiind că tot bunul are şi răul luĭ, apoĭ urmează că tot luĭ Halunga trebuiaŭ să-ĭ aducă o hazlie nenorocire aceste sfinte şi neprihănite sentimente...

Era într'o Duminică şi, fiind că locul de petrecere şi de adunare, în zile de serbătoare, e crişma; şi, maĭ

ales, fiind că crişmarul din Şar era Romîn şi nu Jidan, urmează ca, împins de curiositate şi îndemnat de Halunga, mersei şi eŭ la crişmă, de sigur nu pentru a bea, ci pentru a vedea adunată la un loc ţărănimea munteluĭ...

Şi cine nu cunoştea pe Halunga în Şar!!...

— Noroc bun, bade Filipe, zise Halunga întrînd, urmat de mine, în crişma plină de ţăranĭ.

— Foarte mulţumim, Domnule Halunga, respunse crişmarul, un Romîn cu ochiĭ micĭ şi vicleni.

Şi Halunga, uitînd de mine, se legă numaĭ de cît în vorbă, cînd cu unul cînd cu altul; iar eŭ, cu mînile la spate şi ne ştiind tocmaĭ hotărît ce să fac cu persoana mea, schimbam piciorul de razâm şi căutam să-mĭ daŭ o înfăţoşare pe cît se poate maĭ puţin ridiculă; şi orĭ cît făceam eŭ pe importantul, totuşĭ ţăraniĭ, deştepţĭ şi ironicĭ cum sunt eĭ, mă trăgeaŭ cu coada ochiuluĭ şi-şĭ căutaŭ înainte de băut rachiul lor prost din pahare marĭ de vin... La un moment dat, uşa se umplu cu pîntecele şi pieptul unuĭ fel de Goliat, care, întrînd în lăuntru şi înaintînd printre ţăranĭ, părea că înoată cu umeriĭ în afară peste un furnicar de cămeşĭ albe şi de chimirurĭ late; ras chiar atuncĭ, cu musteaţa neagră şi puternică, rumen la faţă, cu ochiĭ negri, vioĭ şi isteţĭ, era tipul Romînuluĭ în floarea vrîsteĭ şi a frumuseţiĭ.... Acesta era vestitul Ilie Marcu, al căruia cal bea rachiŭ, rodea pastramă şi cunoştea geografia amănunţită a munteluĭ maĭ bine de cît un autor de cărţĭ didactice; cel puţin calul luĭ Ilie Marcu ducea, necîrmuit, pe stăpînul seŭ la toate stînele, la toate cherestelele, la toate tîrlele, la toate primăriile şi, nestrunit, poposia la toate crişmele munteluĭ, cuvînt pentru care lua parte la toate campaniile geodezice şi de triangulaţie....

— Buna ziua, Marcule, îĭ zise Halunga, cum îl văzu întrînd.

— Foarte mulţumim, Domnule Halunga, răspunse Marcu.

Şi o strîngere de mînă verde şi romănească se schimbă între amîndoĭ,

Această strîngere de mînă îĭ fu fatală luĭ Halunga.

— Măĭ, Filipe, zise Marcu crişmaruluĭ, o ocă de rapciŭ.

Până ce crişmarul să aducă la îndeplinire poronca, Halunga mĕ făcu cunoscut luĭ Ilie Marcu. Aceiaşĭ strîngere de mînă se urmâ şi aceiaşĭ nenorocire mă pîndia.

Rachiul se aduse şi treĭ pahare marĭ se umplură.

— Ia poftiţĭ, zise Marcu, dîndu-ne fie-cărŭia cîte unul, Ş'êţĭ cinsti cîte-o ţĭ de rapciŭ.

Şi să le 'mpingă pacatul să nu primeştĭ cinstea Romînuluĭ!....

Şi bietul Halunga, care nu punea rachiŭ pe limba luĭ, să-l fi taet, fu nevoit să iee paharul.

— Bine-am găsit, Marcule, ziseĭ ciocnind paharul cu el şi cu Halunga.

— Bine-aţĭ venit, răspunse el; şi dădu paharul de duşcă.

Eŭ şi Halunga ne mulţumiram a ne muia buzele în rachiul din pahar ca într'o adevărată infecţie; dar Ilie Marcu nu înţelegea lucrurile ast-fel: cu „ĭa mă rog“ cu „bine-aţĭ venit“ cu „bine-am gasit“ şi eŭ şi Halunga furăm siliţĭ să golim paharele păn'n fund. Şi, în timp ce Ilie Marcu se părea că bea apă, noĭ se părea că bem flacărĭ. Cînd mă uitaĭ la Halunga, cît pe ce să mă bufnească rîsul: roş ca un rac fert, cu ochiĭ bulbucaţĭ, strălucitorĭ şi înotînd în lacrimĭ, părea că înghiţise o stamboală de jaratic; voia, par'că, să spună ceva, dar, din lapidar cum era, devenise absolut monosilabic, şi cu toată deprinderea mea de a-ĭ tălmăci crimpeele de cuvinte, mă simţeam, de astă dată, în neputinţă de a-ĭ înţelege silabele despărţite prin reticenţe; avea, parcă, aerul să-mĭ facă şi mie şi luĭ Ilie Marcu o lecţie de silabisire după o metodă cu totul nouă şi necunoscută. Tocmaĭ lucru mare nicĭ eŭ nu plăteam, maĭ la urmă; totuşĭ, maĭ resistent de cît Halunga, îmĭ pastram întru cîtva, victorios, perpendiculara persoaneĭ mele pe pămîntul, care mi se părea că se îmbătase şi, într'un danţ fantastic, se învîrtea cu mine, cu Ilie Marcu, cu Halunga, cu ţăraniĭ, cu tejghele, cu uşĭ, cu fereştĭ, cu pastrama de pe cuele corzilor şi cu un motan ce dormia colac într'un colţ, la picioarele unuĭ sac cu făină.

— Ce dracu, cugetam eŭ, cuprins de danţul rotaţiuniĭ universale, oare să fi scapat de Ion Rusu, numaĭ ca să daŭ peste Ilie Marcu? Oare D-zeŭ n'a avut altă

grijă, de cît să umple valea Negreĭ cu musteţĭ, cu şipurĭ de rachiŭ şi cu stomahurĭ de tinichea?

Şi în ciuda şi în desgustul meŭ pentru toate crişmele naţionale cu rachiŭ patriotic, îmĭ venea să ieŭ pe Halunga de picioare şi să daŭ în capul luĭ Ilie Marcu: găsiĭ însă maĭ nimerit să l apuc cam de după spete şi să ies cu dînsul afară, spre marea indignare a luĭ Ilie Marcu, care băgâ de samă, în cele din urmă, că-şĭ pusese boiĭ în plug cu nişte netrebnicĭ. Trebnicĭ saŭ netrebnicĭ, lăsarăm pe Ilie Marcu la crişmă cu părerea luĭ cu tot, iar noĭ, cam pe două drumurĭ ne îndreptarăm spre casă. Cum ajunserăm acasă, gazda noastră, o tîrgoveaţă foarte drăguţă, ne legă la cap cu cîte o grimea muiată în apă rece, şi poronci sa ni se dea cîte o cafea neagră fără zahar.

Un somn de cîte-va ceasurĭ ne readuse la starea de maĭ înainte.

A doua zi trebuia să plecăm, şi tovarăşul meŭ, a căruĭ deviză era *„non bis in idem“* se puse cu picioarele în prag şi declarâ că, cu nicĭ un preţ, nu se maĭ întoarce pe unde venise. Eŭ însumĭ, de alt-mintrelea, aş fi dorit să mă întorc pe plută. Timpul însă, fiind secetos, Bistriţa trebuia să fie mică şi drumul pe apă, prin urmare, greŭ şi primejdios. Totuşĭ, faţă cu hotărîrea nestrămutatuluĭ meŭ tovarăş, trebui să înclin pentru drumul pe apă; dar, fiind că de la Dorna nu mersesem nicĭ o dată cu pluta păn' în Peatra, ceruĭ oare care lămurirĭ de la Halunga în privinţa greutăţilor şi primejdiilor, ce le-aşĭ fi putut întîmpina.

— Hm! făcu el după un moment de cugetare.... greŭ.... la Colţu Acreĭ.... apa mică.... Hm.... pe cleste nu.... la Cheĭ.... la Toance....

Şi de şi înţelegeam perfect ceea-ce voia să-mĭ spună Halunga, totuşĭ el, în dorinţa luĭ de a nu lasa nimic nelămurit în mintea mea, scoase basmaua din buzunar, o răsuci într'un ciucĭulete pe care-l întinse în toata lungimea luĭ pe masa din mijlocul caseĭ, şi

— Neagra Şaruluĭ, arată el, parcurgînd toată lungimea ciuciuletuluĭ de basma cu arătătorul luĭ cel cu inel de aur.

Scoase din alt buzunar un carnet şi-l puse perpen-

dicular pe capătul de la vale al basmaleĭ răsucite, maĭ adăugînd la lungimea carnetuluĭ seŭ şi lungimea unuĭ creion.

— Bistriţa, zise el, aşezîndu-le frumos şi în linie dreaptă cu degetele-ĭ albe şi iuţĭ de scamator.

Şi până ce să-mĭ răsucesc eŭ musteaţa, zimbind faţă de chipul intuitiv, cu care Halunga se silea să vîre în capul meŭ firea lucrurilor, până ce să-mĭ pun mînile la spate şi să mă daŭ maĭ aproape de masă, simulînd o încordată atenţiune, Halunga îşĭ şi smulse din picioare botinele şi colţuniĭ.

— Colţul Acreĭ, zise el, aşezînd curmeziş, în raport cu vîrful creionuluĭ, unul din colţunĭ; He, heĭ!... trebue plutaş; pe cleşte... te ducĭ.

Şi celalalt colţun, întins în linie dreapta, arată o parte din mersul drept şi slobod de orĭ-ce primejdie al Bistriţeĭ....

— La Cheĭ... continuă el, avînd la capătul colţunuluĭ din urmă, amîndouă botinele paralel una lîngă alta şi lăsînd între ele un spaţiŭ îngust—numaĭ de-amează se vede soarele.

Iar la o mică depărtare de vîrful botinelor şi drept înainte îşĭ puse pălăria.

— Toancele... iac'aşa, iac'aşa... zise el frămîntînd aerul cu mînile, spre a-mĭ arăta cum ferbe, se sfarmă şi se pulveriză apa în lupta sa cu stîncile, crescute din pămînt până peste luciul apeĭ.

Şi înhaţîndu-mĭ fără veste pălăria din mînă.

— Aici's Chetroşiĭ, zise el aşazînd-o la locul cuvenit.

Inhăţăĭ şi eŭ de pe pat mantaua mea cea mare, şi, trecînd iute la spatile luĭ Halunga, i-o aruncăĭ în cap, îl înfăşurăĭ repede în ea, şi îl cuprinseĭ puternic în braţe.

— Săriţĭ! oamenĭ bunĭ, săriţĭ că s'a înecat Halunga, începuĭ eŭ a striga cît îmĭ lua gura şi cutrierînd odaia cu el în braţe.

— Mă... Mă... Mă.., nebunule, îl auziam strigînd de sub manta cu glas înăduşit.

— Săriţĭ! continuăĭ eŭ şi maĭ tare, neslăbindu-l din braţe.

De o dată uşa se deschise şi drăguţa noastră gazdă năvăli repede în odae.

— Da ce e? ce s'a întîmplat? întrebă ea spărietă.

— Săriţĭ! că s'a înecat Halunga.

-- Da ?...

Şi un hohot de rîs o apucă, cînd văzu ivindu-se de sub manta picioarele goale ale luĭ Halunga.

— Mă nebunule!... zise Halunga, cînd scăpă de sub manta cu părul vîlvoĭ.

Şi repezindu-mă la masă începuĭ a lua iute şi pe rînd lucrurila de pe ea şi a le trînti de pămînt la picioare gazdeĭ nostre, care-şĭ ştergea cu batista lacrimile rîsuluĭ

— Na! ziceam eŭ la fie-care trîntitură. Na! iaca colţul Acreĭ, iaca Cheile, iaca Toancele, cît despre Chetronĭ care eraŭ reprezentaţĭ prin pălăria mea, îĭ lăsaĭ în pace, punîndu-ĭ în cuiŭ.

— Da bine, ce-aţĭ păţit creştiniĭ luĭ Dumnezeŭ? întrebă încă o dată gazda noastră cu faţa înflorită de rîs.

— Mă nebunule... repetă Halunga; şi, culegîndu-şĭ lucrurile de pe jos, se puse pe un scaun şi începu să se încalţe.

TEODOR T. BURADA

Secţiunea Valacă de la Expoziţiunea etnografică din Praga. (1895).

Cu ocaziunea călătorieĭ ce am făcut la Romînii din Silezia austriacă, în anul 1894, aflînd că în Praga se va face în anul viitor 1895, o expoziţiune etnografică a poporuluĭ slav din Imperiul Austrieĭ, în care avea să figureze o secţiune specială a poporuluĭ Valah din Moravia şi Silezia, şi, presupunînd interesul cel mare pe care această expoziţiune putea să-l ofere pentru cunoştinţa rămăşiţilor neamuluĭ romănesc, perdut în sinul Slavilor din acele ţărĭ, în dorinţa mea cea mare de a cerceta şi cunoaşte orĭ-ce frîntură de popor ce a vorbit cînd-va limba romănească, m'am hotărît a mă duce la Praga, spre a lua cunoştinţă de acea expoziţiune,

Aşa în vara anuluĭ următor (1895), m'am pornit spre Praga, capitala Bohemieĭ, unde ajungînd, eram nerăbdător de a cerceta *Secţiunea Valacă*, şi, trecînd rîul Moldova, pe podul de piatră, zidit de Carol al IV-lea, în anul 1348, renumit prin frumuseţa şi arta cu care e lucrat, am şi întrat in măreaţa şi impunătoarea expoziţiune etnografiică a neamuluĭ slav, care a fost cercetată

aproape de două milioane de călătorĭ, veniţĭ din toate părţile [1]).

La stînga aceleĭ expoziţiunĭ, cum intri, era scris cu litere marĭ, *Valăsské oddĕlení,* (secţiunea valacă). In această secţiune, unde se aflaŭ acumulate adevărate comorĭ din tot ceia ce priveşte viaţa poporuluĭ valah, atît din trecut, cît şi de acum [2]), se ridică bustul în mărime naturală, a Valahuluĭ Fr. Palacky [3]), cel maĭ mare istorio-

1) Pintre aceĭ călătorĭ aŭ fost: *Paul Louis Lèger* profesor universitar la Collège de France din Paris. *Ios. Sansbœuf,* preşedinte societăţiĭ de gimnastică şi ajutor de primar al arondismentuluĭ VIII din Paris. *A. Leroy,* preşedinte societăţiĭ de gimnastică din Neuilly. *Alexandru Alexandrovicĭ Cociubinski,* născut în Kişinăŭ (Basarabia), profesor la Universitatea din Odesa. *N. F. Sumţov,* profesor la Universitatea din Harkov (Rusia). *I. Carlovicĭ* redactor ziaruluĭ *Wisla* în Varşovia. *Dr. Ivan Sismanov,* din Varsovia. *Bronislav Gabrovski,* profesor la Censtohov din Polonia rusască. *Ivan Milceticĭ,* profesor în Varajdin din Croato-Slavonia. *Dr. Ivan D. Şismanov,* profesor la şcoala înaltă din Sofia, şi alţiĭ.

2) Vezĭ despre această secţiune valacă o descriere a *Dr. Ioan Urban Iarnic,* în gazeta „Tribuna" Sibiŭ No. 137 din 1895, Iunie 17 (29); şi un articol de *Ios. Válek,* înserat în gazeta ilustrată „Svetozor" Praga, 1895, p. 378, 391 şi 417.

3) Frantişek Palacki (Francisc Palasky), s'a născut în 14 Iunie 1798. în comuna Hodslaviţa, din *Valahia* Moravă, a studiat în Presburg şi apoĭ în Viena, de acolo s'a dus în anul 1823 la Praga, spre a se ocupa cu studiul istorieĭ ţăreĭ sale. Principala sa scriere, care l'a făcut nemuritor este: *Istoria poporuluĭ Ceh în Bohemia şi Moravia,* pe care a început-o să o scrie în anul 1836, în limba germană, apoĭ la anul 1848, în limba cehă. Afară de aceasta, el a maĭ scris în limba cehă: *Letopisiţile vechĭ cehe,* *Arhivul ceh, Radhoşti* şi altele. Matous Vaclavek, (Vaslavek) directorul şcoaleĭ statuluĭ din Vstetin şi însemnat scriitor, despre Valahiĭ din Moravia, ne spune că: „într'adevăr Valahia Moravă poate să fie mîndră ca a produs pe un om, ce se bucură de o reputaţie însemnată în întreaga lume civilisată, şi *Valahiĭ,* se pot făli şi spune cu mîndrie: *iată conaţionalul nostru*". Fr. Palacki a murit în Praga, în ziua de 26 Maĭ 1876 şi s'a înmormîntat la *Lobcovitz,* lîngă *Melnik.* Casa în care s'a născut Palaski, ce se află în comuna Hodslaviţa, s'a cumparat de Moravienĭ şi a devenit proprietate naţională. In ziua de 14 Septembrie 1881, acea casă s'a predat cu mare solemnitate, societăţiĭ din Praga, *Svatobor,* spre păstrare şi amintire,

Societatea literară şi societatea muzeuluĭ din Praga, precum şi Universitatea şi Academia Cehă, împreună cu poporul Ceh şi Valah din Moravia, aŭ organizat în zilele de 18, 19 şi 20 Iunie st. n. 1898, o mare serbare în Panteonul muzeuluĭ Ceh, în amintirea aniversăriĭ a 100 de anĭ al acestuĭ mare scriitor valah. In tot timpul acestor serbărĭ a asistat miĭ de studenţĭ, miĭ de muncitorĭ din toate clasele; entusiasmul a fost la culme; s'a ţinut discursurĭ importante.

Pintre delegaţiĭ diferitelor ţărĭ. ca *Rusia, Austria, Bulgaria, Serbia, Stiria. Karintia, Croaţia* etc. ce aŭ luat parte la aceasta serbare enumerăm: *din Petersburg* pe: principele Mihail Nicolaevicĭ Andromicov, publicist, Ioan Vaţlic, consilier de stat, Visarion Visarinovicĭ Komarov, representantul consiliuluĭ comunal, Vladimir Ivanovicĭ Lamanscki, jurnalist, Vasile Alexandrovicĭ Procoviev, scriitor şi jurnalist. *Din Kiev,* pe: Thimoteĭ Filorinski representantul Universităţeĭ de acolo. *Din Varsovia,* pe: Vladimir Andrievicĭ Franţev, reprezentantul Universităţeĭ de acolo, Con-

ARHIVA

Societăţiĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

ANUL XIII

1902

IASI
TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU
1902

ARHIVA

Societăței Științifice și Literare din Iași

TOM. XIII

ANUL 1902.

Documente.

Notițĭ (maĭ însemnate)

TABLA DE MATERII

Poezii

Dărĭ de samă

graf al Bohemilor. Imprejurul acestuĭ bust, eraŭ așezate grupurĭ de tipurĭ, natural lucrate, care înfățoșaŭ pe locuitoriĭ de prin comunele *Roznov*, *Clăbuc*, *Crasna*, *Bîrnova*, *Bistrița* și altele, unii îmbrăcatĭ cu cojoace și în picioare cu opincĭ, uniĭ cu cămeșĭ cu mînicile largĭ, și legate la gît cu baere de ață, încinșĭ cu curăle late de piele, țintuite cu cuișoare de metal, pe cap cu pălăriĭ de pîslă, împodobite cu florĭ și cu oglingioare micĭ, iar alțiĭ, cu mantale de aba lungĭ până 'n pămînt, cu cusuturĭ roșiĭ pe la mînicĭ; femeĭ îmbracate cu cojocele scurte de piele de oaie, toate aceste avînd cea maĭ mare asemănare cu portul locuitorilor noștri de la țară.

Maĭ încolo se vedea interiorul uneĭ case țerăneștĭ, în care era o lavită împrejurul odăieĭ, iar la un capăt al eĭ, o mulțime de lăvicere, maĭ era și un lemn atîrnat de podul caseĭ, pe care eraŭ spînzurate maĭ multe vestminte, toate țesute și lucrate în casă, precum și o poliță de scîndură, pe care eraŭ înșirate străchinĭ de lut, ulcele, lingurĭ de lemn, și alte unelte de ale gospodărieĭ; se maĭ vedea apoĭ, și rezboiul de țesut pînză, și stavile, o vîrtelniță de lemn, peptenele de scarmanat lînă cu dințiĭ de sirmă, o furcă cu caere de cînepă, o piuliță de lemn, o morișcă de peatră de măcinat grîŭ, un hamac atîrnat de podul caseĭ, în care se pun copiiĭ spre aĭ adormi, servindu-le în acelaș timp și de leagăn [1]), o ploscă și un bostan, care servea de ulcior pentru băut apă,

stantin Iacovlevici Grot, profesor la aceiașĭ Universitate. *Din Moscova* pe: Roman Brand, reprezentantul Universitățeĭ de acolo. *Din Lemberg* pe: dr, Godzimir Malahowski, primarul orașuluĭ, Mihail Mihalski, ajutor de primar; dr, Anton Kalina și Mihail Valihievicĭ, consilierĭ comunalĭ. *Vin Viena* pe: dr. Vatroslov Iagicĭ, profesor de limba slavă la Universitatea de acolo, de legat din partea Croațieĭ și alțĭ mulțĭ de prin alte țărĭ.

Tot cu ocazia acelor serbărĭ, s'a pus piatra fundamentală pentru rîdicarea unuĭ monument, în apropiere de *Palaskeho most* (podul luĭ Palacki), spre eternizarea acestuĭ mare scriitor valah (romîn), Fr. Palacki.

1) Acest hamac se află în uz și la Romîniĭ din Macedonia.

numit acolo *ciutory* (ciutură), în mijlocul bagdadieĭ, era spînzurat un hulubaş lucrat în lemn [1]). Incuetoarea de la uşă era un zăvor de lemn, şi se deschidea trăgînd numaĭ o şfoară. Tot acolo se maĭ vedea un ţaran care lucra lemnăriĭ, cu cuţitoaia la scăunoĭ. Pe dinafară, acea locuinţă era împodobită prin prejurul ferestrelor şi pe deasupra prispeĭ, cu soiurĭ de soiurî de puchiţeĭ, simetric aranjaţĭ, şi cu diferite desemnurĭ, înfăţişînd maĭ ales, oale cu florĭ, maĭ mult de coloare roşie şi galbănă, toate aceste fără nicĭ o deosebire ca de la noĭ.

Se maĭ aflaŭ expuse şi maĭ multe buciume şi fluere ciobăneştĭ, toate legate cu coaja de cireş, fiind fără nicĭ o deosebire ca cele ce se află în mîna ciobanilor noştri; maĭ era şi o colecţiune însemnată de ouă roşiĭ, încrestite ca de la paştĭ, avînd mare asemănare cu încrestiturele ce se fac la noĭ, ca: *talpa gîşteĭ*, *trifoiul*, *bobocĭ de trandafir*, *oale cu florĭ*, *şerpĭ*, *stele* şi altele.

La o parte, se maĭ videa şi o mulţime de soiurĭ, de colacĭ, ce se daŭ la copiĭ cînd merg cu colinda în ajunul crăciunuluĭ, înfăţişînd *hulubĭ*, *caĭ*, *scorpiĭ*, *îngerĭ* şi altele [2]).

Se maĭ aflaŭ şi un număr mare de fotografiĭ, care reprezentaŭ *lada cu păpuşĭ* şi *Iroziĭ* (vicleimul nostru), *capra*, care se poartă cu colinda pe la casele locuitorilor, şi diferite alte obiceiurĭ, ce se practică la nunţĭ, la Crăciun şi la anul noŭ.

Pe lîngă toate aceste, vrednic de însemnat maĭ eraŭ: hărţile despre *Valahia moravă*, hrisoave vechĭ relativ la Valahĭ, şi mostre despre arhitectura valahă, picturele valahuluĭ Nicolaĭ Matula, de pe la sfîrşitul se-

---

1) Acest obiceĭ se vede în maĭ multe locurĭ şi la Romîniĭ din Macedonia.

2) Şi pănă 'n ziua de astăzĭ acest obiceiŭ se păstrează la Romîniĭ din Macedonia.

colului trecut, precum şi desemnurile făcute cu multă fineţă, de valahul Mjic, care împodobiaŭ o carte bisericească din anul 1733, o colecţiune bogată de cărţi de rugăciuni din anul 1663 şi multe documente ce se raportaŭ la diferite bresle ale Valahilor din Moravia.

Literatura nouă despre Valahi, era reprezentată prin mai multe scrieri de ale lui: Sloboda, Bartoş, Kulda, Vaclavek (Vaslavec), Slavincinski, K. I. Cervinka, Franz Bayer, Pluscal, E. Domluvil, Pecek (Peţec), Pluscal Moravicionski şi altele, precum şi scrierea mea: O călătorie la Romînii din Moravia.

Cînticele populare ale Valahilor, eraŭ şi ele reprezentate prin colecţiunea lui Eduard Peck, dată la lumină în Brün la anul 1884 [1]), precum şi prin acea a lui Karel Sigmund, aranjate pentru piano de Karel Kovărjovic (Carol Covarjovici), care conţine mai multe arii populare de danţ de ale Valahilor, precum şi mai multe manuscripte în care se aflaŭ puse pe note o mulţime de cîntece vechi populare de ale Valahilor.

Mai atrăgea atenţiunea cercetătorilor acestei expoziţiuni, şi diferitele cusuturi şi broderii: ţesătura mănuşilor de lînă şi de aţă, împletitura colţunilor, lăvicere lucrate la războiŭ, lucrul pantofilor de pîslă, pînzăriile de in şi de cînepă, dantelele, fileurile şi răţelele (cepeţ), precum şi bogata şi frumoasa colecţiune de mostre de cusuturi valahe, a D-rei Bianca Vaclavek, precum nu mai puţin şi desemnurile de dantele pentru găteală, şi mai ales pentru bonete expuse de D-ra M. Wankel, cari toate aveaŭ o deosebită însemnătate prin frumuseţa şi originalitatea lor.

In afară de palatul exposiţiunei în stînga, era o

---

1) Această colecţiune cuprinde 245 cîntice populare, într'un singur volum, intitulat. *Valăsske národni pisne a rikadla.*

casă de ţară, cu o grădină încunjurată parte cu zaplaz de scîndurĭ şi parte cu nuele; poarta eĭ se închidea aninînd în susul uşilor, un cerc de curmeiŭ, întocmaĭ fără nicĭ o deosebire ca şi la locuitoriĭ noştri de prin sate, acolo se aflaŭ şi vr'o cîte-va greble, ţepoaie, coase, un toc de lemn pentru cutea de ascuţit coasa, şi maĭ multe ştiubee pentru albine, făcute din copacĭ scobiţĭ, întocmaĭ ca şi ştiubeele noastre. In ogradă se aflaŭ: o treucă pentru paserĭ, un uluc pentru adapat vitele, o piuă de lemn pentru pisat grîŭ, o covată de lemn, şi maĭ multe oale de lut, acaţate în craciĭ unuĭ copac uscat.

Maĭ la o parte un *salaş* (stînă), în care se găsiaŭ vr'o două ciubere, doniţe, un mertic şi vr'o cîte-va talance pentru vite; apoĭ strunga, îngrădită cu nuele şi o figurină în mărime naturală ce representa un baciŭ valah care prin fricţiunea a două lemne uscate, lîngă care se pune şi o bucăţică de iască, caută să le aprindă ca să facă foc în stînă, căcĭ după datina strămoşască, în a 20-a săptămînă după Crăciun, cînd de obiceiŭ se despart oile de mieĭ şi se duc la varatic, cel întâĭ foc ce se face în stînă, trebue să fie aprins, numaĭ de la iasca ce se aprinde de la focul produs prin fricţiunea acelor două lemne. Aceĭ foc până ce sunt oile la stînă, nu se maĭ stînge. Acest obiceiŭ se păstrează şi la Huţuliĭ din munţiĭ Carpaţĭ.

In apropiere de stînă era aşezat *valasska pila* (fereseul valac), care fiind pus în mişcare prin apa unuĭ pîrăŭ, tăia copaciĭ, din care apoĭ se făceaŭ scîndurĭ.

Maĭ la o parte de acel feresteŭ, un meşter lucra într'o căsuţă cuţitele aşa numite de nemţĭ *valahische Messer*, care seamănă întocmaĭ ca şi cosoarele vierilor noştri, şi care nu se lucrează de cît numaĭ de Valahĭ.

In apropiere de acea căsuţă, era *ospătăria valacă*.

Intrînd acolo am găsit o mulţime de Valahî, care se înveseleaŭ, bînd şi măncînd[1]), la sunetul unuî taraf de lăutarî, jucînd *calamaïca*, şi danţul lor cel maî obicinuit aşa numit *valasky* (valahul). Intrînd în vorbă cu un Valah din acea ospătărie, l'am întrebat să-mî spună, că din ce sat este, şi de unde sunt veniţî lăutariî? el mi-a spus că e *Roznovian* [2]), şi că lăutariî sunt parte din Roznov parte din Kozlovicî.

Pe păreţiî aceleî ospătăriî, între alte desemne, era şi portretul conteluî Vladimir Lazănsky, doctor în drept, preşedintele expoziţiuneî, îmbracat în costum de *cioban valah.*

Toate corporaţiile care aŭ venit din comunele Valahieî morave, să cerceteze acea expoziţiune, aveaŭ steagul lor a parte, pe care era scris cu litere marî; *Valasska* (Valahia).

Reuşita ce a avut această secţiune valacă, este datorită comitetelor etnografice valahe, din: *Valaska-Meziricî* (Mezericiul-Valah), *Roznov*, *Clăbuc*, *Cîlcî, Vsetin*, *Frenstadt*, *Friştac*, *Hodslaviţe*, *Novi-jicin*, *Vizovicî* şi *Brumov,* precum şi damelor din *Vsetin*, *Mizericiul-valah* şi *Frenstadt.* Pe lîngă aceste toate, nu maî puţin aŭ contribuit şi un număr de bărbaţî, iubitorî a neamuluî *valah*, (romănesc), ca: *E. Domluvil* din Mesericiul-valah, *Barabaş*, *Cudelca* şi *Bartoniek* din Roznov, *Talpa* din Verzoviţe, *Pilecïca* din Hodslaviţe, *Fr. Şeri* din Clăbuc, *Strijberni* din Brumov, *Crumholz* din Friştac, *Horacek* din Vizoviţe, *Ioza Orszag* din Novi-Hrozenkov, *Fr. Bayer* din Preraŭ, *Felix* din Frenstadt şi alţiî, care prin activitatea şi chibzuinţa lor, aŭ contribuit la succesul strălucit ce a avut această secţiune valacă.

---

1) Mîncările maî obicînuite ale valahilor, sunt: *Cir, Crupie, Crupie-fasole. Kiseliţa, Mamuliga* şi altele, iar băuturî: *Sliboviţa* şi *Valasky ceaî.*
2) Locuitor din comuna Roznov.

Precum expozițiunea etnografică a neamuluĭ slav din Imperiul Austrieĭ, a fost opera întreguluĭ popor, așa și secțiunea valacă din acea expozițiune, a fost opera întregeĭ *Valahiĭ* din Moravia, la care putem zice că a luat parte fie-care Valah, ast-feliŭ, încît *Valahia* a fost reprezentată într'un mod adevărat demn și măreț.

—

Uitîndu-ne la toate cele expuse în această secțiune, una din cele maĭ frumoase și maĭ bogate, te prinde mirarea, cum această frîntură de Romînĭ, rezlețițĭ de noĭ, la o departare așa de mare, purtînd de sute de anĭ povoara grea a streinismuluĭ, aŭ putut cu atîta tenacitate, să reziste la atîtea valurĭ care aŭ trecut peste capul lor, și să-șĭ păstreze ca prin minune pănă 'n ziua de astă-zĭ conștiința, că eĭ formează un popor deosebit, în sinul națiuneĭ slave din imperiul Austrieĭ.

—

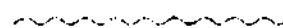
Inainte de a părăsi această secțiune valacă, vestindu-se că eŭ fusesem prin *Valahia moravă*, și pe la Romînii din Silesia Austriacă, și că aș fi cîntat pe la eĭ din violină, maĭ multe cîntece ca de la noĭ, maĭ mulțĭ mă rugară, să le cînt și la eĭ în expozițiune, cîntece naționale romăneștĭ.

Eŭ văzînd această dorință a lor, am comunicat'o la maĭ mulțĭ membri din comitetul expozițiuneĭ, care a fost primită cu plăcere, și așa prin amabilitatea și concursul D-lor *Pavel Albieri*, editor of the Chicago Listy, Bohemian daily, *Louis Zychlinschi*, corespondent jurnalist, *Karl Kovarovicĭ*, capelmaistru concertelor simfonice din expozițiune și a D-luĭ *Ludvig Vitězlav Celansky*, pianist, mi s'a pus la dispozițiune sala cea mare de concerte din expozițiune, și așa în ziua de 1 (13) August 1895, zisam și acolo din violină, pe lîngă maĭ multe bucățĭ de

autorĭ slavĭ [1]), şi *Doina* noastră precum şi alte multe *cîntece naţionale* de la noĭ.

In acea zi îmbulzeala era mare, miĭ de spectatorĭ se adunase, în cît nu maĭ încăpeaŭ în sală, căcĭ se vestise prin gazete, că un Romîn din România liberă, a venit să cerceteze secţiunea valacă şi să dee un concert în care va arăta şi frumuseţa ariilor naţionale romăneştĭ. Melodia cea duioasă a Doineĭ precum şi gingăşia ariilor noastre naţionale, i a impresionat foarte mult.

Imbrăţişarea şi primirea cordială ce mi s'a făcut atît în această *secţiune valacă*, cît şi în tot timpul călătorieĭ mele, ce făcusem prin comunele din *Valahia moravă*, vor remîne neşterse din memoria mea, şi vor fi o amintire din cele maĭ plăcute.

1) *Wieniawski.* Chansons polonaise, *Kontski* Mazurca de salon, *Neruda* Berceuse slave.

A. ŞANDRU

Unui poet revoltat *)

(Dinamitard.... pe hîrtie).

Ţi-am citit revolta 'n versurĭ ce-aĭ dat-o 'n fragment lumineĭ
Şi 'ţĭ spun sincer că 'n mirare mĕ 'ntrebăĭ atuncia: cine-ĭ
Revoltatul care scrie, c'o să spună de-acum tare
Tot ce crede, tot ce simte, tot ce are 'n cugetare?
Mă miram şi eŭ, ce naiba! nu-ĭ uşor să te 'ntîlneştĭ
C'o pornire-al căreĭ strigăt pîn' în suflet să-l simţeştĭ,
C'o pornire-adevărată, sinceră şi bizuită
Pe contrastul dintre fapte ş'o convingere cinstită....
Ţi-aĭ găsit!... Doar sunt revolte pentru teatru, dentru bal,
Şi convingerĭ cari 'mbracă domino de carnaval!
Mă miram şi eŭ, pe cinste! Mă miram, că doar poetul
Avu dreptul ca să strige saŭ să 'şĭ spue şi cu 'nctul
Infocata sa revoltă, de demult;... dar declamată,
Ştiţĭ, pe-o scenă, şi cu gesturĭ.... poate fi aplaudată!...
O, aplause! Ce tremur voluptos te prinde 'n spete,
Numaĭ cînd 'ţĭ 'nchipuĭ sala, strigătul: «Bravo poete!»...

*) S'a primit la direcţia Arhiveĭ un poem foarte lung însă slab în cele maĭ multe părţĭ ale luĭ. Partea reprodusă care formează un tot, s'a părut însă vrednică de publicat.

....In cît ast-fel se explică versu-aprins, ura haină,
Dinamita pe hîrtie,... Țara, țara e de vină!...
Țara asta, care trebuĭ s'o izbim de toțĭ perețiĭ!
Auzĭ tu, să n'aibă fondurĭ să 'șĭ plătească ea poețiĭ!
Și guvernele să pape milioanele furate
Pe cînd ceĭ ce scriŭ revolte șed cu buzele umflate!
Negreșit această stare nu maĭ poate fi iertată....
Dinamită 'n preajma țăreĭ.... Țara-ĭ marea vinovată!...

Țară, țară neferice, țară dragă, unde mergĭ
Cu batjocurĭ de acestea ce 'țĭ aruncă de-anĭ întregĭ
Toțĭ schiloziĭ și toțĭ șuiĭ, împotriva-alcătuireĭ
Și a fireĭ tale însașĭ? Un' ți-ĭ legea pedepsireĭ?...
Cum, tîrfichiĭ ce-abia 'nvață fraza s'o schimonosască,
Uceniciĭ calomnieĭ ș'aĭ minciuneĭ, să 'ndrăznească
Făr' de nicĭ-o 'mpedecare, ca să 'nceapă 'ntăĭ cu tine
Practica nerușinată a murdareĭ meseriĭ?
Cum de tacĭ și suferĭ toate, țara; cînd o să 'țĭ reviĭ?
Cum, nu-ĭ bun nimic în tine, dacă n'au pus mîna *eĭ*?
Toțĭ, care 'țĭ îndreaptă cîrma, toțĭ sunt hoțĭ? toțĭ sunt mișeĭ?...
Instituțiile tale cu-adîncĭ jertfe-alcătuite,
Și de care tu eștĭ mîndră, toate fi-vor necinstite?...
Nu aĭ fiĭ vitejĭ, o țară? inimĭ, care să zvîcniască
Numaĭ cînd rostesc cuvîntul sfînt de *Țară românească?*
Cum, s'a stîns patriotismul sincer, mare adevărat?
Fiiĭ leilor din Plevna azĭ în iepurĭ s'aŭ schimbat?...
Calomnie și minciună!—Doară nu pentr'o stafie
Fiiĭ tĕĭ și-aŭ jertfit viața, apărînd cu bărbăție
Dreptul sfînt de-a trăi 'n lume liberă și 'ndependentă!...
Pentru *asta* însă coarde n'are lira decadentă!
Ea se mărginește numaĭ prin maniaciĭ sĕĭ adepțĭ
Insultînd prin eĭ, pe *tine*, mamă, care-ĭ țiĭ la sîn
Dînd de o potrivă hrană și la bun și la hain.
Tot ce aĭ tu: muncitorul, arta ta, soldat, ministru,
Tronul chiar, totu-ĭ de-avalma terfelit în rîs sinistru,
Pe cînd colo, la hotare, staŭ *vecinii buni* la pîndă
Și hlizesc în așteptare, ca potaia cea flămîndă!

In a vieţeĭ plămădeală suferinţa-'ĭ dă dulceaţă;
Dumnezeŭ a pus-o astfel ca să-ţĭ măsorĭ fericirea,
Semințînd credinţa 'ntr'însul cu rabdarea şi jertfirea.
Criticĭ batfocuritoare pentru tot ce-avem în ţară
Am avut ş'avem destule ş'o să maĭ avem noĭ iară...
Nu-s de la străinĭ atîtea, cîte sunt de la Romînĭ,
E vechiŭ obiceiul nostru de-a ne da singurĭ la cînĭ.

PETRU V. GRIGORIU

Scrisoare la „o necunoscută"

Noaptea, cînd, sub gîndurĭ grele cade fruntea'ţĭ să se culce,
Pleoapele'ţĭ acopĕr gingaş melancolicul ochiŭ dulce,
Sufletul trudit de dorurĭ, de părerĭ de răŭ trecute,
Adormind, te fură toată în spre lumĭ necunoscute,
In spre locuinţĭ de stele, în spre cuiburĭ îngereştĭ....
Spune'mĭ ce visezĭ atuncea, spune'mĭ dragă, ce iubeştĭ,
Cînd ceĭ viĭ dorm morţĭ în lume şi ceĭ morţĭ apar ca viĭ,
In misterul nopţeĭ, spune'mĭ, visurile'ţĭ argintiĭ!?
Spune'mĭ care'ĭ chinul aprig şi desgustul de viaţă,
Ce'ţĭ topesc focul iubireĭ şi te fac să staĭ de ghiaţă,
Tristă, singură şi mută ca o piatră de mormînt?
Sfinx, o! spune'mĭ al enigmeĭ tale, dureros cuvînt!
Scoate inima din lanţurĭ, scutură din jug dorinţa
Sufletuluĭ tăŭ cel jalnic, fă ca să'ţi revezĭ fiinţa
Tot frumoasă şi iubită, iubitoare şi aprinsă!...
De ce legilor viclene te laşĭ jertfă, roabă prinsă?
De ce staĭ de tot retrasă, hrănind inima'ţĭ fierbinte
Din acele zile, ceasurĭ, clipe ce'ţĭ aduc aminte
De-o iubire 'nşălătoare, de amorul care încă
Cu venin şi dinţĭ de şarpe simţĭ că inima'ţĭ mănîncă?
De ce, cînd poţĭ fi regină stăpînind o lume 'ntreagă
Şi neţermurită, lume de poet, căruĭ eştĭ dragă?
De ce, tu, nu daĭ lumina, nu 'ncălzeştĭ prin ochiul tăŭ,

Tot pustiul unei inimi.... noaptea sufletului meŭ?!
De ce, dacă eştĭ frumoasă, lumeĭ vraĭ să parĭ urîtă?
Ca o zi de iarnă lungă stînd mereŭ posomorîtă?!
De ce, dacă e făcută să zimbească a ta buză,
O porţĭ sarbădă, uscată, încleştată şi hursuză?!..
Sunt femeĭ ce aŭ din fire zimbirĭ falşe la poruncă,
Care n'aŭ în minte altă bucurie, altă muncă!
Numeroase sunt acele mărginite şi inculte!
O! păcatul e o marfă uşurică şi sunt multe
Ce vînd dragostea pe strade prin zimbirĭ ispititoare
Trecătorilor!... Sunt multe ce nu ştiŭ menirea mare
A femeieĭ care ştie să priceapă ce'ĭ iubirea,
Şi 'n ce cuib ceresc stă vecînic neatinsă fericirea
De ceĭ mulţĭ săracĭ cu duhul, de frumoşĭ bogaţĭ la pungă,
Care las cu fală 'n lume sgomot de prostie lungă!!..
Lasă proastelor mîndria de a cuceri tot multe
Inimĭ putrede, ursite glasul viţiuluĭ s'asculte!
Tu, iubeşte sfînt, iubeşte cu tot focul de femee
Ce din suflet scoate plînsul şi din crier o idee,
Din ochĭ lacrima curată, din graiŭ vorba de credinţă
Care prinde de minune pe puternica fiinţă,
Scumpa mea *Necunoscută*, păstrînd marele secret
C'a ştiut s'atingă coarda lireĭ unuĭ sclav-poet!
Viaţa foarte lungă pare celor ce nu ştiŭ ce este
Şi nu pot din ea să tragă o poetică poveste
Saŭ folos real!.. Aciia trec, mor fără rost, butucĭ!!
Cînd aĭ suflet viŭ şi minte, cînd un scop sublim apucĭ,
Cînd ştiĭ cum merg toate 'n lume, cum răsar, dispar mereŭ,
Ca din noŭ să nască, după gustul unuĭ Dumnezeŭ,
Cînd ştiĭ să iubeştĭ şi dulce poţĭ ca să te-aruncĭ uităreĭ,
Cînd ştiĭ ca să uiţĭ viaţa, valea neagră a oftăreĭ,
Atuncĭ viaţa pare scurtă, atuncĭ sboară ca o clipă
Şi uiţĭ totul, viaţă, moarte, prins de şubreda'ĭ aripă!
Nu'ĭ păcat să staĭ ascunsă, ca să nu fiĭ clevetită
De faţarnice amice ce rîvnesc, ca răşluită
Să'ţĭ dea inima 'n vînzare, să ţ'o scoată la vileag
Desfrînaţilor saŭ unuĭ decăzut chiabur moşneag?!
Nu'ĭ păcat, atîta farmec de femee, ca o floare

Tupilată 'n spinĭ şi tristă să se stingă fără soare?
Nu'ĭ păcat? Cînd numaĭ una scurtă, singură viaţă,
Are omul şi vremelnic în senin, mereŭ în ciaţă,
Să se piardă 'n gol pe lume ca 'n ocean vicleana undă,
Păn'ce vezĭ apoĭ, sărmanul, amărît cum îşĭ înfundă
Lutul, tot în patru scîndurĭ, sub doĭ metri de pămînt,
Rece, mut etern, devine colb şi pulbere de vînt!?
Nu'ĭ nimic etern pe lume şi chiar lumea nu'ĭ eternă!
Ochiul treaz şi mintea vie saŭ cu capul mort pe pernă,
E acelaş vis de veacurĭ, tot vedeniĭ, tot minciunĭ!
Temelia e din iască, viaţa din amărăciunĭ!
Imparaţiĭ şi saraciĭ în colibă saŭ la curte,
Din tăcutul ghem al vieţeĭ trag aceleaşĭ fire scurte!..
Sus, urîtul, frica morţeĭ, grija de prea mult noroc,
Jos, nicĭ pîne, lacrimĭ, boală!... Toţĭ fierb, sufăr la un loc!..
Omenirea clocoteşte într'o singură căldare!
Se uit toate, trec de-avalma ceasurĭ dulcĭ şi lunĭ amare!
Toţĭ şi toate 'n astă lume, cît de marĭ şi cît de micĭ,
Toţĭ şi toate 'n faţa morţeĭ cad nemernicĭ şi piticĭ!..
Toate's aurite umbre, falnice nimicurĭ toate!
Vorbesc numaĭ o secundă ochiuluĭ, însă nu poate
Zgudui şi idealul sufletuluĭ meŭ rănit
Din marĭ patimĭ de iubire şi de ură înăsprit!
Numaĭ dragostea rămîne, lasă brazde mult adîncĭ!
Barcă oţelită 'n valurĭ şi 'n ciocnirĭ mereŭ de stîncĭ!
Dragostea statornicită! Idealul de-o fiinţă,
Cînd o clipă preţueşte cît un veac de suferinţă!...
Vaĭ! acelaş corp înghite şi acopere pămîntul!
De la om rămîne numaĭ fapta bună şi cuvîntul
Scris din minte!.. Bogăţie, nume, rangurĭ, sunt prostiĭ,
Secĭ şi 'ngălbenite frunze spulberate în pustiĭ!...

STATE DRAGOMIR

HAMLET

(Interpretare artistică).

A interpreta, din punct de vedere teatral, înseamnă a imita așa de bine în gest, mișcare, expresie. dicțiune, personagiul descris de un autor, în cît să *pară* că personalitatea artistuluĭ se pierde în aceia a tipuluĭ ce caută a reprezenta. Am spus *să pară*, fiind-că noĭ suntem de părerea, de altfel dovedită prin observațiile psihologice, că nu artistul care-șĭ pierde *eul luĭ* în acel al personagiuluĭ ce întrupează este artistul cel maĭ conștient, dar acela care își stăpînește și cîrmuește cu ajutorul *euluĭ său* personagiul ce l'a evocat din textul autoruluĭ.

Pentru aceasta însă, interpretuluĭ i se cer o sumă de condițiunĭ. In afară de condițiunile fizice indispensabile, maĭ indispensabile încă sunt cunoștințele, de cari să se poată servi, pentru a pricepe și analiza rolul; și apoĭ, aceasta e cea maĭ principală, de a putea manifesta, prin expresie, gest, mișcare, vorbă, ceia ce înțelege și analizează.

Această din urmă calitate a cui-va poartă numirea de talent dramatic.

Nicĭ un artist din cîțĭ joacă *Hamlet* nu se apropie de celalalt în ceia ce privește interpretarea totală a roluluĭ. De aci concluzia naturală și logică că nu toțĭ 'l înțeleg și-l văd la fel.

Dac'am avea ceva hotărît știut atît asupra sufletuluĭ cît și

asupra fizicului său, am vedea o oare-care apropiere între diferiţii interpreţi.

Unii fac din el un nebun, alţii un prefăcut, alţii un emoţional, alţii volitiv, iar alţii daŭ numaî partea absolut dominantă a su luî său: inteligenţa.

Ca fi. de asemenea, urmează concepţia ce şi-o fac despre sufletul său. Neexistînd un criteriŭ sigur niciî asupra sufletului, nicî asupra fizicului acestuî misterios personagiŭ, fie-care interpret redă din el ceia ce vede cu ochiî spirituluî seŭ.

Organul intelectual aperceptiv al fie-căruî actor, asimilează acele ideî şi simţiminte, cari se potrivesc maî mult cu organul săŭ intelectual. Dacă actorul el însuşî e o fire reflexivă, redă numaî reflexivitatea, dacă e emoţional, de-asemenea numaî emoţionalitatea; dacă să întîmplă că-ĭ o fire impulsivă, volitivă, ceia ce-ĭ în contradicţie absolută cu tot ce ştim despre Hamlet, el se redă pe dînsul. Ar urma deci că orî şi *care a. ist*, fără să îndeplinească anume condiţiuni fizice şi intelectuale, poate juca acest rol, numaî să mulţumească nevoia spirituluî mulţimeî de a vedea reprezentîndu-se *Hamlet*, măcar odată pe an, cum susţinea un critic dacă nu mă 'nşel.

Şi aceasta numaî prin faptul că, după unii, fiind aşa de complexă această fire, numaî actor să fiî, îl poţî juca.

Părerea aceasta însă s'a dovedit a fi falşă, căcî încercările n'aŭ lipsit şi cu toate acestea acea nevoe n'a fost mulţumită prin faptul că n'a fost mulţumit simţul estetic al publiculuî select, care-ĭ supremul judecător la teatru.

Vom căuta a evoca şi caracteriza eroul pieseî din însuşî textul luî Shakespeare şi a trage toate concluziile necesare în ceia ce priveşte interpretarea artistică a acestuî rol.

* * *

Maî întâî o să căutàm a înlătura părerile ce ni se par neîntemeiate. Cea dintâî şi una din cele maî răspîndite este că Hamlet e nebun.

Sunt cîţî-va interpreţî, cari, luîndu-se, se vede, după ea, fără s'o cerceteze mult şi-aŭ luat-o drept idee conducătoare şi de aicî expresiunea, gestul, mişcarea şi toate-apucăturile unuî

nebun în ceia ce privește manifestarea extremă, care este oglinda sufletuluĭ.

Noĭ credem că Hamlet nu e și nu poate fi nebun, în înțelesul drept al acestuĭ cuvînt.

Ca să ne convingem de temeinicia acesteĭ afirmațiunĭ, maĭ întâĭ trebue să precizăm înțelesul noțiuniĭ acesteia.

Intr'adevăr ce e un nebûn din punct de vedere psihologic? Prin ce se caracterizează această a doua natură a ființeĭ omeneștĭ?

Știința sufletuluĭ ne învață că ea se caracterizează printr'o complectă dezordine a facultăților sufletuluĭ. Inteligența, simțirea și voința nu staŭ în armonie. Ea e o stare de halucinație continûă, în stare de veghere. Nebunul visează deștept fără să fie conștient că visează, fiind-că el nu știe că e nebun. Acesta-ĭ starea normală a nebunuluĭ. Raționamentul nu-ĭ e atins. Funcțiunea logică nu-ĭ e distrusă, premisele numaĭ din carĭ-șĭ trage concluziile sûnt falșe.

La Hamlet, judecat de text, nu reiese această dezordine, după cum vom vedea din citațiile ce le facem maĭ jos. Inteli, gența și simțirea îĭ sînt normale, întru cît îl privește și întru cît privește inteligențile superioare c'un organ intelectual aperceptiv bogat asemănător luĭ. Hamlet însă *e și pare a fi nebun* pentru alțiĭ, carĭ n'aŭ nimic comun nicĭ ca inteligență, nicĭ ca simțire cu dînsul.

Pentru Polonius, Rosencrantz, Guildenstern, Osrik, pentru Claudius, chiar pentru regina, pentru întreaga curte din Elsinör, afară de Horațiu, colegul săŭ de universitate, Hamlet pare a fi nebun. Cum pot oameniĭ aceștia c'o simtire pervertită, c'o inteligență săracă, să 'nțăleagă o minte superioară ca a luĭ Hamlet? Tot ce gîndește, tot ce simte el, nu pot și nu-s în stare să gîndească și să simtă curteniĭ de la Elsinör.

Deosebirea intelectuală și morală, pe lîngă dispozițiunile fireștĭ moștenite de la tatăl săŭ, e așa de mare între el și aceștĭ curtenĭ, în cît în el se deșteaptă un simțimînt de repulziune, pentru toțĭ aceștĭ oamenĭ carĭ nu eraŭ capabilĭ să-l înțeleagă. Chipul de a gîndi și a manifesta această gîndire prin vorbe inaccesibile înțelesuluĭ lor; simțimintele sale în absolută contradicție cu acele ale lor, îĭ fac să-l creadă nebun. Inlănțuirea

logică între vorbele, logică pentru orĭ și care spirit dotat cu aceiașĭ cultură, cum e Horațiŭ, de pildă, constitue *„vorbe fără șir“* pentru toțĭ ceilalțĭ. De alt-fel, el însușĭ mărturisește în scurte cuvinte, că *„Danemarca e una din cele maĭ triste închisorĭ pentru spiritul meŭ, închisoare unde se găsesc fiere, pivnițĭ“*. Ca toțĭ oameniĭ superiorĭ cu mult mediuluĭ în care trăesc, Hamlet pare-a fi nebun, căcĭ dacă i s'ar fi permis, de pildă, să se reîntoarcă la Wittemberg, unde-șĭ făcea studiile, și ar fi regăsit mediul de altă dată, și cu siguranță că nu tot aceiașĭ părere o aveaŭ și colegiĭ săĭ despre dînsul.

Așa dar rămîne hotărît : din punct de vedere psihologic neexistînd dezordinea sufletească care ne servă drept criteriŭ întru distingerea sănătățiĭ intelectuale de nebunie, Hamlet nu e și nu poate fi nebun. Am putea spune, din contra, că mintea cea maĭ măreață și maĭ sănătoasă precum și inima cea maĭ nobilă de la curtea din Elsinör e aceia a prințuluĭ, și dacă e vr'un nebun, fie el moral, fie intelectual, apoĭ acela poartă alt nume. «Oameniĭ aceștia or să mă înebunească cu desăvîrșire, zice dînsul, căcĭ într'adevăr cu puterea luĭ de a cunoaște ce zace în gîndul și inima oamenilor, după chipul în care se manifestează în afară, prin gest, mișcare, expresie și vorbă, se înspăimîntă în adîncul spirituluĭ săŭ de falșitatea, răutatea și nemernicia de caracter a acelor ce-l încunjură. Actul al III-lea e o probă evidentă a afirmațiuniĭ de maĭ sus. Are puterea de a pătrunde ce se petrece în spiritul luĭ Güldenstern, Rosencrantz, Polonius, experimentează asupra sufletuluĭ lor și-ĭ aproape sigur de rezultate. Prevede dușmănia ascunsă a regeluĭ, unchiul săŭ, care, pentru a scăpa de un dușman care-ĭ cunoștea adîncul conștiințeĭ, precum și pata sîngeroasă și criminală cu care mîna-ĭ era întinată, îl trimite în Englitera sub forma uneĭ misiunĭ diplomatice, în realitate pentru a-l face să dispară. In acest mediu de intrigĭ, de infamiĭ, unde adevărul era înlocuit prin minciună, fapta cinstită prin crimă, și unde nu se știe ce-ĭ a vorbi sincer, Hamlet cu firea luĭ deschisă, leală, a simțit o mare zdruncinare sufletească, care i-a accentuat, cu mult, firea luĭ reflexiv melancolică. Disciplina intelectual-filosofică căpătata la Wittemberg, i accentuase și ea la rîndu-ĭ, atît de mult, melancolia și reflexivitatea, inerentă aproape emoționalilor ce se dedau la astfel de

studiĭ, în cît vecinic caută refugiul singurătăţiĭ, spre a cădea pradă gîndurilor ce-l chinuiaŭ. Se plimba ceasurĭ întregĭ prin culoarele palatuluĭ citind saŭ gîndind. Adesea-orĭ se pierdea prin împrejurimĭ, tot singur, şi rar numaĭ în tovărăşia prietenuluĭ săŭ Horaţiŭ. Toate aceste purtărĭ, concluziĭ sincere ale celor ce se petreceaŭ în sufletul luĭ, eraŭ luate drept un manifest sigur de nebunie. Oare maĭ avea nevoe Hamlet să maĭ prefacă pe nebunul, cînd chipul săŭ adevărat de a se purta avea ceva caracteristic, nepriceput pentru mintea celor de la curte? Hotărîrea ce şi-o iea de a se preface nebun, pentru a se convinge de descoperirile îngrozitoare ce i le făcuse umbra în tabloul al III-lea, poate să fi influenţat asupra păreriĭ ce domnia asupră-ĭ.

Indoiala ce există în spiritul săŭ asupra aceluĭ presimţimînt, că unchiul e cauza morţiĭ tatăluĭ săŭ, izvorită din nedumerirea cum de mama sa să se mărite cu unchiul săŭ, după două lunĭ de la moartea primuluĭ eĭ bărbat, care «faţă de cel de-acum e ceia ce e Hyperion pe lîngă un satir», se poate să-l fi hotărît să-l ia drept mijloc de acţiune în atingerea ţinteĭ ce-o urmăreşte, zic aceia ce cred că Hamlet se preface.

Se naşte întrebarea numaĭ dacă avea nevoe să facă aceasta. Sunt uniĭ interpreţĭ carĭ ieaŭ drept premisă fraza din tabloul jurămîntuluĭ şi fac din Hamlet un volitiv, un om care-ĭ în stare să se stăpînească aşa de mult în cît face tot ceia ce vrea. Din text reiese însă că toate hotărîrile pe carĭ le iea chiar sub puterea sentimentuluĭ acestuia, numaĭ în momentul de surexcitare momentană, le săvîrşeşte, însă imediat ce locul acesta îl ocupă, reflexivitatea şi motivele încep să se bată în mintea luĭ, acţiunea întîrzie. In sprijinul acesteĭ afirmaţiunĭ ne staŭ dovadă: monologul *«a fi saŭ a nu fi», scena cu mama, scena cu regele pe care-l găseşte închinîndu-se.* Hamlet are voinţa omuluĭ civilizat. Nu se hotărăşte a săvîrşi o acţiune până nu cumpeneşte mult în mintea luĭ motivele pro şi contra. Fiind o fire reflexivă, accentuată cu mult din pricina studiilor filosofice la carĭ se dedase, îşĭ reprezintă în minte tot ce simte el, precum şi tot ce simt şi gîndesc alţiĭ. Să se citească, în privinţa aceasta, replica ce-o dă ma[illegible] eĭ sale în tabloul al II-lea: «De ce parĭ aşa trist?.. întreabă regina. «Par Doamnă?... O!... e un adevăr şi nicĭ de cum o părere... etc... etc..., precŭm şi celebrele monoloage în

cari îşĭ face aşa de profund analiza intelectuală şi emoţională. (tabloul al III-lea) şi monologul *„a fi saŭ a nu fi“*. Motivele pe cari i le dictează, într'un moment, exuberanţa luĭ emoţională, gata a-ĭ copleşi raţiunea, îl fac să iee unele hotărîrĭ, pe care nu le poate aduce la îndeplinire; de îndată ce emoţiunea îĭ copleşeşte raţiunea, imediat are loc si acţiunea. Pornind sub imperiul emoţiuneĭ resimţite la teatru, de îndată ce-l cheamă regina în camera eĭ, avînd a-ĭ vorbi, trece prin camera regeluĭ pe care-l găseşte închinîndu-se. Acum cînd era sigur că el e ucigaşul tătăluĭ seŭ, un şivoiŭ de sînge i se urcă la cap, scoate spada să-l răzbune, însă dedat cum e, prin firea luĭ, a reflecta şi asupra luĭ şi asupra fie-căror împrejurărĭ din lumea din afară, îşĭ iroseşte acţiunea în gîndurĭ şi cuvinte. Sentimentul în acest moment n'a încălecat raţiunea. Trece în camera mameĭ sale, unde consequent cu hotărîrea proprieĭ sale personalităţĭ, aşa de excluziv intelectuală, se mărgineşte a o tortura prin cuvinte, până în momentul cînd mama înspăimîntată cere ajutor. Un alt strigăt de ajutor se aude de după perdea, pe care-l iea drept al regeluĭ; acum iar scoate spada şi străpunge pe Polonius, cu buna încredinţare că omoară pe rege. Aci sentimentul i-a copleşit raţiunea şi acţiunea a săvîrşit-o. Judecîndu-ĭ starea sufletească din acest moment, avem de-a face cu două sentimente puternic trezite în sufletul luĭ cari-l fac să-ĭ întunece raţiunea: indignarea decadenţiĭ mameĭ sale şi răzbunarea morţiĭ tatăluĭ seŭ, sentiment conducător al tuturor preocupărilor sale. Am putea înmulţi exemplele în sprijinul afirmaţiuneĭ noastre; ne mărginim însă aci, fiind-că rezultatul analizeĭ cu privire la celelalte momente sunt simile, cu cele pe cari le-am citat, aşa în cît ar fi o prelungire a discuţieĭ fără să fie nevoe. Caracterul săŭ e aşa de bine păstrat de autor, în cît niciĭ odată nu dă greş. Dac'om fi stăpînĭ pe această parte a chipuluĭ de a gîndi şi simţi a luĭ Hamlet, precum şi a feluluĭ cum aceste două marĭ imboldurĭ ale activităţeĭ omeneştĭ se luptă în sufletul luĭ, vom putea avea la îndămînă unul din secretele interpretăriĭ sale artistice.

Acum aplicînd cele ce ştim asupra chipuluĭ săŭ de a gîndi pe care l'am analizat puţin maĭ sus, precum şi asupra puteriĭ sale de a voi şi simţi, ne întrebăm dacă-şĭ putea stăpîni fiinţa luĭ intimă până într'atît, în cît să contrafacă pe nebunul în sco

pul urmăririi planului său. Ar fi o contradicţie absolută între gînd, vorbă şi faptă. Intr'adevăr, autorul legendei, după care Shakespeare şi-a luat subiectul, îl redă ca pe un viclean, un prefăcut; însă din textul genialului poet englez nu reiesă această prefăcătorie. Această parte a sufletului său place mult interpreţilor carĭ joacă, de obiceiŭ, la teatru, aşa numitele «troisièmes roles», fiind-că se acomodează felului lor de-a interpeta.

R petăm: e aşa de mare prăpastia sufletească între acest prinţ al cugetăriĭ omeneştĭ şi între restul curţiĭ de la Elsinör, in cît n'avea nevoe să se maĭ prefacă ca să fi fost luat drept nebun. Comorile de gîndurĭ şi simţiminte nobile ce zac în sufletul său îĭ constitue anormalitatea faţă de adevăraţiĭ prefăcuţĭ şi viclenĭ de la acea curte. Cel puţin eŭ nu văd, după chipul cum de atîţia anĭ caut să-ĭ trăesc viaţa, un dram de prefăcătorie; în schimb însă, îĭ simt durerile, desgustul, lealitatea sufletuluĭ, puterea luĭ mare de gîndire şi zbuciumul minţiĭ sale, care-ĭ pe drum să-l ducă aproape de pierderea cumpeneĭ sufletectĭ, care se manifestă, de altfel, absolut consecvent caracteruluĭ său intelectual, prin lipsa de voinţă. Sufere, de ce se numeşte în termenĭ de psihologie: abulie. Ştie că unchiul este cauza morţiĭ tatăluĭ său, a jurat *umbreĭ* s'o răzbune de această oribilă crimă; însă, tot intelectualizînd motivele *pro* şi *contra*, acţiunea întîrzie.

*
* *

Ironia amară, muşcătoare, revoltele, persiflările sale, carĭ, de uniĭ, se ieaŭ drept anormalitate în cugetare, saŭ drept prefăcătorie, sînt oglinda fidelă a sufletuluĭ său chinuit. Aşa l'am înţeles şi aşa-l redaŭ. Ici-colea dacă pune şi un pic de sforţare, pentru a le da a înţelege că şi-a pierdut mintea, saŭ a le întări această convingere ca să poată maĭ bine ajunge la ţinta ce o urmăreşte, e o iluzie a personalităţiĭ sale. Aşa de mult dispreţueşte mediul în care se află, atît e de dezgustat de caracterul josnic al curtenilor, carĭ vecĭnic il spionează; are imensul dar de a ghici toate intenţiile şi tot ceia ce gîndesc alţiĭ despre dînsul, în cît e de ajuns să vadă vr'o iscoadă de-a regeluĭ, ca să ştie despre ce e vorba. Atuncĭ fie-care fibră a sufletuluĭ său tresare; ar striga, ar răcni, cum face chiar une-orĭ!....

Şi aceste zbuciume ale sufletuluĭ săŭ, pe cari el însuşĭ le iea drept prefăcătorie, sînt acte de nebunie pentru ceĭ carĭ nu înţăleg, nu simt la fel cu dînsul, pentru ceĭ cărora nu le-a fost dat să treacă printr'aşa de chinuitoare şi dureroase stărĭ sufleteştĭ. *„Oamenii aceştiea or să mă înebunească cu desăvîrşire“*. Această concluzie a gîndurilor sale îĭ trădează adevărata-ĭ stare de suflet, de cîte-orĭ se află în faţa vre-unuĭ curtean. Pare-că ne-arată chipul cum se răsfrînge eul lor moral în mintea luĭ.

Iată pentru ce socot că toate excentricităţile, aşa numitele excentricităţĭ ale luĭ Hamlet, numaĭ aşa nu pot fi numite, cînd sînt privite şi analizate maĭ de aproape. Trebue să aĭ darul de a te substitui în mintea şi inima luĭ, şi în aceiaşĭ vreme să poţĭ înlănţui, în chip logic, toate momentele ce le trăeştĭ în scenă, ca să-ţĭ poţĭ da pe deplin samă de ceia ce înaintăm. Saŭ maĭ mult încă, trebue să aĭ până la un punct măcar, firea luĭ şi să te 'mpingă nenorocirea să trecĭ prin aceleaşĭ împrejurărĭ ca dînsul; să fiĭ superior ca minte şi inimă, aproape un geniŭ, şi să fiĭ nevoit a-ţĭ petrece, o parte din viaţă, intr'un cerc de intrigĭ şi infamiĭ, ca acelea în care trăeşte el!. Numaĭ atuncĭ ne vom putea convinge de adevărul afirmaţiuniĭ de maĭ sus.

*
* *

Dacă Hamlet nu e nebun şi nicĭ chiar nu se preface, atuncĭ care-ĭ adevărata luĭ personalitate ?

Ne rămîne de discutat psihologiceşte ce fel de caracter e, care-ĭ personalitatea sa fizică şi prin urmare cum trebue interpretat ?

Legea cauzalităţiĭ universale, aplicabilă lumiĭ fenomenelor fizice, sună în chipul următor: aceleaşĭ cauze în aceleaşĭ împrejurărĭ produc aceleaşĭ efecte; aplicată sufletuluĭ omenesc ea nu se modifică; aceiaşĭ oamenĭ, în aceleaşĭ împrejurărĭ, se poartă intr'acelaş fel. Acest chip constant de a fi al oamenilor adică de-a răspunde într'acelaş fel, cînd sînt supuşĭ în aceleaşĭ împrejurărĭ, la excitaţiile lumiĭ din afară, poartă nu mirea de caracter în psihologie. Din acest punct de vedere nu există om care să nu aibă unul. Cînd spunem despre cine-va că „n'are caracter“, prin aceasta nu înţelegem că el n'are caracterul psihologic, dar că e lipsit de cel moral, adică nu răspunde în chip constant la excitaţiile lumiĭ din afară în vederea

binelui și fericirii generale. Așa în cît a spune cum că *„Hamlet“* n'are un caracter hotărît, ni se pare un non-sens din punct de vedere psihologic.

Cel mult am putea înțelege că nu are caracterul moral, ceia ce și asta e greșit. Despre ori și care din acei despre care Hamlet are o părere urîtă și execrabilă din mediul în care se învîrte, am putea spune aceasta, căci numai în spre binele și fericirea generală nu-s îndreptate faptele lui Claudius, Gertruda, Polonius, Rosencrantz, Guildenstern. Și din contra ce face Hamlet, de cît să se înspăiminte de scopurile urîte ale faptelor ce le-aŭ săvîrșit și pe cari caută să le mai săvîrșeescă oamenii aceștia ?

Ce alta de cît ființa lui morală, în opunere cu imoralitatea celor d'imprejur, îi dictează motivele *pro morte,* din celebrul monolog : «*A fi sau a nu fi*... Iată întrebarea ? Ce este oare mai bine ?.. Este mai bine pentru o inimă să sufere toate loviturile barbare ale soartei, saŭ revoltîndu-se în contra acestui ocean de răle, să se împotrivească torentului, și să le curme ? !... A muri.... a dormi... nimic mai mult ! Și'n acest somn a-ți zice : am pus capăt tuturor nenorocirilor, tuturor loviturilor la care e supus acest hoit !... Acest deznodămint ar trebui să fie dorit cu ardoare ! A muri... a dormi... a dormi... *a visa poate*... Da... iată întrebarea !... pentru că cine știe cari sînt visurile ce poate avea omul, după ce scapă de chinurile vieții pieritoare. Iată ceia ce ne face să ne gîndim și ceia ce prelungește atît de mult viața ticălosului... căci în adevăr cine ar fi omul care să voiască *a îndura disprețul lumii, nedreptățile apăsătorilor, afronturile orgoliosului, torturile amorului neimpărtășit, nepăsarea justiției, obrăznicia celor de la putere și nerușinarea cu care se tratează meritul de către oamenii de nimic, cînd singur el ar putea să-și capete liniștea c'o lovitură de pumnal ?... Cine ar fi omul care să geamă și să asude sub povoara unei vieți îngrozitoare dacă nu ar avea frică de ceva după moartea lui*... adecă de ce se va întîmpla acolo... acolo... de unde nici un călător nu se mai întoarce... etc... etc...“. Dar în afară de acest monolog, toate celealalte scene, unde i se străvede revolta în contra acestui mediŭ omoritor, sînt dovada superiorului săŭ simț moral.

* * *

Odată această chestiune elucidată, să căutăm din care dintre cele treĭ marĭ categoriĭ de caractere face parte, căcĭ ştiut e că avem, conform celor treĭ feţe ale sufletuluĭ omenesc, treĭ soiurĭ de oamenĭ: emoţionalĭ, intelectualĭ, volitivĭ, cu toate subdiviziunile lor carĭ merg până la individ, care şi el la rîndu-ĭ se diferenţiază de ceilalţĭ, datorită factorilor carĭ lucrează asupra luĭ şi aĭ căror efect se resimte în constituţia sa intimă. Aceştĭ factorĭ sunt: momentul concepţieĭ, ereditatea, mediul fizic şi social.

Maĭ întâĭ o să căutăm a înlătura părerile ce ni se par neîntemeiate. Uniĭ interpreţĭ merg până acolo că fac din Hamlet, din chipul cum îl exteriorizează un caracter activ. Aceasta însă e în contradicţie cu ce ştim despre caracterele active, volitive, şi cu ceia ce reiese din text asupra prinţuluĭ danez.

Intr'adevăr prin ce se caracterizează activiĭ? Activul e într'o continuă mişcare, hotărîrile pe carĭ le ia sunt repezĭ, şi caută a le transforma imediat în fapte. De aci ar urma şi vioiciunea în mişcare, expresie şi gest Să vedem dacă aşa ni-ĭ redat de autor.

Dacă prinţul danez ar fi un astfel de caracter, ar urma că îndată ce-şĭ iee drept ţintă a activităţiĭ sale: răzbunarea morţiĭ tatăluĭ săŭ, să traducă imediat în fapt dorinţa iubituluĭ şi măreţuluĭ săŭ părinte, cu atît maĭ mult cu cît dovada crimeĭ săvîrşite se făcuse înaintea conştiinţeĭ sale, din scena de la teatru. Iĭ ghicise «după exterior adîncul pătat al sufletuluĭ seŭ criminal» după cum plănuise d'impreună cu Horaţiŭ. Acum n'ar maĭ fi rămas de cît să traducă în fapt dorinţa umbreĭ şi a sufletuluĭ săŭ. In loc de aceasta, îşĭ iroseşte acţiunea în gîndurĭ, în analiza impresiilor pe carĭ le fac asupra-ĭ lucrurile, oameniĭ şi natura. Scopul activităţiĭ sale se îndepărtează cu cît maĭ mult îşĭ adînceşte mintea în cercetarea gîndurilor, dorinţelor şi durerilor sale. Cînd dă cu ochiĭ de rege care se închină, îşĭ scoate spada şi-ĭ aproape să-l străpungă. Un activ n'ar maĭ fi stat la gîndurĭ: regele şi-ar fi expiat crima pe loc.

Hamlet însă, ascultaţi-l: «Iată momentul favorabil de a-l ucide!... *(îşĭ scoate spada să-l ucidă)*... Da!...» Aci ne-am aştepta, cînd suntem spectatorĭ ca regele să-şĭ primească răsplata fapteĭ sale. In loc de aceasta însă: «dar ast-fel el va merge în

cer!.·. S'ar maĭ putea numi aceasta o răzbunare?!.. Un tîlhar asasinează pe tatăl meŭ şi eŭ drept răsplată, eŭ, fiul săŭ unic, trimit pe omoritor în cer?... Nu... întoarce-te înapoĭ spada mea!.. Aşteaptă un moment mult maĭ favorabil!... aşteaptă-l cînd va fi cu totul respins de cer... loveşte-l atuncĭ ca să fiĭ sigură că-l trimiţĭ în infern!... aşteaptă». *(Işĭ pune spada în teacă şi pleacă).*

In alt rînd dă cu ochiĭ de rege, după ce omoară pe Polonius şi-ĭ tîrăşte cadavrul prin culoarele palatuluĭ,... şi atuncĭ se mărgineşte în ameninţărĭ numaĭ... şi pleacă. Apoĭ în scena cu Ofelia: «Căsătoria de azĭ înainte, nu maĭ e. Ceĭ ce sunt însuraţĭ, *afară de unul*, vor trăi.... ceilalţĭ vor rămînea aşa cum sunt». In scena de la mormînt, atuncĭ cînd «minia sa faţă de Laert se ridică până la exces» după propria-ĭ expresie, spune, fiind regele de faţă: «Dar nu *face nimic*! Fie-căruia-ĭ vine rîndul odată. La uniĭ maĭ tîrziŭ, la alţiĭ maĭ de vreme!...»

Ameninţărĭ, vecinic ameninţărĭ,.. şi nicĭ o faptă. Ne face efectul omuluĭ care cheltuindu-şĭ toată energîa acumulată numaĭ prin vorbe, nu-ĭ maĭ rămîne îndestulă şi pentru traducerea în fapt a ameninţărilor sale. Romînul a cristalizat într'o expresie foarte potrivită atari temperamente; *„vorbă multă, treabă puţină"*. De alt-fel, el singur, care se analizază aşa de bine, spune, în scena cu actoriĭ, după ce înşiră argumentele ce-ar trebui să-l îndemne la acţiune: *„mă mărginesc numaĭ a ocărî ca o femee, cînd cerul şi infernul mă 'ndeamnă la răzbunare"*. Apoĭ în monologul «a fi saŭ a nu fi»: *„Iată ceia ce ne pune voinţa la îndoială şi ceia ce ne hotărăşte, să suferim maĭ bine rălele lumeştĭ de cît să alergăm după altele pe care nu le cunoaştem. Din această cauză* **conştiinţa** *face din noĭ toţĭ nişte laşĭ, din această cauză culoarea naturală a hotărîriĭ noastre sănătoase păleşte la* **cugetarea** *noastră bolnavă"*.

Oare într'acelaş fel se poartă Laert, Claudius şi Fortinbras? Laert ca să răzbune moartea tatăluĭ şi-a suroriĭ sale, a căreĭ pricină directă o pune pe seama luĭ Hamlet, caută să se răzbune după cum se şi vede din scena dueluluĭ. Claudius, cînd îşĭ pune în minte să iee tronul frateluĭ săŭ, execută imediat planul ce l'a pus la cale, omorîndu-l. Iar cînd o altă piedică i se pune în calea planurilor sale: prinţul, caută să-l nimicească; întăĭ îl trimite în Englitera sub forma uneĭ misiunĭ diplomatice, ş'apoĭ,

acest plan nereuşindu-ĭ, iĭ propune un asalt de arme cu Laert, cu care ocaziune socotea să-şĭ linişlească situaţiunea şi să-şĭ asigure poziţiunea, care ar fi fost vecĭnic periclitată prin prezenţa negurosuluĭ principe. Fortinbras merge din victorie în victorie, şi sunetul paşilor săĭ războinicĭ s'aud până la curtea din Elsinör. Socotim că e absolută nepotrivire între faptele acestora din urmă şi între vorbele şi gîndurile luĭ Hamlet. Aceştia vorbesc puţin, în schimb lucrează, iar Hamlet din potrivă. După înţelesul ce-l dăm caracterelor active, sfera acesteĭ noţiunĭ cuprinde pe Fortinbras, Claudius, Laert şi exclude pe prinţul Danemarceĭ.

* * *

Acum ne rămîne să vedem prin ce se caracterizează emoţionaliĭ şi intelectualiĭ şi dacă nu cum-va Hamlet face parte din vre-una din aceste categoriĭ.

Emoţionaliĭ îşĭ pierd energia lor sufletească în contemplarea pasivă a sentimentelor lor de durere saŭ plăcere; se plîng vecĭnic saŭ tresallă de bucurie; se complac în închipuirea fericirilor viitoare aşteptate din întreprinderĭ ce aŭ de gînd a săvîrşi, dar pe carĭ nu le vor începe poate de loc; se tem şi vorbesc cutremurîndu-se de apropierea unor evenimente, pentru întîmplarea şi evitarea cărora însa nu fac maĭ nicĭ o mişcare. Intelectualiĭ analizează într'una şĭ caută a înţelege, a-şĭ explica întîmplările prin carĭ trec.

Timpul şi energia consumată în reflecţiĭ e pierdută însă pentru acţiune. Până să-şĭ dea seama de cauza unuĭ eveniment de felul cum îĭ impresionează, de urmările urmărilor eşite din faptele cerute imperios de împrejurărĭ, oportunitatea şi eficacitatea actuluĭ dispare [1]).

Să urmărim felul săŭ de a fi, de la începutul pieseĭ şi până la ultimele cuvinte: «*restul e o tăcere eternă*».

Hamlet ni se preziută în următoarea situaţie: sînt două lunĭ de cînd iubitul săŭ tată a fost omorît de către fratele săŭ pentru a-ĭ lua tronul şi soţia. E cu indignarea în suflet în contra măritişuluĭ aşa de grăbit al mameĭ sale, abia după două lunĭ de la moartea tatăluĭ săŭ cu unchiul săŭ, care se asea-

1) I. Găvănescu: Elem. de psihologie.

mănă cu defunctul rega, după cum *„nu se poate asemăna un satir cu Hyperion“* și e trist și vecĭnic cu imaginea tatăluĭ săŭ în minte, în cît o poate exterioriza până la halucinare:

Hamtet. Tatăl meŭ!... Pare-că-l văd!...

Horațiu. Unde signore?

Hamlet. Cu ochiĭ spirituluĭ meŭ Horațiu.

(Tabl. al II-lea sc. a III-a).

Așa e deprins cu speculațiunea ideilor în cît de la primele cuvinte ce i le adresează regeluĭ, ca răspuns întrebăriĭ sale că ce dorește, ni se arată aceasta:

Regele. Dar tu Hamlet, ruda și fiul nostru?

Hamlet. Ceva maĭ mult de cît o rudă, ceva maĭ puțin de cît un fiu.

(Tabl. al II-lea sc. I-a).

Apoĭ:

Regina. De ce parĭ așa trist?...

Hamlet. Par Doamnă?... nu, nu, par, sînt.

Și nicĭ culoarea neagră a aceste̮ĭ mantale, iubita mea mamă, aceste haine de întristare, carĭ se poartă din obiceiŭ ca semn de un doliŭ solemn, aceste suspine violente ce ies dintr'o respirațiune întreruptă, nu, nicĭ aceste valurĭ de lacrimĭ ce-mĭ curg din ochĭ. Toate acestea pot fi părerĭ!.. omul le poate juca și prefaee orĭ-cînd... dar am colea... colea în sufletul meŭ, aceia ce e maĭ mult de cît părere. Restul nu e de cît podoaba și masca ipocriziei“.

Aceasta ne arată că prințul danez nu și-a irosit timpul la Universitatea din Wittemberg petrecînd și floretînd, dar citind și reflectînd. Dac'am străbate întreaga piesă am vedea de cîtă bogăție de cunoștințĭ, de ce imaginație aprinsă, de ce intuiție genială, de cîtă putere de simțire, analiză a lucrurilor, oamenilor și a luĭ însușĭ dispune prințul Danemarciei. De nicăireĭ maĭ bine de cît din monoloage și din discuțiile pe carĭ le are cu Horațiu nu reiese fondul luĭ adevărat sufletesc, fiind-că aci ne e dat în intimitatea gîndurilor și simțirilor sale. In tabloul al II-lea, după ce regele, regina și curtea părăsesc scena, Hamlet îșĭ face el singur analiza sufletuluĭ saŭ:

„O! de ce grămada aceasta de pămînt este atît de tare în cît nu se poate muia prin durere, topi şi preface în torente de lacrimĭ!... Saŭ de ce părintele ceresc a condamnat sinuciderea!... O! D-ne!... D-zeule cit îmĭ par de obositoare şi zadarnice tobte plăcerile acesteĭ lumĭ!... O! Doamne!.. cît o dispreţuesc şi cît sînt de sătul de farmecèle eĭ!... Pentru mine lumea nu e de cît un cîmp necultivat, care produce numaĭ fructe amare şi selbatice!... Să ajungă lucrurile aci!... Abia două lunĭ de cînd e mort. Nu! nicĭ chiar două lunĭ împlinite!... Un rege desăvîrşit care pe lîngă acesta era ceia ce e Hyperion pe lîngă un satir! Iubea atît de mult pe mama mea!... nu lasă măcar vîntul să apropie de ea cu o suflare maĭ violentă. Cer şi pămînt!... trebuia oare să-mĭ aduc aminte? Cum, pasiunea pentru iubitul meŭ tată părea că creşte din ce în ce maĭ mult, şi cu toate aceste într'o lună!... nu pot să mă gîndesc!... O! slăbiciune!... numele tăŭ este femeie. Inainte chiar de a se roade încălţămintea cu care a urmat corpul sărmanuluĭ meŭ tată... ea... tocmaĭ ea!... O! D-ne... o ființă brută, lipsită de ideĭ şi de judecată, ar fi ţinut maĭ mult timp doliul!... Să se mărite ea cu unchiul meŭ, cu fratele tătăluĭ meŭ, dar care nu samănă cu dînsul, cum eŭ nu samăn cu Hercul! O lună abia!... Inainte chiar de-a dispare roşaţa ochilor produsă de perfidele eĭ lacrimĭ!.. Se mărită?!.. O! criminală grăbire!... să zboare cu aşa uşurinţă într'un pat incest!... Această faptă nu e nicĭ bună, nicĭ nu se poate întoarce vre-odată la bine!-..“

Inceputul acestuĭ monolog: «o! de ce grămada... etc... şi până la *„să ajungă lucrurile aci“*... ni s'ar părea, la prima lectură, că sunt numaĭ concluziile gîndurilor care-l chinuesc de două lunĭ şi carĭ sunt expuse, de alt-fel, după dînsele. Ar urma decĭ cum că firea luĭ Hamlet, înainte de drama sîngeroasă petrecută la curtea din Elsmör, era alta, ceia ce, de alt-fel, ar reeşi şi din text:

Hamlet: Dar spune-mĭ adevărat, Horaţiu, ce cauză te aduce de la Wittemberg?!... *Inainte de a ne despărţi de aci, ne deprindeam cu băutura. (Tabloul al II-lea şi al III-lea).*

Oare să fi înfluenţat asupra primeĭ luĭ naturĭ, aşa de mult, întîmplarea criminală de la Elsinör, în cît să-ĭ fi modificat până

și felul de a gîndi și a simți, și să fi făcut din veselul Hamlet de odinioară pe negurosul cugetător de-acum?... S'ar putea admite acesta?... Sunt oameni aĭ căror fire ni se pare că se schimbă cu totul, datorită unor împrejurări cari înfluențează puternic asupra sufletuluĭ lor; însă trebue ca dînsele să găsească și un teren prielnic. Intocmaĭ așa se întîmplă și cu Hamlet. Nu este de crezut cum că numaĭ jignirea până la crimă a sentimentuluĭ său așa de puternic: iubirea tatăluĭ său, să-ĭ fi modificat atît de adînc sufletul, în cît să-l ducă până la pesimismul: *„Pentru mine lumea nu e de cît un cîmp necultivat care produce numaĭ fructe amare și sălbatece“* și *„O! D-ne cît o disprețuesc și cît îmĭ pare de obositoare și zădarnice toate plăcerile acesteĭ lumĭ“*, dacă n'ar fi și prăpastia dintre lumea *mințiĭ sale geniale* și lumea reală pe care nenorocirile viețiĭ îl fac s'o trăiască și pe care așa de bine a cristalizat-o în fraza: *„Danemarca e o închisoare pentru spiritul meŭ, închisoare unde se găsesc fiere, pivnițĭ“ (Actul al III-lea, al IV-lea și al V-lea).*

Saŭ acea minte mare care se maĭ desvoltase încă în studiile filosofice pe cari le făcuse la Wittemberg, nu-ĭ rezultatul absolut numaĭ a modificărilor produse de cauzele externe, dar și de acele interne. Nu fie-care om pus într'aceleașĭ împrejurărĭ ca acele prin care trece Hamlet, ar fi produs aceleașĭ efecte; decĭ și fondul sufletuluĭ său, adecă dispozițiile înnăscute, fireștĭ, joacă un mare rol în explicarea acestuĭ suflet care ne-apare așa de complex. Ni se pare că acțiunea în chip fatal se repetă. Ceia ce se întîmplase cu Hamlet, defunctul rege, se repetă, cu micĭ modificărĭ cu tînărul. Hamlet, tatăl, care, după însășĭ descripția pe care-o fac ceĭlalțĭ curtenĭ era un om în accepția largă a cuvîntuluĭ, cade victima intrigilor și infamiilor curțiĭ tot pentru că nu se potrivea ca suflet mediuluĭ de la Elsinör, după cum și Hamlet, fiul, cade în luptă cu acelașĭ mediŭ. Unul moare otrăvit ca să i se iee tronul, și acest din urmă moare tot otrăvit ca să nu iee tronul. Din cuvintele umbreĭ reiesă până la un punct și explicarea fonduluĭ sufletesc al prințuluĭ. Aceiașĭ tînguire la tatăl pe care-o auzim la fiul; aceiași revoltă în contra crimeĭ ce se săvîrșise; acelașĭ strigăt s'aude de sub pămînt din lumea cealaltă: *răzbunare*, care rămîne cu acelaș rezultat ca și cel

asămănător din lumea aceasta a prințuluĭ. După cum se vede, era de ajuns o lovitură mult maĭ puțin severă a soarteĭ de cît cea care-l lovise, pentru ca reacțiunea să fi fost, dacă nu aceiașĭ, dar cam într'acea direcțiune îndreptată. Hamlet așa dar, vine pe lume cu dispozițiĭ intelectuale marĭ, cu o simțire nu maĭ mică, cari calitățĭ și le-a maĭ accentuat, datorită studiilor ce le făcuse. Prima calitate, îndoită cu influența educațieĭ intelectuale filosofice ne-a dat pe reflexivul *Hamlet;* iar simțirea luĭ cea mare, prin nenorocirile ce soarta a aruncat asupră-ĭ, ne-a redat pe emoționalul Hamlet. Filosofia baconiană, care nu se maĭ o-cupă cu explicarea fenomenelor transcendentale, dar cu acele ce se pot cunoaște și cerceta, a avut o enormă influență asupra spirituluĭ luĭ Hamlet, așa cum ni-ĭ redat de Shakespeare. Așa dar pe lîngă nenorocirile ce-l lovesc și cari-l pregătesc pentru cugetările sale nebuloase, maĭ avem încă drept pricinĭ și fondul săŭ sufletesc moștenit, precum și educația sa filosofică. Excludem dar ideia că o singură cauză explică pesimismul săŭ.

* * *

Trecînd maĭ departe cu cercetarea acestuĭ suflet, vedem răsărind absolut aceiașĭ conduită: sentimentul predominant, iubirea nemăsurată a tatăluĭ săŭ, dublat de ordinul umbreĭ de aĭ răzbuna moartea, pe care întîrzie de a-l executa din pricina irosiriĭ forțelor necesariĭ, în gîndurĭ cari așa se leagă în mintea-ĭ de altele ce 'ntîlnește în cale, în cît îl îndepărtează de la ceia ce și-a propus ca țintă. In actul al III-lea, după convorbirea cu umbra, care i-a întărit convingerea presimțimîntuluĭ săŭ:

Hamlet. O! sufletul meŭ!... Presimțimintele mele eraŭ dar adevărate!... adevărate!... Unchiul meŭ!...

(Tabloul al IV-lea).

Hamlet ne-apare maĭ preocupat și maĭ trist încă de cît la început. Ceia ce-ĭ descoperise umbra îl adusese într'o stare, în cît, după însășĭ mărturisirea regeluĭ «nicĭ ca interior, nicĭ ca exterior» nu maĭ seamănă cu Hamlet de altă dată. Nu se maĭ îngrijia de loc; vecinic gînditor, citind saŭ reflectînd amar asupra nenorocirilor soarteĭ sale, cu ordinul și jurămîntul făcut că are să răzbune moartea tatăluĭ săŭ. Toate ironiile, persiflările, purtarea sa stranie, pe care el singur o iea poate drept o pre-

făcătorie, dar despre care repetăm că-ĭ o iluzie a personalităţiĭ, sunt ecourile fidele ale mareĭ revolte ce-o resimţia în contra celor petrecute.

Aşa dar era adevărat!... Presimţirea adînculuĭ conştiinţiĭ sale era un adevăr: unchiul săŭ omorîse pe tatăl săŭ ca să-ĭ iea tronul şi soţia. Hotărît să-l răzbune căcĭ:

„Să-mĭ aduc aminte de tine?... o!... da... da... şi din depozitul memorieĭ mele voi şterge toate maximile din cărţĭ... toate impresiunile trecutuluĭ, pe cari tinereţea şi observaţiunea le întipăriseră în ea; le voiŭ şterge toate, ca să nu-mĭ maĭ aduc aminte de cît de ordinul tăŭ, de grozavul tăŭ ordin: răzbŭnarea!... O! femeie fatală!... o! scelerat linguşitor şi blestemat scelerat!... etc... etc... (Tabloul al IV-lea)“.

Cu toate aceste nu face nimic. Maĭ mult încă, începe a se îndoi despre cele ce-ĭ spusese umbra şi în loc să lucreze imediat, fiind-că această dovadă nu era în de ajuns, el reflectează: *„Se poate ca fantoma ce-am văzut să fie un spirit infernal şi ca demonul să poată lua forma uneĭ ființe iubite. Ştiŭ eu.... poate că el să abuzeze de slăbiciunea ce are asupra imaginaţiunilor ca a mea şi să mă conducă la crimă fără voia-mĭ.... Imĭ trebuesc motive maĭ puternice“. (Actul al III-lea).*

Aşa dar prima hotărîre de răzbunare e zdruncinată din pricina lipseĭ motivelor maĭ puternice căcĭ umbra poate fi şi un product al imaginaţieĭ sale aprinse.... Iată-l prin urmare pierdut iarăşĭ în reflecţiĭ.

Piesa de teatru care se va juca, în care intercalase şi el cîte-va versurĭ şi care-avea o asămănare cu cele ce se petrecuse la Elsinör, va fi dovada cea maĭ puternică, fiind-că: *„Am auzit vorbindu-se că oamenĭĭ criminalĭ stînd la teatru aŭ fost aşa de mişcaţĭ de arta sceneĭ, în cît la moment chiar şi-aŭ mărturisit crima, căcĭ crima deşi nu are limbă, odată şi odată tot trebue să se tradeze şi să vorbiască“. (Actul al III-lea scena finală)“.*

După această hotărîre, în loc să se gîndească la acest mijloc de răzbunare a morţiĭ tatăluĭ săŭ, indignat de cele ce zărea în chip clar că se petrece în mintea oamenilor, de conştiinţa criminală a curtenilor, de spionagiul la care era supus, de infamiile celor de la putere, se gîndeşte maĭ degrabă să-şĭ pună

capăt vieţiĭ şi consecvent cu firea sa reflexivă, începe a-şĭ cîntări în minte motivele *contra* şi *pro morte sua*. De la una a trecut la alta. Iată cum bogatul săŭ organ intelectual atrage în şir una după alta ideĭ cari fac să întunece ideia principală.

* * *

Singurele fiinţĭ în cari avea încredere sărmanul săŭ suflet, eraŭ Horaţiŭ şi Ofelia. Aceasta din urmă însă, pe care-o iubea aşa de mult in cit: *„Duioşia a patru-zecĭ de miĭ de fraţĭ nu se poate măsura cu nemărginitul amor al luĭ Hamlet pentru Ofelia“* iĭ întinează adînc inima cînd o surprinde şi pe ea cu o minciună vicleană:

Hamlet. (după ce zăreşte ascuns pe Polonius). Unde e tatăl tăŭ?

Ofelia. Acasă monsegnore!

Hamtet. Atuncĭ închideţi-l bine-acolo, ca să nu joace rolul de nebun într'altă parte de cît la el acasă!...

Acum îşĭ pierde încrederea şi 'n Ofelia... şi acum încep ironiile amare cari-l dureaŭ tot atît de mult pe el, cum o îndureraŭ pe ea. Reflecţiile amare ce şi le făcea în minte despre purtarea aceşteĭ fiinţĭ: *„viziune a uneĭ zile încîntătoare“*... îl întristează până la lacrimĭ: «Haide... du-te la mănăstire... *Am auzit iar că-ţĭ spoeştĭ faţa... Dumnezeŭ ţi-a dat un obraz şi tu îţĭ facĭ un altul“*... Maĭ nu-ĭ spune: *„De ce mă minţĭ şi tu?*... Pentru ce atita făţărnicie şi din parte-ţĭ cînd eŭ imĭ ard sufletul în para dragosteĭ celeĭ maĭ marĭ şi maĭ sincere?...

Astfel lovit din toate părţile, torturat şi chinuit până şi de făţărnicia Ofelieĭ în care-şĭ pusese o parte din încrederea vieţiĭ luĭ, chipul purtăriĭ sale nu se schimbă nicĭ de-acum înainte. Continuă a reflecta şi a reflecta amar asupra caracteruluĭ josnic al oamenilor în mijlocul cărora îl aruncase soarta.

Ast-fel în scena de la teatru unde urma să se facă dovada evidentă a celor ce se petrecuse şi de care vorbise şi umbra, conform premiseĭ «că oameniĭ criminalĭ stînd la teatru şi-aŭ dat pe faţă faptele», în aşteptarea momentuluĭ cînd se anunţă venirea curţiĭ, găseşte timp să dea acea admirabilă lecţie actorilor, despre cari, de alt-fel, are-o părere defavorabilă: «Maĭ bine aĭ primi, să aĭ după moarte, un epitaf răutăcios la căpătâiŭ, de

cît să intri în gura lor pe cît timp eştĭ în viaţă», să pierde în fie-care minut ca şi 'n scena cu actoriĭ (actul al III-lea) în reflecţiunĭ amare, urmînd de altfel caracteruluĭ aşa de bine păstrat de autor. Zeflemiseşte cu nuanţe de ameninţărĭ pe rege:

Regele. Cum se maĭ află iubitul nostru Hamlet?..

Hamlet. Mă hrănesc cu aerul şi cu speranţele. Nu-ţĭ poţĭ hrăni tot astfel claponiĭ d-tale?... (apoĭ luĭ Polonius)

Hamlet. Am auzit c'aĭ jucat şi D-ta, odată, pe scenă, cînd eraĭ la Universitate!...

Polonius. Da; şi aveam reputaţie de un bun actor.

Hamlet. Şi ce rol aĭ jucat?..

Polonius. Pe Cesar. Mă omora Brutus.

Hamlet. Ce brut a fost Brutus să omoare un asemenea viţel! etc. etc.

*
* *

Oare toate aceste părerĭ. pe cari sub forma aceasta le expune în plină curte, nu-s întocmaĭ aceleaşĭ pe cari le are despre dînşiĭ atuncĭ cînd îl găsim reflectînd cu el însuşĭ: «Ce supărătorĭ maĭ sunt şi bătrîniĭ aceştia nebunĭ?» Nu maĭ are putere să forţeze nota, ca să maĭ prefacă pe nebunul, după cum îĭ spune luĭ Horaţiŭ: *„Trebue să-mĭ reiaŭ rolul"*, căcĭ numaĭ prezenţa curţiĭ, obiectul resentimentelor sale îl fac să-şĭ iasă din fire şi să uite a maĭ ţinea în samă purtarea ce trebue s'o aibă. Nerăbdarea ce are de-a i se face dovada, dispreţul adînc ce-l are pentru toţĭ vicleniĭ şi spioniĭ curţiĭ, ura neţărmurită în contra regeluĭ, îl pun într'o stare de surescitare cari fac să-ĭ zbucniască întreaga revoltă. Pentru a atribui luĭ Hamlet o asemenea putere de stăpînire, ar trebui să-ĭ presupunem o putere de acţiune imediată a tuturor hotărîrilor ce le iea. Ar trebui ca, de îndată ce i se face dovada, după scena de la teatru, să-l vedem luîndu-şĭ spada şi străpungînd pe rege; în loc de-aceasta însă: *„Ast-fel merge lumea unchiule, pe cînd uniĭ dorm, alţiĭ veghează. Astfel merge lumea"* —Regele pleacă liniştit sub această ameninţare. Chiar atuncĭ cînd sufletu-ĭ e în cea maĭ mare furtună, purtarea nu i se schimbă, de cît numaĭ atuncĭ cînd emoţiunea îĭ copleşeşte vasta-ĭ minte dedată a reflecta în orĭ şi care moment. Dacă într'adevăr să preface nebun pentru a-şĭ răzbuna pe tatăl săŭ, de ce nu-l

omoară acum pe rege, maĭ cu seamă că toţĭ curteniĭ fiind încredinţaţĭ că nu-ĭ în toate minţile, ar fi avut o maĭ mică răspundere. Aceasta o ştiea el. Incă un argument decĭ în sprijinul afirmaţiuniĭ noastre că şi el chiar se înşală pe dînsul, cînd crede că se preface. De-altmintrelea, despre aceasta am maĭ vorbit. Trecem maĭ departe să vedem, dacă acest chip constant pîn'acum de-a se pierde în reflecţiunĭ şi analize sufleteştĭ asupra luĭ şi asupra celor dimprejur, e tot acelaş şi de acum înainte.

Imediat după scena de la teatru, curteniĭ Guildenstern şi Rosencrantz, trimişĭ de regina, aŭ următoarea conversaţie cu Hamlet:

Guild. Principe, permiteţi-mĭ să vă spun un cuvînt?

Hamlet. O istoric întreagă dacă vreĭ.

Guild. Regele...

Hamlet. I s'a întîmplat ceva?

Guild. Nu... dar e singur în apartamentul săŭ şi e foarte turburat.

Hamlet. I s'a urcat vinul la cap?

Guild. Nu segnore... ci mînia. De altă parte Regina care s'a întristat foarte mult ne trimite la voĭ.

Hamlet. Bine-aţĭ venit.

Rosencrantz. Şi iată ce-a zis: că conduita voastră o umple de surprindere şi de mirare.

Hamlet. O! minunat fiŭ care poate minuna astfel pe mama luĭ, Şi n'a maĭ spus nimic alt-ceva?

Rosencrantz. Signore, mă iubea-ţĭ odinioară?!!..

Hamlet. Şi te iubesc şi acum... ţi-o jur.

Rosencrantz. Signore?.. Care e cauza ce turbură aătfel spiritul vostru? *Dacă ascundeţĭ supărările de amiciĭ voştri,* e o o probă că nu vreţĭ singur să vă faceţĭ bine.

Hamlet. N'am noroc!

Rosencrantz. Cum se poate?.. Voĭ care veţĭ urma la tronul Danemarciĭ?

Hamlet. Da, dar până cînd creşte iarba.... *(trece un muzicant cu un flaut)* Eĭ flautist, vino 'ncoa. *(iea flautul). Pentru ce vă învîrtiţĭ astfet împrejurul meŭ, ca şi cum a-ţĭ voi să-mĭ întindeţĭ o cursă?*

Guildenstern. A ! signore ! Dacă am prea multă îndrăzneală făcîndu-mĭ datoria, asta e numaĭ din iubirea ce vă păstrez.

Hamlet. Nu te 'nțeleg bine... *(îĭ dă flautul)* Te rog cîntă puțin cu flautul acesta.

Guild. Nu pot signore.

Hamlet. Te rog.

Guild. Vă jur că nu pot să cînt.

Hamlet. Te conjur.

Guild. Nu știŭ nicĭ cum se ține în mînă.

Hamlet. Cu toate astea, e tot așa de ușor ca și minciuna. Iată, puĭ degetele de-asupra acestor găurĭ, sufli pe-aceasta și aĭ să vezĭ ce melodie aĭ să scoțĭ... privește... astfel...

Gulld. Dar nu pot scoate nicĭ o armonie, nu cunosc arta aceasta.

Hamlet. Eĭ bine ! Vezĭ ce ființă de nimic aĭ vrea să facĭ din mine ?.. Aĭ vrea sa cînțĭ cu mine, cum îțĭ p'ace, să cunoștĭ secretele inimeĭ mele ; aĭ voi să mă sondezĭ ca pe-un instrument, și iată pe-acest instrument nu-l poțĭ face să vorbească. Ce fel?.. Crezĭ că e maĭ ușor să cînțĭ cu mine de cît cu lemnul acesta? Haida de !... Poțĭ să vezĭ în mine orĭ-ce instrument veĭ vrea, poțĭ să mă întorcĭ în toate părțile, nu veĭ auzi nimic de la mine. *(către Polonius)* D-nul fie tu`tine !

Polonius. Signore, regina dorește să-țĭ vorbească îndată.

Hamlet. Vezĭ colo norul acela care seamănă cu o cămilă ?

Polonius. Intr'adevăr seamănă ; are tocmaĭ forma de cămilă.

Hamlet. Mie-mĭ pare că samănă cu un corb.

Polonius. Da, așa e. E negru ca un corb.

Hamlet. Saŭ și maĭ bine cu o balenă.

Polonius. Curat balenă.

Hamlet. Mă duc la mama mea *(aparte) Or să mă 'nebunească cu desăvîrșire oamenĭĭ aceștia... (luĭ Polonius)* Mă duc îndată.

Polonius. Merg să i-o spun.

Iată întru cît privește puterea sa de a gîci ce se petrece în mintea oamenilor, și cum se înspăimîntă în adîncul spirituluĭ săŭ «or să mă 'nebunească cu desăvîrșire oamenĭĭ aceștia» de falșitatea și prefăcătoria de caracter a mediuluĭ în care trăia.

Acum iată cum să analizează pe el singur, imediat ce Polonius să duce cu rezultatul la regina:

Hamlet. «Indată e ușor de zis. *(către curteni)* Lăsați-mă singur, vă rog. Iată timpul cel mai devotat nopții, cînd se comit negrele crime. Iată oara cînd mormintele se deschid și cînd infernul suflă venin asupra lumii. Mă duc la mama mea... O! inimă, nu-ți perde bunătatea ta naturală, nu lăsa să intre în sinul meu hotărît inima lui Neron. Să fiu crud, dar nu denaturat. In cuvintele mele să fie pumnale, dar nici unul în mînă. *Limba mea să tune hotărîrea sufletului meu, însă fără* ca *voința* mea să o execute».—*(esă).*

Spune singur c'are să facă numai ceia ce-i în stare: să vorbească, să-și sature dorul de răzbunare numai cu arma cea mai civilizată. El se cunoștea perfect de bine. *Știea* că trebue să se răzbune altfel, și 'n acelaș timp *știea* că nu poate.

Această tărăgănare în acțiune se observă, de-acum înainte în tot decursul piesei, afară numai de momentele, unde emoțiunea îi copleșește inteligența. Așa, de pildă, în scena cu mama moment, pe care deja l'am mai analizat încă odată, puțin mai sus. Citez textul, fiind-că ne vine în ajutorul concluziunii asupra caracteristicei sale:

Hamlet. Ei bine, mamă, ce mai este?

Regina. Hamlet, ai insultat grav pe tatăl tău!

Hamlet. Mamă, ai insultat grav pe tatăl meu!

Regina. Haide'mi răspunzi ca un nesocotit!

Hamlet. Haide'mi vorbești ca o criminală!

Regina. Ce 'nsemnează Hamlet?

Hamlet. Ce 'nsemnează mamă?

Regina. Ai uitat cine sunt?

Hamlet. Nu! pe toți D-zeii că nu! ești regina măritată cu fratele bărbatului D-tale și *tot de odată mama mea... n'ai mai fi fost.*

Regina. Dacă e astfel voiu chema pe cineva care va putea să-ți vorbească.

Hamlet. Haide... haide! șezi colea și nu te vei mișca *de-aci, nu vei eși de-aci* până cînd mai întăi nu-ți voiu pune înaintea ochilor o oglindă prin care să-ți poți *străvedea intregul adînc al sufletui tău mizerabil.*

Regina. Ce vreĭ să facĭ? Vreĭ să mă asasinezĭ?.. ajutor!. ajutor!...

Polonius. (după tapiserie) Ajutor... ajutor!

Hamlet. Ce este?.. Un șoarece?.. *(loveşte cu spada în tapiserie) E mort... e mort...* mă prind că a murit!..

Regina. Oh!.. ce aĭ făcuĭ?

Hamlet. Nu știŭ nimic... *E regele?..*

(Tabloul al X-lea scena a II-a).

Cînd emoțiunea i-a copleșit rațiunea, a săvîrșit un fapt, a dat cu spada în tapiserie, de din dosul căreia, s'aude un zgomot, un strigăt de ajutor pe care-l iea drept a regeluĭ. Acest manifest e constant firiĭ sale, în toate împrejurările. Acelaș lucru se petrece în scena dueluluĭ.

In ceia ce priveşte observația pe care-am făcut-o asupra feluluĭ săŭ de a fi din punct de vedere intelectual ea rămîne, de-asemenea aceiasĭ, ca pănă acuma, reflectează și continuă a reflecta asupra chipuluĭ cum îl impresionează lucrurile, oameniĭ și natura.

După ce scapă din cursa pe care i-o întinde regele, care-l trimite în Englitera numaĭ să poată scăpa de acel ce-ĭ amintia vecinic, prin prezența luĭ, crima îngrozitoare ce săvîrșise, purtarea sa rămîne aceiașĭ. Rătăceşte prin culoarile palatuluĭ saŭ chiar în afară de palat, în tovărășia similuluĭ săŭ sufletesc, Horațiŭ, căruia îĭ încredințează toate impresiile, toate secretele, toate ascunsurile sufletuluĭ săŭ.

Din conversațiile pe cari le are cu acest camarad al săŭ de școală, ne reiese încă și maĭ bine firea sa intelectuală, fire care de altfel rămîne aceiașĭ: analistă și reflexivă.

In scena de la mormînt de pildă:

Groparul (cîntă) . . . .

și că fără cununie, viață bună nu se poate....

Hamlet. Ce fel?.. nenorocitul acesta n'are nicĭ-o conștiință de ce face?... Cîntă pe cînd sapă o groapă. *(groparul aruncă un craniŭ).*

Horațiŭ. Ce vrețĭ? Obiceiul l'a familiarizat cu meseria luĭ și l'a făcut nepăsător!

Hamlet. E adevărat!.. Mîna care lucrează puţin are pipăitul maĭ delicat.

Groparul. (cîntă) . . . .

Unde nu maĭ ştiŭ eŭ singur, de-am maĭ fost printre ceĭ viĭ.

Hamlet. Craniul acesta a avut odată o limbă cu care putea să cînte. Cum îşĭ bate joc de el necioplitul acesta. Tot aşa s'ar purta şi cu craniul luĭ Cain care-a comis întăiul omor. Acesta ar putea să fie capul vre-unuĭ ministru, şi grosolanul acesta îl aruncă cu atîta obrăznicie; poate că a fost al unuĭ om, care'n orgoliul săŭ se credea capabil să 'nşele şi pe Dumnezeŭ. Nu e oare cu putinţă? etc. etc.

apoĭ, despre Yorik, nebunul regeluĭ:

Groparul. . . . .

. . . . . uite, alt craniŭ...

Hamlet. Al cui e?

Groparul. O! al celuĭ maĭ ciudat om! ghiceşte!..

Hamlet. Ştiŭ eŭ...

Groparul. Mare blestemat era în viaţă. Intr'o zi mi-a turnat în cap o sticlă de vin de Rin. Craniul acesta pe care-l vezĭ aci, este al luĭ Yorik, nebunul regeluĭ.

Hamlet. Craniul acesta?..

Groparnl. Chiar aşa.

Hamlet. Să-l văd. *(îl ea).* Sărmane Yorik!

L'am cunoscut Horaţiŭ, era un om glumeţ peste măsură.... de cîte-orĭ nu m'a purtat în braţele luĭ şi acum ce îngrozitor e la vedere! Aci aŭ fost buzele luĭ pe carĭ le-am sărutat de atîtea orĭ. Sărmane Yoric!. Unde sînt acum cuvintele tale drăgălaşe?... Unde sînt nebuniile, cîntecile tale, prezenţa ta de spirit a căreia veselie făcea să rîdă în hohote pe toţĭ meseniĭ. Nu maĭ poţĭ acum nicĭ să rîzĭ de urita figură ce aĭ; nu maĭ aĭ nicĭ obraz, nicĭ gură. Du-te acum de te aşează la tualeta vre-uneĭ cohete; spune-ĭ că în zadar îşĭ spoeşte faţa de un deget grosime, fiind-că trebue odată să ajungă la această transformare graţioasă. Spune-i-o şi fă-o să rîdă. Horaţiŭ, spune-mĭ, te rog, un lucru.

Horaţiu. Ce signore?

Hamlet. Crezĭ tu că Alexandru cel Mare a avut tot figura aceasta sub pămînt?

Horaţin. O cred signore.

Hamlet. Cum? şi mirosul ăsta de cadavru... O! o!...

Horaţiu. Acelaş prinţe.

Hamlet, La cîte umilirĭ nu ne scoboară moartea Horaţiu. Imaginaţia nu poate să urmăriască cenuşa augustă a luĭ Alexaudru până la aceia de a o găsi servind de astupătoare la un butoiŭ?

Horaţiu. Ar fi să împingeţĭ prea departe cugetările noastre lugubra.....

Hamlet. Nu, nu, nicĭ de cum.... Aĭ putea, fără să exagerezĭ nimic să conducĭ aci pe Alexandru cel Mare.

Putem zice: Alexandru muri, Alexandru fu îngropat, Alexandru se făcu din noŭ ţărînă, ţărîna e pămînt, din pămînt se face humă şi pentru ce această humă formată în parte din ţărîna luĭ Alexandru, nu s'ar putea găsi astupînd un butoiŭ care curge, *(s'aude un marş funebru)*.... etc. etc...

Tot aşa în scena finală, numită în termenĭ teatralĭ scena dueluluĭ. Autorul până la ultimele cuvinte ce i le pune în gură i-a păstrat caracterul, care cuprinde toate calităţile şi defectele emoţionalilor şi intelectualilor. Hamlet, deci după cum i-am caracterizat maĭ sus, face parte din sfera noţiuniĭ acestuĭ fel de caractere. Din cele ce es din text e un om cu o inteligenţă vastă şi în raport direct cu dînsa cu o simţire nu maĭ mică, pus într'un mediŭ de intriganţĭ, vicleni şi calomniatorĭ, care-ĭ fac să-ĭ cadă pe cap o sumă de nenorocirĭ.

Hamlet. Horaţiŭ primeşte vieaţa încă pentru cît-va timp pentru a povesti tuturor nenorocirile mele. *(scena finală).*

Din pricina prea mareĭ desvoltărĭ a acestor două facultăţĭ nu are voinţă, în înţelesul psihologic al cuvîntuluĭ. Cu alte cuvinte, Hamlet e un tip emoţional reflexiv pe punctul de a-şĭ perde cumpătul sufletesc.

Shaskespeare nu-ĭ desminte un minut acest chip de a fi al sufletuluĭ erouluĭ săŭ.

Aceasta întru cît priveşte sufletul.

* * *

Acum se vedem întru cit priveşte fizicul şi felul săŭ de a se manifesta prin vorbă, gest, mişcare şi expresie. Shakespeare,

nu lasă nimic întunecat; el ne redă cele maĭ micĭ amănunţiunĭ. Vom vedea imediat.

Maĭ întăĭ o să căutăm a-ĭ determina fizionomia. E o axiomă aproape, observaţia generică a influenţiĭ climeĭ asupra tipurilor. In spre Nord abundă blonziĭ, şi cum Hamlet e danez, n'ar maĭ trebui să stăm la îndoială, de a ni-l închipui par'că, în întregime, dacă ţinem seamă de ce spune el însuşĭ, în privinţa sa, din punct de vedere a configuraţieĭ generale fizice, făcînd o comparaţie: *„Să se mărite ea, cu unchiul meŭ, cu fratele tatăluĭ meŭ, dar care nu seamănă cu dînsul, cum eŭ nu samăn cu Hercul“*. Vorbeşte foarte frumos, căcĭ tot Shakespeare ne spune despre dînsul:

Polonius. Signore!. Aceasta, în adevăr, va să zică a declama bine, accent, adevăr, glas, nimic nu lipseşte.

(Scena cu actoriĭ).

Gestul iĭ ie cumpătat căcĭ: «Nu da astfel cu mînile în toate părţile; toate mişcările să fie cumpătate».

(Lecţie către actorĭ).

Privirea care-ĭ oglinda gîndurilor, e în general melancolică, tristă conform stăriĭ sufleteştĭ predominante.

Aceste cunoştinţĭ scoase din text sînt de ajuns, pentru ca o imaginaţie artistică să poată evoca sufleteşte şi fiziceşte, pe Hamlet, aşa cum ni-l redă Shakespeare.

Cînd e vorba de interpetarea sa artistică, Shakespeare nu lasă nimic întunecat; maĭ cu seamă el însuşĭ, fiind actor, ştiea ce făcuse cînd a încredinţat intrepretarea acestuĭ rol luĭ *Burbadge*, primul interpet al tuturor eroilor din piesele sale de căpitenie: Hamlet, Macbeth, Othello, Romeo etc. etc. Dacă ar fi fost compatibil cu firea unuĭ actor care joacă la teatru aşa numiţiĭ troisième rôle, cu vocea aspră, cu gestul încordat, cu privirea vicleană, carĭ le ajung cu vremea o a doua natură, trupa din care făcea parte şi Burbadge şi Shakespeare, trebuia să posedă în sinul eĭ un asemenea actor.

Ca concluzie putem spune că nu-ĭ adevărată aserţiunea acelora carĭ susţin ca Hamlet n'are un caracter hotărît şi că se poate interpreta într'o mulţime de felurĭ. Shakespeare, după cum reiesă din text, din contra ni l'a analizat aşa de bine în

cele maĭ micĭ amănunţimĭ sufleteştĭ şi trupeştĭ în cît nu maĭ rămîne nicĭ o îndoială în privinţa aceasta, nicĭ asupra chipuluĭ cum se manifestă. Pentru aceasta însă, se cere oare-care pătrundere şi maĭ multă atenţie în judecarea sa. In chip superficial, dintr'o citire saŭ de la un spectacol numaĭ, natural că nu o să ne putem da seamă în chip sigur despre acest om, care, prin organizaţia sa sufletească e fundamental deosebit de aceĭ în sinul cărora l'a aruncat soarta.

DĂRI DE SAMĂ

Elvira, tragedie în 5 acte de Riria

Bucureştĭ, Göbl, un vol. de 117 pag.

De curînd o operă nouă, de o netăgăduită valoare, a îmbogăţit literatura noastră dramatică. Devenită de odată celebră, D-na Coralia Gatoski, care se ascunde sub pseudonimul Riria, după numeroasele-ĭ producţiunĭ poetice pnblicate în revista *Arhiva*, a dat la iveală tragedia «Elvira» confirmîndu-şĭ astfel definitiv talentul dramatic, ce reiesă din toate scrierile sale, talent încurajat şi dat la lumină de Dl. Xenopol—care prin aceasta şi-a cîştigat încă un titlu la recunoştinţa ţăriĭ.

Să facem întâĭ cunoştinţă cu cuprinsul drameĭ, şi să arătăm tot odată modul de a se rosti al autoareĭ, cum se deosebeşte de al tuturor celorlalţĭ autorĭ dramaticĭ romînĭ. Din această cauză, intenţionat, voiŭ introduce cît maĭ multe citaţiunĭ în expunerea cuprinsuluĭ tragedieĭ.

I.

Eroina pieseĭ, *Elvira Tudor*, rămasă de copilă, orfană de părinţĭ, e crescută de unchiul săŭ, proprietarul Neculaĭ Dinu—în casa căruia se petrece acţiunea. Două marĭ suferinţĭ apasă greŭ sufletul Elvireĭ: aceia de a fi lipsită de mîngăierele mameĭ sale, pe care n'o poate uita nicĭ un moment, şi aceia tot aşa de grea de a fi departe de acel ce întrupează pentru ea idealul de om şi bărbat—de vărul eĭ *Alexandru Valerian*, care acum de tre

anĭ nu s'a maĭ întors de la Paris, unde-şĭ face studiile academice Dar nimene alta de cît *Mărioara*, o copilă de suflet, sora de lapte a Elvireĭ, nu cunoaşte această taină a inimeĭ sale. Ea trăeşte închisă în sine, luptîndu-se cu simţirea şi cu gîndurile, preferind ca «maĭ curînd să piară orĭ-ce glas al simţireĭ, de cît să afle dînsul că zac în grea robire-ĭ, în umbra ne 'ncălzită de raza fericireĭ». Şi la gîndul că el poate să revie «un Don Juan frizat, cu inima pustie, cu sufletu 'ngheţat», la gîndul că el nu-şĭ va maĭ aminti «copilăria dragă, în care făceaŭ planurĭ pentru o viaţă 'ntreagă» nu se poate opri de a găsi lipsit de mîngăere un traiŭ în care «ciopleşte mereŭ simţirea cu a gîndululĭ părere» şi *„schilodeşte iubirea, schimbînd-o în durere“*. Dar durerea nu se preface la ea în desnădejde şi revoltă, ci, mărginindu-se a constata, cu resignare fatalistă, cum «calea vieţiĭ menită-ĭ pentru uniĭ să fie în durerĭ»—se devotează cu totul unchiuluĭ săŭ, căruia îĭ oferă iubirea filială de care pare a fi lipsit din partea fiiceĭ sale *Elena*.

Din această cauză, Neculaĭ Dinu o consideră ca pe fiica sa şi, în momentele cînd Elena îşĭ dă pe faţă firea eĭ capriţioasă şi îndărătnică, el nu se poate opri de a-şĭ arăta părerea de răŭ că cerul nu i-a dat la bătrîneţă un înger ca Elvira, care să-ĭ mîngăe ultimiĭ anĭ. Elena este însă copilul răsfăţat al mameĭ eĭ, Maria Dinu, şi este foarte iubită de Elvira, care rîvneşte doar numaĭ «gura mameĭ sale, cu vecĭnicul eĭ zimbet şi ochiĭ plinĭ de lacrimĭ de mult ce o iubesc»—zimbet cu care rar, dacă nu nicĭ odată, mama Eleneĭ întîmpină pe Elvira, pe care o priveşte ca pe rivala fiiceĭ sale.

Aşa se scurge viaţa Elvireĭ, căutind să maĭ îndulciască bătrîneţele unchiuluĭ săŭ, să-ĭ facă maĭ de suferit capriciile Eleneĭ, îndurînd, cu resignare, reproşurile nemeritate din partea mătuşeĭ sale, fiind foarte fericită că se poate duce în toate Duminicele la mormîntul mameĭ sale. «...Şi cînd mă duc acolo simţirea-mĭ înţelege plăcerea înmulţită a celor ce doresc. In liniştea măreaţă a gropilor uitate îmĭ glăsueşte mie tot firul de pămînt. Mănunchile de iarbă şi florile frumoase înclină uşor capul părînd că mă 'nţeleg... De viaţa lor cea scurtă eŭ sufletul mi-l leg...»

Cu sosirea, însă, de la Paris, a D-neĭ *Lucia Stavri*, o prietenă «de la băĭ» a Eleneĭ, se întrerupe monotonia aceasta dureroasă, căcĭ ea anunță apropiata întoarcere a luĭ Alexandru Valerian.

Acesta sosește, în adevăr, peste cîte-va zile, însoțit de un prieten, *Costică Dimopol*, care găsește în grabă mijlocul de a se face plăcut și simpatic Eleneĭ. Alexandru, însă, a rămas neschimbat în simțimintele-ĭ față de Elvira și e fericit de a o găsi, la chip și cuget, așa precum o lăsase, așa cum și-ó închipuise.

Căcĭ, spune el Elvireĭ: «adesea orĭ se 'ntîmplă, O! mult protivnic chiar, ca, mult dorind frăția, s'o cauțĭ în zadar. Iubirea să existe trebuie-așa de multe; de o parte și de alta trebue atîtea zmulte, că sub aceiașĭ grindă rămîn necunoscute ființĭ ce dintr'un cuget și-un suflet îs făcute». Și cînd Elvira găsește că «ar fi o deslegare în viața omenească» dacă ar simți și iubi ca dînsul «aceĭ ce la olaltă menițĭ sînt să trăiască»—el nu întîrzie a-ĭ împărtăși dragostea sa, precum și gîndul de a o face părtașa viețiĭ sale.

Asta însă nu-ĭ de loc pe placul Lucieĭ, foasta amantă a luĭ Alexandru, pe cînd era la Paris. Ea caută prilejul de a se afla singură cu Alexandru, spre a-ĭ aminti unele lucrurĭ carĭ nu-ĭ maĭ daŭ dreptul să facă asemenea pas.

Să se cetească în numărul precedent al Arhiveĭ (9—10) admirabila scenă, de o energie și o putere neasămănată, ce se petrece la sfîrșitul actuluĭ, între Lucia și Alexandru; căcĭ pentru neasemanata eĭ frumuseță, ar trebui s'o reproducem întreagă.

Lucia, rămânînd singură, frămîntă în mintea-ĭ chipul cum să-șĭ răzbune. Și dacă glasul conștiințeĭ îĭ arată că Elvira e nevinovată și că va face o faptă rea pedepsind-o, ea are puterea de a înăbuși acest glas: «Dar pieĭ acum în mine; ți-aĭ împlinit tu slujba, în inima 'ncercată cînd aĭ adus mustrărĭ...... Acel ce suferința atît de greŭ apasă în ale tale mreje pe suflet nu-l maĭ lasă....»

Ușor îĭ este Lucieĭ să 'ntoarcă privirile Eleneĭ de la Dimopol spre Alexandru, cel «cu ochĭ bisericoșĭ», și s'o facă a crede în iubirea acestuia pentru dînsa. Și pentru ca Elvira să nu-ĭ fie o piedică, în îndeplinirea planuluĭ săŭ; și pentru că răz-

bunarea-ĭ să fie maĭ grozavă—ea face tocmaĭ din Elvira instrumentul răzbunăriĭ, arătînd acesteia, că Elena se simte atrasă spre Alexandru şi că părinţiĭ eĭ de mult nutresc speranţa de a-ĭ însoţi.

Cu clar-vederea aproape instinctivă ce o aŭ fiinţele meschine cînd vor să se slujască de un suflet nobil, pentru îndeplinirea scopurilor lor, Lucia nu greşise, prevazînd că Elvira se va jertfi maĭ degrabă de cît să făptuiască un act de nerecunoştinţă. In lupta sufletească dintre iubirea pentru Alexandru şi ceea ce ea numia *datoria*, aceasta din urmă învinge: «Plăti-voiŭ datoria, căcĭ trebuĭ s'o plătesc.... Ce scump însă mă costă!.... O! dragĭ a mele visurĭ, prefaceţi-vă 'n dejmă, căcĭ voĭ sunteţĭ moneda cu care-am să răscumpăr aceia ce am primit. Dar voĭ lăsaţĭ săracă viaţa-mĭ chinuită, ce-o clipă deşteptase din negrul întuneric o fragedă iubire. Din somn trezise dînsa puterile simţireĭ ce-atît de adînc dormiaŭ..... Spre tine plec azĭ fruntea..... Prin magica-ţĭ lumină, zăriĭ măcar o clipă lucind în neagra noapte nespusele vedeniĭ a celor ce iubesc. Cînd ele acum se sting; cînd singură-aruncat-am a renunţăriĭ umbră pe dragĭ razele lor, fără de stinjînire eŭ astăzĭ pot să mor; căcĭ gîndul nefiinţeĭ e singurul meŭ dor!»

Dar renunţînd la Alexandru, Elvira nu vrea să-l ştie pe acesta nefericit. De aceia caută a insufla Eleneĭ o iubire curată pentru iubitu-ĭ jertfit, îndemnînd-o să «desrădăcineze ĭerburile nefolositoare şi să samene pe acele ce pot să sădiască fericirea», căcĭ «deşărtăciunea este şi fi-va o povară ce'ncîntă o minută simţirea 'n rătăcire, dar dînsa nu trăeşte maĭ mult ca valul care se urcă la 'nălţime spre a se zdrobi maĭ greŭ». . .

. . . .

«O lume de tot nouă se 'nfăţişează ţie. Se sfarmă azĭ găoacea şi crisalida 'nvie; prinzînd cu aripĭ dorurĭ de abia închipuite, zbura-va spre a simţiriĭ poemĭ mîndre 'nflorite».

*
* *

Indată ce Elvira rămîne singură, şi-şĭ judecă fapta măreaţă ce a săvîrşit, dînd Eleneĭ «pe dragul seŭ iubit» şi tot odată «a sufletuluĭ chee să afle 'n adîncimea-ĭ a dragosteĭ scîntee spre-a-l face fericit», nu se poate opri de a striga; *„Primeşte o!*

Doamne, jertfa celuĭ maĭ mare dar ce-o inimă-omenească a pus pe-al tăŭ altar!"

Acum de-abea vede Lucia că a devenit realitate, prin mijlocirea Elvireĭ, iubirea trecătoare ce încercase a insufla Eleneĭ pentru Alexandru. Ne maĭ putînd răbda, şi nădăjduind poate a maĭ îndrepta lucrurile în folosul săŭ, se dă pe faţă:

„*Lucia.* Să-l mîntuĭ de iubirea ce aĭ vărsat în gîndu-ĭ, cărarea 'n spre Elena deschis-am pentru el; căcĭ de era *nevoie* iubirea-ţĭ blăstămată, apoĭ ştiam că-Elena-ĭ un trup ne 'nsufleţit pe care cu 'nlesnire puteam s'o fac a crede că nu sunt adevărurĭ aceea ce socoate, şi-astfel, zmuls de la tine şi despărţit de dînsa, cu braţele întinse pe mine mă găsia..., şi tu te facĭ, satano, acum învăţătoare de dragoste visată în creru-ţĭ zmintit?

Elvira. O lasă-mă a crede, spre cinstea omeniriĭ, că tu nu eştĭ femee, ci numaĭ întruparea răuluĭ pe pămînt . . . .

Lucia..... Tu nu ştiĭ ce-ĭ iubirea acea adevărată aşa cum o ştiŭ eŭ... Tu visătoare mare, în gîndul tăŭ de fată, de chipul luĭ cel mîndru te-aĭ fost îndrăgostit. Dar m'am gîndit că viata maĭ are pentru tine vr'o dulce deslegare în marĭ tainele eĭ.... Mie nu-mĭ maĭ luceşte un viitor senin; lipsit de-a luĭ iubire avea-voiŭ nümaĭ chin....

Elvira (înduioşată). De ce cu-aceste vorbe pline de desnădejde, n'aĭ venit înainte spre a-mĭ cuvînta deschis ceia ce-mĭ spuĭ acuma; căcĭ poate prinsă 'n milă, eŭ ce n'aşteptam roze să calce paşiĭ meĭ, ţi-aş fi jertfit iubirea ce s'aripa in mine, cînd ea trăise-atîta în sufletu-ţĭ aprins?... Dar cum se poate oare astă simţire mare care ridică omul spre cel ce l'a creat, să samene în tine puterea înşălăriĭ şi-aşa multe urgiĭ? . . . , ...
. . . . Destul să-ţĭ fie o viaţă ce-aĭ secerat în floare. De atîta răutate inima nu te doare? Distruge 'n tine ura ce-amar a răsărit, ca să nu plîngĭ prea iute maĭ mulţĭ cum n'aĭ dorit.... Elena nu maĭ este copila ce credeaĭ. *Simţirea-ĭ din Aprilie azĭ a trecut în Maĭ"* . . . .
. . . .

*
* *

Cu această scenă se mîntue al treilea act al tragedieĭ. Actul al patrulea se petrece în cimitir, unde se duce Elvira să-şĭ

reverse la mormîntul mameĭ eĭ, durerea ce o înăbuşeşte: «L'am dăruit chiar astăzĭ pe mult iubitul meŭ.., dar cuĭ să daŭ eŭ oare párerile de răŭ? Şi oare e cu cale şi oare se cuvine aceea ce-am făcut, pentru o datorie să-mĭ calc sufletul meŭ? .....Cînd pot fi fericită să sufăr dor şi jale?» După un moment însă îşĭ revine în fire şi exclamă cu putere: *„Ar fi o mişelie ca să-mĭ reiaŭ cuvîntul şi nu aş maĭ fi demnă ca să maĭ calc pămîntul!!"* Indată însă după ce pare a se fi întărit în suferirea soarteĭ nemiloase, e din noŭ supusă uneĭ grele ispite. Alexandru care fusese surprins de lipsa Elvireĭ, precum şi de planurile de căsătorie ale Eleneĭ pe care le aflase, caută pe Elvira şi o găseşte noaptea în cimitir. Acum trebuie să facă ea o ultimă sforţare şi să caute a convinge pe Alexandru, că *datoria* o sileşte să facă loc Eleneĭ. Ea recurge la toate mijloacele spre a convinge pe Alexandru. Acesta îĭ răspunde că nu pricepe o astfel de datorie şi-ĭ propune să plece împreună în lume, saŭ să moară cu dînsul.

Elvira se hotărăşte la un mijloc desperat. «(Frîngîndu-şĭ mînele face cîţĭ-va paşĭ înapoĭ, arătînd o grozavă sforţare sufletească; luînd apoĭ o figură rece se întoarce spre el). Nu! nu! Alexandre orĭ-cît aĭ încerca, voinţa mea din urmă n'o pot îndupleca, (Rar tremurînd şi cu o voce zdrobită)... Şi uite! Alexandre... vezĭ tu... aşa e omul... şi poate azĭ cu mine să-şĭ facă voia Domnul; căcĭ trebue să-ţĭ spun ţie... că *nu te maĭ iubesc* ....că *eŭ iubesc pe altul....* uitasem sa-ţĭ rostesc».

Alexandru care nu înţelese jocul Elviriĭ şi se mira de stăruinţele eĭ de a se îndepărta de el «(Retrăgîndu-se de ea îngrozit... după o lungă pauză). Prea multe vorbe goale tu aĭ meşteşugit! Ca să începĭ cu-aceasta tu aĭ fi trebuit; iar mie îmĭ vineacuma ca zeŭ, să rîd de mine, cu 'nchipuirĭ mărețe că am păşit spre tine, şi azĭ cu 'ntreg *despreţul* ţi-oiŭ face-o mîndră haină, ca sufletul tăŭ negru să nu maĭ stea 'n taină. O da! tu aĭ dreptate! Elena cea nebună va fi poate-o soţie maĭ demnă şi maĭ bună, de cît o *ipocrită* ce lumea 'ngenunchiază cu vorbe ce din iadurĭ de sigur că vînează; iar marea eĭ iubire nu trece nicĭ de-amiază!.,. La revedere! sigur eŭ sfatu-ţĭ am s'urmez, iar calea ta aleasă maĭ bună ţi-o urez; căcĭ ţi-am văzut credinţa din coajă pănă'n miez...

Elvira....... O Doamne, cînd menit-aĭ ca să mă laşĭ în lume lipsită de orĭ-ce cîrmă şi făr' de ajutor, la ce aĭ pus în mine un suflet arzător?? Vaĭ totul mă loveşte, vaĭ totul mă apasă, scutire nu-mĭ fu dată măcar pentru despreţ» !! Scena se termină cu pierderea cunoştinţeĭ din partea Elviriĭ.

* * *

De acum desnodămîntul se apropie cu paşĭ repezĭ. El se întîmplă tocmaĭ în ziua nunţeĭ luĭ Alexandru cu Elena.

Pe cînd ceĭlalţĭ se pregătesc ca să însoţiască pe Elena la cununie, Elvira apare palidă şi descompusă, avînd în frunte o viţă de păr alb. In această stare o găseşte Elena care vine să-ĭ mulţumească pentru fericirea eĭ prezentă ce în realitate Elvireĭ se datoreşte. Rămîne însă foarte surprinsă cînd o vede aşa fără viaţă. Elvira îşĭ adună atuncĭ toate puterile spre a-ĭ spune ruga din urmă: «Cînd stînd lîngă-Alexandru în trecătoare oră, veĭ aminti vre-odată d'aceea ce-ţĭ fu soră, de-l veĭ vedea pe dînsul cătînd spre tine răŭ. să-ĭ desvăleştĭ o taină a sufletuluĭ meŭ; să-ĭ spuĭ că a mele gîndurĭ nu fură *ipocrite*, căcĭ *ipocritul* trage foloase nescutite şi nu-şĭ închina viaţa fiinţelor iubite».......

Elena a înţeles deodată sacrificiul făcut de Elvira. «Ce are dînsa Doamne, pacrcă ar vrea să moară!... O asta ar fi nelegiuire amară.... Nobleţa sufletească impune datorie (cu putere); dar asta nu se poate şi nicĭ n'are să fie!» Şi 'n adevăr nu stă o clipă la îndoială ca să sfrice o însoţire întemeiată pe aşa neligiuire şi să readucă lucrurile la starea de maĭ înainte, scoţînd din deget inelul luĭ Alexandru spre a-l pune în degetul Elvireĭ.

Dar era prea tîrziŭ. Dacă s'a hotărît Elvira să-şĭ descarce sufletul înainte de săvîrşirea cununieĭ, cauza e că simţia acum agonia apropiindu-se. In zădar aŭ scos-o la aer; în zădar îĭ arată Elena că Alexandru e lîngă dînsa şi că va fi de acum al eĭ, al Elvireĭ pentru totdeauna; în zădar se roagă luĭ Dumnezeŭ să-ĭ redea viaţa, «căcĭ pare că s'ar stinge chiar razele din soare cînd ea ar dispărea!». Zadarnice sînt toate, căcĭ Elvira nu-şĭ revine în simţirĭ de cît un moment, pentru a pune mîna Eleneĭ tu a luĭ Alexandru, spunîndu-le: «iubind nu mă uitaţĭ» şi pentru a adormi apoĭ de somnul cel vecĭnic.

Intr'aceiaşĭ clipă, luĭ Alexandru care asistase mut de du-

rere şi căinţă la aceastä scenă, i se opresc deodată bătăile inimaĭ şi cade mort lîngă patul Elviriĭ. Lucia, care venise să ĭee parte la nunta Elvireĭ, văzînd cele două morţi provocate de dînsa, zmulge un revolver din o panoplie şi-şĭ face singură samă.

Acesta e desnodămîntul tragedieĭ; desnodămînt firesc, spune d. Xenopol, în prefaţa opereĭ. căcĭ cele treĭ morţĭ sunt aduse prin desfăşurarea împrejurărilor. «Acest desnodămînt conţine însă şi o înaltă învăţătură morală, este înălţător de suflet şi posedă decĭ o mare valoare educativă. Nu e vorba, Elvira moare nevinovată; dar fără această jertfă a uneĭ individualităţĭ în luptă cu puterile sufleteştĭ, nu ar exista dramă nicĭ tragedie. Moartea Elvireĭ este înălţătoare, prin faptul că ea dispare, pentru a asculta de principiul *datorieĭ. Curăţirea* aristotelică a pasiunilor noastre stă tocmaĭ în faptul, ca jertfirea individuluĭ se face în interesul uneĭ concepţiunĭ obşteştĭ.» «Moartea celor treĭ victime, maĭ zice d. Xenopol se vede necesară, fatală, pentru a descărca iţele împleticite ale fatalităţilor lumeştĭ; dar jalea ce această întreită moarte lasă în suflet, este răcoritoare şi mulţumeşte simţul estetic.»

II

Un punct care ar putea fi supus discuţieĭ e schimbarea ce se 'ntîmplă în firea Eleneĭ în decursul pieseĭ. Egoistă până la nedreptate, îndărătnică, necruţătoare şi nemiloasă, Elena devine cum am văzut, îngăduitoare, blîndă şi la urmă, capabilă chiar de cea maĭ mare jertfă, numaĭ pentru ca să îndeplinească un un act de dreptate. Aceasta se datoreşte, cum arată d. Xenopol, la două cauze: iubirea născîndă pentru Alexandru şi sugestiunea din partea Elvireĭ, o natură cu totul superioară, tocmaĭ pe motivul cel atot puternic al iubireĭ. Dl. Xenopol chiar citează un exemplu clasic de schimbare de caracter: acel al Marieĭ Magdalene, schimbată din curtezană în sfîntă prin puterea sugestivă a persoaneĭ şi a spuselor luĭ Hristos.

Dar înainte de a numi schimbarea în purtarea Eleneĭ o schimbare de caracter, trebue să luăm aminte un lucru. Caracterul omuluĭ nu se poate cunoaşte deplin de cît în momentele

hotărîtoare din viață, cînd el se află la o respintile de drum, avînd de ales între două căĭ deosebite, opuse chiar: calea interesuluĭ strîmt egoist și calea datorieĭ către ceĭlalțĭ. După drumul pe care-l apucă omul în asemenea momente din viață, vom cunoaște adevăratul său caracter. Maĭ înainte nu vom face de cît inducțiĭ, după diferitele manifestărĭ și apucăturĭ neînsemnătoare ale ființeĭ ce judecăm—inducțiĭ care pot fi juste, dar care cele maĭ de multe orĭ se dovedesc a fi pripite, unilaterale, greșite în totul. Așa cred eŭ că trebuesc interpretate vorbele luĭ Schopenhauer care spune, în privința caracteruluĭ omenesc, că el este *empiric*, că nu se poate cunoaște adică de cît din experiență. Din experiență, da; dar nu din orĭ-care, ci din o experiență hotărîtoare, care califică pe om pentru totdeauna. In asemenea moment, maĭ ales, dacă împrejurările din afară sunt prielnice, apucăturile rele pot să dispară lăsînd să vadă caracterul bun, sufletul curat și nobil al persoaneĭ cu care avem a face.

In două momente de acestea am văzut pe Elena: Intăiŭ cînd Elvira îĭ sugestionează dragostea curată pentru Alexandru —lucru nu tocmaĭ greŭ de obținut neavînd de doborît o pornire serioază pentru un altul—și apoĭ o vedem tocmaĭ la sfîrșit, cînd făcuse acum o bună parte de drum în direcția iubiriĭ de oamenĭ. De aceia nicĭ nu ne surprinde că se despoaie pe sine pentru Elvira aproape fără luptă sufletească. Din aceste două momente avem dreptul a determina definitiv caracterul Eleneĭ. Toate manifestările eĭ anterioare putînd fi datorite numaĭ uneĭ greșite creșterĭ, nu ne îndreptățiaŭ de cît a face inducțiĭ care, cum am zis pot fi greșite, și, în cazul de față, s'aŭ dovedit a fi greșite. Aș putea conchide decĭ că în realitate în decursul pieseĭ nu se vede o schimbare de caracter, ci asistăm numaĭ la ridicarea perdeleĭ ce acoperea caracterul real al Eleneĭ, dîndu-i-se acestuia împrejurările prielnice pentru a se desvălui.

Cu aceasta antoarea a dovedit că pătrude adînc în sufletul omenesc și că vede, cum nu se poate maĭ bine, evoluțiile la care poate fi supus un suflet dat, luîndu-se în samă organizația nativă și împrejurările externe.

Maĭ rămîne de adaos cîte-va vorbe despre forma de care se slujeşte autoarea pentru a exprima stările sufleteştĭ. Acest lucru l'a arătat Dl. Xenopol în *Prefaţă* şi se poate controla, din citaţiile făcute maĭ sus, înainte chiar de a se ceti opera în întregime—cetire de altfel indispensabilă pentru orĭ-cine vrea să-şĭ facă o idee exactă de deosebita valoare a acesteĭ drame.

«Ceia-ce loveşte maĭ întâiŭ mintea, zice d. Xenopol, este bogăţia cea foarte mare de ideĭ. Convorbirea, maĭ ales între personagiile de căpitenie, este un lanţ aproape neîntrerupt de cugetărĭ frumoasé şi adîncĭ. Chiar lucrurile maĭ simple sunt îmbrăcate în gîndirĭ alese. Aceste cugetărĭ apoĭ sunt redate, în cele maĭ multe cazurĭ, prin o limbă plină de icoane, adevărata limbă a poezieĭ, în deosebire de multe lucrărĭ dramatice în care se pun în versurĭ cugetărĭ de toate zilele, în cît numaĭ forma e vers, iar conţinutul ideĭ comune. In convorbirile obicĭnuite, ba chiar în acele maĭ înalte, însă care ating maĭ mult sfera înţelepciuneĭ, de cît acea a simţimîntuluĭ, autoarea întrebuinţează proza. Unde simţimîntul începe a predomni, graiul trece la versul ritmat, pentru a deveni rîmat, cînd simţimîntul isbucneşte maĭ cu putere».

Dl, Xenopol maĭ arată apoĭ că Riria e absolut originală în tratarea versuluĭ. Autoarea, în adevăr, înlătură monotonia alexandrinuluĭ francez (imitat de poeţiĭ noştri dramaticĭ), lungind saŭ scurtînd versul, după cerinţa gîndiriĭ de rostit. Prin aceasta să dă versuluĭ o elasticitate care-l pune în stare a fi încăpător pentru ideĭ, fără a fi nevoit să le ciuntească pentru trebuinţele versuluĭ şi ale rimeĭ. Chiar forma exterioară a scrieriĭ, adaoge Dl. Xenopol, proza care ascunde versul cu ritmul şi rima luĭ, este şi ea calculată tot pentru a evita cîntarea versuluĭ; «căcĭ dacă este melodie în vers (rima) şi armonie (ritm), aceste două elemente nu sunt ca în muzică, elemente alcătuitoare chiar ale frumosuluĭ, ci numaĭ elemente ajutătoare, sufletul luĭ în poezie rămănînd pururea *ideea*».

Acestea fiind calităţile tragedieĭ *Elvira,* nu pot sfîrşi această privire asupra pieseĭ de cît cu cuvintele cu care am început: literatura noastră dramatică s'a îmbogăţit cu o operă de nepreţuită valoare.

Pomîrla, 24 Octombrie 1902.

Alexandru Valeriu.

DOCUMENTE

De la Alexandru Voevod 1617.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Iω Alexandru Voevod şi domn a toată ţara Romănească, fiul mareluĭ şi prea bunuluĭ răposatuluĭ Iω Iliaşi Voevod. Dat-am Domnia-Mea această poruncă a Domnieĭ-Mele luĭ Ion feciorĭ luĭ Izvoran şi Andronic din Câineştĭ şi cu fecioriĭ lor cîţĭ Dumvezeŭ le va da, ca să fie în pace şi slobod de acum înainte de rumănie, de către Stanciu paharnicul feciorn luĭ Theodosie logofătul din Cuda, şi de către feciorii luĭ şi de către toate rudeniile luĭ. Pentru-că acest rumân aŭ fost de maĭ înainte vreme judeţ cu moşie, pănă în *zilele luĭ Alexandru feciorul Raduluĭ Voevod.* Iar cînd aŭ fost atuncea în zilele luĭ Alexandru Voevod feciorul Raduluĭ Voevod, iar Ion fiind cu Izvoran şi cu Andronic, el aŭ fost venit la Stanciu paharnicul de s'aŭ vîndut de a luĭ bună voe cu toată moşia luĭ, să fie el rumân şi tot aŭ fost el rumân pănă acum în zilele Domnieĭ, Mele. Iară cînd aŭ fost acum în zilele Domnieĭ-Mele, iar Izvoran şi cu frate-săŭ Andronic feceorĭ luĭ Ion din Câineştĭ, el aŭ fost venit de sa'ŭ rescumpărat de rumănie, cu toată moşia lor, de la Stanciul paharnicul şi de la feciorii luĭ, drept 45 de zloţĭ ca să fie iar judeţĭ cu moşia lor, cum aŭ fost de maĭ înainte vreme. Şi am văzut Domnia-Mea şi zapisul luĭ Stanciul paharnicul făcut la mîna luĭ Izvoran şi a frăţinĭ-seŭ, luĭ Andronie, feciorii luĭ Ion, cum s'a răscumpărat de rumănie de către Stanciu paharnicul şi de către feciorii drept aceĭ banĭ cari maĭ sus s'a zis. Nimenea treabă să nu aibă cu eĭ saŭ cu feciorii lor, ci să fie în pace şi slobozĭ de acum înainte de rumănĭe, de către

Stanciul paharnicul şi de către feciorii luĭ şi de către toate rudeniile luĭ. Şi de se va ivi vre-o carte saŭ zapise, altele cînd-va de rumânie se nu se crează şi să fie minciuoase. Şi la tocmeala lor, cînd i-aŭ fost ertat Stanciul paharnicul de a luĭ bună voe pe Izvoran şi pe frate-săŭ Andronic ca să se rescumpere de rumănie, fost-aŭ atuncĭ mulţĭ boerĭ şi oamenĭ bunĭ, mărturiĭ, anume Nae Postelnicul şi Tanase Paharnicul din Bărbăteştĭ şi Jupân Isaru Cupeţu. După aceia şi blestem aŭ pus Domnia-Mea, care om se va ispiti a face în alt chip, de va strica şi va călca acest aşezămînt, orĭ din feciorii saŭ din nepoţiĭ luĭ, saŭ din rudele luĭ,—iar acest om blestemat şi anaftima de 358 de sfinţiĭ părinţĭ de la Nichea şi se aibă parte cu Iuda şi cu afurisitul Aria şi cu alţĭ necredincioşĭ Jidovĭ, care au strigat asupra sîngeluĭ Domnuluĭ Dumnezeŭ şi mîntuitorul nostru Isus Christos şi aŭ zis, ia-l, ia-l, răstigneşte-l pe el,—sîngele luĭ asupra lor şi asupra feciorilor lor. Drept aceasta am dat şi Domnia-Mea luĭ Izvoran şi frăţinĭ-săŭ Andronic, feciorii luĭ Ion şi cu feciorii lor cîţĭ Dumnezeŭ le va dărui, ca să fie în pace şi slobozĭ de rumănie, de cătfre Stanciŭ paharnicul şi de către feciorii luĭ şi de către nepoţiĭ luĭ şi de către toate rudeniile luĭ. Iată dar şi marturiĭ am pus Domnia-Mea, Jupân Papa vel dvornic şi Jupăn Hrize vel logofăt şi jupăn Dumitraşco vel vistier şi Jupăn Gorgan vel spatar şi Jupăn Dumitrache vel stolnic şi Jupăn Ramandi vel comis şi Jupăn Diamandi vel paharnic şi Jupăn Candela vel postelnic şi ispravnic şi Jupăn Hrize vel logofăt. Şi am scris cu Stan nepotul luĭ Stan logofătul cel bătrîn din Sebeşĭ, în scaunul cetăţeĭ ce se chiamă Bucureştĭ, în luna luĭ Octombrie 1, zile, şi de la Adam până la curgerea anilor văleat 7125 (1617).

(ss) Iw **Alexandru Voevod.**

(Şi scrisu-l-am şi datŭ-l-am după sloveneşte, eŭ Dionisie Eclisiarhul de la sfînta Mitropolie, la anul 1804).

(ss). **Dionisie Eclesiarhul.**

(Com. de d. Virgiliŭ Antonescu din Constanţa).

Documentul este de o mare importanţă din două puncte de vedere: 1) Fiind că vorbeşte de Alexandru Voevod fiul luĭ Radu Voevod. Inainte de anul 1617 a fost încă 3 voevozĭ cu numele *Alexandru:* a) Alexaudru III Bogdan fiul luĭ Bogdan şi nepotul luĭ Alex. Lăpuşneanu, numit de Turcĭ la

domnia Munteniei în 1592 şi care este predecesorul luĭ Mihaĭ Viteazul *(Ist, Romînilor din Dacia traiană*; III p. 42); b) Alexandru II fratele luĭ Petru Schiopul şi fiul luĭ Mircea Ciobanul şi al Kiajneĭ (*Idem* III, p. 12) şi Alexandru I Basarab fiul luĭ Tugomier Basarab (Bassarab filius Thocomery); *Fejer* VIII, 3 p. 623 anno 1332. Comp. *Ist. Romînilor* citată, II, p. 73). Acest Alexandru Basarab este însă dat, în un document reprodus numaĭ în extras de cronica luĭ Radu Greceanu ca Alexandru Voevod Bassarab *feciorul Negruluĭ Vodă Basarab* (Revista Romînă, 1862, p. 24 *Ist. Rom.*, Ibibem). Acest Negru Vodă nu poate fi, după dată, altul, de cît Radu Negru, mult contestatul descălecător al Munteniei. Documentul reprodus în text spune însă, că acel Alexandru Voevod, singurul dintre aceĭ cu numele Alexandru ce nu este fiul altuĭ cuiva ar fi fiul luĭ *Radu Vodă*. El confirmă deci părerea că acest Alexandru Voevod este Alexandru Bassarab *fiul luĭ Radu Negru*. Si acest document va trebui luat în consideraţie în chestiunea luĭ Radu Negru.

2) Documentul maĭ este însămnat şi prin data veche la care urcă aşezămîntul Rumânieĭ, spunînd în el că Ioan ficiorul luĭ Izvoran aŭ fost venit pe vremele luĭ Alexandru Voevod fiul luĭ Radu Voevod de s'aŭ vîndut rumîn luĭ Stanciul paharnicul. Acest făpt ar urca înstrăinarea libertăţeĭ unuĭ sătean tocma pe la începutul secoluluĭ al XIV-lea, împrejurare până acum neconstată de nicăirĭ, de oare ce până acum cea maĭ veche amintirĭ a rumânieĭ era din 1572, (vezĭ *domnia luĭ Cuza Vodă* de subsemnatul, I, p, 416).

E de regretat că ni s'a păstrat numaĭ traducerea prea însemnatuluĭ document, reprodus în text, traducerea de altfel vrednică de credinţă a luĭ Dionisie Eclisiarhul.

A. D. Xenopol.

NOTIŢI

Un articol din Liberalul

Publicăm ca document articolul apărut în Liberalul din 9 Decemvrie a. c. pentru a păstra posterităţiĭ un exemplu de modul cum se judecă din *punct de vedere politic* operile de cea maĭ înaltă valoare poetică şi dramatică ce s'aŭ produs în ultimele timpurĭ. Cine va ceti poeziile *Ririeĭ* şi drama eĭ *Elvira* îşĭ va face o tristă idee despre ceĭ ce aŭ putut scrie asemenea apreţuirĭ.

Scurt răspuns

Dl. Alex. D. Xenopol se plînge contra noastră; se plînge că-l persecutăm şi că în «micimea noastră de suflet» întindem persecuţia până şi asupra «neasămănateĭ poete» Riria.

Rugăm pe Dl. Alex. D. Xenopol să creadă că nu ne-am încercat un singur moment să amestecăm pe «neasămănata» noastră poetă în actele şi acţiunele d-sale, pentru ca să putem duce o «persecuţiune» comună contra amîndurora.

Dacă n'am vorbit nimic despre piesa «Elvira» a «neasemănateĭ» poete Riria este pentru bunul cuvînt că: *pentru resctul literatureĭ noastre,* şi maĭ cu samă pentru a nu distruge întru nimica faima «neasemănateĭ poete», am crezut de cuviinţă că este maĭ bine să tăcem.

Judecata publiculuĭ mare este contra D-luĭ A. D. Xenopol şi o conştiincioasă—ceteşte nepătimaşă—critică literară este tot contra D-luĭ A. D. Xenopol.

Preferăm maĭ bine să rămînem muţĭ până ce din pana «neasemănateĭ noastre poete» va eşi o altă lucrare literară care să *arunce vălul uităreĭ* asupra pieseĭ «Elvira», şi să ne readucă

în minte numaĭ lucrărĭ de literatură uşoară ca cele din trecut.

D. Xenopol nu poate merge până a ne impune opiniunea şi gusturile d-sale.

Este liber D. Xenopol să scrie în jurul Ririeĭ tot ce va crede d-sa, este liber chiar să treacă peste Elena Doamna pentru a'ĭ dedica «istoria luĭ Cuza-Vodă» Ririeĭ (? !); dar nu ne va putea împedeca să continuăm tăcerea noastră şi să considerăm această ultimă lucrare, cu dedicaţie cu tot, «ca o ultimă rază» din viaţa istoricului şi protectoruluĭ femeeĭ romîne, Alex. D. Xenopol.

* * *

A apărut un volum de versurĭ datorit D-luĭ *C. N. Bour*, prim redactor al ziaruluĭ Galaţiĭ, scriitor tînăr, dar care lasă a se întrevedea un real talent. Titlul volumuluĭ este: *Cuvinte din inimă*".

* * *

Cea maĭ veche geografie romînească e a luĭ Amfilohie Hotiniul, tipărită în Iaşĭ, la 1795, August 22.

Iată titlul complect: *De obşte Gheografie pe limba Moldovenească, scoasă de pe Gheografie luĭ Bufierŭ, după orînduiala care acumŭ maĭ pre armă saŭ aşàzatŭ în Academie de la Parizĭ. Acumŭ întâĭ tipărită: In zilele pré Luminatuluĭ, şi pré Inălţatuluĭ Domnuluĭ nostru Alexandru Ioan Calimahŭ Vodă. Cu blagosloventèa, şi cu toată cheltuiala Preosfinţituluĭ Mitropolit a toată Moldavia, Kirio Kirŭ Iacovŭ şi Intru a Preosfinţieĭ sale* T*opografie în Sfînta Mitropolie, în Iaşĭ*. létŭ 1795, August 22.

Saŭ tipărit de Ierodiaconŭ Gherasimŭ şi de Pavel Petrovŭ tipografĭ.

Cuvîntul către cetitorĭ e iscălit de «Smeritulŭ între arhiereĭ Amfilohie Hotiniulŭ». Diarthasitoriu, şi purtătoriu de grije Tipografieĭ fiindŭ Ieromonahulŭ Kirŭ Inokente duhovnicŭ şi eclisiarhŭ sfinteĭ Mitropoliĭ. Diaconŭ Theodorŭ şi Ioanŭ aşăzătorĭ slovilor.

Exemplarul consultat face parte din biblioteca Seminaruluĭ Veniamin, No. 1994.

Găsesc următoarele însemnărĭ pe tartajele cărţiĭ:

1). Constantin Nemţanu, cu cu cu cu cu chi chi chi...

2), Să să stii că această Ghiografii este a preutuluĭ Ioanu

ot Brăeştii şcine sar întănpla ca să o fure să fii supt blăstămul cistii era dacă aducio să fii ertat de toţĭ sfenţii ş de oamini. amin. Şi am scris eu Ion let 18100 (sic) luna fevroarie 25. Cu zisa omului lui Dmneziu fără nici o pricină.

3). Ionichie iromonah; Ioanu Profira.

Şam dat Dorotei monah bogoslov muntnanul această *Deografie* (sic) părinteluĭ Vasile din Buda.

4). Să să ştie de când au venit Moscaliĭ în ţara Moldovii a trie rîndu la anul maĭ gios iscălit 1807.

5). Explicărĭ de diferiţĭ termenĭ geograficĭ.

Ecfator, preste linia Soareluĭ.

Munţĭ mari, Crapascului, Ccahlău, Taur.

Est-—răsăritul.

Ovest—apusul.

Sud—amează-zi.

Nord—miază noapte.

Est sud—între răsărit şi amiază zi.

Est nord—între răsărit şi miază noapte.

Polu artic—miază noapte.

Polu antarticu—amiază zi.

Kolful—cot de mare printre pămînt.

Băile—coturĭ de apă dar de o parte are gură mică de spre mare.

Strîmtorĭ—sau boazurĭ—locul ce curge apă dintr'o mare într'alta.

Lacurĭ—apă ce n'are curgere într'o parte.

Mările: îngheţată, mediterană saŭ mare albă, Atlanticu, Baltică, Ochianul, Mare Neagră orĭ *Pontics*(in).

Gh. Ghibănescu

* * *

Pe verso coperteĭ *Buletinuluĭ societăţiĭ de ştiinţĭ din Bucureştĭ* No. 1—2, pe anul 1902, se vede publicat anunciul că, cu începere de la 1 Ianuarie *1900* va apărea la 1 şi 15 a fie-căreĭ lunĭ *Noua revistă romînă sub direcţia d-luĭ C. Rădulescu-Motru* revista ce a apărut şi a şi murit, fără ca să dispară de pe coperta Buletinuluĭ de ştiinţĭ anunciul apariţiunieĭ. Adecă pentru ce nu s'a îngriji şi coperţile morţilor ca să nu indice că fiind în viaţă publicaţiĭ ce aŭ reposat.

* * *

A apărut în Paris în editura Armand Colin un însemnat studiŭ geografic asupra uneĭ părţĭ din Romînia, foasta Muntenie, (Valahia) sub titlul *La Valachie*, essai de monographie géographique par *Emmanuel de Martonne* chargé de cours de géographie à l'université de Rennes, un volum mare în 8 d. XV şi 387 de pag. cu multe ilustraţiĭ şi hărţĭ. Autorul a petrecut maĭ mult timp în România şi este în deplină cunoştinţă a ţăriĭ descrise şi a tuturor publicaţiunilor atît romîne cît şi străine privitoare la geografia Muntenieĭ.

Arkiva va publica o dare de samă asupra lucrăreĭ în un număr viitor.

*
* *

O teză de licenţă în drept care iesă din cadrul acel obicinuit ce reproduc numaĭ lucrurĭ tratate şi răstratate de o mie de orĭ, este acea a d-luĭ Gr. G. Chebap asupra *Regimuluĭ legeĭ rurale din 1864* (Buc. 1902), în care d-sa se îndeletniceşte cu o chestie economică din cele maĭ însămnate, regimul proprietăţiĭ micĭ în România. Adevărurile la care ajunge studiul d-sale sunt dureroase; dar cine din conducătoriĭ noştri se uită la asemenea lucrurĭ. Alte chestiunĭ maĭ grave îĭ preocupă.

*
* *

Congresul viitor al studenţilor se va ţinea la Piatra-Neamţ. După cît ştim se va pune în el desbaterea chestiuneĭ ridicăriĭ cultureĭ ţaranuluĭ prin intervenirea studenţimeĭ. Felicitâm pe studenţĭ pentru aceste frumoase ideĭ.

*
* *

Domnişoara Elena Văcărescu a înserat o dare de samă asupra drameĭ *Vlaicu Vodă* a d-luĭ Daviļa în *Le Revue de la Renaissance latine.*

*
* *

Domnul D. Onciul profesor de istoria Romînilor la Universitatea din Bucureştĭ, în un articol înserat în *Enciclopedia romînă*, redactată de d. Corneliŭ Diaconovicĭ în Sibiŭ, apărut şi a parte în o broşură în Bucureştĭ (Socec 1902) şi intitulat *Romîniĭ în Dacia traiană până la întemeerea principatelor,* susţine teoria stăruinţiĭ poporuluĭ daco-roman în nordul Dunăreĭ

admițînd numaĭ, pentru explicarea asemănăriĭ maĭ marĭ a limbeĭ daco-romînă cu acea macedo-romînă de cît cu surorile celelalte latine, și pentru explicarea bisericeĭ latine creștine la Romîniĭ din Dacia o emigrare a elementuluĭ macedo-romîn la cel daco-romîn la nordul Dunăriĭ. D. Onciul se întîlnește în susținerile luĭ cu rezultatul la care ajunsese d. Xenopol în vol. I al Istorieĭ Romînilor publicat în 1888.

ERATA

La pag. 508 rîndul final, să se citească : ne *quid* detrimenti.

La articolul D. C. Hogaș «Amintirĭ din o călătorie» s'a omis, din eroare, o pagină care tocmaĭ alcătuia sfîrșitul lucrăriĭ.

Numerele viitoare vor conține:

Emilgar Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazu tradus în românește.
Stefan Popescu și A. D. Xenopol Corespondență (Chestiunĭ estetice).
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iașĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu Conferință asupra alcoolismuluĭ.
Mateiŭ Millo Serbarea ostășască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol Psicologia și Istoria, Comunicare la Academia din Paris (1901).
« Repețirea și succesiunea, a doua comunicare la Academia din Paris (1902)
Gh. Ghibănescu Originile Iașuluĭ studiĭ istorice.
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniștea, jud. Buzeŭ, monografie.
A. D. Xenopol Științele naturale și istoria, critica părțeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.
« Romînii și Maghiariĭ studiu publicat în Renaisance latine No. 4 pe 1902.
« Chestiunea Izraelită în România. Idem No. 6, 1902.
G. Gheorghiu Colectivele în *ime.*
N. Bosnief-Paraschivescu Paginĭ uitate.
T. Florescu Ancheta rurală din comuna Șipotele (Iașĭ).
Bonciu Ancheta rurală din comuna Budeștĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Riria* (Coralia Gatoschi) *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu, Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecție a d-luĭ Th. Rossetti.

Documente asupra Iașuluĭ din colecția Gh. Ghibănescu.

A apărut Domnia luĭ Cuza-Vodă de A. D. Xenopol.
